

Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben
a 17–18. században

Franciscan Missionaries in Hungary: in the Kingdom and in Transylvania
in the 17th and 18th Centuries

BIBLIOTHECA HISTORIAE ECCLESIASTICAE UNIVERSITATIS
CATHOLICAE DE PETRO PÁZMÁNY NUNCUPATAE

SERIES I: COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

FRANCISCAN MISSIONARIES IN
HUNGARY: IN THE KINGDOM
AND IN TRANSYLVANIA
IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES

Written by

† Dr. FERENC GALLA

Professor, ex-Fellow of the Hungarian Institute of History in Rome

Edited by

ISTVÁN FAZEKAS

BUDAPEST ♦ ROME

2005

FERENCES MISSZIONÁRIUSOK
MAGYARORSZÁGON:
A KIRÁLYSÁGBAN ÉS ERDÉLYBEN
A 17–18. SZÁZADBAN

Írta

† GALLA FERENC dr.

egyetemi tanár, a Római Magyar Történeti Intézet v. tagja

Sajtó alá rendezte

FAZEKAS ISTVÁN

*Bibliotheca Historiae Ecclesasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi*

P. Card. ERDŐ

Szerkesztőbizottság

Editorial Committee

*Rev. P. BUDA, I. FAZEKAS, Rev. Á. FÜZES, Rev. M. GÁRDONYI, Gy. RÁCZ, L. SOLYMOI,
K. SZOVÁK (Secr. - titkár), Rev. A. Sz. SZÜROMI O.Praem., Mons. J. TÖRÖK (Pres. - elnök)*

Series I: Collectanea Vaticana Hungariae

Sorozatszerkesztő

Moderator

P. TUSOR

Kiadja a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Egyháztörténeti Kutatócsoportja
Published by the Research Institute of Church History at Péter Pázmány Catholic University

---

A kötet megjelenését a Pázmány Péter Katolikus Egyetem támogatta
The edition has been sponsored by the Péter Pázmány Catholic University

<http://coll-vat-hung.btk.ppke.hu>

© I. FAZEKAS

ISSN 1786-2116

ISBN 963 9296 89 9

Felelős kiadó - *Publisher responsible*
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Rektora
the Rector of the Péter Pázmány Catholic University
Szerkesztette, szedte és tördelte - *Typography*
a *Typographia Pannonica*
Olvasószerkesztő - *Corrector*: P. Jusztin
Borítóillusztráció - *Coverillustration*: G. Xantus
Térkép - *Map*: J. Nyerges & A. Pálmai
Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*
a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

TARTALOM

<i>Előszó (F.I.)</i>	VII
Galla Ferenc élete és tudományos működése	VII
A kézirat kiadásáról	XV
<i>Függelék.</i> Galla Ferenc hagyatéka a Magyar Országos Levéltárban	XVIII
<i>Bevezetés</i>	I
<i>Első könyv. Ferences apostoli bitterjesztés a Királyságban</i>	3
I. A mariánus és a szalvatoriánus rendtartomány	5
II. A Szent László, a bosnyák és a bosnyák-horvát rendtartományok	35
III. A kapucinusok	42
IV. Minorita missziók a Királyságban	51
1. A konventuális ferencesek első érintkezései Magyarországgal	51
2. Vincenzo Pinieri és Radzini Benedek missziófonöksége	57
3. Bonaventura da Genova és társai vándormissziói	64
4. Angelo da Petricca da Sonnino és Francesco Antonio da San Felice missziófonöksége	78
5. Giovanni Battista Fiorentino missziófonöksége	86
6. Andrea Scalimoli da Castellana missziófonöksége	93
7. Az utolsó missziófonökök. Az apostoli misszió megszűnése	101
8. Az olasz minorita apostoli missziók eredményének lemérése	111
<i>Második könyv. Ferences apostoli missziók Erdélyben</i>	117
Erdélyről	119
I. Kísérletek az erdélyi misszió megszervezésére: növendéknevelés külhoni papnevelőkben	121
1. A Sacra Congregatio de Propaganda Fide erdélyi papokat nevel a pápai kollégiumokban	121
2. Erdélyi kispapok a Collegium Urbanumban	132
II. Obszerváns ferences misszió Erdélyben	145
A) A csíksomlyói ferences apostoli misszió	145
1. Az obszerváns apostoli misszió megszervezése. Szalinali István missziófonöksége	147
Bosnyák obszerváns ferencesek megtelepedése Erdélyben – A ferences apostoli misszió alapítása – A székely egyházlátogatás – Az erdélyi püspökség betöltéséről – Az erdélyi őrség visszaállítása – Kísérletek a bennszülött papság rendszeres nevelésére – Aknamunkák. Szalinali halála	
2. Fulgenzio da Iesi és Modesto da Roma küldetése	177
Fulgenzio da Iesi erdélyi missziója – Modesto da Roma Fulgenzio utóda – Modesto da Roma Erdélyben – Modesto missziót szervez Magyarországon	
3. Az apostoli misszió kifejlődése. Damokos Kázmér missziófonöksége és apostoli helytartósága	189
A fejedelemség alkonya és a Szentszék – Damokos Kázmér missziófonöksége – Újabb viták az erdélyi püspökség betöltéséről – Damokos mint apostoli kormányzó és erdélyi helytartó	

4. Az apostoli misszió és a moldvai magyarok. Damokos és Taplóczi küldetése	240
5. Az erdélyi helyzet tükröképe a fejedelemség alkonyán Modesto da Roma jelentésében	250
B) A ferences missziók és az erdélyi püspökség a 17. század utolsó, valamint a 18. század első évtizedeiben	256
1. Kájoni János és az erdélyi püspökség betöltése	256
2. Az erdélyi püspökség visszaállítása	269
3. Az erdélyi missziók a fejedelemség alkonyán és a visszatérés első évtizedeiben a püspökség visszaállításáig	274
4. Erdély visszatér. Az egyházmegye újjáépítése	283
5. Ferencesek az erdélyi katolicizmus újjáépítésében	286
III. Minorita missziók Erdélyben	300
1. Olasz minoriták átszivárgása Moldvából Erdélybe. Nagy Mózes papnevelője Esztelneken	300
2. Belső válság az erdélyi, moldvai és oláhországi missziókban	315
3. A kézdívásárhelyi-kantai papnevelő alapítása és egyesítése az esztelnekivel. A kuruc idők küzdelmei	327
4. Lassú elszakadás Moldvától	335
5. A minoriták bekapcsolódása a katolikus megújulás áramába	350
Összefoglalás	356
<i>Források</i>	359
<i>Bibliográfia</i>	363
<i>Rövidítések</i>	368
<i>Index</i>	369
<i>Franciscan Missionaries in Hungary: in the Kingdom and in Transylvania during the 17th and 18th Centuries (tr. by A.V.)</i>	391
<i>Contents (tr. by G.E.)</i>	403

ELŐSZÓ

GALLA FERENC ÉLETE ÉS TUDOMÁNYOS MŰKÖDÉSE

GALLA FERENC 1888. szeptember 23-án született Udvardon (Komárom megye, ma Szlovákia, Dvory nad Žitavou) egyszerű földműves családban.¹ Pályája az átlagos, egyházi hivatást választó fiatalok pályájától annyiban különbözött, hogy a szalézi renddel egy olyan szerzetesrendbe lépett be, amely Magyarországon akkor még nem rendelkezett ren dházzal. Sajnos az eddig ismeretes forrásokból nem derül ki bizonyosan, mi vezette a Magyarországon akkor alig ismert rendbe. Valószínűleg egy a környéken missziót végző vagy onnan származó atya figyelt fel a tehetséges gyermekekre. Az első magyar szaléziként számon tartott Zafféry Károlyról tudható, hogy többször is járt Érsekújváron, ahol lelkes támogatást kapott Fábán János apátplébánostól.² Valószínűleg egy ilyen út, talán még az első nyomán került több társával együtt GALLA FERENC a Torino–Milano között fekvő Cavagliában frissen megnyitott, Szent Istvánról nevezett Magyar Szalézi Intézetbe 1901 őszén. A más országok, például Németország esetében jól bevált recept szerint tehetséges szegény gyermekek tanításának felvállalásával ez az intézet lett hivatott megteremteni a szaléziak első magyarországi generációját. Tegyük hozzá, sikerrel: 1904-ben már öt magyar kispapja volt a rendnek.³

GALLA Cavagliában előbb gimnáziumi előkészítő osztályba járt, majd elvégezte a gimnáziumot (1901–1908).⁴ A középiskola befejezése után több társához hasonlóan

---

¹ Családi leszármazási tábla, amely szerint Galla Márton földműves (* 1852. február 7.) és Beckó Zsófia (* 1859. szeptember 28.) gyermekeként született a fent megadott időpontban. Magyar Országos Levéltár (MOL), Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 1. d., 1. tétel (Galla Ferenc személyes iratai), fol. 58–59.

² A *Szalézi Értesítő* 1904-es évfolyamában hosszú beszámoló olvasható P. Zafféry Károly négy hónapos magyarországi missziójáról, köztük említve 1904. június 26-i érsekújvári működése. *Szalézi Értesítő* 2 (1904) 3, 51–58, itt 58.

³ Beszámoló a Biella melletti Cavagliában működő magyar intézetről. *Szalézi Értesítő* 2 (1904) 3, 42–43. A *Szalézi Értesítő*ben rendszeresen olvashatók cikkek a magyar intézet működéséről. Az 1905-ös 4. számban (103–104) még egy fotó is látható, ezen 34 növendéket számoltam össze. Az 1909-es 2. számban az intézeti napirend is közzétételre került (55–56), ugyanitt olvasható, hogy 1908. novemberében 50 kispap, köztük hét magyar lépett be a rendbe, ekkor 29 magyar növendéke volt a később, 1913-ban Péli földszentkeresztre áttelepített intézetnek.

⁴ Az elemi iskola hatodik osztályáról 1901. szeptember 11-én kapott bizonyítványt (MOL Galla Ferenc hagyatéka [P 2088], 1. d., 1. t., fol. 1). A gimnáziumi előkészítő-osztályról (*scuola preparatoria*) és az

a rendbe való belépés mellett döntött, 1908-ban egyszerű fogadalmat tett, majd 1908–1912 között a Torino közelében fekvő rendi teológián, Fogliozóban teológiai tanulmányokat folytatott. Tanulmányait teológiai doktorátus zárta le 1912-ben. Még ugyanebben az évben, egész pontosan 1912. július 14-én pappá szentelték.⁵ 1912–1913 folyamán a rend egyik gimnáziumában tanított, mondja a *Magyar írók élete és munkái*ban közölt életrajz, miközben a *Váci Egyházmegyei Almanach* szerint olaszországi tanulmányúton vett részt.⁶ Arról is hallgatnak a források, hogy mi vezette a szalézi rend elhagyására és arra, hogy 1914-ben hazatérjen Magyarországra, ahol a váci egyházmegye papja lett. Csak találgatni tudjuk az okokat, talán csalódott, amiért nem vezényelték haza azonnal, az első magyarországi alapítás létrejötte után (Péliföldszentkereszt 1913). Hazatérését és a váci egyházmegyébe való átvételét követően előbb Magyaránádban (1914–1916), majd Csömörön (1916–1926) szolgált káplánként, végül 1926–1930 között Cinkotán plébánosként működött.⁷

Az első magyarországi évek egybeesnek az első világháború korával, majd az arra következő forradalmi időszak éveivel. A közállapotok normalizálódása után nem kellemes kötelezettség várt rá, el kellett ismertetnie iskolai végzettségét. Mivel egyezmény hiányában nem fogadták el olaszországi középiskolai tanulmányait, GALLA kénytelen volt beiratkozni a X. kerületi kőbányai állami főgimnáziumba, a mai Szent László gimnáziumba, magántanulóként, ahol azután 1920–1922 között elvégezte a gimnáziumot. Az első év végén az első hat osztályból, a második évben a maradék felső két évfolyamból tett magánvizsgát.⁸ A középiskolai tanulmányokat véglegesen az 1922. június 10-én ugyancsak a Szent László gimnáziumban letett érettségi vizsga zárta le.⁹

Az érettségi megszerzése után GALLA beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészkarára, ahol hat féléven át latin, magyar és történelem szakon hallgatott órákat. A magyar szak gyors elhagyása után latin és a történelem állt érdeklődése előterében. Fennmaradt indexe szerint latinból Némethy Géza, Förster Aurél, Váry Rezső, Huszthy József előadásait és szemináriumait hallgatta, míg

---

első két évről kimutatás is maradt a hagyatékban (uo., fol. 2). Hogy nem egyedül került Torinóba, azt az 1902-es évről készült bizonyítvány is mutatja, ahol az alábbiak társaságban szerepel GALLA neve: Jurenka Colomano, Kis Adalberto, Kocsis Elia, Kruzslitz Luigi, Nizsnánszky Al (?), Reseterics Giovanni (?), Schraub Michele.

⁵ Teológiai tanulmányaira láss egy 1929. szeptember 20-án kelt tanúsítványt. Felszentelésére: *Váci Egyházmegyei Almanach*, Vác 1970, 300. – Egyszerű fogadalma említve Hanauer Á. István váci püspök egy 1933-as tanúsítványában, MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 1. d., 1. t., fol. 41. Érdekes módon az egyházmegyei almanachbeli életrajz szemérmesen hallgat a szalézi rendben eltöltött évekről.

⁶ GULYÁS PÁL, *Magyar írók élete és munkái I–XVII. Új sorozat*, Írta és összeállította GULYÁS PÁL, sajtó alá rendezte VICZIÁN JÁNOS, Budapest 1939–1999, itt X, 277–278; *Váci Egyházmegyei Almanach*, 300.

⁷ CHOBOT FERENC, *A váci egyházmegye történeti névtára II*, Vác 1917, 750; *Váci Egyházmegyei Almanach*, 300.

⁸ A magánvizsgát a főigazgatóság 7638/1920. sz. engedélye alapján tehette le. MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 1. d., 1. t., fol. 19–20.

⁹ Uo., fol. 21–22.

történelemből Hóman Bálint, Fejérfataky László, Domanovszky Sándor, Szentpétery Imre, Angyal Dávid neve szerepel rendszeresen a leckekönyvben.¹⁰ 1925. október 13-án engedélyt kapott az egyetemi vezetéstől arra, hogy figyelembe véve teológiai végzettségét és az elvégzett hat félév bölcsészstudiumot a „magyar történelem fő, középkori és újkori egyetemes történeti melléktárgyból bölcsészdoktori vizsgát tehessen”.¹¹ 1926 júniusában megvédett doktori értekezését középkori témából írta, a clunyi kolostori reform hatását vizsgálta Magyarországon.¹² Téma-vezetője Hóman Bálint volt, akivel a későbbiekben, annak politikusi pályája során is szoros kapcsolatban maradt. Kortársi visszaemlékezések szerint az egykori professzor tovább támogatta pályáján tanítványát, míg GALLA esetenként mint egyházpolitikai tanácsadó működött a kultuszminiszter mellett.

Történelmi látásmódja, munkamódszere az 1920-as évek végén, az 1930-as évek első felében formálódott ki, amikor magyar állami ösztöndíjjal huzamosabb időt tölthetett Rómában. Ösztöndíja alatt, 1927–1928, majd 1930–1933 között leginkább a Vatikáni Levéltárban és Könyvtárban, illetve a Hitterjesztés Szent Kongregációja levéltárában dolgozott.¹³ Kutatásai ekkor már a kora újkori Magyarország és Róma kapcsolatának feltárására összpontosultak. Elsősorban a Propaganda Kongregáció levéltárában töltött sok időt, ami annál is indokoltabb volt, mert ott előtte még alig járt magyar kutató. A magyar állam nagylelkűségének köszönhetően, GALLÁNAK elég ideje maradt arra, hogy ne csak egyetlen témára koncentráljon, hanem – hagyatékának tanúsága szerint – az akkor ismert és rendezett anyagban iratsorozatról iratsorozatra, azon belül kötetről kötetre haladva jegyezze ki a magyar vonatkozásokat, amelyek azután lassacskán kutatási témákká álltak össze. GALLA hagyatéka alapján az átnézett források három nagyobb kérdéskört öleltek fel: **1.** a ferences rend magyarországi missziós tevékenysége, amelynek súlypontja a rend erdélyi tevékenységére helyezkedett, **2.** a hódoltsági missziók története, **3.** a pálos rend reformja és missziós működése. E témák közül a ferences rend magyarországi missziós tevékenységéhez, közelebbről az erdélyi missziók történetéhez kapcsolódott első, római forrásanyagból készített nagyobb szabású publikációja, amelyben a csíksomlyói ferences kolostor reformjára tett első kísérlet történetét dolgozta fel.¹⁴ Az erdélyi kérdés ezekben az években erősen foglalkoztathatta, mert már 1932-ben Áldásy Antalhoz intézett levelében beszámolt egy 100 oldalas munkáról, amelyet az Erdé-

¹⁰ Uo., fol. 25–26.

¹¹ Uo., fol. 28.

¹² A disszertáció később nyomtatásban is megjelent *A clunyi reform hatása Magyarországon* címmel (Pécs 1931). – *Magyar Katolikus Lexikon III*, Budapest 1997, 900–901.

¹³ „Még 1927 végén, amikor római kutatásaimat megkezdtem, a vatikáni könyvtár Barberini-osztályában rábukkantam egy alkalmi ódagyűjteményt tartalmazó kéziratot könyvre...” – írta Marnavics Tomkó Jánosról írott könyve előszavában. GALLA FERENC, *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Budapest 1940, *Tájékoztató*.

¹⁴ *A csíksomlyói ferencesrendi kolostor viszonyosságai Bethlen Gábor idején*, A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve 4 (1934) 283–303.

lyi Státus történetéről készített.¹⁵ Bár már 1936-ban arról ír, hogy „az erdélyi missziók történetét a Kongregáció levéltárában összegyűjtött adatokból a közeljövőben szándékozunk feldolgozni”, a valóságban a munka több évtizedes késedelmet szenvedett.¹⁶ Hazatérése után készített kiadványaiban kisebb volumenű kérdéseket érintett, a bécsi Pazmaneum pápai megerősítésének történetét írta meg, illetve jórészt a Propaganda levéltárából származó kiadatlan Pázmány-leveleket tette közzé.¹⁷

Római tartózkodása kapcsán okvetlenül meg kell említeni, hogy több, főleg az *Osservatore Romano*-ban megjelent népszerűsítő újságcikket írt a magyar szentekről, amelyre azok ünnepe adta az apropót.¹⁸ Sajnos egyelőre nem dönthető el, hogy ezek a cikkek valamely személyes kapcsolatnak a termékei voltak-e, vagy valaki más teremtett kapcsolatot a vatikáni újsághoz, és csak egyszerű eszköz volt az olaszul jól tudó GALLA.

A Rómából hazatért, tudományában gyarapodott papot püspöke 1933. július 1-jei hatállyal kinevezte az egyházmegyei szemináriumban a skolasztikus filozófia és a keresztény régiségtan tanárává, illetve a szeminárium könyvtárosává.¹⁹ A váci egyházmegyei életbe való egyre erősebb bekapcsolódását jelzi, hogy 1934. január 1-től két éven át szerkesztette az egyházmegye *Katolikus Jövő* címmel megjelenő lapját.²⁰ Közéletbeli súlyának növekedését mutatja, hogy 1934-ben beválasztották a Szent István Társulat igazgatói választmányába.²¹

Váci tartózkodása nem bizonyult túl hosszúnak. 1936-ban esedékessé vált a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán az 1932 óta tervezett II. sz. egyháztörténeti tanszék betöltése, amelynek elsődleges feladata a katolikus egyház

¹⁵ TUSOR PÉTER, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban* (Collectanea Vaticana Hungariae I/1 – Excerptum), Budapest–Róma 2004, CLXXV. – A kézirat nem maradt fent, legalábbis GALLA hagyatékában nem található, de egyes részeit valószínűleg bedolgozta jelen munka erdélyi püspöki kinevezésekről készített eszmefuttatásaiba.

¹⁶ *Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levél* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1936, 115, 1. j.

¹⁷ *A Pázmáneum alapítása és a Szentszék* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1935 és az előző jegyzetben idézett munkája.

¹⁸ A cikkek rövid bibliográfiai leírása: *Il Cattolicesimo nell' Ungheria*, L'Osservatore Romano (OR) 1928, II. – *San Adalberto Vescovo e Martire*, OR 1932, IV, 23. – *San Ladislao Re d' Ungheria*, OR 1932, VI, 27–28. – *San Stefano Re d' Ungheria*, OR 1932, VIII, 20. – *San Elisabetta d' Ungheria eroina di carita cristiana*, OR 1932, XI, 19. – *San Adalberto e il Monasterio di San' Alessio all' Aventino*, OR 1933, IV, 23. – *San Ladislao Re d' Ungheria, il Re cavaliere*, OR 1933, VI, 28. – *Santo Stefano primo re e apostolo dell' Ungheria*, OR 1933, VIII, 20. – *L' apostolato di San Adalberto in Ungheria*, OR 1938, IV, 24. – Az *Osservatore Romano*-beli cikkeken kívül két másik olasz cikkéről van még tudomásom, amelyek egy milánói és egy bolognai újságban jelentek meg: *Il cattolicesimo nella pianura ungherese*, L'Italia (Milano), 1929, X, 19 (Anno XVIII, Nr. 247) és *Il VII Centenario di S. Elisabetta d' Ungheria*, L'Avvenire d' Italia (Bologna) 1931, XI, 19 (Anno XXXVI, Nr. 269). – A cikkek többsége megtalálható GALLA többször említett hagyatékában: MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 7. d., 25. t. (Nyomtatásban megjelent művek 1926–1969), c–g.

¹⁹ MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 1. d., 1. t., fol. 43.

²⁰ GULYÁS, *Magyar írók élete és munkái*, X, 278.

²¹ MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 1. d., 1. t., fol. 50.

közép- és kora újkori történetének tanítása volt, különös tekintettel a magyar egyháztörténelemre. A nyilvános pályázatra összesen négy pályázat érkezett be, amelyeket a Szekfű Gyula vezetett bírálóbizottság az alábbiaként sorolt be: I. Hermann Egyed, II/a. Juhász Kálmán, II/b. Artner Edgár, III. GALLA FERENC. A kari szavazatok pedig így estek: I. Hermann Egyed (6 szavazat), II. GALLA FERENC (2), III. Artner Edgár (1). Az I. sz. tanszékre végül Artner terjesztették fel nyolc igen és egy nem szavazattal, míg a II. sz. tanszékre GALLA FERENCET és Hermann Egyedet.²² A kinevezést az I. sz. tanszékre Artner, a II. sz.-ra 1936 nyarán GALLA FERENC kapta meg, a rossz nyelvek szerint nem utolsósorban a kultuszminiszterrel előlépett mestere, Hóman Bálint és püspöke, Hanauer Á. István támogatásának köszönhetően.²³ GALLA egészen nyugalmazásáig, 1959-ig a Hittudományi Kar, később annak utóda, a Hittudományi Akadémia tanára maradt. Nyilvános rendes tanári kinevezését 1938-ban kapta meg. Egyetemi pályafutása csúcának tekinthető, hogy 1946/1947-ben a Hittudományi Kar dékánjává választották.²⁴ Egyházi pályáján való emelkedését jelzi, hogy 1940-ben pápai prelátsusi kinevezést kapott.²⁵

Budapestre kerülésével párhuzamosan, az 1930-as évek második felében kezdett tudományos tevékenysége kiteljesedni. A Propaganda Kongregáció levéltárában összegyűjtött források feldolgozása során figyelme a korábban tervbe vett hódoltsági missziók történetéről elterelődött, és a pálos rend reformjával, illetve a Felső-Magyarországon működő pálos misszió történetével kezdett foglalkozni. Még 1927 végén, első római tartózkodása során talált a Vatikáni Könyvtár Barberini-osztályában egy alkalmi latin ódagyűjteményt, amelyet Marnavics Tomkó János zágrábi olvasókanonok és tizenkét germanista növendék ajánlott Francesco Barberini bíboros neposnak. Az ódagyűjtemény fordította érdeklődését a sebenicói Marnavics Tomkó boszniai püspök személyére, aki egy időben a pálos rend vizitátoraként is működött.²⁶ Az 1940–1941-es *Regnum Egyháztörténeti Évkönyv*ben már alapos, 100 oldalas tanulmányt tett közzé a rend reformjáról.²⁷ Az 1940-es évek első felében leginkább a pálos missziók történetének feldolgozásával foglalkozott, és az 1946-ban

²² ZSIDI VILMOS, *Egyháztörténelem tanítása a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán (1805–1950)*, Egyház a változó világban. A nemzetközi egyháztörténeti konferencia előadásai (Esztergom, 1991. május 29–31) (szerk. Bárdos István–Beke Margit), Tatabánya 1992, 441–443, itt 442 és 443.

²³ A vetélytárs Hermann Egyed így emlékezett vissza: „A kari jelölés ellenére mégsem hittem, hogy az államfő engem fog kinevezni, mert tudtam, hogy Hóman Bálint kultuszminiszter választottja a harmadik helyen jelölt pályázó, egy váci pap, akit természetesen püspöke, Hanauer István is erőteljesen támogatott. Szekfű Gyula... tudtomon kívül iparkodott meggyőzni a püspököt a támogatás mellőzéséről – sikertelenül... A kinevezést 1936 nyarán a váci pap kapta meg.” HERMANN ISTVÁN EGYED, *Önéletrajz*, Hermann Egyed Emlékkönyv (szerk. Sümegi József–Zombori István), Budapest 1998, 7–35, 16.

²⁴ GULYÁS, *Magyar írók élete és munkái*, X, 278.

²⁵ Eredeti, 1940. június 9-én kelt kinevező oklevele hagyatékában. MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), I. d., I. t., fol. 57.

²⁶ Vö. Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai, i.m.

²⁷ *A pálosrend reformálása a XVII. században*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1940–1941, 123–223.

megjelent *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa* című füzet végén már sajtó-késznek mondja Pálos missziók Magyarországon című munkáját, amely azonban az 1948-ban bekövetkezett politikai fordulat után nem kerülhetett nyomdába.²⁸

Tudományos elismertségének növekedését és egyházon belüli súlyát egyaránt jelzi, hogy az elsők között vették számba 1940-ben a Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás ösztönzésére, Szekfű Gyula főszerkesztésével készülő ötkötetes katolikus egyháztörténet szerzői között.²⁹ Sőt a második kötet szerkesztését, amely az 1387–1606 közötti időszakot dolgozta volna fel, rábízták.³⁰ Bár az egyháztörténet sokáig függőben lévő finanszírozása megoldódott azzal, hogy a Szent István Társulat magára vállalta kiadását, sőt a szerződéseket is megkötötte rá, a vállalkozás mégsem készült el.³¹ Talán a háborús idők odázták el létrejöttét, de az sem lehetetlen, hogy a sok szerző kézbentartása állította a szerkesztőbizottságot megoldhatatlan feladat elé. GALLA tudományos szervező tevékenysége számbavételekor említésre érdemes még a Regnum Egyháztörténeti Munkaközösség. A munkaközösség által kiadott hat kötetből az utolsó három mindegyikében publikált. Az utolsó, 1944–1946-os kötet megjelenése Csapodi Csaba visszaemlékezése szerint kifejezetten az ő érdeme volt, amennyiben közbenjárt a Szent István Társulatnál a kötet érdekében.³²

A tudományos tevékenység mellett, vagy inkább ahhoz kapcsolódva meg kell emlékezni tanári működéséről is, hisz 1936–1959 között majd negyedszázadon át tanított egyháztörténelmet. Tanítványainak egy része színvonalas publikációkat tett le az asztalra.³³ Több e korból származó egyháztörténeti munka elején pedig köszönetmondás olvasható, amelyeket önzetlen segítségéért, eddig ismeretlen adatok átengedéséért kapott.³⁴ Érdekes, nem tanúságok nélküli a tanár GALLA FERENCről az egyháztörténész-professzor, Adriányi Gábor egyik nyilatkozatát idézni: „Budapesti tanáraink közül elsősorban GALLA FERENCet említeném meg. Az ő egyháztörténeti előadásait nálunk az akadémián ugyan kissé megmosolyogták, azonban a sze-

²⁸ *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa* (Klny. az „Egyházi Körirat” 1946 február–októberi számaiból), Budapest 1946.

²⁹ A nagyszabású vállalkozás indulására: GERGELY JENŐ, *A püspöki kar tanácskozásai*, Budapest 1984, 269. 277. 310.

³⁰ Az öt kötet szerkezetére: CSAPODI CSABA, *A magyar katolikus történészek egykori munkaközössége és a „Regnum” egyháztörténeti évkönyv*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 6 (1994) 7–17, itt 10–16.

³¹ GALLA hagyatékában is megtalálható a Szent István Társulat 1941. augusztus 26-ai levele a szerződés megküldéséről (a szerződés nem) MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), i. d. 2. t. (Galla Ferenchez intézett levelek), fol. 135. – A vállalkozásból egyedül Salacz Gábor írta meg fejezeteit, amelyeket azután külföldön meg is jelentek *Egyház és állam a dualizmus korában Magyarországon 1867–1918* címmel (Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae 2, München 1974). Hermann Egyed munkája, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae 1, München 1973) egy más vállalkozás keretében készült.

³² CSAPODI CSABA, *A magyar katolikus történészek egykori munkaközössége*, 16.

³³ Például ZIPSER SÁNDOR, *Dudith András a trienti zsinaton*, Budapest 1938, *Előszó*; LANCS KÁLMÁN, *Dvornikovich Mihály váci püspök*, Vác 1942.

³⁴ CZAKÓ JENŐ, *A janzenizmus. Egyetemes egyháztörténeti tanulmány*, Cegléd 1943, 9.

mináriumai hallatlan érdekesek voltak. Nem hiszem, hogy volt vagy van jelenleg is Magyarországon történész vagy egyháztörténész, aki a 16. és 17. század magyar történetét annyira részletesen ismerte volna, mint GALLA FERENC. GALLA HÓmantanítvány volt. Azt mondhatom, hogy tőle kaptam a legfontosabb indíttatásomat itthon, Magyarországon.”³⁵

A kommunista hatalomátvétel (1948) a magyar egyház egész életét súlyosan befolyásolta. Az egyetemi átszervezések jegyében a Hittudományi Kart leválasztották a Pázmány Péter, a későbbi Eötvös Loránd Tudományegyetemről és létrehozták a Római Katolikus Központi Hittudományi Akadémiát, amelyet beköltöztettek a Központi Papnevelő Intézet épületébe. A két intézmény között az eddiginél szorosabb kapcsolat jött létre. Ennek egyik jeleként is tekinthető, hogy 1952–1955 között a Központi Papnevelő Intézet rektori tisztét GALLA FERENC látta el, aki feladva várbeli, Dísz-téri lakását (Dísz tér 16.) beköltözött a szeminárium Papnövelde utcai épületébe. E funkciójában folytatott működése azonban nem nyúlt túl hosszúra, 1955 novemberében ugyanis megfosztották rektori tisztétől. Az egykorú szemtanúi visszaemlékezés szerint az események háttérben az Egyházügyi Hivatal támogatását élvező vicedirektor és GALLA személyes konfliktusa állt. Nagy önuralomról tanúságot téve az idős professzor szó nélkül költözött ki az épületből. A tágas Dísz-téri és a rektori lakás után a következő évtizedeket egy, a Ferenciek terén lévő egyszobás lakásban töltötte el.³⁶ Az 1959 elején lezajlott kispap lázadás nyomán bekövetkezett változások őt is elérték, amennyiben a 70. életévét betöltött professzort nyugdíjazták.³⁷

E megpróbáltatások, a szűk, munkára kevésbé alkalmas lakás sem tudták munkakedvét megtörni. Úgy tűnik, nem viselte meg a publikációs lehetőségek megszűnése sem. A korabeli magyarországi viszonyokra jellemző, hogy 1947 után csupán egyetlen publikációja jelent meg nyomtatásban, a váci egyházmegye 1970-ben közreadott almanachjában társszerzőkkel publikált püspökéletrajz-sorozat.³⁸ Kéziratban maradt a magyar tárgyú pápai felhatalmazások második része, amely már 1946-ban nyomdakész állapotban volt.³⁹ Ugyanerre a sorsra jutott a már emlegetett pálos missziókról készült monográfiája, amely talán GALLA FERENC legjobb munkája. Minden nehézség ellenére lankadatlan munkakedvvel tudott dolgozni. Mivel nem utazhatott Rómába, a Magyar Országos Levéltár kutatótermét látogatta, ahol főleg a Magyar Kamara és a Magyar Kancellária állagait tanulmányozta. Római

³⁵ „Negyven év lemaradását kell bepótolnunk...!” Beszélgetés Adriányi Gáborral, Aetas 1991, 2, 59–61, itt 60.

³⁶ ADRIÁNYI GÁBOR, *Egy kispap élete Magyarországon, 1954–1960*, A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948–1964) (Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae 9, szerk. Salacz Gábor), München 1988, 211–225, itt 212–213.

³⁷ *Váci egyházmegyei almanach*, 300.

³⁸ *A váci egyházmegye püspökei*, Váci egyházmegyei almanach, 107–201 (Bíró Bertalannal és Mezey Lászlóval közösen).

³⁹ *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújbodás korából I* (Regnum-könyvek I, Egyháztörténeti források 1), Budapest 1947.

munkamódszeréhez hasonlóan itt is csomóról csomóra haladva jegyezte ki az érdekesnek talált adatokat. Ennek köszönhetően a pálos missziókról írott munkát újabb és újabb kamarai adalékokkal egészíthette ki.

A Magyar Kamara fogalmazványait olvasgatva támadt az az ötlete, hogy a sok-sok latin nyelvű fogalmazvány között megbúvó magyar nyelvű fogalmazványokból kiadványt készít. A korabeli magyar hivatali nyelvi gyakorlatot bemutató munka témáját tekintve semlegesnek nevezhető, a 17. század első feléből mintegy 800 fogalmazványt tartalmazó forráskiadvány mégsem került nyomdába, mert a kiadónak felkért Nyelvtudományi Intézet nem elégedett meg az egyszerű betűhív átírással, hanem újabb átdolgozást kértek tőle, amely végül a vállalkozás elalvásához vezetett.⁴⁰

Töretlen munkakedvét jelzi, hogy 1967-ből újabb munka maradt hagyatékában, amely Pázmány Péter kiadatlan gazdasági utasításait és urbáriumait tartalmazza.⁴¹ 1970-ben, túl 80. életévén még beadvánnyal állt elő a magyar katolikus püspöki kar felé, amelyben *Egyháztörténelem* címmel egy évnegyedes folyóirat indítását javasolta.⁴² A vállalkozásból sajnos nem lett semmi. Ekkor még mindig szorgalmasan dolgozott, az 1972-es évet viseli címlapján az a helytörténeti-jellegű munka, amely *Udvard és vidéke* címmel maradt fent hagyatékában.⁴³ Közben, 1976-ban felmerült a pálos munka kiadásának gondolata. Az ötlet szorgalmazója a művészettörténész Baranyai Béláné volt – ekkoriban folyt a pálos rend művészettörténeti emlékeinek számbavétele a Művészettörténeti Kutatócsoport égisze alatt –, de minden igyekezet ellenére a kézirat kézirat maradt.⁴⁴

A hazai források mellett, mint említettük, egész életét végigkísérte római anyaggyűjtésének feldolgozása. A pálos missziók történetének megírása után hasonló monografikus igénnyel visszanyúlt a ferences hitelesítés magyarországi történetéhez. Úgy tűnik, hogy egy már korábban, talán még az 1940-es években az erdélyi ferencesekről készült kéziratát királyságbeli fejezetekkel egészítette ki. (A mű ebből fakadó egyenlenségére még a kiadás kapcsán visszatérek.) Miután a pálos és a ferences missziók is feldolgozásra kerültek, a Propaganda Kongregáció levéltárából Magyarország kapcsán kihüvelyezhető harmadik nagy témához nyúlt, a hódoltsági hitelesítéshez. A piszkozatként használt *Magyar Kurír* számok tanúsága szerint erre valamikor az 1970-es évek elején került sor.⁴⁵

⁴⁰ MTA Nyelvtudományi Osztályának levele. Budapest, 1962. július 10. MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 1. d., 2. t., fol. 92.

⁴¹ MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 11. d., 26. t. (Kéziratban maradt munkák), e: *Pázmány Péter kiadatlan levelei. Turóci és sellyei urbáriumai, hitelesbelyi és gazdasági utasításai*.

⁴² MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 1. d., 2. t., fol. 74–75. Ijjas József kalocsai érsek levele. Kalocsa, 1970. május 6.

⁴³ MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 11. d., 26. t., f.

⁴⁴ MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 1. d., 2. t., fol. 27. Baranyai Béláné levele, Budapest, 1976. április 7., ahol beszámol Sashegyi Oszkárral folytatott beszélgetéséről.

⁴⁵ MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 11. d., 26. tétel, d. Vö. TUSOR, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban*, c–ci és cxxx–cxxxii.

Életének utolsó éveit a székesfehérvári papi otthonban töltötte. Itt érte utol a halál, 1977. április 19-én, élete 89. évében. Porhüvelyét a budapesti Egyetemi Templom kriptájában helyezték örök nyugalomra.⁴⁶

Adriányi Gábor jellemzése a tanár GALLA FERENCről a történész GALLA FERENC-re is áll. Hihetetlen adatgazdagság és korismeret jellemzi munkáit, aminek háttérben igen szívós és kiterjedt levéltári munka rejtőzik. A figyelmes olvasó azonban GALLA munkáiban a sok adat között elbújva számos finom és ma is helytálló ítéletet találhat. Igaz, ezeket nem könnyű kihámozni. GALLA sajátos stílusa sem könnyíti meg a helyzetet. Egyik oldalról erős expresszionizmusa magával ragadja az olvasót, a másik oldalról azonban nyelvi nehézkessége fárasztó lehet a befogadó számára, a fel-felbukkanó nyelvi hibák pedig megtörik a stílus szárnyalását. A nyelvi egyenetlenség magyarázata nagyon egyszerű. Az Olaszországban végzett gimnázium miatt a magyar irodalmi nyelv elsajátítása, megfelelő stiliztika begyakorlása, illetve fejlesztése nála elmaradt. A fiatalon szerzett hátrányt csak részben sikerült idővel ledolgoznia.

Történelmi módszere talán a mai, analízist előtérbe helyező történész számára idegen és régimódi, de a nagy élvezettel és átéléssel elmesélt események közé bújtatva, mint említettem, sok finom, ma sem túlhaladott megfigyelés olvasható. GALLA nagy előnye a mai történéssel szemben, hogy egyházi személy, aki pályája nagy részét még a nagy változásokat hozó II. Vatikáni Zsinat előtt futotta be, ráadásul jó egy évtizeden át alpokontúli szerzetesrend tagja volt, így pontosan ismerhette azokat a mechanizmusokat és átélhette azokat a körülményeket, amelyek történeteinek hőseit irányították, befolyásolták. Mindez még nyomatékossá tette az igényt, hogy kéziratban maradt monográfiái nyomtatásban is megjelenjenek. Az új vatikáni sorozatban elsőként a ferences hitlejtésről írt kötet jelenik meg, melyet a pálos apostoli missziókról írt munka fog majd követni.

A KÉZIRAT KIADÁSÁRÓL

GALLA FERENC hagyatékában a kora újkori magyarországi apostoli ferences hitlejtésről írott munkájából csak egy csonka példány maradt.⁴⁷ A munkának nincs igazi címlapja, több oldal is hiányzik belőle, a meglévő oldalakon is kisebb-nagyobb folytonossági hiányok támadtak. A legsúlyosabb veszteséget azonban az jelenti, hogy sajnálatos módon elpusztult a jegyzetapparátus utolsó harmada. A kézirat alapos áttanulmányozása után egyre inkább az a benyomás alakult ki bennem, hogy a monográfia utolsó átfésülése, az átfedések kiküszöbölése, illetve a végső átstilizálás már nem történt meg. A belső egyenetlenségek arra utalnak, hogy a munka több

⁴⁶ *Magyar Katolikus Lexikon* III, 900.

⁴⁷ MOL Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 7. d., 26. t. (Kéziratban maradt munkák), a: *Ferences hitélet Magyarországon és Erdélyben a XVII. és XVIII. században*.

fázisban készült. A legjobban megírt, lendületes erdélyi fejezetek akár egy évtizeddel, esetleg évtizedekkel is megelőzhatték a királysági részekről írtakat. A külön eredetet támasztja alá, hogy ez a rész önálló címlappal is rendelkezik: *Ferences és minorita apostoli misszió Erdélyben a fejedelemség és a katolikus restauráció idején. Írta Galla Ferenc egyetemi tanár.*

Felismerve a kézirat értékeit, ifjonti hévvel, egy római ösztöndíj után nem sokkal úgy éreztem, hogy a kiadó feladata nemcsak a fennmaradt kézirat közzététele, hanem mindezen hiányosságok és ellentmondások kiküszöbölése, egy jól használható mű megalkotása kell hogy legyen. A monográfia jobb felhasználhatósága érdekében ezért a munkát élő kéziratnak tekintettem,⁴⁸ a szóban forgó átfedéseket igyekeztem kiküszöbölni, néhány elbújt tárgyi tévedést kijavítani, esetenként a GALLA által kedvelt esetleírások logikai sorrendjén is igazítani. A fentebb már emlegetett stílári sajátosságok miatt bizonyos nyelvi fésülés is szükségessé vált. A változtatások és igazítások nem érintették a munka lényegét, a monográfia GALLA FERENC szellemi terméke: meghatározó jelleggel az ő megállapításait, meglátásait, kifejezéseit és szófordulatait tartalmazza. A jegyzetapparátus pótlása is elsősorban az ő megmaradt jegyzeteiből történt meg, amelyet csak kisebb részben egészítettek ki saját kutatások. A kézirat jobb felhasználhatósága vezetett arra is, hogy az utóbbi években örvendetes mennyiségben napvilágot látott publikációkat, ha nem is a teljesség igényével, de megpróbáljam minél jobban a jegyzetapparátusba építeni.

Ahogy az érdem, úgy bizonyos tévedések is a szerzőt kell hogy „terheljék”.⁴⁹ Mivel a sajtó alá rendezés hosszú és fáradalmas művelete alapvetően Budapesten és Bécsben zajlott, a bécsi delegátusi „aranykalitka” elhagyására nem nyílt lehetőség, ezért a GALLA FERENC hagyatékából származó levéltári hivatkozások ellenőrzését csak részben tudtam elvégezni. A levéltári jelzetek jelentősége véleményem szerint a visszakereshetőségben van, ezért nem tartom kardinális problémának, ha a Propaganda Kongregáció levéltárából származó kötetek egy részénél, mindenekelőtt a kongregációi fogalmazványok (*Lettere*) esetében a régi oldalszám maradt a munkában. Bizony az is előfordulhat, hogy a megadott oldalszám egyáltalán nem helyes, az olvasó szíves megértését kérve reméljük, hogy a levéltár és keltezet segítségével az idézett dokumentum megtalálásához. Emellett a GALLA által kedvelt jelzetfelsorolásokat sok esetben nem bontottam szét, így megeshet, hogy a főszó-

---

⁴⁸ Ami azt is jelenti, hogy a sajtó alá rendezési, majd a szerkesztői munkálatok során szükségesnek vélt változtatásokat, kiegészítéseket külön nem tüntettük fel. (Egyébként a jegyzetek megfogalmazásából, adataiból ezek sokszor egyértelműen kiderülnek.) Az érdeklődőnek pontos felvilágosítással a kötetnek a kézirattal való összevetése szolgálhat. Utóbbi mindenki számára könnyűszerrel hozzáférhető. Vö. az előző jegyzetet.

⁴⁹ A kisebb igazítások mellett csupán néhány megállapítást ütköztettünk az újabb kutatások eredményeivel. Sokszor azonban, hogy a szerző meglátásainak tudománytörténeti értékét és helyét megőrizzük, a hosszúra nyúló kitérőket pedig kikerüljük, eltekintettünk ettől. Az árnyalást, pontosítást majdani szaktanulmányokra bízuk. (Talán a legjellemzőbb példa erre GALLÁNAK a Konzisztoriális Kongregáció szerepéről vallott felfogása.)

vegen szereplő adatok valamelyike esetleg egy távolabbi „gyűjtőjegyzetben” található, ami közelebbi érdeklődés esetén szintén hosszabb visszakeresést igényel.

A kézirat kiadástörténetéből az alábbi néhány információ kívánczok megörökítésre. GALLA FERENC hagyatékát az enyészettől az egykori tanítvány, Borovi József, a Hittudományi Akadémia kánonjog professzora mentette meg, tőle került létbe a Magyar Országos Levéltárba. (Jegyzékét lásd a *Függelék*ben.) Mint a hagyatékot rendező kezdő levéltáros figyeltem fel a pálos és a ferences kézirat értékére. Már ekkor, az 1990-es évek elején felvettem a kapcsolatot Keserű Bálinttal, Balázs Mihállyal és Monok Istvánnal, hogy e munkák az akkor fénykorát élő „Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez” sorozat keretében megjelenhessenek. A szellemi összefogás jegyében a ferences kézirat szövegét Sávai János és Pintér Gábor irányításával a szegedi Hittudományi Főiskolán vitték számítógépre. Hogy a munka kiadása elhúzódott, az javarészt a sajtó alá rendező hibája, azaz az enyém. Az 1995-ben elnyert bécsi levéltári delegátusság olyan mértékben kötötte le szellemi energiáimat, hogy az eltervezett munka végrehajtására hosszú időn keresztül nem jutott időm. Mentőseimre szolgál, hogy a kézirat monográfiák szinte előkerülésüktől kezdve ismertté váltak a szűkebb szakmai közvélemény előtt, ily módon a Propaganda Kongregáció levéltárában folytatott kutatásoknak inspirálói lehettek. Ha szabadidőm engedte és megtehettem, újra és újra hozzáfogtam a hátralévő munkálatok elvégzéséhez, amelyeket azután újra és újra kénytelen voltam más irányú elfoglaltság miatt félbeszakítani. Az időről időre fellépő lelkiismeretfurdaláson túl a *Collectanea Vaticana Hungariae* sorozat indulása és alapító szerkesztője, Tusor Péter ösztönzése, közreműködése kellett ahhoz, hogy az utolsó lépések megtételre kerüljenek.

A fent említett kollégákon kívül kötelességem megköszönni azt a sokoldalú szakmai segítséget is, amelyet Tóth István György és Molnár Antal nyújtott a kézirat kiadásához.

Végül külön köszönet illeti Dr. Török Józsefet, a Kutatócsoport elnökét s egyben munkánk gondos lektorát, Dr. Fodor Györgyöt és Dr. Kránitz Mihályt, a Pázmány Katolikus Egyetem rektorát és rektorhelyettesét a kötet megjelentetésének felkarolásáért, kiváltképpen pedig Dr. Erdő Péter bíboros urat, akinek még az Egyetem rektoraként adott anyagi támogatása tette lehetővé a kiadási költségek fedezését.

Remélem, hogy minden hibával és egyenetlenséggel⁵⁰ együtt GALLA FERENC nevéhez méltó munka kerül az olvasó kezébe.⁵¹

⁵⁰ Itt jegyezzük meg, hogy a kötetvégi *Index* a GALLA által használt: jórészt magyarosított, illetve a forrásokban előforduló, olykor különféle, valamint a közreadói jegyzetekben található modernizált névalakok alapján készült. Az eltérő változatokat fontosabb esetekben utalószóként, egyébként pedig zárójelként hoztuk.

⁵¹ Az imprimatúra egy-egy ívének (pót)ellenőrzéséért a Pázmány Péter Katolikus Egyetem közvetkező bölcsészhallgatóinak mondunk kollegiális köszönetet: Iván Krisztina, Szaszko Elek, Borsai Dóra, Bánszki Hajnalka, Tomor Marianna, Kun Zoltán, Rados Tamás, Nagy Olivér Péter, Stempely Irén, Trieb Márton, Cserhalmi Gábor, Péter Dávid, Bokor Tamás, Szvath Zsófia, Benis Péter, Kiss Gábor O.Cist., Csúcs Zoltán O.Cist., Fodor Zsuzsanna, Lovizer Lilla, Virág Dániel, Varró Anett, Kolbert Erika, Kiss Diána és Vados Gyöngyvér.

FÜGGELÉK

GALLA FERENC HAGYATÉKA A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBAN

P 2088

Galla Ferenc hagyatéka⁵²

(1570–1785) 1901–1972

14 doboz = 1, 56 ifm.

I. Személyes iratok*1. doboz*

1. tétel. Galla Ferenc személyes iratai, fényképek 1901–1967
2. tétel. Galla Ferenchez intézett levelek (főleg közéleti személyiségektől, tudósoktól) 1912–1967

II. Tudományos tevékenység**A) Római levéltári anyagokról készült fényképek***2–4. doboz*

3. tétel. Archivum Secretum Vaticanum (ASV), Brevi (7 felv.)
4. tétel. Bibliotheca Apostolica Vaticana, Barberini Latini (37 felv.)
5. tétel. Archivio de „Propaganda Fide” (APF) (cca 600 felv.)

B) Külföldi levéltárakban végzett anyaggyűjtés*5. doboz*

6. tétel. ASV Brevi, Index Brevium (másolatok és kivonatok) 1570–1640
7. tétel. ASV Nunziatura di Vienna, Nunziatura di Germania (kivonatok) 17–18. sz.
8. tétel. ASV Consistorialis, Processi vescovili (vol. 38–153) és a Nunziatura di Germania, Processi sorozatából készült jegyzőkönyv másolatok 1629–1716
9. tétel. ASV Fondo Borghese Serie I, vol. 469–474 (Marnavich Tomkó János)
10. tétel. ASV Vescovi (kivonatok)
11. tétel. Bibliotheca Apostolica Vaticana, Bibliotheca Barberini (kivonatok)
12. tétel. Archivum Societatis Iesu Austria (Róma), vol. 142
13. tétel. Österreichische Nationalbibliothek (Bécs), Handschriftensammlung, Cod. 12058–1271 (Litterae Annuae S.I., kivonatok, elsősorban a megtérők számáról)

*6. doboz***C) Külföldi levéltárakban végzett anyaggyűjtés: Hitterjesztés Szent Kongregációja (APF, Róma)**

⁵² A római anyaggyűjtés részletes ismertetését lásd Tusor Péter historiográfiai áttekintésében: *Magyar történelmi kutatások a Vatikánban*, CXXVIII–CXXXI.

14. tétel. Acta (1622–1785)

a) Gépelt kivonatok

b) Kézzel írt kivonatok

15. tétel. SOCG (1622–1721)

a) Gépelt kivonatok

b) Kézzel írt kivonatok

16. tétel. CP (1674–1764)

a) Gépelt kivonatok

b) Kézzel írt kivonatok

17. tétel. SC

a) Gépelt kivonatok

b) Kézzel írt kivonatok

18. tétel. Lettere (1622–1721)

a) Gépelt kivonatok

b) Kézzel írt kivonatok

19. tétel. Vegyes másolatok, töredékek a Hitterjesztés Szent Kongregációja Levéltárából

D) Hazai levéltárakban és könyvtárakban végzett anyaggyűjtés

20. tétel. MOL (Kamarai levéltárak: Benigne Resolutiones, Expeditiones Camerales, Litterae ad Cameram Exaratae, Regestum minutarum camer., Acta Paulinorum)

21. tétel. Prímási Levéltár, Főkáptalani Levéltár, Bibliotheca (Esztergom)

22. tétel. Váci Püspöki Levéltár

23. tétel. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár

24. tétel. Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, Kézirattár

E) Galla Ferenc műveinek kéziratai

7. doboz

25. tétel. Nyomtatásban megjelent művek 1926–1969

a) *Békesség a jóakarató embereknek*, Rákosi Szántó (Cinkota) 1926, XII, 23 (VI. évf., 49. sz.) (2 db)

b) *Az apostol ravatalánál*, Rákosi Szántó (Cinkota) 1927, IV, 7 (VII. évf., 14. sz.)

c) *Il cattolicesimo nella pianura ungherese*, L' Italia, Milano

d) *Il VII Centenario di S. Elisabetta d' Ungheria*, L'Avvenire d'Italia, Bologna

e) *Sant Elisabetta d'Ungheria eroina di carita cristiana*, L'Osservatore Romano

f) *Santo Stefano primo re e apostolo dell'Ungheria*, L'Osservatore Romano (2 db)

g) *L'apostolato di S' Adalberto in Ungheria*, L'Osservatore Romano (2 db)

h) *L' influsso di San Carlo Borromeo in Ungheria*, Estratto dalla rivista „Echi di San Carlo Borromeo” fasc. IX (Dicembre 1937), XVI (Milano)

i) *A francia szellem győzelme Szent István birodalmában*, Uj Szellem, Prága 1938, VIII, 1–20 (II. évf., 15–16. sz.)

j) *A magyar gályarabok történetéhez*, Az Egység Útja (kiadja Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Tartományfőnökség, Budapest)

1. rész: 1944, VIII (II. évf., 8. sz.), 239–240

2. rész: 1944, IX (II. évf., 9. sz.), 262–264 (2 db)

k) *Magyarország és a Balkán. Nyilatkozatsorozat a magyar tudomány balkáni feladatairól*, Láthatár (Budapest) 1942, III (X. évf., 3. sz.), 50–51

l) *Hanauer Á. István püspök születésének centenáriuma (1869–1969)*, A Váci Egyházmegye körlevelei 1969, VII, 24–25 (3 db)

25/a. tétel. Nyomtatásban megjelent művek kéziratjai: *Harminckilenc kiadatlan Pázmány levél*

26. tétel. Kéziratban maradt munkák

a) *Ferences hittérítés Magyarországon és Erdélyben a XVII. és XVIII. században* (cca 350 fol.)

8. doboz

b) *Pálos hittérítés Magyarországon a XVII. és XVIII. században* (cca 600 fol.)

9–10. doboz

c) Cédulagyűjtemény a pálos kézirathoz

11. doboz

d) *Pápaság és a török veszedelem*⁵³ (töredék, kb. 100 fol. – Ivan Golub tájékoztató levele Juraj Križanič (1617–1683) életéről

e) *Pázmány Péter kiadatlan levelei. Turóc és Sellye urbáriumai, bitelesbelyi és gazdasági utasításai* (Budapest 1967, 100 fol.)⁵⁴

f) *Udvard és vidéke* (kézirat és anyaggyűjtés, Budapest 1972, kb. 35 fol.)

12. doboz

g) *Adatok a váci egyházmegye püspökeinek életrajzához*

h) *A Mária tisztelet kibontakozása az egyház életében*

i) *A Mária tisztelet történeti képe a váci egyházmegyében*

j) *A magyar Mária tisztelet gyökerei*

k) *A magyarság megtérése és a magyarság missziós tevékenysége a középkor folyamán*

l) –

m) *Árpádbázi Boldog Margit és környezete*

n) *A clunyi reform*

o) *Hanauer István emlékezete* (olaszul)

p) *Le missioni della S. Cong. Prop. Fide nelle regioni ungheresi nel Seicento* (töredék)

q) *Le schizma greco-orientale e l'unione greco-cattolica in Rumenia*

r) *Sintesi dello sviluppo del culto Mariano in Ungheria*

s) Tanulmánytöredék Érsekújvárról

13. doboz

t) Kézirattöredékek

u) Egyháztörténeti előadások

v) Szöveg nélküli jegyzetapparátusok

14. doboz

27. tétel. Vegyes jegyzetek, töredékek, olvasmánykivonatok

⁵³ Vö. a 45. jegyzetnél mondottakat.

⁵⁴ A munka e sorozat *Collectanea Textuum series*ében lát majd napvilágot.

BEVEZETÉS

Hazánkban Assisi Szent Ferenc rendje két párhuzamos rendtartományban fejlődött ki a középkor folyamán. Az egyik a Szűz Máriáról nevezett rendtartomány, a mariánusok provinciája (*Provincia Sanctae Mariae*), a másik a Megváltóról nevezett rendtartomány, a szalvatoriánusok provinciája (*Provincia Sanctissimi Salvatoris*) volt. Kolostorainkban is megállapítható a szegénység szigorúbb vagy enyhébb gyakorlásával beállott különbözőség az obszervánsok és a konventuálisok között. Ez utóbbiak azonban a 16. század viharában nem tudtak rendtartománnyá alakulni, hiszen az összes apátságok, szerzetesi prépostságok, kolostorok, néhány pálos és ferences kolostor kivételével elenyésztek. A magyarországi konventuális ferences, közismertebb nevén minorita rendtartomány a katolikus megújulás légkörében sarjadt ki a következő században.

Mind a mariánusok, mind a szalvatoriánusok elfogadták a Rómából jövő megújulás fegyelmét, amelyet olasz szerzetesek mint tanárok, guardiánok, őrk és tartományfőnökök mozdítottak elő: így lettek reformált vagy szigorított obszervánsok: *reformati*, illetve *strictioris observantiae fratres*. (A magyar köznyelv már csak őket nevezi tulajdonképpen ferencesnek).¹ A szalvatoriánus rendtartományból sarjadt ki az önálló erdélyi őrség Szent István király égi pártfogása alatt, a stefaniták őrsége, a mariánus rendtartományból pedig a horvát–szlavón őrség Szent László király védnöksége alatt, amely hamarosan önálló rendtartománnyá, a ladislaiták rendtartományává (*custodia, provincia Sancti Ladislai*) fejlődött, és amelynek a szorosan vett magyarországi területen is voltak kolostorai: Csáktornyan, Pécsset, Mohácson, Siklóson, Szigetvárt. Megemlékezünk még a bosnyák rendtartományról, amely eredetileg csak a Száva alatt meghúzódó területen terjeszkedett, de a török uralom következtében csakhamar behatolt a Hódoltságba is, ahol rendkívül nehéz körülmények közt hitterjesztő tevékenységet fejtett ki a megmaradt magyarság és a kihűlt magyar teleperekre ráarakódó különféle déli szláv törzsek között. Sőt a Hitterjesztés Bíborosi Bizottsága, a *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* nemcsak misszióközpontokat alapított a bosnyák szerzetesekből, hanem még a Belgrádban

---

¹ Fontos megjegyezni, hogy a ferencesek 1517. évi nagykáptalanján az egész rendben kötelezővé tették az obszerváns reformot. A szigorítást el nem fogadók hosszas, egészen a 17. század elejéig tartó folyamat során „új”, önálló renddé szerveződtek *conventuales minoritae* néven. A minorita elnevezés innen került át a magyar nyelvbe. (Ezzel szemben például a németek a *fratres minores* kifejezés nyomán a középkori ferenceseket is a *Minoriten* névvel illetik.)

székelő hódoltsági püspököket is rendszerint közülük nevezte ki. Érthető tehát, hogy a bosnyák obszervánsok kolostorokat alapítottak Baján, Budán, Dunaföldvárt, Mohácson, Péterváradon, Simontornyán, Zomborban. Bosnyák, horvát és krajnai kolostorokból alakult a bosnyák–horvát, később horvát–krajnai rendtartomány (*Provincia Bosnae–Croatiae, Croatiae–Carniolae*), amelynek nem voltak ugyan kolostorai a szorosan vett Magyarországon, de szerzetesei a tulajdonképpeni bosnyák tartománnyal (*Provincia Bosna Argentina*) egyetemben érdeklődtek a hódoltsági és dél-magyarországi népek lelkipásztori gondozása és megtérítése iránt. A ferences rend harmadik hajtása, a kapucinusok bár korán bekapcsolódtak a magyar vallásos életbe, de az osztrák–magyar rendtartomány szerzetesei csak a 17. század végén tudtak megtelepedni hazánkban, és majd csak ezután indultak fejlődésnek.

Alábbiakban a szorosan vett hódoltsági apostoli hitterjesztéssel nem, vagy csak érintőlegesen foglalkozunk, annak jórészt felkutatatlan adatai jegyzeteinkben vannak, és tanítványainkra hagyjuk azok földolgozását.² E monográfia célja a királyságbeli obszerváns és konventuális ferences: egyszerűbben fogalmazva ferences és minorita (illetve kisebbrészt kapucinus) hitterjesztés, a szigorított fegyelmű csíksomlyói kolostorhoz tartozó erdélyi ferences, valamint az Erdélybe szánt olasz és lengyel minorita, végül a Moldvából áttelepült minorita misszió ismertetése.³ Nem célunk kimerítő rendtörténetet írni, kizárólag az apostoli, vagyis a Rómából irányított hitterjesztés történetének ismertetésére szorítkozunk, amint a missziókat szervező, irányító kúriai főhatóság, a *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* 17. és 18. századi levéltári anyagából tükröződik.

² GALLA FERENC élete végén, az 1970-es évek elején mégiscsak megírta a hódoltsági hitterjesztés történetét. Lásd az iménti *Előszót*, xiv. – A hódoltsági katolikus missziók újabb monografikus feldolgozása: MOLNÁR ANTAL, *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon. I: 1572–1647* (Humanizmus és reformáció 26), Budapest 2002.

³ A Propaganda Kongregáció Magyarországra, köztük a hódoltságra vonatkozó forrásai TÓTH ISTVÁN GYÖRGYNEK köszönhetően – egyelőre 1647-ig bezárólag – a közelmúltban jelentek meg: *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717). I: 1572–1636. II: 1636–1647* (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes 4), Roma–Budapest 2002. A hittérítők jelentéseiből ugyanő már korábban közreadott egy bő válogatást: *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)* (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 1), Budapest–Roma 1994.

Első könyv

**FERENCES APOSTOLI HITTERJESZTÉS
A KIRÁLYSÁGBAN**

I.

A MARIÁNUS ÉS A SZALVATORIÁNUS RENDTARTOMÁNY

Veégh Ferenc a pozsonyi mariánus kolostor hitszónoka, 1623-ban és 1635-ben ismételtén megválasztott tartományfőnök, az érsekújvári kolostor építője 1625. június 13-án a maga és utódai számára felhatalmazásokat (*facultates*) kért a pápának fenntartott esetek (*casus*) feloldozására, mivel szerzetesei nemcsak a Királyságban, hanem még a töröknek alávetett területeken is működnének, ahová a megyéspüspökök nem léphetnek. A pápához intézett kérvény (*memoriale*) a Propaganda Kongregációhoz került, amely utasította Carlo Carafa bécsi nunciust, hogy amennyiben alkalmasnak tartaná a kérelmezőt, személyre szóló felhatalmazást engedélyezzen, ha olyan helyen van, ahonnan nem lehet a megyéspüspökhöz fordulni.¹

A következő évben a szalvatoriánusok is megmozdultak. Váradi János lelépő tartományfőnök – régi rendi pápai kiváltságokra hivatkozva – a hitterjesztők szokásos felhatalmazásait kérte tartománya számára. Mégpedig, hogy a rendtársak a plébánosok engedélyével azok távollétében minden szentséget kiszolgáltathassanak, s hogy feloldozhassanak az eretnokség pápának megtartott esete és minden egyéb bűntény után járó megkötöttség alól. Kérésébe belevonta az *In Coena Domini* kezdetű bullában elsősorban az egyházi javak elfoglalásával szerzett kiközösítéseket is, mondván, a töröknek hódoló területeken nincs püspök, sem püspöki helytartó, akikhez a bűnbánók feloldozás végett fordulhatnának. A kérvényező úgy gondolta, hogy a pápa egyszer s mindenkorra megadhatná eme felhatalmazásokat mind a jelen, mind az elkövetkező tartományfőnököknek, akik azután átruházhatnák azokat a kolostorokban megbízott egy vagy két gyóntatónak. Kérte továbbá, hogy a liturgikus szabályok ellenére, amelyek nagycsütörtök után az újonnan szentelt olajok használatát írják elő, a régieket használhassák addig, amíg új olajokat nem kapnak, és hogy a püspökök nagy hiánya és a nagy távolságok miatt a tartomány később bármely közeli

---

¹ Archivio storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de «Propaganda Fide» (APF), Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (SOCG), vol. 385, fol. 20 és uo., Lettere e Decreti della Sacra Congregazione (Lettere), vol. 4, fol. 97. – *Monsignor* Vulpio június 3-án áttette a Kongregációhoz Veégh kérelmét, amelyet Klesl bíboros ajánlott. – Veégh Ferencről: KÓSA JENŐ–NYŰRŐ ZSIGMOND, *Concisi annales Provinciae Hungariae nunc S. Mariae nuncupatae Ord. Min. S.P. Francisci*, Schematismus Provinciae Hungariae nunc Sanctae Mariae nuncupatae Ordinis Minorum Refor. S.P. Francisci ad annum Christi communem 1851, Posonii 1851, 68 és 70.

püspökkel felszenteltethesse kispapjait a kánoni törvényekben előírt, úgynevezett kántorböjti szombaton kívül. Végezetül plébánosok hiányában engedélyt kért plébánosi teendők végzésére az ormosdi, varasdi és soproni szerzetesek részére. A Propaganda Kongregáció a török hódoltsági viszonyokat tartva szem előtt, a tartományfőnököt a Belgrádban székelő ferences hódoltsági püspökhöz, a szendrői címet viselő missziós püspökhöz utasította, akit megbízott azzal, hogy az arra illetékeseknek adja meg a felhatalmazásokat.²

1631-ben Gyöngyösi Imre volt a szalvatoriánusok tartományfőnöke, gyöngyösi születésű, életének javát szülővárosában töltő szerzetes, ott a kezdők tanítómestere (*magister novitiorum*) hitszónok, guardián, a szigorítás őszinte és tevékeny híve, míg a mariánusok élén az olasz Baza Antal állott, a nagyszombati guardiánból lett főnök, félig elmagyarosodott szerzetes, a Pálffyak kedves embere. Ez a két férfiú, hogy közösen előmozdítsák tartományaik szorosabb bekapcsolását a magyar hitterjesztésbe, elérték azt a kegyet, hogy Ciriaco Rocci bécsi nuncius 1631. március 17-én különleges fakultásokat ruházott rájuk, amelyeket szerzeteseiknek is átadhattak. Nevezetesen, hogy még a visszaesett eretnekeket is feloldozzák, az eretnek tanok megcáfolása céljából tiltott könyveket olvashassanak. A főnököket külön ellátta azzal a hatalommal, hogy kispapjaikat a kánoni időközök – azaz az egyes rendfokokozatok közt előírt idők – betartásának mellőzésével felszenteltessék a római pápával egységben élő püspökkel, a birodalomban gyóntassanak, és érvényesen feloldozzanak, végül, hogy a szerzetesek a világi papság hiánya miatt plébánosi joghatóságot gyakoroljanak.³ E fakultások kiegészítéseként Rocci bécsi pápai nuncius 1631. november 5-én felhatalmazta a ferences rend főbiztosát vagy a magyar tartományfőnököt, hogy egy önkényesen kilépett szerzetest megfelelő vezeklés mellett visszavegyen a rend kötelékébe.⁴

* * *

² APF SOCG vol. 386, fol. 17–18 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 184); uo., Acta Sacrae Congregationis (Acta), vol. 4, fol. 4v. – GALLA FERENC, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújulás korából I* (Regnum-könyvek I, Egyháztörténeti források 1), Budapest 1947, 66.

³ Archivio Segreto Vaticano (ASV), Archivio della Nunziatura in Vienna, vol. 9, fol. 40; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 69. – Ludovico Ludovisi, a Propaganda Kongregációt alapító XV. Gergely pápa bíboros unokaöccse (*cardinalis nepos - cadinale nepote*) arról értesítette Carlo Carafa bécsi nunciust, avversai püspököt, hogy a pápa 1622. április 30-án kelt felterjesztésére egy évre megadta neki a felhatalmazásokat, hogy az arra alkalmas világi és szerzetes kispapokat három egymásután következő napon az egyházi rend különböző fokozataira, az áldozópapságot is beleértve felszentelhesse, a nagy paphiány miatt ugyanis sok katolikus főúr az eretnekekhez fordult a keresztség és a házasság szentségének felvételére. GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 64. – Ezekben az években Francesco Rosa volt a nunciaturai ügyhallgató (*auditor - uditore*), Paulus Maffeus avversai kanonok, apostoli jegyző pedig a kancellár (*cancellarius - cancelliere*). ASV Arch. Nunz. Vienna, vol. 7, fol. 3. 5. 16v. 24. 25. – CARAFARÓL: GALLA FERENC: *A Pázmáneum alapítása és a Szentszék* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1935, 49.

⁴ ASV Arch. Nunz. Vienna, vol. 9, fol. 113.

Az új életre kelő magyarországi ferencesek között több, a rendi főelőjáróktól hazánkba küldött olasz szerzetes működött: Terugiai Keresztelő János, Galbiato Ambrosius, Galbiato Antal és Jesi Fulgenc. Közülük képzettségével, buzgalomával és jámborságával messze kitűnt Fulgenzio da Iesi, a római rendtartomány tagja. Az Ancona közelében kies vidéken fekvő püspöki város, Iesi szülöttje 1628-ban jött hazánkba, hogy mint az ifjú szerzetesi nemzedék nevelője és tanára meggyökereztesse a szalvatoriánusok közt a szigorított ferences fegyelmet a Trentói Zsinat előírásai, az egyetemes rendi megújulás és az idők követelményei szellemében. A szécsényi kolostorban *humaniorát* – az algimnázium tárgyait –, logikát és hittudományt adott elő, sőt idegen származása ellenére az ideiglenesen befogadó rendtartomány kormánytanácsosává is választották. Szinte elmagyarosodott, annyira megszerette népünket, országunkat. Nem hiányozhattak azonban az ellentétek, a személyeskedések, valamint a versengés, ami elősegítette visszatérését eredeti rendtartományába, amely jobban megbecsülte őt, mert a hírek szerint távollétében tartományfőnökké választotta.

Fulgenzio azonban visszavágyott Itáliából Magyarországra, hogy folytassa a nem önhibájából megszakadt munkát. A szerzetesi megújulás őszinte hívei is sürgették visszatérését. Gyöngyöstre szánták őt a hittudomány előadó tanárának (*lettore di teologia*), ahol azután széles sugarú hitehíjlesztő és lelkipásztori tevékenység lehetőségei nyíltak meg apostoli buzgalma számára. Elindulása előtt apostoli hitehíjlesztői megbízást, megfelelő felhatalmazásokat kért a Kongregációtól és néhány fontos okirattal igazolta múltját és jelen küldetését.

Ügyének előterjesztője a kongregációi havi gyűlésen (*congregatio generalis*) a bíborosi templomának neve, címe után Sant’Onofriónak nevezett bíboros, idősebb Antonio Barberini, VIII. Orbán pápa édestestvére volt.⁵ Az előadó bíboros (*cardinalis referens*) áttanulmányozta a Fulgenzio által betervezett eredeti okiratokat. Szerzőik személyes ismerősei voltak a nagy ferences család szigorított obszerváns osztályából. A Kongregáció fáradhatatlan titkára, Francesco Ingoli még a magyar tartományfőnöktől is szerzett levelet. Fulgenzio felmutatta mindenekelőtt Antonio Galbiatónak, az – Olaszországból nézve – Alpokon inneni latin területek, a ciszmontán család főbiztosának (*commissarius generalis familiae Cismontanae*) a római *Ara Coeli*-kolostorban 1628. június 20-án kelt levelét, amellyel a szécsényi kolostorba rendelte hittudományi tanárnak, *lectornak*, felruházván őt az előadóknak járó

⁵ Antonio Barberini eredetileg kapucinus volt Firenzében, akit pápává választott testvére Rómába rendelt és bíborba öltöztetett, mégis mindvégig megmaradt világot megvető, szigorú életet élő ferencesnek. Az ő áldozatkészségének köszönhető a Kongregáció házi papnevelőjének, a *Collegium Urbanum*-nak az alapítása. Keményen védte bátyja tekintélyét, amikor Pázmány az egyik konzisztóriumon kifogásolta a pápa franciabarát politikáját. Antonio Barberini végrendeletében a Kongregációt tette örökösévé, és meghagyta, hogy egyszerű szertartással névtelen sírba helyezték a római kapucinusok templomának sírboltjában a következő felirattal: „*Hic jacet cinis, pulvis et nihil*”. Érdekes, hogy a Sant’Onofrio nevet más titulusra áthelyezve is megőrizte. (Neve ekkor „*Sancti Petri ad Vincula presbyter cardinalis... Sancti Honophrii nuncupatus*” volt. APF SOCG vol. 403, fol. 116.) GALLA, *Pázmáneum*, 66. – Pázmány érzelmeire Rómából hazatérve: GALLA FERENC, *Harminkilenc kiadatlan Pázmány-levél* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1936, 30*–33*.

összes rendi kiváltságokkal: „*cum omnibus exemptionibus et privilegiis, quibus lectores ali potiti consueverunt*”.

Egy másik Galbiato, Ambrogio, a bajor rendtartomány főnöke, Felső-Németország és a szomszédos országok teljhatalmú főbiztosa (*ex ordine Sanctissimi⁶ cum plenitudine potestatis commissarius generalis*) Szokolcán 1632. szeptember 6-án az eredeti rendtartományba visszatérő Fulgenzióról a következő működési bizonyítványt állította ki: „...rendi gyóntató és hitszónok [*confessor et concionator*], a szent hittudomány előadó tanára [*Sacrae Theologiae lector*], négy éven át tartományi kormánytanácsos [*definitor provincialis*], mint a logika, a bölcsélet és a hittudomány előadója kitűnő eredménnyel működött és példás szerzetesi életet folytatott rendtársai épülésére”. A főbiztos felhatalmazta őt, hogy Bosnyák Fülöp (*pater frater Philippus Bosnensis*) társaságában visszatérjen rendtartományába, és útjuk folyamán mindkettőjüket az emberek jóindulatába ajánlotta.

Fulgenzio magyarországi viselkedéséről és érdemeiről elismerő tanúsítványt adott még a szalvatoriánusok tartományfőnöke, Szentbenedeki Ferenc (*Franciscus a Sancto Benedicto strictioris observantiae Sanctissimi Salvatoris provinciae minister*), aki ugyanott másnap kiállított levelében kiemelte, hogy a szerzetes nagy érdemeket szerzett a rendtartományban a szabadművészetek és a hittudomány tanításával, példás szerzetesi életével, jámborságával, útnak engedi hát őt, hogy visszatérjen eredeti tartományába, amely főnökévé választotta.

Mindez az első magyarországi tartózkodásának hivatalos lemerése, ami vigasztalta őt minden rosszindulatú híreszteléssel, féltékenységgel, irigységgel szemben. A legfontosabb okmány azonban Silvestro da Maciano, a szigorított obszervánsok helyettes főelöljárójának, Rómában a tiberisentúli Szent Ferenc-kolostorban (*San Francesco in Trastevere*) 1633. december 17-én kelt levele, amely megengedi, hogy Fulgenzio visszatérjen Magyarországra – ahol eretnekek és hitetlenek közt éveken át nagy eredménnyel tanította a bölcséletet és a hittudományt, példás magaviseletével előljárt –, mert még igen alkalmas a hiterjesztő tevékenységre.⁷

⁶ Tudniillik *Sanctissimi Domini Nostri*, vagyis a pápának rendelkezéséből.

⁷ APF SOCG vol. 394, fol. 63. 68. 69. 70. 71. – A húszas években több ferences rendi főbiztos szerepelt a magyar rendi életben: Ambrogio a Galbiato *commissarius generalis* (ASV Arch. Nunz. Vienna, vol. 8, fol. 65 és vol. 9, fol. 77). Prospero a Galbiato, az osztrák szigorított obszervánsok tartományfőnöke és lengyelországi főbiztos, 1632. januárjában (uo., vol. 9, fol. 21). Antonius a Galbiato „*commissarius generalis totius Cismontanae familiae Ordinis Minorum de observantia*” 1631. március 18-án (uo., fol. 40). Prospero a Galbiato 1632. június 2-án a lengyelek *cum potestate plenitudine commissarius generalis*a (uo., fol. 54–55). – Carafa levele 1624. október 26-án Bécsből Pázmányról és a ferences *commissariatus*-ról: APF SOCG vol. 330, fol. 327. – A konventuálisok *commissarius generalis*ának kérvénye a pápához az obszervánsok által elfoglalt német-, cseh- és magyarországi régi kolostorok visszaszerzéséről: APF SOCG vol. 385, fol. 639–643. Az ügyet a Kongregáció 1625. augusztus 22-ei ülésén tárgyalta, majd augusztus 30-án utasította a nunciust, hogy lehetőség szerint segítse a rendet régi kolostorai visszafoglalásában. APF Lettere, vol. 4, fol. 143. – Sebastianus a Caieta „*totius Familiae Cismontanae Ordinis Minorum Generalis*” Rómában az *Ara Coeli*-kolostorban van 1652-ben: APF SOCG vol. 218, fol. 311 (1657-ből uo., vol. 310, fol. 34 és 1655-ből szintén uo., vol. 269, fol. 141).

Sant’Onofrio bíboros eme okmányok birtokában és bizonyára a szerzetessel folytatott beszélgetések hatására 1634. február 13-án „a kérelmező Fulgenzio életéről, viselkedéséről és tudományáról tanúskodó okiratok alapján” indítványozta számára az apostoli misszió megadását, amelyet a bíborosok azután egyhangúlag meg is szavaztak. Fulgenzio egyúttal tizenegy pontból álló kérést terjesztett a Propaganda elé. Olyan lelkiismereti kérdésekben kért biztos eligazítást, megoldást, amelyekkel a hitterjesztés és a gyónatás során sűrűn találkozott a királysági és hódoltsági lelkipásztorok. Eme kételyeket (*dubia*) és különféle lelkiismereti eseteket (*casus conscientiae*) a Kongregáció kiadta a pápa hivatalos hittudósának, hagyományosan domonkos szerzetesnek, hogy három társ segítségével az érdekelteknek megfelelő megoldást adjon.⁸ A kételyek vagy lelkiismereti esetek, kérdések, amelyek a hódoltsági és magyarországi sajátos viszonyokból adódtak és kerültek a lelkipásztor, hitterjesztő s gyónató elé, többnyire a házasság köréből származtak és megoldásra, rendezésre szorultak.

A katolikusok például házasságot kötöttek nem katolikus pap előtt nem katolikus keresztényekkel, lutheránusokkal, kálvinistákkal. Külön probléma volt, ha az egyik fél unitárius volt, mert az unitáriusok elvetik a Szentháromságot, amelynek a nevében történik a keresztelés. Szintén katolikusok vagy megtérő protestánsok olykor csak a török bíró, a kádi előtt léptek házasságra, mások törökkel, mohamedán vallásra tért kereszténnyel, renegáttal kötöttek házasságot, paphiány miatt katolikusok egymás közt vagy nem katolikus kereszténnyel kötött házasságukat protestáns lelkésszel áldatták meg. A házaselek érvényes vagy érvénytelen frigy után sokszor elváltak, ismételten megházasodtak, férjet, feleséget cseréltek, amint a szenvedély hullámszáma kívánta. Különösen visszatérések esetében okozott gyakran súlyos gondot a vérségi és sógorsági fokozatokból származó akadályok különbözősége a katolikus törvények és a protestánsok gyakorlata között. A házasság ilyenkor gyakran érvénytelen volt és a Szentszék felmentésével érvényesíteni kellett. Új helyzetet teremtett a Trentói Zsinat *Tametsi* kezdetű dekrétuma, amely megszüntette a magán- vagy klandesztin házasságot, és előírta, hogy csak a saját plébános vagy megbízottja és két tanú előtt köthető érvényes házasság. Ez a törvény azonban csak ott lépett érvénybe, ahol azt kihirdették.⁹

⁸ APF Acta, vol. 10, fol. 26v – 27r.

⁹ A Hódoltságból több érdekes és jellemző példát hozhatunk fel a helyzet megvilágítására. Az első Belgrádban székelő és szendrői (*Semendria*) címen a Hódoltságot kormányzó missziós püspök, Rengjics Albert raguzai ferences, obszerváns nagy örömmel és lelkesedéssel történt fogadtatása után hamarosan súlyos lelkiismereti problémák előtt állott, amelyekből kettőt felterjesztett a Kongregációhoz, ízelítőül és megoldás, útbaigazítás céljából. Egy legény teherbe ejtette mostohaanyja leányát és a török törvény előírása szerint feleségül vette, éveken át együtt éltek békességben, gyermekeik születtek, amikor a férj azon a címen, hogy csak a töröktől való félelméből vette el feleségét, elvált és egy másik lányt akart elvenni most már a plébános előtt. A püspök nem tartotta kényszerítőnek a török nyomását, mert éveken át békességben együtt éltek, és a plébános sem kifogásolta életüket. A másik esetben két katolikus, férfiú és nő szakadár, azaz görögkeleti pápa előtt kötött házasságot, amelyből gyerekek származtak. Amikor a férj elűzte nejét és más nővel akart házasságra lépni most már plébá-

Fulgenzio kézhez vehette a kongregációi döntést, amely őt újra elindította hazánkba, de a bizonytalanságban elhúzódó bizottsági döntéseket már nem várta be, hanem *per pedes apostolorum*, azaz gyalog, mint az apostolok, nekivágott a nagy útnak. A ferences rendi szabályok ugyanis szigorúan tiltották a szerzeteseknek bármiféle jármű, kocsi, szekér, hintó igénybevételét.¹⁰ Így tehát a jó Fulgenzio városról-városra, kolostorról-kolostorra gyalogolva érte el Bécset, majd Magyarországot. Kéregetéssel, gústálással tette meg útját. Bizonyára segített rajta a főbiztos ajánlólevele, amelyben kérte a jóindulatú embereket, elsősorban a kolostori előjárókat, hogy segítsék fáradalmas apostoli útjában. Még Francesco Vitelli velencei nunciushoz is írtak érdekében.¹¹

Ezen időközben, sőt még a következő évben is a Kúriánál ismételten tárgyaltak a tizenegy pontról. Ingoli titkár emlékeztető jegyzetet (*memoria*) adott át Ginetti bíborosnak, a Kongregáció egyik tagjának azzal a kéréssel, hogy a másnap – csütörtöki nap – a *Sant’Officiónak* a pápa jelenlétében tartott ülésén terjessze elő a különféle „kétélyek” (*dubia*) ügyét. Jelesül a japán térítő huszonkét és a hódoltságiak tizenegy pontját, amelyek a domonkos rendi pápai hittudós (*magister Sacri Palatii Apostolici*) és három kiküldött bizottsági tag: Orazio Giustiniani, Ilarione Romeati cisztercita apát és a kevésbé ismert Tommaso degli Afflitti íróasztalán feküdtek.¹²

nosa előtt, mert házassága érvénytelen volt. Tisztázni kellett, vajon kihirdették-e azokon a területeken a *Tametsit*. A tény nem volt bizonyítható, sőt még csak feltehető sem, hiszen az az országrész hamar elszakadt és a püspökök nem léphettek arra a területre. Amikor a Kongregáció elrendelte a kihirdetést, Rengjics a török gyanakvására és a hívek bizalmatlanságára hivatkozott, akik új vallást láttak minden újításban. A házassági esetek a Királyságban is állandó problémákat vetettek fel, amikor a megtertek házasságát rendezni kellett. APF SOCG vol. 56, fol. 242; Acta, vol. 4, fol. 31v; Lettere, vol. 5, fol. 49. – Matkovics Simon szerémségi hithirdető, világi plébános felmentést kért Magdolna asszony számára, aki ünnepélyesen Vucosani nevű férfival jegyezte el magát, majd ennek betegsége miatt férjhez annak testvéréhez ment, amivel ugyan a köztisztesség akadályába esett (*impedimentum publicae honestatis*), de ezzel elkerülte a veszélyt, hogy egy török ágyasa legyen. A távolságra és a nő szegénységére hivatkozva a díj elengedését kérte a plébános, sikerrel. APF SOCG vol. 391, fol. 131. – Micaglia Jakab jezsuita Temesvárról jelentette 1638. május 20-án, majd 1639. január 27-én, hogy kevés híve csak névleg keresztény, összevissza házasodnak, ha az egyház nem adja össze őket, a szakadár paphoz vagy a kádihoz mennek, emellett vannak még magyar püspököktől küldött licenciátusok is, ezek is összeadnak. A Kongregáció itt is a *Tametsira* hivatkozott. APF SOCG vol. 80, fol. 317; vol. 81, fol. 235; Acta, vol. 13, fol. 171 és 295. Az első két irat kiadva: SÁVAI JÁNOS, *A csíksomlyói és a kantai iskola története* (Documenta missionaria Hungariam et regionem sub ditione Turcica existentem spectantia II/2), Szeged 1997, 266 és 270–271.

¹⁰ Basilio d’Aire azzal igyekezett elhárítani magától a pálos kolostorok kivizsgálásának terhét, hogy neki csak gyalog lehet utazni, míg a vizitátor püspök, Marnavics Tomkó János zágrábi olvasókanonok és felszentelt bosnyák püspök hintón teszi meg az utat egyik kolostorból a másikba. A pápai segélycsapatokban tábori papi munkát végző kapucinusoknak ugyanakkor már a század elején megengedte VIII. Kelemen pápa, hogy lovagolhassanak. GALLA FERENC, *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Budapest 1940, 111.

¹¹ APF Lettere, vol. 4, fol. 102.

¹² APF Acta, vol. 10, fol. 26v; GALLA FERENC, *A pálosrend reformálása a XVII. században*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1940–1941, 123–223, 123; [U6], *Fulgenzio da Iesi ferences misszionárius vitája a*

Fulgenzio már Bécsbe érkezésekor tapasztalta, hogy Magyarországon feltámadt ellene egyesek ellenszenvé, akik nem szívesen vették visszatérésének hírért. Azzal gyűlölték, hogy bevádolta a rendtartományt a Kongregációnál és püspökségre törekszik. 1634. június 27-én a császárvárosból fejezte ki Ingolinak mély sajnálkozását, aki szeptember 2-án a magyar tartományfőnökhöz, Szentbenedekihez intézett levelében védelmébe vette a szerzetest, és bizonyította ártatlanságát. Kérte az atyákat, hogy legyenek Fulgenzio segítségére, a Kongregáció nagyra becsüli őt. A rosszindulat azonban nem szűnt meg. 1635. április 15-én Sellyéről jelentette a konventuális minorita Bonaventura da Genova apostoli hitegyházi (Terugiai János előadó tanár, a jövőben tartományfőnök barátja, akinek egy füst alatt apostoli küldetést is kért), hogy két hónappal előbb bizonyos „Antonio Fulgenti Romanót” ajánlottak Pázmány kegyébe, aki egy hónapot töltött Sellyén, ám kitudódott, hogy Ausztriában rossz hírbe keveredett, ott tudniillik felfedezték, hogy hamis halászyűrével pecsételt pápai levelet hozott. Ezért Pázmány elrendelte elfogatását, de ő Lengyelországba menekült. Fulgenzio, hogy elkerülje az ellene tornyosuló fellegeket, rendeltetési helyére, Gyöngyösre ment, majd onnan sürgette a papszentelések megkönnyítését engedélyező pápai levelet.¹³

Gyöngyösön volt ekkoriban, noha a város töröknek hódolt, a legvirágzóbb magyar ferences kolostor. Itt nevelték, képezték kitűnő előadó tanárok (*lectorok*) a rendi utánpótlást, itt volt a tartomány legnépesebb rendháza. Szerzetesei bekapcsolódtak a Mátra, a Bükk és a Tisza vidékének lelki gondozásába. A kecskeméti példaként írásba adták, hogy a gyöngyösi barátok életük veszélyeztetésével fáradhatatlan buzgósággal járták a paphiányban sínylődő Alföldet mintegy százötven kilométer sugárban; hogy ők adtak állandó lelkipásztort a már-már elenyésző kecskeméti katolikusoknak; amikor pedig a török és tatár csordák elárasztották a vidéket, helyükön maradtak megrémült hűveikkel együtt. Nagy vonzó gócpont volt a gyöngyösi kolostor, ahová messze földről jöttek lelki üdülésre a katolikusok. Nagy ünnepeken, főleg búcsújáró napokon óriási tömeg gyűlt össze, a templomon kívül a fák alatt folyt a gyóntatás, Isten ígéjének hirdetése. Gyöngyös egyúttal összekötő kapocs volt a királysági, és az erdélyi barátok között, hiszen a csíksomlyóiak is a szalvatoriánus rendtartományhoz tartoztak, amíg a Szentszék külön, önálló és a rendfőnöknek közvetlenül alávetett őrséggé nem alakította őket. A magyar barátok innen jártak át mint látszólag török alattvalók a fejedelemségbe, ahová könnyebben bejuthattak, mert közvetlenül a Királyságból menőket a király kémeinek tartották.¹⁴

böjtről a gyöngyösi jezsuitákkal. Fejezet a magyar katolikus restauráció misszióiból (Regnum-könyvek. II: Egyháztörténeti értekezések 1 – Klny. a „Regnum” egyháztörténeti évkönyv 1944–46. évfolyamából), Budapest 1947, 141. – A berberiai, japán és magyarországi kételyek megoldásának sürgetéséről: APF SOCG vol. 394, fol. 63 és fol. 395, fol. 23; Acta, vol. 10, fol. 256; SOCG vol. 395, fol. 231–232.

¹³ TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 502–503 (APF SOCG vol. 76, fol. 29). Bonaventura levele Vágsellyén kelt, 1635. április 15-én. *Uo.*, I, 548–549 (SOCG vol. 77, fol. 179); *Lettere*, vol. 14, fol. 96.

¹⁴ GALLA FERENC, *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa* (Klny. az „Egyházi Körirat” 1946 február–októberi számaiból), Budapest 1946, 8.

Alighogy Gyöngyöstre ért, Fulgenzio hozzáfogott kettős megbízatásához: a rendi kispapok oktatásához, neveléséhez a Rómából hozott utasítások szellemében, valamint a lelkek gondozásához, a lelkipásztori és térítői munkához. Nagy tervek érlelődtek lelkében: a világi papság kiáltó hiányára hivatkozva azt tervezte, hogy a Propaganda megbízásából nyolc felszentelt pap és négy kíséretes testvér bevonásával végzi a lélekmentő munkát, eddig két társa volt csupán. Új apostolokra volt szüksége, akik fiatalos hévvel dolgoznak a nekik kijelölt területen. Azt kérte tehát a Kongregációtól, hogy a pogányok állandó gyanakvása és acsarkodása, a püspökök nagy távolsága miatt kispapjai bármely fellelhető püspökkel felszenteltethessék magukat, hiszen a Hódoltságban török, tatár és protestáns lakosság közt élnek, és a határ átlépése veszéllyel jár. A Kongregáció tudniillik nem ismerve kellőképpen a helyzetet, korábban még azt ajánlotta VIII. Orbán pápának, hogy adjon három évre érvényes felhatalmazást Rocci bécsi nuncius számára az ifjú szerzetesek felszentelésére a kánoni időközön, azaz a kántorböjtökön kívül (*extra tempora*) is.

Az 1633. február 14-én kelt gyűlési határozatot Ingoli még 19-én postára adta a nunciushoz. Rocci április 3-án jelezte annak vételét és továbbítását az illetékesekhez. Hogy szemléltessük a kongregációi ügymenet pontosságát és az akkori postai viszonyokat, megjegyezzük, hogy a titkár július 13-án észrevételezhette a nuncius válaszána érkezését. A kongregációi határozatot másolatban bizonyos Tighetti úr révén – ő volt az ügy kijárója a Kongregációnál – a rendi előjáróknak szintén megküldték.

A pápa döntése azonban nem elégíthette ki a gyöngyösieket, mert a bécsi nuncius megközelítése volt ama időkben a kiváltság felhasználásának legnagyobb akadálya. Könnyebbnek tűnt elérni a Jászón székelő egri püspököt, Gyöngyös megyésfőpásztorát, a Sümegen székelő veszprémi püspököt, a gyórit vagy akár a Nagyszombatban vagy Pozsonyban tartózkodó prímást. Szerzetesünk 1635. augusztus 29-ei kérését a Kongregáció november 12-én teljesítette, és megengedte, hogy a kispapok bármely püspöktől felvehessék a rendeket a papságot is beleértve. Az ügy végső szakaszába közvetítőként az akkor már tartományfőnök Terugiai János is beavatkozott.¹⁵

Fulgenzio talán a távolság és a török uralom miatt ezután hónapokig nem adott életjelt magáról a Kongregációnak. Újabb küldetése tulajdonképpen első levelét 1636. április 15-én írta Galgócról, ahol rendi ügyekben járt, hiszen 1635–1638-ban másodízben volt a rendtartomány kormánytanácsnoka (*definitore*); a másikat pedig Gyöngyösről, augusztus 1-én. Különösen az első levél tartalma nyújtott figyelemreméltó értesítéseket a mezővárosról és az Alföld felső pereméről.

Szerzetesünk elmondása szerint a gyöngyösi ferences kolostor négy magyar mérföldre fekszik a törökök kezében levő Egertől, akiknek a környéken is vannak

¹⁵ A ferenceseknek adott extrakiváltságok azért is érdekesek, mert azok rendszerint összefüggenek a hitelesítés és kiszélesítésével. APF SOCG vol. 75, fol. 15–16; Lettere, vol. 13, fol. 25. – Fulgenzio kérelmére: APF Acta, vol. 10, fol. 256; Lettere, vol. 15, fol. 702. – Az extra kiváltságok kiszélesítéséről: SOCG vol. 77, fol. 206; Lettere, vol. 15, fol. 139 és vol. 16, fol. 34.

erődítményeik, a falvakban és a mezővárosokban azonban, ahol nincs fal, nem laknak törökök, csak keresztények, eretnekek és katolikusok vegyesen. Gyöngyös körül kétszáznál több ilyen falu van, és az egész vidéken alig hat-hét katolikus pappal – de legalább jók volnának! – ezért a barátok, amennyire csak tudják, bejárják a területet, nem törődnek a veszélyekkel, mindazonáltal nem lehet eleget tenni annyi ezer léleknek. Ennek ellenére rendkívül ritka eset, hogy elhagyják a katolikus hitet az olyan helyeken, ahol legalább egyszer egy évben megjelenhetnek. Ahová azonban lehetetlenség eljutni, ott tudomása szerint vannak elszakadások, mert az eretnekek hol az egyik, hol a másik faluba küldenek prédikátort, akit a falusiak befogadnak, nehogy állatok módjára sohase halljanak lelki dolgokról, noha hangoztatják, hogy pápisták akarnak maradni, és azt akarják hinni, amit a gyöngyösi barátok. Mégis ha egyszer fertőzés érte őket, nehezen tisztulnak meg a méregtől. Ha több pap volna, legalább részben elejét lehetne venni a bajnak. Nagy örömmel értesült a Kongregáció döntéséről, hogy küldenek nyolc papot, de ezek még nem érkeztek meg. Azokon a helyeken, ahova kimehetnek a barátok, lassanként végbemegy a megtisztulás, mert ritka eset, hogy egy-egy kiszállásról eredmény nélkül térjenek vissza, tavaly kettőszáznál több, az idén körülbelül százhatvan fő tért vissza az Egyházba. Gyöngyösön az összes lutheránusok megtértek, ezek számára külön tót igehirdetőt tartanak, még körülbelül száz kálvinista maradt, reméli, hogy ezek is megnyerhetők, miután prédikátoruk meghalt – írta.

Ezek után Fulgenzio bejelentette a Kongregációnak, hogy két jezsuita érkezett Gyöngyösre, hogy az ifjúságot tanítsák. Elmondása szerint a barátok nem gördítettek akadályt letelepedésük elé, az atyák azonban a mezővárosban és a környéken mindenfelé azt hirdetik, hogy nagybőjtben és egyéb böjti napokon szabad sajtot, tojást és ehhez hasonló eledeleket enni. Ebből nagy zavar keletkezett, a jó katolikusok méltatlankodnak, a kevésbé buzgók pedig végtelen nagy korlátoltságuknál fogva még a húst is megeszik, ami teljesen hallatlan volt eddig. A barátok az elmúlt nagybőjtben megállapították, hogy a körülbelül hatezer gyónó és áldozó nagy része húst evett, az eretnekek örülnek és azt hangoztatják maguk közt, hogy a katolikusok megtérnek és felhagynak gyűlölködésükkel. Ismerve a nép természetét, féltő, hogy kárba vész a barátok két évszázados munkája, amelyet jó és balsorsban ezen a területen kifejtettek.

Fulgenzio megkockáztatta a feltevést, hogy a katolikusság öt-hat év alatt nagy részt megromlik és kálvinista lesz. Ő szóban és írásban felvette a harcot, de a jezsuiták nem tudnak felelni érveire. Írt a száz olasz mérföldre tartózkodó egri püspöknek is, aki azonban neki nem válaszolt, a jezsuitáknak pedig állítólag azt írta, hogy meg van engedve, amit hirdetnek. Újra kereste hát a jezsuitákkal az érintkezést, hogy felsorolja az egyházi törvényeket, de ha látja, hogy hiábavaló minden fáradozása, kéri a bíborosokat, hogy majd helyezték őt máshová, ahol az eretnekekkel kell vitába szállni és nem katolikusokkal. Azt ajánlotta, hogy tiltsák meg a tej- és tojásfélék engedélyezésének hirdetését, mert Gyöngyösön és vidékén sohasem volt érvényben. Beismeri, hogy neki, aki megszokta az olajbogyóból sajtolt olajat, nehéz

a len- és kenderolajat élvezni, mégis a botrány elkerülése véget aláveti magát a helyzet adottságának.

Végül ismét arra kérte a Kongregációt, hogy a gyöngyösi kispapokat bármely megközelíthető püspökkel szentelhessék fel, mert a bécsi nuncius, akihez utasította őket a Kongregáció, a távolság, a tatár, a török és a rablók miatt megközelíthetetlen, és a császárváros egyébként is mintegy háromszáz olasz mérföldre van Gyöngyöstől. (A kedvező döntés eszerint levele megírásáig nem jutott el hozzá.) Kívánsága volt még, hogy a válaszlevelet Bécsen, Pozsonyon és Galgócon keresztül juttassák majd el hozzá.¹⁶

Másik, augusztusi levelében Fulgenzio előadta, hogy a böjt körül támadt vita nem hogy szűnnék, hanem még inkább fellángolt, mert az egri püspök is a jezsuiták pártján van és haragszik rá azért is, mert megtudta, hogy a szerzetes a Kongregáció elé vitte az ügyet. Az ördög nem alszik: újabban egy közeli völgybe, ahol sok falu van, többnyire tót lakosság magyarokkal vegyest, amely pedig a barátok hatására megmaradt katolikusnak, plébános hiányában a lutheránusok prédikátorokat küldenek és az együgyű nép elmegy a prédikációikra. Két prédikátort részben fenyegetésekkel, részben vitatkozással és egyéb háborgatással a barátok menekülésre kényszerítettek. Kemény dió volt azonban a visontai prédikátor, hiába győzték le és szégyenítették meg a vitatkozások során, nem tudták őt távozásra bírni. Végül arra az elhatározásra jutottak, hogy a hely kegyurához fordulnak, mert – mint mondták – a kegyúrnak, a földesúrnak hatalmában van olyan papot tartani birtokain, amelyet akar, lutheránust, kálvinistát vagy katolikus, ezzel ők a török felé is védve érzik magukat. Fulgenzio ezért arra kérte a Kongregációt, hogy keresse fel levélben Wesselényi Ferenc füleki kapitányt, „akitől mindenki nagyon fél”, Nyáry István diósgyőri kapitányt, Visonta földesurát (aki nemrég tért a katolikus Egyházba), végül Haller Sámuel ugyancsak diósgyőri (!) kapitányt. A bíborosok teljesítették Fulgenzio kérését, és a megírt leveleket hozzá küldték kézbesítés végett.

Fulgenzio a Rómába felterjesztett kérvényének elintézését is megsürgette. Ezúttal valószínűleg azokról a lelkiismereti esetekről volt szó, amelyeket főleg a házassági viszonyok rendezése tárgyában nyújtott be a Kongregációnak, de csak annyit tudott, hogy hoztak bizonyos döntést, amelynek értelmében megbízták a lengyel Radzini Benedek konventuális minoritát az ügy kivizsgálására. A szerzetes azonban Felső-Magyarországon tartózkodott, és a török miatt nem volt elképzelhető a vele való találkozás. Fulgenzio azzal sem volt tisztában, hogy Radzini az utazás nagy veszélyei miatt elindult-e Székelyföldre, ahová rendelte a Kongregáció, habár annak a hatvanezer katolikusnak Székelyföldön (*Siculia*) nélkülözhetetlenül szükséges a lelki segítség. Mint írta, egy onnan Gyöngyösre érkezett szerzetes előadása még a legkeményebb szívet is megindította volna. Fulgenzio a Kongregáció parancsára hajlandó lett volna behatolni abba az országba, noha a hozzáértők azt állították neki, hogy könnyebb Indiába eljutni, mint Erdélybe! – zárulnak második

¹⁶ TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 722–725 (APF SOCG vol. 78, fol. 189); GALLA, *Fulgenzio*, 11–12.

levelének sorai. Az események későbbi sodra, miként látni fogjuk, mégiscsak elvitte őt a székelyek közé.¹⁷

Fulgenzio galgóci tartózkodása folyamán megismerkedett horkai Horeczky Gábor báróval, Szenic vagy Szénaváros földesurával.¹⁸ A földesúrnak családi kapcsolatok révén összeköttetései voltak a Bánffyakkal, Nádasdyakkal és több főúri családdal, részbirtokos volt az alsólendvai, szentgyörgyi, lenti várrendszerben és annak óriási tartozékaiban. Szenicen családi kápolnát építtetett várkastélyában azaz a szándékkal, hogy azt megnyitja a mezőváros kevés katolikusa részére. Felhasználva szerzetesünk római kapcsolatait szeretett volna némi lelki kiváltságot, búcsút szerezni kápolnájának. Azt remélte, hogy a kápolna istentiszteletei és szentbeszédei vonzzák majd a protestánsokat is. A következő években komoly szembenállás is fejlődött ki a hatalmon levő ágostai hitvallásúak és a feltörekvő katolikusok közt. Gyűlöletből kidöntötték és a mocsárba dobták az útszéli keresztet, és egyéb erőszakosságokat követtek el a katolicizmus visszaszorítására. Egy ideig jezsuita plébánosa volt Szenicnek, aki nem titkolta, hogy keserű kenyér a szenici plébános mindennapi eledele, élete küzdelem és veszély. Mégis ebből a kemény földből dús aratást ígérő vetés sarjadzott a század folyamán úgy, hogy a katolikus megújulás végén a katolikusok száma valamivel meghaladta az ágostaiak számát.

De térjünk vissza Horeczky báró kérésének sorsára, amelyet Fulgenzio indított el, amikor a kérvényt benyújtotta a Kongregációhoz. Az 1636. október 29-én kelt felterjesztésre a Kongregáció a következő év március 7-én Pázmányhoz, a megyésfőpásztorhoz fordult tájékoztatásért, de a levél még útban volt, amikor a nagy prímás még ugyanabban a hónapban befejezte életét. Ezért Fulgenzio április 21-én megismételte kérését, a Kongregáció azonban június 22-én az új érsekhez utasította őt. A böjti fegyelemről folytatott viták miatt Fulgenzio a vele szemben keményen elutasító Lósynak nem mert írni, és 1637. október 27-én megint csak a Kongregációt sürgette a pápai kegy megadására, hangoztatva, hogy a kápolna már készen áll, már miséznek is benne. A kiváltság engedélyezése elmaradt ugyan, de a kápolna ennek ellenére nagy szolgálatot tett a katolikus hit megerősödésének. A nyilvánosan megközelíthető szenthely a bontakozó katolicizmus terjeszkedésének jelentős erőforrása lett a helyi lutheránusok és kálvinisták megtérítéséhez.¹⁹

A szent szerzet nagy jótévedője volt egy másik főúr, magyarbéli Bosnyák Tamás, hosszú évtizedeken át a füleki végvár főkapitánya. Édesfia, István esztergomi kanonok, zólyomi főesperes – majd pécsi, veszprémi és nyitrai püspök, végül udvari magyar kancellár – Nagyszombatban, 1635. október 14-én kelt levelében azon kéreccsel fordult a Kongregáció elnökbíborosához, hogy küldessen egy német nyelvű ferencset a füleki vár német katonaságának lelki gondozására a szomszéd osztrák

¹⁷ APF SOCG vol. 78, 194; GALLA, *Fulgenzio*, 12. – Lettere, vol. 16, fol. 124; Acta, vol. 12, fol. 192.

¹⁸ A morva főnemes 1638. március 26-án kapott magyar indigenátust. Magyar Országos Levéltár (MOL), Magyar Kancelláriai Levéltár (MKL), Magyar Kir. Kancellária, Libri regii (A 57), vol. 9, fol. 197.

¹⁹ GALLA, *Harminkilenc... Pázmány-levél*, 13–14.

tartományból, mivel azok császári katonák. A Kongregáció december 10-ei havi gyűléséből kifolyólag 14-én felszólította a rendi főelőljárót, hogy Chumar Mihály főbiztos által tegyen eleget a kérésnek, és siessen a katonaság megsegítésére, amely évek óta nélkülözi a saját nyelvén beszélő igehirdetőt.²⁰ Bosnyák Tamás főkapitány és utódai jóvoltából szerény kolostort kaptak ott a ferencesek, ugyanakkor a várban és a vár környékén lakó, részben a Hódoltságból oda menekült katolikus kisebbség gyermekei katolikus iskola hiányában protestáns iskolába jártak, hitük nyilvánvaló veszélyeztetésével. Hasonló volt a helyzet a szendrői végvárbán, sőt Szécsényben is, ezért Fulgenzio az eme három hely iskoláiban működő világi tanerő részére 25 scudo, azaz 10 aranydukát, vagyis összesen 125 aranyforint évi segílyt kért a Kongregációtól, amely nagy megértéssel volt mindvégig iránta. A Kongregáció VIII. Orbán pápához utalta az ügyét és felkérte Pallotto bíboros tagot, egykor bécsi nunciust, hogy tájékoztassa a bíborosokat és a pápát a helyzetről.²¹

Fulgenzio példája más irányban is fellendítette a hitterjesztés ügyét a szalvatoriánusok közt. Egy olasz konventuális minorita hitterjesztő, akit Róma voltaképpen Erdélybe küldött, de a protestánsok feltartóztatták a határon, 1635. november 12-én apostoli küldetésért folyamodott Gottmann Jakab nevű gyöngyösi világi pap és Vistoki György pálos pap részére. Mindketten Magyarország déli részén és a Hódoltság északi területein Heves, Gömör és Bars vármegyékben kívántak tevékenykedni az Úr szőlőjében. A Kongregáció a döntés előtt tájékoztatást kért Malatesta Baglioni bécsi nunciustól és a pálos rendtől. Ezt a kérvényt azért emeljük ki, hogy rávilágítsunk a két egyén későbbi életére: Gottmann pap idővel a ferences rendbe lépett, sőt kormánytanácsosi (*definitior provincialis*) tisztséget viselt 1656–1659 között. A pálos szerzetessel a pálos rendi apostoli hitterjesztésről írt munkánkban foglalkozunk.²²

Nagy reményekkel indult és széles sugarú hitterjesztő tevékenységet szakított meg hát, illetve tett tönkre a böjti fegyelem magyarázása körül a Fulgenzio és a gyöngyösi jezsuiták között támadt vita. Egy félreértésből származó tragédia, amelynek fontosabb eseményei szerzetesünk leveleiből már ismerősek számunkra.

A két jezsuita 1635-ben telepedett meg Gyöngyösön és nyitott iskolát a jómódú népes mezővárosban. Vajon ki vitte őket Gyöngyösre?! A Mátra alji település nem volt ismeretlen a jezsuiták előtt. Mihály István a helység szülöttje, a nagyszombati, majd a bécsi, végül a római jezsuiták tanítványa 1624–1627 között, esztergomi, majd nyitrai kanonok, pécsváradi apát, újra esztergomi kanonok, főesperes, végrendeletében malomrészt adományozott a gyöngyösi jezsuitáknak. Mindvégig nagy

²⁰ APF SOCG vol. 77, fol. 248. Kiadva: SÁVAI JÁNOS, *A Propaganda Fide Kongregáció levéltárából. Acta vol. 1–12 és SOCG vol. 56–79*, (Documenta missionaria Hungariam et regionem sub ditione Turcica existentem spectantia I/1), Szeged 1993, 329–330. Francesco Leone da Modica minorita misszionárius 1634. november 28-ai, Szatmárról kelt levelében beszámolt szendrői tevékenységéről is, ahol egy tizenhat éves eretneket halottak napján, a tisztítóhelyről mondott beszéde után megkeresztelt. APF SOCG vol. 77, fol. 208 (Τόμη, *Litterae missionariorum*, I, 515–517).

²¹ Világi tanerő segítése: APF SOCG vol. 399, fol. 250. 384. 482. 483.

²² Pietro Vallonica da Sant'Angelo levele Ingolihoz. Rád, 1635. május 27. APF SOCG vol. 77, fol. 249 és 250. Ugyanő a Kongregációhoz ugyanezen a napon. Τόμη, *Litterae missionariorum*, I, 578–583; Acta, vol. 10, fol. 344; Lettere, vol. 15, fol. 135. – Gottmann 1657-ben szendrői gvárdián. KARÁCSONYI JÁNOS, *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig I–II*, Budapest 1922–1924, II, 172.

tisztelője a jezsuita rendnek, hiszen az esztergomi főkáptalan Vásárhelyi Dániel atya pécsi hitterjesztő, a török rabságba esett keresztények kiváltója ajánlására küldte a *Collegium Germanicum et Hungaricum*-ba. E kollégium növendéke volt 1627–1634 között Jarphas (Gyárfás) Demeter, a gyöngyösi Gyárfás Benedek fia is, aki később pozsonyi kanonok lett.

Valószínű, hogy a letelepítés érdeme Keresztesi Máté plébánosé volt. Pázmány állítása szerint a római magyar papnevelőben tanult, a *Germanicum* hivatalos anyakönyvében azonban nem szerepel, csupán a gyulafehérvári jegyzékben találjuk Keresztesi Máté név alatt. Képzett, buzgó pap volt, mint nyitrai kanonok megtérítette a várban fogva tartott Veresmarti Mihály helvéthitű prédikátort. Az egyházmegyéjében töltött harminc évi tevékeny munka és különböző fontos tisztségek méltó betöltése után Pázmány felkérésére vállalta a gyöngyösi plébánia vezetését, és bejárta a Hódoltságot, hogy tájékoztassa őt a megmaradt magyarság vallási helyzetéről. Írásbeli jelentését a bíboros felterjesztette a Kongregációhoz. A beszámoló 1630. szeptember 12-én kelt, nyilvánvaló tehát, hogy a nyár folyamán járta be a hódoltsági területeket. Keresztesi a ferencesek barátja volt, Nyitrán vállalta a vagyonkezelői, gondnoki (*syndicus*) tisztséget, és fontos anyagi ügyet bonyolított le a helybeli kolostor érdekében. Ami őt a jezsuiták letelepítésére ösztönözte, bizonyára az iskolaügy volt. Már Fulgenzio is megjegyezte, hogy az atyák iskolát nyitottak.²³

Ebben a korban nemcsak a húsfélék, hanem tej és tojásfélék (*lactimia et ovicinia*) élvezése is szigorúan tilos volt az egyetemes Egyházban. A nagyszombati zsinat azonban felmentést kért a pápától ez utóbbiak alól, és a Szent Hivatal, a *Sant'Officio* megadta a felmentést, de nem nyilvános pápai bréve alakjában, hanem nagy tapintattal magánúton, nehogy a szomszéd országokban is igényeljék a könnyítés bevezetését. Így azután hazánkban csendesen és lassan terjedt el, nem egységesen, mert voltak országrészek, amelyek mit sem tudtak róla, vagy ragaszkodtak az általános törvényhez. Éppen ebben az időben a Hódoltságban nagybőjt idején csak forró olajban sült vöröshagymát (*caepa*) ettek, és voltak helyek, ahol a kedvezményt úgy tekintették, mint közeledést a kálvinistákhoz. Megállapítható viszont, hogy közöttük is továbbéltek katolikus hagyományok, maradványok.

A gyöngyösi jezsuiták nyíltan hirdették, hogy a tej és tojásfélék élvezése hazánkban megengedett kedvezmény. Az eredeti fegyelem teljes szigorához szokott olasz ferences a felmentés római igazolását követelte, amit viszont egyenlőre senki sem tudott felmutatni, még az egri püspök sem. Így a harc hosszan elhúzódó országos botránnyá fajult, amelybe Pázmány, Lósy és Lippay prímások is belekeveredtek,

²³ VERESS ENDRE, *A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és inatai. I. Anyakönyv (1559–1917)* (Fontes rerum Hungaricarum 2), Budapest 1917, 28. 33. 302; VAGNER JÓZSEF, *Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez*, Nyitra 1896, 175; HANUY FERENC, *Pázmány Péter bíbornok, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása összegyűjtött levelei I–II*, Budapest 1910–1911, II, 166; KOLLÁNYI FERENC, *Esztergomi kanonokok 1000–1900*, Esztergom 1900, 242 és 250. Keresztesi Máté jelentése a hódoltságról: TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 338–341 (APF SOCG vol. 72, fol. 252); valamint még Lettere, vol. 9, fol. 25.

végre a *Santi'Offició*ban megtalálták a felmentés engedélyezésének Placido de Mara bécsi nunciushoz intézett titkos utasítását, amelynek szövegét a nuncius szintén bizalmasan közölte a magyar prímással. A tételes igazolással véget érhetett volna a harc, elsősorban a szerzetes személye ellen, de a felkavart fenékhullámok iszapja mégis csak arra kényszerítette Fulgenziót, hogy elhagyja az országot, illetve mint hitterjesztő főnök (*praefectus apostolicus*) Erdélyben folytassa apostoli tevékenységét.²⁴

Füleki, szécsényi és szendrői iskolatámogatási buzgalmát²⁵ sem kísérte siker, az úgy talán Terugiai János új ötletén rekedt meg.

* * *

Terugiai Keresztelő János 1629-ben Galbiato Ambrus németországi rendi főbiztos titkára volt. Mint ilyen, 1629. november 4-én például felhatalmazást kapott Giovanni Battista Pallotto bécsi nunciustól, hogy feloldozzon az eretnység bűne és kiközösítése, cenzúrája alól olyanokat, akik nem estek vissza az eretnégbe (*non tamen relapsis*). Október 10-én Galbiato Ambrus főbiztos arról értesítette a Propaganda Kongregációt, hogy betegeskedése miatt titkárát, Terugiaiit küldte a bosnyák–horvát szerzetesek választó gyűlésére, aki ügyes eljárásával megakadályozta, hogy a krajnai származású szlovén vagy német Chumar Mihályt válasszák meg tartományfőnökké, s hogy a nuncius a választást jóváhagyta.²⁶ Ezután a szécsényi papnevelőben bölceletet tanított.²⁷

Később érdekes módon éppen ennek a Chumarnak, mint már főbiztosnak nyomására az 1635. június 19-én megtartott szakolcai tartományi választógyűlésen – egyenlő szavazatok esetében, főbiztosi döntés alapján – Szentbenedeki Ferenc után Terugiai három esztendőre tartományfőnök lett. 1635. augusztus 2-án a főbiztossal együtt aláírta azt az oklevelet, amelyben Móré István († 1653) főurat és nejét, Herencsényi Erzsébetet felvették a rend jótetteinek érdemeiben részesülőkhöz, a világi jótévedők közé. Hasonlóan cselekedett, amikor 1637. január 17-én, Füleken ugyancsak felvette a jótévedők sorába hadadi Wesselényi Ferenc kapitányt, a későbbi nádort és nejét, Bosnyák Zsófiát.

Terugiai Keresztelő János képzett, de erőszakos férfiú volt. Kemény kormányzásával és kíméletlen fellépésével elidegenítette magától magyar rendtársait, elfogult volt Fulgenzióval szemben és nem szívesen látta őt a rendtartományban. Ellen-szenvéről a prímás előtt is tanúságot tett. A rend felvirágoztatását és a hitterjesztést

²⁴ A kérdéssel már részletesen foglalkoztunk a Kongregáció levéltárában gyűjtött adatok felhasználásával, itt csupán a tragikus, a magyar katolikus hitterjesztésre rendkívül káros küzdelem összefoglalására szorítkozunk. Vö. GALLA, *Fulgenzio*, i.m.

²⁵ Vö. a 21–22. jegyzetet.

²⁶ ASV Arch. Nunz. Vienna, vol. 8, fol. 65 és 71.

²⁷ KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, I, 448–451. KARÁCSONYI arról ír, hogy Szécsényben 1631-ben állították fel a bölceleti iskolát „Terugiai János, külföldről behívott tudós, ferenczrendű vezetése alatt” (II, 179).

egyaránt előmozdító tervek foglalkoztatták. Rómába küldött felterjesztésében leírta, hogy a török és a protestantizmus előretörése folytán a tizenhárom őrségre oszlott hatvanhárom kolostorból alig hat maradt fenn, de a szerzet belső megújulása és külső fejlődése már örvendetesen tapasztalható, főnöksége idején hatvanhárom növendéket vett fel a rend kötelékébe, és a hitterjesztés kiszélesítésén munkálkodik. Bepanaszolta a jezsuitákat, akik magukhoz ragadták az emberemlékezet óta háborítatlanul birtokolt Szent Bertalan-plébániatemplom igehirdető tiszttségét Gyöngyös mezővárosban, ahol csak nemrég telepedtek le. A Kongregáció utasította Malatesta Baglioni bécsi nunciust, hogy a helyzetről szerzett értesülése szerint intézkedjen az ősi jog védelmének érdekében. Terugiai nem elégedett meg azzal, hogy rendi papnövendékeit az *extra tempora* kiváltság igénybevételével szenteltesse fel, hanem még két missziós papnevelő felállítását javasolta, az egyiket a Székelyföld, a másikat a Királyság és a Hódoltság hitterjesztésének kiszélesítésére. A székely papnevelőt a rend birtokában lévő ingatlan és a rajta élő huszonnyolc jobbágy munkája, a királyságbeli papnevelőt pedig két malom jövedelme tartotta volna fenn. A Kongregáció külön bizottságot (*congregatio particularis*) küldött ki Spada, Pamphili és Palotto bíboros vezetésével, amely azt javasolta, hogy állítsák fel a két intézményt a pápai kollégiumok mintájára: álljanak a guardiánok kormányzása alatt, a vagyont – tekintettel arra, hogy a szigorított ferencesek nem birtokolhatnak, nem kezelhetnek anyagi javakat – megbízható gondnokra kell bízni, de köteleességévé tette a rendtartománynak, hogy közgyűlésen hozzon az ügyben határozatot, s majd csak ezután következhet a pápai alapító bréve kiadása. Ez a terv is csak terv maradt. Terugiai megbukott, az erdélyi őrség elkülönülése végbement, Fulgenzio is Erdélybe távozott.²⁸

Terugiaiinak még két esetét szeretnénk röviden feltárni, amelyek rávilágítanak jellemére. 1635. február 8-án Nagyszombatból bemutatkozó levelet írt a Kongregációnak. Előadta, hogy kormánytanácsos, guardián, jubiláló hittudományi előadó tanár, még 1626-ban részt vett a Rómában tartott rendi közgyűlésen, ahonnan Ambrogio Galbiato németországi főbiztos magával vitte Németországba, mint titkárát, vele látogatta a kolostorokat. Útja során megismerte a magyarországi vallási helyzetet, az eretnokség elterjedését, a török uralmát, a nagy paphiányt, úgy a világi papságban, mint a szerzetesek közt, ezért Magyarországon maradt. Kész életét adni, mint számos ferences a múltban Kapisztránói Szent Jánossal élükön. Jelenleg mint tanár működik és a török torkában fekvő Szécsény guardiánja, de Pázmány

²⁸ A három végvári iskola és két papnevelő terve: APF SOCG vol. 80, fol. 191. vol. 81, fol. 70. 71 (ТÓТН, *Litterae missionariorum*, II, 1031–1034) s 74; Acta, vol. 12, fol. 288 és vol. 13, fol. 12. 174. 190; Lettere, vol. 15, fol. 143. vol. 17, fol. 7. vol. 19, fol. 5. – KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 49. 169. 177. – KÖNIG KELEMEN, *Hatszázéves ferences élet Szécsényben*, Vác 1931, 139; GALLA, *Fulgenzio*, 19–21. – A gyöngyösi szószék sorsa: APF SOCG vol. 399, fol. 482 (Terugiai panasza); Acta, vol. 13, fol. 175v; Lettere, vol. 18, fol. 109; valamint SOCG vol. 399, fol. 482–483. Terugiai hazatérőben 5000 pápai áldásra kapott felhatalmazást, érmekre, képekre, rózsafüzérekre a barátok és sok ezer keresztény részére (uo., fol. 488).

felkérte a rendi közgyűlést, hogy nevezze ki őt nagyszombati guardiánná, mert majd a hittudomány tanára lehet az általa alapítandó egyetemen, így Nagyszombatba kerülne, tizenkét évi tanárkodás után.²⁹

Eme bemutatkozás célja voltaképpen az volt, hogy a Propaganda Kongregáció járuljon hozzá akadémiai tanári kinevezéséhez. Valószínű, hogy Pázmány kívánta, hogy a rend a maga részéről elismerje Terugiai mind hittudományi, mind emberi szempontból rátermettségét a kimagasló megbízásra. A Kongregáció 1635. április 23-án a már ismert Sant’Onofrio bíboros előterjesztésére kikérte Chumar főbiztos véleményét, továbbá érdeklődött a magyar kardinálisnál is.³⁰ A főbiztoshoz május 5-én intézett levél válaszát nem ismerjük.³¹ Lehet, hogy másra hárította a szerzetes jellemének kifejtését, mert helyette Prospero da Galbiato a volt tartományfőnök és főbiztos Lengyelországból, a szerzet kúriai főügyéséhez, Tommaso da Sant’Agata testvérhez intézett levelében eskü alatt (*tacto pectore*) ezeket vallotta Terugiairól: jól képzett hitszónok, hittudományi előadó, több rendtartományban viselte eme tisztességét, jó tollú író, de betegeskedés színe alatt hanyag és önfejtű, az ő elöljárósága idején guardián volt, bizonyos Antonio Mascaroné révén hamis brevét szerzett arról, hogy apostoli főjegyző (*protonotarius Apostolicus*), továbbá pénzeket helyezett el világiaknál és felhasználta a sekrestye felszerelését, alamizsnáit.³² Ez a nem éppen kedvező vélemény egyszer s mindenkorra elvágta Terugiai útját a nagyszombati egyetemi tanszékhez, és egyelőre befeketítette őt a Kongregáció előtt.

A szerencse mindazonáltal nem hagyta el, hiszen – láthattuk – még abban az évben a szalvatoriánusok tartományfőnöke lett.³³ Terugiai most már nem a tanszék elnyeréséért, hanem az apostoli hitterjesztői kinevezésért folyamodott augusztus 15-én Galgóciból a Kongregációhoz.³⁴ Hivatkozott hétévi németországi tartózkodására, Pázmány felszólítására, őri és guardiáni tisztségeire, török területen, Gyöngyösön, Szécsényben töltött tanári működésére, a rend és a katolikus vallás érdekében kifejtett fáradalmaira. Végezetül mint tartományfőnök Fulgenzio mellett ő is azt kérte, hogy a rendi kispapokat ne a bécsi nunciussal, amint korábban határozott a Kongregáció, hanem bármely elérhető püspökkel szenteltethesse fel.

A missziós fakultások adományozásához Antonio Barberini elnök és Spada kardinális a november 12-ei havi gyűlésen már a rendi elöljárók biztosítékát kívánták. Ingoli, az augusztusi levél címzettje, személyes értesülése alapján megjegyezte, hogy Bonaventura da Genova minorita szerzetes Pázmány udvarából kedvező véleményt adott róla, de a gyűlés határozata ragaszkodott a rendi elöljárók megkérdezéséhez.³⁵ A szerzetes később is sürgette a kinevezés adományozását, rámutatott

²⁹ TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 528–530 (APF SOCG vol. 77, fol. 241–242).

³⁰ APF Acta, vol. 10, fol. 219v–220r; Lettere, vol. 15, fol. 40.

³¹ APF Lettere, vol. 15, fol. 40.

³² APF SOCG vol. 77, fol. 238 és 246; SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 323–325.

³³ KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, I, 437. II, 179 és 182. – GALLA, *Fulgenzio*, 8.

³⁴ TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 626–627 (APF SOCG vol. 77, fol. 240).

³⁵ APF Acta, vol. 10, fol. 335rv.

Terugiai tehetségére, buzgalmára, amellyel sok jót tehet a paphiányban sýnlýdý és kýlönféle vallásoktól eláraszott Magyarországon. Végýl december 12-én Terugiai is megismételte kérelmét, mert rendtartománya magyar és török területen van, egyúttal – és viszonzásýl – ő is kiemelte Da Genova tekintélyét Pázmány udvarában.

Bonaventura da Genova Rómába írt leveleiben – miként még majd látni fogýuk – egy nagy hibát is elkövetett, jelesýl, hogy felhívta a figyelmet Pázmány ellenszenvére az olasz szerzetesek iránt. Ez az ellentét azonban csupán abból származott, hogy nem tudtak és nem tanultak meg magyarul, ezt a súlyos hiányt utódaik is kifogásolták.³⁶ Bizonyára elszomorította a nagy primás

³⁶ Bonaventura da Genova levelei Ingoli titkárhoz, melyekben állandóan dicséri és ajánlja Terugiai a Kongregáció kegyeibe: Vágsellye, 1636. máýus 2. (APF SOCG vol. 78, fol. 200; kiadva TóTH, *Litterae missionariorum*, I, 732–734.) – Turók, 1636. július 15. (Uo., fol. 201.) – Vágsellye, 1636. máýus 2. (Uo., fol. 202; TóTH, *Litterae missionariorum*, I, 735–737.) – Szepesvárálja, 1636. szeptember 16. Itt Bonaventura előadja, hogy sürgetésére Terugiai elfoglalt egy templomot a török határon, amelyet a jezsuiták elhagytak és nyolc barátot küldött az új kolostorba. (Uo., fol. 204; SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 383–384.) – További iratok: Terugiai Ingolihoz, ahol Terugiai kiemeli Bonaventura nagy érdemeit, tekintélyét Pázmány szemében. (APF SOCG vol. 78, fol. 249.) – Nagyszombat, 1637. máýus 2. Bonaventura hangoztatja, hogy az új érsek szereti az olasz szerzeteseket, jobban, mint elődje. (APF SOCG vol. 79, fol. 123; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 876–877.) – Tardoskedd, 1637. április 6. Ekkor viszont elismeri, hogy hatalmas fék volt az eretnekek előretörésének megakadályozásában. (Uo., fol. 127; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 863–864.) – Szepes, 1636. szeptember 16. Itt megismétli tapasztalatait az olasz hittedjesztýkról, és az ellenszenvet az összes magyar fýpapra kiterjeszti. (Uo., fol. 130; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 803–804.) – Nagyszombat, 1637. augusztus 21. Lósy Imre primás levele a Propagandához, amelyben még mint választott esztergomi érsek rámutat az ellentétek igazi okára, és hangsúlyozza, hogy a magyar nyelv ismeretének teljes hiányával nem érhetnek el semmit, csak kóborolnak. Pázmány példájára ő is kész elómozdítani a hódoltsági hittedjesztést, ám nyelvtudás nélkül nem lehet boldogulni. Figyelmezteti a Kongregáció bíborosait, hogy mint fýpásztorok örkýdjenek nyájuk felett, és kéri, hogy ne engedjék magukat félrevezettetni. (Uo., fol. 173; SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 426–427.) – Terugiai leírja a csíki kolostor helyzetét 1637. március 19-én Galgócról küldött levelében. A Kongregáció válaszában felhívja őt, hogy küldjön megfelelő szerzeteseket Csíkbe. (Uo., fol. 188; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 847–849; SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 431–33; ehhez Lettere, vol. 17, fol. 40.) – Bécs, 1636. április 26. Ahol is Francesco Antonio da San Felice, a minoriga hittedjesztýk feje sürgeti a missziós fakultások és a papnevelők felállításának megadását Terugiai-nak, mire a Kongregáció elrendeli, hogy szerezzenek be megbízható értesülést mind a papnevelýrýl, mind annak alapítýjáról. (Uo., fol. 205; TóTH, *Litterae missionariorum*, I, 728–731.) – Galgóc, 1636. szeptember 10. Terugiai sürgeti fakultásait és a papnevelők megerősítését. (Uo., fol. 206; illetve TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 799–800; SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 451–52.) – Szokolca, 1638. augusztus 8. Fulgenzio rámutat a primás haragjára, akit a jezsuiták és Terugiai felizgattak ellene és kéri, hogy ne Csehországba és Sziléziába, hanem csakis Csíkbe küldje őt a Kongregáció társakkal együtt, emellett tudatja, hogy Terugiai provinciális teljesen felforgatta és tónkretette a rendtartományt. (Uo., vol. 80, fol. 339; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 987–988; és SÁVAI, *Acsíksomlyói és a kantai iskola*, 267–268.) – 1638. június 9-én (Fulgenzio) kéri a Kongregációt, hogy védje meg a Rómába induló Terugiaival szemben. (Uo., fol. 341; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 969–970.) – Bécs, 1638. október 23. Chumar Ingolinak, hogy Magyarországra készül és átadja Terugiai-nak Ingoli levelét. (Uo., vol. 81, fol. 56.) – Bécs, 1638. október 9. Terugiai átadta Chumar fýbiztosnak Ingoli levelét. (Uo., fol. 61.) – Chumar Ingolihoz, hogy értesítette Terugiai-t. (Uo., fol. 71.) – Klosterneuburg, 1639. március 12. Chumar a papnevelők és Fulgenzio ügyében. (Uo., fol. 73; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 1035–1036.) – 1639. április 9. Chumar Bécsbe várja Terugiai-t, hogy III. Ferdinánd császárral tárgyaljanak. (Uo., fol. 74.) – Kongregációi döntések: Terugiai nagyszombati tanársága: APF Acta, vol. 10, fol. 229;

szívét a Kongregáció szemrehányása, amikor az rámutatott az eretnekek templomépítéseire Turóban és a hitterjesztők mellőzésére.³⁷ A bíborosok egyoldalú értesítésből ítélték meg a helyzetet, de a Kongregáció megjegyzése nem is éppen Pázmány ellen irányult mint inkább általában a magyar püspökök ellen.

Noha Terugiai türelmetlenül várta hitterjesztői kinevezését, az véglegesen elmaradt, őt pedig a magyar elem elégedetlensége kisodorta az országból, rendje értesülvén erőszakosságairól, 1639-ben nem engedte őt vissza a római rendi káptalanról.³⁸

* * *

Az obszervánsok, vagyis a szigorítottak rendi egyetemes káptalanján elhatározták, hogy a cseh, a mariánus és a szalvatoriánus tartományokban egyenként tizenöt-tizenöt szerzetesből missziókat szerveznek Franciscus ab Arco összefogó irányítása mellett, hogy előmozdítsák az eretnekségektől és a töröktől elárastott területeken a katolikus vallás terjedését. Elképzelésük szerint a szerzeteseket a tartományok kormánytanácsai a tartományfőnökkel egyetértésben válogatták volna ki, felterjesztve nevüket jóváhagyás végett Gaspare Mattei bécsi nunciushoz. A kérvényt a rendi főbiztos, Benigno da Genova ajánlásával tárták a Kongregáció elé, amely 1642. június 23-án úgy döntött, hogy előbb megbízható tájékoztatást szerez a nunciustól, emellett kikötötte, hogy a hitterjesztők teljesen hivatásuknak szenteljék idejüket, rendi tisztségek viselése nélkül. A misszió mindazonáltal ebben a formában nem jött létre.³⁹

A cseh rendtartomány saját kérvényt is benyújtott a Kongregációhoz. Tekintettel a nagy paphiányra s hivatkozással arra, hogy az állandó háborúk, közlekedési nehézségek, valamint az eretnekek miatt rendkívül nehéz megközelíteni a püspököket, kérte az *extra tempora* és a kötelező korhatár alól egy év elengedését a papszenteléshez. Ingoli hozzátette: „a szalvatoriánusoknak is.” Az 1642. november 24-ei gyűlés 34. pontja úgy határozott, hogy „*annuendum esse pro decem clericis religionis dicti ordinis*”, a Barberini-pápa pedig még aznap hozzájárult a kongregációi dön-

---

extra tempora kiváltság (uo., fol. 315); *De episcopis Ungariae infensis missionariis* (uo., vol. 12, s.f. és még Lettere, vol. 15, fol. 96); a túrói „nagyuszabású” eretnek templom építése (Acta, vol. 12, fol. 193^v); illetve a „Zai-i templom elfoglalása” (uo., fol. 221); Terugiai missziós kérelme (uo., fol. 229; Lettere, vol. 17, fol. 7); a papnevelőkről (Acta, vol. 12, fol. 230). – Továbbá APF Acta, vol. 13, fol. 174. 190. 201. 220 (az 1639. január 17-ei ülés, amelyen a papnevelők ügye merül fel); Lettere, vol. 18, fol. 83 és vol. 15, fol. 40 (a végvári iskolamesterek segélye); valamint ugyancsak Lettere, vol. 19, fol. 5 (a papnevelőkről); APF Visite e Collegi, vol. 17, fol. 39. 40. 42. – (A Propaganda levéltári jelzeteinél szereplő *sine folio* [s.f.] jelölések arra utalnak, hogy GALLA idejében az adott kötetek lapjai még számozatlanok voltak. Az újabb keletű számozások visszakeresése nem állt módunkban.)

³⁷ APF Lettere, vol. 15, fol. 19 (a túrói templom építéséről).

³⁸ Utolsó említés róla 1645-ből maradt fenn: a Kongregáció ekkor Giovanni Battista da Terugia paviai obszerváns jóindulatába ajánlja a bosnyák Basicsot. APF Lettere, vol. 23, fol. 29.

³⁹ APF SOCG vol. 403, fol. 217; Acta, vol. 15, fol. 118; Lettere, vol. 21, fol. 62. 56. 218.

téshez. Az írás hátlapjára feljegyzett határozatot ugyanakkor nem találjuk a gyűlési jegyzőkönyvben.⁴⁰

A mariánusok közül külön jelentkezett hitterjesztő tevékenységre Králics Dániel testvér, a rendtartomány egyik kormánytanácsosa, korban és érdemekben érett férfiú, példás életű szerzetes, már huszonnyolc éve rendi ígehirdető, aki sok eretneket megtérített Magyarországon és a nyugati határszélen. Magyarország, Szlavónia és Horvátország területére kért apostoli küldetést, mivel beszélt a magyar, a horvát, a szláv (!) azaz szlovén, a dalmát (!) és a latin nyelvet, valamint nagy tekintélye van a népek között. Ajánlotta őt De Tauris (Taurity) Pál tartományfőnök és rendi főtanácsos, sőt maga Benignus a Genua rendi főbiztos is hozzájárult küldetésének engedélyezéséhez. A Kongregáció június 23-ai ülésében foglalkozott a kéressel, de a jegyzőkönyv (*Acta*) nem szól róla.⁴¹

Érdekes jelensége az 1642. évnek Nagy Ferenc kevésbé ismert szerzetes alakja, aki a Kongregációhoz felterjesztett kérvényében előadta, hogy Somlay (Somlyó?!) városból ír, a mariánus rendtartomány kormánytanácsosa (*definitior*, másképpen *diffinitior*), egykor eretnek volt, de a katolikus hitre tért és ferencessé lett, összes rokonait magával hozta a katolikus Egyházba, példás életű szerzetes, beszél magyarul, szászul (azaz németül) és latinul. Folyamodványában hitterjesztői megbízást kért, hogy honfitársait, rokonait visszatérítse a katolikus hitre. Rendfőnöke, a mariánus provinciális elbocsátójában kiemelte, hogy körülbelül tizenkét éve tért át a kálvinizmusból, és ajánlotta őt az erdélyi térítésbe, ahol Szalainai Istvánnak nagy szüksége van magyar szerzetesekre, mondván, ott beválhat. Az 1642. július 11-ei ülésen Allbornoz kardinális javaslatára a bíborosok azzal az okolással adtak neki erdélyi beosztást, hogy Erdélyből való.⁴²

Csoma András és Szakolcai Bernardin testvérek 1642-ben Rómából magukkal hozták a szalvatoriánus rendtartományba a tudós Francesco della Scurcula (Franciscus a Scurcola Romanus) római rendtársat, hogy Szakolcán bölcséletet és hittudományt tanítson. Végezte is ezt a nehéz feladatát tíz évig, őri tisztséget is viselt, majd Szakolcán maradvan apostoli küldetést kért Magyarország, Morva- és Csehország területére. Az 1652. március 18-ai havi gyűlés Sabelio (Savelli) bíboros javaslatára és a pápa hozzájárulásával hajlandó volt missziót adni szerzetesünknek, de csak kisebb területre. Felszólították tehát, hogy nevezzen meg egy országot, ahol munkálkodni kíván. Ezzel az ügy egyenlőre lezárult.⁴³ Elrendelték ugyan, hogy szerezzenek tájé-

⁴⁰ APF SOCG vol. 404, fol. 10. Vajon nem azonos ügyről van szó?

⁴¹ Jóllehet feljegyzésében Francesco Ingoli hivatkozik erre. APF SOCG vol. 404, fol. 425.

⁴² APF SOCG vol. 404, fol. 103 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1218–1219); *Acta*, vol. 15, fol. 137. Ugyanezen gyűlés liturgikus felszerelést küldött a csíksomlyóiaknak, és szerette volna Fulgenziót hittudományi előadónak Erdélybe küldeni, de a primás ellenszenvére való tekintettel más kiküldetését vette tervbe. – Az erdélyi hitterjesztés külön fejezetet alkot értekezésünkben, itt csupán a fejlődés elindításakor szereplő néhány szalvatoriánus működését kívánjuk kiemelni.

⁴³ APF SOCG vol. 218, fol. 319; *Acta*, vol. 15, fol. 35v. – Scurcula 1642–1649 között oktatott a szakolcai rendi főiskolán. KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, I, 529.

koztatást Camillo Melzi bécsi pápai nunciustól, a levélváltásról azonban sajnos nincs tudomásunk.

* * *

A század közepe táján kiemelkedő vezető egyéniség volt a szalvatoriánusok közt Szegedy Ferenc, 1647–1650 között őr, majd három évig tartományfőnök, végül 1662–1665 között újra őr, a hitterjesztés ügyének buzgó előmozdítója. Már a rendtartomány választó közgyűlésén, káptalanján (*capitulum provinciale electivum*) körvonalazta elgondolását a rendtagok hitterjesztő tevékenységéről. Előadta, hogy kolostoraik eretnekek és törökök lakta területeken vannak, ahol nincsenek plébánosok. Elhatározta tehát, hogy felhatalmazást kér a Kongregációtól a kilenc kolostorban megyéspüspöki küldetéssel működő gyóntatók részére a harmadik és negyedik fokú vérségi akadályok miatt érvénytelen házasságok érvényesítésére, a különböző egyházi büntetések, cenzúrák alól való felmentésre és az igehirdetőknél tiltott, azaz eretnek könyvek olvasására, hogy a hamis tanokat megismerjék és megcáfolják.

A Kongregáció hajlott a kérés teljesítésére, és áttette az ügyét a *Sant'Offició*hoz, hogy megfelelő megfogalmazásban foglalja össze a kért felhatalmazásokat. A Szent Hivatalban nyolc-kilenc, úgynevezett formula volt, amelyek a szükséglet szerint bővebb vagy szűkebb mértékben tartalmazták az engedélyezett kiváltságokat. Más formula volt a teljesen katolikus területen működő püspökök, hitterjesztők, gyóntatók részére, más a vegyes vallású területek és megint más a teljesen pogány területek papjai részére. Ebből a megkülönböztetésből éppen hazánkban némi félreértés is keletkezett. A megyéspüspököknek ugyanis nem volt olyan széleskörű engedélyük, mint a területükön tevékenykedő vándor-hitterjesztőnek. Az 1651. június 5-én Vidman bíboros előterjesztésére hozott határozat Melzi bécsi nunciust bízta meg, hogy az arra érdemes szerzeteseknek közvetítse a Szent Hivatal fakultásait. Múltak a hónapok, de Szegedy még mindig várta, várta a Kongregáció döntését, ezért augusztus 31-én megsürgette azt, és kérte kézbesítését a nunciuson keresztül. Leveléhez két szép szentképet is mellékel, valószínűleg valamely látogatottabb hazai búcsújáráshelyről. Szent türelmetlenségében 1651. szeptember 5-én, majd november 5-én megismételte sürgetését Dionisio Massari kongregációi titkárnál, Ingoli utódánál.

A Propaganda Kongregáció még augusztus 19-én újabb határozatot hozott, amelyben elrendelte, hogy Melzi nuncius vesse alá szigorú vizsgálatnak a tartományfőnöktől kijelölteket, majd nevüket terjessze fel, hogy megkaphassák a szükséges felhatalmazásokat. Tudjuk, ez a szigorú eljárás elsősorban az olasz minoriták miatt volt szükséges, akik azért jöttek az országba, hogy Erdélybe jussanak, ám úticéljukat nem érték el, és a nép nyelvének ismerete nélkül felső-magyarországi vándor-hitterjesztésükben nem tudtak átütő eredményt felmutatni. Ekkor a Kongregáció felszólította Szegedyt, hogy a hitterjesztő szerzetesek tartózkodjanak attól,

hogy a meglevő kevés világi papot kiszorítsák a lelképásztorkodásból, és hogy plébániát csak a nuncius előzetes engedélyével foglalhatnak el világi pap hiányában, mert szeretné gyarapítani a világi papság számát.

Ennek a hosszan elnyúló ügynek külön érdekessége, hogy Szegedy csak tizenöt havi késéssel vette kézhez a titkár 1652. április 20-án kelt értesítését a kongregációi döntésről, mégpedig Benlics Máté ferences missziós püspöktől Belgrádból! A levél valószínűleg azon a címen keveredhetett a belgrádi püspök postájába, hogy a rendtartománynak a kérvényben érintett fontos erőssége, Gyöngyös mint hódoltsági hely jogilag hozzá tartozott. Szegedy 1653. október 3-án Szent Ferenc napján adott válaszában sokat várt rendtársai missziós munkájától, és a munka megkezdését Scipione d'Elci nuncius Bécsbe érkezésétől tette függővé, aki akkor a birodalmi gyűlésen Regensburgban tartózkodott.⁴⁴

A Kongregáció gyűlésein ezt követően csaknem tíz évig nincs szó a magyar ferencesekről. Végre 1661. december 5-én a mariánusok adtak életjelt magukról, jelesül a császári seregekben szolgáló rendtársaikról.⁴⁵ Marco di Lucca rendi ügyész azt kérte a Kongregációtól, hogy állítson külön missziófőnököt a császári seregekben szolgáló rendtársak élére, aki azután társainak átadhatja felhatalmazásait. Kiemelte, hogy lelkészeik mind rendi hitszónokok és hittudományi doktorok, főnökek javasolta Korlatovics Róbertet, Novarai Benedeket és Dunic Mihályt. Az első valóban kivételes egyéniség volt: csak alázatossága akadályozta meg abban, hogy hosszabb időre hódoltsági püspök legyen Belgrádban. A Kongregáció egy évre szóló felhatalmazást adott a szerzeteseknek, de azzal csak a hadseregben élhettek addig, amíg annak kötelékében maradtak. A bíborosok (az ifjabb) Carlo Carafa nunciust egyúttal arra utasították, hogy győződjék meg a lelkészek rátermettségéről, a főnök kiszemelésében pedig különösen óvatos legyen, mert a táborig lelkészek sorában már gyakran találtak erkölcsileg kifogásolt szerzeteseket.⁴⁶

Amit Szegedy Ferenc beígért, a szalvatoriánus hitterjesztők valóra is váltották. Szegedy, aki közben őr, több helyen guardián, rendtartományi titkár volt, 1658-ban két kérvényben (*memoriale*) kérte a lejárt fakultások megújítását és adatokkal szá-

⁴⁴ APF SOCG vol. 218, fol. 454 (Szegedy levele, Galgóc, 1653. október 3.); vol. 219, fol. 178. 204. 205. 259. 309. 310. 311. 312 (Szegedy levelei); Acta, vol. 20, fol. 59 s 102 és vol. 26, fol. 475 (1657. február); Lettere, vol. 29, fol. 50v (a bécsi nunciushoz az alkalmasság megvizsgálására, Róma, 1652. augusztus 19.) és fol. 51 (Szegedyhez a szerzetesek vizsgálatáról, Róma, 1652. augusztus 19.). – Továbbá Tarnóczy püspök 1652. június 17-ei bizonyítványa Flavone minorita hittérítőről (SOCG vol. 218, fol. 276r); Acta, vol. 21, fol. 102; Lettere, vol. 29, fol. 51.

⁴⁵ A császári seregekben mindig voltak táborig lelkészek, világi papok, de főképpen szerzetesek, kapucinusok, ferencesek, jezsuiták, akik sokat fáradoztak a török rabságba esett foglyok kiváltásával, különösen Althan Adolf gróf, komáromi kapitány, a török–magyar béketárgyalások vezetőjének oldalán. A kapucinusokról szólva már itt is megemlékezünk Brindisi Szent Lőrincről, az egyházdoktorról, aki fényes diadalra lelkesítette a keresztény sereget a székesfehérvári ütközetben. Később pálosok is részt vettek a táborig szolgálatban.

⁴⁶ APF SOCG vol. 310, fol. 259; Acta, vol. 30, fol. 210; Lettere, vol. 42, s.f. – Korlatovicsról: KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, I, 127–28 és 192; illetve KÓSA–NYŰRŐ: *Concisi annales*, 78–79 és 80–81.

molt be a lezajlott évek lelki aratásáról. Szerzetesei hat év alatt megtérítettek mintegy 1700 eretneket, köztük sok nemest, az ő tartományfőnöki tisztsége folyamán még külön 500 felnőttet és 325 gyermeket. Sőt még törököket is megkereszteltek, ami rendkívül ritka eset volt a Hódoltságban, hiszen többnyire csak a királyi területre átjött törökök vették fel a keresztséget. A szerzetesek a Hódoltságban, ahol nem volt plébános, ellátták a plébánosi teendőket, kiszolgáltatták a szentségeket, prédikáltak. Rámutatott továbbá II. Rákóczi György erdélyi fejedelem türelmetlen egyházpolitikájára, aki anyjával, Lorántffy Zsuzsannával nem tűrte birtokain a katolikusokat, megfosztotta őket javaiktól, ráadásul némelyeket még börtönbe is vetett hitükért, amint legutóbb tette két előkelő nemessel. A nagy paphiány miatt féltő, hogy a magukra maradt üldözött és a prédikátoroktól szorongatott szórványkatolikusok elvesztik hitüket – adott hangot aggodalmának, és ismételten kérte fakultásaik megújítását. A kérvényben foglaltak valóságáról Pinzarola rendi kúriai főügyész (*procurator generalis Ordinis Minorum*) tanúskodott.

A Kongregáció még 1657. október 1-én tájékoztatást kért a bécsi nunciátúrától a kérelmező egyéniségéről, a misszió területén uralkodó állapotokról, és arról, hogy van-e apostoli főnöke a rendi hitterjesztésnek. A bölcs és körültekintő érdeklődés arról árulkodik, hogy a Propaganda hajlandó lett volna apostoli missziófőnökséget (*praefectura apostolica*), azaz egy állandó jellegű hitterjesztő szervezetet létesíteni.⁴⁷ A nuncius válasza azonban nincs az iratok közt.

Szegedy 1658–1659-ben újra megsürgette a felhatalmazások megújítását, de hiába emelte ki a siker érdekében, hogy *pater provinciae*, a rendtartomány tiszteletbeli atyja, *comissarius visitor delegatus*, azaz a rendtartomány kolostorainak kivizsgálására a főbiztos által megbízott helyettes, a hitterjesztésben alkalmazott rendtársai pedig különösen az ágostai hitvallás híveinek megtérítésében buzgó, fáradhatatlan apostolok.

Ezekben az években ugyanis, éppen elsősorban Szegedy eljárásának és tekintélyének köszönhetően a magyar ügyek iránt gyakran elfogult németországi, Alpokon túli főbiztosok joghatósága alól a rendi főelőjárók kivonták a magyar szalvatoriánusokat. Szegedy egyébként rendszerint Galgócra küldte felterjesztéseit, a Vág völgye és az ország északnyugati része ekkor még túlnyomóan a lutheri felekezethez tartozott.⁴⁸

Az úgy hosszas vajúdásának, majd elalvásának valószínűleg a magyar területeken akkor jelentkező küzdelmek, illetve a megbízható hírszerzés hiányosságai szolgáltatták megfontolásra kényszerítő okát. Még 1657 februárjában a Kongregáció jobb forrás híján D’Elci bécsi nunciushoz fordult tájékoztatásért a bosnyák és dél-ma-

⁴⁷ APF Lettere, vol. 31, fol. 86 (információkérés a bécsi nunciustól Szegedy Ferenc ügyében, 1657. november) és vol. 33, fol. 30v–31r (ugyancsak a bécsi nunciushoz Szegedy kérelméről maga és társai számára, 1657. október 1.).

⁴⁸ Szegedy kérvényei: APF SOCG vol. 310, fol. 115 és 168, ahol felmerült a gondolat, hogy a Kongregáció Márk atya, rendi főember véleményének kikérése után önálló apostoli főnökséget állít fel a szerzetesekből; uo., fol. 307, ahol utalás van bizonyos Chareóra, akivel tárgyalni kell. Lásd még Acta, vol. 26, fol. 475; Lettere, vol. 31, fol. 86 és vol. 33, fol. 36; Acta, vol. 36, fol. 20. 25. 77. – Szegedyről KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, I, 437skk.

gyarországi állapotokról. Ebben az időben ugyanis üresedésben volt a dulmai és a scardonai püspökség, ez utóbbi viselői, rendszerint bosnyák ferencesek, egyúttal a bosnyák püspökség apostoli kormányzói is voltak. Joghatóságuk kiterjedt a Dráva–Száva-köz középső részére, ami örökös határvillongást állandósított a Belgrádban székelő hódoltsági püspökkel. A Kongregáció azt szeretete volna megtudni, hogy elégséges számban vannak-e a dulmai és scardonai területen katolikusok, ami indokolttá tenné a püspöki székek betöltését. De vajon mit tudhatott a bécsi nuncius ama megközelíthetetlen területekről? A legilletékesebbek, a bosnyák ferencesek bizonyára a betöltés mellett nyilatkoztak, hogy egy-egy kiemelkedő rendtársukat püspökséghez juttassák. Ugyanakkor a Kongregáció zavaros híreket kapott a lengyel nunciustól az erdélyi ferencesek közt dúló egyenetlenkedésről, ott a szigorítást elfogadó magyar, székely elem vívott harcot a letelepedett bosnyák obszervánsok erőszakosságaival, ami később hosszas küzdelem után az idegenek erőszakos eltávolítását érlelte meg. A Katolikus Státus urainak közbelépése oldotta meg a tűrhetetlen kérdést, noha a bosnyákok a világi hatóság védelmét is igyekeztek megszerezni.

Aligha csodálkozhatunk tehát azon, hogy a nuncius válasza Szegedy ügyében szintén hiányzik, s hogy e nélkül a bíborosok az újabb sürgetések ellenére sem tudtak döntésre jutni.

Szegedy kérvényéhez hasonló sors érte Staffelt Ferenc osztrák obszerváns kérelmét, aki 1652-ben, majd 1656 februárjában folyamodott fakultásokért.⁴⁹ De igen tanulságos a már említett Della Scurcula római ferences ügye is, aki 1664–1665-ben előadta, hogy huszonkét éve él Magyarországon, tanított bölcséletet és hittudományt, a rendi biztos társa volt a cseh és a sziléziai kolostorok kivizsgálásában, 1657-től hét éven át apostoli gyóntató Rómában, a Lateránban. (Hagyományosan a ferencesek látták el ugyanis a patriarkális főbazilika, a pápák római főszékesegyházának és a földkerekség összes egyházai anyjának és fejének [*mater et caput omnium ecclesiarum Urbis et orbis*] hivatalos gyóntatói feladatait.) Második kérvényében 1664. június 30-án megismételve, hogy a szalvatoriánusok közt igehirdetői és hittudományi tanár volt, Magyarország mellett még a szomszédos Morvaországba is kért apostoli küldetést. A szerzetes még ilyen előzmények után sem kapott meghallgatást. Della Scurcula harmadik kérvényének is hasonló sors jutott: 1667. március 22-én a Kongregáció végül a január 10-én kért értesítés alapján röviden elutasította a tudós férfiút: „*Nihil*”. Az ezúttal érdemi felvilágosítással szolgáló nuncius talán korára vagy más konkrét okra támaszkodva, nem tartotta őt alkalmasnak arra, hogy – Magyarország mellőzésével – Cseh- és Morvaországba, továbbá Sziléziába apostoli küldetést adjanak neki.⁵⁰

⁴⁹ APF Lettere, vol. 29, fol. 26r–27r (levél a bécsi nunciushoz, 1652. május 27.); Lettere, vol. 31, fol. 9v (újabb levél a nunciushoz, 1656. február 14.).

⁵⁰ Della Scurcula első kérvénye: APF SOCG vol. 218, fol. 319r (1652). (A másik két kérvény jelzést sajnos nem sikerült azonosítani.)

A Kongregáció nagyjából az 1650-es évektől kezdve különös következetességgel kikötötte, hogy a bécsi nuncius vizsgálja meg a jelölteket és állapítsa meg, alkalmasak-e a missziós munkára. Sőt 1657 júliusában általános körlevelet intézett általában a pápai követekhez, amelyben részleges tájékoztatást igényelt tőlük területeik hitterjesztéséről, a misszióközpontok keletkezéséről, állapotáról, személyzetéről, a papnevelésről, a hitterjesztésben dolgozó világi papságról és szerzetesekről. Megfelelő információ hiányában ugyanakkor – korábbi kedvezőtlen tapasztalatok alapján – mind következetesebben óvakodott állást foglalni.

Így sem válik azonban érthetővé, hogy a bíborosok 1667. július 4-én elvetették a két magyar rendtartomány együttes kérvényét, amely apostoli főnökség (*prefectura apostolica*) felállítását kérte tíz szerzetessel és külön missziófőnökkel. Az irat hiába hivatkozott arra a tényre, hogy a rendtartomány számos hitterjesztő tagja három év alatt 2500 eretneket térített meg. Ugyancsak hiábavaló volt annak kiemelése, hogy a Hódoltságban különösen kevés a világi pap és sok az olyan protestáns, aki az Egyházba visszatérne, s hogy a Kongregáció előírása értelmében készek a jelöltek nevét felterjeszteni a nunciushoz és Rómába. A válasz ekkor is a már szokássá vált „*Lectum*” volt.⁵¹

* * *

Ebben az időben, a Wesselényi-féle összeesküvés leleplezését követő megtorlások és felkelések idején rendkívül zavaros lett a helyzet elsősorban az ország északkeleti területén, ahonnan az elégedetlenség első lökései jöttek: a politikai hatalom perbe fogta az összeesküvés résztvevőit, elkobozta birtokait, börtönbe vetette őket, a régi katolikus eredetű templomokat visszajuttatta a katolikusoknak, elűzte a hűtlenséggel vádolt prédikátorokat és tanítókat, majd a pozsonyi rendkívüli törvényszék elé idézte őket. Az elmenekültek Erdélyben és a Hódoltságban szervezkedtek, majd a politikai és vallási szabadság védelme címén betörték az országba. Ezzel elindult a kuruc küzdelem.

A felkelés első lökése az ország északkeleti részét és a Szepességet érte. Kiszeben plébánosa Szaladin Ciprián szalvatoriánus ferences volt, már sok ágostai hitvallását megtérített, amikor elfogták és borzalmasan megkínozták, lótrágyát dörzsöltek a szájához, ütlegelték, rugdosták, az akasztófa alá vitték, hogy kivégezzék... Végül sikerült elmenekülnie. Amikor még a városba érkezett, csak három szegény katolikust talált, háromévi munkájával elérte, hogy a városi tanács (*senatus*) fele katolikusokból állott. Amikor elűzték a prédikátorokat, a templomok lelkész nélkül maradtak, és a protestánsok azt hangoztatták, hogy nem lehet Isten akarata ez a helyzet, mert a nép a pogányságba sülyed. A katolikus papság alig egy tizede volt annak, aminek lennie kellett volna.

Ciprián testvér 1675-ben Rómába zárandokolt a szentévi búcsú elnyerésére, és azért is, hogy visszatérve hazájába, visszafoglalhassa plébániáját. Az Örök Városból

⁵¹ APF Acta, vol. 36, fol. 151r.

magával hozta Giacomo Maria Spinetoli főbiztos ajánlólevelét Mario Albrizzi bíboros nunciushoz, egy másikat a magyar elöljáróhoz, hogy a szerzet érdekében helyezze őt vissza plébániájába, hiszen buzgóságáról személyesen meggyőződött, és szenvedéseiről, valamint rátermettségéről a felmutatott bizonyáglevelék is tanúsodnak. (Kolosváry István Imre, Szegedy Ferenc egri püspök, Volkra Ferdinánd Teofil gróf, Károlyi László főispán, Palochay István báró, Odrovasty Simon plébános és mások voltak ezek írói.) A szerzetes emellett hitterjesztői felhatalmazásokat kért a Propaganda Kongregációtól. Az 1675. július 30-án tartott havi gyűlés Nini bíboros előadására azonban most is kitérően válaszolt: *Nilil*.⁵² De elutasította a nagybuzgalmú kegyesrendi Olaszi (Hanacius) Ferenc kérelmét is.⁵³

Feltehetjük, hogy a Kongregáció, amely éppen ekkor apostoli főnökséget alakított a pálos hitterjesztőkből, abból indult ki, hogy elegendő, ha a ferencesek és más szerzetesek az egyes megyéspüspököktől kérnek missziós megbízatást, akiknek a területén munkálkodni akarnak. Ezért a legtöbb esetben következetesen a megyéspüspökre hárította az ilyen ügyek elintézését. Megyéspüspökeink a század közepétől kezdődően ugyanis rendszeresen folyamodtak fakultásokért a Kongregációhoz, amely ötvenként adott számukra megújítást, persze csak a pápai bulla vétele után. E megoldáshoz hozzájárulhatott az a körülmény is, hogy a bécsi nunciatura erősen kifogásolta, hogy a szerzetes hitterjesztők visszaélnek olykor fakultásaikkal, önállóan dolgoznak, nem terjesztenek fel hozzá beszámolót missziójukról, ezért nem is tud irányítólag beleszólni tevékenységükbe.⁵⁴

Ugyancsak hitterjesztői lelkeséget árult el ebben az időben Albrecht Ferdinánd, a szalvatoriánus rendtartomány tagja. Ő a brixeni kolostorban végezte hittudományi tanfolyamát, és 1676. március 10-én a pappá szenteléséhez szükséges húsz hónap akadályá alól kért felmentést a Kongregációtól. Kérvényében előadta, hogy a lutheri felekezetről tért át a katolikus hitre, mielőtt a *Corpus Christi*-kolostorban elhelyezett hittudományi főiskolára jutott. Elsőszülött (*primogenitus*), sőt egyetlen gyermek (*unigenitus*) lévén sokat szenvedett áttérése miatt szüleitől, rokonságától, de nem ismert akadályt, amely őt lépésében feltartóztatta volna. „Előkelő nemes és gazdag kereskedő” rokonsága – elég nevüket említeni Bécsben és egész Magyarországon, annyira közismert („*sufficit interrogare de domo Albrecht*”) – végül is megnyugodott. Szülei követték őt a katolikus vallásban, és most egyetlen óhajuk, hogy első miséjét megérjék s őket megáldoztassa, neki pedig hosszú életet és egészséget kívánnak. Szülei nem riadnak vissza, ha kell, a pénzáldozattól sem, hogy fiuk célját mielőbb elérje, Olaszországban is vannak kapcsolatai, mint Landgraf úr, aki Béccsel érintkezik. Kész oda indulni munkába, ahová a Kongregáció küldi: olvas és ír görögül, héberül, arabul, tótul, németül, csehül, magyarul, olaszul, lengyelül. A legkiválóbb

⁵² APF Acta, vol. 45, fol. 209.

⁵³ Franciscus a S. Wenceslao Hanaciusra (1657–1710) lásd LÉH ISTVÁN–KOLTAI ANDRÁS, *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997*, Budapest 1998, 140; FRIEDREICH ENDRE, *Hanacius Ferenc*, Veszprém 1906.

⁵⁴ APF SOCG vol. 453, s.f.

tanuló a hittudományi intézet harmincnyelc hallgatója között, kitűnően végezte el a *prosodia*, a *rethorica*, *logica*, *physica*, *metaphysica* és mennyiségtan tanfolyamait, járatos a zenében, az énekben, játszik orgonán, hegedűn... Mindezt nem azért írta, hogy dicsekedjék vele, hanem azért, hogy tudják róla, mire használható. Legfőbb vágya, hogy lutheránus rokonságát Isten segítségével mind áthozza a katolikus hitre.

Az 1676. május 4-ei kongregációs ülés Norfolk bíboros előterjesztésére a rendfőnökhöz fordult tájékoztatásért, majd a rivarolói kolostorból (Torino) 1677 nyarán felterjesztett sürgetésére Albrecht Ferdinánd szeptember 5-én azt a választ kapta, hogy már elküldték a felmentést adó pápai brevét, miután a rendi előjárók kedvező bizonyítványt adtak róla.⁵⁵

Mialatt Albrecht a tanfolyamát végezte és készült első miséjére, Papanek Kelemen ferences, a mariánusok előadó tanára és igehirdetője Krisztus öt sebére kérte a pápát, hogy engedje őt és Kulovics Jácint rendtársát a római szentévi jubileumra. Leírta, hogy a Szentatya áldásával folytatni óhajtják térítő munkájukat, hogy korábban végigtanított egy bölcseleti tanfolyamot és a hittudományi tanfolyam egy részét, majd eretnekek közé ment, hogy megtérítse őket: 550-nél több lelket hozott az Egyházba, amikor előjárói visszarendelték a kolostorba. Ismételten könyörgött a rendfőnökhöz, hogy Rómába mehessen, de választ – jöllehet tartományfőnöke hozzájárult mind a római úthoz, mind a térítés folytatásához – nem kapott. Szerinte azért, mert tisztségének ideje végére járt.

A Kongregáció Litta bíboros előterjesztése alapján a rendi előjáróhoz utalta: „*adeat superiores Ordinis*”. Papanek magyarnak és mariánusnak vallotta magát kérényében és a Kongregáció 1675. december 17-én tartott gyűlésén is így szerepel.⁵⁶

Ugyanebben az évben Podiebradsky Ambrus szalvatoriánus ferences is *memorialét* nyújtott be a pápához és a Kongregáció bíborosaihoz, amelyben különféle ügyeket adott elő. Mindenekelőtt apostoli küldetést szeretett volna nyerni. Miután előjárói már megadták hozzájárulásukat, azzal állt elő, hogy a rendi előjárók régi rendelkezése értelmében felváltva válasszák a tartományfőnököt, az öröket és a kormánytanácsosokat a két nemzetből, amelyre oszlik a rendtartomány, vagyis magyarokból és szlávokból: csehekből, morvákából, szlávokból (szlovákokból), mert csak így lehet elérni azt, hogy a két rész békésen dolgozzon az Úr szőlőjében. Különbön kénytelenek lesznek külön rendtartományá alakulni.

A Kongregáció 1675. november 12-én a rendfőnök megkérdezését határozta el: „*ministro generali pro informatione*”. Nyilvánvaló, hogy a szerzetest, aki nem tót, hanem cseh nemzetiségű volt, a horvát–szlavón és horvát–krajnai példák ihlették a cselekvésre. Egyébként a tartományfőnökök és az örök, guardiánok soraiban szinte felváltva találunk magyar és tót, szláv nemzetiségűeket, alig egy éve járt le éppen az ő tartományfőnöki tisztsége.

⁵⁵ GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 94–95; *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, 17.

⁵⁶ APF SOCG vol. 456, fol. 293 és 294; Acta, vol. 45, fol. 309; illetve lásd még GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 72.

Podiebradsky eljárása titkos aknamunka volt, amely ellen a rendtartomány tiltakozott, és Erdős Atanáz és Ivankovics Ambrus házfőnököket küldte ki az ügy kivizsgálására. Ők leszögezték, hogy a szerzetes szentévi jubileum címén álnokul (*subdole*) ment le Rómába, hogy megbízás nélkül az alapító kegyurak és a szerzetesek akarata ellenére szétszakítsa és tönkretegyje a rendtartományt, kijátssza a szabad választás elvét. Kijelentették, hogy nincs szükség a rendtartomány kettéválasztására. Nem tartották szükségesnek hitterjesztői munkáját sem, hiszen minden arravaló szerzetes egyúttal hitterjesztő is. A misszió csak arra jó neki, hogy a rendi fegyelem alól kivonja magát – állították.

Podiebradsky, ha ugyan betérjesztése ebben a kérdésben is egyáltalán elfogadható, ugyanakkor elmondta, hogy immár húsz éve tevékenykedik a másvallásúak megtérítésén. Csak az előtte való évben Körmöcön 150 eretneket térített meg, akiknek a nevét felterjesztette az esztergomi érseknek. A város mellett emelkedő Szent János-hegyen épült Szent János-templomot térítő tevékenységének gócvá tette, s nemcsak a már általa megtérített falvak lakói járnak oda, hanem a világi papság nagy hiánya miatt a környék lakossága is.

Mivel Giacomo Monte Spineto főbiztos 1675. november 22-én Rómában kijelentette, hogy a rendtartomány alkotmányának megváltoztatásához meg kell hallgatni a rendi főképtalanra jövő magyar tartományfőnököt, a rendfőnök pedig újabb értesülése alapján december 16-án a rendtartományra vonatkozó alaptalan előterjesztés elvetését kérte a Kongregációtól, az 1676. október 5-ei havi ülés Vidoni bíboros javaslatára az egész felterjesztést, mindkét részben elutasította. „*Nil in omnibus*” – szövelt a határozat, jóllehet a főbiztos a maga részéről a hitterjesztő munkára alkalmasnak ítélte a kérvényezőt.⁵⁷

Ide kívánczik még *padre* Eliseo de Georgio igehirdetőnek, az osztrák rendtartomány *lectorának* esete is. Ez a férfiú, aki szintén Körmöc városban számos lelket megnyert a katolikus vallásnak, társat és apostoli küldetést kért a megfelelő felhatalmazásokkal. Kérvényéhez fontos bizonyítványokat csatolt. Így Mayer Benedek Teobald, a körmöci császári és királyi aranybányák főigazgatója („*aurifodinarium Cremniciensium supremus praefectus*”) 1678. május 5-én, Selmechányáról kelt igazolását, miszerint a szerzetes a katolikus igazság rendkívül erőteljes védője, a lutheri eretnekség megsemmisítője, olyannyira, hogy ugyan a császári kamara karhatalmának segítségével, mégis életveszélyek közt visszafoglalt három templomot. Elsősorban bányászok előtt minden ünnepnap két-három szentbeszédet mondott bennük, a város főtemplomán (*cathedralis ecclesia*) kívül azok egyikét két éven át kormányozta, majd az esztergomi érsek a Szent János-kolostor mellett levő plébániát bízta rá – írta a főigazgató. Deladt Mátyás Ignác szentlélekmonostori apát, pozsonyi kanonok, Selmechánya szabad királyi város plébánosa azt bizonyította, hogy

⁵⁷ Podiebradsky különböző beadványai: APF SOCG vol. 456, fol. 9–16; uo., Scrittura riferite nei Congressi (SC), Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 10 (Hradistye, 1676. május 7.). Különböző reakciók Podiebradsky beadványára: SOCG vol. 459, fol. 124–131; Acta, vol. 45, fol. 233; vol. 46, fol. 143; Lettere, vol. 64, fol. 115. – Személyére: KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, I, 470 és 477.

De Georgio szigorított ferences szónoklataival előbb a plébániatemplomban, majd a hegyi Szent Ferenc-plébániatemplomban, ahová áthelyezték, a kevés katolikus számát jó másfél év alatt megsokszorozította. A bizonyítékokat a három körmöci templomhoz tartozó mintegy hétszáz név felsorolása zárta.⁵⁸

A Kongregáció 1679. július 31-én tudomásul vette a bejelentést, de nem hozott határozatot: „*Lectum*”. Az előadó Nitardi (Nidhard) bíboros volt.⁵⁹

1679–1680 telén járt Rómában az olasz származású Silvestro Giovanelli (Joanelli) báró, bányagróf, aki két kéréssel fordult a pápához és a Kongregációhoz. Szeretett volna letelepíteni egy szerzetesrendet, Néri Szent Fülöpéhez hasonlót, amely hazánkban nagy sikerrel munkálkodnék a lelkipásztorkodásban és hitterjesztésben. Ez ügyben kért hát ajánló sorokat Kollonich Lipóthoz, a komáromi születésű Sinelli Imre kapucinushoz, a császár bizalmasához, majd bécsi püspökhöz. Másodsorban két apostoli hitterjesztő kinevezését kívánta elérni Felső- és Alsó-Magyarország számára (Alsó-Magyarország alatt akkor a Felvidék Pozsonyhoz közelebb eső felét értették), akik szerinte nagy segítségére lennének az érdekelt püspöknek. Rámutatott a felkelők által okozott erőszakosságokra is. Az 1680. januári ülés mindazonáltal csak ajánlást szavazott meg részére: „*Annuerunt pro litteris commendatiis tantum*”.⁶⁰

* * *

A század végén és a következő század folyamán méginkább rendszeré válik a Kongregáció részéről a megyéspüspökhöz utasítás: „*Adeant episcopos*”. A püspökök ekkor is szorgalmasan kérték fakultásaik megújítását, amely megadta nekik a jogot, hogy papjaikkal közöljék azokat, amint a szükség megkívánta. Arra törekedtek, hogy egyházmegyéjükben kezükben tartsák a missziók irányítását, illetve ellenőrzését. A már korábban létesített apostoli hitterjesztők és főnökök is kötelesek voltak a Szent-széktől kapott felhatalmazásaik okiratát felmutatni a megyéspüspöknek, az egyházmegye tulajdonképpeni fő hitterjesztőjének, krisztusi jogon felelős előjárójának, aki azután a római okira rávezette hozzájárulását. Mindez azt is bizonyítja, hogy a magyar egyházi élet ekkor már a normalizálás, a szabályszerűség útján haladt.

A Kongregáció nem hozott határozatot Nagy János szalvatoriánus ügyében sem, aki erdélyi küldetést kért, sőt címzetes püspöki kinevezést várt szenvedéseire hivatkozva, amelyeket a török részéről elviselt hazánk felszabadító háborúi idején. Leírása szerint komoly szerepet játszott abban, hogy a császáriak elfoglalják elsősorban Szolnokot és Szegedet, rendszeresen tájé-

⁵⁸ „*Catalogus civium Regiae Civitatis Montanarum primariae Civitatis Cremniciensis ac Aurifororum Caesareae Maiestatis ad Tres Ecclesias spectantium*”, mind német nevek. A keltezés: „*Datum in Monte ad Sanctum Joannem*”, 1678. április 4-én; az aláírók: „*Thomas Orath iudex in Monte, Georgius Risch iudex in Oberfurt, Michael Predatsch in Niderfurt* [!], *Jacobus Koenig iudex in Plosves*”. A pecsétben Keresztelő Szent János alakja a kereszttel remete ruhában, a kezében a könyvén álló (!) Bányás lobogóval, végül körirat.

⁵⁹ APF SOCG vol. 474, fol. 408–415. – Eliseo később, 1690-ben Erdélyből, Brassóból jelentkezett. SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 180–182.

⁶⁰ APF SOCG vol. 477, fol. 175; Acta, vol. 50, fol. 28; Lettere, vol. 69, fol. 103.

koztatta a keresztény seregeket a török hadmozdulatairól, továbbá hathatósan munkálkodott Várad ostrománál, amiért a tábornokok és Kollonich Lipót is nagy elismeréssel nyilatkoztak róla. Az 1692. júliusi gyűlés előadója azonban nem méltányolta az egyébként bizonyítékokkal jól alátámasztott kérést, noha Kollonich kardinális két levéllel állította, hogy a szerzetes jó pap, s hogy valóban megérdemelné a – nicopolosi – püspökséget.⁶¹

A szalvatoriánusok ugyanakkor mind többször azt tapasztalták, hogy az égető szükség ellenére a magyar püspökök egyre szigorúbban elzárkóznak attól, hogy papjaiknak, illetve szerzeteseknek fakultásokat adjanak. Ezért ismét egyenesen Rómához fordultak, hogy erdélyi testvéreikhez hasonlóan nekik is engedélyezze saját főnök alatt működő misszió felállítását, még hozzá úgy, hogy a mindenkori tartományfőnök viselje a főnöki tisztséget. A Galgócon 1692. május 22-én tartott tartományi káptalanukon hozott határozatukban kiemelték, hogy eretnek és szakadár népek között laknak, magyar, tót, német, dalmát–horvát, rutén és lengyel nyelven prédikálnak, és a nagy paphiány miatt még plébániákat is kormányoznak. Mivel a Kongregáció nem volt hajlandó rendi tisztségekhez kötni a hitterjesztői megbízást és a misszió vezetését – tapasztalható ez a pálosoknál is –, mert a missziós munka teljes embert követelt, a missziós főnök személyre szóló kinevezésében kérték a tartományfőnöki tisztség említésének a mellőzését. A Kongregáció azonban július 28-án hozott határozatában most is a megyéspüspökökhöz utasította őket: „*Adeant pro facultatibus episcopos*”.⁶²

A következő évben a szalvatoriánusok újra ostromolták a Kongregációt, hogy az erdélyiekhez hasonló önálló apostoli főnökséget engedélyezzen nekik. Mint írták, legfőképpen azért, mert az esztergomi érsek alig egy-két kolostornak adott fakultásokat, holott országszerte mindenfelé szükség van azokra, és a többi püspök is szűkkeblű. Május 20-án Szakolcáról felterjesztett kérvényük sikeréhez megszerezték Carlo Francesco Varesio hittudományi doktornak, a *San’Officio (Inquisitio) qualificatorának*, a lateráni rendi gyóntatók fejének és egykori főbiztosnak támogatását. Az 1693. november 10-én hozott határozat mindazonáltal csupán arra szorítkozott, hogy Sebastiano Antonio Tanara bécsi nuncius által felszólította Széchényi primást bölcs belátása szerint való eljárásra, mivel a hatalmas paphiány miatt a szerzetesek nélkülözhetetlenek a lelkipásztorkodásban és a hitterjesztésben. Ismerve azonban a helyzetet, a nuncius elsősorban Kollonichra kívánt hatni. December 19-én jelentette, hogy a kalocsai bíboros-érsek már csak a zavaros hadi helyzet miatt is szükségesnek vélte a fakultások bővebb adományozását. Sőt kifejezetten meg is ígérte, hogy eljár ebben az ügyben a primás valamelyik főpapjánál, mivel maga Széchényi György

⁶¹ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 137 és 138; Lettere, vol. 81, fol. 150 és 179. – Kollonich kardinális Francesco Tucci, a bécsi nunciatúra ügyhallgatója tájékoztatására hivatkozva írt Odoardo Cybónak, a Kongregáció titkárának 1690. június 1-én és július 20-án. SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 196; vol. 2, fol. 316–317. – Nagy fráter hírszerző tevékenysége megőrződött a szegedi ferencesek emlékezetében is. MOLNÁR ANTAL, *Püspökök, barátok, parasztok. Fejezetek a szegedi ferencesek török kori történetéből* (METEM Könyvek 41), Budapest 2003, 65.

⁶² APF SOCG vol. 312, fol. 366; Acta, vol. 62, fol. 151 (1692).

már betöltötte életének kilencvenharmadik évét, s hogy a fejleményekről értesíti majd a Kongregációt.⁶³

Pár év múltán, 1696. november 28-án a rendtartomány egyik tagja kért missziós felhatalmazásokat, méghozzá Kecskemétről, ahol a Gyöngyösről kirajzott ferencesek végezték a plébánosi teendőket. Lázár Norbert előadta, hogy fél évig a pogány török fogságában sínylődött földalatti mélységben, megkínózták, több száz botütést kapott talpára, úgy, hogy körmei leváltak, kimondhatatlan éhséggel gyötörték, kutyahússal és szárított marhabőrrel kevert kenyérral etették. De a börtönben is apostolkodott: harmincöt rabtársát feloldozta, hat eretneket megtérített, köztük az ónodi őrség – azóta a börtönben meghalt – kálvinista katonáját, aki kevéssel előbb még úgy nyilatkozott: „Ha tudnám, hogy az Isten is pápista, akkor se lennék azzá!” Őt magát végül karóba húzásra ítélték, és Krisztus példájára vállán kellett vinnie a karót a vesztőhelyre. A látványon azonban megindult a török szíve és megkegyelmezett neki. Rabságából az egi vár visszafoglalásakor szabadult ki. Az 1697. január 8-ai gyűlés Kollonichhoz fordult tájékoztatásért. A következő század elején Scacchi apát említi meg szerzetesünk dél-magyarországi tevékenységét.⁶⁴

A szalvatoriánusok hosszú évek múltán jelentkeztek újból Rómában, hogy önálló missziófőnökséget szervezzenek. Igényüket azzal támasztották alá, hogy rendtartományuk immár tizenhat kolostorból és tíz kisebb rendházból (*residentia*) áll, és bőséges lehetőségük nyílik a megfelelő térítőszemélyzet kiválogatására. A kongregációi titkár válaszul ismertette velük az 1692. július 28-án hozott döntést, amely, miként láthattuk, a megyéspüspökökhöz utasította a kérvényezőket. A szerzetesek azonban hamarosan ismételen felpanaszolták a magyar főpapok szűkmarkúságát, mire a Kongregáció megbízta a nunciust, hogy tárgyaljon az esztergomi bíboros-érsekkel, Keresztély Ágost szász herceggel, ezúttal az 1693-ban hozott döntés szellemében.

Püspökeink hajlandók voltak ugyan egyes szerzeteseknek fakultásokat adni, de következetesen tartózkodtak attól, hogy tőlük függetlenül, vagy az ő főpásztori jogukat korlátozó módon munkálkodjanak egyházmegyéikben hitterjesztő alakulatok.⁶⁵ A 18. század folyamán már nem is találunk közvetlenül Rómából kinevezett apostoli misszionáriusokat a magyar szalvatoriánusok sorában.

⁶³ APF SOCG vol. 516, fol. 345; SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 209 és 213 és fol. 331 (1693. máj. 20.); Acta, vol. 63, fol. 192 (1693); Lettere, vol. 82, fol. 47. – A felszabadító háborúkban aktív Palásti András volt tartományfőnökről, a kérvény betérjesztőjéről KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, I, 168.

⁶⁴ APF SOCG vol. 526, fol. 39; vol. 560, fol. 483–488 és 489–514; Acta, vol. 67, s.f. (1697) és vol. 77, fol. 481 (1707). – KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, I, 470.

⁶⁵ APF SOCG vol. 572, fol. 153; Acta, vol. 80, fol. 227 (1710); Lettere, vol. 99, fol. 78. – Megjegyezzük, hogy a század magyar főpapai, Borromei Szent Károly szellemétől áthatva, szinte kivétel nélkül az egyházszerzés és újjáépítés történelmi alakjai voltak. Például Erdődy László Ádám nyitrai püspök, amidőn a lehető legbővebb szövegű felhatalmazásokat kérte a Kongregációtól, őszintén feltárta, hogy csak az ő püspöksége folyamán már addig is 6000 luteránus és kálvinista tért vissza megyéjében az Anyaszentegyházba.

II. A SZENT LÁSZLÓ, A BOSNYÁK ÉS A BOSNYÁK–HORVÁT RENDTARTOMÁNYOK

Ezek a rendtartományok az anyaországhoz közeleső kolostoraikból indították el szerzeteseiket, és – a Hódoltságtól eltekintve, amellyel most nem, vagy csak érintőlegesen foglalkozunk – a királyi Magyarország déli és nyugati határszélén fejtettek ki fontos tevékenységet. A harmincas évek közepén tűnik fel Chumar (Chomar, Chumer, Chummer, Chummerberg) Mihály, aki – mint már láthattuk – több, fontos tisztséget töltött be ezen a vidéken: volt tartományfőnök, főbiztos, tehát nagyhatalmú és tekintélyes férfiúnak számított.

Amikor németországi biztos lett, missziós kinevezést (pátenst) kért a Kongregációtól, hogy új rendi beosztásának területén is folytathasson missziós tevékenységet. Az 1635. január 12-ei havi ülés vele kapcsolatban megállapította, hogy eddig nem kapott apostoli küldetést. Ezért felszólították, hogy nevezze meg a helyeket, ahol tevékenykedni akar, ugyanakkor azt is közölték vele, hogy a Kongregáció csak missziófőnök alatt működő hitterjesztőknek szokott megbízást és fakultásokat adni, egyébként a bécsi nunciusra ruházott felhatalmazással ő is tevékenykedhet.

Chumar azonban folytatta a kérelmezést és előadta, hogy a hittudomány doktora, rendi igehirdető, már két ízben volt a bosnyák–horvát rendtartomány főnöke (*minister provincialis*), most a német, osztrák, cseh, bajor, bosnyák–horvát, a két tiroli, a két magyar tartomány és a bosnyák őrség rendi főbiztosa, több mint harminc éve szerzetes, negyvennyolc éves, tizenhat éve igehirdető, olaszul, krajnaiul (szlovénül), horvátul és németül szónokol, s bejárta tisztségének egész területét. Kérvényét Domonkos testvér, rendi főügyész (*procurator generalis curiae*) sajátkezű aláírásával terjesztette fel a Kongregációhoz, amely 1635. február 28-án Capponi bíboros javaslatára hozzájárult kinevezéséhez, és utasította a titkárt, hogy szerezze be számára a szokásos felhatalmazásokat a Szent Hivataltól. Ingoli ugyanakkor a lelkére kötötte, hogy félévente küldjön írásbeli jelentést végzett munkájáról.⁶⁶

Április 14-én Chumar kezében volt a Kongregáció döntése, és Bécsben várta a beígért fakultásokat. Május 19-én már azt jelentette, hogy a magyar kolostorok láto-

⁶⁶ APF Acta, vol. 10, fol. 189v (HERMANN TÜCHLE, *Acta, SC de Propaganda Fide Germaniam spectantia. Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1622–1649*, Paderborn 1962, 381); TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 601–602 (SOCG vol. 77 fol. 37); *uo.*, I, 654–655 (SOCG vol. 77, fol. 33); GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 71–72. – Lásd még a következő jegyzetet is.

gatására indul, felkeresi a török alatt lévő rendházakat, Gyöngyöst és Szegedet, sőt egy török megtérítéséről is hírt adott. Június 23-án ismét a császárvárosban találjuk, ahonnan különféle kegyeket kért missziója számára, nevezetesen *extra tempora* szentelést hat szerzetes számára, akik a török gyanakvása miatt nem járulhatnak megyéspüspökeikhez. Az 1635. szeptember 24-ei gyűlés Spada bíboros javaslatára megadta az engedélyt és a bréve megszerzését is megígérte. Ezzel szinte egyidőben, szeptember 29-én a főbiztos arról értesítette a Kongregációt, hogy Délnyugat-Magyarországon járt. Szentgyörgyön a híres végvárban megtérítette a prédikátort, aki „dühös oroszlánként” fogadta őt, és még két aposztata szerzetest.

Körútján azonban megbetegedett és csak novemberben készülhetett újabb missziós útra. Ekkor tudatta, hogy a mariánus tartományban szintén bevezette a szigorítást, a reformot. December folyamán Bécsből elismeréssel nyilatkozott a szalvatoriánusok buzgalmáról, akik nemcsak kolostoraikban, hanem vándormissziókban is faluról-falura járva térítenek, felkeresik a várkastélyokat és a szórványkatolikusokat is.

A főbiztos, bizonyára szláv érzelmeitől vezéreltetve, nagy részt ütött a mariánus rendtartomány sok évszázados szervezetén, tudniillik kivívta a rendi főkormányzatnál és a Kongregációnál a horvát–szlavón rendi őrség felállítását. Kérését azzal igyekezett indokolni, hogy az önállóságból haszna lesz a hittérítésnek is. Nem tagadható, hogy a joghatósága alatt álló területeken mindenfelé fokozta a térítést, amiben – miként az elősorolt példák mutatják – ő maga is részt vett.

Ezek a tények váltották ki Ingoli titkárból azt a gondolatot, hogy önálló missziófőnökséget (*praefectura apostolica*) kellene szervezni a rendi biztos vezetésével. Az 1636. március 4-ei ülés ki is nevezte őt missziófőnökké és mellérendelt nyolc szerzetest. Működési területként a határozat Magyarországot, Sziléziát és a két Szászországot jelölte meg azzal a kikötéssel, hogy a tagok elsősorban a szalvatoriánusokból kerüljenek ki, akiket majd a bécsi nuncius hagy jóvá, és akiknek a főnök saját tetszése szerint engedélyez fakultásokat azokból a felhatalmazásokból, amelyeket a Szent Hivatal adott neki. Chumar törekvéseit a Kongregáció azzal is segítette, hogy ismétlen *extra tempora* kiváltságot ítelt meg kispapjai felszenteléséhez, éppen a nagy paphiányra és a hitterjesztés szükségleteire való tekintettel. Chumar sokat utazott, bejárta nemcsak az osztrák örökös tartományokat, hanem hazánkat is, északon és délen egyaránt, és nemcsak a Hódoltságba jutott el, hanem a Kongregáció engedélyével világi öltözetben felkereste Csíksomlyót is, amíg az a szalvatoriánus rendtartomány része volt. A szerzetesi élet ellenőrzése mellett mindvégig kiterjesztette figyelmét a térítésre, beszámolt saját eredményeiről is, így arról, hogy megint megtérített egy prédikátort. Rendi és hitterjesztői működése mindazonáltal véget ért, amikor a laibachi egyházmegye segédpüspökévé nevezték ki.⁶⁷

⁶⁷ APF Acta, vol. 12, fol. 39 (TÜCHLE, *Acta, SC de Propaganda Fide*, 400). A felszentelési korengedmény a Kongregáció 1637. április 14-ei ülésén került szóba (TÜCHLE, *Acta, SC de Propaganda Fide*, 402). A prédikátor megtérését két levelében (Pozsony, 1637. január 17. és Bécs, 1637. január 31.) is leírta (GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 74; TÜCHLE, *Acta, SC de Propaganda Fide*, 422). Erdélyi útja előtti engedélykérését a világi ruha viselésére a Kongregáció által 1638. április 20-án tárgyalta

* * *

A bosnyák ferencesek a török régi alattvalói, a pogány nyomában jártak a Hódoltságban és végezték a lelkipásztori munkát, elsősorban a Balkánból feltörekvő nemzetiségek, illetve a szigeteken megmaradt magyarság között. A Kongregáció több missziófőnökséget alapított velük, az ő szerzetükből kerültek ki rendszerint a Belgrádban székelő hódoltsági missziós püspökök és a scardonai címen Boszniát, valamint a hozzátartozó Száva feletti részt kormányzó főpásztorok. Plébániáik elterjedtek a Dráva–Száva, a Duna–Tisza közén, Pécssett és a Tiszántúlon is.

A harmincas években egyikük, Kamengrádi Nikamics Fülöp két rendtárssal feljutott egészen Budáig, illetve Pestig. Ott valószínűleg bosnyák kereskedők segítségével kápolnát épített, pontosabban visszaszerzett és helyreállított egy régi katolikus kápolnát, amelyben azután Clamicei Pál társával együtt hitterjesztő és lelkipásztori tevékenységet fejtett ki a magyar és egyéb nemzetiségű katolikusok nagy lelki örömeire. Átlépte a török–magyar határt is, és megjelent nebojszai Balogh István tatai kapitánynál, aki 1634. április 1-én pecsétes levélben bizonyította, hogy a szerzetes „ültetgeti az Isten igéjének magvait”, továbbá biztosította őt jóindulatáról és védelméről, amíg szerzete kötelékében marad. A Kongregáció Capponi bíboros ajánlatára 1634. december 5-én fakultásokat adott Kamengrádi Fülöpnek azzal a feltétellel, hogy a rendtartomány főnöke és vezetősége járuljon hozzá működéséhez. Ugyanezen gyűlés megbízta Fülöpöt, hogy a megyéspüspökök előzetes beleegyezésével keresse fel a török alatt sýnylódó dél-magyarországi és drávántúli helységek, név szerint Marianzi, Szentgyörgy, Valpó, Kanizsa, Sziget (Segeth), Virovitice (Veróce), Compagnium (Compagnon, Koppány), Budva és Mohács katolikusait és tapasztalatairól számoljon be a Kongregációnak. Nincs adat róla, hogy a megbízott eleget tett volna a felkérésnek, illetve hosszabb időt töltött volna Pesten, vagy átjárt volna a királyi Magyarországra, Tatára, jóllehet a tatai várkapitány két szerzetes eltartására is kötelezettséget vállalt.⁶⁸

A Kongregáció olyan nagy bizalmat előlegezett Kamengrádi Fülöpnek, hogy felhatalmazta őt a teljes bosnyák ferences rendtartomány vizitálására is, a rendfőnököt pedig utasította, hogy útját készítse elő a rendtartományban. Ebben az időben tudniillik rengeteg panasz érkezett a Kongregációhoz a belgrádi püspöktől és

(Acta, vol. 13, fol. 77v–78r; TÜCHLE, *Acta, SC de Propaganda Fide*, 446). – Chumar 1639. október 3-án kapott kinevezést christopolisi címre, amelyre 1640. január 8-án már fel is szentelték (*Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648–1803*, hrsg. v. ERWIN GATZ, Berlin 1990, 63). A magyar *Királyi Könyvek* tanúsága szerint már ezt megelőzően 1638. november 12-én elnyerte a novi püspöki címet (MOL MKL Lib. reg. [A 57], vol. 9, fol. 169–170).

⁶⁸ Filippo a Camengrado és Paolo a Clamice jelentése (1634): TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 479–480 (APF SOCG vol. 394, fol. 374); illetve Kamengrádi másik jelentése 1634-ből a katolikus falvak említésével *uo.*, I, 477–478 (SOCG vol. 219, fol. 399); nebojszai Balogh István tanúsítványa *uo.*, I, 481–482 (SOCG vol. 76, fol. 285), illetve még Acta, vol. 10, fol. 148v–149. – Kamengrádira lásd: MOLNÁR, *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon*, 291–292.

a Hódoltságban működő világi papságtól, mert a bosnyák szerzetesek, világi papok hiányában, elhagyták a kolostoraikat, és plébániákon működtek a Dráva–Száva közében, a Bácskában, Pécs környékén; és kiszorították a többnyire pápai kollégiumokban nevelkedett világi papságot a jobb plébániákról, sok erőszakosságot és fegyelmetlenséget követtek el.

A harmincas évek első felében a püspökségek élén is nagy változások következtek be. Távol székhelyétől meghalt Rengjics Albert belgrádi püspök, és a Szentszék Pietro Massarechi (Massarecchio, Massarech) antivari érseket bízta meg a püspökség kormányzásával. Ő a Kongregáció megbízásából a húszas évek elején már bejárta a Balkán egyes részeit. Beszámolója alapján került sor a belgrádi székhelyű hódoltsági püspökség felállítására az elenyészett szendrői (*Semendria*) cím megújításával. 1635-ben azonban Massarechi is eltávozott az élők sorából, és szintén elhunyt a boszniai püspökség kormányzója, Ivkovic Tamás ferences is. A tisztázatlan, illetve figyelembe nem vett egyházmegyei határok miatt a belgrádi és boszniai püspök között kialakult állandó viszályt a végletekig fokozta az a kongregációi döntés, amely Lucsics Jeromos rendtartományi helyettes személyével töltötte be a drivastói püspökséget, akit azután kinevezett boszniai kormányzóvá. A bosnyák rendtartomány majdhogynem lázadásban tört ki arra hivatkozva, hogy mindez megkérdésezése nélkül történt, pedig a főpap rangrejtve valamelyik kolostorukban él. Spada bíborosnak, az ügy előadójának csak nagy nehezen sikerült a kedélyeket lecsillapítani. A barátok elfogadták Lucsicsot, a zavargás vezérét, Kamengrádi András volt tartományfőnököt a Propaganda igazolás végett Rómába rendelte, az eseményekbe belebonyolódó Kamengrádi Fülöpnek ugyanakkor megengedte, hogy válasszon: vagy visszatér Pestre egy rendtársával együtt, vagy visszavonul valamelyik bosnyák kolostorba, és a rendi vezetés-sel egyetértésben valaki mást küld a pesti plébánia ellátására.⁶⁹

* * *

A század második felében⁷⁰ a ladislaiták között több vállalkozó szellemű szerzetes is akadt, akik készek voltak Délnyugat-Magyarország területein, részben török alatti részekben plébániát vállalni, illetve hitterjesztő munkát végezni. Az 1671-ben tar-

⁶⁹ Ezekről az eseményekről részletesen: MOLNÁR, *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon*, 287–295; Massarecchiről újabban: TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Egy albán érsek a magyarországi török hódoltságban. Pietro Massarecchi belgrádi apostoli aadminisztrátor levelei a Hitterjesztés Szent Kongregációjához*, Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére (szerk. Csukovits Enikő), Budapest 1998, 245–281; MOLNÁR ANTAL, *Pietro Massarecchi antivari érsek és szendrői apostoli adminisztrátor egyházlátogatási jelentése a hódolt Dél-Magyarországról (1633)*, Fons 2 (1995) 175–219. – A bosnyák ferencesek pesti és budai jelenlétére a század második felében és az ezzel kapcsolatos joghatósági problémára lásd: TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Kié Buda? Az esztergomi érsek és a belgrádi apostoli vikárius vitája a hódolt Budáról 1678-ban*, R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Születésének 70. évfordulója ünnepére, Budapest 1998, 251–257.

⁷⁰ Megelőzőleg mindössze egy bizonyos Bellasio szeretett volna missziós küldetést nyerni Taurity Pál, az osztrák rendtartomány biztosának ajánlásával. 1646 márciusában újabb ajánlást kért tőle a Kongregáció, de ez már nem történt meg. APF SOCG vol. 93, fol. 191.

tományfőnökké választott Cibori Rafael, a Varasd megyei Vinica szülötte felemlítve, hogy a Kanizsa melletti Martinzi (Mártványász) katolikusai saját erejükből templomot építettek és egy ferencset akartak plébánosnak, úgy kért felhatalmazásokat, hogy azokat a lelkipásztornak kiválasztott személyre ráruházhassa. Indoklása szerint a plébánia a zágrábi püspökség területén található, és a püspök már adott ki hasonló engedélyt. Az 1673. május 8-án tartott havi gyűlés Facchinetti bíboros javaslatára Albrizzi bécsi nuncius belátására bízta az ügy elintézését azzal az utasítással, hogy hallgassa meg a megyésfőpásztort, majd jelentse, hogy mit végzett.⁷¹

Ugyanezen években hosszas vitákra adott alkalmat Merkas Ipoly ladislaita apostoli küldetést igénylő kérvénye. Merkas tudniillik 1672. november 7-én Varasdon kelt *memorialéjában* előadta, hogy a szentmártoni plébánia lelkésze (*curatus*) hat-száznál több pogányt térített meg, de sokkal több jót tehetne, ha a rendtartomány kormánytanácsa el nem gáncsolná, sőt még azt is leírta, hogy az eretnekek mellett előljárói az igazi ellenségei a katolikus vallás terjedésének. Kérte tehát, hogy hívják Rómába beszámolóra. A Kongregáció 1673. május 20-án intette, hogy küldjön ki-merítő tájékoztatást a bécsi nunciusnak, de ne menjen Rómába. Ennek ellenére Merkas útra kelt az Örök Városba, ahová magával vitte a szentmártoniak kérelmét, maga pedig újabb kérvényt adott be.

1674. február 26-ai papírra vetett sorai szerint a veszprémi egyházmegye török uralom alatti területén, Kanizsa környékén sok keresztény és katolikus található templom, valamint lelkipásztori gondozás, szentségek nélkül mintegy hetven év óta, mert senki nem vállalkozott oda menni az életveszély miatt. Mindezt ő jól tudja tapasztalatból, mert sokszor megjárta a veszprémi püspökség joghatósága alatti területet. (A szentmártoniak Merkas közvetítette kérvénye alátámasztja szavahi-hetőségét, kiemelve, hogy a török földig rombolta templomukat – *funditus a paganism eversum* –, de Merkas újra felépítette, és a török egyedül neki engedte meg, hogy ott maradjon.) Kanizsa, Habáz és az egész környék pap nélkül sínylődik – folytatód-
nak Merkas sorai –, amiről Benlics hódoltsági missziós püspök megbízható értesü-
lést adhat, hiszen több ízben felkereste őt, és tőle kapott szentolajokat a szentségek
kiszolgáltatásához.

A ladislaita szerzetes egy évet töltött Rómában, de eredmény nélkül, jóllehet elnyerte a rendfőnök, Francesco Maria Rhini támogatását is. Hiába hangoztatta, hogy a török megengedte neki, hogy a szentmártoni, polyánci, becsi, szentmiklósi, petribói (?), szentpéteri és a buecheli (?) Szűz Mária plébániát birtokolja, és azokra szerzeteseket vigyen. A Kongregáció a bécsi nuncius jelentését várta, ám ezzel el is aludt az ügy.

Hogy Merkas Ipoly miért nem kapott missziós felhatalmazást, arra talán a terület szövevényes egyházi viszonyai, leginkább pedig az ott is megjelenő bosnyák ferencesek ellenérdekeltsége szolgálhat magyarázatul. Ők kifejezetten tagadták, hogy azon a vidéken annyi templom és lutheránus lenne, és hogy Merkas sok lelket

⁷¹ APF SOCG vol. 440, fol. 106–107; Acta, vol. 43, fol. 126; Lettere, vol. 61, fol. 56.

visszahozott volna az egyházba. Ez csak a császári területen lehetséges, de nem a török fennhatósága alatt – hangoztatták a bíborosok előtt. A bosnyák ferencesek és a ladislaiták közt később is jelentkeztek ellentétek a koldulás és a missziós tevékenység dolgában, s csak lassan vált véglegessé a két tartomány közös határa.⁷²

Bár csak közvetve tartozik tárgyunkhoz, megemlíjtük, hogy egy egykorú forrás leírása szerint a közelben fekvő muraközi Zrínyi-birtokokon tizenkét plébános működött jó javadalommal, templomaik jól fel voltak szerelve, a szoroson vett magyar határnál ugyan volt még egy protestáns falu prédikátorral, de a török harcok megszűntével a földesúr (a költő és hadvezér Zrínyi Miklós) azt is meg szándékozott téríteni. Hozzá a birtokok központjában Csáktornyan új kolostoruk volt a ferenceseknek hat szerzetespappal, ugyanott egy régi alapítású pálos kolostor is működött, azonfelül sűrűn jártak oda vándormisszióban a jezsuiták, sőt a harmadik próbációt végző atyák (*tertiarii eiusdem societatis*) Horvátország határvidékét ezekben az években minden nagyjójtben bejárták. Egy másik forrás a Rába és a Mura közötti nemzetiségi és vallási viszonyokat mutatja be részletesen. Elmondja, hogy a lakosság vegyesen katolikus és lutheránus, a terület a győri és a zágrábi püspökséghez tartozik, a földesurak már katolikusok, és a nép is rövidesen katolizálna, ha elegendő számban volnának papok. A helységek között megemlíti Dobrát (Neuhaus), Széchy és Frangepán Borbála birtokát, Dolinát német és szláv lakossággal, Felsőlindvát (Oberlimbok) a Széchy grófok kezén német, szláv és részben magyar lakosokkal, Muraszombatot (Obrenicz) és Rakicsánt, amely a Széchyek és Forgáchné Bathány Borbála birtoka. Lutheránus és kálvinista templomok vannak a németek lakta Dobrán, Szentgyörgyön, Szentmártonban, Szentilonán, Felsőlindván, Costellánban (?) és Dolinán, Tissinán szlávok (vendek) élnek, Muraszombaton szlávok és magyarok, Petrócon, Crepincen (?) szlávok, akik katolikusok maradtak, noha régóta nem volt papjuk. Liztuz (Licva?) szláv, Lak, Szombatfa, Szentgyörgy, Volfia (Vasfarkasfalva), Nimisnip (Nemesnép) magyar falvak a győri egyházmegye területén – zárul a felsorolás.

* * *

A század végén nemzetközi összefogás nyomán, köztük XI. Ince pápa hathatós támogatásával Magyarország felszabadult a másfél évszázados török uralom alól. Az ország integritásának helyreállítása egyházi téren is új helyzetet teremtett: a megyéspüspökök visszatérhettek területeikre, és hozzáfoghattak az egyházi élet megszervezéséhez. A Hódoltság, mint olyan megszűnt, de az élet csak nehezen indult meg a romok között. A ferences rendtartományok közötti határt új, királyi végzés húzta meg. A ladislaiták a Dráva–Száva-közre határolódtak, ugyanakkor megkapták Pécsét, Szigetvárt és még néhány más dunántúli helységet.

Klárics (Klarics) Miksa csáktornyai guardián, később őr és a tartományfőnök helyettese Kapisztrán hősiességével vett részt Pécs visszafoglalásában, ahol azon nyomban kolostort is alapított. Később ő telepítette le a ferenceseket Mohácson. Testvére, István Rómában járva 1691. január 8-án tizenhat évi apostoli küldetésben végzett munkájára való tekintettel a *pater provinciae* címet kérte magának. A Kong-

⁷² APF SOCG vol. 439, fol. 169 (Merkas levele, 1672. nov. 7.); uo., vol. 445, fol. 386–387 (a mártoniak levele, 1673. október 6.); uo., vol. 446, fol. 255–263 (Merkas újabb beadványa, Illóki Miklós bosnyák ferences stb. levelei); Acta, vol. 35, fol. 210 és vol. 44, fol. 50 és 366; Lettere, vol. 61, fol. 33, vol. 63, fol. 16 és 31. vol. 63-II, fol. 7v; SC Germania, vol. 1, fol. 238; SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 447r.

regáció hajlott a kegy adományozására, ami a rendi életben kiváltságos helyzetet biztosított volna a kérvényező számára. A rendfőnök azonban nem akarta, hogy a kivételes kegy mások számára is „nyílt kaput teremtsen” hasonló kivételezésekre, és Klárics szerinte amúgy is csak tizenkét évet töltött apostoli misszióban. A Kongregáció 1690. február 26-án megbízta titkárát, hogy bírja rá Kláricsot a visszatérésre (*suadeat oratori reditum ad missionem*), május 6-án pedig elrendelte – bizonyára érdemei elismeréséül – az addig élvezett 30 scudo segély 40 scudóra emelését. Az 1690. december 1-én tartott gyűlés már nem tartotta szükségesnek ezt a kivételezést.

Múltak az évek és a lassan induló újjáépítő munkát lángba borította a II. Rákóczi Ferenc-féle felkelés, valamint a nyomában járó rác, szerb vérengzés. Cherubinus Nardo főbiztos elrendelte, hogy Klárics István, rendi főigehirdető és rendtartományi őr, továbbá Klárics Miksa, a tartományfőnökséget viselt varasdi guardián hajtásák végre a Propaganda rendelkezését, amely valószínűleg a bosnyákokkal kitört határvita lezárásával volt kapcsolatban. Ekkor bukkan fel a harmadik lindbergi Klárics, a szintén ferences főigehirdető, hittudományi előadó tanár és tartományi *diffinitors*ágot viselt Ferenc, aki 1706-ban és 1708-ban Várasdról küldött beszámolót bulgáriai missziójáról. Bejelentette, hogy nem jutott el hozzá a Kongregációtól kapott rendi kiváltság, amelynek értelmében Pécsset kellett volna működnie, ahol pedig már két évet töltött, amikor is a magyar felkelők és a vallahok vagy rácok a katolikus hit iránt táplált gyűlöletükből az összes szerzeteseket kiűzték, közülük többeket, így négy jezsuitát, hat ferencset, két plébánost és egy kanonokot meg is öltek (1704). Elmondása szerint előbb a felkelők, majd a rácok pusztították el várost, és ezernél több embert gyilkoltak le. A kevés megmenekült között volt ő is, aki a varasdi kolostorban kapott menedéket. Szintén a varasdi kolostor nyújtott otalmat Sigray János tinini választott püspök, szepesi prépostnak, akit Rákóczi űzött el, mert nem volt hajlandó melléállni.⁷³

⁷³ APF SOCG vol. 534, fol. 489–492; uo., vol. 537, fol. 80–120 (a ladislaita és a bosnyák provincia vitája); uo., vol. 554, fol. 376–381 (Sigray János elűzött szepesi prépostról). vol. 562, fol. 17 (Klárics Ferenc a pécsi vérengzésről). – Pozsgai Péterrel: SOCG vol. 537, fol. 294. – Klárics Miksáról: KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 296, 321–322.

III. A KAPUCINUSOK

Assisi Szent Ferenc rendjének harmadik hajtása, a kapucinusok (*Ordo Fratrum Minorum Capucinatorum: O.F.M. Cap.*) csak a 16. század végén a hosszú vagy tizenötéves háború idején kapcsolódtak be magyar történelem folyamatába, amikor a pápa a római segélycsapatokhoz küldte őket tábori papoknak. Közülük Brindisi Szent Lőrinc atyát, aki a székesfehérvári csatában kifejtett hősiességével az egész keresztény világ csodálatát kivívta, az Egyház az erények és a tudományok terén elért teljesítményéért az egyháztanítók sorába emelte. A kapucinusok odaadó barátja és nagy pártfogója ekkoriban a morva származású Adolf Althan gróf volt, aki elismeréssel írt VIII. Kelemen pápának a szerzetesek segélycsapatok között kifejtett áldozatos lelkipásztori munkájáról.

A 17. század folyamán a Propaganda Kongregációval egytértésben többször történt kísérlet a magyar főpapok részéről a rend magyarországi letelepítésére: hosszas tárgyalások folytak, hogy átvegyék és felvirágoztassák a csíksomlyói szalvatoriánus kolostort, s hódoltságbeli letelepítésük terve is felmerült. E próbálkozásoknál jelentősebbek voltak Hosszutóthy László szepesi prépost, váci püspök, valamint Jakusith György veszprémi, majd egri püspök fáradozásai, akik a rend magyar vagy magyarországi születésű rendtagjai segítségével kísérelték meg a begyökereztetést. Az eredménytelenség egyik oka talán a rend vezetőségének érezhető idegenkedése volt. A kapucinus rendtagok közül ugyanakkor becses szolgálatot tett a pálos vizitációban Aire-i Vázul (Basilio d’Aire) atya, Tomkó János boszniai püspök vizitátor társa.⁷⁴

Az erdélyi küldetés gondolata a csíksomlyói szalvatoriánus kolostor helyzetével függött össze, amelynek fegyelme a 17. század elején érezhetően lehanyaglott. A hanyatlás több okra is visszavezethető: távol volt a rendtartomány többi kolostorától, megközelíthetetlen messzeségben a rendi előjárók számára, egy kifejezetten kálvinista országban, ahol állami törvények is sújtották. Egyedül a hitéhez ragaszkodó nemesek, a katolikus csíki nép odaadása mentette meg az elkobzástól. A csíkiek érezték, hogy a kolostor katolikus hitük végső fellegvára, egy alkalommal heteken át fegy-

⁷⁴ A kapucinus rend magyarországi kapcsolatait 1674-ig bezárólag összefoglalja: HYAZINTH FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner zur Ungarn bis zur Gründung des ersten Klosters (1595–1674)*, Budapest 1949. – Basilio d’Aire részvételére a pálos vizitációban: GALLA, *Marnavics Tomkó János, passim*; FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn*, 204–217. – Althan grófra: *uo.*, 41.

verrel a kezükben őrizték a támadásra kész ellenséggel szemben. A kolostori élet belső fegyelme is megromlott, a szerzetesek száma egyre fogyott, a rendtartomány gyakran másutt már hasznavehetetlennek bizonyult szerzeteseket helyezett ide büntetés gyanánt.

A kolostor fennmaradását veszélyeztetve látta Pázmány kardinális is, s szintén tudomása volt róla a bécsi nunciusnak és a Propagandának. Mindnyájan fegyelmezett, jámbor szerzetesek odahelyezését sürgették, amit azonban már csak azért is nehezen lehetett volna megvalósítani, mert mindkét magyar rendtartományban éppen hogy megindultak a rendi reformok. Carlo Carafa nuncius emiatt vetette fel a kapucinusok letelepítésének tervét, ami azután a szalvatoriánus rendtartományt állította választás elé. A kapucinus vonakodás azután időt adott arra, hogy a szalvatoriánusok maguk oldják meg a rendtartomány ügyét. Erdélyi, királyságbeli származású szerzetesek beküldése, illetve a Boszniából áttelepedett, a Kongregáció által is támogatott Szalainai István színre lépése meghozta a kolostor lassú, de biztos megújulását, önálló őrsgéggé alakulása előmozdította belső megerősödését, az apostoli misszió megszervezése pedig az egész erdélyi katolicizmus számára nagy jelentőségű lépés volt.⁷⁵

Nemcsak Erdélyben igényelték volna azonban a kapucinusok közreműködését, hanem a török megszállta Hódoltságban is. A hódoltsági hittérítés egyik jellegzetes alakja, Matkovics Simon világi pap, szerémségi plébános elérte, hogy a Kongregáció 1630. november 21-én hozott határozatában engedélyezte két kapucinusnak a Hódoltságba való küldetését. Az ötlet azonban a rend fent is tapasztalt óvatosságán zátonyra futott. A török uralta területre legfeljebb Althan gróf kíséretében jutottak el kapucinusok, aki 1627. január 13-án kapott engedélyt VIII. Orbántól, hogy négy szerzetest, akik a nagy út miatt engedélyt kaptak, hogy lovon és kocsin utazhassanak, magával vigyen a törökkel folytatott béketárgyalásokra, és segítségüket igénybe vegye rabok kiváltásában.⁷⁶

Ugyanekkor tárgyalt Pyber János egri püspök a király nevében Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmel a harmadik erdélyi támadást követő béketárgyalások során. A királyi biztosoknak utasításuk volt arra, hogy a hét vármegyében és Kassán, amelyeket még a nikolsburgi békekötés Bethlennek engedett át életfogytiglan való birtoklásra, a katolikus vallás szabad gyakorlását biztosítsák. Az egri püspök, akinek joghatósága ezekre a területekre is kiterjedt, személyi okokból is igyekezett az ügy kedvező fejleményét előmozdítani. Felpanaszolta, hogy Kassán, ahol pedig

⁷⁵ GALLA FERENC, *A csíksomlyói ferencrendi kolostor viszontagságai Bethlen Gábor idején*, A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve 4 (1934) 283–303; FREY: *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn*, 52–59 és 125–146. A kapucinusok vonakodására szemléletes adalék: Ingoli egy alkalommal harminc kiválasztott kapucinus neve mellé tett keresztet, és írta oda, hogy „non va”. APF SOCG vol. 417, fol. 100.

⁷⁶ FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn*, 65–66. – Matkovichra: TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *A mobácsi plébános, a budai pasa és a kálvinista konstantinápolyi pátriárka. Don Simone Matkovics levelei a Hittérjesztés Szent Kongregációjához (1622–1635)*, A Ráday Gyűjtemény Évkönyve (RGYÉ) 8 (1997) 185–252; valamint MOLNÁR ANTAL, *Egy katolikus misszionárius a bódolt Dél-Magyarországon: Don Simone Matkovich*, R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv, 232–250.

már sok katolikus volt, még magánházakban sem tűrték a katolikus istentiszteletet. Erre az erdélyi megbízottak uruk nevében kijelentették, hogy az ő jelenlétében hasonló eset sohasem fordult elő, és gondja lesz rá, hogy a jövőben még távollétében sem forduljon elő. A békepontok közé felvették a katolikus vallás szabad gyakorlásának jogát is mind Kassán, mind pedig a hét vármegyében. Pyberben szintén megfogant az ötlet, hogy kapucinusokat hozzon egyházmegyéjébe, nevezetesen Kassára, de ez az elképzelés sem valósult meg, bár törekvéseiben segítette őt Carlo Carafa bécsi nuncius is.⁷⁷ A Kongregáció határozata ez ügyben 1627. október 27-én kelt.⁷⁸

A kapucinusok letelepítésének komolyabb felkarolói közé tartozott Hosszutóthy László szepesi prépost, erdélyi, majd váradi, végül váci püspök. Ő még Grácban, egyetemi tanulmányai idején ismerhette meg a kapucinusokat, akik ekkor már alkalmanként határmenti magyar területre is át-átmerészkedtek. Hosszutóthy a Szepességben szerette volna letelepíteni a rendet. A prépostság több szempontból is alkalmas lett volna erre: vezetője a prépost szinte püspöki jogkört birtokolt, a terület magvát német nyelvű városok alkották. Hosszutóthy egyrészt érintkezésbe lépett a rendtartomány főnökével, akit személyesen is felkeresett, másrészt a Propaganda Kongregációval, amelynél helyeslésre is talált terve. A harmincéves háború és az alkalmas emberekben való szűkölködés sajnos megghiúsította a tervet.⁷⁹

A kapucinus rend hasznos tagja kívánt lenni fráter Ruffinus Sitticensis, a Rattersburg közelében álló sticnai (Schittizhana) kolostor szerzetese, aki 1627. november 15-én kérvényt intézett a pápához, amelyben kifejtette, hogy nagy szükség volna prédikálásra, kátémagyarázatra, mert a nép sok helyen nemcsak a tízparancsolatot nem tudja, hanem a Miatyánkot sem. Szláv, német, latin, ha szükséges olasz nyelven tudna prédikálni, a török alatt sínylődő keresztények szerény tehetségével is beérnék. A Kanizsa és kolostora között élő gróf támogatná őt még a török nyelv elsajátításában is, de főképpen a szláv (szlovén) lakosság között tudna hasznosan munkálkodni. Ruffinus a bőséges aratás reményével kecsgetett, állítása szerint

⁷⁷ A nuncius a húszas évek közepén, amikor kielégítőek voltak a kapcsolatok Bécs és Gyulafehérvár között, megkísérelte, hogy érintkezésbe lépjen a fejedelemmel, és közelebb hozza őt a császárhoz, a katolikus valláshoz. Amikor Sennyey István váci püspök és magyar kancellár 1625 elején Erdélyben járt, a nuncius felhasználta az alkalmat arra, hogy a fejedelem tudomására juttassa személye iránt érzett nagyrabecsülését. Bethlen február 18-án kelt levelében, amelyet a visszatérő kancellár kézbesített, jóindulatáról és készséges szolgálatairól biztosította a nunciust, aki április 10-én adott válaszában kifejezte ama forró óhaját, vajha Krisztus egyedül üdvözítő Egyházába láthatná a hatalomtól, dicsőségtől övezett fejedelmet! Az államtitkárság helytelenítette ugyan a nuncius eljárását, mert Rómában nem hittek a fejedelem őszinteségében, a személyi kapcsolatnak mégis megvolt az a kedvező eredménye, hogy Carafa nagyobb bizalommal fordulhatott Bethlenhez a katolikus vallás sorsát érintő ügyekben. Így kerültek az események homlokterébe a kapucinusok. A Kongregáció utasította tehát Carafa nunciust, hogy állítsa össze azoknak a rendtársaknak a névsorát, akiket alkalmasnak ítél a tervbe vett misszióra. Carafa és Bethlen levelei: *Biblioteca Apostolica Vaticana, Barb. Lat.*, vol. 6906, fol. 102–103; továbbá GALLA, *A csíksomlyói ferencrendi kolostor*, 290–292.

⁷⁸ FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn*, 146–147.

⁷⁹ FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn*, 63–64.

a kálvinista és lutheránus prédikátorok alacsony származása, szellemi felkészültségük gyengesége, tekintélytelenségük, híveik vágyódása katolikus igehirdetés után megkönnyítené az áttérést. Voltak helyek, ahol alig harminc éve fogadták be a prédikátort, pusztán azért, mert nem volt katolikus papjuk, ám még most is őrzik templomaikban a szentképeket, földesuraik már katolikusok, így visszatérésükre fokozott remény van. Mindezek ellenére a Propaganda 1629. szeptember 7-ei ülésen, amikor egyúttal Hosszutóthy kérelméről is döntött, rendi beleegyezéstől tette függővé az ügyet, ami végül az elejtést jelentette.⁸⁰

Jakusith György veszprémi, majd egri püspök, a *Collegium Germanicum et Hungaricum* egykori növendéke szintén megkísérelte a kapucinusok máshol oly népszerű és nagy sikerű rendjének magyarországi letelepítését. Püspökünk úgy római tanulmányai, mint későbbi hivatalos útja során megismerhette a kapucinusokat, szigorú ferences szellemüket, buzgalmukat, igénytelenségüket, a világmisszióban betöltött szerepüket. A Kongregáció 1639. augusztus 19-ei ülésén Pallotto kardinális, a volt bécsi nuncius terjesztette elő Jakusith kérvényét, amely bemutatta egyházmegyéje sivár vallási helyzetét, a protestantizmus elterjedését, a török uralom pusztítását, a paphiány okozta gondokat, és kérte, hogy a szomszédos országokból kapucinusokat kapjon, az ifjúság oktatására kegyesrendiek jöjjenek, végül pedig hogy a Propaganda Kongregáció új papnevelő intézetében, az *Urbanumban* ingyenes helyeket nyerjen.

A pápa elrendelte, hogy az első kérdésben, a kapucinusok küldetésében, a Kongregáció lépjen érintkezésbe a rend általános főnökével, a kollégiumi helyeket illetően pedig megengedte, hogy veszprémi papnövendékeket felvegyenek különféle pápai kollégiumokba, ahol magyar alapítványi helyek vannak. Püspökünk hálás szívvel mondott köszönetet Antonio Barberini bíborosnak, a Kongregáció elnökének támogatásáért.

A kapucinusok közben össze is állították a jelöltek névsorát. Az 1640. november 19-ai ülés kinevezte Tiroli Kázmért a misszió főnökévé mellérendelvén a bajor Silvanust (Silvanus Bavarinus), a sváb Marquardot (Marquardus Suevus), a fuldai Jozafátot (Iosaphat Fuldensis) és a magyar Bernardint (Bernardinus Ungarus). Kázmér atya kívánságára az 1641. július 29-ei ülés az alkalmatlannak talált Bernardinus helyébe saját kérésére az eredetileg Kongóba szánt Bartholomeus de Monte Várcho rendtársat, valamint Gulielmus de Oleggiót osztotta be. Később, november 30-án a beteg missziófőnököt felmentették tisztéből, utóda Franciscus de Silesia *concionator* lett, akinek ekkor az alábbi szerzetesek álltak rendelkezésére: az említett

---

⁸⁰ Emellett a stájer kapucinusok missziós kérelmét tárgyalta még a Kongregáció. Az 1638. március 27-ei határozat ezúttal pápai jóváhagyástól függött: „*si Sanctissimo placuerit*”. Sajnos azonban ez a kezdeményezés is eredmény nélkül sülyedt el az irattárban. FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn*, 64, 65. j. – Pater Ruffinus több levelet is intézett a Kongregációhoz: 1627. november 15-én, 1628. május 1-én, 1629. július 13-án, illetve 1629. december 16-án. APF SOCG vol. 67, fol. 224–226. vol. 57, fol. 295. vol. 71, fol. 221.

Jozafát és Marquard, valamint Angelus de Bavaria, Gulielmus da Speloncato és Gulielmus de Oleggio.

Az ügy azonban tovább vajúdott, a németek idegenkedtek a missziótól, a magyar nyelv ismeretének hiányára hivatkoztak, és inkább a pogányok között óhajtották volna hirdetni az igét.⁸¹ Az általános vonakodás ellenére Jakusith továbbra is kitarított elképzelése mellett. Így azután a fent említett ülés szerényebb keretek között, de fenntartotta az eredeti döntést. Mindössze két atyának adott megbízatást (Dionysius de Placentia avagy da Piacenza, Seraphinus de Forolivio, másképpen da Forli), akik azonban már nem egy önálló missziófőnökség tagjai voltak, hanem mint Valerianus de Mediolano (da Milano, családi nevén Magno) cseh főnök alárendeltjei. Ez az átszervezés sem járt sikerrel, tudniillik mind a két hitelesítő szintén a pogány missziók ígézetében állt. Vajon miért nem foglalkoztak a hódoltsági törökök megtérítésének gondolatával, nem lehet tudni.

A Propaganda 1646. július 3-án őket is felmentette megbízatásuk alól, helyükre Philippus de Florentiát és Iosephus Maria de Monte Carlót jelölte ki (ez utóbbi már egy bizonyos Iosephus Maria de Pavia utóda lett). 1646. szeptember 11-ei gyűlés elfogadta az ugyancsak vonakodó Fülöp testvér kifogásait, és új jelölt előterjesztésére utasította a kapucinusok kúriai főügyészét, Simpliciano da Milanót. A Kongregáció eme intézkedése az utolsó nyomon követhető aktus a végeláthatatlanul nyúló, ámde eredményt nem hozó ügyben. A kísérlet elhalásában alighanem nagy szerepet játszott az is, hogy a dolog *spiritus rectora*, Jakusith püspök fiatalon, harmincnégy évesen, 1647. október 21-én elhunyt.⁸²

* * *

Jakusith halála után egy ideig nincs szó komolyabban a kapucinusok letelepítéséről. Még 1646-ban ugyan Pálffy Pál, a későbbi nádor szerette volna Bazinba hozni őket, ám kezdeményezése hamvába holt, jóllehet az ügyben Lippay primás véleményét is kikérték. 1654. szeptember 7-én a nádor özvegye fordult azzal a kéréssel a Kongregációhoz, hogy küldjön kapucinusokat birtokukra, az eretnekségtől megtisztított Dimocori (?) mezővárosba, Csehországba. Miután ígéretet tett eltartásukra, a Kongregáció megbízta D'Elci bécsi nunciust, hogy tárgyaljon a nádor özvegyével kánonjogi alapon a feltételekről, és a cseh tartományfőnöknek meghagyta három-négy szerzetes kijelölését, majd a magyar és cseh király jóindulatába ajánlotta az új alapítást.⁸³

A következő adat hazánk és a kapucinusok kapcsolatára 1660-ból való, amikor is Neustifti Dániel kért apostoli küldetést a Dunántúl nyugati határterületére, ahol is-

⁸¹ Lásd Ingoli titkár megjegyzését róluk az 1645. szeptember 19-ei jegyzőkönyv szélén: „*recusant bi patres missionem cupientes missionem ad infideles seu gentiles*”.

⁸² FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn*, 68–79 és 166–203.

⁸³ APF SOCG vol. 23, fol. 93; Lettere, vol. 30, fol. 47. 82. 83. Lásd még FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn*, 79.

mételten buzgólkodott. Beadványában kifejtette, hogy a Gráchoz közeleső vidéken, elsősorban Zalában mint hitszónok jelentős sikereket aratott a protestánsok között, a vidék prédikátorai, ágostaiak és helvétek egyaránt, igen alacsony szellemi szinten vannak, híveik vágyódnak a katolikus hitszónokok és lelkipásztorok után, még most is rendelnek szentképeket templomaik számára, a nemesek és földesurak pedig többnyire katolikusok, és ragaszkodnak a kapucinusokhoz. A rendi prokurátor pártolólág terjesztette fel az ügyet. A Kongregáció elvileg hozzá is járult a küldetés megszervezéséhez, a tényleges felállítás azonban a helyi előjáróság közönye miatt elmaradt. Ez az eset szintén azt bizonyítja, hogy egy-egy szerzetes ugyan átrándulhatott magyar területre, de rendszeres missziós tevékenységre mindaddig nem nyílt lehetőség, amíg a rend nem telepedett le Magyarországon és nem tudott helyben utánpótlást nevelni.⁸⁴

Neustifti Dániel számára a lehetőséget a magyarországi munkára a Wesselényi-összeszküvés teremtette meg, amikor a leleplezést követő megtorlások sok templomot juttattak vissza katolikusoknak, a magyar püspökök pedig a nagy paphiány csökkentésére mind a missziós munkába, mind a lelkipásztorkodásba szerzeteseket állítottak. Második beadványában 1672. október 12-én Dániel atya – aki ekkor a pettaui kolostor tagja volt – részletesen kifejtette, hogy miután az uralkodó elűzte a prédikátorokat, az esztergomi érsektől kapott felhatalmazással rendkívül gyümölcsöző térítő munkát fejtett ki, és már az előző háború folyamán (bizonyára a vasvári békével lezárult török háborúra célzott) kettőszáznál több protestánt vezetett az Egyházba. Most arra kér felhatalmazást a Szentszéktől, hogy a nagy paphiány miatt naponta két-három misét mondhasson a gondjaira bízott plébániákon, továbbá hogy a rendi szabályok tilalma ellenére lovagolhasson és megfelelő papi öltönyt viselhessen. A Kongregáció 1673. május 8-án Albrizzi bécsi nunciushoz fordult tájékoztatásért és véleményért. A megfelelő ruházat alatt a lovagláshoz alkalmas ruházatot érthette, írta a Kongregáció. Az ügy fonala itt megszakad, Dániel testvér magyarországi működéséről közelebbi adatunk már nincsen.⁸⁵

* * *

Az olasz apától Komáromban született, ezért Komárominak vagy Magyarinak nevezett Sinelli Imre kapucinus 1670. június 2-án folyamodott széles sugarú, az egész Római Szent Birodalomra kiterjedő misszióért a Kongregációhoz. Emericus Hungarus kitűnően képzett, szentéletű, a térítésben nagy hatású férfiú volt, akit Lipót császár is kedvelt, olyannyira, hogy később a bécsi egyházmegye élére segítette (1681–1685). Sokat prédikált Bécsben és Prágában, ahol háromezernél több hívet vezetett vissza az Egyházba. A Kongregáció még 1669. szeptember 10-én foglalkozott

⁸⁴ APF SOCG vol. 310, fol. 127; Lettere, vol. 42, s.f. Lásd még FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn*, 92–94 és 217–222.

⁸⁵ APF SOCG vol. 440, fol. 206; Acta, vol. 43, fol. 138; Lettere, vol. 61, fol. 48.

a kérdéssel De Hassia (Friedrich von Hessen-Darmstadt) bíboros előterjesztése nyomán, amikor kiderült, hogy a beadvány a szerzetes tudta nélkül, a császár kezdeményezésére jutott el Rómába. A Kongregáció áttekinthetetlennek tartotta a Birodalmat, amelyre a kérvény a misszió kiterjesztését kérte, bár a múltban már voltak hasonló estek: Valerianus Magnit 1629-ben Felső-Németország és Csehország missziófőnökévé nevezték ki, Gregorio da Fessa pedig 1637. szeptember 22-én egész Csehországra kapott megszorítás nélkül apostoli küldetést. A Kongregáció minedenesetre úgy döntött, hogy Imre atyát a császárnak alávetett azon területekre nevezi ki apostoli főnökké, ahol rendjének nincsenek missziói, ugyanakkor megbízta a titkárt, hogy a döntésről értesítse De Hassia bíborost és járjon el a pápánál a hozzájárulás ügyében. Döntését a Propaganda november 10-én is fenntartotta. Antonio Pignatelli bécsi nuncius válaszjelentésében kiemelte, hogy a császár „végtelenül szereti és tiszteli” a szerzetest, kikéri tanácsát még súlyos ügyekben is. Imre atya pedig azzal a kéréssel fordult a Kongregációhoz, hogy apostoli küldetését terjessze ki szülőföldjére, Magyarországra is. A Kongregáció 1673. február 28-án Carafa bíboros előterjesztésére hozzájárult kívánsága teljesítésére, ám azzal a feltétellel, hogy a kérelmező külön helyettest nevezzen ki a magyar területek számára (*cum potestate subdelegandi*).

Az 1670–1680-as években különösen megerősödött egyházi és politikai téren Sinelli atya tekintélye és befolyása Lipót császárra, ezért az udvar főemberei igyekeztek őt távol tartani az uralkodótól. Vajon milyen üdvös és a magyar sors alakulására beláthatatlan következményei lettek volna annak, ha a Wesselényi-összeesküvés leplezése után szabadon érintkezhetett volna a magyar föld eme sarja Lipóttal?! A bécsi nuncius állandóan tudósította a Kúriát a szerzetes buzgalmáról, sikereiről, ami a pápa különös nagyrabecsülését és elismerését váltotta ki személye iránt. A nuncius közölte az alázatos, világi dicsőséget megvető szerzetessel a pápa érzelmeit, azt, hogy a Szentatya módfelett értékelt a nagy küzdelmek során elért eredményeit: az európai és magyarországi zavarok, felkelések között, a török elnyomás ellenére a katolikus vallás érdekében tett erőfeszítéseit.

Ugyancsak Sinelli érdeme volt, hogy a király a rend meghonosodásától magyar földön a különféle felekezetek elterjedésével tönkrement katolicizmus felvirágzását remélve 1674. június 6-án kelt okiratában megengedte a kapucinusok letelepedését hazánkban. Szelephényi György június 10-én kiadott levelében szintén Imre atya közbenjárására hivatkozva járult hozzá a kapucinusok Bazinba jöveteléhez. Bazint a pozsonyi alapítás követte (1676). Sinelli atya a városban és környékén missziót tartott, amiben társai voltak Guglielmo di Trento, Fiorenzo d’Austria, a cseh Cirill atya és mások. Három év alatt a városban száz, a környékén 250 ágostai hitvallásút térített meg.

XI. Ince pápa, a török kiűzésének apostola, 1678. július 17-én személyes levélben buzdította Sinellit, hogy a császárt a török elleni háború mellé állítsa: „Ismervén befolyásodat és kedvező helyzetedet, utasítottuk nunciusunkat, hogy használja fel közreműködésedet a jelen helyzet ügyeinek intézésében, számíthatsz atyai jóindu-

latunkra.” – szóltak a bréve sorai. A szerzetes tagja volt az úgynevezett lelkiismereti tanácsnak és a pápa által kijelölt irányban tevékenykedett annak ülésein. Előmozdította a magyar ügyek békés rendezését, a Wesselényi-összeesküvést követő önkényuralom megszüntetésével a jogrend visszaállítását hazánkban. Noha már Bécs ostroma idején beteg volt, és nem sokkal később, 1685. február 25-én meg is halt, leginkább neki köszönhetjük, hogy a pápa a császárhoz küldte Marco d’Aviano kapucinusot, a török háborúk elragadó szónokát, aki megismételte rendtársa, Brindisi Szent Lőrinc hőstettét. Részt vett a hadjárat fontosabb ostromaiban, ott volt Buda bevételénél és Szent József képével a kezében az elsők között kúszott be a résen a városba. D’Aviano ugyan egy időre visszatért Padovába, de a pápa végül ismét visszarendelte Magyarországra, ahol apostoli buzgóságával az egyik katonakórházban 184 kálvinistát és lutheránust térített meg. Megérte a mohácsi (nagyharsányi) győzelmet, a karlócai békét, amely véget vetett a török hódoltságának és az oszmánok uralkodó állásának. 1699. augusztus 13-án Sinellihez hasonlóan Bécsben halt meg. Nem tévedünk, ha a kapucinusok hosszas vajúdas utáni gyors elterjedésének megindulását Magyarországon, Horvátországban és Szlavóniában elsősorban e két nagy szerzetes áldozatos munkálkodásának tulajdonítjuk.⁸⁶

* * *

A visszahódított területek számtalan munkalehetőséget nyújtottak a kapucinusoknak. A zenggi püspök például az egyházmegyéjében uralkodó paphiányt ecsetelve arról panaszkodott, hogy papjai glagolita misét végeznek, nem tudnak latinul, képtelenek prédikálni a visszatért híveknek, ezért két kapucinus testvért kért, nevezetesen a zenggi születésű Marin atyát és a szomszéd brignei származású Izidor atyát. Marin a későbbiekben nagy sikerrel dolgozott Spalatóban, a Kongregáció még némi segílyt is folyósított neki, jóllehet a rendfőnök nem tartotta szükségesnek az efféle pénzbeli támogatást.

A kapucinusok, ahol megtelepedtek, széles sugarú vándormissziót folytattak a katolikus szórványok megtartása és a protestánsok megtérítése érdekében. Kévéssel a visszaszerzés után, 1692-ben jutottak el Budára, ahol Natale Lukács belgrádi püspök szentelte fel templomukat Árpád-házi Szent Erzsébet nevére. 1695-ben alapították meg a móri kolostort és vették át a Szent Kereszt tiszteletére szentelt középkori templomot, illetve kezdték meg a jóval nagyobb Szentháromság-zárda-templom építését. Mórón kiváltképpen a stájerországi Villibald tűnt ki térítésével

⁸⁶ APF SOCG vol. 422, fol. 93; Acta, vol. 38, fol. 403 és vol. 39, fol. 15 s 197; Lettere, vol. 55, fol. 43. vol. 56, fol. 76 és 119. vol. 58, fol. 3. – SC Germania, vol. 1, fol. 383. 404. 423. 430. 432. 434. 436. 440. 486. – GALLA FERENC, *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban. A magyar katolikus megújulás korának püspökei*, Levéltári Közlemények (LK) 20–23 (1942–1945) 163–186, 35. – Sinellire: HELGA KIRCHBERGER, *Briefe Kaisers Leopold I. an P. Emerich Sinelli 1668–1675*, Wien 1953 (*Maschinenschrift*). – Marco d’Avianoóra: ONNO KLOPP, *Corrispondenza epistolare tra Leopoldo I. Imperatore ed il P. Marco d’Aviano*, Graz 1888.

és nagyhatású szentbeszédeivel. Sok küzdelmét jókora lelkipásztori siker koronázta. 1713-ban Bécsben egy németnyelvű hitbuzgalmi munka jelent meg tőle, *Medicina universale, Egyetemes gyógyszer* címmel.⁸⁷

A zágrábi egyházmegye területéhez tartozó Varasdra 1701-ben jutottak el, és ezzel részben megvalósult Bogdán Márton kanonok, majd zágrábi püspök vágya, aki még a 17. század közepén szerette volna letelepíteni őket székvárosában. Eszéken 1703-ban emeltek kolostort.

Befejezésül megemlíjtük a máriabesnyői kolostor és templom szerepét, amelyet gyaraki Grassalkovich Antal, a nagy birtokszerző alapított. A templom egy régi templom romjaira épült. A romok alatt egy sértetlenül maradt Mária-szobrocskát találtak, amelyet a földesúr szelencébe foglaltatott és kihelyeztetett az új templomban. Besnyő hamarosan híres búcsújáróhely lett. A kolostorban általában tíz pap tartózkodott, de nagy ünnepeken a szerzetesek igénybe vették hatvani rendtársaik, a pesti és váci ferencesek, sőt még a környékbeli plébánosok segítségét is, mert az 5-6 mérföldről odasereglett sokaságot nem győzték volna meggyónatni. Már a kezdet kezdetén tizenhatezerre rúgott évente a gyónók száma. Az alapító felesége, Klobusiczky Teréz szintén gyakran elzarándokolt a szenthelyre, még élete vége felé is, amikor pedig már vak volt. Látogatásai során feljárhatott ájtatoskodni a kolostori klauzúrában lévő oratóriumba, amit XIV. Kelemen pápa külön kegyként engedett meg neki.⁸⁸

---

⁸⁷ FREY P. JÁCINT, *A kapucinusok Mórrott (1695–1945)*, [H.n.] 1945.

⁸⁸ Emellett hatvanöt éves korában azt a kegyet kérte a Kúriától, hogy hirtelen rosszulletei és gyomorbaja miatt, ha szükséges, üres szerzetesi szobáckába vonulhasson vissza kísérőivel együtt.

IV. MINORITA MISSZIÓK A KIRÁLYSÁGBAN

I. A KONVENTUÁLIS FERENCESÉK ELSŐ ÉRINTKEZÉSEI MAGYARORSZÁGGAL

Miután a kapucinusok gyengeségük tudatában mind a szepesi, mind a hét vármegeyi misszió vállalását feladták, a Propaganda Kongregáció a konventuálisokhoz fordult. Szent Ferenc családjának másik ága, a konventuális ferences rend, amelyet mi magyarok rendszerint csak minoritáknak nevezünk, az egyetemes katolikus megújulás légkörében határozott fejlődésnek indult Európa-szerte. A szerzetesnevelés és a tanulmányi rendszer időszerű kiépítése a Trentói Zsinat és a pápai utasítások szellemében, főképpen a VIII. Orbán pápa által jóváhagyott rendi alkotmány (*Constitutiones Urbanae*) mind a szerzetesi fegyelem, mind a szellemi élet számára szilárd alapokat teremtett. A magasabb bölcseleti és hittudományi képzés fókusza a rend soraiból kiemelkedett V. Sixtus pápa alapította római Szent Bonaventúra kollégium volt.⁸⁹

A belső megszilárdulással együtt járt a rend ama céltudatos törekvése, hogy visszaszerezze azokat a kolostorokat és birtokokat, amelyeket a múlt viharában elveszített. Az 1625. év nyarán Rómában tartott egyetemes káptalan a Birodalomba küldte Adalbertus Dembolecki Konoiadii főbízost, a hittudomány doktorát, hogy kutassa fel az elenyészett, vagy bármiképpen idegen kézre jutott rendi intézményeket. Egyúttal az új rendfőnök, Felice Franceschini da Cascia azzal a kéréssel fordult a Propaganda Kongregációhoz, hogy szerezzen a császártól pátenst, amely arra hivatott kényszeríteni az illetékeseket, hogy a jogtalanul elvett rendi vagyont adják vissza. Hasonló kérést intézett a Kongregációhoz a Szent Antal rend és a *Fratres tertiae Regulae de poenitentia* néven ismert ferences harmadrend is. Ez utóbbiak név szerint is megemlítik Magyarországot ama országok között, amelyekben a szerzetnek kolostorai voltak, de vagy elpusztultak, vagy az obszerváns ferencesek birtokába jutottak. Szerintük több magyarországi kolostor üresen áll, és azokat könnyen vissza lehetne szerezni. A Kongregáció utasította Carlo Carafa nunciust, hogy támogassa a rendek (a ferencesek mellett például az ágostonosok) törekvéseit, mert megvalósításuk az egyes országok missziós ügyét is előmozdítja.⁹⁰

⁸⁹ HERIBERT HOLZAPFEL, *Manuale historiae Ordinis Fratrum Minorum*, Friburgi Brisgoviae 1909, 530.

⁹⁰ APF SOCG vol. 385, fol. 630. 639–642; Lettere, vol. 4, fol. 143; szintén SOCG vol. 83, fol. 6.

A minorita rendfőnök 1629 tavaszán azzal vádolta a magyar, osztrák és birodalmi obszervánsokat, hogy lepaktálnak azokkal a városi hatóságokkal és világi urakkal, akik az uralkodó nyomására kénytelenek visszaadni az egyházi javakat. Önkényesen kiválogatják maguknak a megfelelőbb kolostorokat és templomokat, köztük olyanokat is, amelyeket valamikor a minoriták birtokoltak, s minthogy rendi szabályaik értelmében nem tarthatnak fekvőségeket, a világiak kezén hagyják a kolostorokhoz tartozó birtokokat. Ebből tetemes kár származik nemcsak a minoritákra, hanem az egész katolikus ügyre is, mivel az elveszett javak jövedelméből gyakran eretnek prédikátorokat tartanak el. A Kongregáció szokása szerint a bécsi nunciushoz fordult, de Giovanni Battista Pallotto tájékoztatása és véleménye a hírszerzés nehézségei miatt hónapokon át késett, mire a rendfőnök az év végén megsürgette az ügy elintézését. A Kongregáció erre utasította Pallottót, továbbá az obszervánsok németországi főbiztosát, hogy a konventuálisok jogait Magyarországon és a nunciatúra egyéb területén védjék meg az illetéktelen terjeszkedéssel szemben.⁹¹

A rendfőnök mindazonáltal nem érte be a vértelen intézkedésekkel, és elhatározta, hogy kisebb szerzetescsapatot indít útnak Magyarországra és Erdélybe azzal az utasítással, hogy gyökereztesék meg a rendet azokon a helyeken, ahol szerintük valamikor az ő ágazatukhoz tartozó kisebb testvérek laktak. Mivel paphiányban sínylődő és protestánsoktól tarkított vidékekre mentek, apostoli missziót kért számukra a Propagandától. A Kongregáció, amelyet minden intézkedésében egyedül a lelkek megmentésének ügye irányított, készséggel hozzájárult a konventuálisok erdélyi, illetőleg felsőmagyarországi missziójának megszervezéséhez, és a régi, a minoritáéknak vélt kolostorok visszaszerzésére induló szerzeteseket apostoli misszionáriusokká nevezte ki.

Rómában csak kevéssel előbb értesültek arról, hogy a Bethlen megbízottaival tárgyaló császári biztosok Pázmány és a nuncius sürgetésére kivívták a katolikus vallás szabad gyakorlását a nikolsburgi békében a fejedelem életének idejére átengedett hét vármegyében. A Kongregáció már tisztában volt a magyarországi paphiány nagyságával, ezért méltán sokat várt a lelkileg megújuló, a világmissziókban évszázadok óta hatásosan működő szerzetesrend vállalkozásától. A konventuális ferencesek moldvai és oláhországi kezdeményezései is bizalommal töltötték el a bíborosokat. Bethlen élete végén ugyanakkor olyan hírek érkeztek Erdélyből a császári udvarba, hogy a fejedelem újabb felkelés megindításán töri a fejét, ezért II. Ferdinánd felkérte Melchior Klesl kardinális, bécsi püspököt, hogy rendeljen el közimákat a háborús veszély elhárítására. A hadi készülődésekről Pázmány is tudott, és igyekezett meggyőzni a fejedelmet egy hadviselés súlyos következményeiről. A háború elmaradt, sőt Bethlen hamarosan elköltözött a történelem színpadáról, ami viszont újabb bizonytalanságot okozott.⁹²

⁹¹ APF SOCG vol. 389, fol. 121 és 389; Lettere, vol. 8, fol. 66.– A konventuális jellegűnek minősített magyarországi és erdélyi kolostorok jegyzéke: SOCG vol. 83, fol. 237.

⁹² Carafa nuncius levelei a Bethlennel folytatott béketárgyalásokról: SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 101 és 110; APF SOCG vol. 67, fol. 4. 47. 48. 51 és vol. 69, fol. 134. – HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, II, 17. – A békebiztosok elnöke Pyber János egri püspök volt, akit javadalmában is érintettek a tárgyalások. MOL MKL Conceptus expeditionum (A 35), n. 1627/20. Lásd a kapucinusoknál korábban mondottakat is.

A konventuális rend ekkor már nem számított teljesen ismeretlennek Magyarországon. A szomszéd Ausztriában külön rendtartománya volt, amelyből később még egy önálló stájer provincia is kifejlődött. A bécsi egyetemen a rend régtől fogva hittudományi tanszékét működtetett. Ezt az egyetemet ismételt átszervezések II. Mátyás és II. Ferdinánd idejében is sikerült megtartania. A német rendtagok tudományos kiképzésének hiányát bizonyítja ugyanakkor az a körülmény, hogy a rendi előadók egymásután mind olaszok voltak, akiket a Szentszék hozzájárulásával neveztek ki a tanszékre. A húszas években – a nagy kánonjogász és hittudós, Fagnano kúriai prelátus ajánlására – Filippo d’Alcara szerzetest küldte Bécsbe VIII. Orbán pápa. Utóda, Ottaviano Camerani da Ravenna a bolognai rendtartomány tagja, majd *patere* olyan jól megállta a helyét, hogy II. Ferdinánd udvari tanácsossággal, a rend pedig 1630–1631-ben magyar tartományfőnökséggel tüntette ki. Ez utóbbi kinevezés inkább csak eszmei volt, de bizonyítja a rend komoly célkitűzését, hogy magyar földön gyökeret verjen.

Ottaviano atya a húszas évek végén figyelemmel kísérte az erdélyi eseményeket, főképpen pedig Brandenburgi Katalin politikai és vallási vergődését a férje halála után bekövetkezett események hullámzásában. Jelentette a Kongregációnak, hogy a fejedelemszöny katolikus vallásra tért, és ezzel új korszakot nyitott meg a gúzsba kötött katolicizmus számára. A Kongregáció átlátta a fordulat óriási jelentőségét, és igyekezett is Pázmány, valamint a császár figyelmét felhívni a katolikus érdekek előmozdítására. A primás és Pallotto bécsi nuncius azonban tájékoztatta a bíborosokat a helyzet bizonytalanságáról, mert mind a fejedelemszöny uralmon maradása, mind pedig megtérésének őszintesége kétségesnek tűnt előttük. Ottaviano atyának egészséges gondolatai voltak a magyarországi missziók fellendítéséről: a világi és különféle szerzetespapság bekapcsolását sürgette a missziós munka áramába. Hangoztatta, hogy Magyarországon csak magyarul tudó hitterjesztők érvényesülhetnek, ezért ajánlotta, hogy mind Ausztriában, mind Magyarországon a nép nyelvét ismerő papnövendékek részére papnevelőket állítsanak fel. Ottaviano a főurak rábeszélésére kész volt elindulni az erdélyi misszióba is, amint elcsendesednek a Bethlen halálát követő politikai zavarok, 1632-ben pedig missziós felhatalmazást kért a Kongregációtól, hogy Magyarországra jöhessen téríteni. Misszionáriusi működéséről mindazonáltal nincs tudomásunk. Valószínűleg a jezsuitákkal keletkezett viszálya késztette őt arra, hogy mint kinevezett magyar tartományfőnök missziós tevékenységet vállaljon. Megbízatása lejártával visszatért Rómába, a Propaganda *consultora* és több bíboros házi teológusa lett. 1658-ban hunyt el szülővárosában, Ravennában, ahol rendje templomában márvány síremléket kapott.

A szerzetest földije, Giacomo da Ravenna követte a bécsi egyetemen. Az új *lector* panaszt emelt a Kongregációnál a jezsuiták előretörése ellen, akik a rendi tanszék fennmaradását veszélyeztették. Francesco Ingoli kongregációi titkár a bíborosok megbízásából Giovanni Battista Berardicelli da Larino rendfőnökhöz utalta, aki éppen abban az időben, 1635 őszén a rendi kolostorok felülvizsgálására Bécsbe utazott. Giacomo utódául a magyarországi misszióban veszteglő Angelo da Sonnino szerze-

test ajánlották, a Kongregáció azonban őt már a konstantinápolyi latin patriarcha helytartójának szánta.⁹³

A 17. század első felében konventuálisok tevékenykedtek a morva- és csehországi, továbbá a sziléziai missziókban. A rendházak idővel három rendtartományra alakultak. A legrégebbi volt a cseh, később szervezték meg a morvát, a sziléziai pedig a cseh rendtartományból vált ki.⁹⁴

A konventuálisok körülfojták hazánkat délről is: misszióik voltak a szomszédos Moldvában és Oláhországban. Az 1620-as évek közepe óta mind a két vajdaságban elsősorban a keleti szakadárak tengerében senyvedő katolikus testvéreik lelki gondozását végezték. A missziófőnök Konstantinápolyban vagy Perában székel, és egyúttal a latin pátriárka általános helytartója is volt. Előbb Giovanni Mauri della Fratta (1629–1631), majd Francesco Circhi da Agnani (1631–1634), utána pedig Guglielmo Vizzani da Bologna (1634–1637) szerzetesek viselték e kettős tisztséget. Később a két tisztséget két különböző személyre bízták, hogy a missziófőnök teljesen a hitterjesztésnek tudja szentelni az erejét (1650). A török fővárosban élő szerzetesek rendszeresen érintkeztek a császári követekkel, nevezetesen Rudolf Schmiddel (1629–1643), és együtt küzdöttek Cirill Lukaris görögkeleti pátriárka kálvinista törekvései ellen. A császári követek udvari papjai rendszerint olasz minoriták voltak. Ilyen volt Giacomo Francheshini da Monte Varco is, aki a konventuálisok pisai, sienai és firenzei főiskoláin végezte tanulmányait, sőt a pisai intézetben egy időben tanított is, és a rend legkiválóbb hitszónokai közé tartozott. A misszionáriusok félévi tartásdíját karácsonyra és Szent Iván napjára a Kongregáció többnyire Bartolomeo Zanchi velencei kereskedő által kézbesítette. Később a bécsi nuncius szintén részt vett a közvetítésben.⁹⁵

⁹³ APF SOCG vol. 71, fol. 22. 148. 149. 152. 155. vol. 72, fol. 7 és 109. vol. 74, fol. 74. vol. 75, fol. 13. vol. 77, fol. 5. 6. 67; Acta, vol. 8, fol. 150; Lettere, vol. 10, fol. 20. 60. 88. – Da Ravenna személyére: FRANCISCUS MONAY, *De provincia Hungarica Ordinis Fratrum Minorum Conventualium memoriae historicae*, Romae 1953, 61. – 1637-ben már bizonyos Huls Péter volt a bécsi egyetem rendi „nyilvános hittudósa”. APF SOCG vol. 79, fol. 313. – Brandenburgi Katalin megtéréséről: APF Acta, vol. 7, fol. 24. 31. 118, ahol is bejelentik a Kongregációban, hogy a fejedelemlő katolikus követet küldött a tatárokhoz: „*Retulit Eminentissimus Dominus Cardinalis Ubaldinus literas Patris Innocentii de Melita missionarii in Feccialiam Tartariae in quibus significat, Principissam Transylvaniae misisse oratorem catholicum ad Kan Tartariae cum numeribus ut cum eo foedus iniret, prout fuit factus*”. – A király felelősségre vonta a soproni prédikátort, aki a fejedelemlőt vérrokonával felmentés nélkül megeskette. Idevágó adatok még: Történelmi Tár (TT), 1880, 137; SZEKŰ GYULA, *Bethlen Gábor*, Budapest 1929, 274; GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 132. – Újraházasodásáról MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1639/386. – Tokaji szőlőt a jezsuitáknak adományozta. MOL Magyar Kamara Archivuma (MKA), Acta Iesuitica (E 152), Registrata, Collegium Ungvariense, fasc. 5, n. 7. 17. 20.

⁹⁴ APF SOCG vol. 90, fol. 223; Lettere, vol. 2, fol. 21.

⁹⁵ APF SOCG vol. 392, fol. 96. vol. 397, fol. 432. 516. 601. vol. 401, fol. 123 és 137; ugyancsak SOCG vol. 80, fol. 145. 161. 174; Acta, vol. 6, fol. 79 és 314v. vol. 15, fol. 393. 410. 499. vol. 16, fol. 6. 137. 429. vol. 18, fol. 46v. 49. 79; Lettere, vol. 2, fol. 8. vol. 8, fol. 159. vol. 10, fol. 144. 90. 107. vol. 12, fol. 30 és 71. vol. 17, fol. 41. vol. 18, fol. 159. vol. 18, fol. 21. vol. 20, fol. 24 és 214. vol. 21, fol. 11v. 49–62. 114. 171. vol. 22, fol. 63. vol. 26, fol. 52v. 56v. 87v. vol. 27, fol. 61. vol. 28, fol. 21–22 és 56. – A „Romania” hely-

Az oláhországi és moldvai misszionáriusok gyakran Lengyelországon vagy hazánkon keresztül – a rendi szabályok előírásai szerint gyalogosan – mentek misszió-állomásukra, vagy tértek vissza Olaszországba. Ilyenkor útjukba esett az Erdélyi Fejedelemség és a Királyság fekvő Lelesz, amelynek várszerű kolostorában széles sugarban ismert hiteleshely működött préposttal az élen, aki többnyire valamely egyházmegye, többnyire Erdély választott püspöke is volt. Olykor megpihentek Jászón is, amely a század első felében a Bocskai elől Kassáról elmenekült egri püspökök és káptalan székhelye volt. Végül megfordultak Szepeshelyen, ahol társaskáptalan és rendszerint püspöki címet viselő prépost székelte. Az átmenő szerzetesek váltalták a püspökök különféle római ügyei: püspökkinevező bullájuk, szentelési és egyéb kiváltságbrévék megszüretését, elintézését.⁹⁶

Végül észak felől a lengyel konventuálisok már a 16. század második felében fel-feltűntek hazánk határmenti területein, ahol elsősorban a tót, lengyel és rutén lakosság körében tevékenykedtek, de csak a következő század elején tudtak valamennyire is gyökeret verni a magyar talajban. Ebben az időben a rendnek két tartománya volt a lengyel királyságban: a szorosán vett lengyel és az úgynevezett orosz rendtartomány. Ez utóbbi a királyság déli és délkeleti részeire terjedt ki. Ennek szerzetesei szivárogtak át a Kárpátokon hazánk északkeleti vármegyéibe, Zemplénbe és Sárosba, ahol a magyar katolikus földesurak a nagy paphiány miatt szívesen fogadták őket várkastélyaikban, jobbágyfalvaikban.⁹⁷ A 17. század elején kis rendházat kaptak Sztropkón (más néven Sztrophí) a gersei Pethő családtól, amely 1571 óta birtokolta a Perényi Gábor halálával gazdátlaná váló mezővárost. A Pethők katolikus vallásosságára jellemző, hogy a század első évtizedeiben Pethő Ferenc jászói prépost volt. Sztropkó Sáros megye északi peremén fekszik az Ondova folyó partján, egykor a magyar–lengyel határforgalom jelentős állomása volt, te-

név ebben az időben Konstantinápolyt jelentette: Acta, vol. 22, fol. 14v. 23. 32. 82. 93. – A bécsi nuncius pénzátutalásáról szintén Acta, vol. 13, fol. 381. – Zanchi révén küldött provízió: Lettere, vol. 28, fol. 22. – A konstantinápolyi latin helytartóról: LEONARDUS LEMMENS, *Hierarchia latina Orientis 1622–1922*, *Orientalia Christiana* II, n. 5 (Octobre, 1923); GEORG HOFMANN, *Il vicariato apostolico di Constantinopoli 1453–1830*, *Orientalia Christiana*, Analecta 103 (1935); GEORG HOFMANN, *Griechische Patriarchen und Römische Päpste. Untersuchungen und Texte. II/1: Patriarch Kyrillos Lukaris und die Römische Kirche*, *Orientalia Christiana* II/1, n. 52 (Mai 1929).

⁹⁶ APF SOCG vol. 395, fol. 40. vol. 405, fol. 115. vol. 408, fol. 260 és 281; ugyancsak SOCG vol. 94, fol. 180; Acta, vol. 10, fol. 337 és 338. vol. 13, fol. 381. vol. 15, fol. 296. vol. 19, fol. 300; Lettere, vol. 8, fol. 92 és vol. (?), fol. 89. – Vö. a moldvai misszionáriusok jelentéseit: GH. CĂLINESCU, *Alcuni missionarii cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII*, *Diplomatarij Italicum. Documenti raccolti negli archivi italiani* I, Roma 1925, 1–223; [U6], *Altre notizie sui missionarii cattolici nei paesi romani*, *Diplomatarij Italicum. Documenti raccolti negli archivi italiani* II, Roma 1930, 305–514; valamint azóta: *Moldvai csángó-magyar okmánytár (1467–1706) I–II*, kiad. BENDA KÁLMÁN et al., Budapest 1989.

⁹⁷ A domonkosoknak is volt „orosz rendtartományuk”. 1645-ben apostoli missziófőnöki kinevezést kértek Hieronymus Grocholsky tartományfőnök részére, hogy szerzeteseivel széles sugarú tevékenységet fejthessen ki „Oroszországban, Tatárországban, Moszkóviában, Kozákiában, Erdélyben és egyebütt”. Annak azonban nincs nyoma, hogy a domonkos misszionáriusok Erdélybe be is hatoltak volna. APF SOCG vol. 409, fol. 152.

kintélyes harmincadvámmal, népes vásárokkal és középkori várral, amelynek a közepén állott a templom. Az itt tevékenykedő különböző minoriták közül kiemelkedik Radzini Benedek alakja, aki a kis telepítésnek egyik első lakója volt. Személye szervesen bekapcsolódik nemcsak a rend hazai meggyökereztetésének alapvető munkájába, hanem az olasz minoriták negyedszázados tevékenységébe is.⁹⁸

Némi világosságot vet a felső-magyarországi minoriták tevékenységére Waysovics Bonaventúra rendi biztos működése, aki magyarországi rendtársainak ellenőrzése mellett udvari kápláni állást vállalt Révay László főúrnál, és vándor-missziót végzett a főúr nagy terjedelmű birtokain. A bécsi pápai nuncius az apostoli misszionáriusok felhatalmazásaival ruházta fel őt, hogy eretnekeket feloldozzon és az Egyházba befogadjon, tiltott könyveket olvasson, kivéve Machiavelli műveit, Turóc és Trencsén vármegyékben pedig, ahol a főúr birtokai voltak, plébános hiányában mindenféle plébánosi teendőket végezzen. Nevezetesen hogy kereszteljen, gyóntasson, misézzen, áldoztasson, eskethessen, feladja az utolsó kenetet a római Anyaszentegyház előírásai és hagyományai szerint – tehát nem a protestánsok újításait követve –, végül hogy az evangéliumot magyarázza és prédikáljon a Trentói Szent Zsinat szellemében. Mindezt azonban szigorúan csak a helybeli megyéspüspök jogsérelme nélkül végezhetette.

Hasonló megbízást adott a nuncius Kempff Sebestyén pálosnak, Gruskovics pálos főperjelnek, Bagodal Máté domonkosnak, Rákóczi Pál udvari papjának, Prospero Galbiato ferences rendi főbiztosnak és a császári hadsereg táborig papjainak is. A felhatalmazások kivétel nélkül 1632-ben keltek.⁹⁹

A szerzetesek lassacskán gyökeret vertek. A Pethők és a környékbeli urak, jobbágyok segítségével kiépítették lakóházukat. A pozsonyi Magyar Kamara is hozzájárult az építkezés költségeinek megszerzéséhez: a harmincas évek végén két ízben kaptak 100–100 császári tallér, majd 1640-ben 300 magyar forint segélyt a Szepesi Kamara, illetve a sztropkói harmincad pénztárából. A konventuálisok 1671-ig látkák a monostort, akkor átengedték az obszerváns ferenceseknek.¹⁰⁰

Sztropkón a katolikus vallás térhódítása nem ment minden ellenállás és erőszak nélkül. Pethő Anna írta Argenti osztrák jezsuita tartományfőnöknek, hogy a protestáns felkelők betörték a templomba, kivitték a feszületet a templomtérre, kötele

⁹⁸ KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 437–438.

⁹⁹ GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 20; [Uő], *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 10; [Uő], *Marnavics Tomkó János*, 167.

¹⁰⁰ KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 438. – A sztropkói ferencesek nevében Benedek Radzinski „*commissarius generalis*” és Bonifatius Pirstinski guardián 1635-ben az Udvari Kamarához fordultak, hogy támogatást kapjanak régi fatemplomuk helyébe emelendő kőtemplom megépítésére. Összesen 100 tallért kértek, de a Magyar Kamara csak 50 magyar forint megadását javasolta. Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz-Ungarn, rote Nummer 151, Konvolut Ian. 1635, fol. 8–15. Néhány évvel később, 1638 márciusában a rend újabb kérelmet adott be, ezúttal a sztropkói rendház befejezésére, amely kérést 1640 júniusában még egyszer megismételték. Ezúttal Pálffy Pál is támogatta, javasolva 300 forint kiutalását. Uo., rote Nr. 157, Konv. März 1638, fol. 188–195 és rote Nr. 161, Konv. Iun. 1640, fol. 25–32.

kötöttek rá és keresztül–kasul hurcolták a városban szörnyű káromkodások közepette, majd darabokra törték és a hússütésre gyújtott tűzre dobták. Megbotránkoztató módon bántak Szűz Mária szobrával is. Ilyen körülmények között kezdték meg szerzeteseink a város és környéke lelkiségének átalakítását.

2. VINCENZO PINIERI ÉS RADZINI BENEDEK MISSZIÓFŐNÖKSÉGE

A magyarországi és erdélyi rendházakat visszaszerezni óhajtó rendfőnök kérésére a Propaganda Kongregáció 1629. május 31-én Vincenzo Pinieri volt oláhországi apostoli misszionáriusnak, a szabadművészetek és a hittudomány mesterének adott apostoli missziót Erdély és a hét vármegye területére, és felhatalmazta, hogy a rendi előjárók hozzájárulásával nyolc rendtársat vigyen magával. A missziós vállalkozás érdekében a bíborosok megígérték, hogy a hittudomány borostyánkoszorúsait (*baccalurei, baccellieri*) három év érdemes munka, példás szerzetesi élet és egy sikeres szigorlat után a hittudomány doktoraivá avatattják. A rendben azokat nevezték *baccalureusok*nak, akik elvégezték a felsőbb elméleti hittudományi tanfolyamot, de nem szereztek doktori fokozatot. Egyelőre csak három szerzetest osztottak be a főnök mellé: Nicolo Ulissi da Macerata, Michelangelo Melis Sardo és Francesco Angelini della Serra de Conti borostyánkoszorúsokat. A Kongregáció méltán fűzött nagy reményeket a konventuálisok vállalkozásához, hiszen ugyanabban az időben szenteltette pappá és küldte Erdélybe Nagyajtay Darkó Jánost, és ekkor értesült Kamengrádi András bosnyák ferencstől arról, hogy Bethlen Gábor egyik vérrokona, Kun gróf Szerafin néven felöltötte Szent Ferenc szőrcsuháját. Hogy a misszió területére bejussanak, ajánlólevelekkel látta el a misszionáriusokat. Szent Ferenc szabálya szerint azonban csak gyalogszerrel utazhattak, így csak október végén érkeztek meg a császárvárosba, ahol tisztelegtek Giovanni Battista Pallotto nunciusnál, majd elindultak hazánk belsejébe.¹⁰¹

A misszionáriusok válságos időben érték el Erdély és a hét vármegye határát: 1629. november 15-én meghalt Bethlen Gábor és a trónöröklés ügye egy időre válságba sodorta a kis fejedelemséget. A hét vármegye visszakerült a király fennhatósága alá. A misszionáriusok egyelőre Sztropkón telepedtek meg és onnan várták, hogy a királyságbeli és erdélyi főurak segítségével bejuthassanak Erdélybe. A visszacsatolt területek viszont hamarosan megnyíltak előttük. A következő évben Bonaventura Vandali da Bagnacavallo jött fel a kis csapat erősítésére, de az erdélyi helyzet miatt visszarendelték Olaszországba és a rend svájci missziójába osztották be.¹⁰²

Pinieri hamarosan kipuhatolta, mely helyeken állottak a múltban olyan ferences kolostorok, amelyekben véleményük szerint valamikor az ő ágazatukhoz tartozó

¹⁰¹ APF SOCG vol. 389, fol. 121. vol. 390, fol. 403 és 427 (Tóth, *Litterae missionariorum*, I, 307); szintén SOCG vol. 57, fol. 341; Acta, vol. 6, fol. 273. 278. 280 és vol. 7, fol. 31v. 122. 136. 150. 160v; Lettere, vol. 8, fol. 93. vol. 9, fol. 46 és 47. vol. 10, fol. 20. 60. 88.

¹⁰² SZERFŰ, *Bethlen Gábor*, 272. – Vandaliról: APF SOCG vol. 391, fol. 31.

szerzetesek éltek. Így esett figyelme a varannói ferences kolostorra, amely közel száz esztendő óta a Homonnai Drugethek birtokában volt. Itt akart szilárd támaszpontot szerezni a rendi missziók számára. Az idegen szerzetes éppen úgy, mint római előjárója, azt hitte, hogy a kolostor és a hozzátartozó javak visszaszerzése a bécsi udvar némi segítségével könnyű feladat lesz. Ezt a feltevést megerősítette benne a vármegyék visszacsatolására kiküldött királyi biztosok kedvező nyilatkozata, akik csodálkoztak, hogy a szerzetesrendek nem mozognak, hogy régi kolostoraikat, birtokaikat visszaszerezzék. Hamarosan meg is indította a varannói rendház visszaszerzését célzó tárgyalásokat, de az éveken át húzódó fáradságos utánjárásnak nem lett eredménye, holott a király, a primás és a nádor is támogatta. A varannói kolostor visszaszerzése később sem sikerült, noha a sok utazás tekintélyes összegeket emésztett fel. Pinieri alig néhány hónap alatt 1500 magyar forintnál is többet költött. Kiadásait különböző forrásokból fedezte, a prédikálás tiszteletdíjából, sőt még édesatyjától is vett fel kölcsönt. Ezért is sürgette a kongregációi titkártól megígért 100 scudo folyósítását, mondván, hogy más rendi misszionárius nálánál kedvezőbb anyagi támogatásban részesült.¹⁰³

Mivel a latin és az olasz nyelvvel nem sokra ment a sárosi és zempléni falvak lakói között, Pinieri azt kérte a Kongregációtól, hogy szerezze meg számára a lengyel és orosz rendtartományok főbiztosi tisztségét. Remélte, hogy évente csak néhány hónapot kell a két rendtartomány kolostorainak bejárására fordítania, így azt megteheti a magyar missziók hátránya nélkül, azonfelül előreláthatólag némi pénzhez is juthat, hogy felszaporodott adósságait kifizethesse. A nyelvi nehézségek arra kényszerítették, hogy a missziós csapatot olyan felszentelt papokkal egészítse ki, akik ismerik a környéken beszélt nyelveket. Ezért is szerette volna, ha a Szentszék a lengyel rendtartomány néhány kiegészítő testvérét, akik lengyelül, magyarul, tótul és latinul tudtak, s mint tolmácsok értékes szolgálatot tettek a misszióknak, a laikusok sorából átvegye a kispapok sorába, hogy megfelelő kiképzés után papokká szenteljék őket. A laikusnak felvett szerzetest ugyanis csak a pápa személyre szóló engedélyével lehetett pappá szentelni. VIII. Kelemen eme rendelkezését VIII. Orbán, hogy az elharpózkodott visszaéléseket megszüntesse, az 1620-as években felújította, és a felmentést rendkívüli esetekre korlátozta. Noha a Kongregáció üléséről pártolólág terjesztették fel a missziófőnök kérését, az ügy elakadt.¹⁰⁴

1631 májusában Pinieri, aki ekkor már nemcsak Erdély és Felső-Magyarország, hanem Oláhország, Moldva és Bulgária tartományfőnöke, illetve rendi főbiztosa volt, továbbá – kérését teljesítve – kinevezték az orosz és litván tartományok biztosságává és fővizitátorává, a Kongregáció 1629. májusi határozatára hivatkozva behívta az országba Kluzsevics (Clusevitiusz, Klus) Krizosztom rendi hitszónokot, akinek

¹⁰³ Τόππ, *Litterae missionariorum*, I, 308–310 (APF SOCG vol. 390, fol. 455–456v). – Pinieri levele Varsóból, 1631. szeptember 29. Τόππ, *Litterae missionariorum*, I, 378–391; valamint APF Acta, vol. 7, fol. 160; Lettere, vol. 10, fol. 113 és 143.

¹⁰⁴ APF SOCG vol. 394, fol. 246; szintén SOCG vol. 76, fol. 188. 189. 190 és vol. 81, fol. 224. 232. 233; Acta, vol. 10, fol. 38 és 94; Lettere, vol. 14, fol. 73 és 75.

megígérte, hogy háromévi érdemes missziós munka után megszerzi számára a hittudományi doktori fokozatot. A rutén származású szerzetes vándormissziót végzett az ország északkeleti területein élő lutheránusok, kálvinisták és keleti szakadarak között. Vasárnapokon és ünnepeken Sztropkóról, Varannóról vagy a környékbeli földesurak várkastélyaiból indult körútjára és nem törődött a rá leselkedő veszélyekkel, a prédikátorok fenyegetéseivel. Csak Eperjesen 1633-ban 300 lelket térített meg, amiről a Propaganda által megbízott Rocci bécsi nuncius is meggyőződött. A Kongregáció érdemei elismeréseként 1634-ben felkérte Radzini Benedeket, Pinieri utódát, hogy avassa doktorrá a buzgó misszionáriust, amire azonban csak évekkel később került sor. Kluzsevic még 1639 végén is a magyar misszióban sérenykedett. Az olasz szerzetesek szintén tevékeny vándormisszionáriusok voltak, annál is inkább, mert a lengyel rendtársak nem szívesen látták őket a sztropkói kolostorban.¹⁰⁵

Pinieri és társai már csak nyelvi okokból is elsősorban nemesi udvarházakat és főúri kastélyokat kerestek fel, ahol latintudásukat és olasz műveltségüket érvényesíthették, hitvitát rendeztek, térítettek, miséztek. A földesúr, illetve a várkapitány védelme alatt azután szabadon és biztonságban járhattak-kelhetek az uradalmak jobbágyfalvaiban. Noha a varannói és homonnai kolostor felújításának terve füstbe ment, a misszionáriusok szoros kapcsolatot alakítottak ki a Homonnai Drugeth családdal, amely száznál több falut birtokolt. Homonnai Drugeth János 1630-ban a minoriták segítségét igénybe véve azzal a kéréssel fordult a Szentszékhez, hogy engedélyezzen teljes búcsút az ungvári kegyúri templom számára a védőszent, Szent András apostol és Szent Anna ünnepeire. Gyakran felkeresték a brebiri Melith család tagjait is, Györgyöt és Pétert, akik hatalmas várbirtokok és családi uradalmak felett rendelkeztek. Az elszánt misszionáriusok azt remélték, hogy segítségükkel sikerül majd átjutniuk az erdélyi határon. Melith Péter és György, rokonságban lévén a Pethókkal, a sztropkói szerzetesházban is gyakran megfordultak. Az atyák közreműködésével Péter gróf 1630-ban az általa emelt csengeri Szentháromság-templom Szent Mihály-oltára részére oltárkiváltság, továbbá Szent Mihály ünnepe és nyolcadára a teljes búcsú engedélyezését kérte. A Propaganda mindkét kérvényt pártolólág terjesztette a pápa brévetitkárához.¹⁰⁶

A hatalmasokkal folytatott érintkezések előkészítették az utat a térítésekhez. Jelentéseik szerint az első időkben 60 személy lelkét mentették meg. A szerzetesek közül kettő merészen nekivágott a Tisza felső folyásának és a folyón átkelve egészen az

¹⁰⁵ TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 444–445 (APF SOCG [Memoriali], vol. 394, fol. 136); SOCG vol. 79, fol. 230. vol. 80, fol. 306. 307. 308. vol. 81, fol. 233. – Kiváltságai kiterjesztése és doktori cím után folyamodik: TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 497–498 (APF SOCG vol. 76, fol. 290). Eperjes környéki sikereiről 1634. május 10-ei levele: TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 499–501 (SOCG, vol. 76, fol. 286).

¹⁰⁶ GALLA, *Harminkilenc... Pázmány-levél*, 12. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 32. – Melith Péter gyermekei István, ifjabb Péter, György és Anna, utóbbi Pethó István hitvese. KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 416. – Ebben az időben kért búcsúkiváltságot Rákóczi Pál országbíró. GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 32.

erdélyi határig nyomultak előre, de az ígélet földjére nem léphettek. Pinieri leginkább szorgalmas társa, Francesco Angelini úgy szólván az egész országot bejárta, rengeteg egyházi és világi előkelőséggel érintkezett, különösen Felső-Magyarország keleti területein. Sokat fáradt a régi kolostorok visszaszerzésében: Varannó, Homonna és Kisvárda állandóan foglalkoztatta. Megjelent Bécsben, Sopronban az országgyűlésen, tárgyalt Pázmánnyal, Ottaviano volt tartományfőnökkel, és ennek utódjával, Gioachino da Ravenna szerzetessel is. Belátta, hogy a primásnak igaza volt, amikor figyelmeztette, hogy Varannó nehéz ügy. A primás azt tanácsolta neki, hogy nyerje meg Esterházy Miklós nádort, aki családi kapcsolatainál fogva is előmozdíthatja a tárgyalások kedvező kimenetelét. A Kongregáció 1632. februárjában megbízta Pyber egri püspököt, hogy avassa doktorrá a buzgó szerzetest, de a főpap halála miatt az avatás elmaradt, és Angelini valószínűleg 1635 végén elhagyta az országot.¹⁰⁷

A kezdeti nehézségeket súlyosbította, és az Erdélybe való bejutás tervének sem tett jót Bogoslavics (Bagozlavics) András rendtárs viselkedése. Bogoslavics dalmát származású minorita volt, aki a húszas évek közepén több olasz rendtárral együtt metelepedett Oláhországban és Moldvában. Sok nyelven beszélő, de erőszakos és széllébélt jellem volt. Berontott Csíksomlyóra és elvitte az elenyészett tergovistyei ferences kolostor egyházi felszerelését. Mindenfelé püspöknek adta ki magát. A Kongregáció Pinieri jelentése alapján elrendelte Bagozlavics visszaéléseinek kivizsgálását és megtorlását.¹⁰⁸

A missziós megbízatás három éve – *triennium* – végén Pinieri megvált a magyar missziótól, amelynek kezdeti nehézségeit nemes lélekkel küzdötte végig. Ezen idő alatt zajlott le az erdélyi válság: Rákóczi megszilárdította fejedelmi székét, egyaránt megegyezett a császárral és a törökkel, s egyelőre lemondott a hét vármegyéről, amelyet elődje életfogytiglan birtokolt. A fejedelem Bethlennél szigorúbban ragaszkodott a vallásügyi „artikulosokhoz”, így Pinieri végleg lemondott arról, hogy a rendjét meglepítse Erdélyben. Pinieri szervezete sem bírta a magyar éghajlatot, valószínűleg egészségi okokból az 1630–1631. év egy részét Olaszországban, Rómában töltötte. A Kongregáció 1632. áprilisában érdemes tevékenységének elismerése mellett felmentette küldetéséből, az ősz folyamán pedig elhelyezte őt a rend római anyaházában, amely a Tizenkét Apostol temploma mellett állt a Quirinális lábánál. Pinieri a felső-magyarországi főurak és a sztropokóiak általános sajnálkozása mellett hagyta el hazánkat.

¹⁰⁷ Angelini levele, Eperjes, 1633. február 6., illetve Bécs, 1635. március 10. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 461–465 és 535–537 (APF SOCG vol. 75, fol. 217 és vol. 77, fol. 61). Mellékelve a rendfőnök két levele: egy megbízólevél az erdélyi misszióba és egy felhatalmazás az egri püspöknek, hogy Angelininek doktori címet adjon. SOCG vol. 77, fol. 62 és 63.

¹⁰⁸ APF SOCG vol. 72, fol. 287 és 288; APF Congregazioni Particolari (CP), vol. 31, fol. 353; Acta, vol. 7, fol. 62; Lettere, vol. 11, fol. 22–23. – KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 32 és 197; CĂLINESCU, *Alcuni missionarii cattolici*, 22. – Bogoslavich életrajza: BONAVENTURA MORARIU, *La missione de Frati Minori Conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo (1623–1650)*, Miscellanea Francescana 62 (1962) 16–103, 20–21; *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 782; és TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Galántáról Japánba. Olasz misszionáriusok a 17. századi Magyarországon és Erdélyben*, Századok 135 (2001) 819–870, itt 854.

* * *

Pinieri távoztával¹⁰⁹ a rendi misszió ideiglenes vezetését Benedictus Radziniensis, azaz Radzini (Radzinski) Benedek vette át. Az 1632. novemberi kongregációi gyűlés, ha korlátozottabb jogkörrel is, de véglegesítette megbízását, részben pedig új küldetésekkel egészítette ki: kinevezte őt a székelyek, továbbá az esztergomi, egri, váci és csanádi egyházmegyék hódoltsági részeinek egyházlátogatójává. Az utóbbi területeken, értesülése szerint, mintegy 150 plébánia felkeresése hárult a szerzetesre. A Propaganda bíborosai egyelőre 50 scudót utaltak ki neki és társainak, valamint ellátták megfelelő írásbeli utasításokkal és ajánlásokkal Rocci nunciushoz, Pázmányhoz, Homonnai Drugeth Jánoshoz. A Kongregáció tehát vérmes reményeket fűzött Benedek személyéhez.

Benedek atya még a század elején jött át a krosznói rendházból Magyarországra és a sztropkói kolostor egyik alapítója volt. Bethlen támadása őt is, a homonnai jezsuitákat is, menekülésre készítette, s ha nem akart a kassai vértanúk sorsára jutni, valóban nem volt más választanivalója. Pinieri visszahozta őt a sztropkói kis rendházba. Mint a hittudomány doktora kiemelkedett rendtársai közül, valami kevés magyar szó is ragadt rá a hosszú évek folyamán, és jól ismerte a magyarországi, sőt az erdélyi viszonyokat is. Széles sugarú összeköttetéseire rávilágít az a körülmény, hogy Pinieri távozása után Homonnai Drugeth János, Gersei Pethő és a sztropkói polgárok nevében Bohcza Lukács városbíró is esedezett a Kongregációhoz, hogy nevezzék ki Benedeket Pinieri utódjául. Nagy előnyére vált az erdélyi fejedelem öccséhez, Rákóczi Pál országbíróhoz fűződő kapcsolata. A fiatalon katolikus vallásra tért, Grácban tanult Rákóczi Pál († 1636) feleségül vette hetesi Pethe Annát, Pethe László († 1617) kamaraelnök lányát, Pethe Márton kalocsai érsek unokahúgát, aki a kistapolcsányi uradalommal gyarapította a Rákóczi-vagyont. Míg bátyja Bethlen oldalán, majd a fejedelmi székben a protestáns vallás harcos védelmezője volt, addig Pál a Királyságban és a Hódoltságban elterülő birtokain a katolikus vallást terjesztette. Itthon és külföldön papokat neveltetett, templomokat építtetett és azok számára különféle búcsúkiváltságokat kért a Kongregációtól.

A bíborosok tehát méltán számítottak arra, hogy a minden oldalról előnyösen ismert szerzetesnek sikerül bejutnia Erdélybe. Benedek ekkor ötvenéves volt. Amíg a Kongregáció különféle felhatalmazásokkal látta el, amelyekre az egyházlátogatásban és a missziós munkában szüksége lehetett, szerzete kinevezte őt Erdély biztosává. Radzini Benedek azonban az útjába kerülő akadályok tudatában egyáltalán nem rajongott megbízásáért, és felhasználva a pestisjárvány terjedését, továbbá a keleti határról áramló háborús híreket, bejelentette, hogy egyházlátogatását bizonytalan időre elhalasztja. Azzal a hiú reménnyel áltatta magát, hogy Csáky László

¹⁰⁹ Missziójáról: APF SOCG vol. 58, fol. 36. 57. 87. 88. 94. vol. 72, fol. 288; szintén SOCG vol. 392, fol. 30 és 49; Acta, vol. 7, fol. 62 és vol. 8, fol. 60 s 140; Lettere, vol. 10, fol. 113 és 143. vol. 11, fol. 22 és 53. vol. 12, fol. 12. vol. 13, fol. 9. vol. 15, fol. 14. – Vö. CĂLINESCU, *Alcuni missionarii cattolici*, 23. – Pinieri 1649-ben a nápolyi királyságbeli Polignano püspöke lett. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Galántáról Japánba*, 825.

gróf († 1655), aki a szerzetesek szerint fejedelemségre vágyott, 1635 körül majd magával viszi Erdélybe Francesco Dominicale rendtársával együtt.

Amikor Benedek szerzetes Homonnán járt, hogy a varannói kolostor helyreállítása érdekében újabb lépéseket tegyen, Drugeth János nemcsak hogy a protestánsok növekvő országos ellenállására hivatkozva nem tartotta időszerűnek az ügy megvalósítását, hanem a Kongregációtól sürgetett erdélyi és partiumi útjáról is igyekezett őt lebeszélni. Úgy vélte, hogy sem Radzinski, sem szerzetestársai nem lesznek ott biztonságban a kálvinisták türelmetlensége miatt. Bizonyításként felhozta, hogy kevéssel előbb egy misszióst, aki nyilvánosan mert prédikálni és búcsút hirdetni, a dühös kálvinisták elűzték Váradról.¹¹⁰ A váradi lakosság túlnyomó része ugyanis a helvét hitet követte. A katolikusság részben az őslakosság egy csoportjára, részben a kültelken megtelepedett olasz, dalmát és bosnyák kereskedők negyedére szorítkozott, de sem temploma, sem iskolája, sem állandó papja nem volt. A kereskedők gyakran tartottak egy-egy dalmát papot vagy bosnyák ferencest, magyar pap azonban csak úgy jutott el hozzájuk, ha missziós vándorútján meghúzódtott Kornis Zsigmond bihari és zarándi főispán kúriájában, ahol a nemesi jogok védelme alatt misézhetett és prédikálhatott. Így töltött Váradon néhány napot Vanoviczi János pálos apostoli misszionárius a negyvenes években.¹¹¹ A bihari kálvinisták 1630-ban írásban kerek-perec kijelentették, hogy vessen magára az a katolikus pap, akár világi, akár szerzetes, amikor Kornis Zsigmond vagy más földesúr kegyúri házán kívül önállóan bárhol, főképpen pedig Váradon házról házra járná a nemeseket és a polgárokat, katolikus szertartásokat végezne, elsősorban szentmisét mondana, a betegekhez nyilvánosan vinné az Oltáriszentséget, ha a nép vagy a katonák bántalmaznák.

Nem csoda, hogy Simándi István választott erdélyi püspök, leleszi prépost sem várt sokat Radzini erdélyi útjától, mindamellett a Kongregáció egy ideig ragaszkodott a szerzetes személyéhez, és nem vette figyelembe Bonaventura da Genova konventuális misszionárius ajánlkozását, aki Pázmány körére támaszkodva vállalkozott volna az egyházlátogatásra. Csak akkor ejtette el őt, amikor megtudta, hogy a fejedelem a katolikus tanácsurak és urak közbenjárására szabadságlevelet adott a Csíksomlyón megtelepedett bosnyák obszervánsoknak.¹¹²

¹¹⁰ Radzinski levele a varannói kolostor ügyében: Sztropkó, 1635. április 29. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 558–559 (APF SOCG vol. 77, fol. 210).

¹¹¹ Vanoviczi működéséről lásd majd GALLA FERENC e sorozatban megjelenő munkáját a pálos hitértékről. Továbbá TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *A remeterend vándormisszionáriusa. Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei (1642–1677)*, LK 72 (2001) 187–245. Vanoniczi váradi útját 1658-as jelentésében is megemlíti TÓTH, *Relationes missionariorum*, 130. – A hódolt váradi püspökségről a legújabb összefoglalás: MOLNÁR ANTAL, *A váradi püspökség a 17. században a püspöki processusok tanúvallatásainak tükrében*, Levéltári Szemle 52 (2002) 23–40, különösen 31–32.

¹¹² Radzini jelentkezése Homonnáról, 1633. május 12. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 469 (APF SOCG vol. 75, fol. 216). – További levelek, iratok tőle és róla: TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 461–464. 511. 558–560. 561. 603–604. 623–627. 704–705. 745–747; illetve APF SOCG vol. 79, fol. 122 és 124; Acta, vol. 8, fol. 260. vol. 10, fol. 186v és 295. vol. 12, fol. 41 és 291; APF Visite e Collegi, vol. 11, fol. 182

Mindemellett a hódoltsági területek vizitálása is elmaradt. Lósy Imre egri püspök nem engedte, hogy egyházmegyéje területén idegen pap egyházlátogatást végezzen. A Kongregáció fel akarta szólítani Lósyt, hogy legalább a török Hódoltság területén ne akadályozza meg a vizitálást, ahová ő úgysem juthat be. A kész levél végül azonban nem került expedálásra, mert a bíborosok tiszteletben kívánták tartani a megyéspüspök jogait, egyébként pedig őreá hagyták a helyzet megítélését. A Hódoltság vizitálása csöppet sem izgatta Benedeket, nincs is tudomásunk arról, hogy ebbe a veszélyes vállalkozásba belebocsátkozott volna.

Rendtársai segítségével inkább arra törekedett, hogyha már Varannó megszerzése bizonytalanná vált, legalább Rádon meggyökereztesse rendjét, ahol Melith György († 1638), Péter bátyja volt a földesúr. Melith a harmincas évek elején Rádon templom és szerény kolostor építésébe fogott azzal a szándékkal, hogy a plébánia vezetését a szerzetesekre bízsa. Alig készült el a rendház egy része, amikor 1634-ben egy-két szerzetes azonmód el is foglalta az új otthont. A nemeslelkű gróf a templom megépítése után folytatta a kolostor kiszélesítését.

Benedek atya a sztropkói rendházban maradt, ahol az olasz szerzetesek neki tulajdonították a szerzetesi fegyelem meglazulását, Róma előtt pedig üzérkedéssel és fősvénységgel vádolták. Halála előtt a kezei közt lévő pénzt Lósy szerint egy épülő kőtemplom felépítésére hagyta. Miután a rendház vezetését Giovanni Baptista Fiorentino szerzetesre bízta, Krosznóra vonult vissza, hogy hosszas betegeskedéséből felgyógyuljon. Itt halt meg 1637. február 6-án.¹¹³

A Kongregáció Benedek idejében kitűnő utánpótlást küldött a rendi misszióba. 1633 áprilisában Claudio da Monte Badio (Bodio?) azzal a feltétellel kapott magyar missziót, ha megszerzi a rendfőnök hozzájárulását és elfogadja Radzini Benedek missziófőnöki joghatóságát, missziós működéséről azonban nincs tudomásunk.¹¹⁴ Egy év múltán pedig, 1634 tavaszán öt szerzetest, Bonaventura da Genova, Pietro Vallonica da Sant'Angelo di Fermo, Francesco Cosmi da Mogliano, Francesco Monteleone da Modica és Francesco da Tolentino papokat rendelték Rómából Benedek joghatósága alá.¹¹⁵ VIII. Orbán először ugyan kifogásolta, hogy a szerzetesek azzal az ígérettel indulnak misszióba, hogy három év múlva megkapják a doktorátust, és azt kívánta, hogy a misszionáriusok egyedül Isten dicsőségét és a lelkek üdvösségét keressék. Később azonban mégis hozzájárult a kiváltság engedélyezéséhez.

(ebben szó esik Cáky László ígéretéről, hogy elviszi őt és Fr. Domenicát Erdélybe); *Lettere*, vol. 9, fol. 47. 71. 89. 133. vol. 13, fol. 9. vol. 14, fol. 44 és 49. vol. 16, fol. 25. 26. 28. vol. 18, fol. 12.

¹¹³ Haláláról Bonaventura da Genova levele Ingoli titkárhoz. Tardoskedd, 1637. április 6. APF SOCG vol. 79, fol. 122 (Τόμη, *Litterae missionariorum*, II, 859–860).

¹¹⁴ APF Acta, vol. 8, fol. 217 és vol. 10, fol. 58 s 64.

¹¹⁵ A rendfőnök bizonylata Melichinek, Radzini Benedek Magiardinak, a királyi útlevel pedig Magialinak mondja Bonaventura da Genovát. APF SOCG [Mem.] vol. 398, fol. 28r; SOCG vol. 77, fol. 210; MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1631/6. – Francesco da Tolentinóról csupán annyit tudunk, hogy augusztusban csatolták a korábban beosztott szerzetesekhez. APF SOCG vol. 394, fol. 269. (Tolentino város Ancona mellett fekszik.)

A Kongregáció, szokása szerint, azzal az utasítással küldte fel Magyarországra a szerzeteseket, hogy Radzini minél gyakrabban, de legalábbis félévenként terjesszen fel részleges beszámolót a főnöksége alatt folyó missziós munkáról.

A misszionáriusok háborús és járványos területeken, útonállóktól ellepett erdő-kön áthaladva az ősz elején már Pázmánynál tisztelegtek, és átadták neki a Kongregáció ajánlólevelét. A bíboros éles szemmel kiválasztotta maga számára olasz nyelvű levelezése intézésére¹¹⁶ Bonaventura szerzetest, a többiek közül egy rendtársat az egri püspökhöz irányított, kettőt pedig az erdélyi missziókba szánt.¹¹⁷ Bonaventura egyébként először még Pinieri idejében jött Magyarországra, de 1631 január elején királyi útlevelel visszatért Olaszországba.¹¹⁸

3. BONAVENTURA DA GENOVA ÉS TÁRSAI VÁNDORMISSZIÓI

Bonaventura Melechio Magiali da Genova kiemelkedő rendtárs volt, közismert olasz és latin szónok. A rendben egymásután a pinerolói kolostor guardiánja, a genovai rendi hittudományi főiskola *lectora* és rendi *diffinitor*. Most a (még csak papíron létező) erdélyi rendtartomány titkáráként jött hazánkba. A ferences család más ágazataihoz tartozó szerzetesek is nagyra becsülték, mint Chumar Mihály ferences főbiztos, magyar missziófőnök, majd választott püspök, de a pálos vizitációra beosztott Basilio d’Aire flamand kapucinus misszionárius is. Bonaventura közel három évet töltött Pázmány oldalán, résztvett utazásain és bekapcsolódott a vándormissziós munkába. Az érseki udvarban szerzett összeköttetéseit arra használta fel, hogy rendje érdekeit előmozdítsa és rendtársait támogassa elhagyatottságukban és ügyes-bajos dolgaikban. Levelezéséből szinte naplószerűen elkísérhetjük missziós útjain az ország legkülönbözőbb területeire, személyes tapasztalatai értékes és színes képet adnak a magyar katolikus restauráció egyre szélesedő arányairól.

Még 1634 őszén követte urát Turóc megyébe, ahol mindenfelé kálvinistákat, lutheránusokat látott, és elcsodálkozott, hogy hazánkban úgyszólván még a gyermekek is értik a latin nyelvet. Mint jelentette, egy nemes megígérte Pázmánynak, hogy katolikus hitre tér. A következő év áprilisának közepén Nagyszombatból és Sellyéről, a bíboros pihenőhelyéről értesítette a Kongregációt élményeiről. Pázmány egy kisalföldi plébános mellé küldte a húsvéti ünnepekre. A plébános, akinek

¹¹⁶ Vö. TUSOR PÉTER, *Pázmány Péter esztergomi érsek levelei Rambaldo Collaltóhoz (1621–1626)*, Lymbus [2003]. Magyarisztudományi Forrásközlemények (szerk. Újvári Gábor–Kerekes Dóra), Budapest 2003, 111–116, 12 j. Eszerint Bonaventura mellett Pázmány állandó olasz titkára P. Cosimo Fornarini volt (SOCG vol. 77, fol. 210r és vol. 79, fol. 191v).

¹¹⁷ Benedikt Radzinski levele, Sztropkó, 1635. április 29. ТóTH, *Litterae missionariorum*, I, 558–560 (APF SOCG vol. 77, fol. 210). A Kongregáció engedélyezte Bonaventura maradását Pázmánynál. APF Lettere, vol. 15, fol. 14v–15. – Bonaventura da Genova „*di Tibisco*”, 1634. október 11. ТóTH, *Litterae missionariorum*, I, 507–510 (SOCG vol. 76, fol. 291).

¹¹⁸ Erre vonatkozólag lásd a 116. jegyzetben idézett kancelláriai fogalmazványt.

plébániája két faluból állt, kemény küzdelmet vívott a kálvinista, lutheránus, anabaptista és egyéb felekezetű prédikátorokkal, hogy híveit megtartsa. Bonaventura latinul gyóntatott, prédikált, hitvitát tartott, és több makacs másvallásút megtérített, akik között olyanok is voltak, akik a prédikátorok hatására visszaestek az eretnokségbe, de az ilyenek feloldozására nem volt római felhatalmazása. Összegejtette és elégette a protestáns könyveket, amelyek szidalmazták, rágalmazták a katolikus Egyházat, a zsinatokat, papokat, főpapokat és a szerzeteseket.¹¹⁹ Elkísérte a bíborost fürdőkúrájára, valamint a soproni országgyűlésre is, ahol szintén prédikált, hitvitát rendezett, vallásos beszélgetéseket folytatott katolikusokkal és protestánsokkal.

Ugyancsak megkedvelte őt Telegdy János kalocsai érsek, a nyitrai püspökség kormányzója, aki Nyitrára hívta azzal az ígérettel, hogy rendházat, templomot és iskolát ad a rendnek.¹²⁰ Közben megérkezett nyolc, majd még kettő új konventuális misszionárius, akiket a rend az erdélyi misszióba szánt. Pázmány kiválasztott magának négy atyát és a többi Bonaventura ajánlására Nyitrára irányította.¹²¹ Bonaventura lelkes örömmel mutatta be Telegdynek a nyitrai alapításra szánt szerzeteseket, majd a rendházak látogatására érkezett rendfőnökhöz Bécsbe sietett és őszintén feltárta neki Pázmány elégedetlenségét az itáliai misszionáriusok nyelvtudásának hiánya miatt.

A bíboros tudniillik azt ajánlotta, hogy a szerzetesek előbb valamely ferences kolostorban sajátítsák el a magyar nyelvet, és csak azután lépjenek missziós munkába. Ez a helyes álláspont arra készítette Bonaventurát, hogy a maga összeköttetései segítségével megkísérelje a varannói, rádi és egyéb konventuálisnak tartott középkori ferences kolostorok felélesztését. Ennek érdekében értekezett Esterházy Miklós nádorral, a Homonnaiakkal és a Melithekkel, főképpen pedig a primással. Úgy gondolta, hogy a nehezen induló rendi missziók számára megfelelő támaszpontokat szerez, mert a kieső, nemzetiségi sávban álló és a lengyel szerzetesek fegyelmezetlensége miatt is alkalmatlan Sztropkó nem képes összefogni a rendi erőket.

Kilengések egyébként más rendekben is előfordultak. Ekkor folyt a pálos rend reformálása. A szigorított ferencesekről pedig éppen Bonaventura jelentette, hogy Babics atya néhány nővel a Hódoltságba szökött, de a primás még idejében elfogatta és börtönbe vetette. Esete a protestánsok között is nagy feltűnést keltett. Az állandóan visszaszoruló protestánsok nemcsak szigorúan tiltották híveiknek, hogy a pápistákkal szóba álljanak, hanem a rágalom fegyveréhez nyúlva azt híresztelték, hogy két ferences atya megszökött két ferences apácával, jóllehet csak az történt, hogy a két pap Chumar rendi főbiztos parancsára a nagyszombati klarissza kolostorból a pozsonyiba kísért kocsin két apácát.¹²²

¹¹⁹ TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 545–548 (SOCG vol. 77, fol. 178).

¹²⁰ TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 584–586 (SOCG vol. 77, fol. 181).

¹²¹ Bonaventura levele, Pöstyén, 1635. május 20. (SOCG vol. 77, fol. 214–215v); valamint Nagyszombat, 1635. június 2. (SOCG vol. 77, fol. 181). Kiadva: TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 573–575 és 584–586.

¹²² GALLA, *Harminkilenc... Pázmány-levél*, 63, 2. j. – Bonaventura levele, Nagyszombat, 1635. november 15. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 661–662 (SOCG vol. 78, fol. 195).

1635 nyarának végét és az első őszi napokat Bonaventura Pázmány oldalán töltötte, majd visszatért az érseki székvárosba. Karácsonyi üdvözlő levelében megpendítette, hogy a hittudományi doktori fokozat mennyire emelné tekintélyét a protestánsok szemében, de Ingoli titkár figyelmeztette, hogy ne rontsa a Kongregáció előtt jó hírét és várja be a három év végét.¹²³ Az ünnepek után Sellyén volt, alig néhány mérföldre a török–magyar határtól Újvár felett, amikor váratlanul betört a török, felégette a falut és elhurcolt nyolcvan foglyot. A szerzetes éjfélkor menekült az égő faluból.¹²⁴ Az 1636. év húsvétján, bizonyára a székvárosban, negyvenórás szentségimádást tartott sorozatos latin szentbeszédekkel.¹²⁵ Ekkor írt levelében nem titkolta a Kongregáció előtt, hogy a magyar főpapok nem kedvelik az olaszokat, egyrészt azért, mert nem tudnak magyarul, másrészt meg azért, mert Róma halogatja a választott püspökök kinevező bulláinak kiállítását.¹²⁶

Ugyanez év tavaszán az Érsekújvárral határos Tardoskedden tevékenykedett, amikor ott is török betörés lepte meg, egy éjjel és egy nappal rejtekhelyén várta elfogatását vagy a pogány kivonulását, súlyos vérhast kapott, amely két hétig gyötörte, és már azt hitte, hogy elpusztul. Faluról-falura járva tapasztalta, hogy „a legkülönbözőbb ördögi felekezetek: lutheránusok, kálvinisták, unitáriusok, anabaptisták és egyéb alakulatok” nyüzögnek mindenfelé. Elmondása szerint a kálvinisták Nagyszombatban, a lutheránusok pedig Pozsonyban a prímás és a nádor ellenére templomépítésbe fogtak, és a császár a török és az erdélyi helyzetre való tekintettel nem lépett fel ellenük kellő eréllyel. A protestánsok visszahatása máshol is érezhető volt. Forgách gróf mint földesúr és kegyúr elvette egyik birtokán a templomot protestáns jobbágyaitól, ezek azonban egy szálíg fellázadtak és a császárhoz folyamodtak, aki most is a halogatás módszeréhez nyúlt – írta.¹²⁷

1636 júliusában Bonaventura újból Turóban tartózkodott a bíboros kíséretében, aki jezsuita korában a rendnek adományozott prépostság képviselője volt, és érseki kinevezése után e nagyjavadmú címet haláláig megtartotta. A sűrű török betörések, amelyek olykor egészen Nagyszombatig és Pozsonyig értek el, kényszerítették arra a prímást, hogy az ország biztonságosabb vidékére távozzon. Súlyosodó egészségi állapota is követelte a Kárpátok ózondús levegőjét. Arrafelé, jelentette

¹²³ Bonaventura levele, 1635. nov. 15. TóTH, *Litt. missionariorum*, I, 659–660 (SOCG vol. 78, fol. 184).

¹²⁴ Vágsellye, 1635. december 27. TóTH, *Litterae missionariorum*, I, 676–677 (SOCG 78, fol. 213).

¹²⁵ Bonaventura Ingolihoz. Vágsellye, 1636. május 2. TóTH, *Litterae missionariorum*, I, 732–734 (APF SOCG vol. 78, fol. 200). – A negyvenórás szentségimádásról a *Preces quadraginta horarum* tájékoztat bennünket. Nagyszombatban pénteken, szombaton és vasárnap óráról-óra más és más csoport végezte az imádást, úgymint papnövendékek, szerzetesek és kongregációk (társulatok) egy-egy kanonok vezetése mellett. MOL MKA Acta ecclesiastica (E 150), Iratok, Irregistrata, fasc. 6, n. 115.

¹²⁶ Erre lásd újabban TUSOR PÉTER, *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatainak válsága és reformja)*, Századok 134 (2000) 431–459.

¹²⁷ Bonaventura a Kongregációhoz. Vágsellye, 1636. május 2. TóTH, *Litterae missionariorum*, I, 735–737 (SOCG vol. 78, fol. 202). – Jakusith György királyhoz intézett felterjesztése a templomépítéssel kapcsolatban kétszínűséggel és alattomosággal vádolta a pozsonyi ágostai hitűeket. MOL MKA Acta eccl. (E 150), Iratok, Irreg., fasc. 83. – MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1638/133–134.

a szerzetes, annyi a protestáns, mint a haja szála, negyvenre esik egy katolikus, azokat is többnyire a hadak, az éhínség és egyéb csapások szorították fel időnként a felső területekre.

Turóban a protestánsok nagyarányú templomépítésébe fogtak, s a prímás megbízta Bonaventurát, hogy járjon el személyesen az uralkodónál. A Kongregáció felhívta a prímás és Malatesta Baglioni nuncius figyelmét a templomépítésre, és szemrehányást tett a magyar főpapoknak, hogy az eretnesség fellángolása ellenére sem szívlelik a konventuális misszionáriusokat. A katolikus restauráció térnyerése több helyen erőszakos fellépésre ingerelte a protestánsokat, Bonaventurát egy este megakarták kövezni, mert az életveszélyekkel nem törődve nyilvános prédikációkban támadta, cáfolta a protestánsokat. De a misszionárius kijelentette, hogy hitéért kész vérét is ontani. Ugyanabban az időben köveket dobáltak a templomban zsolozsmázó barátokra is.¹²⁸

A nyár folyamán szerzetesünk bejárta a felső országrész több vármegyéjét. Szeptemberben a Szepességből jelentette, hogy a ferencesek elfoglaltak egy határmenti templomot, amelyet a jezsuiták a török közelsége miatt elhagytak. A konventuálisok megfelelő személyzet hiányában nem mertek odamenni, míg az olasz származású Giovanni Battista da Terugia, a szalvatoriánusok tartományfőnöke nyomban nyolc rendtársat helyezett az új alapításba. Bonaventura és a tartományfőnök, miként láthattuk, mindvégig benső viszonyban voltak egymással, és Bonaventura ismételen apostoli missziót kért barátja részére. Szintén sürgette, hogy teljesítsék Melith gróf kérését, aki a rádi kegyúri templom részére búcsú kiváltságot szeretett volna nyerni a Kongregáción keresztül a pápától. Beszámolt továbbá a pápától engedélyezett rendkívüli jubileumi búcsú üdvös hatásáról is.¹²⁹

Az őszi hónapokban a nyugati részekben találjuk Bonaventura atyát, ahol felkereste a Fehér-hegyek közt egy kiemelkedő dombon álló nahácsi ferences kolostort, amelynek Szent Katalin tiszteletére emelt temploma a vidék kedves búcsújáróhelye volt. Mint írta, a környék falvainak lakossága körmeneti kereszttek és lobogók alatt hatalmas tömegekben zarándokolt a templomba, különösen az egyházi év nagyobb ünnepein és a védőszent napján; a kis rendház négy szerzetese pedig arra kérte őt, hogy szerezzen búcsú kiváltságot a védőszent ünnepére, ami meg is történt.¹³⁰

A következő év, 1637 tavasza fordulópontra Bonaventura magyarországi missziós tevékenységében: meghalt Pázmány, a szerzetes pedig megvált az érseki udvartól. A Pozsony megyei Szencről jelentette a halálhírt és beszámolt annak országos visszhangjáról. A protestánsok fellélegeztek és vérszemet kaptak.¹³¹ Szerzetesünk szerint habár a bíboros, mint általában a magyar főpapok, nem kedvelte az olaszokat, két-

¹²⁸ 1636. július 15. APF SOCG vol. 78, fol. 203 (Tóth, *Litterae missionariorum*, 795–796; Sávai, *A Propaganda... levéltárából*, 382–383).

¹²⁹ 1636. július 15. APF SOCG vol. 78, fol. 204 (Sávai, *A Propaganda... levéltárából*, 383–384).

¹³⁰ Bonaventura levele Nagyszombatban, 1636. december 3-án kelt. Tóth, *Litterae missionariorum*, II, 818–819 (APF SOCG vol. 79, fol. 129).

¹³¹ Vö. Tusor, *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia*, 431.

ségtelenül eredményes fék volt a protestánsok visszaszorításában, akik már betegségre idején mozgolódni kezdtek, és egyik hódoltsági jobbágyfalujának, Naszvadnak plébánosát, Nagy Andrászt – aki a *Collegium Germanicum et Hungaricum*-ban végezte tanulmányait – bal hüvelykujján úgy megsebeztek, hogy kánoni szabálytalanságba esett.¹³² Bonaventura áprilisban már azt jelentette, hogy a protestánsok a prímás elhunytát követően oly erőszakosak voltak, hogy még Nagyszombatból is kiűztek két kanonokot. Miután tudomására jutott, hogy a király Lósy Imre egri püspököt nevezte ki esztergomi érsekké,¹³³ közölte a Kongregációval, hogy már nem tehet annyit rendtársai érdekében, mint Pázmánynál tett. Ugyanakkor megelégedéssel jegyezte meg, hogy az új prímás nagyobb jóindulatot mutat az olasz konventuálisok iránt, mint elődje. Mindamellet eljárt Lósynál Francesco Maria Bargi szerzetes érdekében.

Bonaventura ezután Bercsényi Imre kamarai tanácsoshoz csatlakozott és kíséretében bejárta a Királyság jelentős részét.¹³⁴ Ebben az időben kihalt a hatalmas és gazdag Thurzó család és birtokaira a pozsonyi Magyar Kamara rátette a kezét. A tanácsos a Kamara megbízásából felmérte az óriási uradalmakat, s az olasz minorita ezt a lehetőséget ragadta meg. Részben talán az ő biztatására Bercsényi a király földesúri és kegyúri jogai alapján kezdte elúzni a protestáns lelkészeket az uradalmak plébániáiról, mindazonáltal, mint a katolikus restauráció hasonló arányú esetekben, most sem volt elegendő katolikus pap a prédikátorok pótlására. Mintegy száz pap beállításra a magyar püspökök lehetőségeit messze túlhaladta, noha a Propaganda Kongregáció Malatesta Baglioni bécsi nunciust és Chumar Mihály ferences főelőljárót is mozgósította.¹³⁵

Bonaventura az 1637–1638. év fordulóját Pozsonyban töltötte az országgyűlésen, és valószínűleg Bercsényi házában lakott. A Kongregáció ekkorra már utasította Giovanni Battista Fiorentino tartományfőnököt, hogy léptesse őt elő doktorrá, miu-

¹³² A Kongregáció a szerzetes kérésére több ízben foglalkozott az esettel, végül a megyéspüspökhöz utasította a buzgó és önfeláldozó papot. GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 74; VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 30.

¹³³ Lásd Nagyszombatban, 1637. május 2-án kelt levelét. APF SOCG vol. 79, fol. 123 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 876–877).

¹³⁴ Levele Szepesvárról, 1637. június 10. APF SOCG vol. 79, fol. 124 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 880–881).

¹³⁵ Az utolsó Thurzók, Ádám († 1635) és Mihály († 1636) édesanyjukkal együtt áttértek a katolikus hitre. Ádám kevéssel előbb még bebörtönöztette azt az ágostai hitvallású prédikátort, aki katolikus lett. A nagyszombati egyetem ünnepélyes megnyitó ünnepélyén a főszékesegyházban, továbbá a díszében a katolikus főurak sorában már Thurzó Mihály is részt vett. A két fiútestvér korai halálával a Thurzó családnak magva szakadt. Így került a hatalmas Thurzó-birtok a Magyar Kamara jogkörébe. MOL MKA Acta eccl. (E 150), Iratok, Irreg., fasc. 82 (rég. raktári egység B 138, azóta átrendezve); MKL Conc. exp. (A 35), n. 1629/81. 1629/85. 1636/249. 1636/250. – Özvegy Thurzó Mihályné Horváth Ilona adomány a nagyszombati jezsuita (egyetemi) templomnak: MOL MKA Acta Ies. (E 152), Reg., Coll. Tyrnaviense, fasc. 7, n. 14–15 és fasc. 29, n. 21. 22. 26. 54. – A Thurzó unokákra jellemző, hogy míg Jakusith György püspök volt, Jakusith Franciska a nagyszombati klarissza apácák apátnői méltóságát töltötte be. Uo., fasc. 6, n. 16.

tán a kikötött három évet eredményes munkában letöltötte. A tartományfőnök erre Bonaventurát több társával együtt ünnepélyesen a hittudomány doktorává avatta.¹³⁶ Határtalan örömebe azonban ürom is vegyült, mivel ebben az időben váratlanul meghalt Giuseppe da Capua rendtárs, az utolsó nyitrai misszionárius és ezzel a nyitrai alapítás terve véglegesen meghiúsult.

Bonaventura magyarországi tevékenységének a pozsonyi országgyűlésen lepergő utolsó szakaszáról is értékes jelentéseket küldött a Kongregációnak. Megsürgette például Forgách Zsigmond nádor özvegyének, Pálffy Katalinnak az ügyét, aki sebesi birtokáról eltávolította a prédikátort, kolostort épített tizenkét ferences számmára, és búcsúengedélyt kért a Propaganda Kongregáción keresztül a pápától a templom egyik oltára részére Gyümölcsoltó Boldogasszony és Szeplőtelen Fogantatás ünnepére.¹³⁷ Nagy boldogsággal töltötte el a lelkét a rádi kolostor megnyitása, de a varannói alapítás visszaszerzésére vonatkozó reményéről az országgyűlésen nyert benyomásai alapján lemondott. Mint írta, katolikusok és protestánsok egyaránt ellene voltak, és az általános politikai helyzet feszültségére hivatkoztak, amely tele volt háborús hírekkel és Pázmány halála után a protestáns visszahatás fenyegetéseivel. Sőt maga III. Ferdinánd, az új király is, aki a gyűlés előtt még úgy nyilatkozott, hogy hamarosan eltávolítja Pozsonyból és Nagyszombatból a prédikátorokat, később óvatosságból eltúrta, hogy a pozsonyi lutheránusok megtartsák hatalmas templomukat, és több helyre visszatérjenek a prédikátorok. Szerzetesünk végül a Kongregáció jóindulatába ajánlotta Simándi István választott erdélyi püspök kánoni megerősítését.¹³⁸

Az országgyűlés lezárultával Bonaventura da Genova, Chumar Mihály ferences főbiztos 1638. február 28-án Pozsonyban kelt ajánlólevelével, megromlott egészsége miatt elhagyta Magyarországot, és visszatért Olaszországba.¹³⁹ Távozását mindenki sajnálattal nézte, mert „nagy úrt hagyott maga után”. A Kongregáció július 19-én tudomásul vette hazatérését.¹⁴⁰

¹³⁶ Lásd Bonaventura da Genova utólagos beszámolóját az eseményről. Pozsony, 1637. december 14. APF SOCG vol. 80, fol. 320 (Tóth, *Litterae missionariorum*, II, 916–917).

¹³⁷ GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 14; [Uő], *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 35; és APF Lettere, vol. 18, fol. 32–33r.

¹³⁸ E levelét Pozsonyból, 1638. február 8-án írta. APF SOCG vol. 80, fol. 319 (Tóth, *Litterae missionariorum*, II, 940–941).

¹³⁹ 1638. február 28. APF SOCG vol. 80, fol. 148 (Tóth, *Litterae missionariorum*, II, 944).

¹⁴⁰ GALLA, *Fulgenzio*, 8; [Uő], *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 3; [Uő], *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, 42–43. – Da Genova és társai magyarországi működését röviden összefoglalja és mérlegre teszi a kortárs Dobronoki György jezsuita naplójának (*Ephemerides seu diarii eventus Collegii et academiae Societatis Jesu Tirnaviensis, inchoati anno MDCXXXVI*) 1637. március 8-ai bejegyzése: „F.P. Bonaventura N. Italus ordinis S. Francisci de larga manica expleto triennio rediit in Italiam. Habet adhuc unum socium apud ill. et rev. d. archiepiscopum Colocensem, unum apud r. Agriensem episcopum Emericum Losi, tertium apud magnif. d. Georgium Melith, quartum in Szádvár apud dominam Georgii Pethe viduam. Quatuor alii, qui Nitriae volebant academiam et studia publica erigere jamque docere etiam inceperant, ob incidentes difficultates, retro unde venerant, in Italiam ad sua monasteria redierunt. Aliqui ex illis vocabant se provinciales Transilvania aliqui vero provinciales Hungariae, cum tamen, si Sztröbkoviensem excipias, nullum

* * *

Francesco Monteleone da Modica, aki Bonaventurával együtt érkezett az országba, magyar főurak kíséretében egészen Szatmárig eljutott, ahol a konventuálisok nagy pártfogója, brebiri Melith Péter volt a vár főkapitánya. Útközben a török határ szélén, protestáns vidéken csak kevés katolikussal találkozott. Amikor Szatmárra érkezett, ott talált egy magyar származású rendtársat, Permay Leó felszentelt papot, a főkapitány udvari káplánját, aki arra kérte őt, hogy szerezzen számára is apostoli misszionáriusi felhatalmazásokat.¹⁴¹ Egy ideig ott tartózkodott Nagyajtay Darkó János egri kanonok is, és a várból, mint apostoli vándorútjainak támaszpontjából, széles sugarú lelkipásztori és térítő munkát végzett a vidéken.

A hely a rendi misszionáriusok megszokott gócpontja volt: 1635-ben Melith Péter udvarában látjuk Pietro Vallonica da Sant'Angelo di Fermo konventuális misszionáriust, aki magyarul tanult, de közben kemény harcot folytatott a vidék harcias protestáns prédikátoraival és nyakas köznemesseivel. Giovanni Battista Fiorentino és Andrea Scalimoli da Castellana missziófőnökök és más rendtársak szintén megfordultak a főkapitány udvarában, amely fontos sziget volt a környező kálvinista tengerben.

Voltak itt már más szigetek is, amelyek egyes főurak megtérése folytán jöttek létre, s ahol a szerzetesek otthonra, védelemre, támaszpontra találtak. Azt remélték, hogy az Erdélybe induló főurak, követségek, karavánok kíséretében előbb-utóbb bejutnak az ígért földjére. Melith Péter meghitt barátságban állt I. Rákóczi Györggyel, ezért a Habsburg-király éppen ezekben az években fontos megbízatásokkal Erdélybe küldte a fejedelemhez és az erdélyi rendekhez. A szatmári vár és környéke tehát méltán tűnhetett jó ugródeszkának a misszionáriusok szemében.

Ebbe a missziós munkába kapcsolódott be tehát Monteleone da Modica atya, aki latinul prédikált, hitvitázott, gyóntatott. Megtérített öt személyt, köztük két család-főt, Szendrő várában egy tizenhét éves ifjút, halottak napján a tisztítóhelyről tartott beszédével pedig egy unitáriust, akit azután meg is keresztelt. Da Modica azt remélte, hogy Kornis Zsigmond, az erdélyi katolikusok nagybefolyású főemberének segítségével egy kisebb utazótársaságban elvegyülve bejuthat Erdélybe, ám mind az ő, mind pedig Péter magyar konventuális hasonló tervezetése nem jutott tovább

---

in Hungaria vel Transilvania monachum sui ordinis, multo vero minus monasterium habuerint. Hi omnes fuerunt in has partes expediti a congregatione de propaganda fide Roma, spe quod si per triennium hic rem catholicam bene iuarent, et hereticos converterent, redituri post modum, vel episcopi vel provinciales vel vero doctores in ordine suo crearentur, magnisque gavisuri supra reliquos essent privilegiis. Certe ii, qui hac manserunt, nihil effecerunt, nam praeter alia impedimenta linguam nesciverunt." FRIEDRICH MÜLLER, *Materialien zur Kirchengeschichte Siebenbürgens und Ungarns im XVII. Jh.*, Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde Neue Folge 19 (1884) 579–750, itt 633–634.

¹⁴¹ Permay Leó levele, Szatmár, 1634. december 7. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 518–519 (APF SOCG vol. 77, fol. 209); Leone da Modica, Szatmár, 1634. november 28. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 515–517 (SOCG vol. 77, fol. 208) és még Acta, vol. 10, fol. 219.

a lehetőség küszöbénél.¹⁴² Érdemei alapján szintén a három év lepergése előtt kérte a hittudományi doktori fokozat engedélyezését, a Kongregáció azonban, noha Melith is támogatta, ragaszkodott a *triennium*hoz. Da Modica 1638 elején főnöke engedélyével visszatért Olaszországba.¹⁴³

* * *

Francesco Cosmi da Moglianót, Bonaventura másik érdeemes rendtársát, előbb az ország északkeleti részén: Sztropkón, Szerednyén, Jászón, Szepeshelyen, később nyugaton, Besztercebányán, Pozsonyban, majd délen: a Muraközben és a Tenger-melléken találjuk magyarországi tartózkodása folyamán. Már nem is vándor, hanem kóbor misszionárius, noha kezdetben ő róttá meg rendtársait folytonos kóborlásaik miatt. Ellenőrzés hiányában a nagyvilágba kivetett szerzetes nemcsak tervszerűség és mélyreható eredmény nélkül hirdeti Isten igéjét, hanem fegyelme és jó szelleme is megromolhat. Jómaga tapasztalta, hogy egy lengyel ágostonrendi kisegítő testvér, aki alamizsnagyűjtés közben Jászóiig merészkedett le, az egri káptalan és a püspök szeme előtt rosszhírű lutheránus asszonyok társaságában elpazarolta a hívektől szerzett adományokat.¹⁴⁴ De nem kellett neki a szomszédba mennie, hogy példát találjon a szerzetesi fegyelem romlásáról, mert lazulást, emberi gyengeséget épp eleget figyelhetett meg Sztropkón is, ahol a lengyel rendtársak viselkedése kellemetlen benyomást tett rá. Úgy látszik a lengyel szerzetesi élet sok kívánnivalót hagyott maga után abban az időben. A pálos rend belső reformja is elősorbán azért húzódtott oly sokáig, mert a lengyel rendtársak makacsul ellene szegültek minden újításnak. Ezzel szemben köztudomású volt, hogy a magyar és horvát elem készséggel hozzásimult az új előírásokhoz.¹⁴⁵

Az 1634–1635. év telének egy részét Cosmi Szádvárt töltötte Balassa Zsuzsanna udvarában. Ki volt Balassa (Balassi) Zsuzsanna? Hetesi Pethe György, Szádvár urá-

¹⁴² GALLA FERENC ezen a ponton téved. A szerzetes Kornis Zsigmond kíséretében 1635–1636-ban járt Erdélyben. Útjáról készített beszámoló azonban csak 1638 nyarán került a Kongregáció elé. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Az első székelgyföldi népszámlálás (Szalínai István bosnyák ferences jelentése 1638-ból)*, Történelmi Szemle (TSZ) 40 (1998) 61–85, különösen 67–68. A jelentés kiadása: ANDREI VERESS, *Documente privoitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Tării-Românești X*, București 1938, 28–32 és TÓTH, *Relationes missionariorum*, 247–257.

¹⁴³ Modica szicíliai helység Siracusa közelében. APF SOCG vol. 394, fol. 242–243. 249. 260. – SOCG vol. 78, fol. 104 és 307. – Kiküldésére: Acta, vol. 10, fol. 58. Melith érdekében közben jár: Acta, vol. 10, fol. 221. – Melith György támogatólevele, Szerednye, 1635. december 6. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 748–749 (APF SOCG vol. 78, fol. 99). – Visszatérésére Fiorentino levele, Sztropkó, 1638. január 24. SOCG vol. 80, fol. 307. – MOL MKA Acta Ies. (E 152), Reg., Coll. Cassoviense, fasc. 9, n. 43; uo., Irregestrata, Coll. Tyrnaviense, fasc. 6 (régii jelzet, időközben átrendezve). – Uo., MKL Conc. exp. (A 35), n. 1633/205. 1633/212. 1633/341. 1633/417. 1634/77. 1643/220 és 221.

¹⁴⁴ Jászó, 1635. július 29. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 620–622 (APF SOCG vol. 77, fol. 200).

¹⁴⁵ Lásd GALLA FERENC, *A pálosrend reformálása a XVII. században*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1940–1941, 123–223.

nak özvegye, Pethe György pedig Pethe László kamaraelnök fia és Pethe Márton kalocsai érsek, királyi helytartó unokaöccse. Leányuk, Rozina egy Thurzó-unokához, Jakusith Imréhez, majd annak halála után Pázmány Miklóshoz, a bíboros unokaöccséhez ment feleségül. Férje, Pethe György († 1632?) halála után Zsuzsanna megtartotta Szádvárt hatalmas tartozékaival, uradalmával, jobbágyfalvaival együtt. Hagyományosan katolikus légkörbe került tehát a szerzetes, amikor megtelepedett a szádvári udvarban.

A grófnő kész volt visszaadni a rendnek egy romos kolostort, amelyet a protestánsok az előző században leromboltak és a hagyomány szerint valamikor a ferenceseké volt. A szerzetes atyai támogatást kért az intézmény újjáépítéséhez, továbbá felhatalmazást arra, hogy két szerzetesjelöltet felvehessen és beöltöztethessen a rend ruhájába az új kolostor számára.¹⁴⁶ A Kongregáció azonban a kolostor felépítését a rendre hátrította, a jelöltek felvételét pedig a magyar tartományfőnök jogkörébe utalta. Cosmi Szádvárról gyakran eljárógatott Jászóra Lósy Imre egri püspökhöz, aki megbízta őt, hogy szerezzen számára felhatalmazást egyházmegyei kispapjainak *extra tempora* felszenteléséhez.¹⁴⁷

A Trentói Zsinat ugyanis az ősi gyakorlat alapján szabályozta az egyházi rend egyes fokozatainak felvételénél a jelöltek korhatárát, a fokozatok közt szükséges időket, végül a szentelés kánoni idejét. Miként már többször láthattuk, a zsinati határozatok alól egyedül a Szentszék adhatott felmentést. A magyar püspökök a súlyos paphiányra tekintettel gyakran fordultak hasonló kéréssel a Kúriához, hogy papjelölteiket a korhatár előtt minél hamarabb felszentelhesék.

Szerzetesünk azt látta, hogy Lósy nagy eredménnyel téríti a protestánsokat, akik mindenünnen jönnek hozzá. Azokban a napokban éppen egy környékbeli főúr megtérése volt esedékes. A Szentszék a Kongregáció közbenjárására hamarosan megadta a kért felhatalmazást, a szerzetes pedig arra kapott engedélyt, hogy rózsafüzérekre, érmékre és egyéb kegytárgyakra ezer esetben pápai búcsúval kapcsolatos áldást oszthasson.

Cosmi 1635 nyarán Sztropkón időzött. Itt érte őt az új magyarországi tartományfőnök, Angelo da Sonnino megbízása, hogy vizitálja a kolostort, szüntesse meg a kirívóbb visszaéléseket és a továbbiakban őrködjön a fegyelem és a szerzetesi szellem felett.¹⁴⁸ A jó tanács Bonaventura da Genovától származott, aki elszomorodott szívvel hallotta, hogy a sztropkói szerzetesi élet nem éppen kielégítő. A lazulást az olaszok, amint már említettük, főképpen Radzini Benedek anyagiasságának tulajdonították. Benedek azonban arra hivatkozva, hogy a rendi előjárók tartományi biztossá nevezték ki, megakadályozta a törvényes rendelkezés végrehajtását, a szerzetesek pedig egyszerűen elűzték a megbízott vizitátort a kolostorból. Cosmi Kassára menekült, és itt várta az alkalmat, hogy bejusson Erdélybe.

¹⁴⁶ Jászó, 1635. május 12. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 564–565 (APF SOCG vol. 77, fol. 199); Szádvár, 1634. december 19. SÁVAL, *A Propaganda... levéltárából*, 300–301 (SOCG vol. 77, fol. 198).

¹⁴⁷ Jászó, 1635. május 22. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 576–577 (APF SOCG vol. 77, fol. 202).

¹⁴⁸ Cosmi megbízása a vizitációra 1635 nyarán kelt.

Kassán akkor már észrevehető katolikus kisebbség élt, noha a város vezetősége éber szemmel vigyázott a lutheri vallás kizárólagosságának megőrzésére, és megakadályozta, hogy akár katolikus, akár helvét nyilvános istentiszteletet tartsanak a városban. A katolikusok polarizációs pontja a Szepesi Kamara volt, melynek területén katolikus kápolna gyűjtötte össze a számban egyre növekvő híveket. Néhány év múlva a király elrendelte, hogy mind a katolikusok, mind a helvéthitűek részére engedjen át a város megfelelő telket templom és hozzá tartozó épületek építésére.¹⁴⁹ A század közepén pedig Kisdý Benedek egri püspök elhagyta Jászót és a közeli Kassára költözött, ahol jezsuita kollégium és akadémia alapításával hozzákezdett a keleti országrészek leghatalmasabb katolikus bástyájának kiépítéséhez.¹⁵⁰ E munkáját utóda, Pálffy Tamás folytatta. Kassa azonfelül élénk forgalmi központ is volt Erdély és a Partium felé. Cosmi da Mogliano tehát innen próbált bejutni a fejedelemségbe, de – részben Radzinski tapasztalatai alapján – csakhamar meggyőződhetett róla, hogy e tervet ő sem tudja megvalósítani. A szerzetesek ekkorra végleg lemondtak Erdélyről.

Cosmi tehát ezután is inkább hol Szádvárt, hol meg Jászón tartózkodott. Újabb szentelési felmentést kért a Szentszéktől, most már tíz szerzetes kispap részére, akiket közelebről nem ismerünk, valamint a harmadfokú vérrokonság akadályá alól pápai felmentést Pethő Judit és protestáns vőlegénye, Juricskó (Turizko?) házassága számára.¹⁵¹ A felmentést megadhatta volna a bécsi nuncius is, de a szerzetes a szokásos díjak elengedését is kérte, egyrészt azért, mert a díjak követelése alkalom lett volna a protestánsoknak, hogy a római pápa ellen izgassanak, másrészt pedig a vőlegény megígérte, hogy a katolikus hitre tér és 1500 jobbagya áttérését is elősegíti. Malatesta Baglioni bécsi nuncius, valamint a Propaganda Kongregáció előterjesztésére a Barberini-pápa, VIII. Orbán hamarosan megadta a felmentvényt a díjak teljes elengedésével.¹⁵²

Ezalatt döntő jelentőségű esemény történt Szádvárt. Pethe Györgyné Balassi Zsuzsanna feleségül ment Konzsky Gáspár horvát vicebánnhoz, Kosina földesurához, és Horvátországba költözött.¹⁵³ Pázmány hozzájárulásával magával vitte Cosmit is, aki úgy tapasztalta, hogy ott is van tér missziós munka számára, hiszen a horvát papság között elharapódzott az ágyasság, és volt elég gyomlálni való szokás a nép hitéletében is. De még meg sem melegedett új helyén, amikor hírül vette, hogy Olaszországban meghalt anyai

¹⁴⁹ A kassai vallásügyre a 17. század derekán lásd újabban TUSOR PÉTER, *Nemesi és polgári érdekvé-nyesítési törekvések a katolikusok és reformátusok kassai recepta religióvá válásában (A Magyar Tanács és a vál-lásügy 1648-ban)*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (MEV)–Regnum 10 (1998) 1–2, 5–26.

¹⁵⁰ A felső-magyarországi katolikus intézményrendszer kiépítésére irányuló elképzelésekről: TUSOR PÉTER, *Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce)*, LK 73 (2002) 199–241, helyenként.

¹⁵¹ GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 72 és 122–123; valamint APF Lettere, vol. 16, fol. 107–108. – A királyi könyvekben csupán egy bizonyos Ioannes Jurichko és Péchy Mária számára 1627. június 23-án kiadott házassági engedély található. MOL MKL Lib. reg. (A 57), vol. 9, fol. 19–20.

¹⁵² GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 9–10.

¹⁵³ GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 122–123.

nagybátyja, Benedek szerzetes, aki idős édesanyja egyetlen támasza volt. Ezért kérte a Kongregációtól, hogy négy hónappal az előírt három év letelte előtt avassák őt a hit-tudomány doktorává, és engedjék meg, hogy hazájába visszatérhessen. A Kongregáció azonban visszarendelte őt magyarországi rend- és missziótársai közé.¹⁵⁴

Cosmi da Mogliano a következő év elején újra Felső-Magyarországon tartózkodott. 1637. január 27-én Jászóról sürgette doktorrá avatását. Azt javasolta, hogy a már súlyos beteg Radzini Benedek helyett az egri püspököt bízzák meg az avatással. Benedek, tudjuk, nemsokára meg is halt, és Cosmi most az utód mielőbbi kinevezését sürgette, mert látta, hogy a fej nélkül maradt szerzetesek szétszóródnak a szélrózsa minden irányában.¹⁵⁵ Mivel Sztropkóból száműzték, Felső-Magyarországon vándorolt: járt Besztercebányán és Pozsonyban, majd az ősz végére visszatért Jászóra és a Szepességbe. Egy ideig szintén Bercsényi Imre kamarai tanácsos kíséretéhez csatlakozott, akit állítása szerint ő hozott vissza az arianizmusból vagy unitárius vallásról a katolikusba.¹⁵⁶ Valószínű, hogy röviddel később édesanyja helyzete miatt visszatért Olaszországba, mert négy-öt éven át semmit sem hallunk róla.

Elképzeltető azonban, hogy útja Horvátországba vezetett.¹⁵⁷ Hosszú hallgatás után 1642 elején a tengerparton Buccariban tünt fel, ahonnan missziós felhatalmazásainak megújításáért folyamodott a Kongregációhoz.¹⁵⁸ Ugyanakkor néhány szerzetest is kért, hogy benépesítse a kolostort, amelyet Miklós dalmát tartományfőnök visszaszerzett az ifjú Zrínyi Miklóstól. Cosmi da Mogliano a nagy hadvezér és költő udvari papja, sőt a Tenger melléken gazdasági felügyelője lett. Ez a világi foglalkozás azonban súlyos összeütközésbe sodorta őt Mariani választott zengg–modrusi püspökkel és a helybeli ferencesekkel. A király csak kevéssel előbb nevezte ki püspökké a fiumei születésű esztergomi kanonokot, aki a bécsi pápai nuncius előtt letette a püspökök hűség esküjét, és ismételten sürgette római kinevező bullájának vagy amint a magyarok mondták, megerősítő (konfirmációs) bullájának megjelenését.¹⁵⁹ Ingoli kongregációi titkár megnyugtatta őt, hogy a kinevezés megjeljenik,

¹⁵⁴ APF Acta, vol. 12, fol. 193; Lettere, vol. 16, fol. 120rv (1636. november 22.).

¹⁵⁵ Cosmi Radzini haláláról tudósító levele Jászón, 1637. február 20-án kelt. APF SOCG vol. 79, fol. 227 (SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 463–464).

¹⁵⁶ Cosmi levele Szepesvárról, 1637. november 6. APF SOCG vol. 79, fol. 228 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 907–908; SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 15).

¹⁵⁷ Zrínyi már egy 1641. október 23-ai feljegyzésében említi Cosmi páttert. BENE SÁNDOR–HAUSNER GÁBOR, *Zrínyi Miklós válogatott levelei*, Budapest 1997, 15.

¹⁵⁸ 1642. július 6-án. APF SOCG vol. 85, fol. 316.

¹⁵⁹ A nuncius szerint Mariani veszprémi kanonok és győri prépost volt. APF SOCG [Mem.] vol. 405, fol. 97. – SOCG vol. 82, fol. 1 és vol. 218, fol. 459. – GALLA, *A püspökjelöltek*, 31. – Pietro Mariani 1632-ben szerzett a bécsi egyetemen teológiai borostyánkorszorús fokozatot, 1636-ban mint „*Petrus Mariani de Neapoli, Fluminensis Dalmata, Illustrissimi domini comitis a Zrínyi praefectus*” említve (Universitätsarchiv Wien, Th. 16, p. 285); 1638-ban veszprémi kanonok, 1640 zengg–modrusi püspök, 1647-ben esztergomi kanonok, szenttamási prépost, szerémi püspök (és Lippay György prímás segédpüspöke), de erről 1652-ben lemond, és visszatér Zenggebe, ahol 1665-ben halt meg. BÉDY VINCE, *A győri székeskáptalan története* (Győregyházmegye múltjából 6), Győr 1938, 415; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 264.

noha a Szentszék most is kifogásokat emelt a királyi kinevezés jogossága ellen, és azt csak bemutatás alakjában volt hajlandó elfogadni.

Eleinte a püspök és a szerzetes között jó viszony állott fenn, olyannyira, hogy 1641 szeptemberében Cosmi járt közben a választott püspök pápai kinevezése érdekében. De a viszony csakhamar megromlott. Mariani feljelentette Cosmit a királynál, mert felhagyva apostoli küldetésével, elvállalta a gróf tengeremléki birtokainak gondnokságát, a megyéspüspök részére összegyűjtött olaj- és gabonatedeket karhatalommal erőszakosan magának lefoglalta, lerázta magáról a püspöki joghatóságot, és a papságot elszakította a püspöktől. Sőt azokat a plébánosokat, akik a püspöknek hódoltak, elűzte, egyházi javaikat elkobozta és részben eladta, a papság által összegyűjtött alamizsnából helyreállított templomot pedig sótisztító-műhellyé s raktárrá alakította át.¹⁶⁰

A király felszólította a grófot, hogy a püspöki és a királyi tekintélyt sértő, a népet nyomorító és megbotránkoztató erőszakosságának vessen véget, a szerzetes hagyjon fel a világi foglalkozással, és a kárt tegye jóvá. Az egyházi per lefolytatásával a ferencesek dalmát tartományfőnökét bízták meg, de sem a vádlott, sem a püspök nem tartotta őt elfogulatlan bírónak, ezért a terzatói guardiánt, a több ízben tartományfőnökséget viselt Glavinics Ferencet kérték fel bírónak, akit Ingoli is bölcs, képzett és jóindulatú férfiúnak mutatott be. A per lefolyását nem ismerjük, csupán azt tudjuk, hogy Zrínyi Miklós 1642. július 6-án Acelin (Ogulin) várában kelt levelében védelmére sietett megrágalmazott udvari papjának, kijelentve többek között, hogy „mint a kereszténység előretolt bástyája küzd ősei nyomdokain a római hitért, amiről egész Magyarország tanúskodik”.¹⁶¹ Ezzel a fenséges akkorddal azután megszakadnak Francesco Cosmi da Moglianóról szóló értesüléseink.¹⁶²

* * *

Pietro Vallonica da Sant'Angelo di Fermo szerzetes missziós tevékenységéről szintén elég részletes információk maradtak fent. Magasabb egyházi tanulmányait Padovában végezte, ahol Franciscus Maria Vaccarius de Sancto Ioanne tanár, a helybeli híres konventuális kolostor főnöke vezette a rend nagy bölcselőjének és hittudósának, Duns Scotusnak tanaiba. A Kongregáció őt is Erdélybe és a hét vár-

¹⁶⁰ 1642. február 25. APF SOCG vol. 85, fol. 373.

¹⁶¹ APF SOCG vol. 85, fol. 317. A levelet részben közli: TUSOR PÉTER, *Néhány észrevétel a költő Zrínyi levelezésének legújabb kiadása kapcsán*, Magyar Könyvszemle (MKsz) 115 (1999) 116–120.

¹⁶² MOL MKA Acta eccl. (E 150), Iratok, Irreg., fasc. 80 (a régi raktári szám B 135, azóta átrendezve). – Uo., MKL Conc. exp. (A 35), n. 1633/13. 1638/220. 373. 1641/308. 1643/462. 1648/418. 1649/314. 346. 347. 375. 406. – GALLA, *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, 43; [Uő], *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 34 és helyenként. Cosmi Szádvárt következetesen Salvnak nevezi. – Mogliano helység Ancona közelében. – BENE-HAUSNER, *Zrínyi Miklós válogatott levelei*, 233 szerint Cosmi mint Zrínyi udvari papja és velencei ágense tevékenykedett, utolsó említése 1659. július 23-ról származik egy elismervényből. – Modrusi püspökjelöltséget és a pápai nuncius általi kiközösítését említi: TUSOR PÉTER, *Zrínyi a pálosok történetében*, R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv, 333–345, 339.

megyébe szánta misszionáriusnak. 1635 áprilisában már a Tiszánál volt, Melith György udvarában, ahol derekasan forgolódott „a keménykötésű eretnekek között” és tanulta a magyar nyelvet.¹⁶³ Innen vándormissziót folytatott a nemesi kúriákban: hitvitákban legyőzött több prédikátort, és megtérített, vagy legalább a katolikus vallás felvételére előkészített köznemeseket, földesurakat.

Ő volt az a szerzetes, aki május havában, egészen pontosan 1635. május 27-én Melith György udvarából missziós felhatalmazást kért Gottmann Jakab gyöngyösi világi pap és Visztoky György pálos részére, akik a Hódoltságban és Erdélyben, továbbá Felső-Magyarország több vármegyéjében, nevezetesen Hevesben, Gömörben és Barsban kívánták hirdetni a római hitet.¹⁶⁴ Ugyancsak ő volt a rádi templom és a földesúr „palotájából” átalakított rendház építésének lelke és az új kolostor egyik első lakója. A Kongregáción keresztül búcsúkiváltságokat szerzett a pápától a templom védőszentje, Szent Zsófia, továbbá Szent György ünnepére a főoltár részére.¹⁶⁵ Az új szentegyház csakhamar a környék kedves búcsújáróhelye lett, ahová még Máramarosból is elzarándokoltak a katolikus szórványok. Olyanok is jöttek, akik életükben még nem gyóntak.

Ezekben az években több nagy kihatású áttérés történt a Felső-Tiszaáton: 1636 húsvétján jobbágyaival együtt katolizált Nyáry István, majd 1637-ben Anártsy báró, továbbá még egy harmadik, meg nem nevezett főúr, akiről csak azt jelentette Vallonica, hogy a neje Horváth leány.¹⁶⁶ Rád és Szerednye közelében a misleyi prépostság uradalmainak jobbágyai ekkor jutnak érintkezésbe a katolicizmussal. Cseh János prépost, pécsi püspök az uralkodó segítségével visszaváltotta a Kátayaktól a prépostság birtokait. Ezzel a lépéssel valamivel előbbre vitte a megvalósulás útján Pázmány Péter egyik döntő fontosságú tervét: az egyházi birtokok visszaváltását. Az előző században, főképpen I. Ferdinánd sok egyházi birtokot a török háborúk támogatása és a védőrendszer kiépítése címén világiaknak, gyakran protestáns érzelmű főuraknak zálogosított el. A birtokok visszaszerzése fokozta az Egyház vagyoni erősödését, megkönnyítette a katolikus iskolahálózat kiépítését, a papnevelés megalapozását és a visszaszerzett uradalmak jobbágyainak megtérítését. Cseh prépost hozzá is fogott alattvalói áttéréséhez. Az új lelki aratás lehetőségére szerzetesünk ugyan-

¹⁶³ Radzini Sztropkón, 1635. április 29-én kelt levele szól erről. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 558–560 (APF SOCG vol. 72, fol. 210). Kiküldésére: APF Acta, vol. 10, fol. 58 és 64; SOCG vol. 394, fol. 241. 242. 249 és vol. 398, fol. 288.

¹⁶⁴ Lásd a 22. jegyzetet.

¹⁶⁵ Szent Zsófia tiszteletére máshol is volt templom országszerte. A rózsahegyiek a 16. század végén engedélyt kértek a pozsonyi Magyar Kamarától, hogy a Pekry Lajos által elpusztított Szent Zsófia egyházukat újraépítsék. Lásd MOL MKA Acta eccl. (E 150), Iratok, Irreg., fasc. 80 (a régi raktári szám B 135, azóta átrendezve).

¹⁶⁶ Nyáry megtéréséről Vallonica két levele a Kongregációhoz és Ingolihoz. Csenger, 1636. június 20. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 745–747 és 750–753 (SOCG vol. 78, fol. 105 és 106). – Anártsy János megtéréséről 1636. november 12-én kelt levele: SOCG vol. 79, fol. 140 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 811–812; SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 382–383). Lásd még Acta, vol. 12, fol. 274; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 75–76. – A harmadik főúr Thurzó Mihály volt.

csak felfigyelt, de belátta hogy rendtársai elsősorban nyelvi okok miatt képtelenek az eredményes térítő és lelkipásztori munka vállalására. Egyébként is maradt számukra elég nagy terület a Melithek és szomszédaik birtokain, hiszen Melith György gróf elhatározta, hogy Rádon kívül más birtokain szintén emel templomokat és a romba dőlteket újjáépíti. Remélte, hogy nemes példája serkenteni fogja a környékbeli katolikus földesurakat.¹⁶⁷

Pietro Vallonica az 1636. évben, miután befejezte *trienniumát*, hittudományi doktorátust kért a Kongregációtól, és mivel időközben meghalt a tartományfőnök, a bécsi nuncius, vagy a császárvárosban tartózkodó, Ernst Adalbert Harrach bíboros, prágai érsek megbízását javasolta az avatás szertartásának elvégzésére.¹⁶⁸ Az elkövetkező hónapokban az új tartományfőnök kíséretében szinte az egész országot bejárta. A várkastélyokban és a táborokban sokat hallott beszélni a török és erdélyi kézsülődésről, a török ónodi betöréséről, a lengyelek beavatkozásáról. Nem került el a figyelmét a kálvinisták körében jelentkező lelki irányzat terjedése sem: egyes prédikátorok nyugat-európai hatásra a pusztá kenyéren és vízen való böjtölést sürgették híveik között.¹⁶⁹

Péter atya 1638 szeptemberében Varannón tárgyalt a kolostor visszaállításáról, de ő sem járt eredménnyel. Amikor megtudta, hogy az ügy a nádor kezében van, felment Bécsbe Esterházy Miklós nádorhoz, de mire odaért, a főúr már elhagyta a császárvárost. A reménytelen ügy nagyon lehangolta, ugyanakkor az országos katolikus restauráció és rendi missziók sikereiben vigasztaló mozzanatok is talált. Abban az időben sikerült megtérítenie egy prédikátort, aki ezután oly mélységes meggyőződéssel vallotta a katolikus tanokat, hogy korábbi tévedését a szószékről nyilvánosan visszavonta és hallgatóit a katolikus vallás követésére buzdította.¹⁷⁰ Nem egyedülálló eset a katolikus restauráció mozgalmas történetében. Ugyanabban az időben váltották vissza a (vág)újhelyi prépostság birtokait két várával együtt, és egy nagyszombati (esztergomi) kanonokot helyeztek a prépostságba, akinek sikerült visszaédesgetni a templomba a prédikátor elűzése miatt fellázadt népet.¹⁷¹ Nagy örömmel látta, hogy a rádi alapítás Melith György váratlan halála miatt nem jutott zátonyra, mert a gróf végrendeletében gondoskodott a kolostor fejlesztéséről. Rendtársa, Kluzsevics térítése, Kocein (azaz Köcsény) elfoglalása, Nagyszombatban két prédikátor megtérése, Pietro Cima da Conegliano buzgólkodása, végül néhány olyan egyén újrakatolizálása, akik korábban visszaestek a protes-

¹⁶⁷ Cseh prépost törekvése: MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1628/70 és 73. 1633/172. 184. 190. 192. 384. 1636/42. 1638/79. 181. 183. 220. 1639/232 és 373; GALLA, *A püspökelöltek*, 30.

¹⁶⁸ Vallonica kérése 1637-ből: APF SOCG vol. 397, fol. 540 (?).

¹⁶⁹ APF Acta, vol. 12, fol. 312.

¹⁷⁰ Vallonica levele, Pozsony, 1638. március 12. TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 947–951 (APF SOCG vol. 80, fol. 345–346); illetve TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Hittérítés vallásszabadság nélkül. Olasz misz-szionáriusok a 17. századi Magyarországon és Erdélyben*, Századok 135 (2001) 1313–1348, itt 1320.

¹⁷¹ A prépostság 17. századi történetére lásd REVICZKY BERTALAN, *A vágújhelyi prépostság története*, Trencsén 1897, helyenként.

tantizmusba, fokozta bizalmát és reménységét. Ez utóbbiak feloldozásához felhatalmazást kért a Propagandától, Ingoli azonban megnyugtatta, hogy a már kapott felhatalmazások ezekre az esetekre is kiterjednek. Ugyancsak lelkes örömmel töltötte el a szívét az a hír, hogy Varannó mellett két falu népe katolikus papot kért. A kassai katolikusok felzendülését szemlélve feltört lelkéből az óhaj, hogy templomok kellenének, ahol misszionáriusok az igazságra szomjas lelkeknek hirdetnék Isten igéjét. Ezzel az apostoli kívánsággal azután végleg meg is szakadnak a szerzetes élvezetes jelentései.¹⁷²

1638-ban előjárója Rómába küldte, az ötvenes évek elején már régtől fogva hazájában él, nemcsak a hittudomány doktora, hanem rendtartományának tiszteletbeli „atyja” is. Amikor az inkvizíció fermói kirendeltségének helyettes vezetőjeként magyarországi érdemeire hivatkozva vezetői tisztséget kért, felpanaszolta, hogy a szerzetben nem veszik figyelembe a misszióban szerzett doktori fokozatát és a vele járó kiváltságokat. A Kongregáció azon nyomban utasította a rendi előjárókat, hogy tartsák tiszteletben a hozzájárulásával adományozott előnyöket, nehogy a misszionáriusjelölteket elriasszák a missziós munka vállalásától.¹⁷³

4. ANGELO DA PETRICCA DA SONNINO ÉS FRANCESCO ANTONIO DA SAN FELICE MISSZIÓFŐNÖKSÉGE

A harmincas évek közepére, Radzini Benedek tiszavirág életű kormányzásának idejére esik két olasz minorita, Francesco Antonio da San Felice erdélyi és Angelo Petricca da Sonnino magyarországi tartományfőnöki, valamint apostoli misszionáriusi küldetése. Már említettük, hogy Ottaviano da Ravenna, megtartva bécsi tanszékét 1631-ben magyarországi tartományfőnökséget kapott és tisztségét, amely csak eszmei volt, 1633 elejéig viselte. Pinieri, aki 1629 tavasza óta erdélyi tartományfőnök és felső-magyarországi missziófőnök volt egyszemélyben, 1632 nyarán megvált Magyarországtól, és mintegy két évig az erdélyi tartományfőnökség betöltetlen maradt. 1633-ra tehát nem volt sem magyar, sem erdélyi tartományfőnök. Radzini Benedek 1633 elején, amikor kinevezték a székelyek egyházlátogatójává, a rend részéről nem tartományfőnökséget, hanem csupán tartományi biztosságot, *commissariatust* kapott. Ő azonban tartományfőnöknek tartotta magát, és rendtársai is így vélekedtek róla.

Ezért Da San Felice, kiváltképpen pedig Da Sonnino megjelenése meglehetősen zavart okozott a minoriták között. A jó atyák tudniillik nem tudták eldönteni, hogy Radzini Benedek rendi megbízatása Erdélybe megszűnt-e vagy sem. Benedek és a sztropkóiak nem is hajoltak meg az új előjáró előtt. Így amikor Da Sonnino

¹⁷² Pietro Sant’Angelo két utolsó levele Kassán, 1639. április 6-án, valamint június 29-én kelt. APF SOCG vol. 81, fol. 175 és 192–193 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1047–1048 és 1070–1071).

¹⁷³ Pietro Sant’Angelo 1647-ben Fermo mellől jelentkezik missziós prefektusnak. TÓTH, *Galántáról Japánba*, 841.

vizitátort küldött a kolostorba, Benedek nem engedte őt vizitálni, sőt a rendtársak egyenesen elüldözték a kolostorból. Emlékszünk, a pórul járt vizitátor nem volt más, mint Francesco Cosmi da Mogliano. A bizonytalan állapot egészen Benedek haláláig fennállott.

A mekkora zavart okozott e két misszionárius Magyarországra érkezése a sztropkói szerzetesek körében, Itáliából idevezető útjuk is legalább annyira tekervényes volt. Da Sonnino és Da San Felice ugyanis még 1630 decemberében megfelelő ajánlásokkal felszerelve eredetileg keletre indult a szintén konventuális konstantinápolyi pátriárkai helytartóhoz, hogy nyelveket tanuljanak. Két esztendő múlva pedig a Propaganda Kongregáció Moldvába és Oláhországba küldte őket, ahová 1632 áprilisában érkeztek meg.¹⁷⁴

A két vajdaságban az oláh szakadár lakosság között elszórtan mindenütt találunk magyar telepeket, amelyek többnyire katolikusok voltak. A nagyobb központokban – mint például Bákó, Jászvásár, Bukarest, Tergovistye és Galac – a magyarság mellett lengyel, bosnyák, damát kereskedők is feltűnnek. A nyugati elem képviseli a katolikusságot, és a misszionáriusok első sorban ezek felkigondozását végzik. A szakadárság tengerében vergődő, hitében és nyelvében veszélyeztetett magyarságról elég részletes képet adnak a misszionáriusi jelentések, főképpen pedig Diodato szófiai missziós érsek, majd Bandino (Bandulovics) Márk marcianopolisi missziós érsek egyházlátogatásainak beszámolóí.¹⁷⁵ Moldvában lengyel jezsuiták és domonkosok, lengyel és olasz minoriták tevékenykedtek a bákói püspök joghatósága és a Propaganda Kongregáció irányítása mellett. A bákói püspököt a lengyel király jelölése alapján nevezték ki, mivel a tartomány a 16. századig lengyel fennhatóság alatt volt, és a lembergi érseki tartomány kiegészítő részeként szerepelt az egyházi hierarchiában. Oláhországban bolgár és bosnyák ferencesek, olasz konventuálisok végezték a lelkipásztorkodást. Mind a két helyen elvétele magyar papokat, majd később bennszülött urbanistákat is találunk. Ezekben az években, a század harmincas–negyvenes éveiben tűnik fel Bellino (Bellinus Pál) magyar pap, akit alkalmasnak tartottak arra, hogy iskolát vezessen.¹⁷⁶ 1633 augusztusában Gregorio da Bari konventuális misszionárius azt jelentette, hogy Bukarestben visszatérített két aposztata magyar papot, az egyiket, Sárossy Györgyöt a kálvinizmusból, a másikat, a szász Benedicti Ananiást pedig a lutheranizmusból. A két pap főpásztor nélkül eltévedt, de most minden vezeklésre képes, hogy visszatérhessen az Egyházba és a lelkipásztorkodásba – írta.¹⁷⁷ A század közepén a fent említett Bandino érsek, aki előbb a karánsebesi bosnyák ferences misszió előjárója volt, majd utódja fogta össze az oláhországi tértítokeket. A két tartomány nemzetiségi és vallási képe azt bizonyítja, hogy az erdélyi katolikusok és a hegyentúli katolikusok között állandó kapcsolat volt. Az erdélyi kispapok a bákói, szófiaí és marcianopolisi főpapoktól vették fel az egyházi rendeket, az erdélyi

¹⁷⁴ Da Sonnino és Da San Felice jelentése 1633 nyaráról, *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, I, 175–180.

¹⁷⁵ A moldvai magyarságra lásd a *Moldvai csángó-magyar okmánytár*ban közölt jelentéseket, továbbá a *Diplomatarium Italicum* egyes kötetét. A konventuális misszió első korszakának feldolgozása: BONAVENTURA MORARIU, *La missione de Frati Minori Conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo (1623–1650)*, *Miscellanea Francescana* 62 (1962) 16–103; illetve PIETRO TOCANEL, *Laboriosa organizzazione delle Missioni in Bulgaria, Moldavia, Valachia e Transilvania*, *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide memoria Rerum. 350 anni a servizio delle missioni 1622–1972. I/1–2: 1622–1700* (ed. Josef Metzler), Rom–Freiburg–Wien 1971–1972, 239–273.

¹⁷⁶ Rövid életrajza: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 781.

¹⁷⁷ SOCG vol. 76, fol. 234. 235. 241–242 (SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 259–260) és vol. 58, fol. 161; Acta, vol. 10, fol. 1–3 [?].

ferenceseknek pedig kolostoruk volt Bákóban. Bandino még búcsúkat is kért az erdélyi egyházak részére a pápától. A vajdák udvarában állandóan találunk többnyire katolikus magyarokat, akik titkári és egyéb bizalmas tisztségeket viseltek. A század második felében, amikor Erdély a töröktől, tatártól zaklatott moldvai és oláhországi menekültek menedékhelye volt, másrészt pedig a magyar király hatalma fokozatosan megerősödött a fejedelemségben, az olasz minoriták egyre sűrűbben jelentek meg az országrészben, míg végre egyesek közülük véglegesen megtelepedtek a főúri kastélyokban. Ilyen körülmények között érthető tehát, hogy a Rómából az oláh területekre jövő misszionáriusok igyekeztek kapcsolatokat szerezni a magyar katolikusokkal és rajtuk keresztül értesültek Erdély vallási viszonyairól is. (Minderről a második könyvben részletesen szó lesz majd.)

Amikor 1632 áprilisában a két misszionárius megérkezett Oláhországba, természetesen nyomban érintkezésbe léptek a tergovistyei és bukaresti magyar katolikusokkal. Hasonlóan cselekedtek elődjeik is. Két évvel előbb távozott el a misszióból Péter Pál atya, akit az erdélyi magyarok és szászok nagyon megszerettek és megsirattak. Elpanaszolták, hogy távozásával olyanok lettek, mint pásztor nélkül a nyáj, nincs, aki kereszteljen, misézzon, oktasson. Az oláhországi, moldvai, bukaresti katolikusok, magyarok és szászok nevében számos tekintélyes egyén írta alá a Kongregációhoz küldött levelet, úgymint Paris Neopacto, a fejedelem íródeákja, Pápay István, Kenderesi Zsigmond, Székely János és még jónéhány előkelőség.¹⁷⁸ Da Sonnino és Da San Felice is ebbe a környezetbe kapcsolódott be, és a helyiektől szereztek értesülést arról, hogy Erdélyben és Magyarországon mennyi munka vár a misszionáriusokra. A fejedelem titkára, aki nemes származású férfiú volt, az erdélyi főurakhoz fűződő kapcsolataira hivatkozott, ami elősegítené a vállalkozó lelkű misszionáriusok részére az országba való bejutást.

A két misszionárius annyira fellelkesült, hogy missziós felhatamazásuk Erdélyre és Magyarországra való kiterjesztését kérték a Kongregációtól. A bíborosok legott kinevezték Da Sonninót magyarországi és Da San Felicét erdélyi tartományfőnökké, ugyanakkor Giovanni Battista da Larino, a rend apostoli helytartója azt kérte, hogy a két misszionárius maradjon továbbra is helyén, mert életszentségükkel meghódították a lelkeket, és távozásukkal csak két térítő maradna a területen.¹⁷⁹ Az oláh vajda pohárnoka, Francesco d'Agagni pátriárkai helytartó, rendi missziófőnök és Marcheville gróf konstantinápolyi francia követ elismerő levelei is a térítők ottmaradásának előnyei mellett szóltak.

Róma mégis inkább Guglielmo Vizzani vezetése alatt három új misszionáriust, Benedetto Emanuele Remondi da Milano, Giovanni Marinerio da Roma és Giovanale Falchi da Cuneo papokat küldte az oláh és moldvai missziókba, a két misszionáriust pedig Rómába rendelte, hogy Bécsen át Magyarország és Lengyelország felől vonuljanak Erdélybe.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Az oláhországi katolikusok levele, 1630. augusztus 27. APF SOCG vol. 58, fol. 161.

¹⁷⁹ MONAY szerint Da Sonnino 1634. április 17-én kapott magyar provinciális, míg Da San Felice 1635. január 20-án erdélyi provinciális kinevezést. MONAY, *De provincia Hungarica*, 61 és 96.

¹⁸⁰ MORARIU, *La missione dei frati minori*, 38–39.

A két térítő ekkor már egyenesen azt kérte a Kongregációtól, hogy nevezze ki őket missziófőnökké, Da Sonninót Magyarországra, Da San Felicét pedig Erdélybe, Radzini Benedek pedig elégedjen meg a hét vármegyével. A nagy vállalkozáshoz tíz elszánt, képzett, buzgó és példás életű szerzetest kértek, akik készek véglegesen megtelepedni a nekik kijelölt missziós területen és a vértanúságtól sem riadnak vissza. Mivel mindössze tizennégyen lettek volna a misszióban, azt kérték, hogy az addig folyósított évi 100 scudót egészítsék ki 200-ra, és tekintettel a pénzáttalalás nehézségeire, az első év segélyét adják ki egy összegben az utazás előtt. Meg voltak róla győződve, hogy ha egyszer gyökeret vernek az ismeretlen nép körében, önkéntes adományokból is megélnék. A szegény és elhagyatott templomok felszereléséhez és a misézéshez különféle kegytárgyakat kértek, nevezetesen két váltó fehérneműt a nápolyi apácakolostoroktól Boncompagni bíboros-érsek közbenjárásával, továbbá a vándormissziókra való tekintettel két kisalakú misekönyvet, hasonlóképpen két kisalakú kelyhet a hozzá való kehelykendővel, valamint *corporaléval*, *bur-sával*, és két különböző színű miseruhát. És mivel sem Erdélyben, sem pedig a hegyeken túl nem tudtak volna beszerezni katolikus irodalmi műveket, néhány a mindennapok során használatos hittudományi művet kívántak. Mindenekelőtt két példány kátét.

Ebben az időben három káté volt használatban a plébánosok és hitoktatók között. A Trentói Zsinat felkérésére IV. és V. Pius pápa hittudósok és kánonjogászokból alakított bizottsággal Boromeo Szent Károly irányítása mellett elkészítették a *Catechismus ad parochos* című kátét, amely a plébánosok és hitoktatók, hitszónokok részére fejezetekben összefoglalta a katolikus hit- és erkölcsi rendszert. Ezt a kátét *Catechismus Romanus* és *Catechismus Concilii Tridentini* néven is ismerjük. A tanulóifjúság és az értelmiség kielégítésére Canisius Szent Péter egyházdoktor háromféle katekizmust szerkesztett, amelyet úgyszólván minden nyelvre átültettek, és a jezsuiták az egész világon elterjesztettek. Canisiust magyarrá előbb Telegdy Miklós, a nagy-szombati nyomda alapítója, majd a jezsuita Vásárhelyi fodította le. Végül Olaszországban igen elterjedt volt Bellarmini Szent Róbert ugyancsak egyházdoktor kátéja, amelynek Marnavics Tomkó zágrábi olvasókanonok, boszniai püspök Pázmány idejében készítette el horvát nyelvű változatát.

A hitoktatáshoz szükséges kátén kívül Lancellotti perugiai kánonjogász *Institutiones Iuris Canonici* négykötetes művét is kérték szerzeteseink. Ez a munka feldolgozta a Trentói Zsinat előtt kialakult kánonjogi gyűjteményt, a *Corpus iuris canonici* anyagát, és Európa-szerte mindenütt használták az Egyházban. A munkát kiegészítették a Zsinat reformhatározatai, amelyeket a dogmatikai döntésekkel együtt *Acta Concilii Tridentini* címen adtak ki ismételtlen a századok folyamán. A dogmatikai fejezetekben a Zsinat világosan kifejtette hagyományos álláspontját a protestáns tanokkal szemben és egyúttal biztos alapot adott a katolikus hittudósoknak az ellenféllel való vitatkozáshoz. Érthető tehát, hogy szerzeteseink igyekeztek beszerezni a zsinati határozatokat is. Végül kérték még Martinus Becanus (Verbeeck) jezsuita hittudós hitvitázó műveit. Becanus Pázmány korának egyik legkiválóbb hitvitázója volt, Bellarmini kardinális mellett. Műveit és személyét is jól ismerték hazánkban, hiszen II. Ferdinánd császár és király őt választotta gyóntatójává. Jelentős szerepet

játszott a nikolsburgi béke megkötésénél, hiszen az Egyházra sérelmes békefeltételek elfogadását úgy véleményezte, mint nagyobb bajok elhárítására szolgáló megoldást.

A mintegy félfévre terjedő utazáshoz – az éves díjon felül – a misszionáriusok 300 scudo útiköltséget (*viaticum*) igényeltek. A kiadásokat úgy kívánták csökkenteni, hogy a Kongregáció ajánlásával nagybőjt folyamán hitszónoklásokat vállalnak. Da Sonnino hamarosan kapott is meghívást Padovába a nagybőjti időszakra. Mint minden hazánkba induló hitterjesztő, ők is kértek ajánlóleveleket: Da Sonnino a bécsi nunciushoz és Pázmányhoz, Da San Felice pedig a lengyel királyhoz, az erdélyi fejedelemhez, a moldvai és az oláh vajdához.¹⁸¹

A Kongregáció két ízben, az 1634. novemberi és az 1635. januári üléseiben foglalkozott misszionáriusaink ügyével. A két tartományfőnök missziós megbízását kiterjesztette Magyarországra és Erdélyre is,¹⁸² és felhatalmazta őket, hogy tíz rendtársat vegyenek magukhoz, akiket a rend főelőjárója jelöl ki, megszavazott részükre 200 scudo évi tartásdíjat, a megfelelő útiköltséget és ajánlóleveleket a bécsi és a lengyel nunciushoz, továbbá Pázmányhoz. A misszióba kijelölt tíz szerzetes a nápolyi rendtartomány különböző rendházaiból került ki, és mindnyájan elnyerték már a borostyánkoszorút (két vezetőjük pedig a doktori fokozatot is). Név szerint a következők voltak: Bernardino da Muro, Bartolomeo da Sonnino, Leone da San Fele, aki addig a ruói kolostor helyettes házfőnöke volt, Giacomo da Sonnino, Bonaventura da San Fele, Antonio da Cuccaro, Francesco da Marsico, a san fele-i kolostor guardiánhelyettese, Giovanni da Maranola, Carlo da Muro, Giovanni da Fele, Francesco da San Giovanni, a nápolyi Szent Lőrinc kolostor újoncmestere, végül Antonio da Castelforte. Közülük mindazonáltal csak hat vagy nyolc érkezett meg Magyarországra.¹⁸³

A misszió megszervezésében bizonyára kedvező hatást gyakorolt a bíborosokra Loparai István bosnyák obszerváns ferences váratlan megjelenése, aki azt az örvendetes hírt hozta Erdélyből, hogy a fejedelem katolikus tanácsosai és egyéb befolyásos katolikus urak közbenjárására szabad mozgást engedélyezett a Szalinali Istvánnal letelepedett bosnyák szerzeteseknek. Erre – még látni fogjuk – 1634. november 21-én a bíborosok Szalainait is kinevezték apostoli hitterjesztővé.¹⁸⁴

¹⁸¹ APF SOCG vol. 394, fol. 139 (Larino generális a két misszionáriusról); uo., fol. 373 (Da Sonnino és Da San Felice kérelme tíz szerzetesről, illetve a tizennégy emberre számított 200 scudóról); uo., fol. 374. (ajánlólevelek, illetve könyvek utáni kérelem tőlük); uo., fol. 389 (engedélyt kérnek tiltott könyvek olvasására). Az iratok közölve: Τότῃ, *Litterae missionariorum*, I, 483–485 és 486–488. – Megbízatusukra még szintén Τότῃ, *Litterae missionariorum*, I, 533–534 és 554–557.

¹⁸² Addig is, míg Da Sonnino és Da San Felice távol lesz Moldvától és Oláhországtól, a Propaganda Kongregáció 1635. november 12-én Guglielmo da Monte San Vito di Ancona és Francesco Antonio de Menghis da Forlit küldte keletre megfelelő útiköltséggel a konstantinápolyi pátriárkai helytartó missziófőnöksége alá. A moldvaiak kinevezése 1635. november 12-én kelt. APF Acta, vol. II, fol. 338 [és/vagy] fol. 344 [?].

¹⁸³ APF Acta, vol. 10, fol. 134 és 165. – Velenceből a két vezetőn kívül további hat szerzetes indult Magyarország felé: Bernardino da Muro, Leonardo da Santo Fele, Bartolomeo da Sonnino, Giacomo da Sonnino és két laikus testvér, Francesco Domenicale da Tolentino és Egidio da San Martino. Τότῃ, *Litterae missionariorum*, I, 556–557; illetve ΣΑΪΑΙ, *A Propaganda... levéltárából*, 319–321 (SOCG vol. 77, fol. 227 és 228).

¹⁸⁴ Acta, vol. 10, fol. 135r.

A konventuális csapat május 12-én már a császárvárosban volt, és megkezdte tárgyalásait a különböző hatóságokkal, hogy megfelelő biztosítékok birtokában ketős célját elérje. Noha Malatesta Baglioni nuncius minden befolyását latba vetette, a szerzetesek hamarosan tisztába jöttek azzal, hogy számukra is leküzdhetetlen akadályokba ütközik Erdélybe bejutni. Ráadásul a császár mindenekelőtt az iránt érdeklődött az útlevelet kérő nunciustól, hogy az atyák vajon tudnak-e magyarul. Nem csoda, hogy útlevelük kiállítására ezután csak vonatottan ment végbe. A két tartományfőnök végül úgy határozott, hogy míg Da Sonnino az eredeti tervek szerint Magyarországra indul, Da San Felice Krakkón és Moldván át a lengyel király segítségével kíséri meg az Erdélybe történő bejutást. Egyelőre azonban mindnyájan Nagyszombatba mentek, hogy valamely ferences kolostorban megtanulják a magyar nyelvet. Chumar Mihály ferences főbiztos engedélyével egy hetet a helybeli szigorított ferences kolostorban töltöttek.

A két tartományfőnök Bonaventura da Genova kalauzolásával a meleg fürdőikben tartózkodó primást is felkereste, aki nagy szeretettel fogadta őket, de a magyarországi nyelvek hiánya miatt nem tudta mindnyájukat munkába állítani. Kiválasztott közülük négyet, a többit pedig, mint korábban láthattuk, Bonaventura közbenjárására Nyitrára irányította Telegdy Jánoshoz, aki kalocsai érsek és a nyitrai püspökség kormányzója volt. Mivel az érseksége török megszállás miatt pusztá cím volt, a nyitrai javadalom biztosította számára a méltóságát megillető megélhetést. Szintén szó esett már arról, hogy Telegdy még a soproni országgyűlésen megkedvelte a nagy hatással szónokló és vitatkozó Bonaventurát, és megígérte neki, hogy székvárosában rendházat, templomot, iskolát ad a minoritáknak.

A két tartományfőnök a szerzetesek egy részével tehát Nyitrára ment, ahol a kalocsai érsek nyomban megnyitotta előttük az érvényesülés lehetőségét. „Palotát” bocsátott rendelkezésükre, ahol Da Sonnino magyar tartományfőnök – aki kiváló hittudós és szónok volt – iskolát nyitott, falai között logikát, bölcséletet és némi hittudományt, elsősorban kazuisztikát adott elő. A kazuisztika a gyóntatásra és a lelkipásztorkodásra készítette elő a kisebb igényű helyekre szánt kispapokat. A derék olasz azzal a gondolattal foglalkozott, hogy akadémiát, a primás által abban az időben alapított egyetemhez hasonló főiskolát nyit, míg Da San Felice majd Erdélyben alapít hasonló tudományos intézményt. Ám csakhamar belátta, hogy a város nem igazán alkalmas hely magasabb fokú tudományos intézmény meggyökereztetésére. A környékbeli magyar ifjúságot elsősorban a végvári vitézi élet vonzotta, a magasabb tudományokat szomjúhozó ifjak pedig inkább Nagyszombatba áramlottak, ahol tudós jezsuiták és virágzó intézetek fogadták őket. Da Sonnino, hogy magyar rendtársakat neveljen, mindenesetre beöltöztetett két szerzetesjelöltet, két olasz szerzetesnek viszont megengedte, hogy egy püspök¹⁸⁵ kíséretében, aki királyi biz-

¹⁸⁵ Sennyei István győri püspökről van szó, aki 1635 márciusában indult Horvátországba, és ezen útból visszatérőben halt meg röviddel 1635. augusztus 20. után. Vö. MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1635/105; uo., MKA Libri dignitariorum (E 683) vol. 3, fol. 103.

tosként Horvátországba utazott, missziós útra induljon. Ő is tárgyalt Esterházy Miklós nádorral, hogy megszerezze a varannói kolostort. Amikor Ottaviano de Ravenna bécsi állása valószínűleg a jezsuitákkal keletkezett viszálya folytán megingott, emlékszünk, Da San Felice érdemes kollégáját javasolta a Kongregációnak a tanszék méltó betöltésére, a Propaganda bíborosai azonban a rendfőnökkel egyetértően Gioacchino Ravenna szerzetest helyezték a nagyszabású tudományos őrhelyre.¹⁸⁶

Nyitrai tartózkodása alatt természetesen Da San Felice sem maradt tétlen. Míg Da Sonnino tanítással igyekezett lelkeket hódítani, társa protestánsokkal és katolikusokkal hitvitákat rendezett a két vallás közt fennálló fontosabb kérdésekről. Egy ízben azt bizonyította, hogy a Szentírás mellett a szenthagyomány is egyenrangú hitforrás, amely kiegészíti és magyarázza a Szentírást. Legfőbb gondja azonban arra irányult, hogy bejusson Erdélybe. Telegdy érsek udvarában ismerkedett meg Csáky László főúrral, a pápai vár főkapitányával, aki megígérte neki, hogy a tél folyamán magával viszi a távoli tartományba. A gróf időközben Nagyszombatban tárgyalt Pázmánnyal, majd egy szerzetes kíséretében visszatért Pápára, ahol a pálosok megtelepítésével foglalkozott, hogy a színig kálvinista várost megtérítse. Ingoli arra buzdította a tartományfőnököt, hogy maradjon állandó kapcsolatban a gróffal, és várja türelemmel a kedvező pillanatot, amikor társaival együtt bejuthat a fejedelemségbe. Da San Felice Pápáról visszahívott szerzetesével, továbbá Domenicale atyával, és talán még egy-két rendtársával végül Kassára vonult, hogy ott magyarul tanuljon, és mint jelentette, a kis ország szájában résen legyen, hogy elcsípje az alkalmas pillanatot.¹⁸⁷

A nyitrai alapítás időközben füstbe ment. Egy ideig ott tartózkodott Giuseppe da Capua, de már ő is a távozás gondolatával foglalkozott, amikor a hirtelen halál elragadta. Bonaventura da Genova szerint ezzel a veszteséggel a halódó nyitrai gyökérverés véglegesen megghiúsult, mert a püspök a háttérben féltékenykedő jezsuiták és a – némely minorita eredetű birtokát féltő – székeskáptalan befolyására elhidegült a szerzettől.

A kudarc oka az volt, hogy a rend képtelen volt a tervezett intézmények eredményes megalapozására. Magyar erői nem voltak, az ifjúság nevelésével nem foglalkozott, a szerzetesek a kötelező három év után rendszerint igyekeztek visszatérni hazájukba, hogy ott élvezzék a doktori fokozattal járó előnyöket. Nagyszombat közelsége egyébként sem szolgált előnyére a tervezett főiskolának.

¹⁸⁶ Erre vonatkozóan lásd Da Sonnino, Da San Felice és Bonaventura da Genova 1635 tavaszán és nyarán kelt számos levelét. TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 562–563. 570–574. 584–593. 597–600. 603–606. 611–619; továbbá ezek alapján TÓTH, *Galántáról Japánba*, 835–838. – Sonnino esetleges bécsi kinevezéséről: APF Lettere, vol. 15, fol. 144v (a Kongregáció levele a generálshoz, 1635. december 19). – Csáky László erdélyi birtokainak ügyeiben, illetve országgyűlésre látogatott a fejedelemségbe. II. Ferdinánd 1632 tavaszán figyelmeztette, hogy a háborús hírek miatt, amelyek éppen Erdély felől szállingóznak, maradjon várában. MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1632/93.

¹⁸⁷ Kassa, 1635. júl. 21. APF SOCG vol. 77, fol. 50 és 52v (SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 281–282).

Az év végén a tartományfőnökök úgy érezték, hogy minden téren zsákutcába jutottak terveikkel. A varannói alapítás reménye szétfoszlott, a rádi építkezések Radzini Benedek joghatósága alá tartoztak, a nyitrai káptalan és a kalocsai érsek megvonta tőlük bizalmukat, az erdélyi fejedelem szigorúan elzárta a határt. Hírek szerint Erdélyben belső forrongás kezdődött, a fejedelem látni se akar katolikus papot az országában. A magyar püspökök, köztük Simándi István választott erdélyi püspök, továbbra sem helyezték, hogy a konventuális ferencesek belépjenek Erdélybe, a moldvai út nem látzott célravezetőnek. Ezek a tapasztalatok arra készítették a kiábrándult tartományfőnököket, akik Oláhországban még a vértanúságra is késznek érezték magukat, hogy bejelentsék visszatérésüket a Propaganda bíborosainak.¹⁸⁸

A Kongregáció azonban egyelőre megtiltotta nekik, hogy útra keljenek missziójukból, és emlékeztette őket a grúziai theatinusok hőstetteire, akik az első hónapokban gyökerekkel táplálkoztak, mégsem hagyták el a számukra kijelölt területet. A tartományfőnökök, akik közben már félúton voltak Itáliába, visszatértek Magyarországra, ahol Thurzó Mihály 1636. augusztus 10-ei halálával új és hatalmas missziós terület nyílt meg előttük. A Propaganda kardinálisai írásban kemény szemrehányást tettek a magyar püspököknek, mert nem támogatták a misszionáriusokat, ugyanakkor tétlenül nézték, hogy a protestánsok Turócbán és egyebütt templomokat építenek, és ellenállás nélkül előretörnek. Megvédte a tartományfőnököket az osztrák tartományfőnök s a bécsi guardián alaptalan vádjai ellen, és a rágalalmazók leváltását követelte a rendfőnöktől.¹⁸⁹

Mindamellet a két tartományfőnök nem maradt sokáig Magyarországon: Da San Felice missziós püspök lett Japánban,¹⁹⁰ Da Sonnino pedig megkapta a Gulielmo Vizzani – 1637. október 17-ei – halálával megüresedett konstantinápolyi pátriárkai helytartóságot.¹⁹¹ A leendő vikárius az 1637-es év nyarát Horvátországban töltötte egy ismeretlen német gróf udvarában, aki lutheránus volt és állandóan vitatkozott vele vallási kérdésekről. A főúr makacsul azt állította, hogy az Egyház tévedhet. Utoljára a vakbuzgóság hatása alatt megfenyegette vendégét, hogy ha nem távozik tőle, elteszi láb alól. A misszionárius azt is tapasztalta, hogy a horvát ferencesek eredménytelen működésének legfőbb oka, hogy vagyonuk van, és hogy a főurak nem hajlandók nekik visszaadni régi templomaikat.¹⁹² Az állandóan betegeskedő szerzetes, noha munkaképtelennek érezte magát, visszatért Oláhországba és elfoglalta új hivatalát a török birodalomban.¹⁹³

¹⁸⁸ Da San Felice, 1635. december 8. TÓTH, *Litt. missionariorum*, I, 666–668 (APF SOCG vol. 78, fol. 58).

¹⁸⁹ APF Acta, vol. 12, fol. 290v–291r.

¹⁹⁰ Da San Felice személyéről: BONAVENTURA MORARIU, *F. A. Frascallo*, Miscellanea Franciscana 50 (1950) 498–514; illetve rövid életrajza TÓTH, *Galántáról Japánba*, 819 és 826–827. Püspöki kinevezéséről értesítés a bécsi nunciushoz: APF Lettere, vol. 16, fol. 109r.

¹⁹¹ Konstantinápolyi kinevezéséről: APF Lettere, vol. 18, fol. 23v–24r (1638. április 3., értesítés a konstantinápolyi császári követ számára).

¹⁹² APF Acta, vol. 12, fol. 420r; illetve TÓTH, *Litt. missionariorum*, II, 897–900 (SOCG vol. 79, fol. 233).

¹⁹³ Da Sonnino további életútjára: TÓTH, *Galántáról Japánba*, 825; MORARIU, *La missione...*, 44–53.

5. GIOVANNI BATTISTA FIORENTINO MISSZIÓFŐNÖKSÉGE

Térjünk vissza Radzini Benedek 1637. februári halálához. A Kongregáció 1637. május 11-én a rendfőnök jelölése alapján Giovanni Battista da Fiorentinót, a hittudomány mesterét nevezte ki mind a hét vármegye, mind Erdély területére missziófőnöknek.¹⁹⁴ Az előd, de Pietro Vallonica da Sant’Angelo és Bonaventura da Genova is nagyra becsülte őt buzgalmaért, képzettségéért és jámborságáért. Benedek eltávozásakor helyettesévé tette Sztropkón, noha Klusevics és a lengyelek nem szívtették az olaszokat. Ő viszont nyelvi okokból sürgette új lengyel szerzetesek küldetését, ugyanakkor persze hangoztatta, hogy az olaszokat mindenütt kedvelik. A rend főbiztossá nevezte ki őt, ami fokozta benne a buzgalmat, hogy új rendházakat alapítson. A szerednyei kastélyban véglegesen megállapodott Melith Györggyel a rádi kolostor építésének befejezéséről és a szerzetesek bevonulásáról.¹⁹⁵ A gróf megígérte, hogy a közeledő országgyűlésen megtárgyalja Homonnai Jánossal a varannói kolostor helyreállításának évek óta húzódó ügyét is. Emellett Duphin avagy Duphicz (Dubinne?) földesura elűzte a prédikátort és a missziófőnök újraszentelte a protestánsok által használt templomot.¹⁹⁶

Mindeme remények és eredmények nagy örömet keltettek a Kongregáció bíborosaiban, akik készséggel hozzájárultak ahhoz, hogy a missziófőnök ünnepélyesen a hittudomány doktorává avassa azokat a szerzeteseket, akiknek a *trienniuma* lejárt. Tudjuk, ekkor kapott doktorátust Leleszen Bonaventura da Genova és Pietro Vallonica da Sant’Angelo is, aki 1638 elején a missziófőnök megbízásából Rómában járt, hogy a miszsiók helyzetéről tájékoztassa a Kongregációt.¹⁹⁷

A szerzetesek abban az évben ünnepélyesen bevonultak az új otthonukba, a rádi kolostorba, noha az épület negyedik szárnyának megépítése elmaradt.¹⁹⁸ Számuk személyzethiány miatt bizonyára jóval alatta maradt a lelkesedésükben eredetileg tervezett tizenkettőnek. A szerény fészekrakás mégis fontos volt, mert az olasz szerzetesek eljöhettek Sztropkóról, és a helybeli plébánia gondozása mellett vándormissziót is folytathattak a környéken. Az alapítás azonban nem adott szilárd alapot számukra. Meghalt a nemes lelkű pártfogó, a rokonok pedig már nem lelkesedtek a kolostor fennmaradásáért, sőt a Melith György által végrendeletben hagyott 500 forint felhasználása az építkezés befejezéséhez éppen az ő halogatásuk miatt elto-

¹⁹⁴ Fiorentino kinevezése: TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 833 (APF Acta, vol. 12, fol. 291).

¹⁹⁵ Erről tudósító levele Sztropkón, 1637. november 26-án kelt. APF SOCG vol. 80, fol. 305 (TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 909–910).

¹⁹⁶ Fiorentino levele, Sztropkó, 1638. január 24. (referálva 1638. július 19-én). APF SOCG vol. 80, fol. 307 (TóTH, *Litterae missionariorum*, I, 706–707). – TóTH ISTVÁN GYÖRGY azonosítása alapján Duphin a mai Duplinnal, azaz a Sáros megyei Bányavölgygel azonos.

¹⁹⁷ Da Genova levele, Pozsony, 1637. december 14. APF SOCG vol. 80, fol. 320 (TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 916–917).

¹⁹⁸ Da Genova levele, Pozsony, 1637. december 4. (referálva 1638. január 30-án). APF SOCG vol. 80, fol. 326 (TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 914–915).

lódott.¹⁹⁹ A szerzetesek megtelepedése felizgatta a környékbeli kálvinistákat, és néhány vakbuzgó kálvinista 1639. november 6-án két kardcsapással halálra sújtotta a kolostor egy fiatal kiségitőtestvér tagját, a nemes szülőktől Rozvágyon született Iglódy Istvánt. A vértanúhalál részleteiről a rendtartomány vezetője 1640. január 20-án terjedelmes jelentésben számolt be a Kongregációnak.²⁰⁰

A varannói kolostor helyreállításának ügye sem haladt előre egy tapodtat sem. Az 1638. évi országgyűlés vallásügyi vitái rendkívül hevességgel folytak mind katolikus, mind protestáns részről. A protestánsok mint *Status Evangelicus* a királyhoz fordultak panaszaikkal, egyebek közt sérelmezték, hogy Homonnai János és neje, Jakusith Anna, a nagy Thurzó György unokája – állításuk szerint – elvette tőlük a varannói templomot és iskolát.²⁰¹ I. Rákóczi György fejedelmi székének végleges megszilárdulása és Pázmány halála csak fokozta a protestánsok harciasságát a folyton növekvő katolikus visszahódítással szemben. Ilyen körülmények között egyre növekvő hajlandósága ellenére Homonnai nem látta elérkezettnek az időt arra, hogy a régi ferences kolostort felújítsa. Esterházy Miklós véleménye is hasonló volt, aki pedig kezdettől fogva jóindulatúan viseltetett eme próbálkozás iránt. Fiorentino belenyugodott a változhatatlanba, jómaga is belátta, hogy azzal a kevés idegen szerzetessel, akiknek egy része még ráadásul alkalmatlan volt nagyobbszabású lelkipásztori és térítő munkára, nem tudta volna egyszerre megtölteni a két kolostort. Immár megelégedett volna azzal, ha Homonnai rájuk bízta a varannói templomot és vele a hívek lelki gondozását. Elindulásnak ez is elég lett volna. Ezért a Kongregáció és Malatesta nuncius közbenjárását kérte a grófnál.

A missziófőnök hol Sztropkón, hol Rádon tartózkodott, ahonnan ellátogatott a környékbeli nemesi kúriákba és várkastélyokba. Még 1638 augusztusában éppen akkor volt Rádon, amikor az alapító Melith számos előkelő úrral és Simándi István választott erdélyi püspökkel együtt meglátogatta a szerzeteseket. A püspök elpanaszolta, hogy a Szentszék a királyi püspökkinevezés körül folytatott viták miatt vonakodik hozzájárulni kinevezéséhez, noha Ingoli, a Propaganda titkára állandóan biztatja.²⁰² Erdélynek bizony nagy szüksége lenne a püspökre, mert sok visszaélés található az egyházi életben, elsősorban a magára hagyott papság soraiban, amely nyilvános ágyasságban él, sokan meg is nőszülnek. Amikor a Kongregáció megbízottja, Szalainai István bosnyák szerzetes fellépett a nős papok ellen, azok a fejedelemhez fordultak védelemért, aki azután hasonló külföldi példákra hivatkozva meg is védte őket – kesergett a főpap. Simándi szerzetesünk által is megsürgette püspöki

¹⁹⁹ Melith György végrendelete: MOL Klobusiczky család levéltára (P 433), 3. cs., 20. tétel (Klobusiczky András 1636–1680); másik példánya MOL MKA Neoregistrata Acta (E 148), 924-2.

²⁰⁰ Tóth, *Relationes missionariorum*, 57–65 (APF SOCG vol. 83, fol. 228–244).

²⁰¹ Pietro Vallonica két levele, Pozsony, 1638. március 12. APF SOCG vol. 80, fol. 345–46 és fol. 344 (Tóth, *Litterae missionariorum*, II, 945–946 és 947–951).

²⁰² Fiorentino levele, Rád, 1638. augusztus 27. APF SOCG vol. 80, fol. 308 (Tóth, *Litterae missionariorum*, II, 991–992).

kinevező bulláját, mert azt remélte, hogy az erdélyi katolikus urak segítségével bejuthat a fejedelemségbe.²⁰³

Fiorentino buzgó lélekkel viselte a missziófőnöki tisztséget, de állandóan betegeskedett. Kevéssel lélekvezése után Chumar már halála híret jelentette, mire helyébe Girolamo d’Alba szerzetest nevezték ki.²⁰⁴ Ugyanakkor más jelentkező is akadt, a Kongregációnál Falleroni minorita szerzetes ajánlotta magát utódjául. Hivatkozott huszonnégy éves szerzetesi múltjára, hogy tizenkét éve hitszónok, tíz éve a hittudomány doktora, öt évig guardián, s három éve szolgálja a Kongregációt, s hogy már sokat vitatkozott az eretnekekkel.²⁰⁵ A missziófőnök azonban ekkor még életben volt, igaz, 1638 óta súlyos szívbántalmakat érzett, a tüdeje sem volt jó, vért köpött. Kassán gyógykezelte magát, de a betegségek elhatalmasodtak rajta.²⁰⁶ Giovanni Battista Astori 1639. novemberében mint nem régen elhunytól emlékezik meg róla.²⁰⁷

* * *

A harmincas évek második felében Fiorentino missziófőnöksége és Da Sonnino tartományfőnöksége idején működött Magyarországon Giuseppe da Capua, akit a tartományfőnök hívott ide, és akinek neve eddig még csak éppen hogy előbukkant. A tudományosan jól képzett Da Capua Da Sonnino mellett tanított Nyitrán, közben térített és írogatott is. Megtérített egy olyan papot is, aki óriási megrökönyödésére két szín alatt szolgáltatta ki a szentáldozást.

A két szín alatti áldozásnak vannak némi történeti nyomai Magyarországon. I. Ferdinánd király és császár uralkodásának végén mind a birodalomban, mind hazánkban azt remélték, hogy a papi házasság és a két szín alatti áldozás engedélyezésével sok pap és hívő megmaradna az Egyházban és sok protestáns is visszatérne oda. Ferdinánd meg is bízta az ő és a magyar főpapok nevében Trentóban megjelenő magyar főpapokat, hogy ezt a két engedményt szerezék meg. Draskovics György zágrábi, Dudics András tinini püspök fel is szólaltak ebben az ügyben a Zsinaton. A zsinati atyák többsége azonban, elsősorban a spanyol résztvevők ellenkezése miatt, akik az engedményekkel a protestantizmus lassú beszűremlésétől féltek, nem volt hajlandó egyetemes törvény alakjában eleget tenni az uralkodó sürgetésének, végül a pápa belátására ulta az ügy megfelelő elintézését. IV. Pius még 1560. október 7-én megtiltotta Oláh Miklós érseknek, hogy két szín alatt szolgáltassák ki az Oltárizentséget Magyarországon. Elrendelte azt is, hogy az ágyas papokat el kell távolítani az oltár mellől, és szabad kezett kell engedni nekik, hogy oda menjenek, ahova a szenvedély dühe ragadja őket. Együttal fel-

²⁰³ GALLA FERENC, *Simándi István vál. erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye*, Notter Antal Emlékönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről (szerk. Angyal Pál–Baranyay Jusztin–Móra Mihály), Budapest 1941, 561–587, itt 580–581.

²⁰⁴ Fiorentino hamis halálhíre: APF Acta, vol. 12, fol. 410. – Alba püspöki város Torino közelében.

²⁰⁵ Falleroni ajánlkozása: APF SOCG vol. 397, fol. 593 és vol. 80, fol. 141.

²⁰⁶ Betegségéről 1639. június 20-án Kassán kelt levelében szól. APF SOCG vol. 81, fol. 267.

²⁰⁷ Astori már 1639. november 20-ai levelében úgy ír Fiorentinóról, mint aki már az örökkévalóságba költözött. Τότι, *Galántáról Japánba*, 839 (vö. még [Uő], *Litterae missionariorum*, II, 1090–1091; APF SOCG vol. 82, fol. 159).

hatalmazta az érseket, hogy a magukba térő hitehagyott papokat fogadja vissza az Egyházba, oldozza fel és helyezze vissza az oltár szolgálatába. Ferdinánd nyomására Róma később bizonyos feltételek mellett mégis megengedte több németországi és az esztergomi érseki tartomány területén a szentáldozás két szín alatt való kiszolgáltatását. Ez a kiváltság azonban nem állott fenn sokáig, mert a protestantizmus feltartóztatásának reménye nem valósult meg. VIII. Kelemen 1604-ben kifejezetten elítélte az egyik magyar püspök eljárását, aki egy helységben megengedte, vagy inkább eltűrte a két szín alatt való áldozást, míg megdicsérte Pethé Márton kalocsai érseket, aki azt eltiltotta.²⁰⁸

Ilyen elszigetelt esettel állunk szemben Giuseppe da Capua jelentésében is. A szerzetes közbenjárt a Kongregációnál, hogy a bűnös pap feloldozást kapjon. Ez az eset és a protestánsok két szín alatt való úrvacsorája arra készítette a szerzetest, hogy írásban foglalja össze az Egyház tanítását a két szín alatt való áldozásról és feleljen a protestánsok idevágó ellenvetéseire. Kéziratának másolatát megküldte a Propagandának. Ugyanakkor különféle szentérmék és egyéb kegytárgyak, mint spanyolországi keresztek, *Agnus Dei* viaszképek küldését kérte a Kongregációtól, hogy azokat a hívek között kioszthassa.²⁰⁹

Giuseppe da Capua 1637. szeptemberében, amidőn látta, hogy Lósy Imre az új prímás is kifogásolta az olasz szerzetesek céltalan kóborlását, és jobban szerette volna, ha az új térítők előbb valamely ferences kolostorban megtanulnak magyarul, valamint felfigyelt arra is, hogy Nyitrán teljesen magára maradt, elhatározta, hogy elhagyja a várost. Mielőtt szándékát valóra váltotta volna, december 10-én meghalt, és miként mondtuk, az ő halálával véglegesen szétfoszlott a nyitrai minorita megtelepedés terve.²¹⁰

Ugyanabban az évben május elején érkezett Bécsbe Francesco Maria Bargi da Firenze minorita szerzetes, akit Malatesta nuncius az új érsekhez, Lósy Imréhez küldött, hogy meggyéjében alkalmazza. Noha Da Genova is eljárta ügyében, a magyar nyelv tudásának teljes hiánya miatt nem telepedett le Magyarországon, hanem közel kéthónapi ténfregés után a nuncius Pozsonyból Prágába irányította.²¹¹

²⁰⁸ GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 17 és 114. – A két szín alatti áldozás magyar vonatkozásairól ZIPSER (SZEPES) SÁNDOR, *Dudith András a trienti zsinaton*, Budapest 1938, 38.

²⁰⁹ Da Capua levele, Nagyszombat, 1637. február 12. APF SOCG vol. 79, fol. 191 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 828–831; SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 434–437). A két szín alatti áldozásról írott vitairata: SOCG vol. 79, fol. 192–195v (SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 437–444); illetve Acta, vol. 12, fol. 291r: – Da Capua érkezéséről Da San Felice levele, Bécs, 1635. december 8. SOCG vol. 78, fol. 58 (SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 346–348). – Da Capua személyéről: TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Könyv és misszionárius a XVII. századi Magyarországon és Erdélyben*, Gazdaságtörténet–Könyvtörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára, Budapest 2001, 419–455, itt 428–429.

²¹⁰ APF SOCG vol. 80, fol. 190. – Haláláról Bonaventura da Genova levele, Pozsony, 1637. december 16. SOCG vol. 80, fol. 318 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 918–919). – Michael Chumar 1637. december 26-án kelt levelében Da Capua halálzásai dátumaként 1637. december 17. áll, mivel azonban Da Genova már december 16-ai levelében tud rendtársa haláláról, az elfogadható halálzásai dátum december 10. (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 921).

²¹¹ Fiorentino levele, Pozsony, 1637. május 2. (APF SOCG vol. 79, fol. 201); társa Paolo da Maccrata (SOCG vol. 399, fol. 284); Bargi levele Prágából, 1637. június 27. (SOCG vol. 79, fol. 385).

* * *

A harmincas évek második felében alig felismerhető halovány csillagokként szerepelnek a magyar misszió egén Francesco Maria Borgi da Fiorenza (Firenze) és Paolo da Macerata. Többet tudunk Pietro Cima da Conegliano személyéről. (Utóbbi két rendtárs részére még Cosmi da Mogliano kért missziós felhatalmazásokat Magyarországra és Erdély területére, ahol – mint írta – nagy hiány volt példás életű papokban.²¹²) Pietro Cima mind állhatatosságával, mind buzgalmával kitűnt rendtársai közül. A nápolyi királyság területéről származó rendtársaival szemben ő kivételesen Udine mellett született, Coneglianóban, amelyről azt tartja a hagyomány, hogy a kalandozó magyarok elől menekülő lakosok alapították. Giuseppe Rossi magyar tartományfőnök is kérte kinevezését. A tartományfőnök 1638. május 4-én Bécsben kelt levele a nunciatúra postájával együtt futárral ment Rómába, és a 24-ei ülésen már határozatba is ment Cima atya kinevezése, aki azonnal útra kelt a felső-magyarországi misszióba.²¹³

A keleti vármegyékben mozgalmas viszonyok fogadták: több templom visszakerült a katolikusok birtokába, voltak helyek, ahol a protestánsok fellázdak és egy ideig nem mentek a templomba, majd megszerették a katolikus papot és esetről-esetre megtelt az istenháza. A Homonnai Drugethek, Forgáchné, Melithek, Dukayak, a mislyei prépostság uradalmaiban egyre több lehetőség kínálkozott munkára szerzeteseinknek. Homonnai Drugeth János az országos nyugtalanságra hivatkozva továbbra sem mert igazából hozzányúlni a varannói ágostai hitvallásúak templomához, de kész volt a kisebbségben lévő kálvinisták templomát visszavenni, és azt ajánlotta a minoritáknak a csupasz falakból álló régi ferencendi kolostor épülete helyett. Klusevics Krizosztom atya kastélyról-kastélyra járt és vasárnapokon helységről-helysére ment misézni, prédikálni. Nem egyszer keményen szembenézett az előzőtt protestáns prédikátorok erőszakosságával, fenyegetéseivel. Tudjuk már, ekkortájt Pietro Vallonica da Sant’Angelo és Francesco Monteleone da Modica is ezen a területen tevékenykedett.

Ilyen forrongó légkörbe került hát bele Cima atya. A földesúr támogatásával elfoglalta Cocein (Coccini, Köcsény) templomát és a hozzátartozó két falut.²¹⁴ Később Melith Péter udvarában tevékenykedett a szatmári várban. Megkeresztelt egy törököt, megtérített öt protestánst, köztük egy prédikátor fiát, egy értelmes, négy nyelven beszélő ifjút, aki szerzetbe akart lépni Olaszországban. Egy évnél többet töltött Melith Péter oldalán, ahol állandóan hitvitázott, vándormissziót végzett, prédikált. Majd felkereste Nyáry Istvánt és nála folytatta hittérítő munkáját.

²¹² APF SOCG vol. 399, fol. 284.

²¹³ APF SOCG vol. 80, fol. 193; vol. 399, fol. 284. vol. 403, fol. 28.

²¹⁴ Köcsény elfoglalásáról Pietro Vallonica levele, Varannó, 1638. szeptember 14. Τόπι, *Litterae missionariorum*, II, 996–998 (APF SOCG vol. 81, fol. 224). Többek között Cima tevékenységéről szintén Vallonica atya számolt be. Varannó, 1638. szeptember 14. Τόπι, *Litterae missionariorum*, II, 999–1001 (SOCG vol. 81, fol. 233).

Jelentette, hogy a főúr jelenlétében a halálos ágyon megtérített egy protestánt, aki nyomban meggyógyult, amint áldóan rátette a kezét.²¹⁵ Nyáry segítségével szeretne volna visszazerezni a régi kassai ferences kolostort, amely egykor a mariánusoké volt, de 1556-ban leégett és a szerzetesek elhagyták. A kolostor megszerzése megoldhatta volna a minorita misszionáriusok annyiszor felhánytorgatott alapvető hibáját: a magyar és más hazai nyelvek ismeretének teljes hiányát, és véglegesen meggyökerezett volna a rendet Felső-Magyarországon.²¹⁶ A főúr korai halála, majd a Rákóczi-felkelés megakadályozta a terv megvalósulását, a felkelés lecsendesülése után pedig a szalvatoriánusok újították fel a kolostort, amely a város politikai és vallási jelentőségénél fogva a rendtartomány egyik legerősebb hajtása lett.²¹⁷ A Kongregáció bíborosai nagy elismeréssel vették tudomásul Cima atya jelentéseit, de sem Melith, sem új elöljárója kérésére nem voltak hajlandók hozzájárulni idő előtti doktorrá avatásához. Sőt kifejezetten ragaszkodtak az 1640 novemberében, Venanzio Bernardo moldvai misszionárius esetében hozott korábbi határozatukhoz, hogy a három esztendő letelte után is kizárólag csak abban az esetben igényelhető a fokozat, ha a misszionárius egy új *trienniumra* kötelezi magát.²¹⁸

* * *

Fiorentino csak missziófőnök volt, a magyarországi rendtartomány provinciális tiszttét ebben az időben előbb Giuseppe Rossi, majd 1638-tól Giovanni Battista Astori da Ferrara viselte.

Rossi hivatali ideje utolsó évében kereste fel Bécsből rendje felső-magyarországi misszióit. Három hónapot töltött a vidéken, meglátogatta Szropkót és Rádót, az új alapítást éppen abban az időben, amikor az alapító földesúr, Melith György meghalt. A nyár végén átkelt a Kárpátokon és Krakkóba ment, ahol hosszabb időt töltött el mint a helyi rendi főiskola régense és olasz hitszónok, majd onnan tért vissza Olaszországba.²¹⁹

Astori da Ferrara oldalán földije, Nicolo Putti da Ferrara szerepelt rendi kísértársként, titkárként. A két szerzetes a rendi kormányzás mellett missziós tevékeny-

²¹⁵ Cima levele, Szatmár, 1639. augusztus 10. APF SOCG vol. 82, fol. 161 (Τόμη, *Litterae missionariorum*, II, 1082–1083).

²¹⁶ Cima levele, Sztropkó, 1641. március 13. APF SOCG vol. 83, fol. 207.

²¹⁷ Pietro Cima da Comegliano KARÁCSONYI JÁNOS munkájában mint Nyáry István kassai főkapitány káplánja Csima N. néven szerepel. KARÁCSONYI magyarnak vélte őt (*Szent Ferencz rendjének története*, II, 417). – A búcsúkra lásd: GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 35. – Nyáry István utóda a felső-magyarországi főkapitányságban 1643–1644-ben Forgách Ádám, Forgách Zsigmond nádor és Pálffy Katalin fia volt. MOL MKL Conc. exp. (A 35), 1643/20. 192. 193.

²¹⁸ Melith ajánlása 1639. április 1-én, Scalimoli kérése 1640. november 20-án kelt. APF SOCG vol. 82, fol. 166 és fol. 2 (Τόμη, *Litterae missionariorum*, II, 1092–1093 és 1161–1163). – A doktori fokozat adományozásáról kiadott rendelkezés: APF Acta, vol. 10, fol. 26 és vol. 12, fol. 20 s 76; Lettere, vol. 20, fol. 148.

²¹⁹ Rossi 1655-ben umbriai püspöki kinevezést kapott, és mint ilyen halt meg 1658. november 5-én. Lásd MONAY, *De provincia Hungarica*, 62.

seget is kifejtett. Ezért a tartományfőnök már 1639 végén hittudományi doktorátust kért társa részére, de a Kongregáció ebben az esetben sem volt hajlandó kivételt tenni.²²⁰ Putti még 1643-ban sem kapta meg a doktori címet, és október 10-én Scalizból (Szakolcáról) sürgette, hogy öt évi eredményes munkássága után Harrach bíboros-érsek avassa doktorrá a távollévő tartományfőnök helyett.²²¹

Astori 1639 novemberében nemcsak bejelentette Fiorentino atya halálát, hanem a következő hónapban a lengyel Kluzsevics Krizosztomot ajánlotta utódul a misszió vezetésében.²²² Ő foglalta írásba rendtársának, Iglódy Istvánnak vértanúhalálát. Felterjesztett írásából a Kongregáció mélységes megilletődéssel vette tudomásul, hogy az Isten földi országának terjesztése Magyarországon is vértanúsággal jár.²²³ Helyzetképet festett a felső-magyarországi missziók állapotáról: a Homonnai Drugethek uradalmaiban tíz falu elfogadta a katolikus hitet, ám nem volt pap, aki az új hívek lelki átképzését vállalta volna. Mivel a területek egy részén a nép tótul és ruténul beszélt, azt kérte a Propagandától, hogy a római rendfőnökök küldjenek lengyel és horvát szerzeteseket a felső-magyarországi missziókba. Tájékoztatása szerint Lippay György egri püspök, királyi kancellár kész volt 20 lengyel és horvát kispap felnevelésének költségeit vállalni, ha a pápai kollégiumok növendékeinek mintájára esküvel megfogadják, hogy felszentelésük után egyházmegyéjében lelkipásztori munkát vállalnak.²²⁴

Hogy az égető paphiányt enyhítse, Astori szintén felhatalmazást kért a magyar püspökök részére, hogy a Zsinattól előírt kánoni kor előtt, a szentelési időn kívül és a rendfokozatok közt kötelezően megszabott időközök mellőzésével szentelhessék fel papjelöltjeiket. Megfigyelte, hogy a paphiány egyik oka a magyar ifjúság idegenkedése az egyházi pályától, és azt remélte, hogy a fegyverforgatással, a végvári harcok kalandos vállalkozásaival szemben lassanként megkedveli a papi hivatást is. Noha látta, hogy a nyelvismeret hiánya mily végzetes akadálya a hatásos munkának, új rendi rajok kibocsátását sürgette, mert azt vallotta, hogy rendtársai latintudásukkal és mélyebb képzettségükkel többet tudnak elérni a lelkek művelésében, mint a kisebb képzettségű és borkedvelő felső-magyarországi papság. A pápa a Propaganda Kongregáció felterjesztésére két ízben is adott ebben az időben szentelési könnyítéseket a primásnak, sőt kész volt kiterjeszteni a kiváltságot az összes bullával kinevezett megyéspüspökre.

²²⁰ 1639. november 20. APF SOCG vol. 82, fol. 139r.

²²¹ APF SOCG vol. 87, fol. 205.

²²² A haláleset jelentése 1639. november 20-án, Kluzsevics ajánlása Sztropkóról, 1639. december 15-én. APF SOCG vol. 82, fol. 159 és 160 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1090–91 és 1094).

²²³ Lásd fentebb a 200. jegyzetet.

²²⁴ Vö. a püspök *ad limina* jelentésének hasonló pontját. Tusor, *Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről*, i.m. – A Lippay által alapítandó intézet az egri egyházmegye bécsi szemináriuma volt, amely azonban mint önálló intézmény csak igen rövid időt ért meg. FAZEKAS ISTVÁN, *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623–1784)*, A bécsi Pázmáneum, szerk. Zombori István (METEM Könyvek 37), Budapest 2002, 9–176, 28–29.

Astori gesztusa²²⁵ ellenére Lippay kancellár nem titkolta a Kongregáció előtt, mennyire meddő és céltalan a konventuálisok működése, mert a népi nyelv tudásának hiánya és a tervszerűség nélkül való kóborlás akadályozza őket az állandó jellegű építőmunkában. Simándi István leleszi prépost és választott erdélyi püspök, akit pedig legutóbb Andrea Scalimoli da Castellana missziófőnök kiváló hitszónoki képességénél és egyházas egyéniségénél fogva érdemesnek tartott a pápai kinevezésre, továbbra is határozottan ellenezte, hogy az olasz szerzetesek bevonuljanak Erdélybe, sőt meghagyta Erdélyben működő helytartójának, hogyha mégis bevonulnának, ne alkalmazza őket a lelkipásztorkodásban! Hasonlóképpen gondolkodott Lósy Imre, az egri püspökből lett új primás is. Lósy érsek nyíltan megírta, hogy jobban szeretne volna, ha a Kongregáció a rájuk fordított pénzsegélyeket a magyar ferenceseknek adta volna. A konventuálisok azonban nem élveztek évi tartásdíjat a Kongregációtól, legfeljebb útiköltséget kaptak, azt sem rendszeresen.²²⁶ Egyébként a Propaganda még azt is megtiltotta a konventuálisoknak, hogy udvari papságot vállaljanak.

6. ANDREA SCALIMOLI DA CASTELLANA MISSZIÓFŐNÖKSÉGE

A rendi főügyész 1640 tavaszán unokaöccsét, a dalmát tartományfőnököt ajánlotta Fiorentino utódjául, a Kongregáció azonban a rendfőnök és Francesco Cosmi da Mogliano javaslatára Andrea Scalimoli da Castellana szerzetest nevezte ki, aki a rendfőnöktől egyben tartományi biztosi megbízást is kapott Astori mellé.²²⁷ A főügyész jelöltjét, Girolamo da Sebenico szerzetest a bíborosok apostoli misszionáriusként az új főnök alá rendelték. Jeromos atya közben azonban a parenzói papnevelőben helyezkedett el, ahol 16 illír, isztriai és egyéb nemzetiségű papnövendék készült hivatására. A Kongregáció ezért augusztus 20-án a megyéspüspök és a rendfőnök közbenjárására a missziót szemináriumi tanításra változtatta.²²⁸

Scalimoli missziófőnök is a hittudomány doktora volt, sőt tollforgató férfiú, mégis főképpen példás életével, az Isten dicsőségéért és a lelkek üdvösségéért lángoló buzgalomával tűnt ki előjárója szemében. Eddig Rómában a *Ponte Sisto* mellett levő kolostorral kapcsolatos rendi plébánia vezetésében fejtett ki érdemes lelkipásztori

²²⁵ Astori jelentése: APF SOCG vol. 320, fol. 6–12r (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1100–1104); valamint GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 80–81.

²²⁶ Vö. TUSOR, *Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről*, különösen 158–160. j.; valamint [Uő], *A pápai diplomácia javaslatai 1639-ben a Szentszék részvételére a magyarországi katolikus restaurációban*, RGYÉ 9 (1991) 19–38, főként 23–24. j.

²²⁷ Javaslat Andrea Scalimoli da Castellana kinevezésére (1640. április): APF Acta, vol. 14, fol. 46v; a kinevezés: uo., fol. 68v; értesítés erről a bécsi nunciusnak (1640. április 14.): Lettere, vol. 20, fol. 24r. – Castellana helység Bari közelében található. – Személyére és működésére: MOLNÁR ANTAL, *Olasz minoriták a XVII. századi Felsőmagyarországon*, Aetas 1992/3, 44–77; továbbá TÓTH, *Könyv és misszionárius*, 424–425; GIOVANNI CAMPANELLA, *Padre Andrea da Castellana*, Roma 1983.

²²⁸ APF Acta, vol. 14, fol. 73–74. – A parenzói papnevelőről: APF Visite e Collegi, vol. 18, fol. 266–267.

tevékenységet. Feltételezhetően akkor is e munkásságát értékelték, amikor Astori provinciális 1640–1641 telén megváltván tisztségétől elhagyta az országot, és a tartományfőnökséget szintén őreá ruházták.

Jácint atya, a lengyel rendtartomány főnöke ugyan a krakkói régenst, Virginio da Bressello szerzetest javasolta a Kongregációnak kinevezésre, a rendfőnök azonban ekkor már nyilvánosságra hozta döntését, hogy a rendi fegyelem érdekében a provinciális feladatokat is a missziófőnökre, Scalimoli atyára bízva, aki 1641 márciusára mind a két tisztségét egyaránt gyakorolhatta.²²⁹

Az 1640. áprilisi ülésen kinevezett új missziófőnök szeptemberben már Bécsben volt, novemberben pedig Sztropkóról számolt be első benyomásairól.²³⁰ Itt találkozott Melith Péterrel, a gersei Pethők rokonával, „a katolikusok öreg dékánjával”, aki sorra térítgette szolgálait és földesúri birtokainak jobbágysait, és akit a szentkezrezt-ereklyével adott áldásával megszabadított tizenkét évi fejhasogatásaitól.

Ám a buzgó olasz pap tehetetlenül állott a minden irányban sűrűn lakó kálvinizmussal szemben, amely „hangyamódra” lepte el a környéket. „Felszakadt lelkemből az isteni Üdvözítő imádságos sóhaja a mennyei Atyához, hogy küldjön munkásokat szőlőjébe...” – írta Rómába. Olasz rendtársai, főképpen pedig Francesco Cosmi da Mogliano és Pietro Cima da Conegliano szerzetesek társaságában ő maga is felkereste a régi templomokat visszavevő és a prédikátorokat elűző katolikus földesurakat és királyi kapitányokat, generálisokat: a Pethőket, Melitheket, Homonnai Drugetheket, Nyáry Istvánt. Ekkor viszont örömmel állapította meg, hogy – elmondása szerint – végre valahára visszakerült a varannói, továbbá domassai, csicseri és beki (?) templom.²³¹

Ugyancsak nagy eréllyel folytatta jobbágyfalvai megtérítését, Forgách Zsigmond nádor özvegye, a Sáros megyei Alsósebesen ferences kolostort alapító Pálffy Katalin, aki egyúttal állandóan érintkezett az olasz minoritákkal is, ők pedig több ízben eljártak a Kongregációnál, hogy a sebesi templom részére újabb és újabb búcsúkiáltóságokat szerezzenek a pápától.²³²

A folytonosan előretörő katolikus restauráció számos helyet nyitott meg a szerzetesek előtt, hogy a megüresedett plébániákon a lelkek átformálásával foglalkozzanak. A jezsuiták derekasan kivették ugyan részüket a Homonnai birtokok vándor-misszióiban, a kollégiumi tanítás azonban erősen lekötötte őket, egyébként pedig csak kivételes esetekben és csupán átmenetileg vállaltak állandó jellegű lelkipásztori munkát. A sebesi barátok szintén kevesen voltak, intézményük a kezdet kezdetén leledzett. Mily hézagpótló munkát végezhetek volna az olasz minoriták, ha meg-

²²⁹ APF SOCG vol. 401, fol. 41 s 517 és vol. 403, fol. 28 s 111; Acta, vol. 14, fol. 224.

²³⁰ 1640. november 20. APF SOCG vol. 81, fol. 2 (Τόμη, *Litterae missionariorum*, II, 1161–1163).

²³¹ Scalimoli két levele, 1641. szeptember 22. APF SOCG vol. 83, fol. 226 és vol. 85, fol. 418 (Τόμη, *Litterae missionariorum*, II, 1164–1165 és 1195–1199. Vö. még Lettere, vol. 20, fol. 148v–149r: – Varannó esetében talán a reformátusok templomáról lehet szó. Lásd fentebb.

²³² GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 35.

tanulták volna a magyar vagy a tót nyelvet! Ebben az időben négy tótnyelvű plébánia állott üresen a környéken.²³³

A levelekből úgy tűnik, hogy állandóan hét szerzetes működött a missziókban, s amint egyesek kiálltak a sorból, a Kongregáció új erőket rendelt helyükbe. Scalimoli gondos missziófőnökként az arra érdemeseknek megszerezte a doktorrá avatás kiváltságát, sőt az avatás eljárását írásba is foglalta.²³⁴ Missziós tapasztalatait és módszereit, a rendben és a Kongregációban kialakult eljárásokat „*Missionarius Apostolicus*” című művében feldolgozta, és szerette volna megjelentetni a Propaganda híres nyomdájában, a *Polyglottában*.²³⁵ A Kongregáció már a felterjesztett kivonatból sejtette, hogy a szövegben olyan bizalmas jellegű utasítások, tanácsok, eljárások is vannak, amelyek nem kíváncskoznak a nyilvánosság elé. Ezért kifogásolta a címet, és a nyomda túlterhelésére hivatkozva megtagadta a kinyomás lehetőségét, később pedig megbízta Ilarione Rameati ciszterci apátot és Juan de Lugo jezsuita hittudóst, majd ennek helyébe Luca Wadding ferences rendi történetírót, mondjanak cenzori véleményt a kéziratról. (Rameati és Wadding részt vett abban a szakférfiakból álló bizottság munkájában is, amely kevéssel előbb átdolgozta a pálos rendi szabályokat.) Nem ismerjük a cenzorok véleményét Scalimoli da Castellana művéről, lehetséges, hogy a szerző be sem várta a bíborosok engedélyét, hanem a Kongregációnak ajánlottan más nyomdában adta ki művét. A Propaganda mindenesetre már nyíltan kifogásolta, hogy a szerző nyilvánosságra hozta azokat a bizalmas utasításokat, tanácsokat, amelyeket az idő folyamán az eretnekek megtérítésében a misszionáriusoknak adott. Elrendelte, hogy az összes példányt szolgáltatassák be, s hogy minden bíboros tagnak adjanak egy-egy kötetet, továbbá a lehető leghatározottabban megtiltotta a munka terjesztését, főképpen protestáns területeken pedig engedélyéhez kötötte esetleges újranyomását.²³⁶

A hitterjesztés módszereiben elméleti szinten is elmélyülő Scalimoli belátta, hogy az olasz szerzetesek, akiket olyan dicséretes nagylelkűséggel küldött a rend és a Kongregáció a felső-magyarországi missziókba, a területen beszélt nyelvek tudásának teljes hiánya miatt nem válnak be, ezért a misszionáriusok egy részét áthe-

²³³ Scalimoli jelentései 1641-ből és 1643-ból: TÓTH, *Relationes missionariorum*, 66–72 és 73–78. – A csi-cseri templom jellegéről még az 1630-as években megegyeztek a katolikus nemesek és birtokosok a más vallásúakkal, aminek betartását a király 1636-ban elrendelte. MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1636/125.

²³⁴ Scalimoli levele, Vimpác, 1640. július 20. APF SOCG vol. 82, fol. 168 (TÓTH, *Litt. missionariorum*, II, 1150–1151). A doktorrá avatási eljárás leírása 1641. március 10-ei levele mellett. SOCG vol. 83, fol. 209.

²³⁵ A könyvről részletesen MOLNÁR, *Olasz minoriták*, 59–72.

²³⁶ A könyv felterjesztése Sztropkón, 1641. szeptember 20-án kelt. APF SOCG vol. 85, fol. 416. Hozzá a munka kivonata megtalálható: uo., fol. 417; Scalimoli Ingolihoz e tárgyban ugyanakkorról írt levele szintén uo., fol. 418. (Mindez kiadva: TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1190–1191 és 1192–1199.) – Vö. még Acta, vol. 15, fol. 29 s 426 és vol. 16, fol. 194. – Waddingról: GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 55 és helyenként; [Uő], *A pálosrend reformálása*, 51 (Rameatiról uo.). – Juan de Lugo jezsuita korának egyik legnagyobb hittudósa, az *Universitas Gregoriana* tanára, majd bíboros. A mű teljes címe: *Missionarius Apostolicus a Sacra Congregatione de Propaganda Fide instructus quomodo debet inter haereticos vivere eorumque pravitates convincere et in fide proficere atque dedicata Sacrae Congregationi...* APF SOCG vol. 405, fol. 304.

lyezte az orosz–lengyel és litván kolostorokba – amelyeknek rendi főbiztosa volt –, majd lengyeleket hívott a felső-magyarországi tót, rutén falvakba.²³⁷ Az új egri püspök, Jakusith György egyébként is mélyebb szántású missziós munkát sürgett. Denz osztrák tartományfőnök értesítése szerint az a hír járta, hogy a minoriták elveszítik Rádót és Sztropkót, de erre részben azért sem került sor, mivel a Kongregáció közbenjárt a főpapnál. Jakusith püspök, miként már megfigyelhettük, kétségkívül inkább a kapucinusokat, illetve a ferenceseket kedvelte, utóbbiaknak pruszkai birtokán kolostort és templomot is épített.²³⁸

* * *

Scalimoli a magyar püspökökkel, részben Jakusithcsal, főképpen pedig a Leleszen székelő erdélyi püspökkel érintkezve tapasztalhatta, hogy a püspöki székek betöltése körül állandó vita folyik a Szentszék és a magyar király között. A vitának egy kemény csomópontja volt, amelyet nem tudtak megoldani. Az egész kérdés velejének a magyar király püspökkinevező joga számított, amelynek értelmében a király Szent Istvánnak adott kiváltságra hivatkozva nemcsak jelölte, bemutatta a pápának a püspököt, hanem egyenesen kinevezte, és a pápa már csak megerősítette, jóváhagyta a királyi kinevezést, mint a középkorban a kánoni választáskor a székeskáptalan választását. Ezt a világszerte egyedülálló kiváltságot, amely csak a középkor végén alakult ki, és nyilvánvalóan átvette a káptalanok jogkörét, éppen azokban az években az úgynevezett Szilveszter-bulla váratlan megjelenése alátámasztani látszott, mindamelllett Róma sohasem ismerte el. Elfogadta viszont a 15. század vége óta a bemutatás jogát, mint egyelőre vissza nem vont privilégiumot.

Ebből a feszült helyzetből következett, hogy a Szentszék az egyes betöltéseknél, főképpen az erdélyi és a hódoltsági címeznél igyekezett megtagadni a pápai bulla kiadását. Az utóbbi esetekben már csak azért is könnyebben ellenállhatott, mivel a választottak a helybeli politikai hatalom tilalma miatt nem foglalhatták el székeiket, és a püspökség többnyire személyük ékesítését célozta. Ugyanakkor a magukra maradt hívek lelki gondozását apostoli missziók és missziós püspökségek megszervezésével Rómának kellett vállalnia. Gyakran előfordult, hogy a választott püspökök pusztán királyi kinevezés alapján, pápai bulla nélkül az egyik püspökségről a másikra léptek át. A harmincas évek fordulóján újból fellángolt a viszály, és az uralkodó a püspökökkel egyetértve Jakusith György választott egri püspököt küldte Rómába, hogy az ügyben tárgyaljon a Szentszékkel. Jakusithnak nagy tekintélye volt a Kúriában: Thurzó nádor unokája volt, mint az ifjú király kamarása tért a katolikus hitre, sőt Pázmány különös pártfogása mellett Rómában, a *Collegium Germanicum et Hungaricum*-ban az egyházi hivatásra szentelte életét. Tárgyalásai nem vitték előbbre

²³⁷ Scalimoli da Castellana, Sztropkó, 1642. november 2. és 17. APF SOCG vol. 87, fol. 192 és 193 (Tóth, *Litterae missionariorum*, II, 1275–1277).

²³⁸ KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 142; FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner...*, 86.

az évszázados ügyet, legfeljebb azt érte el, hogy ő hamarosan megkapta, mint bemutatott, az egri püspökségre szóló kinevező bulláját.²³⁹

Scalimoli, mint már eddig több társa is, szomorodott szívvel látta a megoldatlannul húzódozó viszályt és kérte a Kongregációt, hogy a katolikus vallás érdekében hason a püspökkinevezéseket intéző bíborosi szervre, és sürgesse meg a választott püspökök bulláinak elküldését. Mivel azonban Róma ismételten meggyőződött arról, hogy a fejedelem nem engedi be Simándi választott püspököt, a Propaganda 1643. október 7-én úgy döntött, hogy az erdélyi katolikusok főpásztori gondozását a kevéssel előbb moldvai missziós püspökké kinevezett bosnyák szerzetesre, Bandulovics (Bandino) karánsebesi és krassói misszionáriusra bízta.²⁴⁰

* * *

Scalimoli főnöksége idején – a magyar főpapok kifogásai ellenére – rendre és bőségesen érkezett Itáliából utánpótlás. Még a harmincas évek végén kért missziót Felső-Magyarországba és Erdélybe Bonaventura da Civita Reale, a veronai rendi főiskola bölcséleti s hittudományi *lectora* és az ottani tartományfőnök, Giovanni Battista da Civita Reale unokaöccse, aki azonban csak 1642 novemberében kapott apostoli küldetést, 1647. július 3-án pedig engedélyt nyert arra, hogy a magyarországi missziót a konstantinápolyival felcserélje.²⁴¹ Működéséről nincsenek adataink. Vele egy időben jöhetett hazánkba Gregorio Bazzani, akiről Scalimoli nagy elismeréssel nyilatkozott. A misszionárius nem maradt huzamosabb ideig a magyarországi misszióban, mert Giacomo Boncarpi minorita püspök, hódoltsági apostoli helytartó személyi titkárává választotta, és hogy tekintélyét emelje, doktori fokozatot kért számára a Kongregációtól.²⁴² 1640 augusztusában került hozzánk Girolamo d'Acquapendente, aki első éveit Konstantinápolyban és Oláhországban töltötte, de Ingoli kongregációi titkár úgy vélekedett, hogy hazánkban nagyobb szükség van rá, és hogy nálunk a latin nyelvvél is boldogulhat.²⁴³

²³⁹ GALLA, *Simándi István vál. erdélyi püspök*, 582. – Jakusith két ízben, 1639-ben és 1644–1645-ben tárgyalt Rómában. Vö. TUSOR, *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia*, 431–459, helyenként; illetve Jakusith második útjának leginkább politikai vonatkozásaira [Uő], *Jakusith György egri püspök római követjárása 1644–1645-ben*, Hadtörténelmi Közlemények 113 (2000) 237–267.

²⁴⁰ Az erdélyi püspökségről: APF Acta, vol. 15, fol. 426 és fol. 487; Lettere, vol. 21, fol. 315 (értesítés Bandulovics-Bandininak erdélyi adminisztrátori kinevezéséről, 1643. december 3.).

²⁴¹ APF SOCG vol. 400, fol. 391. vol. 404, fol. 8 (1643). vol. 413, fol. 304. vol. 79, fol. 100; Acta, vol. 13, fol. 359. vol. 15, fol. 221v. vol. 17, fol. 449. – Civita Reale helység Spoleto mellett.

²⁴² Scalimoli levele, 1640. július 25. APF SOCG vol. 82, fol. 83. Lásd még Acta, vol. 15, fol. 88 és vol. 16, fol. 284. 317. 334; Lettere, vol. 21, fol. 46 és 49v. vol. 23, fol. 61 és 79. vol. 26, fol. 52v. – Baglioni nuncius 1638-ban még a szász, illetve a magyarországi vagy erdélyi tartományfőnökségre ajánlotta Boncarpit. SOCG vol. 79, fol. 14. – Boncarpi hódoltsági működéséről (1643–1644) újabban: MOLNÁR, *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon*, 317–325.

²⁴³ APF SOCG vol. 401, fol. 662. – Acquapendente püspöki székváros, amely Viterbo és Montefiascone városok közelében található.

Egy esztendővel őt követően kapott magyar missziót Scalimoli da Castellana főnöksége alá Ludovico Borri (Burri) da Noli, aki három év múlva, amikor kitört I. Rákóczi György felkelése, csak meneküléssel menthette meg életét. Podolinból jelentette, hogy halálos veszélyeket állt ki az eretnek hadaktól, erdélyi és török katonák súlyosan bántalmazták. Podolinból, ahol a kegyesrendiek kevéssel előbb már megtelepedtek, Krakkóba folytatta vándorútját, oda kérte a Kongregáció válaszát levelelére.²⁴⁴ Ezzel azután nyoma is veszett. Ugyancsak Scalimoli mellé osztották be 1642 februárjában Wroblichowsky Ferenc és Alessandro da Castelfidardo (Castrofidordo, Castelficardo) szerzeteseket, akik előbb Morvaországban, illetve német területen tevékenykedtek. Ferenc atya több nyelven beszélt, tehetséges és gyakorlott hitterjesztő volt, amit a himeriai püspök mint közeli munkatársa is elismert róla. Valószínű azonban, hogy nem hagyta el korábbi misszióját, mert egy év múlva a Kongregáció megengedte neki, hogy Morvaországban maradjon, ahol szláv- és némettudását jobban érvényesíthette. Alessandro atya miután a Birodalomban hat, Felső-Magyarországban pedig négy évet töltött térítő munkában, doktorátust kért, a pápa azonban új három évet és sikeres vizsgát követelt. Így 1646 elején még mindig Felső-Magyarországban találjuk.²⁴⁵

Scalimoli da Castellana és Giovanni Battista Berardicelli da Larino rendfőnök jelölésére 1642 áprilisában a következő hat borostyánkoszorús kapott magyarországi missziót: Giovanni Battista Serena da Foggia, Giovanni Maynero, Donato d’Agnone, Antonio de Sociis da Napoli, Bonaventura da Taormina, Tommaso Baiano da Napoli.²⁴⁶ Közülük csupán Bonaventura da Taormina és Antonio de Sociis működését tudjuk némi figyelemmel kíséreni.

Da Taorminának – szinte hihetetlen – sikerült Szatmárról behatolnia Biharba és Nagyvárad közelében egy katolikus főúr, valószínűleg Kornis Zsigmond udvarában tartózkodott. Misézett, prédikált és hitvitákat folytatott az eretnekekkel, akik makacsul ragaszkodtak tanításaikhoz. A főúrtól értesült arról, hogy a székely papok házasságban élnek, s hogy a gyulafehérvári országgyűlésen a protestánsok szóvá tették, hogy a törvények ellenére szerzetesek működnek a fejedelemségben. Mégis missziós felhatalmazásainak Erdélyre való kiterjesztését és doktorátust kért, mert a főúr megígérte neki, hogy magával viszi a Királyhágón túlra. Bonaventura da Taormina hiszékeny ember volt és gyűjtötte a csodásnak hirdetett eseteket. Több

²⁴⁴ APF SOCG vol. 89, fol. 64. – Levele Podolinból 1644. június 24. SOCG vol. 89, fol. 64 (Τόμη, *Litterae missionariorum*, II, 1435–1436). – Acta, vol. 14, fol. 433. – Noli Genova mellett van, ezért Borrit Genovainak (Da Genova) is nevezték.

²⁴⁵ Wroblichowskyra: APF SOCG vol. 403, fol. 374 s 382 és vol. 406, fol. 73 (Τόμη, *Litterae missionariorum*, II, 1308–1309); illetve szintén SOCG vol. 409, fol. 47 és 102. – Da Castelfidordóra: SOCG vol. 90, fol. 108 (levele Görzből 1645. május 2.) és vol. 93, fol. 295. Lásd még Acta, vol. 15, fol. 30 és 265. vol. 16, fol. 472 s 485. vol. 17, fol. 9. – Castelfidordo Ancona környékén van.

²⁴⁶ APF SOCG vol. 403, fol. 111 és vol. 93, fol. 296; Acta, vol. 15, fol. 72. vol. 16, fol. 285 és 475. vol. 17, fol. 13. vol. 21, fol. 127v. vol. 22, fol. 83. – Piluzzi és De Sociis tevékenységéről több adat: CALINESCU, *Alcuni missionarii catbolici*, helyenként.

ilyen esetet jegyzett fel. I. Rákóczi György nejeről, Lorántffy Zsuzsannáról például azt jelentette, hogy vadászat közben útszéli keresztet látott, és megparancsolta embereinek, hogy döntsék ki. Ezek kidöntötték és összetörték a keresztet, de mind a ketten megőrültek, az egyik azt sem tudta, hogy ember-e vagy állat!²⁴⁷

De Sociis atya rendtársaival együtt Rákóczi felkelése elől Lengyelországba menekült, ahol rendi vizitátor lett, a Propaganda pedig megengedte neki, hogy ott maradjon. A lengyel király ajánlására a Kongregáció jóváhagyta, hogy új háromévi missziós munka és szigorlat után a hittudomány doktorává avassák. A szerzetes többé nem tért vissza a magyar missziókba: 1653-ban a moldvai és oláhországi missziók főnökévé nevezték ki, és négy új misszionáriust rendeltek melléje. Köztük volt Vito Piluzzi da Vignanello is, aki később az erdélyi apostoli missziókban is fontos szerepet játszott.²⁴⁸

Lengyel származása miatt nyert 1642 tavaszán magyarországi hitlejlesztői megbízatást Gregorio Fortunato Svidnicky, aki előzőleg már évek óta hazánkban tartózkodott. Fiorentino missziófőnök és a lengyel kolostorok vizitátora fedezte fel őt és bekebelezte a sztropkói rendházba, majd a bécsi nuncius hozzájárulásával a kisegítő testvérek állományából áthelyezte a kispapok, illetve papok állományába, végül pedig pappá szenteltette. A kánonellenes eljárás miatt azonban, amely VIII. Orbán pápa 1635-ben kiadott rendelkezésével ellenkezett, Svidnicky cenzúrákba esett. Még 1642 végén jóhiszeműségére és tudatlanságára hivatkozva felmentését kérte a kánoni szabálytalanság alól. Hivatkozott arra is, hogy úgy-ahogy megtanult magyarul, és a magyarországi óriási paphiány miatt nagy hasznát veszik majd a térítésben. A Kongregáció azonban a jelenlevő VIII. Orbán pápa személyes hozzájárulásával elutasította a szerzetes kérését.²⁴⁹

Az 1642. júliusi kongregációi ülés a felső-magyarországi misszióba osztotta Ludovico Guerra da Bettona szerzetest, aki ekkor már két éve Dalmáciában prédikált, és példás életével, továbbá nagy bölcsességével tűnt ki a török, dalmát viszonyok között.²⁵⁰ Valószínűleg háromévi működése után önhatalmúlag visszatért Dalmáciába, ahonnan 1647 júliusában azzal az ígérettel, hogy visszamegy Magyarországra, nem áttalott doktorátusért folyamodni. A Kongregáció, amint értesült arról, hogy elhagyta kijelölt misszióját, azon nyomban visszarendelte hazánkba, természetesen doktorátus nélkül.

Ugyancsak a negyvenes években, azok derekán működött hazánkban az a két konventuális misszionárius, akiket rendtársuk, Specht Antal, a sziléziai rendtarto-

²⁴⁷ Da Taormina levele, Papmező, 1643. augusztus 8. APF SOCG vol. 87, fol. 160 (Tóth, *Litterae missionariorum*, II, 1357–1360). – A minorita hagyomány szerint Da Taormina (Taurmina) 1655. szeptember 14-én vértanúhalált halt Rádon. *A Magyarországi Minorita Rend Névtára 1882/1883-ik évre*, Arad 1883, 152.

²⁴⁸ De Sociisra: APF SOCG vol. 409, fol. 31 (eszerint 1642-ben került hazánkba) és vol. 153, fol. 341.

²⁴⁹ APF SOCG vol. 403, fol. 259 s 330 és vol. 404, fol. 41; Acta, vol. 15, fol. 117v és 220. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 82.

²⁵⁰ APF SOCG [Mem.] vol. 404, fol. 109r és vol. 414, fol. 17; valamint Acta, vol. 15, fol. 136 és vol. 17, fol. 441. – Bettona Perugia mellett fekszik.

mány kormánybiztosa egyszerűen csak „apostoloknak” nevezett: Giovanni Sansone kiváló hitszónok és hatásos térítő, továbbá Sbumb Berchtold. Az említett Specht azonban kivonta őket a magyar misszióból és Boroszlóba helyezte őket, ahol katolikusok és protestánsok között folytatták nagyhatású tevékenységüket. Maga Specht kivételes nyelvtelenség volt, hat nyelven beszélt és prédikált: olaszul, latinul, németül, csehül, lengyelül és magyarul, ezért Scalimoli annak idején maga mellé vette a magyar misszióba. A prágai születésű szerzetes mégis főképpen a szomszéd tartományokban tevékenykedett, az oppelni Szentlélek-monostor guardiánja is volt, és egy bizonylat szerint, amelyet Scalimoli ismert, 464 eretneket térített meg Morvaországban és Sziléziában. Mindeme számos kitűnő érdeme alapján a missziófőnök 1641-ben doktorátust kért számára. De a Kongregáció most is leszögezte a korábban hozott elvi döntést, hogy *triennium* előtt senkinek nem ad fokozatot, sőt megtiltja, hogy ilyen kérelemmel forduljon hozzá, és az eredményesen befejezett három év után is csak megfelelő bizonylatok mellett hajlandó megengedni a doktorrá avatást, még hozzá – emlékszünk – azzal a feltétellel, hogy a jelölt még egy *trienniumot* vállal, ellenkező esetben az avatást érvényteleníti.²⁵¹

Különös figyelmet érdemel a lengyel Bylinsky (Bilinski) Bonaventura, aki hét évet töltött a protestánsok térítésében, amidőn 1644 decemberében a rendfőnök ajánlásával missziós területet kért. Ingoli javaslatára a Kongregáció a magyarországi rendi misszióba osztotta be azzal az indokolással, hogy nálunk rendkívül nagy paphiány van a felszentelt püspökök csekély száma miatt. Bylinsky 1651 végén még Sztropkón tartózkodott, hat év után doktorrá avatását és elbocsátását kérte a Kongregációtól, amit a novemberi ülés a bemutatott bizonyítékok alapján jogosultnak nyilvánított. Ekkor már tizenhat éve pap, hat esztendeje pedig misszionárius és rendi hitszónok volt.²⁵²

A jelentősebb misszionárius személyiségek közé tartozott Agostino Pederzoli da Brescia is, akinek magyarországi tevékenységét egy hosszú leveléből ismerjük. Pederzolit a rendfőnök még 1635-ben Bécsbe küldte tanulni, ahol a Kongregációtól fakultásokat is kapott, amikor azonban kirabolják, visszafordul Itáliába. Scalimoli rábeszélésére Pederzoli újból elhagyta a császárvárost, és 1643. augusztus 4-től 1650 májusáig a magyarországi missziókban barangolt. Amerre járt, naponta misézett, prédikált, kiszolgáltatta a különböző szentségeket, temetett, litániát, vecsernyét végzett, félelem nélkül, gyakran életveszélyek közepette hitvitákat folytatott a protestánsokkal. Liptó megyében Teplán, Rózsahegy mellett, a Szepességben pedig Tótfalun és Korompán (Krompachon) plébánoskodott, az utóbbi helyen azonban I. Rákóczi György kálvinista katonái elfogták és bántalmazták. Ekkor a Kárpátokon

²⁵¹ APF SOCG vol. 83, fol. 197r–98r (1641. március 10., ahol leírja, hogy összesen hat nyelven beszélt); uo., fol. 206.

²⁵² Levelei Sztropkón, 1646. augusztus 11-én és 1651. május 7-én keltek. APF SOCG vol. 93, fol. 272 (Tóth, *Litterae missionariorum*, II, 1519) és vol. 218, fol. 198. Lásd még uo., vol. 407, fol. 331r; Acta, vol. 16, fol. 199 és vol. 20, fol. 122; Lettere, vol. 23, fol. 4. – A minorita rend névtára szerint Bylinski 1670. június 28-án hunyt el Sztropkón. *A Magyarországi Minorita Rend Névtára*, 152.

át Lengyelországba menekült, a harci zaj elcsendesedésével azonban hamarosan visszatért a Szepességbe, ahol Hosszutóthy László váradi, majd váci püspök, egyben szepesi prépost megbízásából a ruzbachi híveket gondozta, majd Sandecen működött. Járt Podolinban a magyar kegyesrendiek első állomásán, Sárospatakon a magyar kálvinizmus fellegrárában, majd Sátoraljaújhelyen, ahol felkereste Vannoviczi János pálos misszionáriust. A császári követ kíséretében kilenc hónapot Erdélyben töltött, és megjelent I. Rákóczi György temetésén. A fejedelemségből visszajöve Nagymihályon és környékén forgolódott a nemesi udvarházakban, ahol mindenütt szívesen látták, Kassán találkozott Pálffy Pál nádorral, majd onnan Turócba tért át. Amerre csak járt-kelt, az előkelők írásbeli bizonyítványai igazolták tevékenységét. Állandó veszélyek között forgott, nélkülözött, a nyirkos, hideg időjárásban lábai elfagytak, köszvény, izületi csúz gyötörte, úgy érezte, hogy térdei szinte már szétmállottak a sok gyaloglástól. Amikor teljesen tehetetlenné vált a munkára, visszatért hazájába.²⁵³

7. AZ UTOLSÓ MISSZIÓFŐNÖKÖK. AZ APOSTOLI MISSZIÓ MEGSZŰNÉSE

Még Scalimoli da Castellana joghatósága alá kapott küldetést a római származású Fausto Bugatti rendi hitszónok 1643. márciusában.²⁵⁴ Alig három hónap múlva már a lelépő főnök utóadaként említi a Kongregáció, Scalimoli azonban egyelőre megtarthatta hivatalát, mert az új primás, Lippay György is nagyrabecsülte, és megfelelő utódáról sem sikerült gondoskodni.

Rákóczi elől egyébként Scalimolinak is menekülnie kellett, de nem Lengyelországba ment, ahol számos rendi kolostor volt, hanem Ploastinon (Plostin) és Stomfán át a császárvárosba futott. Előbb új missziós területet kért, majd elhatározta, hogy visszatér Olaszországba. *Trienniumát* letöltve ajánlóleveleket szerzett Melzi nunciustól és Sisci Márton esperestől, a stomfai Szent Márton-templom plébánosától, aki arról tanúskodott, hogy a példáséletű buzgó misszionárius latinul prédikált és sokszor vitatkozott a protestánsokkal. A Kongregáció figyelmeztetésére azonban – tisztségeitől megválva – egy darabig mégiscsak hazánkban maradt, 1646 nyarán doktorrá avatásáért folyamodott.²⁵⁵

²⁵³ GALLA, *A katolikus restauráció misszionáriusa*, 16. – APF SOCG vol. 218, fol. 284^{rv} és fol. 285–292^{rv}; továbbá TÓTH, *Galántáról Japánba*, 844–845.

²⁵⁴ Bugattiról: APF Lettere, vol. 20, fol. 188 (értesítés a bécsi nunciushoz, 1643. május 2.); Acta, vol. 16, fol. 176^v, 350. 484^{rv}; SOCG vol. 89, fol. 58 (Bugatti levele, „Plostain”, 1644. március 24. TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1407).

²⁵⁵ APF SOCG vol. 406, fol. 198 és vol. 412, fol. 6^r–8^r (memoriáléja, vagyis kérvénye kiadva: TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1504–1505). Martinus Sisci stomfai plébános bizonyítványa 1645. augusztus 2-án kelt. TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1506. 1645. augusztus 4-én Camillo Melzi bécsi pápai nuncius szintén ajánlotta. SOCG vol. 412, fol. 495 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1504). Vö. még Acta, vol. 17, fol. 141^v.

A minorita rendfőnök Giuliano Scattori da Moglia rendtársat jelölte a misszió-főnökségre, de előtérbe került Pietro Vallonica da Sant’Angelo és Pietro Cima da Conegliano személye is.²⁵⁶ A Fausto Bugatti esetleges előléptetésével tarkított ügy egy évig függőben maradt. Végre 1644 áprilisában a konstantinápolyi latin pátriárka helytartójának helyettese, Andrea Ridolfi dalla Fratte d’Urbino lépett örökébe, jó megjelenésű és megnyerő modorú szerzetes, aki három évet töltött keleti, levantei missziókban, majd egy ideig Oláhországban is működött. Ő volt a Kongregáció tudósítója a közel-keleti missziókról. A Kongregáció megbízta a bécsi nunciust, hogy ajánlja Ridolfit a magyar püspökök jóindulatába, az egri püspöknek pedig külön is írt, hogy segítse őt a kolostorok visszaszerzésében.²⁵⁷ Az új misszió-főnök azonban alig érte el Bécset és a magyar határt, amikor a Kongregáció felszólította, hogy térjen vissza a keleti missziókba, nevezetesen Zante (Zakynthos, Giacinto) szigetre, és ott töltsen el azt a három évet, amely a doktorátus elnyerése után még hátramaradt neki.²⁵⁸

Az 1645. áprilisi ülés a Scalimoli provinciális tiszttét átvevő új magyar tartományfőnököt, Cornelio Gianone da Bitontót (Bitunto) nevezte ki misszió-főnökké, és a Rákóczi-felkelésre való tekintettel figyelmeztette, hogy ne ártsa magát a politikába. Gianone csak a következő év augusztusában adott jelt magáról Bécsből, és jelezte, hogy Magyarországra indul, ahol készülnek a cseh király, IV. Ferdinánd magyar királlyá koronázására.²⁵⁹

Gianone utóda, Francesco Maria da Faenza mint új tartományfőnök jött Magyarországra, de útközben a rendfőnök előterjesztésére februárban kinevezték misszió-főnökké is, amiről már csak később értesült. Magával hozta titkári minőségben Basilio da Bologna szerzetest, akit kivételes nyelvtelensége miatt nagyhatású hitelezőnek tartott. 1648. április 3-án Prágában kelt magyar királyi útlevelel indult el Magyarországra. Az utolsó fennmaradt információ róla, hogy június 8-án mellérendelték a magyar Szalay Miklós János minoritát.²⁶⁰

Szalay személyében a sok olasz között végre magyar rendtársra is akadunk. Korábban Firenzében tanult, ahonnan 1647 januárjában – miután elvégezte a hittudomány elméleti tanfolyamát és borostyánkoszorús lett – szeretett volna bejutni a rend római főiskolájára, a Tizenkét Apostolról nevezett templom mellett működő Szent Bonaventura-intézetbe, hogy doktorálhasson. Mivel a felvételi vizsgát sikeresen ki-

²⁵⁶ APF SOCG vol. 406, fol. 383r.

²⁵⁷ A Jakusithoz írt levél megemlékezett arról, hogy amíg a király és a püspökök megbízásából az Örök Városban járt a magyar választott püspökök bulláinak ügyében, megjelent a Kongregációban is, és egyházmegyéjének missziós ügyeiről tárgyalt.

²⁵⁸ APF SOCG vol. 408, fol. 323r; Lettere, vol. 22, fol. 63v–64r (a bécsi nunciushoz, 1644. április 23.) és fol. 64r–65r (az egri püspökhöz, 1644. április 23.); Acta, vol. 16, fol. 185v–186r.

²⁵⁹ APF Lettere, vol. 23, fol. 52v (megküldik számára a misszionáriusi fakultásokat, 1645. május 6.). – Levele Bécsből, 1646. augusztus 17. SOCG vol. 93, fol. 156 (Τόμη, *Litterae missionariorum*, II, 1520–1521). – Bitonto püspöki város Bari közelében, híres román-kori székesegyházzal.

²⁶⁰ Tanulmányaira: APF Acta, vol. 17, fol. 301v–302r; SOCG vol. 414/II, fol. 66r: – Levele Bécsből, 1648 áprilisa. SOCG vol. 96, fol. 255 (idézi Τόμη, *Galántáról Japánba*, 842).

álta, a Kongregáció közbenjárására fel is vették. Szalay november közepén már doktor volt és magyarországi missziót kért. A Propaganda 1648. májusában teljesítette óhaját. Missziós működéséről ugyanakkor nincs tudomásunk.²⁶¹

Francesco Maria da Faenzával egy időben tűnik még fel Giovanni Daunio Rigoni della Saponara, aki, miután hét évet töltött a Kongregáció szolgálatában és „tökéletesen megtanult magyarul és tótul”, 1648. július 7-én a Magyarországgal szomszédos erdélyi részekre kapott missziófőnökséget. Felhatalmazták, hogy két rendtársat vegyen maga mellé, akiket majd a rendfőnök jelöl ki. A következő év februárjában földijét, Ludovico della Saponara szerzetest osztották be mellé. Sajnos, erről a válalkozásról sincs több adatunk.²⁶²

* * *

A Szent Kongregáció 1650 júniusában Michelangelo Catalani rendfőnök kérésére az újabb magyar tartományfőnököt, Giovanni Tommaso Merighi (Amerighi) da Bolognát nevezte ki magyarországi missziófőnökké, valamint joghatósága alá rendelte Pellegrino Giammarelli da Fanano szerzetest, akit korábban a pogány missziókba osztottak be, ám megbetegedett.²⁶³ Merighi a következő év áprilisában küldött jelentésében leírta, hogy a magyarságot mindenütt ellepte a téves tanítások különböző áradata, a városok elszakadtak az ősi hittől, csak a kis városokban és falvakban maradtak meg a hit nyomai. A hitében ingadozó és már-már összeomló Kelen helységet egy rendtárs segítségével megszilárdította, Duplin és Tisinec jobbágyfalvakat visszarágadt a lutheri prédikátortól, és a lakosságot egy szálíg megtérítette. Remélte, hogy egy magyar és tót pap segítségével a kálvinista Holsavát (Holcsik) is visszahozza az Egyházba. A Szentszéktől felhatalmazást kapott arra, hogy évente háromszor teljes búcsút hirdessen, de nehéz volt a szórványkatolikusokat összegyűjteni, hogy a ritka kegyelemben minél többen részesüljenek. Arra kért engedélyt, hogy a nyilvános szentségimádás idejét a falvakban hét órában, a városokban pedig a reggeltől estig tartó időben állapíthassa meg, és

²⁶¹ TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1543–1544 (APF SOCG vol. 51, fol. 272); szintén SOCG vol. 414, fol. 63 (felvételi kérvénye, TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1549–1550) és fol. 372; uo., vol. 94, fol. 115 és vol. 96, fol. 237 s 251; Acta, vol. 17, fol. 301v–302r és 399 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1544 s 1549–1550); uo., vol. 18, fol. 96v. vol. 19, fol. 273. vol. 25, fol. 16 (vö. vol. 8, fol. 101). – Szalay Miklós a minorita rend schematizmusa szerint 1678. február 12-én Rádon hunyt el. *A Magyarországi Minorita Rend Névtára*, 152.

²⁶² Rigoni útlevele: MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1648/132. Saponara kis község Nápolytól délre a régi *Grumentum* romjai közelében. – Még 1647 őszén Antonio Claunso a konventuális rendi főügyész, Modesto da Ferrara ajánlásával magyar vagy oláh missziót kért, de a Kongregáció határozata ismeretlen. APF SOCG vol. 415, fol. 262r. – Vincenzo Petrolini da Fabiano kérelmét azzal tanúsították el, hogy nincs hely. Szintén ismeretlen Domenico Ferri kérvényének a sorsa, aki 1649-ben a magyar vagy a sziléziai misszióba kért felvételt.

²⁶³ Giammarelli kérvénye: APF SOCG vol. 218, fol. 174.

hogy segítőtársakat fogadjasson fel maga mellé, tekintettel a végtelen nagy lelki aratásra és a száználmasan kevés munkásra.

A Propaganda tárgyilagos felvilágosítást kívánt a főnök által megrajzolt helyzetről és szokása szerint a bécsi nunciushoz fordult. Camillo Melzi, tekintettel a magyarországi posta- és úthálózat kezdetlegességére, a bécsi tartományfőnöktől és az éppen Bécsbe feljött magyar püspököktől, illetve a nádortól kért értesítést. A bécsi tartományfőnök egyszerűen megbízhatatlanoknak minősítette magyarországi rendtársai fellengzős jelentéseit, az egri püspök pedig csupán annyit mondott, hogy egyházmegyéjében két helyen vannak konventuálisok: Sztropkón és „még egy másik kis helyen”, de a magyar nyelv hiányában csak igen csekély eredménnyel működnek. A püspök célzása nem vonatkozhat más kolostorra, mint Rádra, amely ilyenképpen továbbra is a szerzetesek birtokában volt ugyan, ám feltűnés nélkül élte szerény életét.²⁶⁴

A Kongregációban ekkorra már fokozatosan azon álláspont alakult ki, hogy az olasz minoriták latin nyelvtudása nem elegendő a missziós munka hatásos kifejtéséhez, a magyar nyelv birtoklását ezért elsősorban a missziófőnöknel elengedhetetlen feltételnek kezdték tartani.

Amikor kevéssel utóbb 1652 júliusában Alessandro della Croce da Milano kijelölt erdélyi és Giovanni Battista Orsino da Roma magyarországi tartományfőnökök missziófőnöki kinevezésüket kérték, a Propaganda ugyan mind a két szerzetes kérését teljesítette, mindamellet kikötötte, hogy az utóbbi vegyen maga mellé négy-öt magyarul, németül és szlávul tudó szerzetest.²⁶⁵ Hamarosan kiderült azonban, hogy elődeihez hasonlóan Della Croce sem juthat be Erdélybe, erre a rendfőnök őt nevezte ki magyar tartományfőnökké, míg az erdélyi és moldvai provinciális tisztét Signosino da Viterbo szerzetesre ruházta. Amikor a két szerzetes missziófőnökségért folyamodott, a bíborosok immár azzal az okolással vetették el kérelmüket, hogy nem tudnak magyarul, és arra utasították Melzi bécsi nunciust, hogy keressen magyar vagy legalább magyarul beszélő szerzetest, aki alkalmasabbnak tűnik a missziófőnökség viselésére. Mivel ilyen nem akadt, a Propaganda Kongregáció szeptemberben nagy nehezen hozzájárult a két szerzetes apostoli hitterjesztői megbízatásához.²⁶⁶

²⁶⁴ Merighi ezután 1651 októberében Lengyelországban járt, és október 31-én Krakkóban tartózkodott, hogy elnyerje az 1650-es szentévi jubileum búcsúját, amelyet a pápa az Örök Városon kívül fekvő világra is kiterjesztett. – Fent ismertetett jelentése 1651. április 1-én kelt. APF SOCG vol. 218, fol. 188; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 39–40. – Ajánlása a nunciushoz: SOCG vol. 218, fol. 232 és 233 (1652. szeptember 28. és február 24.); továbbá szintén SOCG vol. 218, fol. 47 (Remigius Cizemsky, 1654); Acta, vol. 19, fol. 373; Lettere, vol. 28, fol. 31. – Merighi kérvényét Laurentius de Laurea rendi titkár fogalmazta. – Merighi vízbefúlásáról adott hírt Cizemsky sztropkói guardián 1654 áprilisában. TÓTH, *Galántáról Japánba*, 842.

²⁶⁵ Orsinira: APF SOCG vol. 218, fol. 321; Acta, vol. 21, fol. 80v–81r; Lettere, vol. 29, fol. 50.

²⁶⁶ Della Croce kinevezése körül: APF Acta, vol. 21, fol. 101v–102r; 109v. 110r. – HIRSCHBERG KORNÉL, *Magyar minorita hittérítők*, Budapest 1944, 19 (a Keresztes Sándor név alatt Della Croce rejtőzik).

A Propagandánál azon felül szakítani kívántak a rendfőnökök ama törekvésével, hogy a rendi és a missziósfőnökség mindenkor egy kézben legyen. A Kongregáció egyébként kezdettől fogva inkább azon volt, hogy a két tisztséget elválassa, mert a misszió irányítása egész embert követelt, aki minden idejét és erejét a hitterjesztés ügyének szenteli – a magyarországi példák szerint nem sok sikerrel.

Della Croce a melléje beosztott Francesco Vizzali da Modena borostyánkoszorús kíséretében december 10-e táján már megérkezett székhelyére, a sztropkói kolostorba, ahonnan beszámolt lesújtó benyomásairól.²⁶⁷ A mintegy 400 római mérföld hosszú magyarországi útján csak Pozsonyban, Nagyszombatban, majd végül Szepeshelyen látott katolikus templomot, Eperjesen csupán magánházban volt kápolna. Úgy találta, hogy a lakosság mindenütt kálvinista és lutheránus, és csak elszórtan élnek köztük katolikusok. Tarnóczy Máttyás váci püspök, szepesi prépost arról tájékoztatta, hogy a – linzi békekötés óta – megint az erdélyi fejedelem kezében levő hét vármegyében mindössze két munkaképes pap van és egy öreg pap, aki már nem bírja a munka terhét. Della Croce kiemelte a püspök buzgó egyéniségét, a jezsuiták tevékenységét, a magyar nyelv tudásának fontosságát, megemlítette Kisvárdát, amely az első rendi misszionáriusoknak is kedves célpontja volt, végül felhatalmazásokat kért kísérője és a püspök részére. A misszionárius útja bizonyára a bányavárosokon át vezetett, ezért nem vette észre a katolikus restauráció tekintélyes vívmányait. 1653. június 25-én még Sztropkón volt.²⁶⁸

* * *

Merighi és Della Croce segítőtársai közül – a már előkerülteken kívül – a következők szerepelnek a Kongregáció levéltárában. A lengyel királynak elzálogosított szepességi városok valamelyikében született a szláv hangzású neve ellenére magát németnek valló Olszuczky (Olszeczy) Ignác, akit a Kongregáció apostoli misszionáriusi jelleggel Rómából visszaküldött a Szepességbe, ahol már hét éve tevékenykedett németek, tótok és magyarok között. Amiként a borúlátó Merighi atya megjegyezte, a buzgó új misszionárius nem fogja elkerülni a szúrós töviseket, amelyekben bővelkedik a felső-magyarországi misszió. A misszionárius azonban nem állott már egyedül a Szepesség vallásilag erősen zárt területén. A század közepére megtelepedtek ott a jezsuiták és a kegyesrendiek, a katolikus restauráció hulláma már át-átcsapott a szepesi gátakon. Városokban és falvakban szórványok, kisebbségek alakultak, mint amilyen már Eperjesen is volt, a nemesség soraiban terjedt a katolikus hódítás, a városi polgárság pedig észrevette, hogy mind Magyarországon, mind a szomszéd országokban a katolicizmus újjáéledt. Adatok híján ugyanakkor mégsem tudjuk nyomon kísérni Olszeczy működését.²⁶⁹

²⁶⁷ Sztropkó, 1652. december 12. APF SOCG vol. 218, fol. 247.

²⁶⁸ APF SOCG vol. 218, fol. 248.

²⁶⁹ APF SOCG vol. 218, fol. 202–203; Acta, vol. 20, fol. 27.

Szintén teljesen ködbe vész Felice da Capua rendi hitszónok alakja, aki kérvényében arra hivatkozott, hogy a legelőkelőbb szószéken prédikált. Még arról sem szólnak a források, hogy egyáltalán kapott-e missziós beosztást. Della Croce társáról, Francesco Vizzali da Modena szerzetesről viszont tudjuk, hogy elkísérte főnökét Magyarországra 1652 őszén, de még a következő év júniusában sem kapta meg a missziós kinevezését. Ő tudományosan képzett férfiú volt, aki előbb a rend sienai főiskoláján tanított.²⁷⁰ Ismeretlen Giuseppe Folcaro da Zogarolo, Giovanni Antonio Menticelli da Lonano della Marcana, a rimini kolostorban végzett szerzetes és Carlo Armieri da Città di Castello szerzetes magyarországi küldetése is. Az utóbbi híres padovai kolostor tagja volt, borostyánkoszorús, mint a többi, negyvenöt éves, példás életéről a helyi előjárók: Giulio Giuliani tartományfőnök, Franciscus Betol (?) egyetemi tanár, Uliani helybeli guardián, Antonio Vercelli és Francesco Zavotti da Padova tanúskodtak. A jónevű tanúk bizonyítványai ellenére a Kongregáció 1654. március 17-ei ülése felvételi vizsgára utasította Armierit. Ez a körülmény azt bizonyítja, hogy a Kongregáció ellenőrizni kívánta a misszióba indulók tudományos képzettségét, erkölcsi egyéniségét, rátermettségét, hivatását.

Még Giovanni Tommaso Merighi da Bologna tartományfőnök hozta magával lengyel földről Licensky Remiget, aki az utód, Della Croce idején is hazánkban élt mint a sztropkóiak plébánosa. Lengyel nyelvtudásával nemcsak a sztropkóiakat gondozta, hanem állítása szerint a Tiszáig, sőt azon túl nyomult előre a kálvinisták között, és mindenki megértette prédikációját! Ezért 1654 áprilisában doktorrá avatását kérte, a júliusi gyűlés azonban elvetette kérését, mert nem a Kongregáció misszionáriusa volt, és egyébként is, a doktori fokozat megszerzésének már a hat-éves érdemes munkásság lett elengedhetetlen feltétele.²⁷¹

Az 1650-es években továbbra is fel-feléledt az olasz minoriták erdélyi missziójának terve. Bonaventura Campofranco szerzetes öt évet töltött a konstantinápolyi misszióban, amiért hittudományi doktorátussal jutalmazták meg, majd tizenöt évet töltött különféle rendi kolostorokban, hét évig volt plébános és három évig mint a szerzetesjelöltek mestere Assisiben, végül a rendfőnök kinevezte őt erdélyi tartományfőnökké, a Kongregáció pedig 1650. januárjában erdélyi, moldvai és oláhországi missziófőnökké tette azzal a rendelkezéssel, hogy Moldvában székeljen. Beosztották melléje Bernardino Valentino da Perugia rendtársat, a hittudomány borostyánkoszorúsát.²⁷² Az 1655. esztendő márciusában érkezett Bécsbe Carlo Vario da Bergamo minorita tartományfőnök azzal a küldetéssel, hogy onnan a megszokott ajánlólevelekkel Erdélybe indul. Március 22-ei kelettel kapott is királyi útlevelet, illetve ajánlólevelet a fejedelemhez, de aligha jutott be a fejedelemségbe. Négy év múlva ugyancsak március hóban Sztropkóról jelentette, hogy rendi vizitátorként bejárta a rend összes kolostorát, amelyek a szomszéd országokban voltak, elsősorban a lengyel- és magyarországi rendházakat, misszióállomásokat és személyes tapasztalatai alapján előadta a Kongregációnak, hogy meggyőződése szerint

²⁷⁰ APF SOCG vol. 218, fol. 318.

²⁷¹ APF SOCG vol. 218, fol. 47. 82. 83. 333. 481. 485. és vol. 269, fol. 3; Acta, vol. 23, fol. 26v; Lettere, vol. 29, fol. 26. – A jelöltek Róma környékéről és Abruzzóból származtak.

²⁷² APF SOCG vol. 269, fol. 55. Társáról, Da Perugiáról uo., fol. 53; Acta, vol. 19, fol. 300. Campofrancóra: MONAY, *De provincia Hungarica*, 97–98.

milyen eszközökkel lehetne előmozdítani hazánkban a katolikus vallás terjesztését. A Propaganda 1659. június 15-én helyeslően válaszolt felterjesztésére, ezzel az írással azonban a szerzetes működésének nyoma veszett.²⁷³

Igen valószínű, hogy Della Croce személyével végleg lezárul a magyarországi olasz konventuális missziófőnökök sora. Felice Gabrielli d'Ascoli rendfőnök felterjesztette ugyan Diego Bozzera da Valenza magyar tartományfőnököt a missziófőnöki tisztségre, de a gyűlési jegyzőkönyvek nem szólnak az új főnök kinevezéséről, és amikor rendtartományi titkárának, Ludovico Pallavicini da Lugamonak hat évre megadták az apostoli missziót, Bozzera csak tartományfőnökként szerepelt.²⁷⁴

Az 1657. év tavaszán Ottaviano d'Assisi, a hittudomány doktora, kinevezett magyar rendi vizitátor, küldetésével kapcsolatban ugyan még magyar missziófőnökséget kért, azonfelül apostoli missziót rendtársai, Teodosio Branci da Spello, Michelangelo Cari da Spoleto, Antonio Angelini da Campo Vecchio és Crispolto da Bettona borostyánkószorúsok részére, akiket a rendfőnök ajánlott Albrizzinek, a Propaganda új titkárának.²⁷⁵ Határozatnak azonban már nyoma sincs. A Kongregáció ekkora ugyanis felszámolta az olasz konventuálisok magyarországi misszióját.

* * *

A misszióprefektúra megszüntetése és az egyre szaporodó elutasítások ellenére az olasz konventuálisok szem előtt tartották a magyarországi és erdélyi missziók ügyét. Időnként apostoli missziót vagy missziófőnökséget kértek a hazánkba rendelt itáliai előljárók számára, s néhány egyéni próbálkozásnak is nyoma maradt. A missziófőnökség visszaállítására azonban többé nem került sor, és a legtöbb kérelmező kudarcot vallott, kivéve, ha netalán mégis Erdélybe kívánczolt.

A kevésbé szerencsések többségéhez tartozott az az Antonio Angelini is, aki 1660 májusában folyamodott magyarországi megbízatásért. Bár a Kongregáció minősítést kérve a rendfőnökhöz fordult, a szerzetes később mégis a moldvai missziókban bukkant fel, ahol nagy hatással tevékenykedett.²⁷⁶

A milánói születésű Gabriele Angelo Rossi arra hivatkozva, hogy 1648 óta Konstantinápolyban, Kefaloníában, majd 1666 januárja óta Moldvában és Oláhországban tevékenykedett, miközben a hittudományi doktori fokozatot is megkapta, 1668. november 25-én Krakkóból kért missziós püspökséget, ennek hiányában pedig magyar vagy erdélyi tartományfőnökséget, vagy legalább *pater provincialis* kiváltságos címet

²⁷³ APF Lettere, vol. 41, s.f. – Levele 1659 márciusából: SOCG vol. 310, fol. 113 (idézi Tóth, *Galántáról Japánba*, 843). – Útlevele: MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1655/31 (a kancelláriai fogalmazvány azonban hiányzik). HIRSCHBERG Váczynek írja Vario helyett, de már a kancelláriai index is így írja! – Személyére még CĂLINESCU, *Alcuni missionarii cattolici*, 24.

²⁷⁴ APF SOCG vol. 218, fol. 86r–87.

²⁷⁵ APF SOCG vol. 310, fol. 4 és 129. – Spello, a régi *Hispellum*, Foligno és Assisi között van. Vö. GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 65.

²⁷⁶ Angelini rövid életrajza megtalálható: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 779.

eredeti rendtartományában, pontosabban a milánói kolostorban. Elbeszélése szerint missziós állomására menet jobb karját törte és visszariadt a veszélyektől, majd Olmüben, Varsóban és Krakkóban tartózkodott, ahol Pignatelli nuncius mellett az olasz ügyeket intézte. Mivel a Kongregáció úgy határozott, hogy előljárói Rómába rendeljék, nem jutott a kívánt missziófőnökséghez. Ekkor hatvankét éves volt.²⁷⁷

Legközelebb Antonio Latini rendi biztos és a rendfőnök helyettese igényelt missziófőnökséget Francesco Maria Spera da Narni erdélyi tartományfőnöknek, illetve apostoli missziót munkatársai, Giovanni Battista Mantovarie da Mantova, Francesco Scartozzi da Monte Rubbiano, Antonio Passarini da Castel Fidardo, Lorenzo Torricchia da Velletri, Francesco Campelli da Spoleto, Michele Angelo Caro da Spoleto borostyánkoszorús rendtársak számára. Az 1669. január 15-ei ülés Spinola bíboros előterjesztésére hozzájárult a kis csapat kiküldéséhez, útiköltséget és évi segílyt szavazott meg számukra. A misszionáriusok azonban Bécsben rekedtek, mivel ők is reménytelennek látták, hogy a fejedelemségbe bejussanak, ahol nem voltak rendházaik. Mantovarie kivételével Krakkón keresztül Moldvába vették útjukat. A missziófőnök egyébként kilenc évet töltött a moldvai, oláhországi és konstantinápolyi missziókban, majd visszarendelték szülőföldjére, Narniba, ahonnan 1688-ban hetvennégy éves korában, miközben már betegeskedett, kérte kinevezését a kolostor guardiánjának.²⁷⁸

Ottavio Martini bolognai szerzetes, magyar tartományfőnök 1669 áprilisában és májusában a rendi kúriai ügyvivő ajánlásával kért missziófőnökséget, a Kongregáció azonban azzal az indokolással, hogy 1650 óta (!) szünetel a konventuálisok magyarországi apostoli missziója, a „*lectum*” kúriai kifejezéssel elutasította a kérelmet, noha a kérelmező addig Cesare Rasponi bíborosnak, a *Sacra Consulta* titkárnak és a Propaganda Kongregáció tagjának házi hittudósa volt.²⁷⁹ Hasonló elintézészt kapott korábbi ismerősünk, a sajszentpéteri születésű Szalay Miklós római doktor, a csütörtökhelyi minorita kolostor guardiánjának kérvénye is. A Kongregáció előbb kikérte Vanoviczi János pálos misszionárius információját, de ez Bársony püspökre, szepesi prépostra hárította a véleményadást, végül a Kongregáció Albrizzi bécsi nunciushoz fordult és ezzel el is aludt az ügy.²⁸⁰ Néhány évvel később, 1674. június 23-án a cataniai származású Bartolomeo de Angelis borostyánkoszorús szeretett volna erdélyi, vagy moldvai, oláhországi, illetve konstantinápolyi missziót nyerni. A Kongregáció az új elnök belátására bízta a rendi főügyész, Lodovico Magni támogatásával beadott kérvény elintézését, de biztos hogy De Angelis sem Erdélybe, sem Felső-Magyarországra nem kapott beosztást.²⁸¹

²⁷⁷ APF SOCG vol. 418, fol. 28–29v és vol. 420, fol. 202; Acta, vol. 38, fol. 10 és 60. – Angelo Rossi már 1638-ban jelentkezett magyarországi, vagy más ultramontán területen folytatandó misszióra. TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 1006 és 1013.

²⁷⁸ SOCG vol. 418, fol. 124 és fol. 279; Lettere, vol. 53, fol. 55.

²⁷⁹ SOCG vol. 419, fol. 269r–272v; Acta, vol. 38, fol. 109 és 176.

²⁸⁰ APF Lettere, vol. 58, fol. 158 (1671).

²⁸¹ APF SOCG vol. 449, fol. 200–203; SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 265.

Még a hatvanas évek közepén jött hazánkba az olasz minoriták egyik legkiválóbbja, a magyar rendi tagozat megalapozója, Giovanni Battista Reggiani da San Felice, a bolognai rendtartomány tagja. A rend perugiai és római intézeteiben tanult és megszerezte a hittudományi doktori fokozatot. Bécsben Carlo Carafa nuncius oldalán megismerkedett a császári udvar vezető embereivel és a Carafa család több tagjával, akiknek nagy szerepük volt a magyarországi hadműveletek irányításában is. Magyarországon guardián, majd két ízben tartományfőnök volt, sőt őt tartjuk a Magyarországi Szent Erzsébet rendtartomány megszervezőjének. Olasz ismerősei segítségével új alapításokkal gyarapította a minorita rendházak számát: Csáky Ferenc szepesi főispán a rendnek adta a csütörtökhelyi Zápolya-kápolnát, örököse, Csáky István pedig a kápolnával egybeépült templomot, amelynek Reggiani lett az első plébánosa. A Wesselényi-összeesküvés felfedését követő egyházpolitikai törekvések folyamán Reggiani Lőcsén is megtelepítette a szerzetet, majd a felszabadító háborúk közepette megszerezte a minoriták számára a nagybányai Szent Miklós-templomot és az egri mecsetet, amelyet templommá alakított át. Számos templomot vett vissza a Szepességben és az észak-keleti területen. Ugyanakkor kiadta Lőcsén *Anticatechetica* című művét, amelyet Csáky István szepesi és beregi főispánnak ajánlott. A munka annyira megzavarta a lutheránusokat, hogy wittenbergi tudósokat kértek fel megcáfolására.²⁸²

Reggiani 1675 nyarán megjelent Rómában, hogy a szentévi búcsút elnyerje. Magával vitte a stósziai és az alsómecenzéfiak leveleit, amelyek leírták De Grandis és Feiertag domonkosok nagyhatású térítéseit. A leveleket a maga részéről mint minorita tartományfőnök hitelesítette. A Kongregációban beszámolt missziós tevékenységéről, és felmutatta Csáky István levelét a bíborosokhoz, amely kiemelte érdemeit s egyéni kiválóságát. A főúr szerette volna, ha Reggiani – ekkor már eredeti rendtartományának, a bolognainak tiszteletbeli *patere* – visszatér hazánkba. A rend és a Propaganda parancsára Reggiani kész volt lemondani az itáliai kolostorok kényelmesebb életéről, mivel pedig a Kongregáció neki sem volt hajlandó megadni az apostoli misszionáriusi megbízást, azt kérte, hogy megfelelő rendi megbízás címén küldjék vissza Magyarországra. Azonfelül útiköltséget, pénzsegélyt és ajánlólevelet igényelt Buonvisi bécsi nunciushoz, Szelepchényi primáshoz, Szegedy Ferenc egri püspökhöz, Pálffy Tamás nyitrai püspökhöz, magyar udvari kancellárhoz és Kollonich bécsújhelyi püspökhöz, a pozsonyi Magyar Kamara elnökéhez. Ügye elintézésének idejére eredeti rendtartományába illetve Modenába és szülőföldjére, San Felice sul Panaro falucskába vonult vissza.

A Kongregáció azzal az indokolással hártotta el Reggiani misszionáriusi kinevezését, hogy a konventuálisoknak Magyarországon nincsenek apostoli missziói, a régi missziókat pedig még 1654-ben (!) áthelyezték Moldvába. Végül Marziale Pellegrini rendfőnök rendtartományi biztosi és guardiáni minőségben küldte vissza őt

²⁸² KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 417–421; és MONAY, *De provincia Hungarica*, 65–66. – TÓTH, *Könyv és misszionárius*, 429–430.

Magyarországra, ahol folytatta nagyhatású térítő és szervező tevékenységét a kilencvenes évek elején bekövetkezett haláláig.²⁸³

A szerzetesek térítő és lelképásztori munkájáról beszámol egy, Reggiani által hitelesített részletes kimutatás, amely magában foglalja a csütörtökhelyi, cincicfalvi (csontfalui) és draveci (szepesdaróci) hívek névsorát, feltüntetve, hogy régi katolikusok-e, vagy újabban tértek csak át a katolikus hitre. A kimutatás szerint ekkor már elég csekély azoknak a száma, akik még megmaradtak az ágostai hitvallás kötelékében.²⁸⁴

A Kongregáció 1676 áprilisában nemet mondott akkor is, amikor Francesco Antonio Tensi da Stipese fiatal minorita a milánói kolostorból kért magyarországi, erdélyi vagy más missziót. Hasonlóképpen elvetette 1678 májusában Lodovico Poldori kérelmét. A Propaganda határozott álláspontja a felső-magyarországi minorita apostoli missziók tárgyában mindazonáltal csak lassan győzte meg a minoritákat arról, hogy hasztalan fordulnak Rómába misszióik apostoli jellegének visszaszerzéséért. Évtizedeken át több-kevesebb rendszerességgel még mindig találkozunk ilyen természetű kérvényekkel. Zambecchi (!) lengyel származású minorita például, aki hét évet töltött a magyarországi, bulgáriai és szlavóniai missziókban, 1680. január 23-án még mindig apostoli missziót kért Magyarországra, mondván, az említett országokban oly kiáltó paphiány van, hogy licenciátusoknak nevezett világiak keresztelnek, esketnek, és ezrek élnek szentségek nélkül.²⁸⁵ A Wesselényi-összesküvés felfedését követő években vagyunk, amikor rengeteg középkori katolikus templom került vissza a katolikus Egyház birtokába, de nem volt elegendő pap azok ellátására. A Szepességben és az ország északkeleti részeiben a lengyel szerzetes tehát könnyen elhelyezkedhetett volna egy-egy városban a katolikus színezetű városi hatóság és az esztergomi érsek, vagy az egri püspök támogatásával. A Kongregáció döntés előtt a prímáshoz fordult tájékoztatásért és véleménynyilvánításért. A prímás válasza azonban, úgy látszik, elmaradt.

A kilencvenes évek közepén magyar, moldvai, vagy oláh misszióba akar menni Carlo Negrini vagy Nigrini da Casal Maggiore minorita is, de a Kongregáció annak ellenére, hogy hosszú magyarországi tartózkodása folyamán megtanult magyarul, és példás élete miatt tartományfőnöke a moldvai missziófőnökségre alkalmasnak tartotta, csak Moldvába adott beosztást, ahol a rendnek szervezett missziói voltak.

Csaknem húsz évvel később, 1699. december 1-én tárgyalta a Kongregáció a szintén lengyel minorita borostyánkoszorús Zagorszki ügyét, akit tartományfőnöke, Gorzynszki ajánlott apostoli misszióra. A szerzetes húsz évet töltött különféle missziókban és rendi tisztségekben, utoljára a magyar–lengyel határ mentén élt, és így

²⁸³ APF SOCG vol. 453, s.f. (GALLA szerint a kötet elején); uo., vol. 459, fol. 84 és 89. vol. 465, fol. 282. vol. 466, fol. 14; Acta, vol. 45, fol. 203 és vol. 46, fol. 73; Lettere, vol. 64, fol. 80v és 105v–106r; vol. 64/II, fol. 82v. vol. 66, fol. 24. 60v. 78. – HIRSCHBERG, *Magyar minorita bittérítők*, 20; MONAY FERENC, *Adatok a magyarországi és erdélyi minoriták irodalmi munkásságáról*, Róma 1953, 100.

²⁸⁴ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 65–75.

²⁸⁵ APF SOCG vol. 477, fol. 185r–188v; Acta, vol. 50, fol. 31.

módjában lett volna bekapcsolódnia a Szepességben és más északkeleti területeken folyó térítésbe.²⁸⁶ A kongregációi titkár helyzetjelentésében megállapította, hogy a szerzeteknek nincs apostoli missziója Magyarországon, hanem csak Oláhországban, Moldvában és Erdély keleti szélein, ahol a jászvásári, huszi, suborianói és tatárországi csöbörcsöki misszióállomások évi 25 scudo segélyt élveznek. A Kongregáció most sem határozott rögtön, hanem előbb kikérte a bécsi és a lengyel nuncius véleményét. A nunciások azonban adósak maradtak válaszukkal.²⁸⁷

A Propaganda, noha látta a magyarországi konventuálisok eredményes térítő munkáját, a megyéspüspökökre való tekintettel, immár visszavonhatatlanul tartózkodott a rendi apostoli missziók visszaállításától, és nemcsak a 17. század második felében, hanem a 18. században is.

8. AZ OLASZ MINORITA APOSTOLI MISSZIÓK EREDMÉNYÉNEK LEMÉRÉSE

A Propaganda Kongregáció, miután kezdettől fogva látta, hogy a hierarchiájától, szerzetesrendjeitől és iskoláitól megfosztott erdélyi katolicizmusba csak úgy tud új életerőt önteni, ha kívülről papokat, misszionáriusokat küld az országba, a 17. század folyamán bennszülött papokat nevelt, de ezek az ország katolikusainak elszigeteltsége miatt gyéren jelentkeztek, akik pedig mégis elvégezték tanulmányaikat, ritkán jutottak vissza hazájukba. Eme törekvés mellett Róma kapucinusokat és konventuálisokat igyekezett megtelepíteni a fejedelemségben. Ez a kísérlet mind a két irányban kudarcot vallott. A kapucinus rend még nem tudott megfelelő magyar szerzeteseket rendelkezésére bocsátani, a szomszéd rendtartományok szerzetesei pedig hazai lekötöttségükre hivatkozva idegenkedtek a magyar missziótól. A konventuálisok olasz rendtársakat küldtek hazánkba. Negyedszázadon át szinte évről-évre folyt az utánpótlás, hogy a rendet meggyökereztesék és az erdélyi katolicizmust megerősítsék. A rendtagok általában szellemileg és erkölcsileg válogatott egyének voltak. A missziófőnökök egytől egyig a hittudomány, esetleg a bölcselet doktorai, a beosztott misszionáriusok pedig a hittudományi képzés magasabb elméleti szakaszát végezték, amely a doktori fokozat megszerzésére képesít. Többen kitűntek a hitszónoklásban, a tanításban, irodalmi eredményeket mutattak fel, egyesek magasabb állásba emelkedtek rendjükben, s voltak, akik elérték a püspöki méltóságot.

Ennyi odaadó, lelki értéknek aránylag csekély kézzelfogható eredménye lett. Miben kell keresnünk a sikertelenség okát? Hogy a szerzetesek nem tudtak bejutni Er-

²⁸⁶ APF SOCG vol. 534, fol. 470r–471v és vol. 615, fol. 69; SC Ungheria–Transilvania, vol. 4, fol. 283.

²⁸⁷ APF SOCG vol. 527, fol. 552r–555v; Lettere, vol. 84, fol. 42v–43r és 188v–189r. Csöbörcsökről: AMBROSIVS ESZER, *Die Gemeinde von Cobruči am Dnestr und die II. Krim-Mission der Dominikaner*, Angelicum 46 (1969) 366–386; valamint még BENDA KÁLMÁN, *Csőbörcsök. Egy tatárországi magyar falu története a 16–18. században*, Századok 119 (1985) 895–916; illetve ugyanez németül: *Csőbörcsök, ein ungarisches Dorf am Dnjester-Ufer*; Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn. Festschrift Attila T. Szabó und Zsigmond Jakó I–II (hrsg. v. Kálmán Benda–Tamás v. Bogyay et al.), München 1987, I, 253–266.

délybe, az valójában nem buzgóságukon, hanem a fejedelem következetes elzárkózásán múlt, aki a törvényekre és a protestáns közvélemény nyomására hivatkozva megtagadta, hogy a klérus számát felerősítsék. Látni fogjuk, hogy még a külföldön végzett erdélyi papoknak is mily nehézségekbe került hazájukba visszatérni. A király, a magyar egyházi és világi hatóságok ajánlása sem vezetett eredményre. A század második felében, amikor Erdély lassanként a császári politika hatása alá került, a konventuálisok szórványosan bejutottak ugyan a fejedelemségbe és egyre mélyebb gyökeret vertek, de nem az anyaország, hanem – miként majd még szó esik róla – a szomszédos Moldva és Oláhország felől hódították meg az évtizeden át bevehetetlen területet.

A szerzetesek kedvelt missziós területe ezért a Királyság északkeleti részei lettek, amelyeknek jó része a békekötések értelmében ideiglenesen Bethlen Gábor, majd I. Rákóczi György fennhatósága alá ment át. Az olasz szerzetesek már itt találták a sztropkói rendházat, ahol néhány magyar kivételével lengyel szerzetesek laktak. Sztropkó lett a tartomány- és missziófőnökök székhelye, a missziók támasza. A helység azonban az országhatár közelében, a magyar elemtől távol, egyáltalán nem volt alkalmas a rend életerős fejlődésének és a missziók nagyarányú kibontakozásának elindítására.

A Tiszaháton létesült rádi kolostor pedig inkább csak a helyi és környékbeli lelkipásztorkodás céljait szolgálta. Az érvényesüléshez itt is megfelelő környezet, kedvező adottság lett volna szükséges. Hasonló okokból kevéssel előbb a Jézustársaság atyái elhagyták Znióváraltját és Vágsellyére helyezték át kollégiumukat, amely Nagyszombat közelségében csakhamar felvirágzott.

A konventuálisok sok utánjárása, hogy Váranón, Kisvárdán, Kassán és Nyitrán megvessék lábukat, nem hozott kézzelfogható eredményt. Így a felső-magyarországi misszió inkább csak a helybéli földesurak révén visszavett, visszafoglalt régi katolikus templomok ellátására és ideiglenes megtelepedésekre irányulhatott, majd vándormisszióvá, sőt tervszerűtlen kóborlássá változott. A szepescsütörtökhelyi, eperjesi és lőcsei alapítások már kiesnek az apostoli missziók keretéből, noha a szerzetesek ezeken a helyeken is a katolikus restauráció, újjászületés lelkipásztori és hitterjesztő céljait szolgálták.

Az olasz és lengyel konventuálisok missziós tevékenységének legnagyobb teherteréte az volt, hogy nem tudtak és nem tanultak meg magyarul. Már Ottaviano da Ravenna megjegyezte, hogy az örökös tartományokban és Magyarországon, ahol különféle nyelveken beszél a lakosság, elkerülhetetlenül szükséges a népnyelv ismerete, Magyarországon nevezetesen a magyar nyelv elsajátítása. Pázmány Péter több ízben hangoztatta, hogy a szükséges nyelvtudás hiányában a konventuálisok teljesen hasznavehetetlenek. Emlékszünk, II. Ferdinánd, amikor a bécsi nuncius ajánlólevelet kért az erdélyi missziókba kijelölt olasz szerzetesek számára, előbb megkérdezte, hogy tudnak-e magyarul, és éppen a magyar nyelv tudásának hiánya miatt halasztódott a kancellárián az Erdélybe szóló útlevél kiadása. Igaza volt Basilio d'Aire kapucinus atyának, midőn így kiáltott fel: „Bár megadná nekik a Szentlélek a nyelvek csodálatos adományát!”

Pázmány mindenkor szívesen fogadta az olasz misszionáriusokat, de amikor látta, hogy nem használhatja őket, nem fojthatta vissza méltatlankodását. Bonaventura da Genova és szerzetestársai az olaszok ellen irányuló elfogultságnak minősítették a prímás és a magyar püspökök magatartását, de aki ismerte őket, az tisztában volt azzal, hogy egész tömeg misszionáriust befogadtak volna, ha hasznukat vehették volna. Hasonlóan gondolkodtak Pázmány utódai, Lósy Imre és Lippay György is, akik előzőleg egri püspökként figyelemmel kísérhették a konventuálisok vergődését Felső-Magyarországon. A Kongregáció egy ideig a misszionáriusok fellengzős jelentései alapján szemrehányást tett a magyar püspököknek, és szemükre vetette, hogy míg a misszionáriusokat mellőzik, nem veszik észre, hogy a protestantizmus terjedése újra felütötte a fejét.

Bonaventura da Genova egyenesen elhitette Rómával, hogy Magyarországon még a gyerekek is megértik a latint, és hogy az érsek kíséretében vagy küldetésében a latin nyelv segítségével gyóntatott, sőt latinul prédikált is. A latin és az olasz nyelv birtokában azonban nem lehetett a nép lelkéhez hozzáférközni. Ezért már Radzini Benedek is azzal igyekezett elhárítani erdélyi megbízását, hogy nem beszéli a nép nyelvét. A nyelvtanuláshoz kolostor kellett volna, ahol az idegenből jövő szerzetesek előbb megtanulták volna a hazánkban beszélt nyelveket. Sztropkó és Rád kiestek az országos forgalomból, más ferences kolostorokban pedig, úgy látszik, a szerzetesek nem kívántak időt tölteni, esetleg nem is látták őket szívesen obszerváns testvéreik. Következésképpen átmenet nélkül egyszerűen belevetették magukat a magyar élet örvénylésébe, már csak azért is, mert legtöbbjük csak három évre jött, hogy megszerezze a hittudományi doktorátust. A Kongregáció, hogy tartósan tervszerű munkára kényszerítse őket, elrendelte, hogy az első három év letelte után újabb három évre kötelezzék el magukat a doktoráltak. Ez volt a rendszer a moldvai és oláhországi missziókban is. A bíborosok rossz néven vették, hogy még a legjobbak is, mint Bonaventura, alig hogy megmelegedtek és némi eredményt elértek, azonnal folyomodtak a fokozatért, hogy tekintélyüket emeljék a protestánsok szemében.

A nyelvtudás hiánya következtében a minoriták mindinkább csak a nemesi udvarházakat, várkastélyokat és a végvárat keresték föl, ahol a latin nyelvvel úgy ahogy érvényesülhettek. A földesuraktól visszavett templomokban már legföljebb átmenetileg vállalhattak lelkipásztori munkát. A barangolás a konventuálisok egyik jellemző vonása lett, amely nem azonosítható a magyar jezsuiták, ferencesek, és pálosok vándormisszióival. A céltalan kóborlást mind püspökeink, mind pedig a szerzetesek gyakran felpanaszolták, és rámutattak a belőle származó fegyelmi és erkölcsi következményekre.

A missziók támaszpontja, a sztropkói kolostor szelleme sem volt alkalmas arra, hogy a rendi missziós erők bőven buzgó forrása legyen. A lengyel szerzetesek ellen állandó volt a panasz. Már a Pethők azzal a feltétellel telepítették le őket, hogy példás szerzetesi életet éljenek. Radzinit rendtársai üzérkedéssel vádolták és neki tulajdonították a fegyelem lazulását. Cosmi da Mogliano egyenesen azt tapasztalta, hogy Sztropkón tűzrevaló szerzetesek vannak. Úgy látszik, a fősვნყség és a pénzհűség

több szerzetest rabul ejtett. Hasonló viszonyok uralkodtak ebben az időben a pálosok lengyelországi kolostoraiban is, ezért a Szentszék által megindított belső megújulás csak lassan és állandó küzdelmek közt tört utat közöttük. Az olasz elem állandó hullámmása és a szerzetesi élet belső erőtlensége folytán a konventuálisok magyar ágazata egyelőre nem tudott mély gyökeret verni a magyar talajban, noha a folyton szélesedő katolikus restauráció kedvezett volna mind kolostorok alapításának, mind a magyar elem felszívásának. A szerzetesek között alig találunk magyarokat, az előjárók pedig Radzini kivételével mind olaszok voltak.

Noha a Propaganda Kongregáció római levéltárában százával fekszenek az olasz konventuálisok apostoli misszióiról szóló különféle iratok, amelyeket talán túlzó részletességgel használtunk fel, mégis rendkívül nehéz lemérni a negyedszázados tevékenység tényleges eredményét. A misszionáriusok között kétségkívül voltak nagyhatású és buzgó apostolok is, de a nyelvtudás hiánya miatt nem tudtak érvényesülni tehetségük arányában. A rövid tartózkodásuk alatt vetett alapokat az utódok nem építették tovább következetesen, mert új utakon kezdték missziós munkájukat. A várakban, udvarházakban végzett térítés eredményeit meg már csak azért sem tudjuk megállapítani, mert többnyire tervszerűség, következetesség és állandó irányítás nélkül folyt a munka. Egyébként a nunciások és püspökeink bizalmatlanok voltak a térítésekről szóló nagyhangú jelentések iránt, melyeket nekünk sem árt kellő óvatossággal kezelni.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a buzgóbb lengyel szerzetesek a felső-magyarországi tót és rutén lakosság körében, főképpen a földesuraktól visszavett templomokban, az olaszok pedig szórványok létesítésével gyarapították a magyar katolikus restauráció visszahódító hadjáratának eredményeit.²⁸⁸

Voltaképpen már nem tartozik a Róma által kezdeményezett és közvetlen irányítása alatt tartott apostoli missziók történetéhez, hogy az évtizedeken át húzódó respedést a Wesselényi-összeesküvés felfedezését követő templomfoglalások érezhetően felrázták. A minoriták egymásután kaptak visszafoglalt templomokat és plébániákat. Ekkor vonultak be Eperjesre és Szepescsütörtökhelyre, és már 1675 folyamán őrséggé, *custodiává* alakultak. A bujdosók egyik rendtársukat igehirdetés közben ölték meg, sőt kivégezték az első őrt is. Hasonló sors érte a rádi kolostor szerzeteseit: egy papot lefejeztek, két kiséítőtesvért a konyhában felakasztottak és füstre tettek, két rendtársat, akiket menekülés közben az erdőben elfogtak, a fákhöz kötözték, ezeket a szúnyogok csipkedték halálra, egy másik szerzetest súlyosan megverték és csak váltságdíj ellenében engedtek szabadon.

²⁸⁸ APF Lettere, vol. 27, fol. 23. – HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, II, 539. – A Kongregáció gyakran hangoztatta és a missziós papnevelőkben előírta a missziókban használt nyelvek tanulását. *Collectanea S. Congregationis de Propaganda Fide, seu decreta, instructiones, rescripta pro Apostolicis Missionibus. I: 1622–1866 (Nr: 1–1299)*, Romae 1907, például n. 106. – Lósy és társai álláspontjáról: APF SOCG vol. 80, fol. 318; Acta, vol. 12, fol. 171 és vol. 14, fol. 225v s 277v; Lettere, vol. 9, fol. 133 és vol. 16, fol. 96v. – Döntések a doktori fokozat adományozásának szabályozásáról: Acta, vol. 10, fol. 256. vol. 12, fol. 20v. vol. 14, fol. 321v és fol. 335v. vol. 15, fol. 496; Lettere, vol. 16, fol. 25v.

A nehézségek ellenére a minoriták 1679-ben megtelepedtek Lőcsén, majd kevés-
sel utána Nagybányán, a magyarországi és erdélyi határ szélén. Thököly diadalmas
foglalásai elől ismét menekülniük kellett Eperjesről, Lőcséről és Csütörtökről, de a ku-
ruc vezér veresége után újra visszatértek állomásaikra. A felszabadító hadjárat is nö-
velte a magyarországi minoriták erejét és életképességét: 1687-ben megjelentek
Egerben. Magyarországi születésű, magyar, német és tót nyelvű tagok állandó be-
lépésével a magyar tagozat belsőleg is megerősödött. Az anyaországi és erdélyi mi-
noriták egyre sűrűbb érintkezései végül megérlelték az erdélyi rendház csatlakozá-
sát a magyarországi rendházakhoz. A Magyarországi Szent Erzsébet pártfogása
alatt szervezett rendtartomány a következő században a többi magyarországi szer-
zettel karöltve kelt versenyre a diadalittas visszahódító lelki hadjáratban és a szór-
ványkatolikusok gondozásában.²⁸⁹

---

²⁸⁹ A Szepességben több helyen plébániát vezettek, vagy rendszeresen kijártak lelkipásztori munkára. Plébániájuk volt Felkán, Pálmalfván, Csütörtökhelyen, Káposztafalván. Csütörtökhely leányegyháza volt Dravec ősi templommal. Ezen a vidéken több olyan helység volt, ahol az egyházlátogatás szerint soha-
sem szünetelt a katolikus istentisztelet... KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 418–420.

Második könyv

**FERENCES APOSTOLI MISSZIÓK
ERDÉLYBEN**

ERDÉLYRŐL

Az erdélyi törvények következetesen az első helyen említik ugyan a katolikus vallást a bevett vallások (*receptae religiones*) sorában, a katolicizmus azonban korántsem élvezte azokat a jogokat és kiváltságokat, amelyeket a protestáns felekezetek bírtak. Az erdélyi vagy gyulafehérvári és a váradi püspökséget, a székes- és társaskáptalanokat, valamint az összes kolostorokat még a vallási küzdelmek idején eltörölték. Az egyházi vagyonon a kincstár és a főurak osztozkodtak. Püspök nem tehetett be lábát az ország területére, a törvények a katolikus papokat „küigazították” a fejedelemségből, és hogy kisebb számmal mégis megmaradtak, az a földesúri jogoknak és a nagy tömbökben élő katolikus székelyek összefogásának tulajdonítható. Magasabb fokú iskolák, kollégiumok, papnevelők hiányában a rendszeres papnevelés szünetelt, és a plébániákon „házilag” nevelt papjelölteket a szomszéd tartományok missziós püspökei szentelték fel. A világi ifjúság a protestáns iskolákat látogatta, ahol katolikus hite veszélyben forgott. Az alacsony szellemi szinten maradt papság, nélkülözvén a püspöki tekintély ellenőrzését, a protestáns lelkészek példájára megházasodott, illetve nyilvános ágyasságban élt.

A háttérbe szorított Egyház tengődésével szemben éles ellentétet mutat a protestáns felekezetek virágzása: a *superintendensek* a közéletben, a fejedelmi udvarban és az országgyűléseken vezető egyéniségek voltak. Bethlen Gábor felekezete papjainak és ivadékaiknak nemességet adományozott. A fejedelmi és főúri támogatással fenntartott kollégiumokban tudományosan képzett, esetleg külföldről behívott tekintélyek tanítottak. A köz- és állami életet protestáns, határozottan helvét hitű szellem járta át.

Az Apostoli Szentszék állandóan különös érdeklődéssel kísérte a magyar királyság ősi területéből kiszakított és a nyugati kereszténység délkeleti szegélyeként a félhold és a keleti szakadárság közé szorult erdélyi fejedelemség vallási és politikai viszonyainak alakulását. XIII. Gergely pápa, aki az egyházi élet belső megújításának hullámgyűrűjét az egész világra kiszélesítette, Báthory István fejedelem, majd lengyel király segítségével megtelepítette a jezsuitákat, és a kolozsvári kollégium megalapításával, valamint külföldi pápai kollégiumok erdélyiek számára létesített alapítványi helyeivel új szellemű papság és hithű világi vezető réteg felneveléséről gondoskodott. Az atyák lelkipásztori tevékenysége nyomán az alvó, ingadozó katolikus tömegek hite megerősödött, és a különböző felekezetekre szakadozott újhíttűek között megindult a visszatérés az Egyházba. Az ő nevelő és térítő munkájuk

eredménye Pázmány Péter megtérése. Báthory Zsigmond idején VIII. Kelemen a kis fejedelemséget is bevonta abba a Nyugatot és a Közel-Keletet átfogó tervébe, hogy a világalomra törő mohamedanizmust visszaszorítsa. A Báthoryak bukása csírájában elfojtotta ugyan a katolikus vallás nagyarányú megújulását, mégis eme alapvetésnek tulajdoníthatjuk, hogy az ősi hit el nem enyészett.

A Szentszék a 17. század folyamán erdélyi kispapok nevelésével és apostoli missziók szervezésével igyekezett felpozícionálni a fejedelemség halódó katolikus hitéletét. Az 1622-ben alapított és mind a belső vallási megújulást, mind a világmisziókat irányító kúriai szerv, a *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* már működésének első éveiben kiterjesztette figyelmét Erdélyre, és a közlekedési adottságok felhasználásával Bécsen és a Királyságon keresztül a nuncius, a császári udvar, valamint a prímás, az országos méltóságok és hivatalok segítségével, majd a török Hódoltságon keresztül a dalmát és bosnyák kereskedőkaravánok közvetítésével érintkezésbe lépett a fejedelemség katolikusaival.

I. KÍSÉRLETEK AZ ERDÉLYI MISSZIÓ MEGSZERVEZÉSÉRE: NÖVENDEKNEVELÉS KÜLHONI PAPNEVELŐKBEN

I. A SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE ERDÉLYI PAPOKAT NEVEL A PÁPAI KOLLÉGIUMOKBAN

Róma az állandóan fokozódó paphiányt mindenekelőtt azzal törekedett csökkenteni, hogy a felügyelete alatt működő pápai alapítású missziós kollégiumokban, elsősorban a székházában felállított *Collegium Urbanum de Propaganda Fide* papnevelőben erdélyi kispapokat is nevelt.

A kelet-poroszországi brunnsbergi pápai kollégiumban az alapító XIII. Gergely rendelkezése értelmében erdélyi ifjak számára is voltak ingyenes alapítványi helyek, amelyeket eleinte a közlekedési nehézségek ellenére elég sűrűn igénybe vettek. A Báthoryak idejében itt is számos erdélyi növendéket találunk, akik azután visszatértek hazájukba, mások meg a lengyel királyi udvarban és Báthory Endre bíboros, ermlandi püspök körében helyezkedtek el. Többen pápai engedéllyel a jezsuita rendbe léptek, és mint misszionáriusok működtek hazájukban. Később a magyar jogok tudata elhalványult, mert a magyar növendékek mind Erdélyből, mind a Királyságból elmaradoztak. A Kongregáció 1632 júniusában hozzájárult ahhoz, hogy Pázmány a régi jogokat legalább részben felújítsa, és néhány növendéket küldjön az intézetbe.¹

Grácban Károly főherceg, I. Ferdinánd fia jezsuita iskolát és kollégiumot alapított, amelyet XIII. Gergely pápa megerősített és évente tekintélyes pénzüsszeggel segélyezett, amiért a kollégium egy részét pápai kollégiumnak nevezték.² Később

¹ GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 77–82. – APF Lettere, vol. 13, fol. 73v; vö. VELICS LÁSZLÓ, *Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából I–III*, Budapest 1912–1914, I, 65. – MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar jezsuiták a XVI. században*, Budapest 1931, 86. – A pápai kollégiumok magyar növendékeire újabban: BALÁZS MIHÁLY–MONOK ISTVÁN, *Pápai szemináriumok magyarországi alumnusai. Adalék a jezsuita iskola-
láztatás kezdeteihez* (Peregrinatio Hungarorum 7), Szeged 1990, benne Braunsbergről 36–40.

² GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 80. – A magyar hallgatók jegyzéke: RELKOVIC NÉDA, *A gráci egyetem legrégebb magyar hallgatói (1586–1640)*, Budapest 1933, 9; illetve azóta JOHANN ANDRITSCH, *Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586–1782)*, Graz 1985. – APF Visite e Collegi, vol. 36, fol. 89. – II. Ferdinánd 1624-ben kérte, hogy adják meg a Pázmáneumnak is azokat a szentelési kiváltságokat, amelyeket a gráci kollégium korábban megkapott a Szentszéktől. Uo., Acta, vol. 3, fol. 164. – GALLA, *A Pázmáneum alapítása*, 31. – BALÁZS–MONOK, *Pápai szemináriumok*, 41–42.

Ferdinánd főherceg a róla elnevezett kollégiummal szélesítette ki az intézményeket, hogy a szegény ifjúságot ingyenes nevelésben részesítse. A gráci főiskola és kollégium, mint főhercegi jellegű intézmény nem tartozott a Propaganda Kongregáció missziós kollégiumai közé, ezért a jezsuiták III. Ferdinánd császár támogatásával elérték azt, hogy évi számadásaikat nem kellett felterjeszteniük a Kongregációhoz.

Grácnak mindazonáltal jelentős szerepe volt a magyar katolikus restauráció elindításában és a magyar diákok között több erdélyi, közelebbről székely ifjút is találunk, akiket a jezsuita tartományfőnökök, erdélyi misszionáriusok, Pázmány vagy magyar főpapok ajánlottak ingyenes helyekre. A legmagasabb főrendi ifjúság sorában ott látjuk felsővadászi gróf Rákóczi Pált, a fejedelem édestestvérét, Kászoni Jánost Csíknagykászónról, Torjai Mihályt, Fodor Mihályt, Arostius Pétert, Bellinus Pált, Dersy Jánost, Alvinczi Pétert, Olaszi Györgyöt, Veres Mártont Dicső-szentmártonból, valamint nagyajtai Darkó vagy más néven Ajtay Jánost.

Ajtay huszonkét-huszonhárom éves korában 1620. március 19-én lépett a gráci egyetem bölcsészettudományi karára, ahol fizikát, majd logikát hallgatott és 1623. augusztus 3-án Molitor János tanársága idején a szabad művészetek mestere lett, majd már e hó 8-án elhagyta a *Ferdinandeumot*, amelybe Pázmány ajánlására vették fel. Nem tudjuk nyomon követni életét, hogy megállapítsuk, Grác után hol folytatta a szorosán vett hittudományi tanulmányait, amelyeket 1629 tavaszára már elvégezhetett. Ekkor Rómában találjuk, ahol felmutatta püspöke elbocsátó levelét, amely felhatalmazott bármely, a római Szentszékekkel egységben élő püspököt arra, hogy Darkót a pápától kapott kiváltság alapján az egyházi rend különböző fokozataira a papi hajkoronától az áldozópapságig, szükség esetén a kántorböjtekön kívül és a rendfokokozatok között előírt időköz mellőzésével is felszentelje. Felmutatta azonfelül Báthory András erdélyi püspöki helytartó erkölcsi bizonyítványát (*de vita et moribus*), amely klerikusi egyéniségét jellemezte.

A Propaganda Kongregáció május 8-án a Quirinálón tartott havi ülésében a rendben talált okiratok alapján hozzájárult felszenteléséhez, és az elnöklő pápa a határozatot apostoli hatalmával megerősítette. A júliusi ülésen a már felszentelt Darkó apostoli missziót kért Erdélybe és kimondottan a Székelyföldre, továbbá útiköltséget (*viaticum*), évi tartásdíjat (*provisio*) és ajánlólevelet II. Ferdinánd királyhoz, hogy a fejedelemségbe bejusson. Szerette volna, ha a Szentszék Erdély apostoli helytartójává nevezi ki, azonfelül hozzájárul egy katolikus iskola felállításához, hogy a papnevelést előmozdítsa és a katolikus ifjúságot elvonja a másvallású iskoláktól. A bíborosok megadták az apostoli misszionáriusi kinevezést, útiköltség címén 30 scudót utaltak ki számára, és utasították Giovanni Battista Pallotto bécsi nunciust, hogy szerezzen ajánlólevelet a császártól. A helytartói kinevezést ugyanakkor korainak vélték, az iskola felállításáról pedig más úton kívántak gondoskodni. Kévéssel előbb megbízták a nunciust, hogy a nehéz erdélyi helyzet ellenére kísérelje meg egy iskola létrehozását, tárgyalja meg a primással és az erdélyi püspökkel, az Erdélyből menekült Csíky-Szentandrásy Istvánnal, hogyan lehetne a tervbe vett iskolát elindítani és fenntartani, vajon alkalmas-e a tanítói hivatásra bizonyos

Szalay nevű egyén, aki Nagyszombatban lakik, általában hogyan lehetne magyar papokat bejuttatni Székelyföldre, ahol számos megnevezett plébánia pap nélkül szűkölködik. A Kongregáció utasítást is küldött az Erdélybe induló papok számára.

Az új misszionárius be sem várta a *Sant'Officio* különféle felhatalmazásainak kibocsátását, és még a nyár folyamán útnak indult, hogy a zord idő előtt bejuthasson hazájába. Szeptember második felében Bécsben volt, majd átrándult Magyarországra, és türelmetlenül várta a hivatalos iratokat, amelyeket még október havában sem kapott meg, pedig úgy érezte, hogy a kinevező irat és a felhatalmazások hiányában hasonlít a katonához, aki fegyver nélkül indul a csatába. Utólag még különféle kegytárgyak, szentképek, olvasók és érmek megáldásához búcsúk engedélyezéséért folyamodott. Az iskola felállításának tervét még most sem adta fel. Tudta, hogy a fejedelem beleegyezése nélkül katolikus iskola működése lehetetlen, ezért azt jelentette a Kongregációnak, hogy személyesen eljár az ügyben Bethlen Gábornál, aki őt jól ismeri. Csupán azt kérte, hogy a Propaganda vállalja két tanerő évi tartásdíját. Friss politikai hírekkel is szolgált: előadta, hogy a betegeskedő fejedelem ellen a hódoltsági balsák támogatásával összeesküvést szöttek, de a lázadást a fejedelem még idejében fejvesztéssel, vagyoneklobzással és börtönnel elfojtotta. Felgyógyulása után Váradon országgyűlést tartott, amelyen a király ellen fordult – írta.

Ajtay a fejedelem halálával beállott politikai zavarok közt nem tudott bejutni Erdélybe, talán nem is bánta. A különféle nyugati papnevelőkben végzett ifjak nem szívesen tértek vissza Erdélybe, ahol kezdetleges egyházi viszonyok között állandó küszködés, mellőzés, szegénység várt rájuk. Beállottak a királysági egyházmegyék szolgálatába, ahol buzgalmuk és rátermettségük szerint érvényesültek, többen közülük fényes egyházi pályát futottak be. Ajtay az Erdéllyel határos egri egyházmegye kötelékébe lépett, és hamarosan bejutott a székeskáptalanba, amely ebben az időben Jászón a várszerű régi premontrei kolostorban székelt a püspökkel együtt, miután a török elől Egerből Kassára, majd Kassáról oda menekült. Gyors lépésekkel haladt előre a káptalanban: a negyvenes évek elején elérte az olvasókanonokságot és megkapta a királytól a háromforrási (béli) apátságot. Jó viszonyt tartott fenn a kassai jezsuitákkal, és szőlőit, javait még életében nekik adományozta.

Mint egri pap gyakran kirándult az egyházmegye különböző területeire és jelentése szerint sok protestánszt megtérített a nemesség köréből. Kedves helye volt a szatmári vár, ahol a katolikus vallásra visszatért briberi Melithek, várkapitányok és földesurak fogadták. Péter és György, miként láthattuk, hathatósan támogatták az olasz konventuális minoritákat,³ akiket a Kong-

³ Még odaadóbban támogatták azonban a ferenceseket és a jezsuitákat, mert tudták, hogy mind Isten igéjének hirdetésével, mind vándorapostolkodással, ez utóbbiak pedig még tanítással is legalkalmasabbak a szétszórta katolikusok összefogására és a más vallásúak megtérítésére. György gróf 1635–1636 telén feltárta az arra járó Forró György rendi vizitátor előtt a nagy lelki árvaságot, amelyben a magukra maradt katolikusok éltek a protestáns tengerben, pedig sokan voltak a nemesség, a főnemesség és a köznép soraiban. Elmondása szerint a közelmúltban több ezer ember menekült Szatmár vidékére a török uralom alól, akik katolikus pap hiányában prédikátorok hatalmába kerültek. Még élénken emlékeztek az ősi hitre és könnyen elfogadták volna azt, ha alkalmas lelki vezetőjük akadt volna. Ezért kérte a jezsuita rendet, hogy küldjön Szatmárra egy vándormissionáriust, mint amilyen Nagykillón van Károlyiné udvarában.

regáció az erdélyi missziókba szánt, de hosszú évek során sem tudtak bejutni a fejedelemségbe és különböző főúri udvarokban vesztegeltek. A főurak segítségével Ajtay behatolt a török Hódoltságba, sőt a Partiumba is, hírt adott a Kongregációnak arról a sajnálatos vitáról, amely az olasz Fulgenzio da Iesi ferences misszionárius és a gyöngyösi jezsuiták között a bőjtfejelem magyarázása körül elmérgesedett, végül tájékoztatta a bíborosokat a királysági, erdélyi és hódoltsági határmentén lezajló politikai és hadi eseményekről. Közben régen lejártak missziós fakultásai, amelyeket a Szentszék rendszerint háromévi időtartamra szokott adni, ő azonban meg gondolatlanul tovább élt velük. A Kongregáció utasította őt, hogy lehetőség szerint oldozza fel újra azokat, akiket törvénytelenül feloldozott. Ajtay 1653-ban halt meg. A Kassán székelő Szepesi Kamara tanácsosai június 18-án és 25-én jelentették a pozsonyi Magyar Kamarának a haláleset bekövetkezését, ugyanakkor végvári vitézek segítségével lefoglalták minden ingó és ingatlan vagyonát, továbbá a Háromforrásról nevezett béli apátság uradalmát, a kassai székházában talált borokat és gabonát, hogy végrendekezés hiányában biztosítsák a Ferdinánd-féle diploma értelmében a végvárnak járó részesedést. Az apátsági vagyon kezelésére biztost állítottak, és a tárolt gabonát a szendrői végvárnak adták. Az egrí káptalan viszont éppen a diploma rendelkezésére hivatkozva tiltakozott a kamaratisztek erőszakos eljárása ellen.⁴

Választott témánk szempontjából ugyancsak különösen érdekes még a gráci növendékek közül Bellinus alakja, aki a jezsuiták ajánlásával 1626-ban, huszonkét éves korában lépett a kollégiumba mint a poézis hallgatója, de veszekedő természete miatt eltanácsolták. Közel húsz évvel később a moldvai missziókban találkozunk vele, ahol széleskörű tudásával és magyarságával nagy eredményt ért el, elsősorban a magyar lakosság körében.

Szép eredményeire való tekintettel Bartolomeo Bassetti és Simone Apollonio olasz konventuális minorita misszionáriusok a konstantinápolyi császári követ által apostoli missziót kértek a magyar pap számára. Ugyanekkor nagy elismeréssel szóltak Scogardi (Scoccardo) orvos-

⁴ APF SOCG vol. 70, fol. 169 és vol. 79, fol. 54 (Malatesta nuncius, 1637. december 18. SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 406–407); SOCG vol. 79, fol. 207–208 (Ajtay beszámoló 1629–1637 közötti működéséről, Jászó, 1637. április 28. TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 872–875 és SÁVAI, *A Propaganda... levéltárából*, 452–454); SOCG vol. 269, fol. 56 (Ajtay kéri fakultásai megújítását, Jászó, 1649. november 20.); uo., fol. 110 (ugyancsak fakultásai megújítása körül, 1652); SOCG vol. 389, fol. 254 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, I, 282–283); és Acta, vol. 6, fol. 272. 295. 308. 374. vol. 8, fol. 148 és 272. vol. 12, fol. 390; Lettere, vol. 1, fol. 221; vol. 8, fol. 101v és 122. (a bécsi nuncius figyelmébe ajánlják, 1629. július 21.); uo., vol. 9, fol. 94 (április 28-ai levelére válaszolva megújítják fakultásait); MOL MKA Acta Ies. (E 152), Reg., Coll. Cassovien., fasc. 15, n. 41. 42. 43. 49; uo., Residentia Szatmariensis, fasc. 1, n. 12 („*De modo fundandi Collegium Sakmarini*” és „*Rationes P. Dobronoki...*”); uo., Coll. Ungvarien., fasc. 3, n. 43 („*Modi... quibus possit fundari Collegia S. J....*”). – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 67; [U6], *Fulgenzio*, 12. – Ajtay 1651-ben királyi biztos Lónyay Zsigmond és Becskly Zsuzsa közt a munkácsi vár és a szentmiklósi birtok határperében. MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1651/269. 272. 273. 278. 282. – Ajtay Kassának adott kölcsönéről: uo., n. 1651/451. – Ajtay kapcsolatai Prépostvárral és Bercsényi Imrével: MOL MKA Acta eccl. (E 150), Iratok, Irreg., fasc. 80 (a régi raktári szám B 135, azóta átrendezve). – Ajtay és tizedügyei: uo., fasc. 68. – A pozsonyi kamara az egrí káptalanhoz Ajtay ügyében, 1653. június 3-án: MOL A Magyar (Pozsonyi) Kamara Regisztratúrája (MKR), Expeditiones camerales (E 15), 169. cs., 81. fol. – Haláláról: uo., 168. cs., 356. fol. és 169. cs., 19. fol.; uo., MKL Conc. exp. (A 35), n. 1653/175 és 345. – Ajtay Darkó 1629-ben fontos beszámolót készített a székelyföldi katolikusokról. TÓTH, *Relationes missionariorum*, 237–240. (APF SOCG vol. 219, fol. 381). – Gráci tanulmányairól: ANDRITSCH, *Studenten und Lehrer aus Ungarn*, 48.

ról, aki hathatósan támogatta a missziókat, és védelmébe vette a misszionáriusokat a fejedelemlél. Végül felhatalmazást és anyagi támogatást kértek egy iskola alapításához, mert úgy látták, hogy nemcsak a magyarokkal teleshírt Moldvából és Oláhországból, hanem a Székelyföldről és Erdélyből, továbbá a szomszéd Tatárországból és Bolgárországból is toborozhatnának diákokat. Az új iskolának két mesterre volt szüksége: mindenekelőtt egy magyarra a helybeli magyarság miatt – erre kiszemelték „a derék és minden tudományban jártas” Bellinust –, és egy németre a szászok miatt. Az iskola sorsáról nincs tudomásunk, de feltételezhetjük, hogy megalakulása esetében hallgatói elsősorban a magyar lakosság és Erdély katolikus ifjúságából kerültek ki.⁵

* * *

Bécsben, a császárvárosban két híres jezsuita kollégium volt ebben az időben: az egyik az egyetemmel kapcsolatos *Collegium Archiducale* elsősorban világi ifjúság számára, a másik a XIII. Gergely alapította pápai kollégium (*Collegium Pontificium Viennense*), amelyet, mint általában a pápai papnevelőket, szintén jezsuiták kormányoztak. Ez utóbbi növendékeinek létszáma eredetileg 40 volt, VIII. Orbán 1627-ben azonban felére apasztotta, mert a Propaganda Kongregáció úgy látta, hogy a különféle pápai kollégiumok a helybeli katolikus restauráció megerősödése folytán és az új szellemű egyházmegyei papnevelők mellett már vesztek eredeti időszerűségükből. Az alapítólevél sem Magyarországot, sem Erdélyt nem említi az ingyenes alapítványi helyekre jogosult országok között, ezért az 1611-i nagyszombati zsinat, amidőn a paphiány miatt legalább egy időre helyeket kért a pápától a bécsi kollégiumban, nem hivatkozott sem jogokra, sem szokásjogra. Pázmány 1626-ban következőképp nagy meglepetéssel hallotta Carafa bécsi nunciustól, hogy a Kongregáció, bizonyára félreértésből, a magyarokat a jogosult nemzetek közé sorolta.

Mindezek ellenére kezdettől fogva találunk magyar és erdélyi növendékeket az intézet falai között, de a 17. század húszas éveiben csak pálos növendékekkel találkozunk, akik római kolostoruk és vagyonuk átengedése fejében kaptak eredetileg tizenkét alapítványi helyet a különböző pápai kollégiumokban. Csíky-Szentandrásy István ferences, a szendrői címre 1606-ban felszentelt erdélyi missziós püspök – akinek azonban szintén nem sikerült megvetnie lábát a fejedelemségben – 1613-ban két alapítványi helyet szerzett V. Pál pápától erdélyi növendékek részére. Valószínűleg ennek a kiváltságnak tulajdonítható, hogy 1614-ben a szász Schrader Henrik és a következő évben pedig a székely Semlay János az intézetbe léphetett. Erdély nem sok hasznát vehette lelkipásztori tevékenységüknek, mert az első Pozsonyban telepedett meg, a másik sorsáról pedig semmit se tudunk. Bizonyára be se mehettek szigorúan elzárt hazájukba. Mivel a püspök a győri káptalanban élt, és élete végén megkapta a veszprémi püspökséget, az erdélyi ifjak elmaradoztak. A jog azonban nem merült feledésbe. Szalainai István ferences, erdélyi missziófőnök 1639-ben kért néhány ingyenes helyet a Kongregációtól a bécsi kollégiumban. A Propaganda

---

⁵ Bellinusról: APF SOCG vol. 408, fol. 281; Acta, vol. 15, fol. 296; Lettere, vol. 21, fol. 171. – Rövid életrajza: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 781.

azonban bizonyára azért, mert ekkoriban határozta el, hogy a szécsényi ferences kolostorban missziós papnevelőt állít fel Erdély és a Hódoltság számára, nem hozott határozatot a kérelem ügyében. A missziós szeminárium viszont, láthattuk, mégsem jött létre.⁶

Mintegy nyolcvan éven át csend borul az erdélyiek jogára, úgy látszik azonban, hogy olykor-olykor egy-egy erdélyi növendék jelenléte fenntartotta a folytonosság láncolatát, míg végre Mártonffy György erdélyi püspök, akinek sikerült gyökeret vernie egyházmegyéjében, az olmützi kollégiummal együtt a bécsit is beállította újjáépítő munkájába.

Az olmützi kollégium, ugyancsak XIII. Gergely alapítása, már Magyarországot is megemlíti a jogosult országok és tartományok sorában. Ezért megnyitásától kezdve nagy számmal tanultak ott királysági és erdélyi papnövendékek. Az erdélyi püspök kérésére V. Pál pápa itt is két külön helyet biztosított a fejedelemségi növendékeknek, noha Erdély csak rendszertelenül tudta kihasználni a számára fenntartott lehetőséget. Szalainai 1642-ben itt szintén megpróbálta felújítani a feledésbe menő erdélyi jogokat, de a Kongregáció bizonyára az intézet vezetőségéhez utalta őt és az erdélyi ferences őrség nevében tárgyaló Szarajevói Mariánus szerzetest. Idővel az intézet fokozatosan a morva egyházi érdekek szolgálatába állott. Ezért Lipót Vilmos főherceg, olmützi püspök 1649 nyarán azt kérte a Kongregációtól, hogy a Morvaországtól távol eső országok, mint Svédország, Dánia és Erdély alapítványi helyeit, amelyek gyakran üresen maradtak, megyéje és az újhitű tanoktól megfertőzött szomszédos országok számára foglalják le. A Propaganda Mattei bíboros, volt bécsi nuncius javaslatára előbb kikérte Camillo Melzi nuncius tájékoztatását és véleményét, az ügy elintézése azonban, valószínűleg a válasz elmaradása miatt feledésbe ment.

Ebben az időben végezhetette tanulmányait az olmützi intézetben Elle János erdélyi származású pap, akit az ötvenes–hatvanas évek fordulóján Lippay György prímás a Pozsony megyei Tallósban alkalmazott a térítésben és a lelkipáztorkodásban. A hitterjesztő nagy hatással hirdette Isten igéjét a protestánsok között, de súlyosan megbetegedett. Szegénysége arra készítette, hogy mint egy pápai missziós kollégium végzett növendéke, a Kongregációhoz forduljon támogatásért. Az esztergomi érsek a bíborosok érdeklődésére elismeréssel szólott a misszionárius tevékenységéről, és megjegyezte, hogy plébánosai súlyos anyagi gondok között végzik apostoli munkájukat, ezért a Kongregáció jóindulatába ajánlotta őket. A Propa-

⁶ APF Visite e Collegi, vol. 36, fol. 21 és 210; SOCG vol. 400, fol. 27; Acta, vol. 14, fol. 169. – HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, II, 510; GALLA, *Harminkilenc... Pázmány-levél*, 21 és 79; [Uő], *Fulgenzio*, 21. – Semlay (Somlay) Jánost 1618. december 22-én szubdiakónussá, 1619. február 23-án diakónussá, 1619. március 16-án pedig pappá szentelték Bécsben. Diözesanarchiv Wien (DÖW), Matricula ordinandorum 1575–1638, p. 559. 563. 566. – Csíkmádéfalvai Szentandrassy Istvánt hol Csíkynek, hol Szentandrassynek, hol pedig Csíky-Szentandrassynek hívták. MOL MKA Acta Ies. (E 152), Reg., Coll. Soproniense, fasc. 13, n. 31; uo., Coll. lauriense, fasc. 1, n. 15 és fasc. 18, n. 2. – Szalainai kéréséről: APF SOCG vol. 85, fol. 191 és 408. – BALÁZS–MONOK, *Pápai szemináriumok*, 31–35.

ganda, noha késnek nyilatkozott a missziók címére felszentelt növendékeket megsegíteni, a megyéspüspökre hárította a papsága eltartásának terhét. Vagy két évtized múlva 1688-ban fejezte be tanulmányait Olmützben Mártonffy István, aki kászoni plébános lett, majd azt kérte a Kongregációtól, hogy oldja fel őt a kollégiumban tett fogadalmától, mellyel térítő munkára kötelezte magát. A bíborosok azonban, az erdélyi paphiányra való tekintettel nem járultak hozzá, hogy Mártonffy szerzetbe lépjen. A plébános előkelő szerepet töltött be a hasonló nevű megyéspüspök oldalán.⁷

Ezek az elszórt adatok arról tanúskodnak, hogy időnként egy-egy erdélyi pap-növendék felkereste az olmützi pápai kollégiumot, az alapítványi helyek rendszeres betöltését ugyanakkor az erdélyi katolikusság elszigetelése és a püspökök távolléte állandóan akadályozta. Ez a jog sem merült feledésbe, és Mártonffy György püspök igyekezett annak érvényt szerezni, már csak azért is, hogy a székének végleges elfoglalása után megindított egyetemes újjászervezéshez alaposan képzett, jámbor és buzgó papokat toborozzon maga mellé.

Mind Bécs, mind pedig Olmütz kapcsán a főpap azzal érvelt, hogy Buseus osztrák jezsuita tartományfőnök 1613. január 12-én kelt levele szerint V. Pál pápa az erdélyi püspök kérésére elrendelte a jezsuita rendfőnöknek, hogy mindkét kollégiumban biztosítson két-két alapítványi helyet erdélyi növendékek számára. Mártonffy püspök azt is megjegyezte, hogy Olmützben eleget tesznek a rendelkezésnek, Bécs azonban vonakodott, a véleményadásra felszólított nuncius, Giorgio Spinola pedig kifejtette, hogy a nyelvre, természetre, nevelésre nézve egyaránt merőben elütő erdélyiek jelenléte zavarná a német növendékek nyugodt együttesét, és nem felelne meg a pápai bulla előírásainak. A püspök nem hátrált meg. Rámutatott arra, hogy Erdély hosszú időn át a török jármát hordozta, püspökei nem foglalhatták el széküket, s hogy a paphiány miatt a felekezetek elárasztották és mindmáig uralkodnak rajta, most azonban, hogy a keresztény fegyverek visszaszerezték és Ausztria már kilábolt a vallási válságból, új lehetőségek nyílnak; egyébként pedig VIII. Orbán célkitűzésének is megfelelt az erdélyi növendékek megjelenése, s az olmützi és római német–magyar kollégiumban is jól összeférnek az erdélyiek más nemzetiségűekkel. Erre a Propaganda Kongregáció a pápához utasította őt.

Mártonffy most már tehát egyenesen XI. Kelemen pápa elé vitte ügyét. A pápa azonban visszautalta őt a Propagandához, mint az illetékes kúriai szervhez, amely

---

⁷ APF Visite e Collegi, vol. 36, fol. 20; SOCG vol. 85, fol. 406; Acta, vol. 19, fol. 271 és vol. 86, fol. 116 (1716); Lettere, vol. 13, fol. 51; vol. 27, fol. 6 és 61. vol. 28, fol. 21v. vol. 42, s.f. (ahol három levél is található Elléről). – Mártonffyról: Lettere, vol. 105, fol. 52. – Az olmützi és a prágai alapítólevelek másolatai: MOL MKA Acta Ies. (E 152), Reg., Coll. Cassovien., fasc. 3, n. 4. – BALÁZS–MONOK, *Pápai szemináriumok*, 43–50. – Az olmüci magyar növendékekre újabban: SZÖGI LÁSZLÓ, *Az olmüci egyetemen tanult magyarországi, erdélyi és borvátországi születésű hallgatók 1576–1880*, Unger Mátyás Emlékkönyv (szerk. E. Kovács Péter–Kalmár János–V. Molnár László), Budapest 1991, 191–226; illetve TUSOR PÉTER, *Ki lebetett az első olmützi magyar diák? (Kiegészítések az Olmützben tanult magyarországi, erdélyi és borvátországi születésű hallgatók névsorához)*, MKSz 113 (1997) 312–317.

végül felkérte Schrattenbach Wolfgang Hannibál bíborost, Olmütz püspökét, hogy találjon módot az erdélyi püspök kérésének teljesítésére. A bíboros 1712-ben a császár közbenjárására jutott be a Szent Kollégiumba, a Propaganda Kongregáció tagja volt és egy ideig mint alkirály Nápolyt kormányozta VI. Károly nevében. Nem sietett a rá bízott feladat kedvező megoldásával, úgy látszik attól félt, hogy az osztrák érdekek sértésével a bécsiek és az uralkodó neheztelését magára vonja. Mártonffy eközben újabb sürgetésekkel ostromolta a Kongregációt. Elmondta, hogy két hatalmas főtemplomot és egy igen fontos kápolnát visszaszerzett a protestánsoktól (amelyek közül az egyik a Kolozsvár főterén álló unitárius templom volt, a magyar gótika egyik legkiválóbb emléke), hogy beállította a trinitáriusokat és a pálosokat a hitterjesztő munkába, a nagyarányú lelki aratásba, ugyanakkor mind több világi papot is kíván. A sima megoldást kereső Kongregáció erre újból a nunciushoz fordult a mind kényesebbé váló kérdésben.

Spinola nuncius feltárta a helyzetet: egy idő óta 20 növendék helyett csak 18 van a papnevelőben és ebből alig 8 osztrák, a többi különböző nemzetiségű ifjú: van két horvát, két pálos, akik még XIII. Gergely rendelkezése alapján foglalnak helyet a kollégiumban, a római *Collegium Hungaricum* számára átengedett rendi javak kárpótlása címén. Rámutatott továbbá arra, hogy a magyaroknak és a horvátoknak külön papnevelőik vannak a fővárosban, a veszprémi püspök most épít papnevelőt székhelyén, Kollonich Zsigmond bécsi érsek még váci püspök korában szintén belefogott egy papnevelő építésébe. Együttal viszont elismerte, hogy az erdélyi püspök valóban rászorul a Kongregáció támogatására, ezért azt az átmeneti rendelkezést hozta, hogy a kollégium rektora egyelőre hagyja betöltetlenül a közelmúltban megüresedett három osztrák helyet. A Propaganda végre 1719. május 16-án megbízta a nunciust, hogy feltűnés nélkül, tapintatosan járjon el az erdélyi püspök érdekében. (Mindazonáltal az 1730–1740-es években ismét nem vettek fel magyar növendékeket a bécsi kollégiumba. Ezért Esterházy Imre prímás segédpüspöke azzal kéréssel fordult 1740-ben a Kongregációhoz, hogy vonassa vissza a kizáró intézkedést, mert Magyarországon még mindig sok az eretnek és nagy a paphiány.⁸⁾

* * *

A pápai kollégiumok sorába tartozik a római *Collegium Germanicum et Hungaricum* is, amely mint missziós papnevelő, a Propaganda Kongregáció felügyelete alatt állott. Növendékei a régi Szent Római Birodalom területéről és a magyar Szent Korona fennhatósága alatt levő területekről kerültek ki. Kezdettől fogva az erdélyi fejedelemségből is válogattak ki ifjakat, ezek azonban kevés kivétellel nem tértek, vagy nem térhettek vissza szűkebb hazájukba, hanem az anyaországban helyezkedtek el. A 17. század első éveiben itt tanult Balásffy Tamás váci püspök, Pázmány belső munkatársa, lobogó vérmérsékletű férfiú, továbbá Nagyfalvy Gergely, aki ugyancsak váci püspök lett. A germanikusok egy része a Propaganda létesülése után is a már említett pápai kollégiumokból: Bécsből, Olmützből, Grácból, Prágá-

ból, Brunnsbergből jutott a római német–magyar intézménybe, és a jezsuita rend központi intézetében, a *Collegium Romanum*ban elhelyezett *Universitas Gregorianán* hallgatta a bölcseletet és a szorosan vett hittudományt.

A Kongregáció nem avatkozott bele a végzett növendékek lelkipásztori munkájába, és meglegedett azzal, hogy mint a többi pápai kollégium növendékei a próbaév után megesküdtek arra, hogy elhagyván az intézetet visszatérnek hazájukba, és annak a püspöknek az egyházmegyéjében, aki őket a kollégiumba küldte, hitterjesztő, lelkipásztori munkát vállalnak. Fontos elvi kérdésekben ugyanakkor magának tartotta fenn a döntés jogát. Így Pázmány is hozzá fordult, hogy az eredeti *Collegium Hungaricum* alapítványait megvédje a birodalmi növendékek terjeszkedésével szemben.

A Propaganda alapításától számítva alig öt növendékről tudjuk, hogy többkevesebb időt töltöttek Erdélyben, és közülük csak Bujtul György kapott apostoli misszionáriusi kinevezést.⁹

Bujtul még 1619-ben Csíky-Szentandrásy, a szendrői címre felszentelt és Erdélybe szánt püspök ajánlásával lépett a kollégium kötelékébe, és a próbaév után megesküdött, hogy mint erdélyi világi pap lelkipásztori munkára szenteli életét. A pápa feloldozta őt esküje alól, és megengedte neki, hogy a Jézus Társaságba lépjen, de kikötötte, hogy mint szerzetes is elsősorban hazájában végezzen missziós munkát. A volt germanikus ugyanis még maga mondta el, hogy a Székelyföldről eltekintve csak három katolikus templom és hat felszentelt pap: négy jezsuita és két világi működött a fejedelemségben, szűkebb hazájában, Karánsebesen és vidékén

⁸ APF SOCG vol. 600, fol. 535. vol. 601, fol. 569. vol. 603, fol. 453. vol. 604, fol. 135–138. vol. 605, fol. 421. vol. 616, fol. 350–352. vol. 618, fol. 68 és 392–93; Acta, vol. 85, fol. 437 és 587 (1715). vol. 86, fol. 75 és 254 (1716). – Uo., Acta, vol. 88, fol. 636 (1718). vol. 89, fol. 128 és 165 (1719); Lettere, vol. 104, fol. 138. vol. 105, fol. 236. vol. 108, fol. 405. vol. 109, fol. 375. vol. 118, fol. 219. – A kollégiumok létszámának apasztásáról: APF Visite e Collegi, vol. 4, fol. 72. 80. 121. – GALLA, *Harmínkilenc... Pázmány-levél*, 78. – Az egri egyházmegye bécsi papnevelőjéről: GALLA, *A Pázmáneum alapítása*, 44; FAZEKAS, *A Pázmáneum története*, 28–29; TUSOR, *Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről*, 199–241, a jelentés szövegének vonatkozó helyei. – Kollonich Zsigmond váci papnevelőjéről: CHOBOT FERENC, *A váci egyházmegye történeti névtára I–II*, Vác 1915–1917, II, 609. – Mivel az olyan országokból, amelyekben nem indulhatott meg a katolikus újjászületés és hiányzott a hierarchia, lassanként elmaradtak a helyekre jogosult növendékek, és a kollégiumi rektorok olyan országokból toboroztak növendékeket, amelyek nem szerepeltek az alapítólevelekben, ezért a Kongregáció már 1633-ban elrendelte, hogy tartsák be az eredeti rendelkezéseket. APF Acta, vol. 9, az augusztusi ülés 12. pontja. – SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 228.

⁹ Pázmány levelezése a magyar érdekek ügyében: HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, I, 295 és helyenként. A Propaganda Kongregáció és a jezsuita rendfőnökök levelei: Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, Kézirattár, Collectio Prayana, tom. 32, fol. 28. 30. 35. 37. 39. 55. 111–113. 117. 118. 126. 162; APF Visite e Collegi, vol. 4, fol. 88. 90. 91 és vol. 6, fol. 34; SOCG vol. 368–369, helyenként – Az erdélyi növendékekről: VERESS, *A római Collegium Germanicum et Hungaricum*, helyenként; CHOBOT, *A váci egyházmegye történeti névtára*, II, 559 és 569; GALLA, *Harmínkilenc... Pázmány-levél*, 11 és helyenként. – A pápai kollégiumok számadásairól: APF Acta, vol. 11, fol. 88. vol. 14, fol. 79 és 169. vol. 15, fol. 348 és 351. – A pápai segélyekről: Acta, vol. 14, fol. 169–171.

pedig mintegy hetven év óta Csíky-Szentandrásy püspökön kívül nem járt pap, de őt is száműzték tizenkét éve.

A Kongregáció 1625. április 25-én apostoli misszionáriussá nevezte ki, és a *Sacra Congregatio Sancti Officii*től, amely a hit és erkölcs legfőbb őre volt a Római Kúria szervezetében, megszerezte számára azokat a rendkívüli felhatalmazásokat (*facultates*), amelyekre a misszionáriusoknak apostoli tevékenységük folyamán szükségük lehet. Eme felhatalmazások erejénél fogva a misszionárius feloldozhatott a pápának fenntartott több büntetés (*censura*), például a kiközösítés, az eretnokség és a szakadárság alól, ahol plébános vagy püspök nem volt, ott plébánosi tevékenységet végezhetett: prédikált, keresztelt, temetett, esketett, a szentségeket kiszolgáltatta. Megkapta a hordozható oltár kiváltságát, amelynek értelmében oltár hiányában felszentelt oltárkövön misézhetett. Hatalmat kapott arra, hogy egy órával hajnal előtt és egy órával dél után misézzon, a hívek szétszórtságára és a nagy távolságokra való tekintettel vasár- és ünnepnapokon kétszer misézzon, az egyházi ruhákat, szentedényeket, kegytárgyakat megáldja, az idegen istentisztelet által szent jellegűtől megfosztott templomokat újrászentelje, a házassági akadályok egy részét elhárítsa.

Bujtöl György missziós tevékenysége Bethlen Gábor egyházpolitikájának és az erdélyi jezsuiták működésének keretei közé illeszkedik. Bethlen Báthory Gábor elől a Hódoltságba menekült, és Temesvárt, Tolnát, Pécsét bejárva megismerkedett Vásárhelyi Gergely és Szini István jezsuitákkal, akiknek megígérte, hogy magával viszi őket Erdélybe a katolikusok nagy örömeire. Ígéretét betartotta és a két szerzetest előbb Gyulafehérvárt helyezte el: templomot, házat és szőlőket adományozott nekik, és saját udvarából gondoskodott napi eltartásukról. Az 1615. szeptemberi országgyűlésen, a császár és a király megkeresésére eltörölte elődjének 1610. március 25-én, Besztercén hozott rendelkezését, amely erősen megnyirbálta a katolikusok jogait. Az atyák a fővároson kívül még Kolozsmonostort is megkapták, ahol templomot építettek, iskolát nyitottak. Szini Gyulafehérvárt, Vásárhelyi pedig Monostoron tevékenykedett. A fejedelem még azt is megengedte nekik, hogy a katolikusok kérésére más rendtársakat hívhassanak kisegítésükre. A katolikus urak – „az Catholica Religion levő Statusok” – kérésére két jezsuita atya missziót alapított nyilvános iskolával Karánsebesen, ahol tekintélyes számú katolikus élt. A jezsuiták mind a három helyen megmaradhattak Bethlen halála után is: Bethlen István 1630. június 17-én Medgyesen és december 29-én Gyulafehérvárt megerősítette a rendek vallásügyi megállapodását, amely biztosította a három helyen a katolikus vallás szabad gyakorlását és a jezsuiták működését. Az egyezség még azt is megengedte, hogy a jezsuitákat, ha kihálnak, vagy visszahívják őket Erdélyből, másokkal pótolják. I. Rákóczi György „erős hittel” kötelezte magát a négy bevett vallás jogainak megtartására, hasonlóképpen fia is megígérte az országgyűlés előtt, hogy az 1615-i és 1630-i végzéseket lelkiismeretesen betartja.

Bujtöl még római tartózkodása idején oláh nyelvre fordította rendtársa, Canisius Szent Péter híres kátéját, a katolikus hit terjesztésének egyik leghatásosabb eszközt. Szűkebb hazájába, Karánsebesre visszatérve mint plébános és vándormisszionárius sok ezer kálvinistát, lutheránust, unitáriust, szombatost és főképpen oláh szakadárt hódított vissza a katolikus vallásra, és sok lanya katolikusban ébresztette fel az alvó hitet. Az Apostol szavai szerint mindenkinek mindene volt, hogy mindenkit megnyerjen Krisztusnak. A túlfeszített munka felőrölte erejét. Sebes-

ről Monostorra, majd Gyulafehérvárra vonult vissza. 1631 januárjában már Makó István atyát találjuk a karánsebesi plébánián. A következő évben Szini mellett látjuk Gyulafehérvárt, ahol talán Rajki Gáspárt váltotta fel a kényelmesebb munkakörben. Valószínűleg az ő kérésükre a jezsuita rendfőnök azt ajánlotta a Kongregációnak, hogy állítsa vissza a királyi területen azt a kollégiumot, melyet XIII. Gergely Báthory Istvánnal alapított Kolozsvárt. A terv megvalósulására azonban Erdély szigorú elszigetelődése miatt kevés remény volt. Bujtul Monostoron halt meg, de tetemét régi hívei kívánságára Karánsebesre szállították, ahol a nép általános gyásza kísérte nyugvóhelyére.¹⁰

Csak közvetve tartozik tárgyunkhoz, hogy Bujtul gyulafehérvári tartózkodása idején megjelent a városban Lilics (Lillo, Lilli, Lillich) bolgár világi pap, akit Resti raguzai pappal együtt a szófiai ferences püspök és a bolgár ferences őr az országból erőszakkal távolított el. (A Balkán szláv területein ugyanis obszerváns ferencesek gondozták a katolikusokat, akiket a török igénytelenségük miatt megtűrt.) Szini és Bujtul aláírta és rendi pecséttel megerősítette a botránys esetéről tanúskodó és sok plébános által szintén aláírt bizonyítványt, amelyet Gyulafehérvári Pál fejedelmi főszámvevő és Kőrös István jogigazgató, előbb erdélyi követ a tatár nagykán udvarában hitelesített. Resti Zsidóvárra vonult vissza, Lilics azonban tovább küzdött bolgárországi missziójáért, és 1637-ben 150 tallért szerzett Althan Mihály Adolf gróftól, a Habsburg–török béketárgyalások egykori vezetőjétől a chiprovátzi iskola részére. A grófnak nemes szívű adományáért maga a Propaganda is köszönetet mondott, amelynek valószínűsíthető fellépésére idővel teljesen elsimultak az ellentétek Lilics, a Kongregáció volt növekedése és a bolgár barátok között. A barátok átengedtek neki iskolai célokra egy termet a templom szomszédságában álló kolostorukban, ugyanott lakott, és a szerzetesekkel együtt étkezett a közös étteremben. Az iskola fenntartását egy jól jövedelmező malom, amelyet a gróf adományából szerzett, továbbá a Kongregáció évi 35 scudo segélye biztosította. Lilics János atya 1664-ben még mindig a chiprovátzi iskolában tanított. Valószínűleg 1666–1667-ben, előregedvén végleg pontot tett tanítói működésének végére, hiszen 1667 márciusában már arról tárgyaltak a Kongregációban, hogy Bécsből vagy Horvátországból szereznek utódot, mivel egész Bulgáriában nem volt

¹⁰ APF SOCG vol. 70, fol. 254. vol. 72, fol. 276 és 278. vol. 75, fol. 181–183 és 184–185. vol. 330, fol. 16. vol. 383, fol. 108 (Bujtul beadványa, idézi GALLA, *Harminkilenc... Pázmány-leveél*, 11). – Bethlen és a jezsuiták viszonyáról: MOL MKA Történelmi Emlékek (E 144), Belügy, 1611–1670 (német szövegmásolat, illetve „*Puncta Instructionis, quae... Caesarea et Regia Maiestas... Georgio Rakoczy... per Ablegatum Franciscum Somogyi... proponenda demanda*”). Továbbá: MOL MKA Acta Ies. (E 152), Reg., Coll. Cassovien., fasc. 10, n. 26 („*Brevis Expositio de Jesuitis in Transylvaniam vocatis, fundatis, receptis, ac inde proscriptis*”); uo., n. 42 („*Brevis Extractus Articularum Transylvanicorum et literarum quarundem Negotium Jesuitarum concernentium*”); uo., n. 43 („*Societatem legitime in Transylvaniam venisse. Patris Thomae Jaszbrinii scriptura*”). – Vö. még VÁROSY GYULA–WEISER FRIGYES, *Akatolikus iskolaügy Magyarországon I–III*, Kalocsa 1882–1885, II, 83; VELICS, *Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából*, II, 124. – A kollégiumi eskü alól mások is kaptak felmentést ebben a korban, például Thani Mihály (APF Acta, vol. 10, fol. 141), vagy Gyarmathy István (GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 47–49). – Bujtulról: HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, I, 564. – Bethlenre jellemző, hogy „kalvinista prédikátorokat küldött, s tizenkét forint bírság alatt hajtják a szegényeket [a jobbhagyókat] a prédikációra...” MOL MKR Litterae ad Cameram exaratae (E 41), n. 1409. – A karánsebesi misszióról újabban: MOLNÁR ANTAL, *Jezsuita misszió Karánsebesen (1625–1642)*, TSZ 41 (1999) 127–156. – Bujtul működéséről és a jezsuiták erdélyi meglepedéséről lásd még *Erdélyi és bódoltsági jezsuita missziók. I/1: 1609–1616. I/2: 1617–1625 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 26/1–2)*, kiad. BALÁZS MIHÁLY–FRICSY ÁDÁM–LUKÁCS LÁSZLÓ–MONOK ISTVÁN, Szeged 1990, helyenként.

megfelelő iskolamester. Végül Erdélyben találtak egy horvát anyanyelvű tanítót, akinek a Propaganda 1668. május 7-én megszavazta a szokásos évi segély kiutalását.¹¹

A *Collegium Germanicum et Hungaricum* többi erdélyi növendékei közül Csíki Boldizsár Istvánról tudjuk, hogy Csíkben plébános volt, miután életének egy részét a győri püspök szolgálatában töltötte. Kollégiumi társa, Kőrösi Zsigmond úgy látszik csak meghalni ment Erdélybe, de holttestét visszazállították Nagyszombatba. Illyés András, miután megkapta az erdélyi püspökséget, megkísérelte, hogy elfoglalja székét, az erdélyi kormány azonban a *Diploma Leopoldinum*-ra hivatkozva kiutasította őt Erdélyből. Csupán Bors Ferencről állapíthatjuk meg, hogy papi életét hazájában töltötte, ahol plébános, prépost, és általános helytartó (vikárius) volt a véglegesen megtelepedett Mártonffy püspök oldalán.¹² Végül szép számmal találunk erdélyi növendékeket, akik a német–magyar kollégiumon kívül tartózkodva végezték tanulmányaikat Itáliában, legfőbbképpen a *Collegium Urbanum*-ban.¹³

2. ERDÉLYI KISPAPOK A COLLEGIUM URBANUMBAN

A *Collegium Urbanum de Propaganda Fide* missziós papnevelőt VIII. Orbán pápa alapította testvére, idősebb Antonio Barberini bíboros hathatós anyagi támogatásával. Ez volt a Kongregáció házi kollégiuma, amely a legújabb időkig annak székházában működött. Kezdetől fogva nemzetközi jellege volt, és már a 17. század közepén olaszok, svájciak, rutének, csehek, szászok, osztrákok, magyarok, erdélyiek, moldvaiak, oláhországiak, pomeránok, macedónok, horvátok, sőt tatárok és egyéb nemzetiségűek tanultak falai között. Közvetlenül a Kongregáció felügyelete alatt állott, és számadásai, a diákok fegyelmi ügyei, az előjárói és tanári kar ki-nevezése a kongregációi gyűlés vagy legalább az elnökbíboros hatáskörébe tartozott. A kongregációi gyűlések jegyzőkönyveiben ezért gyakran találkozunk urbanista növendékek, köztük sokszor magyarok ügyeivel.

¹¹ APF SOCG vol. 72, fol. 28r. vol. 75, fol. 177. 181–83. 184. vol. 76, fol. 163 és 164. vol. 79, fol. 47. 72. 73; Acta, vol. 12, fol. 310; Lettere, vol. 17, fol. 62. vol. 18, fol. 123. vol. 24, fol. 97. vol. 33, fol. 110. vol. 36, fol. 66v – A bolgár ferences ór 1633-ban és 1637-ben Pietro Diodato volt: Acta, vol. 14, fol. 363. Mint calippolisi címzetes püspök, *coadiutor* 1641-ben jelentette a Kongregációnak, hogy rendtársa, Illés szófiai püspök meghalt és ő elfoglalta a helyét. Uo., fol. 424. Missziós tevékenységéről és oláhországi vonatkozásairól: FRANCISC PALL, *Le controversie tru i minori conventuali e gesuiti nelle missioni di Moldavia*, Diplomatarium Italicum IV, Roma 1940, 75. 1651 folyamán a Királyságon és Erdélyen át tért vissza székvárosába. MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1651/270.

¹² CHOBOT, *A váci egyházmegye történeti névtára*, II, 559 és helyenként. – Kőrösi 1642-ben a nonai püspökségről a pécsire áthelyezett Czeglédy Albert processzusában azt vallotta magáról, hogy huszonöt éves, Beld erdélyi községben született, négy éve ismeri a jelöltet, aki az esztergomi főegyházmegye területén tisztességes és katolikus szülőktől született, negyvenéves, sok éve felszentelt pap, ártatlan, jámbor életű, bölcs, képzett és az egyházkormányzatban jártas férfiú, az egri székeskáptalan tagja, nagyprépostja és a püspök helytartója. GALLA, *A püspökjelöltek*, 29.

¹³ VERESS ENDRE, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864* (Monumenta Hungariae Italica 3), Budapest 1941, 264 és *passim*; GALLA, *Harminkilenc... Pázmány-level*, 16.

Az első *urbanumi* erdélyi növendék, akiről biztosan tudjuk, hogy a kollégiumban tanult, Rathonius avagy Ratony István szász származású köznemes volt. Előzetesen két évig a dési protestáns iskolát látogatta, majd Pozsonyban és Wittenbergben folytatta tanulmányait. Elvégezte csaknem az egész középkorai tananyagot: a *humaniorát*, a logikát és a fizika egy részét, sőt a lutheri teológiába is belefogott, amikor a kapucinusok megtérítették, s a *Sant'Officio* engedélyével élve befogadták az Egyházba. Pázmány kíséretében 1632 tavaszán lement az Örök Városba és Motmann Kornél, a legfelsőbb római bíróság, a *Rota Romana* ügyhallgatója (*auditor, uditore*) támogatásával felvételét kérte valamelyik pápai kollégiumba. Előadta, hogy rokonait csak úgy tudná a lelki sötétségből kiszabadítani, ha a hittudományban és a hitvitázásban alaposan kiképeznék. A vallási feszültség korában tudniillik nagy jelentősége volt a hitigazságok rendszerét tudományosan feldolgozó és vita alakjában előadó *contro-versiának*. Országgyűléseken, megyegyűléseken, törvénynapokon, a végvárakban, várkastélyokban és a mindennapi élet mindennemű megnyilatkozásában katolikusok és protestánsok vallási kérdéseket feszegettek. A támadás és védelem szempontjai kidomborodtak tehát a hittudományi oktatásban is. A jezsuita főiskolákon minden héten, minden hónapban és a tanév végén hitvitákat rendeztek, amelyeken a hallgatókon kívül a papság és a szellemileg képzett világiak szintén részt vettek.

A Kongregáció Ginetti bíboros tag javaslatára elrendelte, hogy a huszonkét éves ifjút vizsgálják meg, van-e papi hivatása, és állapítsák meg, hogy képes-e a hittudomány eredményes elvégzésére. Rathonius sikerrel állta ki a vizsgát. Mivel azonban éppen akkor építették a Kongregáció és missziós kollégiuma székházát, a *Palazzo della Propagandát*, az ifjú felvételét egy időre elhalasztották. Két év múlva mindazonáltal már az *Urbanum* növendékei között látjuk. Négy év alatt elvégezte a bölcseletet és a hittudományt, pappá szentelték, majd várta, hogy hazájába küldjék. A kollégium rektora sürgette a végzett növendék kibocsátását, hogy helyét új jelentkezővel töltsse be. A Kongregáció 1639 közepén kinevezte apostoli misszionáriussá, és 60 scudót utalt ki számára útiköltségre, továbbá kegyzsereket, kehely, misseruha és könyvek beszerzésére.

A misszionárius a következő év májusában Velencén át Bécsbe érkezett, ahol viszontlátta fivérét, aki követte őt a katolikus vallásba. Azt remélte, hogy édesanyját, többi testvérét és rokonait is hamarosan megtéríti. Megjelent III. Ferdinánd királynál, Lósy Imre prímásnál és Simándi István választott erdélyi püspöknél, hogy ajánlóleveleket szerezzen I. Rákóczi György fejedelemhez. Amíg Gaspare Mattei nuncius a császár oldalán a regensburgi birodalmi gyűlésen tartózkodott, Rathonius Pozsonyban a prímás vendégeként honfitársai között apostolkodott, és néhányat közülük meg is térített. A katolikus hitre tért ifjak közül hármat Lósy szintén az *Urbanumban* szeretett volna elhelyezni, a többit pedig a pozsonyi és a nagyszombati jezsuita kollégiumokba szánta.

A nuncius a király segítségével gondoskodott a misszionárius felruházásáról és egyházi felszerelésekről, azonfelül 100 magyar forintot adott neki a magáéból eltartására. A pozsonyi Magyar Kamara 6 forinttal segélyezte, és utasította a Kassán

székelő Szepesi Kamara tanácsosait, hogy 10 forint kiutalásával könnyítsék meg az apostoli misszionárius útját, aki VIII. Orbán pápa megbízásából különféle utasításokat és üzeneteket vitt magával a Propaganda Kongregációtól az erdélyi katolikusoknak. Rathonius Istvánnak nagyobb nehézségek nélkül sikerült bejutnia Erdélybe, de csak nyolc év múlva adott életjelt magáról. Jelentette, hogy, mint a szükség kívánta, Erdély különféle plébániáin működött jelentős eredménnyel. A Kongregáció 1648 márciusában megújította missziós küldetését és felszólította, hogy működéséről terjeszzen fel részletes beszámolót. Ezzel Rathoniusnak nyoma veszett.¹⁴

Még 1634 nyarán jelent meg a Kongregáció előtt Herbart Mihály erdélyi származású huszonöt éves ifjú, és felvételét kérte valamelyik római kollégiumba, elhatározta ugyanis, hogy mint missziós pap visszatér hazájába. A folyamodó ágostai (evangélikus) hitvallású szülőktől született Segesvárt, ahol ifjúságának nagy részét töltötte. A tudásszomj kivitte őt hazájából, és Padovába, majd Olaszország egyéb városaiba vonzotta. Kíváncsiságból megtekintette Rómát is, ahol találkozott Rathoniuszal. Ez bemutatta őt a kölni *inquisitor*nak, aki rendszeres hitoktatásban részesítette, majd a *Sant'Officio* jóváhagyásával felvette az Egyházba, és egyengette bejutását az *Urbanumba*, mert érezte, hogy ez az értelmes, jólelkű és latinul folyékony társalgó ifjú pappá szentelése után eredményes munkát végez majd felekezetektől elárastott hazájában.

A Kongregáció idősebb Antonio Barberini bíboros előterjesztésére a *Collegium Germanicum et Hungaricum* egyik megüresedett magyar alapítványi helyére ajánlotta az erdélyi ifjút, az intézet rektora azonban vonakodott frissen megtért növendéket felvenni. Így azután a kevéssel előbb távozott Alarin raguzai növendék helyét szánták neki az *Urbanumban*. Három év múlva Herbartot pappá szentelték és visszaküldték hazájába. Malatesta Baglioni pesarói püspök, császári nuncius szokás szerint ajánlólevelet szerzett számára a magyar egyházi és világi méltóságoktól az erdélyi fejedelemhez. III. Ferdinánd irata 1637. december 23-án kelt a pozsonyi országgyűlésen.

Herbartnak sikerült visszatérnie hazájába, hitterjesztői működéséről ugyanakkor nincsenek adataink. Szalainai István bosnyák ferences, erdélyi missziófőnök alig két év múlva azt jelentette a Kongregációnak, hogy Herbart a protestánsok által vezetett segesvári „káptalanban” tevékenykedik, és hite veszélyben forog. Ez voltaképpen csupán hiteleshely volt, amely az ősi társaskáptalan eltörlése után is fennmaradt. Hasonlóan hiteleshelyi minőségben működött tovább a váradi „káptalan” is, amelyet kevéssel utóbb Vanoviczi János pálos misszionárius is igénybe vett, hogy a rend tiszántúli birtokait az erőszakos foglalókkal szemben megvédje. Habár ezekben a hiteleshelyekben, amelyek most már teljesen az állam szolgálatában állottak, rendszerint protestáns világi jogászok kaptak alkalmazást, mégis cso-

¹⁴ APF SOCG vol. 393, fol. 43 és 173. vol. 394, fol. 363. vol. 399, fol. 451. vol. 400, fol. 260–261. vol. 417, fol. 29; szintén SOCG vol. 82, fol. 25. 42. 80. 169. 173; Acta, vol. 8, fol. 148. vol. 13, fol. 357 és 427v; vol. 18, fol. 42. – GALLA, *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, 27; [Uő], *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 79. – A kamarai segélyről: MOL MKR Exp. cam. (E 15), 151. cs., 460. fol.

dálkozni az, ha Szalainai – és Petki István – 1639-i jelentése szerint Herbart már el is hagyta volna a katolikus hitet.¹⁵

Herbartnál regényesebb körülmények között jutott Rómába Forder vagy Fodor Deésy (Fodordésy) István, az előkelő származású Deésy András fia. Az atya Kálvin hitét követte, míg az anya, Bornemissza Anna mélyhitű katolikus volt, és saját vallásában nevelte fiát, valamint édesnővére két leánygyermekét. Az ifjú katolikus iskola hiányában a helybeli protestáns iskolát látogatta, majd Kolozsvárt tanult. Jótékonyan hatott szellemi és vallási fejlődésére anyai nagybátyja, aki szintén katolikus volt. Amikor atyja saját hitére akarta kényszeríteni, anyja tudtával egy időre királyi területre távozott, Nagyszombatban Pázmány kezéből felvette a bérálás szentségét, majd visszatért Désre. Most még acélosabbá vált hitében. Atyja állandó nyomása alól úgy szabadult meg, hogy egy hasonló körülmények közt vergődő ifjúval, valószínűleg kereskedői karaván kíséretében Konstantinápolyba menekült, és ott a francia követség védelme alatt élt.

A hagyományos francia–török barátságot a Propaganda Kongregáció többször felhasználta, hogy megvédje a török birodalomban elszórt katolikusok és misszionáriusok vallási szabadságát. Olykor a velencei követ (*bailo*) befolyását is igénybe vette, főképpen a balkáni és a hódoltságú missziók érdekében. Ebben az időben a török fővárosban jezsuiták, kapucinusok, ferencesek, domonkosok és theatinusok¹⁶ tevékenykedtek a különféle nemzetiségű katolikusok és keleti szertartású szakadárrok között. Kyrillosz Lukarisz konstantinápolyi szakadár pátriárka azonban – mint-hogy a Rómával való egyesülésnek esküdt ellensége volt és a hollandok befolyására hajlott a kálvinizmusra – az angol és holland követek támogatásával kiűzette a jezsuitákat a fővárosból. (Ezzel a háttérben meghúzódó ármánykodással egyébként a velencei követ is egyetértett. A velencei köztársaság ugyanis még az V. Pállal folytatott egyházpolitikai harc idején száműzte a rendet, és csak a század közepén engedte meg, hogy visszatérjen a városba.) Sőt a pátriárka mesterkedésére a theatinusoknak is el kellett hagyniuk az oszmán fővárost.

Giovanni Filonia grúziai hitlejlesztő ekkor harmadmagával a szicíliai Messinába hajózott, és a francia követ kérésére magával vitte a két erdélyi ifjút, hogy missziós papokká nevelje őket. A névtelen társ valószínűleg a jezsuita rendbe lépett és nyoma veszett. „Az isteni Gondviselésben és a Boldogságos Szűz anyai pártfogásában

¹⁵ APF SOCG vol. 79, fol. 60. vol. 80, fol. 2–3. vol. 82, fol. 224; ugyancsak SOCG vol. 394, fol. 165. 166. 167. 186. 193; Acta, vol. 10, fol. 49. – Szalainai István erdélyi hitlejlesztő a Kongregációhoz írt levelében két erdélyi pap sorsáért is aggódott. Vajon nem Rathoniusra célzott? APF SOCG vol. 82, fol. 224. – Vanoviczi váradi újtávval a pálos missziókról írt sajtórakész munkánkban foglalkozunk.

¹⁶ Az előttünk kevésbé ismert theatinusokat Tienei Szent Kajetán és IV. Pál pápa alapította, mint világi papokból közös életbe szervezett rendet (*Clerici regulares*). A theatinusok korán bekapcsolódtak mind az olaszországi katolikus restaurációba, mind a fellendülő keleti hitlejlesztésbe. Missziótelepeik voltak Grúziában és Kelet-Indiában, azon felül a hazájukból kegyetlenül kiüldözött örmények közt. Jellemző állhatatos és minden nélkülözést elviselő lelkiségükre, hogy a grúzai missziójuk elején hónapokon át vad gyökereken tengették életüket, amit, emlékezhetünk, a Propaganda a magyarországi olasz misszionáriusok elé is példaként állított.

rendületlenül bízó” Deésy Messina helyett Nápolyban kötött ki, ahol a theatinusoknak virágzó rendházuk és a Szent Szűz tiszteletére hatalmas templomuk volt. Lelki vezetője, Odoardo de’Colledi atya ajánlására Boncompagni bíboros érsek anyagi támogatásával valószínűleg az egyházmegyei papnevelőben öt éven át komoly egyházi tanulmányokat folytatott, és főképpen a szentírástudományban mélyült el alaposan. Tanulmányai befejeztével a bíboros a Propaganda Kongregációhoz utalta, hogy a missziók címére felszenteljék és hazájába visszaküldjék.

De’Colledi atya, akit közben Rómába, a *San Silvestro in Capite*-templomhoz csatolt rendházba helyeztek át, személyesen tájékoztatta a Kongregációt Deésy különleges helyzetéről, Filonia atya is kedvező bizonyítványt állított ki egyéniségéről. Deésy ekkor huszonnyolc éves volt. A tanulmányi és erkölcsi bizonyítványok mellett hiányzott azonban a megyéspüspök elbocsájtója és a keresztlevél. Főképpen az utóbbi hiánya rendkívüli bonyodalmakat okozott, mivel felmerült a gyanú, hogy a vegyes vallású családból származó Deésy nincs megkeresztelve, vagy keresztiségének érvénye kétséges. Földije, az ügyben megkérdezett Rathonius ugyan váltig állította, hogy az erdélyi protestánsok betartják a keresztelés kiszolgáltatásának hagyományos módját, és a loretói illír pápai kollégium jezsuita rektora szintén azt az értesítést adta, hogy a török birodalomban élő kálvinisták keresztelése érvényes, a kongregációi ülés – amelyen VIII. Orbán is megjelent – mégis minden kétséget kizáró bizonyítékot kívánt. Valószínű, hogy Deésy egyénisége ellen is emeltek kifogást, mert ügye mintegy három évig elhúzódott, míg végre a nápolyi *inquisitor* kimondotta, hogy Deésyt megkereszteltnek kell tekinteni. Erre a Propaganda és a Szent Hivatal kongregációk a vélemény írásbeli indoklását kívánták. Végre 1639 július havában Deésyt pappá szentelték. Hazatérése előtt apostoli missziót kért, de szerencsétlenségére összetalálkozott Jakusith György püspökkel, Thurzó György nádor unokájával, aki őszinteség hiányával bélyegezte meg őt a Kongregáció előtt. Deésy azzal védte magát, hogy a királysági és az erdélyi magyarok politikai okokból engesztelhetetlen gyűlölettel vannak egymás iránt. A Propaganda ezért egyelőre megelégedett azzal, hogy útiköltséget és ajánlólevelet adott a hazatérő papnak.

Deésynek sem sikerült bejutnia Erdélybe, hanem – Ajtayhoz hasonlóan – az egri egyházmegye kötelékébe lépett, ahol eredményes hitterjesztői és lelkipásztori munkát végzett. A tárkányi várból jelentette a Kongregációnak, hogy a misszionáriusok munkája nyomán újraéled az elernyedt katolikus vallás, a protestánsok száma pedig egyre jobban fogy. Noha Rómából történő elutazásakor nem kapott különleges fakultásokat, mégis úgy járt el, mintha azok birtokában lett volna. A missziók címére szentelték fel, és Ingoli titkár megígérte neki, hogy megszerzi számára a felhatalmazásokat, s azokat utána küldi – mentegetőzött. Amikor 1655 őszén újra megjelent az Örök Városban, meg is szavazták neki az apostoli missziót, de valamely ismeretlen okból Massari kongregációi titkár, Ingoli utóda visszatartotta az okirat kézbesítését, majd 1656-ban a kinevezést visszavonták. Telt az idő, Deésy betegeskedett, sőt adósságba keveredett az *Albergo della Spada* nevű szálláshelyen. Miután a Kongregáció közbenjárására egy szeretetegyesület kiegyenlített-

te tartozását, és Erdélyben meghaltak prédikátor rokonai, akik vallása miatt kíméletlenül üldözték és lehetetlenné tették ottani működését, 1658 elején megkapta az apostoli misszionáriusi kinevezést, majd útiköltséggel, ajánlólevelekkel felszerelten Anconán, Velencén és Bécsen át hazájába indult. Ezt követően többé már nem hallunk felőle.¹⁷

* * *

A kalandos sorsú Deésy a Propagandával folytatott szoros érintkezései ellenére voltaképpen nem volt az *Urbanum* növendéke, nem úgy, mint a Dezmanics János karánsebesi missziófőnök kérésére az 1646. márciusi ülésen az *Urbanum* növendékei közé felvett horvát származású Thomassovith Lőrinc. Ő végül azután léphette át a kollégium küszöbét, hogy kötelezte magát: pappá szentelése után az erdélyi missziókat választja munkateréül. Teológiai tanulmányai befejeztével a bíborosok 1649 augusztusában 60 scudo útiköltséget és még 30 scudót szavaztak meg számára ruházkodás céljaira.¹⁸

Ezekből az évekből nálánál jóval többet tudunk egy másik erdélyi urbanistáról. Bartolomeo Bassetti a konventuális minoriták moldvai tartományfőnöke és a szófiai missziós püspök általános helytartója 1643-ban Erdélyen át Rómába utaztában találkozott Petri Miklós ifjúval, Petri Péter fiával, aki elhatározta, hogy a szerzeteshez csatlakozik. A főnök beajánlotta őt a Kongregációnál, elmondván, hogy Erdélyben égető paphiány van, a plébániák többnyire üresek, pusztulóban a katolikus vallás még megmaradt gyökérszála is, valamint hogy az ifjú katolikus szülőktől származik, példás életű, éles eszű, Erdélyben elvégezte a *humaniorát* és a *retboricát*, kitűnően beszél latinul, és hivatást érez az egyházi életre. A novemberi ülés idősebb Antonio Barberini kardinális javaslatára elrendelte, hogy az ifjút vizsgálják meg és egyelőre három hónapra havi három scudo pénzsegélyt utalt ki számára, majd felvette őt az *Urbanumba*, de csak a rövidebb hittudományi tanfolyamra, amely elsősorban a lelkipásztorkodáshoz szükséges gyakorlati oktatásra, főleg a *controversiára*

¹⁷ APF SOCG vol. 79, fol. 182 (Τόμη, *Litterae missionariorum*, II, 824–825); uo., vol. 269, fol. 152–156 (1655–1656-os római tartózkodásának írásbeli lecsapódása); szintén SOCG vol. 394, fol. 362–365 és vol. 400, fol. 483 s 498; Acta, vol. 13, fol. 62 és 85, vol. 24, fol. 83, vol. 25, fol. 41, vol. 26, fol. 208 és 489, vol. 27, fol. 16. – APF Lettere, vol. 35, s.f. (egy levél 1658-ból) és vol. 40, szintén s.f. (levél ugyancsak 1658-ból). Az elsőben a Kongregáció intézkedik, hogy az anconai megbízott fizesse ki a Velencébe induló hajóst, a másodikban pedig a primás támogatását kéri a hazájába visszatérő hitterjesztő számára. Az erdélyi „gentiluomo” Bartolomeo Bravette úrnak tartozott. A „Kard Vendéglő” valószínűleg a *Via della Spada di Rolando*, vagyis az Órjögő Roland kardjáról elnevezett utcában volt, nem messze a *Pantbeontól*. Itt mutogatnak egy cipollin márványoszlopot, amelybe a szaracénokkal viaskodó Roland mélyen belevágta volna a kardját. – Lukaris mesterkedéseiről: LUDWIG VON PASTOR, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters I–XVI/3*, Freiburg i. Breisgau 1886–1933, XIII, 751; HOFMANN, *Il vicariato apostolico di Constantinopoli*, i.m. – Deésy felmentéséről: GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 77–79.

¹⁸ APF Acta, vol. 17, fol. 46v; SOCG vol. 269, fol. 34; Visite e Collegi, vol. 29, fol. 524; Lettere, vol. 24, fol. 38. – Thomassovithról: MOLNÁR, *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon*, 346.

és a *casuisticára* terjedt ki.¹⁹ Petri azonban megbirkózott a bölcsélet és a hittudomány magasabb elméleti tárgyaival is, és négy év alatt elvégezte mind a két úgynevezett spekulatív tanfolyamot, sőt kánonjogot és liturgiát is tanult.

A kollégiumi élet érdekes mozzanatát tárja föl Petri következő esete. Az *Urbanum* már ebben az időben is a legeredetibb nemzetközi intézet volt, amelyben a legkülönbözőbb vérmérsékletű, a legelütőbb nemzetiségű diákok éltek együtt. Petrin kívül ott volt még Holeczky (Holiczky) Imre, akit közönségesen Magyar Imrénnek neveztek, és valószínűleg még Nagy Sebestyén is, akit 1644. február 23-án vettek fel a kollégiumba a hittudományi tanfolyamra, felerészben idősebb Antonio Barberini, felerészben pedig a Kongregáció költségére. Petri Miklós résztvevője volt annak a kisebbfajta zendülésnek, amely Cosmo Ricciardi de Accoltis arezzói pap, az új rektor ellen 1646–1647 telén kitört. A növendékek panaszlevelükben, amelyet Miklós harmadikként írt alá, kifogásolták a rektor magatartásában, hogy erőszakos, könnyen haragra lobban, sértő kifejezésekkel maga ellen hangolja az ifjúságot, unalmas az ebéd után tartott hosszas társalgásában, vitatkozásaiban, eszmecseréiben. A növendékek a koszt ellen is panaszkodtak. A Kongregáció 1647 januárjában Capponi bíborosból és Lanuvio preláthusból álló bizottságot küldött ki, hogy a helyzetet kivizsgálják. A bizottság részben igazat adott az ifjaknak, de rámutatott egyes növendékek fegyelemsértő viselkedésére is. Egyesek lefekvés után titokban gyülekeztek, dalolgattak, muzsikáltak. Petri Miklós hegedült, dobolt, Holeczky Imre pedig nagybrácsán játszott. A két magyar növendék jellemére ugyanakkor kedvező világosságot vet, hogy tartózkodtak mindennemű durvaságtól az előjáróval szemben, nem helyeselték társaik elmaradását az egyetemi előadásokról, a vallási gyakorlatokról, a gyónásról.

Petri tanulmányai végén megkapta a kisebb rendeket, majd engedélyt kért a Propagandától az alszerpapság felvételére. A bíborosok a kollégiumi rektortól tették függővé a kérelem teljesítését. Cosmo rektor kedvezően tájékoztatta a Kongregációt Petri egyéniségéről, aki a lelkipásztorkodás gyakorlatát valamely római plébános oldalán szándékozott elsajátítani, sőt hittudományból doktori fokozatot is szerzett. (Illés pomerániai diákkal együtt 1647-ben kért arra engedélyt, hogy a doktori fokozat megszerzéséhez előírt *thesiseket* kinyomassa és nyilvános szigorlaton védhesse.) Végül a Kongregáció apostoli misszionáriusnak nevezte ki és Erdélybe küldte, a *Sant'Officio* pedig 1648. január 9-én adott felhatalmazásokat Erdélyi Miklósnak, azaz Nicolaus Transylvanusnak, hogy honfitársai között hirdesse az evangéliumot és gondozza az elhagyatott erdélyi katolikusokat. A Propaganda 30 scudo útiköltséggel bocsátotta el Petrit Rómából, hogy Bécsben egyházi könyveket vegyen magának, azonfelül ajánlólevelet is adott neki Lippay György prímáshoz.

A nyár folyamán, miután elvégezte a bölcséletet és a hittudomány egy részét, Holeczky Imre szintén engedélyt kért felszenteléséhez a Kongregációtól. Ügye

¹⁹ Közben a titkár írásbeli bizonyítványok hiányában tájékoztatást kért Szalainai Istvántól a növendék családi viszonyairól, ifjúságáról.

elvi kérdést támasztott, amennyiben hiányzott nála a háromévi kollégiumi tartózkodás (*triennium*), amelyet a pápai bulla előírt ahhoz, hogy a pápai missziós kollégiumok növendékei megyéspüspökök elbocsátója nélkül a kánoni idők és kor mellőzésével egymásután bekövetkező három ünnepen felvehessék az egyházi rend egyes fokozatait. X. Ince pápa, tekintettel arra, hogy Imre nem bírta a római klímát, a felmentést megadta anélkül, hogy a bulla alapvető intézkedését eltörölte volna.²⁰

Petri Pozsonyban találkozott a prímással, akinek annyira megtetszett papi egyénisége, hogy kész volt saját költségén több magyar növendéket neveltetni az *Urbanumban*. A Kongregáció azonban arra az időre halasztotta a magyar növendékek felvételét, amikor a kollégium teljes kiépítése befejeződik. Petri elhagyta Pozsonyt és búcsút vett Baróthy Ferenc kanonoktól, akinek vendége volt. További sorsáról csak annyit tudunk, hogy Tarnóczy Mátyás váci püspök, szepesi prépost 1652-i jelentése szerint apostoli misszionáriusként működött a váci egyházmegyében, nem úgy, mint *urbanumbeli* társa, Holeczky, aki akkor éppen az esztergomi egyházmegyebeli színkatolikus Malackán plébánoskodott.²¹

Petri Miklós után sokáig nem találkozzunk erdélyi növendékekkel a misszionárius kollégiumban, jóllehet az *Urbanum* jelentőségét Huszthy Pál erdélyi pap is felismerte, aki az ötvenes évek elején sokirányú tervezetet készített az erdélyi katolicizmus fellendítésére. Miként beadványában kifejtette, Erdély és Magyarország buzgó hitelesítőket vár, hiszen kevés a világi pap, s azok egy része is, főképpen a Székelyföldön (*Siculia*) nyilvános ágyasságban él. Jó szellemű erdélyi ferenceseket kért hát vissza a mariánusoktól és a szalvatoriánusoktól: Újfalvi Gergelyt a pozsonyi, Delnei Pétert az érsekújvári, Ladó Dánielt a győri, Okos Jánost a gyöngyösi, Baróczi atyát a nyitrai kolostorból. Mindezek, írta, Erdély fiai és magyarok. Sürgette továbbá, hogy legalább három, esetleg több erdélyi magyar fiút neveljenek a *Collegium Urbanumban* és Nagyszombatban. Kiemelte László János és Szentthamási Gergely papok buzgóságát, és rendkívüli felhatalmazásokat kért számukra, hogy a pápának fenntartott cenzúrák alól feloldozhassanak, s magánházakban is misézhesenek egyszerű oltárkövön, szólta Kornis Zsigmond és Báthory Zsófia érdemeiről, és elmondta, hogy Simándi erdélyi püspököt a fejedelem nem hajlandó beengedni az országba. Azt szerette volna, hogy nevezzék ki őt erdélyi helytartóvá,

²⁰ APF SOCG vol. 96, fol. 302 és vol. 218, fol. 287; *Visite e Collegi*, vol. 28, fol. 531 és 559. vol. 29, fol. 299. 468. 496. 497. 517. 524. 527; SOCG vol. 405, fol. 115 és 126 (Petri Miklós szupplikációja, TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 1319–1320); *uo.*, vol. 407/I, fol. 93. vol. 408, fol. 260 és 281. vol. 413, fol. 192. 194. 256–259 (TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 1551); *uo.*, vol. 416, fol. 236. 253. 321. 344; *Acta*, vol. 15, fol. 456v (TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 1320); *uo.*, fol. 490v. vol. 16, fol. 20v. vol. 17, fol. 36. 410. 477. 536. 538. 544. 580. vol. 18, fol. 119. 124. 145v. 149. 155. 159. vol. 19, fol. 321. – Petri és Magyar (Holiczky): GALLA, *Magyar tárgyi pápai felhatalmazások*, 85–88; [Uő], *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, 12.

²¹ Tarnóczy jelentése, Szepesvár, 1652. december 15. TóTH, *Relationes missionariorum*, 115–121. A jelentés Holiczky keresztneveként az Andrást adja meg, de kétségtlenül ugyanarról a személyről lehet szó. – Holiczky visszatérése után azonnal az esztergomi egyházmegye szolgálatába állhatott, mert már 1650. február 14-én mint jablonkai plébános kért missziót az egész egyházmegye területére. GALLA, *Magyar tárgyi pápai felhatalmazások*, 88.

illetőleg erősítsék meg ebben a minőségben, amelyre Lippay György prímás már előléptette. Végül útiköltséget kért, hogy hazájába visszatérhessen.

A Kongregáció pontról-pontra válaszolt Huszthy beadványára. Megígérte, hogy mindent megtesz az erdélyi szerzetesség fegyelmi életének megjavítására, és kifejezte reményét, hogy a prímás is hozzáfog a világi papság megszabályozásához. Kilátásba helyezte, hogy – mivel különös figyelmet szentel Erdély nagy paphiányának – készséggel felveszi a *Collegium Urbanumba* azokat az erdélyi növendékeket, akiket a prímás ajánlani fog, feltéve, ha van üres hely. Huszthyt azonban csak abban az esetben hajlandó megerősíteni, illetve apostoli helytartóvá kinevezni – szolt a határozat –, ha a prímás írásban kéri, plébánosoknak ugyanis nem szokott misszionáriusi kinevezést és felhatalmazásokat adni. A bíborosok végül közölték, hogy útiköltséget csak kinevezett apostoli misszionáriusoknak utalnak ki, s hogy egyébként is csak saját misszionáriusaitak és papnövendékeiket szokták segélyezni, eltartani.²²

* * *

A Propaganda készsége ellenére a legközelebbi magyar urbanisták mégsem Erdélyből jöttek az Örök Városba. Az ötvenes évek végén a kotnári származású Berkucze János moldvai ifjú lett az *Urbanum* növendéke, aki később hazájában a magyar telepesek misszionáriusaként tevékenykedett. Ugyanekkor került a kollégiumba az idősebb Antonio Barberini bíboros ajánlásával egy bizonyos Vehemonti (!) Tamás a Zemplén megyei Ceténből.²³

Végre jó másfél évtized múltán, 1674 végén a nyitrai egyházmegyei Linczy Zsigmond és Pollereczky János kérte felvételét az *Urbanumba*. Az egyik retorikát, a másik grammatikát tanított a csíki kolostoriskolában, az első egy ideig kolozsvári iskolában is oktatott. Ismeretlen körülmények között találkozott Parcsevics marcianopolisi érsekkel, a moldvai missziók fejével, aki – mint még látni fogjuk – a moldvai és oláh fejedelmek megbízásából az európai udvarokban járt, majd Rómába is eljutott, hogy a török ellen segítséget kérjen megbízói részére. Az érsek megígérte nekik, hogy tanulmányaik végeztével és pappá szentelésük esetében alkalmazza őket a nagy paphiányban szenvedő moldvai missziókban, ahol a katolikusok – többnyire magyarok – a szakadárok templomaiba járnak istentiszteletre. Az érsek azonban 1674. június 23-án reggel fél 8 órakor a szentségekkel megerősítve a Kong-

²² APF SOCG vol. 269, fol. 57 és 96 („*Memoriale 1650*”); Acta, vol. 19, fol. 344r: – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 24. – Más források nem festenek túl kedvező képet Huszthy Pálról, aki 1644-ben a fiatal Csáky grófok nevelőjeként (prefektusa) vett részt Bécsben az újonc pazmanisták és egri szeminaristák eskütételén (A Pázmáneum levéltára, R/a: Juramentum-könyv 1623–1743, p. 119). 1651. február 2-ai levelében az Erdélyből visszatérő Ágoston Péter szerint ifjabb Csáky István papja, Huszthy Háromszékbe készül plébánosnak, ahol egy hölgy várja (Prímási Levéltár [PL], Archivum Saeculare [AS], Acta radicalia, Classis X, Nr. 196, dátum alatt). 1658-ban életét mint egri kanonok fejezte be (NOVÁKY JÓZSEF, *Memoria dignitatum, et canonicorum cathedralis ecclesiae Agriensis*, Adalékok az egri egyházmegye történetéhez IV [szerk. Leskó József], Eger 1907, 211–213).

²³ APF Acta, vol. 26, fol. 435.

regáció székházának szomszédságában levő *Sant' Andrea delle Fratte* templom épületében szegényes körülmények között köszvényben meghalt. Mire tehát a két magyar az Örök Városba érkezett, pártfogójuk már a sírba szállt. A Kongregáció, nem ismervén közelebbről az ifjak egyéniségét és múltját, egyelőre elhalasztotta a kollégiumba való felvételüket. Későbbi sorsukról nincs tudomásunk.²⁴

A következő év novemberében Kercsó János gyergyószentmiklósi ifjú, a szerémségi Tuankovics János fia, Vitussal együtt kívánt felvételt nyerni az *Urbanumba*. Kercsó Pongrácz György váci püspök kíséretében zarándokolt 1675-ben az Örök Városba a jubileumi szentévi búcsú elnyeréséért, és a püspök tanácsára fordult a Kongregációhoz, hogy tanulmányait folytassa. (Pongrácz püspök, miután papjaival és licenciátusaival egyházmegyei zsinatot tartott, Garamszentbenedeken, az apostoli küszöbök látogatására [*ad limina*] utazott Rómába, ahol hatalmas beszámolót nyújtott át egyházmegyéjéről a pápának.) A Kongregáció mind a két ifjút a déli szláv területek számára alapított fermói pápai kollégiumba utalta, mivel az *Urbanumban* nem volt üresedés.

Ennek ellenére 1678-ban találunk egy ismeretlen magyar ifjút a missziós intézményben, három év múlva pedig a Kongregáció azzal hálálta meg Francesco Biale császári kapitánynak az erdélyi misszionáriusok iránt tanúsított jóindulatát, hogy a fiának helyett adott az *Urbanumban*, méghozzá azzal a feltétellel, hogy majd erdélyi misszionárius lesz.²⁵

Különös fényt vet a magyar és erdélyi ifjúságra Boné Péter urbanista esete. A nemes ifjú Csíkbén, Szentgyörgymonostoron született a moldvai határ közelében. Egy magyar főúr oldalán mint önkéntes a török háborút nagy vitézséggel végigküzdötte, és elismerésképpen elbocsátót, obsitot kapott a hadvezetőségtől. Gimesi Forgách Pál gróf támogatásával bölceleti doktorátust szerzett Nagyszombatban, ahol tanulmányaiban az elméleti hittudományi tanfolyam második évfolyamáig jutott, amikor harcias, veszekedő, ellenszegülő természete miatt Szentiványi Márton rektor kizárta az egyetemről.²⁶ Szerencséjére azonban testvére Kada István esztergomi kanonok, erdélyi püspök udvari papja volt. Vélhetően ennek köszönhette, hogy Kada – akinek pápai kinevezése körül hosszas viták folytak a Magyar Királyi Kancellária és a Szentszék között – az esztergomi káptalan ajánlólevelével Rómába küldte, hogy félbemaradt tanulmányait befejezze. Kada leírása szerint Erdélyben hat plébániának van egy papja, az ifjú nagyszerű hitvitázó, márpedig a fegyedelemsejben éppen ilyen egyéniségek kelleneek.

²⁴ APF SOCG vol. 449, fol. 1. vol. 450, s.f. vol. 463, fol. 43; Acta, vol. 44, fol. 343. vol. 44, fol. 7. 149. 204. 318. vol. 45, fol. 1. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 21. 31. 41. – Polereczky 1670-ben a csíki iskola tanára volt. SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 391.

²⁵ APF Acta, vol. 45, fol. 265 és 280; SOCG. vol. 456, fol. 52–57 és vol. 470, fol. 56 (az *Urbanum* rektorának kimutatása, amelyben egy magyar növendék szerepel). – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 42; RAJZ MIHÁLY, *A váci egyházmegye a török uralom végén*, Vác 1943, 235.

²⁶ Szentiványi viszont azt a két diákot, akiket a város az egyetem sérelmével őrizetbe vett, kiszabadította a fogságból. Nemes tettét az egyetem tanácsa is megörökítette.

Boné Péter tehát Máriacellen, Loretón keresztül az Örök Városba utazott, és Haulicza Antal végzett bölcsező kispappal felvételét kérte a Propaganda Kongregáció Házi Kollégiumába. Az 1693. februári ülés utasította a titkárt, hogy végleges döntés előtt a folyamódókat körültekintően vizsgálja meg. A decemberi ülés pedig már azt is megengedte, hogy az urbanista Boné, aki még Nagyszombatban elnyerte a kisebb rendeket, magyarországi társával együtt az áldozópapság rendfokozatát szintén felvehesse. A hazatérő Boné Pétert a bíborosok emellett melegen ajánlották a velencei nuncius figyelmébe. Mint írták, a fiatal pap, valószínűleg a nehéz római éghajlat és a túlfeszített tanulás következményeként erős fejfájásokat kapott, amelyek lelkét olyannyira búskomorrá tették, hogy egy ideig tartózkodnia kellett a misézéstől. Az ajánlólevél ugyanakkor kiemelte a fiatal pap erkölcsi és szellemi értékeit és a Kongregáció reményét, hogy a hazai levegő meggyógyítja az Egyház nagy lelki hasznára.²⁷

A 17. század utolsó két évtizedében, majd már a következő évszázad elején a korábbiaknál nagyobb számban tanultak erdélyi növendékek a pápai kollégiumokban, elsősorban természetesen a *Collegium Urbanum*ban, de ezeknek az ügyei rendszerint nem kerültek fel a kongregációi ülésekre. Számuk növekedésében valószínűleg szerepet játszott Modesto da Roma, az erdélyi szigorított ferences misszió egykori főnöke, majd hosszú időn át a ferencrendi világmisziók kúriai ügyvivője, aki az 1680-as években azt ajánlotta XI. Ince pápának, hogy tartson állandóan két erdélyi világi kispapot a misszionáriusképző intézetben. Meg-megfordultak ott ekkoriban moldvaiak: magyarok és oláhok is, akik tanulmányaik végétével Moldvában, Oláhországban élő magyar véreink lelki gondozását végezték a többnyire távollevő bákói püspököt helyettesítő hitterjesztő apostoli helytartók kormányzása alatt. Ilyenek voltak például Berkucze vagy Berkucz Bálint, Wolff Joachim, Gross Péter, Wolff Gergely, De Paulis Mihály, Veghete István, Pataky, Pejcsics, Capra, Tovics Miklós, Verzár (Wirziurescu avagy Wirziuresb) Oxendius később felszentelt püspök, Stefanics, Theodorics, Verzár Lukács, Oxendius öccse, Dragoman Kris-

²⁷ Boné: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 131v; SOCG vol. 514, fol. 177. 179. 180. vol. 516, fol. 429–434. vol. 520, fol. 339–340; Acta, vol. 63, fol. 26v és 215; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbaltalmazások*, 96–97. – Haulicza: APF SOCG vol. 529, fol. 79; Acta, vol. 77, fol. 153 (1707); Lettere, vol. 84, fol. 34 és vol. 85, fol. 25 s 98v. – Római zarándokok és diákok rendszerint felkeresték a loretói szentházat, mint például Báthory Endre Forgách Ferenc kíséretében, vagy Pázmány Péter az 1632-i római útja alkalmával. GALLA FERENC, *Borromei Szent Károly hatása Magyarországon (L'influsso di San Carlo Borromeo in Ungheria)* (Klny. a Theologia 1938. évi 4. és 1913. évi 1–2. számaiból), Budapest 1939, 12; HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, II, 315. – Boné ügyével kapcsolatban a rektor kifejezetten óvta az ifjúságot a korcsmázástól és zavargások szításától. MOL MKA Acta Ies. (E 152), Irreg., Coll. Tyrnavien., fasc. 1. (régijelzet). – Későbbi sorsához lásd: APF Lettere, vol. 88, fol. 136 (1699. április 6., a Kongregáció tudomása szerint Erdélybe készül téríteni, könyveket Francesco Barberinitől várhat). – Boné a nyughatalan személyiségek közé tartozott, 1684 őszén felvették a Pázmáneum növendékei közé, de már október 2-án eltávolították onnan. FAZEKAS ISTVÁN, *A bécsi Pázmáneum magyarországi ballgatói 1623–1918 (1951)* (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban 8), Budapest 2003, n. 722. Nagyszombati éveire lásd: BOGNÁR KRISZTINA–KISS JÓZSEF MIHÁLY–VARGA JÚLIA, *A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett ballgatói 1635–1777*, Budapest 2002, n. 1347.

tóf, Izsák Sámuel, Jákobffy János, Barcodar, Novák Péter... erdélyi magyarok, elmagyarosodó örmények, oláhok, bolgárok.

* * *

Befejezésül pár 18. századbéli példát idézünk, amelyek némi világot vetnek a misszionáriusképző intézetnek a moldvai magyarság vallási életében, illetőleg az erdélyi katolikus restaurációban játszott szerepére. Spinola bíboros 1720. január 17-én arról értesítette Zauli volt moldvai minorita missziófőnököt, hogy ajánlására két moldvai növendéket küldhet a fermói illír pápai kollégiumba, amelyben elsősorban horvát, déli szláv, balkáni kispapok készültek hittenjesztő munkára, mint a hasonló rendeltetésű loretoi pápai kollégiumban. Csűrös József erdélyi növendék azzal az elhatározással tanult az *Urbanumban*, hogy pappá szentelése után moldvai testvéreink közé indul hittenjesztő lelkipásztornak. Az (Al)vincen letelepedett bolgárok, akik a török elviselhetetlen elnyomása alól menekültek Erdélybe, szintén felismerték az *Urbanum* jelentőségét, itt tanult Pejcsics Kristóf az alvinciek apostola. Még 1701-ben egy chiprováci születésű bolgár fiút, Tovics Miklóst küldték le Rómába, aki tizenhárom éves korában már elvégezte a grammatikát, anyanyelvén kívül horvátul, oláhul, sőt németül is beszélt. Az atyai részről árva fiú kereskedőkaravánnal jutott le az Örök Városba, vagy legalább Anconába, az Egyházi Állam forgalmas hadi és kereskedelmi kikötőjébe, a Dalmáciával, Balkánnal és Kelettel érintkező gócpontba. Rómában kedvező benyomást keltett szelíd, jóságos és jámbor viselkedésével. Egy-két év múlva előzetes biztosíték nélkül indult Rómába egy honfitársa, de nem lévén üresedés, nem vették fel az *Urbanumba*.

A 18. század elején a bécsi nuncius azzal a kéréssel terjesztette fel Athanáz oláh püspök uniójának iratait, hogy vegyék fel az *Urbanumba* egy erdélyi nemes fiát, akinek nagy érdemei voltak az unió megvalósításában. Az 1740-es évek elején Pozsonyban székelő Magyar Kamara pénzén három oláh tanult a missziós kollégiumban. Sorger erdélyi püspök elődei példájára időnként örmény növendékeket küldött fel a római *Urbanumba*, hogy magukba szívják a színtiszta római szellemet és hittudományt. 1734. június 5-én írt Rómába. 1742-ben Izsák Emmánuel Kristóf, volt urbanista két örmény fiút ajánlott felvételre, noha már kettő tartózkodott a kollégiumban. 1746-ban ott találjuk Jákobffy János, majd Barcodar örményeket, ez utóbbi 1757-ben Ignazio Crivelli bécsi nuncius ajánlólevelével az oláhországi örmények közé indult, míg Barcodar 1759-ben elérte, hogy egy szamosújvári ifjút felvettek a kollégiumba a sokféle eretnekek és szakadárok közt élő hitsorsosainak lelki gondozására. Batthyány József püspök 1760. július 5-én a kollégiumba küldte Novák Péter ifjút, hogy tanulmányai végeztével Erdélyben tevékenykedjék. Novák felszentelése után Szamosújvárt, más néven Örményvárosban (*Armenopolis*) munkálkodott az örmények között, 1769 nyarán meglátogatta a Hatvanban „Magyarország egy ismeretlen falujában” lábtörésben fekvő testvérét. A Propaganda arra buzdította, hogy mielőbb térjen vissza a lelkipásztori munkába. Időnként bizonyára

tájékoztatta a Propaganda Kongregációt hiterjesztő munkájáról, mert 1774. augusztus 27-én Örményvárosból megköszönte az Antonio Visconti bécsi nunciustól kiutalt 12 scudo kongregációi segílyt.²⁸

A jelek szerint e korszakban az *Urbanum* állandó kedveltjei Erdélyből az ottani örmények és egyéb egyesültek voltak.

---

²⁸ Gross Györgyről: APF Lettere, vol. 27, fol. 85 és vol. 30, fol. 165; illetve CĂLINESCU, *Alcuni missionarii cattolici*, 74–75. – Wolff Joachimról: APF SOCG vol. 470, fol. 154 és vol. 486, s.f. (számozás nélkül, a kötet végén). Wolff 1683 elején érkezett Bécsbe, járvány miatt csak nagy kerülővel érte el Velencét, ahonnan lóháton érkezett a császárvárosba, ami tíz és fél magyar forintjába került, az élelmezésre kiadott összeget hozzászámítva mindössze 5 magyar forintja maradt a Kongregációtól kapott útiköltségből. A bécsi bíboros legátus 6 scudóval segítette ki, de kért még 10 scudót a Kongregációtól, hogy Lemberget elérje, ahol remélte, hogy olasz kereskedők majd kisegítik. Bécsben a Szent Domonkos kolostorban szállt meg azzal a római monsignoréval, akivel addig utazott. Az enyhe római éghajlathoz hozzászokott Wolff panaszkodott a kemény bécsi télre. – Berkuczéről, Wolffról és Capra Domonkosról: APF CP vol. 31, fol. 392; Acta, vol. 53, fol. 35. – Berkucze Ker. Jánosról: APF Acta, vol. 26, fol. 435 és vol. 27, fol. 247; Lettere, vol. 29, fol. 285. – Berkucze Joachimról, De Paulisról és Veghetéről: Acta, vol. 27, fol. 247v; SOCG vol. 470, fol. 150 és 168. vol. 491, fol. 12. vol. 497, fol. 335. – Stefanovicáról: Acta, vol. 81, fol. 676v (1711); Lettere, vol. 92, fol. 24. – Peicsicsről: Lettere, vol. 92, fol. 41 és vol. 94, fol. 14. – Verzár öccséről: Acta, vol. 70, fol. 155 (1700). vol. 72, fol. 48 (1702). vol. 73, fol. 141 (1703); SOCG vol. 598, fol. 264–269. – Teodorovicáról és Lukácsról: SOCG vol. 617, fol. 319–330 s 385–386 és vol. 628, fol. 78–87. – Patakiról: SOCG vol. 569, fol. 582 és 606. vol. 572, fol. 446–447. vol. 577, fol. 303–304; Lettere, vol. 99, fol. 107. – Az egyes tanulók történetével külön nem foglalkozunk.

II. OBSZERVÁNS FERENCES MISSZIÓ ERDÉLYBEN

A *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* nem elégedhetett meg azzal, hogy olykor-olykor egy-egy magyar papot felnevel az erdélyi missziók számára, annál is inkább, mert hamar meggyőződött róla, hogy a nagy anyagi áldozatokkal felnevelt papok jó része nem tud visszatérni hazájába. Ezért elhatározta, hogy idegen nemzetek szerzetespapjaiból szervez apostoli missziót, hogy a halódó erdélyi katolikus életet kívülről jövő erőforrásból felélessze és táplálja. Az események Szent Ferenc rendjének két hajtását, a kapucinusokat, majd a konventuális minoritákat állították a Kongregáció munkatervébe, de – miként az előző könyvben olvashattuk – sem Csíksomlyó kapucinus átvétele, sem a rend felső-magyarországi letelepedése nem valósult meg. Bár a Propaganda megleghangú levélben buzdította őket a tervek mielőbbi megvalósítására, a rend elhárította a meghívást. Az 1629-ben szervezett konventuális misszió szerzetesei pedig minden fogadkozásuk ellenére nem voltak képesek bejutni a fejedelemségbe. Más megoldást kellett keresni.²⁹

A) A CSÍKSOMLYÓI FERENCES APOSTOLI MISSZIÓ

A Kongregáció lassanként tisztába jött azokkal a politikai és vallási akadályokkal, amelyek törekvéseinek útjában állottak, hogy kívülről beirányított idegen misszionáriusok segítségével felélessze az elnyomott, tepsedő katolicizmust. A fejedelem az egyházpolitikai törvényekre tett esküjére és a mindig éber protestáns közvélemény ellenkezésére hivatkozva úgyszólván légmentesen elzárta országát még a külföldi iskolákról hazatérő erdélyi katolikus papok előtt is, ugyanakkor a protestáns papság színe-java a németországi, hollandiai és angol egyetemeken végezte magasabb egyházi tanulmányait.

Még a király, a prímás és az országos méltóságok ajánlólevelei is gyakran hatástalanok voltak. Ezért vérátömlesztés helyett a gyengén szívtárgó belső erőforrások megtisztítása vált szükségessé, hogy a halódó vallási élet fokozatosan megújuljon. A Kongregáció, miután látta az első olasz minoriták vállalkozásának sikertelenségét,

---

²⁹ A kapucinusokra és a minorita erőfeszítésekre vonatkozólag lásd az első könyv III. és IV. fejezetét.

gét, visszatért Pázmány eredeti elgondolásához, aki a csíksomlyói ferences kolostor megújulásától várta az erdélyi katolicizmus felélesztését.

A szerzetességnek minden időben nagy jelentősége volt, nemcsak a hit terjesztésében a pogány népek között, hanem a keresztény társadalom vallásos életének művelésében is. A kolostori élet megújításával indult a 9–10. század fordulóján mélypontra süllyedt nyugati társadalom szellemi, lelki és anyagi újjászületése, amely előkészítette a középkori élet kiteljesedését. A csíki kolostorra az a történelmi feladat várt, hogy bensőleg megtisztulva és megerősödve kiáraszsa éltető sugarait az egész erdélyi katolicizmusra, hívekre és papságra egyaránt, sőt még a katolicizmus visszahódító tevékenységét is felébressze. A Hunyadi János által alapított kolostor és hírneves búcsújáró temploma eddig is az erdélyi katolikusság egyedüli összefogó ereje volt a protestantizmus hullámverésében. A somlyói búcsújárások őrizték meg ősi hitében a csíki székelységet, amely a Petkiek vezetésével, ha kellett, fegyveres erővel is megvédte a szent helyet, mint hitének egyedüli támaszpontját. Így történt a 17. század húszas éveiben, amikor a kolostor kihalóban volt, és egyesek már rávetették kapzsi szemüket, hogy az erőszak jogán elfoglalják: a székelly katolikus urak összeszedték a szétszórt szentkönyveket, miseruhákat és a templomi felszerelést, mindent gondosan bezártak a sekrestyébe, és fegyveresen őrködtek a hely felett, míg konventuálisok nem érkeztek Tergovistyéből.³⁰

A csíksomlyói kolostorban ekkoriban nagyon gyenge lábon állott a szerzetesi fegyelem, amely a katolikus restauráció rügyfakasztó légkörében világszerte újra megszilárdult a ferences kolostorokban is. Láthattuk, a Királyságban mind a mariánus, mind a szalvatoriánus rendtartomány szintén elfogadta a belső rendi szigorítást (*strictioris observantiae*), és fokozatosan bekapcsolódott a Forgách és Pázmány érsekekkel megindított magyar katolikus újjászületés mozgalmába. Csíksomlyó azonban egyelőre még a süllyedés mélypontján állott. Mint az Isteni Megváltóról elnevezett rendtartomány része elvben elfogadta ugyan a szigorítást, de elzárva mind a ferences rend, mind a magyar katolicizmus közvetlen hatásától, a protestáns szellemiségű országban, a végső elgyengülésben sínylődő helybeli katolicizmus keretében csak torzképe lehetett a szerzetesi eszményiségnek. Csíksomlyót a szalvatoriánusok az elégedetlen szerzetesek büntetési helyének és a gyenge jellemű szerzetesek menedékhelyének tartották, holott a hit fellegvárának kellett volna lennie.

A kolostort Pázmány mindenre kiterjedő őrködése és a Szentszék anyai gondoskodása mentette meg a végső enyészettől. Rómában a ferences rend központi kormányánál, itthon pedig a szalvatoriánus rendtartomány vezetőségénél sürgették, hogy küldjenek jó szellemű szerzeteseket Csíkbe. Néhány kiváló szerzetes, mint Somlyai Miklós guardián áttelepítése megindította a tisztulás folyamatát, bár itt is tapasztalhatjuk az erdélyi papság azon törekvését, hogy szívesebben élt külföldön. Még a század közepén is

³⁰ Somlyai Miklós csíki ferences levele Szalainai Istvánhoz, 1639. április 19. APF SOCG vol. 82, fol. 215. (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1049–1052). – GALLA, *A csíksomlyói ferencrendi kolostor*, 283.

voltak kitűnő székely szerzetesek a mariánus és a szalvatoriánus rendtartományban, ahol tudásuk és rátermettségük könnyen érvényesült a rendi élet sokoldalúságában.³¹

I. AZ OBSZERVÁNS APOSTOLI MISSZIÓ MEGSZERVEZÉSE. SZALINAI ISTVÁN MISSZIÓFŐNÖKSÉGE

Bosnyák obszerváns ferencesek megtelepedése Erdélyben

Már az első könyvben utaltunk rá, hogy a Propaganda Kongregáció életének első éveiben a Balkán nyugati részébe és a Hódoltságba küldte apostoli vizitátorként Pietro Massarecchi antivari érseket, hogy vigasztalja meg a pogány igája alatt senyvedő, magukra maradt katolikusokat, és tájékoztassa a Szentszékét a területek vallási viszonyairól. Massarecchi nem járt Erdélyben, jelentésében is csupán megemlíti a fejedelemséget. Látogatásának jelentősége abban áll, hogy a Szentszék felállította Belgrád székhellyel a Hódoltság missziós püspökségét, és annak püspökeit rendszeresen bosnyák ferencesek soraiból választotta ki.

Az első püspök, Rengjics Albert – kivételesen nem bosnyák, hanem – raguzai ferences óriási hatást keltett hívei között azzal, hogy a Szentszék felhatalmazásával meghirdette az 1625-i jubileumi szentév búcsújának kiterjesztését. A hívek hatalmas tömegekben részesültek a búcsú kegyelmében, és a nagy ünnepélyességgel tartott istentiszteletek hírének gyűrűhullámai eljutottak a fejedelemségbe is, hiszen Belgrád földrajzi fekvésénél fogva a Balkán és a Hódoltság határmezsgyéje volt, ahol törökök, különféle déli szláv népek, magyarok, oláhok találkoztak. „Az erdélyi katolikusok”, vagyis főképpen a Partium vallásilag és nemzetiségileg keveredő gócpontjainak katolikusai a búcsúnak Erdélyre való kiterjesztését is kérték a püspök által a Kongregációtól. Miután a pápa a jubileum eme kiterjesztését szintén engedélyezte, az erdélyi katolikusok lelkes örömmel és bensőséges áhítattal járultak a szentségekhez, hogy a búcsút elnyerjék.

Az erdélyi apostoli missziók szempontjából a szomszédos missziós püspökség felállításánál is fontosabb a bosnyák obszerváns ferencesek keleti irányban történő terjeszkedése, majd 1630. évi megtelepedése a tartományban. Ebben az időben a boszniai szerzeteseknek két nagy kolostora volt a Dráva–Száva-közben: a nekcei és velikei, azonfelül számos helyen bosnyák barátok vállalták a lelkek rendszeres gondozását a pogány hódító nyomán felszívódó és az őslakó magyarság kihűlt tanyáit elfoglaló különféle déli szláv néptörödékek között. Plébániáik, misszióik voltak Belgrádban, a Bácskában, Pécsent, Lippán, Temesvárt, Krassóváron és Karánse-

³¹ Somlyai személyére: KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, I, 453 és II, 223–238; GYÖRGY JÓZSEF, *A ferenczrendiek élete és működése Erdélyben*, Kolozsvár 1930, 562; P. BENDEK FIDÉL, *Fráter Miklós*, Csíksomlyó – Tanulmányok (Szent Bonaventura – Új sorozat 22), Kolozsvár 2000, 51–111. Könyveire: KEVEHÁZI KATALIN–MONOK ISTVÁN, *XVI–XVII. századi könyvtárak kötetei a csíksomlyói ferences rendház könyvtárában*, Acta Historiae litterarum Hungaricarum 21 (1995) 121–128, itt 123–124.

besen... Dalmát és bosnyák kereskedő karavánokkal úgyszólván a Hódoltság egész területét beutazzák. A karavánok Raguzából és Spalatóból a balkáni, hódoltsági, sőt erdélyi, moldvai és lengyelországi kereskedelem forgalmas kikötő gócaiból indultak, ahol keresztény, török és zsidó kereskedők nyüzsgöttek. Belgrádban azután szétszéledtek a szélrózsa minden irányában: nyugatra Pécs és Kanizsa, északra Székesfehérvár és Buda, sőt Tata felé, míg Kolozsvárig Temesvár, Lippa, Makó és a tőszomszédságában levő Szentlőrinc, Gyulafehérvárig pedig Karánsebes, Zsidóvár, Hátszeg partiumi városok voltak az útvonal főbb állomásai. A fontosabb helységeken kereskedőtelepeket találunk, ahol dalmát, de többnyire bosnyák papok, obszerváns ferencesek végezték a lelkek gondozását. Váradon a Kornisok főispánsága alatt, több száz főből állott a kereskedők kolóniája, amely a külvárosban telepedett le. Ilyen telepi lelkipásztor és misszionárius kívánt lenni például Vincenzo da Terra Nova is, aki 1628. február 22-én azzal a kéréssel fordult a Kongregációhoz, hogy nevezze ki erdélyi misszionáriussá, mivel megszerezte magának a helybeli kereskedők támogatását.³²

A Hódoltság és a Dél-Partium területein a bosnyák ferenceseken kívül jezsuiták is tevékenykedtek, sőt már a bolgár ferencesek is megjelentek a hazájukból menekült bolgár katolikusok lelki gondozására. Elia Marini szófiai missziós püspök, szintén a ferences rend tagja azt jelentette 1629-ben a Kongregációnak, hogy a fejedelemségben egy jezsuita és egy bolgár ferences apostoli működéséről van tudomása. A bolgár néptöredékek felszivárgására jellemző, hogy ezekben az években a főpap azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy felújítja a Kapisztrán Szent János alapításának tartott karánsebesi ferences kolostort, amelyet sikerült visszaszereznie. A Kongregáció hajlandó volt az ősi intézmény életre keltését elősegíteni, abban az esetben, ha a szerzetesek érdemes hitterjesztő tevékenységet tudnak kifejteni. Már láttuk, hogy Karánsebesen a jezsuiták, elsősorban Bujtul György nagy hatású missziós munkát végeztek. Őmelléjük a Propaganda Karánsebes és Krassóvár központokkal – tehát immár a fejedelemség peremén – bosnyák ferences missziót szervezett, amelynek első vezetője, mint említettük, Bandulovics vagy Bandini (Bandino) Márk később marcianopolisi érseki címen a moldvai missziók apostoli helytartója lett.³³

A bosnyák ferencesek erdélyi kapcsolatainak kezdeteihez tartozik még, hogy az osdolai Kun család egyik tagja Szerafin néven belépett a bosnyák rendtartomány kebelébe, és 1628 novemberében felöltötte Assisi Szent Ferenc rendjének szőrscuháját, elvégezte a szerzetesjelöltek számára előírt noviciátust, majd a bosnyák tartományfőnök ajánlólevelével Olaszországba ment, ahol bölcseletet és hit-

³² APF Acta, vol. 6, fol. 35 és fol. 47 (referálva 1628. április 8-án).

³³ A hódoltságra lásd MOLNÁR idézett monográfiáját (*Katolikus missziók a bódolt Magyarországon*). – Pietro Massarechire lásd a 69. jegyzetben idézett irodalmat. – Elia Marini levele: APF SOCG vol. 57, fol. 21. – Bujtulra és a karánsebesi misszióra fentebb, a 10. jegyzetben található irodalom. – A krassóvári misszió 17. századi történetére lásd: KRISTA ZACH, *Die bosnische Franziskanermission des 17. Jahrhunderts im südöstlichen Niederungarn*, München 1979; valamint ugyancsak MOLNÁR, *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon*, 252–255 és 338–348.

tudományt tanult, végül mint felszentelt pap tért vissza. A Kunok rokonságban voltak Bethlennel. A szerzetes atya a fejedelem titkára volt. Úgy látszik, az atya is a katolikus vallásra tért, mert Kamengrádi András bosnyák tartományfőnök jelentése szerint kolostort akart építeni a bosnyák barátoknak. A már pappá szentelt szerzetes jelentést terjesztett fel a Kongregációhoz, amelyben azt tanácsolta, hogy a bíborosok keressék a közvetlen érintkezést az erdélyi katolikus főurakkal, akiknek nagy befolyásuk van a fejedelmi udvarban, és hathatós támogatást nyújtanak a misszionáriusoknak. Mindamellett nagy körültekintést ajánlott, mert Csíksomlyóban már volt nyolc ferences és Karánsebesen két jezsuita mellett négy bosnyák ferences, név szerint Bandulovics-Bandini Márk, Pozsegai Illés, Imotai János és Banjalukai Miklós.

A bosnyákok és erdélyiek érintkezéseinek további szerény adaléka, hogy azokban az években Belgrádban találunk egy Erdélyi Márk nevű szerzetest, akiről csupán azt állapíthatjuk meg, hogy Kamengrádi András rendtársa társaságában részt vett a belgrádi katolikus kápolna kegyúri hovatartozása körül keletkezett vitában, amely az alapító dalmát, pontosabban raguzai és a közéjük telepedett bosnyák kereskedők között dült a keresztény ügy nagy kárára.³⁴

Ezek a kapcsolatok egyre közelebb hozták a bosnyák ferenceseket a szorosabban vett erdélyi területekhez, és előkészítették útjukat az erdélyi nemesek, a fejedelem udvarában és a Székelyföldön előkelő tisztségeket betöltő főurak felé. Ilyen előzmények után érlelődött meg a vallásukhoz és a ferences rendhez ragaszkodó erdélyi és székely főurakban, nevezetesen Kovasóczy István kancellárban, Tholdalaghy Mihály marosszéki főkapitányban és Bálintffy Kristóf kincstartóban a nagy jelentőségű elhatározás, hogy néhány bosnyák szerzetest kérnek, akik, ha nem is tudnak magyarul, legalább miséznek és latinul gyóntatnak a nemesi udvarházakban, valamint a pap nélkül szűkölködő plébániákon. A rendtartomány Szalainai Istvánt, Loparai Istvánt, Szarajevói Mariánt és Pozsegai Illést rendelte Erdélybe. Kedvező körülmény volt számukra, hogy amikor elcsendesedtek a Bethlen örökségéért folyó küzdelmek és I. Rákóczi György elfoglalta trónját, már az országban tartózkodtak. Az említett urakon kívül melléjük állott Kornis Zsigmond, akinek jelentős szerepe volt az új fejedelem uralomra jutásában, továbbá hallerkövi Haller István, a fejedelem befolyásos tanácsosa.

³⁴ APF SOCG vol. 394, fol. 372 (Kamengrádi Fülöp és Paolo a Clamice arról tudósít, hogy a fejedelem titkára kolostort akar építeni); *uo.*, vol. 399, fol. 186 és 277; *Visite e Collegi*, vol. 16, fol. 255; SOCG vol. 148, fol. 314 és vol. 269, fol. 121–126 (az erdélyi misszió alapítása körül); *Acta*, vol. 7, fol. 295 és vol. 7, fol. 136v; *Lettere*, vol. 8, fol. 81 és vol. 10, fol. 194. – Kun Szerafin – aki osdolai Kun Gothárd fia volt – említett jelentése 1630-ból (SOCG vol. 219, fol. 394–398) megjelent: Τότῃ, *Relationes missionariorum*, 241–246. Több rá vonatkozó hír és levél tőle Τότῃ István György okmánytárában: *Litterae missionariorum*, I, 318–319, 330–332, 342–343. Kun Szerafin 1638-ban még katolikus pap (Τότῃ, *Relationes missionariorum*, I, 242.), később egy feljegyzés szerint visszatért reformátusnak (*uo.*, I, 319, 1. j.) – A Kunok később is védői a katolikus vallásnak. APF SC Germania vol. 1, fol. 239. – A futólag említett belgrádi kápolna-vitára: MOLNÁR ANTAL, *A belgrádi kápolna-viszály (1612–1643)*. *Kereskedelem és katolikus egyház a bódolt Magyarországon*, Századok 134 (2000) 373–429.

A jövevények kezdettől fogva az urak udvarházaiban miséztek mint udvari káplánok, majd Tholdalaghy segítségével Kőszvényes mellett Mikházán templomot és faházat építettek maguknak szerzetesi cellákkal. Mivel az erdélyi törvények tiltották új kolostor alapítását, a katolikus urak azon a címen szerezték meg az országgyűlés engedélyét, hogy Mikháza a mintegy negyven évvel előbb lerombolt tövisi kolostort pótolja. Tholdalaghy és nemes lelkű társai, hogy biztosítsák a bosnyák szerzetesek végleges letelepedését, 1632. június 10-én szabadságlevelet szereztek számukra a fejedelemtől, aki hivatkozva a katolikus vallás szabadságára, megengedte Szalinainak és szerzetestársainak, hogy a fejedelemségben szabadon járjanak, alamizsnát gyűjtsenek és a katolikusok lelki gondozását végezzék. Ezért fejedelmi védelméről biztosította őket. A bosnyák szerzetesek gyökeret vertek az erdélyi talajban, és időnként csendes beszivárgással gyarapították létszámukat.³⁵

A ferences apostoli misszió alapítása

Szalinai István a fejedelem fent említett alapvető fontosságú szabadságlevelére hivatkozva azoknak a rendkívüli felhatalmazásoknak Erdélyre való kiterjesztését kérte a Kongregációtól, amelyeket a pápák a századok folyamán a bosnyák ferenceseknek adtak, hogy a bogumilokat és egyéb szakadárokat megtérítsék, s Boszniában lelkipásztori munkát végezzenek. A Propaganda 1634. november 21-én nevezte ki Szalinait apostoli misszionáriussá Erdély egész területére. Ugyanekkor felkérte Pázmányt, hogy vegye gondjaiba Erdély és az egyéb szomszédos területek misszionáriusainak irányítását. Ezzel a határozatával a Kongregáció megvetette az erdélyi ferences missziók alapjait és megmentette a haldokló katolicizmust.

Mintegy másfél év múlva, 1636-ban, amint kitavaszkodott, Szalinai az Örök Városba indította Loparai István honfitársát, hogy tájékoztassa a bíborosokat az erdélyi katolicizmus helyzetéről, és különféle lelki és anyagi támogatást szerezzen. Felszerelte őt azokkal a levelekkel, amelyeket Tholdalaghy Mihály főkapitány, Haller István kincstartó és Litteráti János marosszéki ülnök intéztek hozzá a kétségbeesítő paphiányról, a bosnyákoknak adott szabadságról és a katolikus vallás égető kérdéseiről. Loparai személyesen is feltárta a Kongregációban mind a katolicizmus, mind a ferences rend helyzetét a fejedelemségben. Missziós felhatalmazásokat, búcsúkat kért, nevezetesen a kőszvényesi templom főoltára számára és egyházi felszerelést az újonnan visszaszerzett templomok részére, amelyeket a török és a protestánsok leromboltak. Nagy jelentősége volt annak az előterjesztésnek, hogy Szalinai a szomszéd rendtartományoktól utánpótlást kaphasson.

³⁵ KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 219–220; BOROS FORTUNÁT, *Az erdélyi ferenczrendiek*, Kolozsvár 1927, 64skk. – Rákóczi fejedelem *protectionalis* levele: VESZELY KÁROLY, *Erdélyi egyháztörténelmi adatok I*, Kolozsvár 1860, 341–342 és GYÖRGY, *A ferenczrendiek élete*, 689–690. – Kovacsóczy Istvánra († 1634): *Erdélyi katolikus nagyok*, szerk. BÍRÓ VENCSEL–BOROS FORTUNÁT, Kolozsvár 1941, 48–49 – Tholdalaghy Mihályra (1580 k.–1642) és Haller Istvánra († 1657): *uo.*, 52–54 és 55–56.

A Kongregáció 1636. szeptember 23-án Spada bíboros előterjesztése nyomán foglalkozott az erdélyi ügyekkel. Megerősítette Szalinait az erdélyi misszióban és missziófőnökké nevezte ki őt, felhatalmazásokat kért számára a *Sant'Officiótól*, hogy megyéspüspök hiányában önállóan rendezhesse mindazokat az egyházi és lelkiismereti ügyeket, amelyek hiterjesztő munkája közben felmerülhetnek. Kikutalt két misehelyet és a betegek áldoztatásához két szelencét, továbbá utasította a titkárt, hogy szerezzen be két példány graduálét az Apostoli Kamara nyomdászá-
nál. Felszólította Chumar Mihály németországi ferences főbizont, a magyaror-
szági missziók buzgó támogatóját, majd magyar választott püspököt, hogy küldjön
három-négy olyan szerzetest az erdélyi misszióba, akik lehetőleg olasz kolostorok-
ban végezték egyházi tanulmányaikat, mert rengeteg munka vár rájuk a székelyek
között. Felkérte a már halálához közeledő, de utolsó leheletéig tevékeny Páz-
mányt, hogy támogassa Szalinait úttörő munkájában, mert sokat vár az új missziós
vállalkozástól. A bíboros február 6-án adott válaszában megígérte, hogy a tőle telhe-
tőleg mindent megtesz Szalinai érdekében, de rámutatott arra, hogy nem tartozik
ő közvetlen püspöki joghatósága alá, és mintegy húsznapi lovaglásra van tőle.

Loparai meg se várta a Szalinainak szóló különféle okiratok elkészítését, és még
az őszi langyos időszakban elhagyta Rómát. A következő év elején „ezer veszély le-
küzdése után” már a szatmári végvárban a Melithek udvarában várta türelmetle-
nül, hogy beengedjék új hazájába. Itt érte utol a *Sant'Officio* felhatalmazása, míg
Bonaventura da Genova arról értesítette, hogy Pázmány udvarában egy csomó
egyéb irat vesztegel a missziófőnök részére.

A Kongregáció nem feledkezett meg a jó erdélyi urakról sem, akik kezdettől
fogva befolyásuk teljes latba vetésével támogatták a bosnyák szerzeteseket. Meg-
köszönte Tholdalaghynak és társainak odaadó közreműködésüket, és kérte őket,
hogy segítsék Szalinait a megindított missziós munkában. Megígérte, hogy gon-
doskodik új erők beállításáról, mert fő óhaja volt, hogy a székely misszió egyre szé-
lesebb sugárban végezze munkáját. A Propaganda a missziófőnököt ugyanakkor
fáradhatatlan hiterjesztő tevékenységre buzdította, sőt még új feladattal, a szé-
kely egyházközség kivizsgálásával is megbízta.

A bosnyákok meggyökerezése Erdélyben, az erdélyi misszió megszervezése,
főképpen pedig a bosnyákok ama törekvése, hogy Erdélyt elszakítsák a szalvato-
riánus rendtartományból, arra készítette Chumar főbizont és Giovanni da Terugia
tartományfőnököt, hogy a Kongregáció szándéka szerint jeles és buzgó szerzetese-
ket küldjenek a csíki kolostorba. Chumar Galgóczra hívatta a csíki guardiánt, hogy
tájékoztódjék a kolostor viszonyairól, majd két segéderővel menesztette vissza Er-
délybe, és elhatározta, hogy – amint az előző könyvben részben már említettük –
személyesen megjelenik Csíksomlyón, megtartja a rendi kolostorvizsgálat, elsi-
mítja a magyar és bosnyák szerzetesek közt kezdettől fogva meglévő ellentéteket,
és rendet teremt a fegyelmezetlen barátok soraiban. Mivel a közelmúltban Szilézia
protestáns vidékein durván sértegették és meg akarták verni, azt kérte a Propa-
gandától, hogy polgári öltözetben utazhasson. A Kongregáció a pápa személyes

hozzájárulását kívánta kikérni ebben a szokatlan ügyben.³⁶ Emlékszünk, Terugiai még mélyebbre kívánt hatolni a csíkiek szigorításában és egy magyar erdélyi misszió megszervezésében, amikor egy-egy missziós papnevelő felállítását javasolta Rómának. A Kongregáció és a pápa elvben már hozzá is járult az intézmények létesítéséhez, amikor éppen Terugiai távozása Magyarországból megakasztotta a már kidolgozott terv megvalósítását.

A székely egyházlátogatás

Szintén láttuk már, hogy a Kongregáció megbízta Radzini Benedeket a magyarországi és erdélyi minorita misszió fejét, hogy végezzen hivatalos egyházlátogatást a székely egyházközségekben, és tegyen jelentést tapasztalatairól. Benedek atya azonban, hivatkozva a háborús hangulatra, a pestisjárványra és az erdélyi utazás közismert akadályaira, végül a magyar nyelv tudásának hiányára, halogatni igyekezett megbízatásának végrehajtását. A Propaganda, miután meggyőződött róla, hogy Szalainai, az új missziófőnök a katolikus urak támogatásával jogilag is szerencsésen megvetette a lábát Erdélyben, őt bízta meg a nagyjelentőségű cselekmény elvégzésével. Megfelelő utasításokkal, kérdőívekkel és felhatalmazásokkal szerelte fel, hogy az Apostoli Szék egész súlyával léphessen fel a visszaélések kigyomlálásában és a vallásos élet fejlesztésében.

Szalainai felmutatta a katolikus uraknak a Kongregáció ifjabb Antonio Barberini kardinális prefektus aláírásával megerősített okmányait, és behatóan megtárgyalta velük az egyházlátogatás lefolytatásában követendő különleges szempontokat. Idegen származása óvatosságra és körültekintésre készítette. Az erdélyi urak a Szentszék és Egyházuk iránt való mélyesleges tiszteletből arra törekedtek, hogy az egyházlátogatót minden közjogi támogatással körülbástyazzák. Erdélyi István, Haller István, Kornis Zsigmond és Tholdalaghy Mihály 1637. december 17-én Radnóton kelt levelükben nyomatékkal felszólították a csíki plébánosokat és licenciátusokat, hogy fogadják tisztelettel a Szentszéktől hozzájuk küldött kivizsgálót, majd hivatkozva a törvényadta

³⁶ APF SOCG vol. 394, fol. 372 (Kamengrádi Fülöp és Paolo a Clamice kérelme; TóTH, *Litterae missionariorum*, 479–480). – SOCG vol. 396, fol. 435 (Szalainai ügyében) és vol. 400, fol. 638 (Szalainai Erdély függetlenségét kéri, 1639). – SOCG vol. 78, fol. 232 (Loparai István, 1636; TóTH, *i.m.*, I, 678–679). – Uo., fol. 233 (Szereday János, 1636. április 2.; TóTH, *i.m.*, I, 692–693). – Uo., fol. 241 (Tholdalaghy Mihály, 1636. június 3.; TóTH, *i.m.*, I, 694–695). – Uo., fol. 242 (Haller István, 1636. március 25.; TóTH, *i.m.*, I, 696–697). – Uo., fol. 247. – SOCG vol. 79, fol. 183 (Loparai István). – Uo., fol. 184 (Pázmány levele, 1637. február 6.; GALLA, *Harminkilenc... Pázmány-levél*, 114–115). – Uo., fol. 189. – SOCG vol. 80, fol. 149. – SOCG vol. 82, fol. 229 (Szalainai az erdélyi őrség felállításáról). – SOCG vol. 269, fol. 121. – Acta, vol. 10, fol. 134v–135r (misszionáriusi kinevezés Szalainainak, 1634. november 10-én). – Uo., fol. 148v–149 és vol. 12, fol. 162 (erdélyi kusztódiá kapcsán, 1636. szeptember 23-án). – Acta, vol. 12, fol. 186 és 288v (új szerzetesek küldése Magyarországról Somlyóra). – Acta, vol. 13, fol. 77v (Chumar számára polgári ruha viselésére engedély az erdélyi vizitáció során). – Lettere, vol. 9, fol. 80 (Szalainainak megerősítéséről és a vizitációról, 1636. október 1-jén). – Lettere, vol. 16, fol. 91 s 97 és vol. 17, fol. 239. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 22. 23. 29. 34. 35.

szabad vallásgyakorlatra, amely a katolikus vallást is megilleti, felkérték a fejedelmet és az ország rendjeit, hogy szükség esetében kényszerítsék engedelmességre az ellenálló egyháziakat. Az egyházlátogatót hatósági karhatalom kísérte útjában.³⁷

Szalinaí végigjárta a székely plébániákat, és a Rómából kapott kérdőpontok szerint lefolytatta a kánoni kivizsgálást. Kitért a plébániajavadalomra, a templom történetére, állapotára, felszerelésére, kegytárgyaira, a helység vallási viszonyaira, a hívek hitéletére, a plébános tudományos képzettségére, hithűségére, lelkipásztori buzgóságára, erkölcsi életére, házanépére, munkatársaira és azok javadalmára, nevezetesen az iskolamesterre, a templomgondnokra és a harangozóra. Felhatalmazásai értelmében sok visszaélést megszüntetett, számos hiányt pótol, mindazonáltal főképpen a házas papok ellen nem tudott hatásosan fellépni. Ezek ugyanis magához a fejedelemhez fordultak védelemért, és I. Rákóczi György arra hivatkozva, hogy hasonló eseteket a szomszéd országokban is megtűrnek, meg is védte őket. A fejedelem bizonyára Pázmány kényszerhelyzetére célt, aki beismerte, hogy gyakran csak azért tűri el az ágyas papok kánonellenes életmódját, mert ha eltávolítja őket, a magukra maradt hívek katolikus pap hiányában könnyen a prédikátorok hatalmába kerülnek. A leglényegesebb ügyben a vizitátor rendelkezései egyelőre tehát hatástalanok maradtak. Mégis, az egyházlátogatásnak nagy jelentősége volt, mert megmozgatta a senyvedt vizeket, és kiemelte az erdélyi katolicizmus hajóját a zátonyból, amely fogva tartotta.³⁸

Szalinaí a vizitáció végeztével a mikházi kolostorban jelentést készített tapasztalatairól, amelyet 1638 nyarán ismét Loparai Istvánnal küldött el Rómába. Mellékelte Rajky Gáspár gyulafehérvári házfőnök pecsétes bizonylatát a jelentés alaposágáról, továbbá „Erdély katolikus vallású főurainak és mágnásainak” a gyulafehérvári országgyűlésen szerkesztett, és Kornis Zsigmond, Haller István, Tholdalaghy Mihály, Wesselényi Boldizsár, Sulyok István, Petki István, Lázár István és Mindszenti Gábor által aláírt kísérőlevelét. Végül hasonlóképpen csatolta – a kolozsmonostori hiteleshely átírásában – a fejedelemnek a bosnyákok számára adott szabadságlevelét, továbbá Árkosi Mihály Kisasszonyban kelt levelét Kun Szerafin és még két plébános írásaival együtt. Loparai élfőszóval bőségesen megtoldotta Szalinaí jelentését, hogy a Kongregáció teljes képet kapjon az erdélyi katolicizmus helyzetéről. A helyzetképen sötét foltok éktelenkedtek, de nem hiányoztak a remény, a bizakodás színei sem.³⁹

³⁷ APF Visite e Collegi, vol. 16, fol. 153. – Az 1638-as székely egyházlátogatás történetét újabban feldolgozta ТóTH, *Az első székelyföldi népszámlás*, 61–85.

³⁸ Szalinaí jelentése: APF Visite e Collegi, vol. 16, fol. 244–246 és 250–251. Ez utóbbi, amely a plébániákat vette számba, megjelent: ТóTH, *Az első székelyföldi katolikus népszámlálás*, 80–84.

³⁹ Szalinaí kísérőlevele, Mikháza, 1638. június 26. APF Visite e Collegi, vol. 16, fol. 248. — Rajky Gáspár levele, Mikháza, 1638. május 8. Uo., fol. 255–256 között. – Az erdélyi katolikus urak levele, Gyulafehérvár, 1638. május 4. Uo., fol. 256. – A kolozsmonostori hiteleshely átírása a fejedelem engedélyéről, 1637. június 20. Uo., fol. 257. – Árkosi Mihály főesperes levele, 1638. március 23. Uo., fol. 258. – Kun Szerafin és két plébános levele. Uo., fol. 259–260. – Loparai tájékoztatása az erdélyi helyzetről. Uo., fol. 261.

Az egyházlátogatónak feltűnt mindenekelőtt a székely templomok felszereltségének szegénysége, ami elsősorban a helybeli egyházi ipar teljes hiányával magyarázható. Egyházi felszerelést, kegytárgyakat csak Nagyszombatból, Bécsből és Rómából lehetett beszerezni. Faedényben őrizték az Oltáriszentséget, beteglátogatáskor az imádságoskönyvbe rejtették a Szentostyát. Érthető, hogy a misszionáriusok sokszor kegytárgyakkal: miseruhákkal, szentedényekkel, liturgikus könyvekkel súlyosan megrakodva tértek vissza hazájukba. Még ostyasütőt is kértek maguknak az Örök Városból, mivel Erdély területén nem volt püspök, aki felszentelhetne volna a kegytárgyakat, amelyek felszentelését csak püspök vagy a Szentszéktől meghatalmazott pap végezheti, ezért is folyamodott Szalinai felhatalmazásért a Kongregációhoz a maga vagy más pap számára hasonló szentelésekre.⁴⁰

A felszerelés elégtelenségénél jóval súlyosabb volt a világi papság nagy hiánya. Egy-egy plébánia több leányegyházzal gyakran éveken át nélkülözötte a lelkipásztort. Ilyenkor a szomszéd plébánosok és a szerzetesek végezték a helyettesítést. Ezekben az években hosszabb ideig pap nélkül volt Székelyudvarhely is. Az ott lakók állandóan ostromolták a missziófőnököt, hogy küldjön nekik miséspapot, különben prédikátort fogadnak. Többen közülük már át is álltak a kálvinizmusra. Szalinai igyekezett segíteni a paphiányon. A barátokat rendre kiküldte olyan helyekre misézni, gyóntatni, prédikálni, ahol nem volt pap, sőt egyes szerzeteseket végül kihelyezett a nagyobb plébániákra. Két rendetlen életű és lázadó barát, bizonyos Péter atya és Gábor atya ugyanakkor saját elhatározásából hagyta ott a csíki kolostort és vállalt plébániát Háromszékben, sőt kijelentették, hogy inkább a *superintendent*et ismerik el maguk felett, mint a guardiánt. Új életmódjukat azzal kezdték, hogy a világi papok példájára ágyast vettek magukhoz.

Rákóczi György megtiltotta Szalinainak, hogy a barátokat plébániákra helyezze és megparancsolta neki, hogy minden barátot rendeljen vissza a kolostorba. Egyúttal figyelmeztette őt, hogy ne merje önkényesen felemelni a barátok létszámát. Hasonlóan intézkedett egyébként az Erdélyben letelepedett jezsuitákkal kapcsolatban is. Visszatérésre kényszerítette Jászberényi atyát, akit a rend a harmincas évek végén küldött az erdélyi misszióba. Amikor pedig a katolikus urak egyéb vallási ügygel egyetemben könyörögve kérték, hogy vonja vissza végzését, kurtán azt válaszolta, hogy semmiképpen sem egyezik bele a jezsuiták létszámának fel-emelésébe. Cserében azzal vígasztalta meg az országgyűlésre egybegyűlt katolikus rendeket, hogy hozzájárult ahhoz, hogy Szalinai vikáriusi tisztséget viseljen.

A paphiányt súlyosbította a papság nagy részének alacsony tudományos színvonalja és erkölcsi életének fogyatékosága. Katolikus középiskolák és papnevelők híján sok pap a plébánosok oldalán sajátította el hivatásának inkább csak gyakorlati ismereteit és titokban valamely missziós püspöktől vette fel az egyházi rendet. Még szomorúbb képet tár fel szemünk előtt a papság erkölcsi életének süllyedése. Már Kun Szerafin megjegyezte, hogy a megyéspüspök távollétében a papság nagy

⁴⁰ APF SOCG vol. 400, fol. 27 és 247; Acta, vol. 13, fol. 428r; GALLA, *Magyar... felbatalmazások*, 21.

része nyilvános ágyasságban, vagy házasságban élt. A papok kölcsönösen megáldották egymás házasságát az oltárnál, sőt a többszöri újraházasodás sem volt éppenséggel ismeretlen a papság körében. Ez a klérus nem tűrte a nőtlen papot, addig üldözte, míg vagy meg nem házasodott, vagy el nem távozott. Ezért nem állhatták a jezsuitákat sem, akik Gyulafehérvár, illetve Kolozsmonostor gócpontokon kívül egyebütt is végeztek világi papi ruhában hiterjesztő és lelkipásztori munkát. Az a kevés erdélyi pap, aki a Kongregációhoz fordult különféle egyházi ügyben, rendszerint azzal jellemzi önmagát, hogy „nőtlen pap: *sacerdos coelebs*”. Valóban nagy érdem volt a tiszta papi élet abban az időben a székely hegyek között! Ne csodálkozzunk hát a következményen, azon, hogy a – főpásztor nélkül is működő – erdélyi szentszék a hívek házassága ügyeiben, főképpen a felbonthatatlanságot érintő kérdésekben igencsak felületesen ítélkezett, és sokszor alkalmat adott érvénytelen újraházasodásra. Még az egyházlátogatás idején is kirívó példaként emlegettek egy bizonyos Demeter Mihály-féle házassági perben 1619 során hozott szentszéki döntést.⁴¹

Szalinaival különféle módozatokat ajánlott a paphiány csökkentésére és megfelelő szellemű papság nevelésére.

Miként már más összefüggésben korábban említettük, mindenekelőtt felújította az erdélyi egyházmegye igényét ingyenes alapítványi helyekre a jezsuiták által vezetett bécsi pápai kollégiumban. Az intézet növendékei, mint a missziós jellegű egyéb pápai kollégiumok növendékei általában, esküvel kötelezték magukat arra, hogy pappá szentelésük után nyomban visszatérnek hazájukba, és lelkipásztori munkát vállalnak. A kollégium kitűnően képzett, buzgó, jámbor és feddhetetlen életű új papi nemzedéket adott volna az erdélyi katolicizmusnak. A kisebb igényű falusi lelkipásztorkodásra szánt papság nevelésére és megfelelő kiképzésére Szalinaival a csíki kolostorban iskola alapítását tervezte, amihez a Kongregáció hozzájárulását és évi anyagi támogatását kérte.

Addig is, míg ezek az intézmények érezhető segítséget nem adnak, Szalinaival azt a szokatlan, de az erdélyi viszonyok közt érthető javaslatot terjesztette a Propaganda elé, hogy a Szentszék oldja fel a kánoni szabálytalanság tilalma alól a papi ágyasok azon gyermekeit, akik hivatást éreznek az egyházi életre. A kérés teljesítésének útjában állott az a rendkívüli körülmény, hogy a papi ágyasok gyermekei nemcsak egyszerűen törvénytelenek – *illegitimi* – hanem még *spuciusok* is voltak, vagyis olyan szülőktől származtak, akik nem is köthettek érvényes házasságot, jelen esetben a természetes atya egyházi rendje miatt. Az pedig, hogy ilyen gyermekek valóban elérjék a papságot, mintegy a papi nőtlenség lábbal tiprásának helyeslése lett volna Róma részéről.⁴²

A Kongregáció 1638. október 9-én Brancaccio bíboros előterjesztése alapján tárgyalta a székely egyházlátogatásról szóló beszámolót és a vele kapcsolatos javasla-

⁴¹ APF Visite e Collegi, vol. 16, fol. 262–263.

⁴² APF SOCG vol. 400, fol. 27–28 (Szalinaival kérelmei 18 pontban). – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 76 és 123.

tokat, kérelmeket. Döntései négy főbb pontra szorítkoztak: az erdélyi ferences őr-ség visszaállítására, az erdélyi püspökség betöltésére, a papság gyarapítására és papnevelő iskola létrehozására, végül az egyházi felszerelések kiutalására.

Míg az első két alapvető kérdéstről alább szólunk, a papneveléssel kapcsolatban elmondjuk, hogy az ülés megsürgette a Terugiai által benyújtott és jelentősége okán már általunk is többször emlegetett terv részletes kidolgozását. A Kongregáció ugyanis kiküldött egy szakbizottságot – *congregatio particularis* – azzal a megbízással, hogy tegyen javaslatot, miként lehetne felállítani és fenntartani a tervezett magyarországi és erdélyi missziós papnevelőket. Emlékezhetünk, Giovanni Battista da Terugia szerint a szécsényi ferences kolostorban létrehozandó magyarországi papnevelő anyagi erőforrása az a végrendeletben hagyott két jól jövedelmező malom lett volna, amely képes lett volna húsz növendék eltartását biztosítani, míg a csíki kolostorba helyezendő erdélyi missziós papnevelő a kolostornak adományozott ama ingatlanokból és 28 jobbágy szolgáltatásaiból táplált volna 40 növendéket, amelyeket a rendi szigorítást elfogadó csíki kolostor egyébként sem tarthatott volna meg magának. A szakgyűlés javaslata ezeket az anyagi alapokat elégségeseknek nyilvánította, és az elnöklő Pallotto kardinális azt tanácsolta, hogy a két intézmény álljon a Kongregáció joghatósága és védelme alatt. A bíborosok ennek nyomán előírták, hogy megfelelő házi szabályok szerint működjenek, és mind a lelki, mind a tanulmányi ügyekben legyenek alávetve a mindenkori helybeli guardiánoknak. Az intézmények anyagi ügyeit azonban a guardiánok ellenőrzése alatt gondnokok végezzék, és mind a guardiánok, mind a gondnokok kötelesek a fontosabb ügyekről beszámolni a Kongregációnak. A diákok esküje határozottan azonos legyen a pápai kollégiumok esküjével, amely kiemeli, hogy a végzett növendékeknek kötelező lelkipásztorkodásba menni és plébániák vezetését vállalni. A nagy alaposággal készített terv azonban, noha a Kongregáció elfogadta, Terugiai hazánkba való távozásával dugába dőlt. A csíki iskola később azonban mégiscsak létrejött, még ha más alakban is, mint ahogy azt Szalainai tervezte.⁴³

Szintén az erdélyi papság gyarapítását célozta ugyanekkor két pápai felmentés engedélyezése. Szalainai ugyanis, amíg Loparai a vizitációs jelentés betérjesztése ügyében Rómában tartózkodott, utána küldte Damokos Kázmér szerzetest azzal a megbízással, hogy saját maga, illetve Bobkovics György iskolamester felszenteléséhez pápai felmentést kérjen.

Bobkovics a Királyságból származott át Erdélybe, és Gernyeszegen, egy Erdélyi István nevű katolikus főnemes udvarházában házi tanító és nevelő volt. Látván a nagy paphiányt, elhatározta, hogy világi pappá szentelteti magát. Mivel azonban korábban fogadalmat tett, hogy szerzetbe lép, ezért előbb eme fogadalma alól pápai felmentésre volt szüksége. Kérelmét Erdélyi István is támogatta a Propagandánál. A pápa a Kongregáció javaslatára 1639. április 5-én megadta a felmentést nemcsak

⁴³ APF Acta, vol. 13, fol. 189; Visite e Collegi, vol. 16, fol. 247v. – Terugiai betérjesztése és az ehhez kapcsolódó iratok: Visite e Collegi, vol. 17, fol. 39–43. – A missziós papnevelőkről: GALLA, *Fulgenzio*, 22.

az említett fogadalom alól, hanem még a kánoni idők alól is, és mivel Erdélyben nem volt főpásztor, felhatalmazott bármely Apostoli Székkel egységben élő püspököt, hogy őt pappá szentelje az erdélyi missziók számára.

Damokos Kázmér köszvényesi származású mariánus ferences volt Nagyszombatban és mivel egyik hüvelykujja csonka volt, csak a kisegítőtestvérek sorába vették fel. A harmincas évek közepén édesanyjának és rokonainak látogatására hazájában járt, és sikerült megtérítenie hozzátartozóit. Úgy látta, hogy a nemesek és a nép mindenütt kedveli őt, és ha felszentelt pap volna, sok jót tehetne mind a nemesi udvarházakban, mind a vallásilag elhagyatott székely nép között. Már ekkor négy falu ismételten arra kérte, hogy menjen hozzájuk papnak, vagy legalább licenciátusnak. Mivel Szalainai ügyis állandóan azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a fejedelem tilalma ellenére a Kongregáció hozzájárulásával újabb utánpótlást szerez a szomszéd rendtartományokból, és az arra alkalmas barátokat kihelyezi a megüresedett plébániákra, Damokos ezért már korábban azt kérte a Kongregációtól, hogy helyezték őt át a rendi kispapok sorába. Majd Szalainai utasítására útra kelt az Örök Városba, egyrészt, hogy Bobkovicséval együtt ügyét személyesen elintézzé, másrészt, hogy az erdélyi püspökség betöltésével kapcsolatban a katolikus vezető egyéniségek írásbeli véleményét felmutassa.

A rendfőnök megbízásából Torquato de Lupis ferences rendi hittudós megvizsgálta Damokost, és szellemileg megfelelően képzettnek találta őt arra, hogy a papságra bocsássák, a hüvelykujj csonkasága, a köröm és hús hiánya tudniillik nem volt olyan nagy, hogy a jelöltet akadályozhatta volna a szentségek kiszolgáltatásában, lelkiisége és buzgósága pedig éppenséggel ajánlotta őt a papságra. Mindezek alapján VIII. Orbán pápa megengedte, hogy átlépjen a rendi kispapok sorába, felmentette őt a torzulásból származó kánoni szabálytalanság alól, majd tekintettel az erdélyi paphiányra, kivételes kegyet gyakorolva elrendelte, hogy a kánoni előírások mellőzésével mielőbb felszentelje őt a római bíboros vikárius vagy annak megbízottja. Még november 19-e előtt pappá szentelték, és a Kongregáció tizenkét scudo útiköltséggel útnak indította Erdélybe.⁴⁴ Damokos Kázmér személyében a csíki ferencesek és az erdélyi ferences missziók legnagyobb egyénisége lépett az erdélyi egyháztörténelem színterére.

Loparai és Damokos Kázmér kegytárgyakkal megrakodva igyekeztek hazájukba visszatérni. A Kongregáció – Szalainai kérését teljesítve – két misekönyvet, egy ezüstkelyhet, szentségimádáshoz és ünnepi körmenethez aranyozott fém szentségtartót és különféle színű miseruhákat megfelelő kiegészítő részekkel utaltatott ki számukra. A bíborosok emellett megbízták Ingoli titkárt, hogy a kongregációi ülésen jelenlevő pápa utasítása szerint szerezzen szentereklyéket a Vatikánban, a pápa ruhatárosánál. Loparai meg sem várta a kegytárgyak összegyűjtését, hanem mi-

⁴⁴ GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 46–47. 76–77. 79–80. – Bobkovith György levele, Gernyeszeg, 1638. június 24. Kiadva: SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 275–276 (SOCG vol. 81, fol. 264). – Damokos levele, Köszvényes, 1638. július 5. Kiadva: SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 276–277 (SOCG vol. 81, fol. 266).

helyt kézhez vette a húsz scudo útiköltséget, útnak indult. Ezért a titkár a velencei nunciust, Francesco Vitelli *monsignorét* bízta meg, hogy szerezze be az átutazó szerzetes számára kiutalt tárgyakat. Az utasítás azonban megkéscse érkezett Velen-
csebe, és most már Vitelli nuncius a bécsi pápai követre háritotta a beszerzést. Malatesta Baglioni nuncius miseruhát, két misekönyvet, virágdíszekkel mintázott selyemstólát és manipulust, egyéb kegytárgyakat és húsz scudo útiköltséget adott Loparainak. Mivel szentedények nem voltak raktáron a helybeli kereskedőknél, a messzi Kölnből és Augsburgból megrendelt áruk pedig még nem érkeztek meg, Loparai – Tokaj érintésével, ahonnan még szentolajokat kért a székely templomok számára – visszatért Erdélybe. A szentedényeket végül Damokos vitte magával. Bécsen áthaladva bizonyára ő is Radiovics Mihály déli szláv kereskedőnél szállt meg, aki mindenkor szívesen látta az erdélyi misszionáriusokat, sőt azt kívánta, hogy a Kongregáció nevezze ki őt a misszionáriusok szállásadójának.⁴⁵

Az erdélyi püspökség betöltéséről

Az erdélyi vagy gyulafehérvári püspökség betöltésének kérdése gyakran előtérbe került a Kongregáció ügymenetében, mert szervesen bekapcsolódott mind az erdélyi vallási helyzet megvilágításába, mind az apostoli misszió állandó fejlődésébe. Mindenki tisztán látta, hogy az erdélyi katolicizmus végső elgyengülése nemcsak az elnyomó törvényes intézkedéseknek, a protestáns felekezetek helyzeti előnyének és a fejedelmek elzárkózottságának tulajdonítható, hanem annak a körülménynek is, hogy sem Erdélynek, sem a partiumbeli Váradnak nem volt bentlakó megyéspüspöke, aki apostoli tekintéllyel kormányzott volna. Királyaink ugyan rendszeresen betöltötték mind a két püspöki széket, a püspökök azonban nem foglalhatták el székiüket, sőt még missziós püspök sem maradhatott a fejedelemség területén. Náprághy Demeternek, akit Báthory Zsigmond terjesztett fel bullára, a Báthoryak bukása után azonnal menekülnie kellett Gyulafehérvárról. Csikmádéfalvi Szentandrassy Istvánt, akit a Szentszék szendrői címen a Partium déli részébe, Karánsebesre küldött, halálos fenyegetések közt űzték el a területéről. A harmincas években rövid ideig Hosszutóthy László szepesi prépost, majd Simándi István leleszi prépost kaptak királyi kinevezést. Egyikük sem lépte át azonban a határt, aminthogy közel egy századon át utódaik sem vertek gyökeret az erdélyi talajban.

Míg a királyok rendszeresen betöltötték az erdélyi püspökséget, a Szentszék következetesen megtagadta a pápai bulla kibocsátását. Mindenekelőtt a Kúria nem ismerte el a magyar király püspökkinevező jogát, amely a középkori székeskáptalanok püspökválasztó jogának folytatását, öröklését jelentette. A kinevezés értelmében a pápának már csak a jóváhagyás, megerősítés joga maradt. Általában a ma-

⁴⁵ APF Acta, vol. 13, fol. 222; Lettere, vol. 19, fol. 7v és 139. – Loparai levele Bécsbe érkezéséről. Bécs, 1639. március 2. SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 272–273 (SOCG vol. 81, fol. 255) – Loparai levele Tokajból, 1639. március 28. SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 279 (SOCG vol. 82, fol. 216). – Radiovicsra (Radivčičra): MOLNÁR, *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon*, 305 és 309.

gyar püspökségek betöltésénél százados küzdelem után elfogadta a megnevezés, bemutatás, jelölés jogát, mint a Szentszéktől még vissza nem vont privilégiumot, de a hódoltsági, balkáni és erdélyi címeknél ezt a kiváltságot is igyekezett kiküszöbölni. Az erdélyi címnél maradván, ez a törekvés főképpen abban gyökerezett, hogy az erdélyi törvények és a fejedelmek magatartása folytán a püspökök úgyszem foglalhatják el széküket, a választott püspökök felszenteléséből tehát az erdélyi katolikusoknak nem lehet semmi lelki hasznuk.

Az erdélyi püspökség betöltésének ügye új fejezethez ért, amikor az 1634-ben ki-nevezett Simándi István⁴⁶ pápai kinevezéséről, vagy ahogy a magyar jognyelv mondja, pápai megerősítéséről, konfirmációjáról döntöttek Rómában. Elvi kérdésről volt szó, mert Simándi személye ellen nem emeltek kifogást, mégis kinevezésének kérdése mintegy negyedszázadig húzódott, anélkül, hogy a kinevező pápai bulla valaha is megjelent volna. Pedig Simándi minden lehetőt megkísérelt, fűhöz-fához fordult. Felhasználta Marnavics Tomkó János zágrábi olvasókanonok és boszniai püspök befolyását, a különböző olasz és bosnyák misszionáriusok összeköttetéseit. Sűrű levelezésével valóságos ostromolta a Kongregációt, amelynek hatáskörébe tartozott az erdélyi püspökség, mint missziós terület címének betöltése. Élénk színekkel ecsetelte az erdélyi katolikusok elhagyatottságát, a főpásztor távollétéből származó bajok súlyosságát, az erdélyi katolikus urakkal fenntartott baráti kapcsolatainak fontosságát és az Erdélybe való bejutás lehetőségét. Elhatározta, hogy püspöki székház és javadalom nélkül él majd, nehogy az elkobzott javadalom visszakövetelésével magára zúdítsa az érdekeltek gyűlöletét, s kijelentette, hogy egy szerény plébánia jövedelméből is meg tud élni, sőt a vértanúságra is kész, hogyha megkapja kinevező bulláját.⁴⁷

Ilyetén álltak a dolgok, amikor Loparai István felterjesztette a Kongregációhoz a székely egyházlátogatás beszámolóját, amelynek egyik sarkalatos megállapítása éppen az volt, hogy nincs székelő megyéspüspök, aki a papságban fegyelmet tartana. Simándi, a Szentszéktől még ki nem nevezett választott püspök, kívülről máris intézkedett, és megbízta Szalinait, hogy püspöki általános helytartói (azaz vikáriusi) minőségben lépjen fel a fegyelmetlen papok ellen, és kormányozza az erdélyi egyházmegyét addig, míg ő távol van. Szegénységére hivatkozva nem ígért neki tiszteletdíjat, és azt tanácsolta neki, hogy fontosabb ügyekben kérje ki Vásárhelyi Dániel jezsuita plébános tanácsát, aki készséggel támogatja őt mindenben. A plébános Almásról írt levelet a püspöknek, értesítve őt az erdélyi helyzetről. Hangoztatta, hogy mennyire szükséges a püspök jelenléte, s hogy a csíki barátokat el kellene

⁴⁶ Simándit hosszas keresés után Pázmány személyesen választotta ki az erdélyi püspökség élére. Lásd a bíboros Bécs, 1634. február 11-ei leveleit VIII. Orbán pápához és Francesco Barberini bíboros neposzhoz. Közölve: TUSOR PÉTER, *Epistulae, acta notionesque inedita Petri Pázmány*, MEV–Regnum 9 (1997) 1–2, 83–146, n. 21 és 22.

⁴⁷ Simándiról: GALLA, *Simándi István vál. erdélyi püspök*, 561–587. – Az erdélyi püspöki szék betöltéséről: JAKAB ANTAL, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században* (Erdélyi Tudományos Füzetek 172), Kolozsvár 1944.

űzni, oly botrányosan élnek (továbbá, hogy a fejedelem újabban szigorúan fellépett a szombatosok és az unitáriusok ellen). A szerzetes tájékoztatása nem volt túlzás, néhány hónappal később Somlyai Miklós csíki guardián hasonló helyzetképet adott kolostoráról Szalinainak, amidőn 1639. április 19-én kelt levelében megköszönte a kolostori templomnak szerzett búcsúengedélyét. Nyíltan bevallotta, hogy a rendházban mélyen alásüllyedt a fegyelem, kiváltképpen mert a szalvatoriánusok ismételt sürgetésére sem küldtek jó szellemű utánpótlást. Ezért tőle kért derék szerzeteseket.⁴⁸

Ezek a jelentések újból a tárgyalások homlokterébe állították Simándi főpásztorságának kérdését. A Propaganda felkérte a Konzisztoriális Kongregációt, amelynek ügykörébe tartoztak a püspökségek ügyei, hogy foglalkozzon behatóan a betöltés módozatának kérdésével, mert a teljesen magára maradt erdélyi katolicizmus létérdeke, hogy mielőbb főpásztort kapjon. A Propaganda úgy látta, hogy abban az esetben, ha a császár mint magyar király jelöltjét elfogadják, és sikerül neki székét elfoglalnia, felesleges lenne még egy missziós püspököt is kinevezni. (Igaz, a jól értesült Ingoli tájékoztatása meggyőzte a bíborosokat arról, hogy egyedül Székelyföld, ahol 50 000 katolikus élt, elbírna egy külön püspököt.) Mivel azonban a Kongregáció tisztán látta, hogy a fejedelem sohasem járul hozzá ahhoz, hogy a magyar király kinevezettje Erdélyben megtelepedjen, végül erősen fontolóra vette, hogy Simándi megerősítése helyett egy missziós püspököt küld a fejedelemségbe. Kikérte tehát a mindig hűséges erdélyi urak véleményét, akiknek az egyházlátogatás végrehajtását is köszönhette, egyben figyelmeztette Szalinait, hogy nem fogadhatja el Simándi kezéből a helytartói kinevezést, mert a választott püspöknek még nincs joga hasonló intézkedéshez.

A Kongregáció nem gondolt arra, hogy a magyar királyi püspökkinevező jog sajátos egyházi jogi állapotokat is teremtett, amelyek szintén egyedülállóak voltak az egyetemes Egyházban, akárcsak a magyar király püspökkinevező joga. A választott püspökök ugyanis, be sem várva a pápai bullát, felöltötték a püspöki öltönyt és jelvényeket, átvették a Magyar Kamarától javadalmukat, kormányozták egyházmegyéjüket, joghatóságot gyakoroltak, és elfoglalták helyüket a főrendek sorában. Ebben az időben a Szentszék hiába küzdött eme kánonellenes eljárás ellen. Eme sajátos joggyakorlat alapján nevezte ki Simándi István általános helytartóvá Szalinait, aki az urak tanácsára a kinevezést el is fogadta. Itt pedig figyelembe kell vennünk az erdélyi viszonyok sajátosságát, amely, ha nem is fedi az általános egyházi jog előírásait, az adott körülmények közt törekszik biztosítani az egyházi élet valamelyes fennmaradását. Szalinai is így fogta fel az új tisztséget, és amikor a Kongregáció figyelmeztette őt, azzal védekezett, hogy a lelkek ügyét kívánta szolgálni, amikor a felajánlott méltóságot elfogadta.

⁴⁸ Simándi levele Szalinaihoz, Bécs, 1638. június 29. SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 269 (SOCC vol. 81, fol. 89). – Vásárhelyi Dániel levele Simándihoz, Almás, 1638. augusztus 9. SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 271–272 (SOCC vol. 81, fol. 236). – Somlyai Miklós levele Szalinaihoz, 1639. április 19. SOCC vol. 82, fol. 215 (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1049–1052).

A Kongregáció voltaképpen szívesen hozzájárult volna Simándi kinevezéséhez, hogy ezzel helyreállítsa a kánonjogi helyzetet, Kornis Zsigmond és Haller István azonban az erdélyi nemesek nevében megerősítették, hogy a fejedelem semmilyen körülmények közt sem engedné meg a püspök bevonulását, ezért inkább azt ajánlották, hogy nevezzék ki esetleg Szalinait missziós püspöknek, aki azután minden főpapi külsőség nélkül a kolostor mélyén észrevétlenül meghúzódhatik.⁴⁹

A katolikus urak ugyanakkor Szalinai Simánditól, tehát mégiscsak egyházi vonalon nyert vikáriusi kinevezését a fejedelemmel is elfogadtatták. Rákóczi pedig annak rendje-módja szerint Szalinait kinevezte vikáriusnak és – miként vizitációs körútja esetében – felhatalmazta őt, hogy szükség esetén a karhatalmat is igénybe vehesse a rendetlen életű és engedetlen plébánosok ellen. Így, amikor a missziófőnök 1642 tavaszán az Örök Városba menesztette Szarajevói Mariánt, hogy több missziós ügyben eljárjon, és bizonyára a Katolikus Státussal egyetértően azt kérte a Propagandától, hogy miután a fejedelem már kinevezte őt erdélyi vikáriussá, és rendelkezésére bocsátotta az állami karhatalmat, nevezzék ki apostoli helytartóvá is, a Kongregáció megdöbönt. Annak hallatán, hogy egy protestáns fejedelem katolikus egyházi méltóságot adományoz, újra a király által kinevezett Simándi felé hajlott, mert az események ilyenén fordulata nyomán úgy vélte, hogy Rákóczi most már beengedi őt országába. A Simándi személyével kapcsolatban táplált remény azonban nem volt egyéb átmeneti fellobbanásnál, amelyet éppen vikáriusi kinevezésének Rákóczi-féle megerősítése váltott ki.

Noha a főurak javaslata egy, a székelyföldi ferences atyák közül kinevezendő missziós püspökre tökéletesen visszaigazolta a Propaganda ez irányú elképzelését, a nagyszerű gondolat csak három évtized múlva került megvalósításra. Igaz, a Kongregáció már néhány évvel később, hogy a püspök távollétéből származó bajokat csökkentse, a katolikus uraktól sugalmazott módon megkísérelte szerzetes missziós püspök megbízásával az erdélyi püspöki szék betöltésének óriáskígyóként húzódo kérdése megoldását. Bandulovics avagy Bandino Márk bosnyák obszerváns, a káransebesi misszió vezetőjét, akit marcianopolisi érseki címmel felszenteltetett és Moldvába küldött, egyúttal erdélyi apostoli kormányzóvá is kinevezte. Bandulovics ugyan kijelentette, hogy még vére hullatása árán is bevonulna, ám ismervén a helyzetet nagy bölcsen hozzátette, a fejedelem és az artikulusok miatt főpásztorként aligha lenne maradása Erdélyben. Az erdélyi katolikusok megsegítése végül

⁴⁹ APF SOCG vol. 401, fol. 542 (Kornis Zsigmond és Haller István levele a püspök nélküli helyzetről). – Uo., fol. 543 (Loparai beadványa). – SOCG vol. 80, fol. 175 (Chumar hogy átadta Simándinak a levelet, 1638. július 31.) – SOCG vol. 81, fol. 167 (Damokos Kázmér az erdélyi őrsegről, Kassa, 1640. június 6.). – Uo., fol. 193 (Kornis Zsigmond és Haller István Szalinaihoz). – Uo., fol. 217 (Szalinai) és 261 (Szalinai a helynökségről, 1639. március 23.; SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 273–274). – SOCG vol. 85, fol. 405 (Szalinai, Miháza, 1642. február 22.). – Uo., fol. 408 (összefoglaló az erdélyi kusztódia szükségleteiről; SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 286–287). – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 39. 47. 76. 79.

ebben a formában is meghiúsult, noha a Pamphili-pápa, X. Ince még az ülés napján hozzájárult a döntéshez.⁵⁰

Az erdélyi őrség visszaállítása

A középkorban a Megváltóról nevezett rendtartomány kebelébe tartozó erdélyi kolostorok őrséget alkottak, a 16. század folyamán azonban az egy szem csíksomlyói kolostor kivételével egy szálig elenyésztek. Ezzel az őrség is megszűnt. A bosnyák szerzetesek megtelepedése és külön kolostorba való tömörülése, majd új kolostorok alakulása a bosnyákokból a régi őrség felállításának gondolatát váltotta ki. Csíkiek és bosnyákok kezdettől fogva, több okból is farkasszemet néztek egymással. A csíkiek a szalvatoriánus tartományfőnöktől függtek, a bosnyákok ezt a függést nem fogadták el. A csíkiek, legalább elvileg, magukévá tették a rendi szigorítást, a bosnyákok meg görcsösen ragaszkodtak a régi fegyelemhez, amelyet a bosnyák rendtartomány is követett. Igaz, hogy a csíkiek közt még egy darabig olyan szerzetesek is voltak, akik mélyen alatta álltak az obszervánsok színvonalának, mégis tagadhatatlan, hogy a kolostor lassú átalakuláson ment át, amely fokozatosan diadalra jutatta az új lelkiiséget.

Ennél a belső ellentétnél sokkal súlyosabbnak számított a székely-magyar elem és a bosnyákok között húzódó nemzetiségi ellentét. A bosnyákok erőszakos és hatalomra törő népség volt, hihetetlen szívóssággal ragaszkodtak Erdélyhez, ahol mégiscsak külön sorban éltek, mint az örökös zaklatások, fenyegetések, halálos veszedelmek és zsarolások közt vergődő honfitársaik. Ezért is érthetetlen, hogy miért nem sajátították el a magyar nyelvet. Szalainairól tudjuk, hogy megtanult magyarul, a többi szerzetest viszont állandóan azzal vádolják, hogy nem sajátították el a nyelvet. Így azután a missziós munka nagy része állandóan a magyar elemre hárult, a bosnyákok csak miséztek, és legfeljebb latinul gyóntattak.

Ezek az ellentétek magyarázzák meg azt a tényt, hogy a bosnyákok kezdettől fogva különváltan éltek, előbb a nemesek udvarházaiban, majd a mikházi kolostorban. A két rendtartáson élő szerzetesek nem fértek volna össze egy közös élet keretében. A közönséges obszervánsok életmódja valamivel kényelmesebb volt, némi ingatlant, szőlőt, kertet tarthattak, míg a szigorítottak vagy reformáltak a hívek önkéntes adományaiból és koldulásból éltek, életmódjuk pedig keményebb volt.

A bosnyák szerzetesek korán ráléptek arra az útra, amely a független őrség megalapításához vezetett. Szalainai már 1636-ban megbízta Loparait, hogy mind a rend egyetemes kormányzatában, mind a Kongregációban járja ki a visszaállítás megvalósítását. Döntő példaként szerepelt előttük a bolgár őrség megalakulása, amely a közelmúltban ment végbe, és egyaránt felvirágoztatta a szerzetet és a missziókat.

⁵⁰ APF Lettere, vol. 21, fol. 315 (Bandulovics-Bandini marcianopolisi érseknek, hogy a pápa őt tette Erdély adminisztrátorává, amíg püspököt nem kap az ország, 1643. december 13.). – Lettere, vol. 22, fol. 106 (Bandulovics-Bandininek, 1644. július 15.). – Lettere, vol. 24, fol. 42v–43r (Bandininek Moldva kapcsán, 1646. március 13.).

Ingoli titkár lelkesedett az eszméért, és a renddel egyetértően megtervezte a felállítás módozatát. Az 1636. novemberi és az 1637. májusi kongregációi ülések kimondták az önálló erdélyi őrség felállítását, megengedték az új őrnek, hogy a szerzetesek kis létszámát más rendtartományokból behívott rendtársakkal növelje, s hogy a csíki és a mikházi kolostor mellett még a tervbe vett két új kolostor alapítását is tető alá hozza. Az első őrnek Szalinait szemelték ki, így az őri és a missziófőnöki tisztségek egy kézben összpontosultak volna.

Mivel az őrség nem önálló rendi szervezet, mint a rendtartomány, hanem ennek alkotó része, Szalinai eleinte azt szerette volna, ha a visszaállított őrséget beolvasztják a bosnyák obszerváns rendtartományba, amely ily módon gondoskodott volna a szerzetesjelöltek neveléséről és a személyzet utánpótlásáról. Ez a megoldás azonban nyilvánvalóan elősegítette volna a bosnyák szerzetesek beözönlését és a hazai szerzetesek kiszorítását, szembe állította volna a rendet a katolikus hívekkel és a státusi urakkal, akiknek a támogatása nélkül az idegen szerzetesek nem verhettek volna gyökeret az erdélyi talajban. Később már azt kérte, hogy az őrség legyen független minden tartománytól, és közvetlenül a római rendfőnöknek és az Alpokon inneni, vagyis a latin rendi főbiztosnak legyen alávetve. Ezzel elkerülte volna a németországi főbiztos beavatkozását és a szalvatoriánus rendtartomány mindennemű befolyását.

A szalvatoriánusok és Chumar Mihály németországi főbiztos nem nézték tétlenül, hogy Erdély elszakad tőlük. A csíkiek is érezték, hogy nagy felelősséggel tartoznak a rendi hagyományoknak. Chumar igyekezett új erőket küldeni Csíkbe, és mint tudjuk, elhatározta, hogy személyesen megjelenik Erdélyben, s a Terugiai-féle terv is azt mutatja, hogy a szalvatoriánusok komolyan foglalkoztak a csíki kolostor szellemi felemelésével. Ezek a törekvések feltartóztatták ugyan a kongregációi határozat kifejlődését, de már nem tudták véglegesen megghiúsítani az elindított szakadási folyamatot. Somlyai Miklós csíki guardián sem remélt lényeges javulást a szalvatoriánusok ígéreteitől. Láta, hogy szinte magára maradt a kolostori fegyelem megszilárdításáért folytatott hosszas küzdelmében, míg az erdélyi származású szerzetesek színe-java a királysági kolostorokban helyezkedett el. Elfogadta Szalinai törekvését, és elvágta a gyökérszálat, amely az erdélyi kolostort a rendtartományhoz kötötte, hogy elősegítse egy hazai új ültetvény kisarjadását.

Döntő szerepe volt a kérdés végleges megoldásában Damokos Kázmérnak, aki mariánus volt, nem érezte elevenen a hagyományos kapcsolat erejét, és Szalinainak köszönhette, hogy a kisegítő testvérek sorából a felszentelt papok sorába lépett. Római útja nemcsak saját ügyét vitte előre, hanem az őrség felállítását is kivívta. A Propaganda Kongregáció 1639. augusztus 9-én tartott ülésén idősebb Antonio Barberini rendi protektor bíboros javaslatára és Chumar Mihály, továbbá a rend előzetes hozzájárulásával az erdélyi és a horvát–szlavón ferences kolostorokat két önálló őrséggé szervezte. Az 1640. február 3-án keltezett alapító pápai bréve előadja,⁵¹ hogy a Szentszék minden

⁵¹ *Kájoni János: Fekete könyv*, kiad. MADAS EDIT (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 31), Szeged 1991, 13–14.

erejével segíti a szerzetesrendek fejlődését, mert a szerzetesek imája kiengeszteli a mindenható Istent, és tevékenységük előmozdítja a katolikus hit terjedését és virágzását. Ezért a rend kérésére a csíki kolostort örök időkre és végérvényesen elszakítja a szalvatoriánus rendtartománytól, valamint még három másik szigorított rendtartású alapítással együtt a ferences rend egyetemes főnökének és a főbiztosnak közvetlen joghatósága alatt álló őrséggé alakítja. Az új őrség első őrévé Szalinali Istvánt nevezte ki, akit később egy időre Fulgenzio, majd Modesto da Roma követett tisztségében.

Az apostoli levelet és a Szalinali missziófőnöki felhatalmazásainak megújítását tartalmazó okiratot Damokos vitte Erdélybe. A szerzetes Bécsben megjelent Gaspere Mattei nunciusról, és megkérte őt, hogy a címére szóló levelezést a bécsi jezsuitákon keresztül juttassa el utána Erdélybe. Nagyszombatban tárgyalt Lósy érsekkel Fulgenzio da Iesi rendtárs erdélyi missziójáról, és itt vette azt az alaptalan híresztelést, hogy Szalinali vagy Loparai meghalt. Egy hónap múlva, júniusban már a szatmári várban Melith Péter főkapitány udvarában tartózkodott, ahol türelmetlenül várta, hogy beengedjék hazájába.

Az erdélyi urak lelkes örömmel fogadták a pápa intézkedését, amit a Szentlélek különös sugalmazásának tulajdonítottak. Azt remélték, hogy az őrség felállításával megszűnik a fegyelmezetlen elemek beszivárgása a Királyságból, a szalvatoriánus rendtartományban működő erdélyi szerzetesek visszatérnek hazájukba, az obszervánsok és a szigorítottak, a magyarok és a bosnyák szerzetesek közt kieleződött ellentétek lassanként letompulnak, s hogy mind a szerzet, mind a missziók szilárd fejlődésnek indulnak. Az őrségnek is megvolt azonban a maga gyermekbetegsége, külső és belső akadályok gátolták megszilárdulását.

A szalvatoriánusok nem tudtak lemondani Erdélyről, és állandóan felszínen tartották az őrség bekapcsolásának kérdését az ősi rendtartományba. A csíki szerzetesek közt Tót Márk atya és Kállai Tamás segítőtestvér voltak e törekvés hangozó képviselői, ezért Szalinali azt kérte a Propagandától, hogy hívassa vissza őket a tartományfőnökkel. Az 1643. májusi gyulafehérvári országgyűlésről küldött jelentésében erősen panaszkodott a szalvatoriánusok ellen, akik állandóan beavatkoznak az őrség ügyeibe, és már a katolikus rendeket is megnyerték törekvésüknek. Érthető tehát, hogy nagy riadalmat keltett, elsősorban a bosnyákok között, Fulgenzio da Iesi szigorított ferences erdélyi küldetése, amelyről alább lesz szó. Szarajevói Marián bosnyák szerzetes, az újonnan megválasztott ór szeptember 30-án Bécsből félve jelentette Francesco Ingoli titkárnak, hogy a szalvatoriánus tartományfőnök hír szerint tizenöt rendtagot akar Csíksomlyóra küldeni a magyar szerzetesek erősítésére.

A legkomolyabb veszély azonban az a lázas állapot volt, amely az őrség belső szervezetét emésztette: a szigorított magyarok és a kezdetlegesebb obszervanciát követő bosnyákok közt dúló ellentét. A pápai bréve ugyanis kifejezetten szigorítottak nyilvánította az őrséget, és nem is lehet elképzelni, hogy a Szentszék a bosnyákok kedvéért a már elfogadott szigorítást feladta volna. A bosnyákok azonban makacsul ragaszkodtak a hagyományosabb obszervanciához, amelyben nevelked-

tek és addig éltek. Mivel mind a két fél belátta, hogy az őrség kebelében össze kell hangolni a kolostorok fegyelmét, Szalainai főnök a Kongregáció elé terjesztette az ügyet, és azt kérte, hogy az őrség, tekintettel a megélhetés nehézségeire, bizonyos ingatlanokat tarthasson a kéregetés mellett. A Propaganda azonban igen határozott hangon elutasította a kérelmet, és kemény szemrehányások közt figyelmeztette a szerzeteseket a szigorítás betartására, amely lelkeségüknek legbiztosabb erőforrása lesz mindenkor.⁵²

A kongregációi válasz nem döntötte el a kérdést, az ellentét tovább marcangolta az őrség belső életének egységét, békéjét. A Szentszék később sem engedte meg, hogy enyhítés ürügye alatt feladják a szigorú rendtartást, amelyet a katolikus megújulás szellemétől átítatott ferences reform világszerte követelt. Inkább hozzájárult ahhoz, hogy az elégedetlen bosnyákokat karhatalommal eltávolítsák a fejedelemség területéről.

⁵² APF SOCG vol. 396, fol. 435 (Szalainai maradásáról Erdélyben). – SOCG vol. 400, fol. 27r–28r (Szalainai pontokba szedett kérelmei). – SOCG vol. 404, fol. 272 (Szarajevói Marián erdélyi obszerváns ferences beadványa; TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1220–1221). – SOCG vol. 411, fol. 336 és fol. 349 (az erdélyi őrség kéri, hogy ingatlant birtokolhasson). – SOCG vol. 82, fol. 215 (Somlyai Miklós levele Szalainaihoz, 1639. április 19.; TÓTH, *i.m.*, II, 1049–1052). – Uo., fol. 222 (Petki István és Farkas levele a csíksomlyói kolostor ügyében, 1639. április 2.; SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 280–281). – Uo., fol. 225 (az erdélyi őrség ügyében hozott 1639. augusztus 19-ei kongregációi döntés másolata; SÁVAI, *i.m.*, 281–282). – Uo., fol. 229. (Szalainai kéri az erdélyi őrség felállítását). – SOCG vol. 85, fol. 272 (Szarajevói Marián erdélyi ör levele – úgy hallotta, hogy a szalvatoriánusok 15 barátot küldenek Erdélybe –, Bécs, 1643. szeptember 30. TÓTH, *i.m.*, II, 1375–1376; SÁVAI, *i.m.*, 282–283). – Uo., fol. 405 (Szalainai az őrséggé alakulásról, Tamás és Márk lázongása, Mikháza, 1642. február 22.; TÓTH, *i.m.*, II, 1231–1232; SÁVAI, *i.m.*, 285–286). – Uo., fol. 406 és fol. 408 (összefoglaló az erdélyi őrség szükségleteiről; SÁVAI, *i.m.*, 286–287). – Uo., fol. 410. – SOCG vol. 87, fol. 199 (Szalainai, Gyulafehérvár, 1643. május 4.; TÓTH, *i.m.*, II, 1332–1335; SÁVAI, *i.m.*, 292–293). – SOCG vol. 96, fol. 280 és vol. 218, fol. 81 (Gabriel Thomasi, Gyulafehérvár, 1649. július 29.) – SOCG vol. 269, fol. 11 (Szalainai, Mikháza, 1653. január 20.). – Uo., fol. 12 (Szépvízi Pál marosi és Orosz Pál háromszéki főesperes Damokost ajánlják). – Uo., fol. 13. (Lippai István csíki vikárius Petrus Bulgarust ajánlja, Csík, 1653. február 20.). – Uo., fol. 47 és fol. 49 (Nicolaus a Salinis *memorialéja*, 1650). – Uo., fol. 50 (ugyancsak beadvány tőle). – Uo., fol. 51 (Nicolaus Maganovicz a Salinis beadványa, 1650). Uo., fol. 52 (az erdélyi búcsúkiváltságkérelmek felsorolása, 1650). – Uo., fol. 54 (Jegenyei Ferenc tanulmányait befejezve haza készül, 1650). – fol. 57 (Huszthy Pál beadványa, 1650). – Uo., fol. 67. 69. 70 (Jegenyei Ferenc kérelme *paramenta sacerdotalia* után, 1650). – Uo., fol. 96. 102. 103 (Modesto a Roma). – Uo., fol. 111 (Jegenyei missziót kér, 1649). – Uo., fol. 131. 151. 159 (erdélyi ferencesek megbízólevele Mogorovich számára, 1650. november 20.). – Acta, vol. 13, fol. 189 és 344 (az erdélyi és szlavóniai őrség felállításáról). Uo., fol. 428 (az önálló erdélyi őrségről, 1639. december 19.). – Acta, vol. 17, fol. 235v–236r (Szalainai kérelméről az obszervanciára való visszatérésről). – Lettere, vol. 9, fol. 159. 280z. fol. 282 (Szalainaihoz 1646. október 22., Thomasi biztossal közösen káptalan tartását rendeli el a szigorítások bevezetésére, válasszanak *syndicum*). – Lettere, vol. 16, fol. 117v (a bécsi nunciushoz és Szalainaihoz az erdélyi őrség megújításáról, 1636. november 22.). – Lettere, vol. 19, fol. 85v (Chumarhoz az erdélyi és szlavón őrségek restitúciójáról és megfelelő örökről, 1639. augusztus 30.). – Lettere, vol. 22, fol. 125 és vol. 24, fol. 114v (Szalainaihoz Thomasi erdélyi tartózkodásáról, 1646. szeptember 22.). – Uo., fol. 125v (Szalainaihoz a döntésről, hogy a pápa előtti ülés elvetette ingatlan birtoklására vonatkozó kérelmüket, de *syndicum* tarthatnak). – Uo., fol. 139r (Thomasihoz a neki megítélt 15 scudo útiköltségéről, amelyet Anconában kap majd meg, 1646. november 27.). – KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 222–224.

Kísérletek a bennszülött papság rendszeres nevelésére

Láthattuk már, az erdélyi katolicizmus számára mindvégig kulcskérdésnek számított a papi utánpótlás biztosítása. Nem volt ez másként ezekben az években sem. A királyságbeli hittudományi főiskolák majd csak a következő évtizedekben járulnak hozzá az erdélyi világi papság gyarapításához, amidőn Erdély választott püspökei, akik rendszerint erdélyi származásúak is voltak, népük és egyházmegyéjük iránti szeretetből alapítványokat hagynak erdélyi kispapok neveltetésére a nagyszombati általános papnevelőben. Simándi két erdélyi papnövendék javára létesített alapítványt, Szentgyörgyi Ferenc püspök 1663-ban 1000 forintot, Szenttamásy Máté 1676-ban 11 000 forintot tett le, ez utóbbi négy növendék támogatására szolgált. Példáikat későbbi utódaik: Illyés András és Mártonffy György püspökök is követték.

Egy más megoldási mód lett volna egy bármily szerény keretek közt mozgó hittudományi főiskola létrehozása a csíki kolostorban. Terugiai Keresztelő János tervének kudarcát követően az erdélyi őrség felállítása újra a felszínre vetette a somlyói papképzés eszméjét. Megvalósításához megfelelő képzettségű szerzetesekre volt szükség. A Kongregáció először régi ismerősünkre, Fulgenzio da Iesi szerzetesre gondolt, akit eredetileg hittudományi lektornak küldtek Magyarországra, a böjt magyarázása körül felidézett országos vitájával azonban annyira magára zúdította Lósy Imre prímás haragját, hogy nem állíthatta előtérbe a szerzetes személyét. Így kapott rendi ajánlás mellett erdélyi missziót és lektori kinevezést Breschi, vagy de Breschis András zágrábi származású bosnyák obszerváns, aki már hitszónok és lektor volt rendjében. A Kongregáció Mattei bécsi nuncius támogatását kérte számára, hogy bejuthasson Erdélybe. András atya Szalainai bizalmas köréhez tartozott. 1644-ben Rómában találjuk, ahol beszámolt az őrség fejlődéséről, új rendházak és *hospitiumok* alapításáról, és kettő kisebb méretű kelyhet kért paténával, amelyeket kényelmesen vihetnek vándormissziós útra, továbbá kettő kis méretű misekönyvet, fehér és vörös színű miseruhát megfelelő manipulussal és stórával, szentérmeket, kis feszületet, szentelt rózsafüzéreket, végül Bellarmin *Controversiáit* és Becanus hasonló természetű munkáját.⁵³ A lektor működésének köszönhetjük, hogy a negyvenes évek második felében a marcianopolisi érsek tizenegy szerzetest szentelt pappá, és feltehetjük, hogy az Erdélyben járó Pietro Diodati szófiai ferences missziós érsek szintén szentelt papokat, szerzeteseket és világiakat egyaránt.

Kívülről jött újerők is gyarapították az őrség és a misszió létszámát. A Kongregáció 1642 júliusában kinevezte erdélyi misszionáriussá a mariánus rendtartománytól ajánlott Nagy Ferenc szerzetest, Somlyó szülöttét, aki tizenkét évvel előbb tért meg a kálvinizmusból és magával hozta közvetlen rokonságát. A példás életű szerzetes kormánytanácsos volt eredeti rendtartományában, beszélt magya-

⁵³ TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1395–1396 (APF SOCG vol. 408, fol. 190). A Kongregáció 1644. november 29-én tárgyalta meg Breschi András beadványát. Acta, vol. 16, fol. 188v (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1396).

rul, és a százszok tájszólását is jól értette. Leghőbb vágya az volt, hogy honfitársait és rokonait megtérítse.⁵⁴ Nagy nyeresége volt az erdélyi katolicizmusnak Jegenyei Ferenc erdélyi szerzetes visszatérése, aki 1650-ben fejezte be Rómában egyházi tanulmányait, és Daniele Dongo rendi helytartó ajánlására apostoli missziót kapott a Kongregációtól. A nagy paphiány ellenére sem járult hozzá azonban a pápa, hogy a mindkét lábára kissé béna Csík János, noha már felvette a kisebb rendeket, a nagyobb rendeket is elnyerhesse, nehogy a protestánsok kigúnyolják őt testi fogyatékosága miatt. Rómában ugyanakkor rávették szalinali Maganovics Miklós bosnyák szerzetest, aki Csanád megyei misszióba szeretett volna átmenni, hogy térjen vissza Erdélybe, és az 1649. februári ülés után ajánlólevéllel indították el állomáshelyére. Három év múlva a szintén szalinali Vitanovics József Velencén át indult az erdélyi misszióba, és útiköltséget kért a Propagandától.

A magyar elem folyton erősödött, ami Damokos Kázmér, a szerzetesjelöltek mesterének érdeme. A jámbor életű szerzetes egyúttal kitűnő magyar hitszónok és kolostori előjáró volt. Alig három év alatt hetven protestánt térített meg. Éppen ezért az egész őréséget, magyarokat és bosnyákokat egyaránt mélységesen elszomorította Damokos váratlan elhatározása, hogy a vadságukról hírhedt tatárokhoz megy a hitet terjeszteni. Ebben az időben a tatárok közt sok elhurcolt keresztény rab élt, de voltak köztük sűrű keresztény telepek is, magyarokkal és egyéb nemzetiségűekkel. Csöbörccsök és környéke már a középkor végén a magyarlakta vidékek közé tartozott. A 17. század végén is számos keresztény lakott a krími tatárok között, és a Kongregáció foglalkozott lelkük megmentésével. Az őrőség nevében Szalinali István a mikházi Szent István király-kolostorból könyörgött a Kongregációhoz, hogy megakadályozza Damokos kiküldését. Előadta, hogy a jók és a tehetségesek elhagyják az őréséget és csak a selejtese marad. Damokost azért szentelték pappá, kiemelve őt a kisegítő testvérek sorából, hogy a magyar missziót szolgálja. Szalinali 1642 tavaszán többek között avégből menesztette az Örök Városba Szarajevói Mariánt, hogy meghíúsítsa Damokos terveit, emellett azzal is megbízta őt, hogy tárgyaljon a csíki iskola megszervezéséről. Damokos Erdélyben maradt, hiszen Erdély is missziós terület volt, Marián pedig egyházi kegyzserekekkel megrakodtan tért vissza az erdélyi misszióba.⁵⁵

A negyvenes évek közepén Szalinali István őr és missziófőnök oldalán látjuk vezető állásokban a magyarok közül Damokos Kázmér fehéregyházi és Csíkszeredai Márton csíksomlyói guardiánokat és az öreg Somlyai Miklós kormánytanácsost, a bosnyákok közül Loparai István mikházi guardiánt és Szarajevói Marián kormánytanácsost. Később szerephez jut Banjalukai Ferenc, Imotai Simon, sok vizsály elhíntője, végül a már említett Jegenyei, aki az ötvenes évek elején kormánytanácsosként működött az őréségekben. Ezekben az években lépett a rend kötelékébe

⁵⁴ Nagy Ferencre lásd az első könyv I. fejezetét (42. jegyzet).

⁵⁵ Marián atya kérésére a bíborosok többek között meghagyták, hogy szerezzenek be egy mise-kelyhet paténával és egy szentségmutatót az erdélyiek számára.

Pálfalvi Péter plébános, Kájoni János, Taplóczi Görög István, Delnei Imre világi pap, ami azt bizonyítja, hogy a magyar elem gyarapodóban volt. De még most is több kitűnő erdélyi, elsősorban székely ferences inkább választotta a magyarországi kolostorok rendezettebb viszonyait, mint missziós területnek vett hazájukat.

A jelentős erővesztések ellenére az utolsó negyedszázadban már határozott emelkedést mutat az erdélyi katolikus hitélet. Loparai jelentéséből tudjuk, hogy a barátok templomait minden vasárnap hatalmas tömegek keresték fel, nem volt vasárnap megtérés nélkül. A szerzetesek kijártak vándormissziókra, prédikáltak, miséztek, kátét magyaráztak, kiszolgáltatták a szentségeket, meglátogatták a beteget, összefogták és lelkesítették a szétszórt és gyakran teljesen magukra maradt katolikus híveket.

Új kolostorok, kisebb rendházak, templomok, kápolnák létesültek, amelyek a vallási élet gócpontjai lettek egy-egy terület katolikusai számára. Mikházától három mérföldre, Seglédén kis templomot építettek a barátok a mindenfelől összegyűjtött alamizsnákból, és a *Sancta Trinitas* tiszteletére szentelték, mivelhogy Szentháromság vasárnapján kezdték az építkezést. Nem volt nagyméretű, mindössze hat lépés széles és nyolc lépés hosszú, s három oltár emelkedett benne. Hamarosan harangot is húztak fel a toronyba, hogy fennhangon hirdethesse a feléledő vallásosságot, amelyet Szent Ferenc fiai, az erdélyi katolikusok igazi barátai ébresztettek immár egy évszázad némasága után.

Egy másik faluban csinos fatemplomot építettek a Szent Kereszt tiszteletére, egy oltárral és egy haranggal. Az építmény csak öt lépés hosszú volt, de új életet fakasztott az egész környéken. A negyvenes évek második felében Gyulafehérvárt is emeltek egy szerény misziósházat, amelyhez kis szőlőt és kertet is szereztek a fejedelem engedélyével. Innen jártak ki a városban élő katolikusokhoz. Mikházán négy szerzetes lakott, az ötvenes évek elején ott halt meg Márton atya, akit nagy buzgóságáról sokan emlegettek. A kolostorban iskola is működött, amelyet a környék világi ifjúsága látogatott. Tudjuk, hasonlóképpen volt iskola az ősi csíksomlyói kolostorban is. Somlyón nyolc szerzetes kispap, és hat felszentelt pap lakott, akik plébániákat is vezettek. Ebben az időben állították fel az új orgonát a kolostori templomban. Templom és kolostor egyaránt szépült és fejlődött a csíki székelyek nagylelkűségéből.

A katolikus lélek minden időben vágyódott a lelki megtisztulást hozó búcsú után. Az erdélyi papok és hívek is arra törekedtek, hogy a templom védőszentjének ünnepén és az egyházi év más fontosabb ünnepein, amikor nagy tömegek keresték fel az Istenházát, búcsúengedményt szerezzenek a Kongregáción keresztül a pápától. A csíki barátok Daniele Dongo rendi helytartó ajánlásával terjesztették fel kérelmüket, amelyben kiemelték, hogy immár félévszázada nincs püspökük és a protestantizmus teljesen elárasztotta az országukat, a megmaradt katolikusok szétszórtan élnek a ferencesek lelki gondozása alatt, akik misszionáriusként járnak a fejedelemséget. A katolicizmus szétesését mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a régi püspökségnek csak halvány emléke élt az emberek emlékezetében.

A kiváltságos oltár búcsúját 1651-től kezdődően a következő templomok és kápolnák részére kérték: a mikházai Szent István király-templom, a csíksomlyói Gyümölcsoltó Boldogasszony-templom, a havasi kápolnák, a széphavasi templom, a jegenyei Szent Mihály-templom, a fenesi Mindenszentek-templom, a helybeli Szent Lőrinc-kápolna, az oláhfenesi Szent László-templom, a tekerőpataki Keresztelő Szent János-kápolna, a szentmiklósi Tolentínói Szent Miklós-templom, a jobbágytelkei Szent Lőrinc-templom, a köszvényesi Nagyboldogasszony-templom (Szeplőtelen Fogantatás ünnepére), a hódosi Szent Mihály-templom, a remetei Szent Fülöp és Jakab-templom, a zelyei Szentháromság-, a szovátai Feltalált Szent Kereszt-kápolna (Szent Péter és Pál ünnepére), az attai Szent Fülöp és Jakab-templom (a védőszentek és Mária Magdolna ünnepére), a monostori Nagyboldogasszony-templom és a bácsi Szent Péter és Pál-templom.

A nehézségek közepette is az eredményeket szem előtt tartva a Kongregáció 1651 júniusában meglehangú elismerésben emelte ki Szalainai érdemeit, és kérésére három nagyobb szentképet, három misekönyvet, egyéb kegytárgyakat küldött az újonnan épült erdélyi templomok számára.⁵⁶ A küldeményt D'Elci (akkor még)

⁵⁶ APF SOCG vol. 401, fol. 487 (Szalainai kérelme fakultásai miatt, 1640). – SOCG vol. 403, fol. 63 (Andrea de Breschiis erdélyi missziót kér). – SOCG vol. 404, fol. 25. (Csíki János – *Joannes de Cyk* – kérelme egyházi rend felvételére). – SOCG, vol. 408, fol. 190 (Andreas Breschi visszatérőben kis fészületeket, érméket, rózsafüzéreket kér). – Uo., fol. 192 (az erdélyi ferencesek levele, Mikháza, 1644. április 26.; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 1416–1418). – Uo., fol. 193 (I. Rákóczi György levele Szalainaihoz, Dés, 1643. augusztus 22.; TóTH, *i.m.*, II, 1419). – Uo., fol. 194 (Rákóczi György levele Szalainaihoz, Mezőbánd, 1642. december 4.; TóTH, *i.m.*, II, 1420–1421). – Uo., fol. 195 és 196. – SOCG vol. 412, fol. 366 (Thomasi beadványa). – Uo., fol. 438 (Szalainai kérelme fakultásai megújítására, 1646). – SOCG vol. 416, fol. 214 (Jaszky Norbert misszionárius beadványa). – SOCG vol. 85, fol. 191. 203. 394 (Szalainai Damokos maradása mellett, Kolozsvár, 1642. május 14.; TóTH, *i.m.*, II, 1242). – Uo., fol. 403 (Loparai Damokos maradása mellett, Mikháza, 1642. február 23.; SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 284). – Uo., fol. 404 (Damokos kérelme, hogy Tatárországba mehessen, Háromszék, 1642. március 20., TóTH, *i.m.*, II, 1237–1238; SÁVAI, *i.m.*, 284–285). – Uo., fol. 406 és 408 (az erdélyi őrség szükségleteiről összefoglaló) és 410. – SOCG vol. 89, fol. 10. 11. 50. vol. 94, fol. 196. vol. 96, fol. 276. 278. 279. 293 (Szalainai Thomasi kiküldése ellen, Mikháza, 1647. április 26.; SÁVAI, *i.m.*, 311–312) – Uo., fol. 294. 295. 296 (Szalainai ajánlja a Rómába menő Miklós atyát, illetve dicséri Damokost, Mikháza, 1648. augusztus 11.; SÁVAI, *i.m.*, 312–313). – Acta, vol. 14, fol. 22 (Csík pappá szentelésének elutasítása) és fol. 36. – Acta, vol. 15, fol. 137rv (Nagy Ferenc felhatalmazása, liturgikus ruhák Csíksomlyó számára, Fulgenzio Erdélybe küldése, 1642. június 13.). – Uo., fol. 174v és fol. 229. – Acta, vol. 16, fol. 188 (egy bizonyos „*Joannes Timmi parochus in Mariaswar*” fakultáskérelméről). – Acta, vol. 17, fol. 218 és fol. 257 (Thomasi jelentéséről). – Acta, vol. 18, fol. 196v (Ferenczi György gyergyószentmiklósi plébános, Simándi István helynökének búcsúkéréme kápolnák számára; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 37–38). – Acta, vol. 19, fol. 215v és fol. 344 (Huszthy Pál beadványáról). – Uo., fol. 38r (Miklós atya beadványa) és 417. – Acta, vol. 20, fol. 26v és fol. 59 (Szalainai leveléről a prefektúra kapcsán). – Acta, vol. 22, fol. 84 (vö. vol. 50, fol. 56). – Lettere, vol. 9, fol. 164 és fol. 171 (Szalainainak Csík János pappá szentelési kérelmének elutasításáról, 1642. december 6.). – Uo., fol. 181v (értesítés Szalainainak Fulgenzio őri kinevezéséről, 1643. május 2.). – Lettere, vol. 24, fol. 114 (Szalainainak Thomasiról, 1646. szeptember 22.). – Uo., fol. 139r (Thomasihoz a neki megítélt 15 scudo útiköltségről, amelyet Anconában kap majd meg, 1646. november 27.). Lettere, vol. 27, fol. 6v (a bécsi nunciának, hogy nézzen utána az erdélyi jogosultságnak az olmützi kollégiumban, 1649. szeptember 27.). – Lettere, vol. 28, fol. 26 (Szalainainak, hogy kérelmére küldenek a velencei nunciason át három képet, három misekönyvet, 1651. június 21.). – Uo., fol. 31v–32r (Szalainainak, hogy szerezzen maga mellé kifogástalan társakat, ha már idegeneket nem akar befogadni, 1651. augusztus 5.). – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 21. 36. 38; [U6], *Fulgenzio*, 22.

velencei nuncius szerezte be, és Maganovics avagy Bosnyák Miklós szerzetes vitte magával Erdélybe.

Aknamunkák. Szalainai balála

Thomassi (Thomasi, Tomassy, Thomassy) avagy Manchich Gábor bolgár obszerváns, a karánsebesi apostoli misszió új főnöke a negyvenes évek közepén rendi vizitátorként meglátogatta az erdélyi rendházakat. Eleinte nagy elismeréssel nyilatkozott a Kongregációnak Szalainai munkásságáról, de amikor később látta, hogy Szalainai a fejedelemtől való félelmében szembefordult a Hódoltságot a fejedelemségre cserélő Fulgenzio da Iesivel, azzal vádolta őt, hogy túlságosan Rákóczin tartja a szemét, nem néz sem a Kongregációra, sem a rendi előljárókra, akik Fulgenziót Erdélybe küldték. Felrótta, hogy elfogadta a fejedelemtől Simándi István választott erdélyi püspök általános helytartójává szóló kinevezését.

Szalainainak, aki mindenben a főurak tanácsát követte, sok oka volt arra, hogy körültekintő legyen, habár, mint látni fogjuk, az olasz rendtárs miatt mutatott aggodalmának nem volt komoly alapja. A fejedelem ízig-vérig kálvinista volt, és a katolikus vallást csupán politikai szemszögből értékelte. Noha a Katolikus Státus közbenjárására szabadságlevelet adott a bosnyák szerzeteseknek, olykor-olykor egy-egy rendelkezésével igyekezett féken tartani a buzgalmukat, miként az érintőlegesen már előkerült. 1642 júliusában ugyan Kornis Zsigmond tanácsosnak, Bihar és Zaránd vármegyék főispánjának vezető szerepe volt az ifjú Rákóczi György fejedelemmé választásában, apja december 4-én, hivatkozással az 1588-i, az 1607-i és egyéb törvényekre, amelyek leszűkítették a katolikus vallás működési területét, mégis megtiltotta Szalainainak, hogy rendházakat alapítson és emelje a szerzetesek létszámát. Az érdekeltek felkérésére meghagyta neki, hogy ne nyomja el „a házasság szent kötelékében élő papokat”, mert az ilyeneket a pápista uralkodók is megtűrik. A következő év tavaszán az urak közbenjárására újabb védőlevelet adott ugyan Szalainainak és társainak, de már augusztus 22-én a dési sóbányákból utasította őt, hogy a sepsi, kézdi, orbai és egyéb székek plébániáiba helyezett szerzeteseket tüstént vonja vissza kolostorukba.⁵⁷

A fejedelem kinevezése, amely a távollévő püspök helytartójává tette Szalainait, kétségkívül kánonellenes volt, ezt az erdélyi katolikusok jól tudták, mégis kényszerűségből és a belőle származó előnyök miatt elfogadták. Az országgyűlésen kiadott intézkedés, jegyezte meg a székelyudvarhelyi jezsuita plébános, egyenrangúsította a katolikus vallást az uralkodó felekezetekkel. A helytartó ugyanis közhatósággá lépett elő, az egyházi bűnözőket megbüntethette, és a *superintendensek* példájára igénybe vehette az állami karhatalmat rendelkezéseinek végrehajtására. Tudjuk, a Propaganda Kongregáció érezhető tartózkodással fogadta a kinevező okiratot, amelyben a protestáns fejedelem egyházjogi felhatalmazásokat ad a kato-

⁵⁷ I. Rákóczi György levelei Szalainaihoz. Mezőbánd, 1642. december 4.; Dés, 1643. augusztus 22. APF SOCG vol. 4o8, fol. 194 és 193 (Tóth, *Litterae missionariorum*, II, 1420–1421 és 1419).

likusok püspöki helytartójának, de nem kívánt nehézségeket halmozni Szalainai és a Státus göröngyös útjába. Szalainai azzal védekezett, hogy a helyzet kényszerúsége indította a kinevezés elfogadására, és hogy lemond, mihelyt másképp tölthető be a helytartói méltóság. A Kongregáció 1650 júliusában Bosnyák Maganovics Miklós kérésére meg is újíttotta Szalainai missziófőnöki tisztségét, mivel ő volt a misszió alapítója, kitűnően érti az erdélyi nyelvet (így!), a kálvinista fejedelem és főurai pedig nagyon kedvelik. Az újabb megbízás öt évre szólt.

Szalainai kétségkívül buzgón látogatta az egyházközségeket, hogy megszüntesse az egyházi életben elharapódzott visszaéléseket, s hogy ellenőrizze a papság életét. Rendszerint magával vitt egy jezsuitát és néhány ferencset, ezek kátét magyaráztak, prédikáltak, különféle ájtatosságokat végeztek. Kitértek a hívek közt gyakran előforduló bűnökre, visszaélésekre, buzdították őket a szentségek felvételére, magyarázták a tízparancsolatot és az Anyaszentegyház öt parancsolatát, az erényeket és a bűnöket. Különös figyelmet fordítottak a papok és a licenciátusok oktatására, arra buzdították őket, hogy adjanak jó példát híveiknek jámbor és erényes életükkel, a szentségek gyakori felvételével, a gyermekek és a felnőttek oktatásának rendszeres végzésével. Elrendelték, hogy tartsák tisztán a templomot, építsék fel a romba dőlt vagy megrongált szentegyházakat, hozzák rendbe a temetőket. Az egyházlátogatás rendszerint mély nyomot hagyott a lelkekben, sok házasságot rendeztek, a bűnös viszonyban élő feleket elválasztották egymástól, ha elháríthatatlan akadályok gátolták a házaselet rendezését. A szülőkből és felnőttekben felébresztették az állapotbeli kötelességek teljesítésének tudatát. Belevették a köztudatba a vasár- és ünnepnap megszentelésének előírását, ami által hatásosan előmozdították a vallási élet fejlődését.

Továbbra is leküzdhetetlen akadálnak bizonyult a székely papok házassága, ágyassága. Az egyházi fegyelmet elvető papok rendre a fejedelemhez fordultak védelemért, és a fejedelem kivette őket a helytartó joghatósága alól, külön főesperes alá rendelte őket, aki azután hajlékony eszköz volt arra, hogy a híveket észrevétlenül átvigye a kálvinizmusba. Veszedelmes aknamunkát végzett egy klasszikus és egyéb tudományokban jártas hitehagyott pap, a köznemesi származású Felvinczi Ferenc, akit a lelkiismeret furdalásai visszahoztak az Egyházba, de romlott és érzéki természetű csakhamar újra hittagadásba ragadta.

Nálánál sokkalta veszedelmesebb volt Gyergyai János, a székelyudvarhelyi jezsuita misszionárius jellemzése szerint egy „vészhozó hírhedt szörnyeteg, a katolikus vallás, főképpen az egyházi fegyelem és a hit tisztaságának ellensége, a szentségtörő ágyas papok atyja és elkeseredett védelmezője”, akit „erkölcsi és viselkedése miatt Ördög Jánosnak hívtak”. Ez az éles eszű gyergyói székely, folytatja a misszionárius, kifogyhatatlan volt megtévesztő fondorlatok kiagyálásában, amellet minden gonoszásra kész, vakmerő, sötét lélek lakozott benne. A klasszikusok ismeretében csak közepes műveltséget, de a székely jog egyoldalú, az Egyház kiforgatására irányuló magyarázatában mesteri agyafúrtságot árult el. Fiatalabb korban a Hódoltságban licenciátusként, illetve tanítóként működött, majd visszatért

a biztonságosabb Székelyföldre, és letelepedett Háromszékben, ahol ágyas papok zsíros javadalmazású plébániákat birtokoltak. A két Rákóczi idején mintegy tíz éven át büntetlenül élvezte az egyik gazdag javadalmat. A misekönyvből magánúton elsajátította a szertartásokat és a nép előtt rendszeres papi tevékenységet végzett, sőt püspöki misét is mondott, noha mindenki tudta róla, hogy nem felszentelt pap. Szalainai tehetetlen volt vele szemben, mert a fejedelem pártfogásába vette. Hogy helyzetét megszilárdítsa és nagyravágyását kielégítse, hízélgéssel és ajándékokkal lekötölte magának a szék katolikusellenes kapitányát, akinek segítségével a fejedelemtől még a szék főesperességét is megszerezte. Most már püspökként lépett fel, és megígérte a fejedelemnek, hogy pápista pap örve alatt az egész területet átviszi a kálvinizmusra. Mivel jól tudta, hogy a nőtlen papok az egyházi fegyelem erős támaszai és a hitélet apostolai, az egyházi hatóságtól odahelyezett nőtlen papokat előbb szépszerivel, majd rágalomokkal és különféle jogi fondorlatokkal addig üldözte a vele egyívású papok segítségével, míg vagy be nem törtek, vagy a kapitány segítségével mint törvénysértőket ki nem űzette őket a székből. A kálvinizmus terjesztésének címén mindent elért a fejedelemnél, amit csak akart. Az egész erdélyi katolikuságra, elsősorban a háromszéki egyházakra és az előkelő nemessegre ránehezedett a hamis főesperes vakmerő, féktelen és erőszakos hatalma.

Végül Szalainai István, noha előre látta, hogy magára zúdítja a fejedelem haragját, egyházi törvényszék elé idézte a csalót. A nagy nyilvánosság előtt lefolytatott tömeges tanúvallomások hatása alatt beismerte, hogy nem volt felszentelt pap, hogy házasságtörések, gyilkosságok, rablások, varázslás, esküszegés, babonaság és egyéb bűnök halmaza borítja el a lelkét. A kihallgatásról készített jegyzőkönyvet felterjesztették a fejedelemhez azzal a kéréssel, hogy a bűnöst távolítsa el az egyházi élet éléről. A fejedelem azonban a szédelgő főesperest felmentette, és a helytartót hallgatásra kényszerítette. A katolikus urakat lesújtotta a fejedelem igazságtalan eljárása, de nem mertek szembeszállni, mert féltek, hogy vagyonkobzással lakolnak. Gyergyai még jó ideig folytatta romboló tevékenységét, míg II. Rákóczi György kezében meg nem ingott a kormánypálca. Szalainai halála után az új helytartónak sikerült elérnie azt, hogy a házas papokat is a joghatósága alá helyezték. Lassanként megfékezte a főesperes zabolátlanságát, majd a török–tatár betörés hatása alatt, a már katolikus kapitány segítségével felújította Gyergyai perét. A kapitány vasra verette és börtönbe vetette a bűnöst, végül a csíki vár kapuja előtt fejét vétette. Ezzel elmúlt a vihar, amely a két Rákóczi idején hosszú éveken át rombolta a háromszéki egyházakat. Vigasztaló körülmény, hogy a bűnös halála előtt meggyónt.⁵⁸

* * *

II. Rákóczi György erdélyi fejedelem vallási türelmetlensége az ötvenes évek elején törvényszegő erőszakosságokban nyilvánult meg, amelyek a puritánok, illetve

⁵⁸ VESZELY, *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*, 313–316.

a szombatosok mellett a katolikusokat is keményen érintették. A fejedelem intézkedései közvetlenül a jezsuitákat sújtották, de mind az urak, mind a ferencesek tisztában voltak azzal, hogy a jezsuitákon keresztül az egész ébredező erdélyi katolicizmus ellen irányultak. Ezért, bár nem tartoznak szorosabban vett tárgyunkhoz, ismertetésük elmellőzhetetlen.

Protestánsok és az ágyas papok egyaránt a jezsuitákat tartották a katolikus hitélet egyik hatásos emelőjének, kovászának. A szerzeteseknek iskolájuk volt Kolozsmonostoron, ahová az erdélyi nemesség fiai jártak, évek óta ők vezették a székelyudvarhelyi plébániát, és minden erőszakkal, aknamunkával szemben megvédték a város katolikus jellegét, sőt széles sugárban összetartották a környék katolikusságát. Tudjuk, még Bethlen Gábor idejében gyökeret vertek a fejedelemség fővárosában, Gyulafehérvárt is. Térítő tevékenységük sok protestánst hódított meg a katolikus vallás számára. A jezsuiták már törvényes keretek között működtek és a működésüket szabályozó törvényeket mind a két Rákóczi egyaránt esküvel szentesítette, bár egyikük sem kedvelte őket. Az ellenük foganatosított intézkedések mindazonáltal messze túlmutatnak a személyes érzelmeken.

Az erdélyi jezsuiták üldözése szellemileg összefügg Európa-szerte, közvetlenül Cseh- és Lengyelországban róluk széles körben terjesztett rágalomokkal és támadásokkal, amelyek a katolikus hitlejlesztés hatásossága miatt politikai hatalomra való törekvéssel, összeesküvések, gyilkosságok szításával, a legképtelenebb bűnökkel vádolták őket. Voltak világi papok, akik kiváltságaik és gazdagságuk miatt támadták a rendet. A jezsuitaellenes irodalom gyors és határozott ellensúlyozója Laurentius Forer, svájci származású jezsuita volt, aki egyébként a hitviták terén számos értékes munkával tűnt ki. Ellenfelei között találjuk a toledói Alphonsus de Vargast, aki a *Ratio ad reges et principes Christianos* című munkájában figyelmeztette a fejedelmeket, hogy a jezsuiták világhatalomra törnek. Erről a munkáról Forer a következőket írta: „*Nihil hucusque videtur exiisse in Societatem [Iesu] rabiosius*”.

Pap Ferenc székelyudvarhelyi jezsuita plébános és misszionárius 1650 táján 88 forint adományt juttatott el fogadalomból a nagyszombati jezsuitákhoz, hogy azt valami jámbor célra fordítsák. A nagyszombati rektor művészi körtefa oltárszekrényt készíttetett rajta az Egyetemi Templom Xavéri Szent Ferenc-oltárára. Valószínű, hogy mire ez a kegyes adomány rendeltetési helyére érkezett, a misszionárius már nem tartózkodott Erdélyben, vagy bujdosóként a katolikus urak udvarházaiban rejtőzködött. II. Rákóczi György ugyanis kitiltotta a jezsuitákat, szerzeteseket és a misszionáriusokat az országból, bezáratta a kolozsmonostori jezsuita iskolát, melyben Milley István atya tanított egy rendtársával együtt, és megtiltotta a katolikus uraknak, hogy gyermekeiket külföldi, azaz magyarországi iskolába járassák. Ezzel arra kényszerítette őket, hogy erdélyi kollégiumokba küldjék fiaikat. Elűzte a plébániákról a nőtlen papokat azzal a megokolással, hogy jezsuitákat sejt bennük, ellenben az ellen már nem volt kifogása, hogy tizenegy házas licenciátus és tanító az egyházi törvények által előírt megyéspüspöki elbocsájtó levél nélkül, csupán hamis ajánlólevelekkel Hommonán át Zamoiski lengyel püspökhöz

forduljanak pappá szentelésükért. A félrevezetett püspök bizonyára arra a nyilvánvaló tényre támaszkodott, hogy Erdélyben nincs megyéspüspök és nagy a paphiány.

Az erdélyi jezsuiták veszkialtására János Kázmér lengyel király 1652-ben ismételtén kérte a fejedelmet, hogy hagyjon fel a jezsuiták üldözésével, III. Ferdinánd pedig Somogyi Ferenc egri nagyprépostot küldötte Gyulafehérvárra részletes utasításokkal, hogy a jezsuiták megmentésével az egész erdélyi katolicizmust meőrizzze. A király kifejtette utasításaiban, hogy a jezsuiták nem titokban, lappangva és a törvények kijátszásával tartózkodtak Erdélyben, hanem a fejedelmek tudtával és a törvényhozás szabta keretek között működnek. Felidézte a részben általunk is már jól ismert tényeket. Vagyis, hogy még Bethlen Gábor vitte be magával Erdélybe a Temesvárt működő Vásárhelyi Gergely és Szini István atyákat, Gyulafehérvárt templomot, szőlőt és házat adományozott nekik, sőt egy ideig saját udvartartásából gondoskodott eltartásukról, majd Kolozsmonostorra küldte őket, ahol iskolát nyitottak és templomot építettek. Az 1615-i kolozsvári országgyűlésen a magyar király kérésére hatályon kívül helyeztette az 1610-i besztercei országgyűlés törvénycikkelyeit, amelyek sértették a katolikus vallás szabadságát és a jezsuita rend szerzett jogait. A katolikus urak közbenjárására azt is megengedte, hogy a jezsuiták megtelepedjenek Karánsebesen, a Partium déli részében. I. Rákóczi György, a fejedelem atyja, de még maga II. Rákóczi György is esküvel kötelezték magukat arra, hogy az elődök idején hozott törvényt meg tartják.

A királyi beavatkozásnak aligha volt komoly hatása. Milley István, a monostori iskola egyik tanára jelentette Palkovics atyának Nagyszombatba, hogy a fejedelem villámszerűen lecsapott a jezsuitákra és január 22-én és 23-án megparancsolta nekik, hogy 25 nap alatt hagyják el az országot. Hivatkozott az 1607-i és 1610-i törvényekre, amelyek kitiltották a jezsuitákat a fejedelemségből, törvényen kívüli állapotba helyezte őket, és szigorú megtorlások mellett megtiltotta alattvalóinak, hogy a szerzeteseket befogadják, rejtegessék. Rákóczi György nagyon jól tudta, hogy ezeket a törvényeket később visszavonták és a jezsuitákat a törvény tekintélye védte, ezért joggal jegyezte meg Milley, hogy sok tekintetben a katolicizmus iránt táplált gyűlölete indította a fejedelmet a törvényellenes intézkedés foganatosítására. Végül Milley, majd Sámbar Máttyás székelyudvarhelyi jezsuita plébános megjelentek Gyulafehérváron a fejedelem előtt, és jogi érvelésükkel elérték azt, hogy legalább egy időre megtúrte őket.

A katolikus urak tehetetlenül állottak a fejedelmi erőszakkal szemben. Rákóczi egyik várkastélyába hívatta őket, és kemény hangon kérdőre vonta, amiért megvédték és rejtegették a jezsuitákat, ahelyett hogy elősegítették volna távozásukat. Az urak kifejtették, hogy meg voltak győződve a jezsuiták ártatlanságáról, és mindvégig bíztak a fejedelem igazságosságában, törvénytiszteletében. Erre a fejedelem magából kikelve esküdözve hangoztatta, hogy nem túri a jezsuitákat az országban, ügyük nem tartozik az országgyűlés elé, amely régen ítélkezett felettük. Az urak jogi érvelései csak fokozták dühét és makacsságát. Kijelentette, hogy az államügyész perbe fogja mindazokat, akik jezsuitákat rejtegetnek. Azt követelte,

hogy őrizzék ki a szerzeteseket, az urakat pedig szokásához híven azzal félemlítette meg, hogy elkobozza a birtokaikat.

A lengyelországi nuncius, az észak-itáliai Lodi város püspöke 1653 tavaszán jelentette a Kongregációnak, hogy az erdélyi fejedelem szövetséget kötött a török szultánnal, aki díszkarddal ajándékozta meg őt. A díszkardot a táborban nyújtották át a szultán megbízottai. A pápai követ ennek a politikai fordulatnak tulajdonította, hogy a fejedelem a jezsuiták és a katolikus vallás ellen fordult. A Kongregáció június 30-án arra buzdította a nunciust, hogy folytassa mentő tevékenységét a lengyel királyi udvarban, és hasonló kéréssel fordult a regensburgi birodalmi gyűlésen tartózkodó D'Elci nunciushoz is. A helyzet lényegében nem változott a következő hónapokban sem, amikor az erdélyi papság két kiválósága, Szépvízi Pál maros- és Olasz Pál udvarhelyszéki főesperes panaszkodtak a jezsuiták elűzése miatt, és hangoztatták, hogy a fejedelem új Angliát és Genfét akar létesíteni Erdélyből.

Az 1654. év júniusában Damokos és Loparai személyesen megjelentek az Örök Városban, hogy mind a ferencesek, mind pedig a missziók helyzetéről tájékoztassák a Kongregációt. Damokos elmondta, hogy az erdélyi urak küldték Rómába, azzal a megbízással, hogy helyezze a pápa lábaihoz a lelkek üdvösségét célzó könyörgéseket, nehogy teljesen elhamvadjon a katolikus hit ama kis szikrája is, ami Rákóczi üldözése után megmaradt. Kevés a nőtlen és sok a házas és ágyas pap, akik megígérték a fejedelemnek, hogy a megmaradt katolikusokat is átterelik a kálvinizmusra. Nincs püspök, aki papokat szentelne, Magyarországra pedig tilos szentelés miatt menni. Közölte azt is, hogy a monostori iskola megszüntetése nagy csapás volt az erdélyi katolikusokra, mert a szerény keretek közt működő és elsősorban egyházi célokat szolgáló ferences iskolák nem pótolják a hiányt, a fejedelem pedig arra kényszerítette az erdélyi urakat, hogy protestáns kollégiumokba küldjék fiaikat.

Egyelőre újból a ferencesekre hárult az erdélyi katolicizmus megmentésének feladata, noha az őrségben dúló ellentétek korántsem szűntek meg, sőt a következő években végzetes hevességgel lángoltak fel a bosnyákok elviselhetetlen erőszakosságai miatt. A Kongregáció az új missziófőnök, Damokos kérésére De la Haye konstantinápolyi francia követ segítségével megkísérelte, hogy a Díván pasáin keresztül mérséklésre bírja Rákóczi Györgyöt, főképpen az erdélyi katolikus ifjúságnak szabad külföldi iskoláztatása ügyében.

* * *

Még javában tombolt a vallásüldözés vihara, amikor Szalainai István 1653. január 25-e táján hetvennégy éves korában rövid szenvedés után meghalt. Hosszú életéből ötvenhárom évet töltött Szent Ferenc szerzetében és huszonhármat Erdélyben. Alig néhány nappal halála előtt, január 20-án írta a Propagandához utolsó levelét, amelyet akár végrendeletének is lehet nevezni. Leírta, hogy gyenge, beteges, szemei rosszak, a halál közeledését érzi, ezért azt kérte a Kongregációtól, hogy adjon jó utódot, aki halála után folytatja az általa megkezdett missziós munkát.

Tíz nap múlva az őrség és a misszió vezetői: Jegenyei Ferenc és Aliga István tényleges kormánytanácsosok, Somlyai Miklós kormánytanácsosságot viselt öreg szerzetes és Imotai Simon helyettes őr jelentették, hogy néhány nappal előbb az őr és missziófőnök eltávozott az árnyékvilágból. Kiemelték alapvető érdemeit, amelyeket az őrség és a misszió megszervezésében, továbbá a belső szerzetesi élet békéjének megőrzésében szerzett. 1653. február 10-én Lippai István a bosnyák rendtartomány kormánytanácsosa és a csíki kolostor guardiánhelyettese emlékezett meg az elhunyt helytartó és missziófőnök, a „Kongregáció igaz szolgájának” és az őrség alapítójának nagy szolgálatairól.

Szalinaival valóban alapvető jelentőségű munkát végzett mind az erdélyi ferencesek, mind az erdélyi katolicizmus történetében. Megindította a szerzet belső megújulásának lassan, de határozott irányban haladó folyamatát, megerősítette a közösségi élet fegyelmét, előmozdította a szerzetesi szellem megszilárdulását, a szerzetesi hivatások gyarapodását. Az ő érdeme Damokos Kázmér és Jegenyei, Kájoni János és Taplóczi István szerzetesek, a következő nemzedék vezető egyéniségeinek felnevelése. Józan mérséklettel fenntartotta a békét a szigorított és a mérsékelt obszerváns, a magyar és bosnyák elem állandó torzsalkodásai között, amelyek halála után végtelenül kiélezték a kezdetektől fogva fel-feltörő feszültséget.

Szalinaival halhatatlan érdemei vannak az erdélyi apostoli missziók megszervezésében és fejlesztésében, és így az erdélyi katolicizmus megmentésében és talpra állításában. Mint apostoli misszionárius, majd apostoli missziófőnök, végül mint püspöki helytartó és vizitátor állandó küzdelmek és ellentmondások között javított a papság életét, a hívek vallásosságát, növelte a katolikusok öntudatát, a senyvedő katolicizmusba új erőt öntött, hogy átvészelve az elnyomatás és az üldöztetés válságát.⁵⁹

⁵⁹ MOL MKA Acta Ies. (E 152), Reg., Coll. Tyrnavien., fasc. 7, n. 1 és 140; uo., Coll. Cassovien., fasc. 10, n. 26 és 46. – APF SOCG vol. 408, fol. 194. 195. 196. 197 és vol. 82, fol. 167 (Damokos az erdélyi nemesség tárgyalásáról a fejedelemmel, 1640. június 16.). – SOCG vol. 96, fol. 278 (Szalinali levele Fulgenzio kapcsán, Csík, 1646. június 13.). – SOCG vol. 269, fol. 1 (Jegenyei, Lippay, Somlyai Miklós és Imotai Simon levele Szalinali haláláról, 1653. január 30.). – Uo., fol. 2 és fol. 11 (Szalinali utolsó levele 1653. január 20.). – Uo., fol. 12 (Szépvízi Pál marosi és Orosz Pál háromszéki főesperes Damokost ajánlják). – Uo., fol. 13 (Lippai István csíki vikárius Petrus Bulgarust ajánlja, Csík, 1653. február 20.). – Uo., fol. 42 (Modesto da Roma, Kolozsvár, 1653. január 2.). – Uo., fol. 47. 49. 50 (Nicolaus a Salinis beadványai, 1650). – Uo., fol. 51 (Nicolaus Maganovicz a Salinis beadványa, 1650). – Uo., fol. 67. 80. 81 (Damokos beadványai a nős papok ellen). – Uo., fol. 82. 83. 157. 158 (Loparai beadványai). – Lettere, vol. 24, fol. 114v (Szalinalinak Thomassiról, 1646. szeptember 22.). – Uo., fol. 125v (Szalinalinak az ingatlan birtoklás elvetéséről, 1646. október 15.). – Uo., fol. 139v (Thomassinak útiköltségéről, 1646. november 27.). – Lettere, vol. 29, fol. 126 (a lengyel nunciának az erdélyi fejedelem katolikusok elleni intézkedéséről, 1653. június 30.). – Uo., fol. 127 (a bécsi nunciának az erdélyi fejedelem katolicizmus elleni lépéséről, 1653. június 30.). – Lettere, vol. 30, fol. 104 (Damokoshoz, hogy legyen gondja a szét-húzás elkerülésére, 1655. október 6.). – KARÁCSONYI, Szent Ferenc rendjének, II. 227. – Szalinali 1653. január 20-án megérezte, hogy a halál küszöbén van, a kormánytanács pedig 30-án jelentette, hogy meghalt. SOCG vol. 269, fol. 1. – Szalinaliról még: APF SC Germania vol. 1, fol. 239.

2. FULGENZIO DA IESI ÉS MODESTO DA ROMA KÜLDETÉSE

Fulgenzio da Iesi erdélyi missziója

Fulgenzio da Iesi azok közé az olasz szerzetesek közé tartozott, akiket a ferences rend központi kormányzata azzal a rendeltetéssel küldött hazánkba, hogy előmozdítsák a magyar rendtartományokban az egyetemes ferences megújítási mozgalmat, amely a Trentói Zsinat nyomán megindult. Már az első könyvben megismerhettük, hogy tudományosan képzett és mély lelkiségű szerzetes volt, de mivel nem ismerte közelebbről a magyar egyházi életet, a böjti fegyelem magyarázásában szembehelyezkedett az országban elterjedt és pápai felmentésen alapuló enyhébb gyakorlattal, amiből országos vita keletkezett. A szerzetes a rendi újjáépítő munkán kívül mint apostoli misszionárius hathatósan résztvett a szalvatoriánus ferencesek királysági, hódoltsági és erdélyi misszióiban is. A böjtvíta idején 1638. április 20-án felhatalmazást kapott, hogy négy szerzetessel Erdélybe vonulhasson a székelek közé, Lósy Imre miatt azonban csak a negyvenes évek elején, Lippay György primás segítségével tudta megvalósítani apostoli küldetését. A mellé beosztott olasz szerzetesek közül ekkor egyik sem érte el Erdélyt. Fulgenzio Csíki Gergely mariánus, Felicinus és a bosnyák származású, de magyar érzelmű Banjalukai Ferenc szalvatoriánus rendtársak kíséretében valószínűleg a Hódoltság felől 1643 őszén jutott be szerencsésen Erdélybe, még mielőtt I. Rákóczi György betört a Királyságba.⁶⁰

Szalinaí és az erdélyi szerzetesek felfigyeltek az új missziós társaság váratlan megjelenésére. Szalinaí, nem alaptalanul, attól félt, hogy a fejedelem nem egyezik bele a szerzetesek létszámának emelésébe, egyébként személyének háttérbe szorítását, az addig elért vívmányok kockáztatását és a szerzetesi élet összehangolásának újabb veszélyét látta az olasz főnök működésében. Magyar és bosnyák rendtársai, akik irtóztak a szerzetesi szigorítástól, közös nevezőre jutottak vele. Az erdélyi urak a Kongregáció iránti tiszteletből szállást készítettek a jövevénynek, noha Szalinaí nyomására kifejezték aggodalmaikat, elsősorban a hatalomkörök várható súrlódásai kapcsán. Fulgenzio ezért nem is kívánta magának a helytartói tisztséget, megelégedett a missziófőnöki és az őri tisztségek birtoklásával, amelyek közvetlenül nem érintették Szalinaí külső tekintélyét. Ugyanakkor rámutatott a nehézségek igazi okaira, amikor tájékoztatta a Kongregációt Szalinaí elzárkózásáról és a szerzetesek szembefordulásáról, fegyelmezetlenségéről, amelyet az urak többsége is megelégett.

A Kongregáció különböző forrású hírekből tapasztalhatta, hogy Fulgenzionak sikerült bejutnia Erdélybe és feltűnés nélkül megtapadnia. A fejedelem, talán éppen

⁶⁰ Fulgenzio 1643. június 26-án még Velencéből jelentkezik (TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1353–1354; APF SOCG vol. 87, fol. 258), 1643. július 29-én már Bécsben tartózkodik (TÓTH, *i.m.*, II, 1355–1356; SOCG vol. 87, fol. 61), majd 1643. augusztus 26-án Galgócra adott hírt magáról, ahonnan a nyelvtanulás szükségességéről írt (TÓTH, *i.m.*, II, 1371–1372; SOCG vol. 87, fol. 159), illetve missziót kért három társának, Csíki Gergelynek, Feliciánnak és Banjalukai Ferencnek (TÓTH, *i.m.*, II, 1373–1374; SOCG vol. 87, fol. 158).

azért, hogy kedveskedjen a katolikusoknak a támadás megindítása előtt, szemet hunyt a veszélytelen idegen letelepedése felett, s nem toloncoltatta ki.

Fulgenzio életét nem Rákóczi, hanem a lázadó csíki szerzetesek keserítették meg, ezért ugyanazt tette, amit Szalainai tíz-tizenöt évvel előbb: kivonult a békétlenség helyéről, és a Lázár-család szárhegyi birtokán szerény kolostort épített magának, ahonnan vándormissziót folytatott.⁶¹ Kíséretében találjuk Kolozsvári Bertalan rendtársat, aki mindvégig hűségesen kalauzolta az idegen szerzetest. Fulgenzio szomorú tapasztalatokat szerzett székely körútjain: hetven–nyolcvan éves aggasztánokat talált, akik még sohasem gyóntak, áldoztak. Segéderőket kért a Kongregációtól, de belátta, hogy a Rákóczi-féle felkelés miatt Erdély megközelíthetetlen a Királyság felől. Ezért inkább azt javasolta, hogy járuljanak hozzá Győri Ferenc kíségtőtestvér pappá szenteléséhez, akit csupán szembaja akadályozott meg tanulmányainak folytatásában. Már mint kíségtőtestvér gyakran prédikált a főnök vándorútjain. VIII. Orbán azonban a rendben tapasztalt visszaélések miatt nem engedélyezte, hogy a testvért kiemeljék a kíségtő rendtársak közül és a papságra szánt szerzetesek sorába helyezték. A Kongregáció nem járult hozzá ahhoz sem, hogy Soardus (Zoardus) András szentmártonhegyi bencés misszionáriusi minőségben Erdélyben maradjon. Az engedély megadásához elsősorban saját apátjának ajánlására lett volna szüksége.

Noha Fulgenzio kitért a csíkiek elől, sőt a hivatalos három év leteltével az őri tisztet is átadta Szalainainak, az ellenségeskedés nem szűnt meg iránta. Évről évre újabb és újabb felterjesztésekben és Rómába menesztett megbízottak által sürgették visszahívását. Előbb Breschi András teológiai tanárt küldték az Örök Városba, aki azonban útközben Boszniában meghalt. Ingoli levelét, amelyben a titkár a Kongregáció közeli határozatát ígérte, a bosnyák szerzetesek továbbították Erdélybe. Ekkor Thomassi Gábort, az őrség vizitátorát bízták meg, hogy sürgesse meg személyesen Fulgenzio távozását. Majd 1646. június 12-én Szalainai újabb felterjesztésben ostromolta a bíborosokat, és levelét Damokos Kázmér fehéregyházi, Loparai István mikházi, Csíkszeredai Márton csíksomlyói guardiánnal, továbbá Boszniai Marián és Somlyai (Csíksomlyói) Miklós kormánytanácsosok aláírásával is megerősítette. Thomassi kíséretében volt Jegenyei Ferenc ifjú szerzetes, akit mint tehetséges tanulót a rend római főiskolájába, az *Ara Coeli*-kolostorba szántak. A Kongregáció nem adott hitelt a sürgetéseknek, a törvénycikkekre való hivatkozásnak, mert látta, hogy Fulgenzio gyökeret vert a fejedelemségben.⁶² Mindamellet 1646. október

⁶¹ Megjegyezzük, hogy már működése legelején a felső-magyarországi sebesi rendházba küldte Szentkereszti Vincét, akit a felkelő erdélyi katonák börtönbe vetettek, míg Körmendi Miklós segítőtestvért megölték, a kolostort és templomot pedig felgyújtották, kirabolták és a kegytárgyakat a folyóba dobálták.

⁶² Az erdélyi obszervánsok, illetve Szalainai levele a Propaganda Kongregációhoz. Csíksomlyó, 1646. június 12–13. Kiadva: TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1507–1508 és 1509–1510 (APF SOCG vol. 93, fol. 277 és 278). – Desmanics János ajánlása Thomassi számára. Karánsebes, 1646. június 22. Kiadva: TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1513.

5-én megújította Szalinali felhatalmazását, és megengedte neki, hogy azokat munkatársaira is átruházza.

Fulgenzio egészsége nem állt arányban buzgalomával, még 1644. szeptember 23-án jelentette, hogy állandóan betegeskedik, láz emésztí szervezetét. Valószínűleg gyógyulást keresett Bécsben, ahol 1645 nyarán találjuk, és ahonnan szeptember 5-én kiállított útlevéllal tért vissza Erdélybe. Egy év múlva, 1646. október 4-én a rendalapító Assisi Szent Ferenc napján meghalt. Halálos ágyán megbízta hűséges munkatársát és helyettesét, Kolozsvári Bertalant, hogy mielőbb jelentse halála hírét a Kongregációnak, és kérjen utódul olyan férfiút, aki a megnyitott úton halad a szárhegyi apostoli misszió fejlesztésében. Bertalan atya Ferenc testvérként menesztette Rómába, hogy a végső rendelkezésnek eleget tegyen.

Fulgenzio szelleme nem enyészett el: a Kongregáció Modesto da Roma kinevezésével gondoskodott a missziós munka folytatásáról és a rendi reform meggyökereztetéséről Erdélyben.⁶³

⁶³ APF SOCG [Mem.] vol. 408, fol. 192 (erdélyi ferencesek levele Fulgenzio ellen, Mikháza, 1643. április 26; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 1416–1418). – Uo., fol. 193. 194. 195. 196. 197. – SOCG vol. 89, fol. 222–223 (Fulgenzio beszámoló megérkezéséről és letelepedéséről Szárhegyen, 1644. június 29.; TóTH, *Relationes missionariorum*, 258–266). – Fulgenzio levele, 1644. január 1. SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 296–300. – SOCG vol. 90, fol. 275 (Fulgenzio beszámolója ténykedéséről, a csíkiek érzelméről ellene, kéri Győri Ferenc felszentelését, Szárhegy, 1645. január 1.; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 1458–1462; SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 301–303). – Uo., fol. 284 (a lázas Fulgenzio Szárhegyről a sebesi kolostorban történt eseményekről, 1644. szeptember 23.; TóTH, *i.m.*, II, 1445–1447; SÁVAI, *i.m.*, 304) – SOCG vol. 93, fol. 268 (Desmanics, Karánsebes, 1646. június 22.; TóTH, *i.m.*, II, 1511–1512). – Uo., fol. 277, (Szalinali levele Fulgenzio ellen a rendtársak aláírásával, 1646. június 12.; TóTH, *i.m.*, II, 1507–1508; SÁVAI, *i.m.*, 304–305). – SOCG vol. 96, fol. 304 (Kolozsvári Bertalan tudatja Fulgenzio halálát, Szárhegy, 1647. február 4.; SÁVAI, *i.m.*, 313–314). – SOCG vol. 219, fol. 418–419 (Fulgenzio végrendelete, Görgény, 1646. augusztus 18.; TóTH, *i.m.*, II, 1522–1524; SÁVAI, *i.m.*, 322–324). – Acta, vol. 16, fol. 205. 269. 484 (TóTH, *i.m.*, II, 1461–1462). – Acta, vol. 17, fol. 218. – Lettere, vol. 21, fol. 186v–187r (a bécsi nuncius figyelmébe ajánlják az új ört, Fulgenziót, 1643. május 2.). – Lettere, vol. 23, fol. 38 (Fulgenzionak ajánlják, hogy tárgyaljon munkatársai ügyében a főbiztossal, 1645. március 21.). – Uo., fol. 210 (Fulgenzionak válasz 1645. január 1-ei levelére, Győri Ferenc felszentelését nem látják jónak, 1645. december 18.). – Fulgenzio erdélyi működésének összefoglalása: GALLA, *Fulgenzio*, 25–31; [Uő], *Simándi István vál. erdélyi püspök*, 27; [Uő], *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 21. 85. 88. 136; KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 34 és 227. – Szentbenedeki Ferenc szalvatoriánus tartományfőnök 1633. szeptember 24-én Szokolcáról értesítette Fulgenziót, hogy Somlyai atya társaival együtt 17-én szerencsésen megérkezett, ellenben Mindszentyh Benedek atya július 5-én a Tiszába fulladt („in Tibisco submersus est”). Antonio Barberini kardinális 1634. február 13-án értesítette Fulgenziót, hogy a pápa apostoli misszionáriussá nevezte ki Magyarországra, ahová a rendi előjárók teológiai *lector*-nak küldték. Intette őt attól, hogy eretnek prédikációkon és istentiszteleteken vegyen részt. Április 25-én Giovanni Battista da Campagna rendfőnök Conrado da Colle Amato felszentelt pap és Daniele da Berenzone kíséretestvér kíséretében a magyar rendtartomány kérésére hazánkba küldte hittudományi *lector* minőségben. A két szerzetesről többé nem esett szó. Esztergomi Főegyházmegyei Könyvtár, Collectio Batthyányiana, Eccl. Extraordinaria, 1/II, Curia Romana. – Fulgenzio Erdélybe szóló útlevele (*Salvi passus litterae*) 1645. szeptember 5-ei kelettel készült Bécsben. MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1645/350.

Modesto da Roma Fulgenzio utóda

Modesto személye akkor került előtérbe, amikor a Kongregáció Lorenzo da Monte Albordo és Giuseppe da Milano rendtársakkal együtt őt is beosztotta Fulgenzio mellé az erdélyi apostoli misszióba. Modesto és Lorenzo szerzetesek valamivel később indultak, mint a missziófőnök, és az észak-itáliai hadak, valamint a nyomukban járó pestisjárvány miatt Bolognában rekedtek. Fulgenzio azt ajánlotta nekik, hogy vagy Anconától tengeren, majd Laibachon és Grácon át, vagy pedig hatalmas kerülővel Genova, Milano, Trento és Innsbruck irányából közelítsék meg Magyarországot. A két szerzetes hosszas és életveszélyes utazás után el is érte a galgóci kolostort, ahol megpihentek azzal az elhatározással, hogy nekivágnak a Hódoltságának, és a gyöngyösi kolostorban, amely a szalvatoriánusok legnépesebb rendháza volt, egy időre megtelepednek, hogy megtanulják a magyar nyelvet. Lorenzo testvért közben ágyba nyomta a magyar „éghajlat”, vagyis a mocsaras kigőzölgésekből származó *morbus hungaricus*. 1643 őszén végül el is vergődtek Gyöngyösre, de a járvány miatt hamarosan elhagyták a helyet, sőt Nagyszombat–Pozsony irányában Magyarországot, annál is inkább, mivel híre járt, hogy I. Rákóczi György fejedelem a törökkel–tatárral szövetségbe lépésre készül. A trentói kolostorban várták be a Kongregáció intézkedését. Lorenzo a Luzern-völgyi rendi misszióba kapott beosztást, Modesto a *Santa Maria dell Arco*-templomban nagybőjti szentbeszédeket mondott, majd a Propaganda 1644. március 15-én megengedte neki, hogy visszatérjen rendtartományába, Rómába.⁶⁴

Modesto mindazonáltal nem adta fel a reményt, hogy egyszer majd bejuthat Erdélybe, Fulgenzio pedig annyira szerette és becsülte őt, hogy halálos ágyán utódnak jelölte ki. Így azután, amikor Magyar Ferenc kíséretestvér Kolozsvári Bertalan megbízásából Rómában járt, hogy saját pappá szentelésének ügyét és az utódlás kérdését előterjessze, személye újból előtérbe került.

A Kongregációban előadottak szerint a misszió központja a gyergyói hegyek közt a Szárhegyen épült szerény rendház volt, amelyet Fulgenzio akkor épített Lázár István főnemes birtokán és támogatásával, amikor látta, hogy a csíki barátok, magyarok és bosnyákok egyaránt a rendi főelöljárók és a pápai bréve rendelkezése ellenére kiűzték őt a kolostorból, amint kiűzték később a Rómából küldött főbiztost is. A Szárhegy oldalán feküdt egy temető három kápolnával, amelyek közül az egyik a Boldogságos Szűz nevére volt szentelve. Ide, az egyik kápolna mellé építették a kis rendházat, ahol Fulgenzio két évet és hat hónapot töltött apostoli

⁶⁴ Fulgenzio maga mellé kéri Lorenzo da Mont'Albordo (!), Modesto a Roma és Gioseffe a Milano rendtársakat (1643) (Тóгн, *Litterae missionariorum*, II, 1314–1315; APF SOCG vol. 406, fol. 49 és Acta, vol. 15, fol. 330). Lorenzo da Monte Albordo 1643. november 15-én Nagyszombatból jelentkezett és beszámolt a kitört pestisről, az erdélyi fejedelem támadásáról, illetve arról, hogy a trentói tartományba vonulnak vissza, ott várják az újabb utasításokat (Тóгн, *i.m.*, II, 1385–1386; SOCG vol. 87, fol. 187). Modesto 1643. november 18-án Pozsonyból jelentkezett hasonló tartalmú levéllel (*uo.*, II, 1387–1388; *uo.*, fol. 186), majd Trentóból 1644 tavaszán (*uo.*, II, 1403–1404; SOCG vol. 408, fol. 323 és vol. 89, fol. 220).

munkában. A plébános halála után átvették a plébánia vezetését, sőt a Csíkben üresen álló négy plébánia gondozását szintén elvállalták, noha a hónapokon át dühöngő pestisjárvány megbénította az életet. Szárhegy széles sugarú vallási gócpont lett, ahová főképpen Nagyboldogasszony és Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepein ősi szokás szerint hatalmas népsereg zarándokolt a temetőkápolnához. Erre a két ünnepre Kolozsvári pápai búcsúkat kért.

Ferenc testvér magával vitte gyergyai Ferenczi György pap levelét is, aki saját részére a breviárium napi mondásának kötelezettsége alól felmentést, három általa alapított kápolna számára pedig búcsúkat szeretett volna nyerni a Szentszéktől. Az atya előadta, hogy hetvenhárom éves, negyvenöt éve felszentelt pap, nőtlen és az erdélyi püspök megbízottja (*delegatus*). Érdekes levelében, amely 1647. január 22-én kelt Gyergyószentmiklóson, ezeket írja: „Mint hogi az egihazi miltosagba most negvenötödik eztendőben vagiok: De mind egez eletemet töltöttem el 73 Eztendót az zemem vilagia nem zolgal. Kerien tizt. Attiassagod az Rosariumra Indulgentiat pro horis Canonicis.” A plébános tehát azt kérte, hogy a breviárium helyett rózsafüzért mondhasson. Elmondása szerint voltaképpen három kis kolostort épített megfelelő kápolnákkal közösségben élő remeték számára. (A székely nép ma is különös tisztelettel viseltetik a remeték iránt. Csíksomlyó felett mind a mai napig fennáll egy ilyen remetelak, amelyben a kolostortól függő remete lakik.) Alapításai közül az egyik Belicsénben (Belitzen) volt a Nagyboldogasszony tiszteletére szentelt kápolnával. Ebben a kis rendházban a Boldogságos Szűz társulatába tartozó remetetestvérek laktak. A kápolna számára Nagyboldogasszony és Remete Szent Pál ünnepeire kért búcsút. A második rendház Gyergyószentmiklós mellett volt ugyancsak remetetestvérekkel és Üdvözítő Kínszenvedésének címére emelt kápolnával, amelyet a nép naponta szeretettel felkeresett. A kápolna számára Feketevasárnapra (Passióvasárnap) és Urunk menybemenetelének ünnepét követő szerdára folyamodott *indulgentiáért*. A harmadik kis rendház Kelyénfalván létesült jámbor nők számára Kisboldogasszony címére szentelt kápolnával, amelyet Fulgenzio szentelt fel.⁶⁵ Végezetül a jámbor pap kiemelte, hogy a szenthelyeket éjjel-nappal látogatja a nép. A búcsúengedélyezésnek biztos nyoma nincs ugyan, de feltételezhetjük, hogy megtörtént.

Az erdélyi missziók történetében fontos tény volt Modesto 1648 elején megvalósult kinevezése missziófőnökké. A szerzetes ekkor rendi hitszónok és a *Gianicolo*-hegyen levő *Montorio*-kolostorban a hittudomány *lectora* volt. Mint elődje esetében, a rendi előjáró előbb erdélyi őrré nevezte ki, és kérte a Kongregációt, hogy tegye őt a misszió főnökévé. A Kongregáció őt is pápai brévében nevezte ki, mint elődjét, hogy emelje tekintélyét az erdélyiek szemében. Beosztotta mellé Bernardino Flavone, Agostino da Sarzana, Agostino da Amelia, valamint Jászokay (Jászokay) Norbert szerzeteseket.

⁶⁵ Ferenczi épített még egy önálló kápolnát is a Biod-hegy tetején, Szent Anna tiszteletére. Ezt szintén Fulgenzio da Iesi szentelte fel.

Ez utóbbi nehezen lenyomozható egyéniség. Ekkor az osztrák obszerváns rendtartomány tagjaként szerepel a Propaganda előtt, két évvel előbb pedig Giovanni da Napoli rendfőnök megbízásából titkári és vizitátor-társi minőségben Gabriele Thomassi kíséretében járta be az erdélyi kolostorokat. Mint horvát származású ember jól ismerte a bosnyák ferenceseket, főképpen az erdélyieket, ezért azt ajánlotta a Kongregációnak, hogy bosnyákok helyett magyarokat, vagy magyarul tudó más rendtársakat küldjenek az erdélyi misszióba. Még 1647 szeptemberében gyalog elzarándokolt Rómába, hogy erdélyi missziós kinevezést nyerjen, és a Propaganda támogatásával megszerezze az erdélyi őrségbe való bekebelezését.⁶⁶ Noha Melzi bécsi nuncius bizalmatlan volt iránta, a Kongregáció beosztotta őt Modesto mellé. Mivel pedig leutazása hét hónapot vett igénybe, visszatérésekor a bíborosok tíz scudo útiköltséggel könnyítették meg erdélyi útját, azonfelül könyveket, misekönyveket, ostyasütőt és egyházi felszerelést adtak a misszió számára. A Propaganda ellenben újból elvetette Soardus erdélyi származású bencés kérelmét, bár a szerzetes ekkor már öt éve tartózkodott főapátja engedélyével Erdélyben, hogy öreg és szegény szüleit eltartsa, s mint oláhfalvi plébános lelkipásztori és térítők munkát folytatott. A Kongregáció ugyanis nem szokott apostoli missziót adni helyhez kötött plébánosoknak. Nem vette tekintetbe azt sem, hogy a szerzetes elsőrendű magyar hitszónok, képzett hittudós és példás életű pap volt.⁶⁷

Modesto Kornishoz és Szalainhoz intézett ajánlólevelekkel hagyta el Rómát. A Kongregáció előre látta, hogy Szalainai nehézségeket fog gördíteni Modesto hivatalba lépése és erdélyi tartózkodása elé is, ezért felszólította, hogy fogadja jó szívvvel az új szerzeteseket, akik az ő sürgetésére felállított őrség lelki felemelésének annyiszor hangoztatott ügyét fogják szolgálni. Modesto a Brenneren áthaladva megpihent Trentóban, ahol megállapodott Francesco da Roveredo szerzetessel, a Szent Vigiliusról nevezett rendtartomány tagjával, majd Magyarországon Antal és Elek magyar szerzetesekkel, hogy magával viszi őket Erdélybe, a rendfőnök és a Propaganda erre vonatkozó végzésének azonban nincs nyoma. Bécsben tisztelgett a császári nunciussnál, és bizonyára még az 1648. év őszén bejutott a fejedelemség területére.

A jövevények érkezése képzettség, szerzetesi fegyelem és buzgóság tekintetében kétségkívül nagy nyereség volt az erdélyi őrség számára, ugyanakkor a magyar nyelv tudásának hiánya nagymértékben leszűkítette érvényesülésük lehetőségét. Ezt megérezte Modesto is, ezért igyekezett lehetőség szerint magyar szerzetesekkel felerősíteni a szárhegyi missziót, amelynek Fulgenzio halálával már csak egy felszentelt pap tagja maradt, Kolozsvári Bertalan, a főnökhelyettes. Még elutazása előtt két fontos idevágó ügyet terjesztett a Kongregáció elé: sürgette Magyar Ferenc kísérettestvér pappá szentelésének engedélyezését, és felhatalmazást kért,

⁶⁶ Jaszky János Norbert levelei Bécsből, 1647. október 12. Lásd Tóth, *Litterae missionariorum*, II, 1590–1591 és 1592–1593; SOCG vol 94, fol. 109 és 113). Év nélküli beadványa, amelyben röviden sorsát is összefoglalja: APF SOCG vol. 269, fol. 84r.

⁶⁷ Zoardusról, aki Petky István foglyaként került Erdélybe lásd Fulgenzio levelét. Szárhegy, 1645. január 1. Tóth, *Litterae missionariorum*, II, 1458–1462; SOCG vol. 90, fol. 275.

hogy IV. Pius pápa rendelkezése ellenére a harminc éven alul levő szerzetesek is gyóntathassanak. Kiemelte, hogy a szerzetes sok nyelven beszél, és hogy a rendfőnök hozzájárult ehhez, miután a rendi hittudósokból álló bizottság a papságra alkalmasnak ítélte a testvért. Az 1648. májusi ülésen X. Ince pápa nem zárkózott el a kérdés teljesítése elől, de elrendelte, hogy a bíborosok tegyék azt komoly megfontolás tárgyává. Noha Modesto ismételten sürgette az ügy kedvező elintézését, a Kongregáció mégis következetesen „*negative*” választ adott. Nem vette figyelembe, hogy a testvér elvégezte a *humaniorát*, és inkább alázatosságból jelentkezett a kisegítőtestvérek közé, papszentelése pedig a rendfőnök megállapítása szerint nemcsak megengedhető, hanem a nagy paphiány miatt múlthatatlanul szükséges volt. A gyóntatási felhatalmazás megadásában a Propaganda már engedékenyebb volt, mind erdélyi, mind a svájci misszióban működő fiatal szerzeteseknek a rendi előljárók felelősségére megengedte, hogy világiakat gyóntassanak.⁶⁸

Modesto da Roma Erdélyben

Modesto megjelenése Fulgenzióéhoz hasonlóan nyomban kiváltotta a csíkiek ellenségeskedését. Nem fogadták be sem mint őrt, sem mint missziófőnököt. A Propa-

⁶⁸ APF SOCG vol. 408, fol. 322 (Modestót visszarendelik római zárdájába, miután nem sikerült Erdélybe bejutnia). – SOCG vol. 414, fol. 270–271 (Fulgenzio kéri Modesto Erdélybe küldését, 1647). – SOCG vol. 416, fol. 42 (szárhegyi magyar és erdélyi obszervánsok kéri Modesto kiküldését, mert már csak egy papjuk van). – Uo., fol. 141 (Modesto kérelme Magyar Ferenc felszentelésére). – Uo., fol. 142 (Modesto könyveket kér, Bolzano, 1648. június 3.). – Uo., fol. 187 (Modesto ajánlást kér a bécsi nunciushoz). – Uo., fol. 206 (bizonylat missziós szolgálathoz szükséges tárgyak átvételéről). Uo., fol. 214 (Jasz kay Norbert javasolja képzett, nem bosnyák szerzetesek kiküldését Erdélybe). – Uo., fol. 221. 223. 241. 253. 408. 584. – SOCG vol. 417, fol. 1 (Modesto viceprefektúra felállítását kéri Magyarországon). – Uo., fol. 17 (Modesto társai között említve Francesco Ungaro, Francesco de Roveredo, Antonio et Alexio Ungaro). – Uo., fol. 60 (Fr. Giovanni Croato, azaz Jasz kay Norbert kéri az osztrák provinciából missziót Magyarországra vagy Erdélybe). – Uo., fol. 63. 101. 108v. 166 (mindezek Magyar Ferenc felszentelése ügyében keletkeztek). – Uo., fol. 191 (Szalinali beadánya Fulgenzio ellen; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 1393–1394). – Uo., fol. 241 és 265 (Jasz kay Norbert Rómába érkezéséről). – Uo., fol. 318 és 475 (Modesto fakultásairól). – SOCG vol. 94, fol. 46 és 47 (információ az erdélyi hitéletéről; SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 309–310). – Uo., fol. 109. 113. 196 és ugyancsak SOCG vol. 96, fol. 218. 222. 283. 304 (Kolozsvári Bertalan Fulgenzio haláláról, búcsúkérelmek; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 1564–1566; SÁVAI, *i.m.*, 313–314). – Uo., fol. 305–306 (Ferenzi György gyergyószentmiklósi pap levele a három társulatról, 1647. január 22.; TóTH, *i.m.*, II, 1562–1564; SÁVAI, *i.m.*, 314–315). – Uo., fol. 307 (Modesto da Roma Galgócról jelentkezik, 1648. augusztus 28.). – SOCG vol. 269, fol. 35. 67. 71 (Modesto *memorialja*, 1651). – Uo., fol. 103–106 (Modesto első beszámolója 1649. június 18.; TóTH, *Relationes missionariorum*, 267–277). – Acta, vol. 15, fol. 330 (Fulgenzio Modestót kéri maga mellé; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 1315). – Acta, vol. 16, fol. 46. vol. 17, fol. 218 és 533. vol. 18, fol. 10v. 23v. 33v. 48v. 62v. 75. 115. 116. 133. 180. – Lettere, vol. 26, fol. 16r (a Kongregáció a bécsi nuncius figyelmébe ajánlja Modestót, 1648. február 3.). – Uo., fol. 16v (a Kongregáció Kornis Zsigmond figyelmébe ajánlja Modestót, 1648. február 3.). – Uo., fol. 40v–41r (a Kongregáció a velencei nunciushoz, hogy küldjön ostyasütőt és könyveket az erdélyi misszióba, 1648. március 23.). – GALLA, *Fulgenzio*, 26 és 31; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 7 és 37.

ganda intézkedésével szemben az erdélyi törvények tiltó cikkelyeire, a fejedelem esküjére, a protestánsok ellenkezésére hivatkoztak. Egyébként Modesto nem tudta eredetiben felmutatni a római okiratokat, mert útközben elvesztek. Szalainai kíséretében tisztelgett a tekintélyesebb uraknál, elsősorban az öreg Kornis Zsigmondnál, akinek átadta a bíborosok ajánló sorait. A nagy államférfi, vallásának szilárd támasza nagy szeretettel fogadta, és megígérte, hogy mindenben segítségére lesz. A halál azonban a katolikus vallás mérhetetlen kárára hamarosan elszólította őt az élet színteréről. Testvéröccse jóindulatú férfiú volt ugyan, de nem volt akkora súlya, mint bátyjának, akinek jelentős szerep jutott a Rákóczi-ház hatalmának megalapozásában. A többi katolikus vezető egyéniség a bosnyákok hatása alatt idegenkedéssel fogadta az olasz szerzetest. Sokan nyíltan távozásra szólították fel, ő azonban szelíd, de határozott hangon kijelentette, hogy csak az Egyház hatalmát ismeri el maga felett, a világi urakét nem, ezért őket is hasonló gondolkodásra hívta fel.

Nem csoda, hogy állandó torzszalkodások keserítették meg Modesto napjait. Csak nemrég halt meg I. Rákóczi György, akit idősebbik fia, II. Rákóczi György követett az erdélyi fejedelmi trónon. Valamelyik szerzetes bizonyára nagyobb nyilvánosság előtt azt a tapintatlan kijelentést tette, hogy az öreg fejedelem lelke elkárhozott. A kijelentés nagy feltűnést keltett, és az ifjú fejedelem fülébe jutott, aki elrendelte Szalainainak, Modestónak és az uraknak, hogy a bűnöst nyomozzák ki és büntessék meg. Szalainai és Modesto megindította a vizsgálatot és Modesto egyik munkatársára, a szalvatoriánus rendtartományból hozott Gyöngyösi Krizosztomra olvasták rá a szerzőséget. A betegesen fekvő Gyöngyösi nem tudott védekezni, Modesto pedig szabályszerű perrendtartás lefolytatása nélkül egyszerűen kiutasította őt Erdélyből. Ezzel az eljárással mindenesetre enyhítette az ellene szövődő ellentétek feszültségét, de az erdélyi missziót megfosztotta egy kiváló hitszónoktól és írótól. Krizosztom atya a Kongregációhoz fordult jogorvoslatért, de az intézkedés eredményét nem ismerjük. Előbb Sebesen telepedett le, majd 1656-ban és 1663-ban kecskeméti házfőnök volt, ugyancsak két ízben viselte a kassai házfőnökséget. Wesselényi Ferencné Széchy Mária támogatásával 1665-ben Lőcsén kiadta *Arany Gyapjából ékesített ruha...* című munkáját.

A ballaszt bedobása a tajtékzó hullámokba korántsem csendesítette le a gyűlölködés tengerét. Az olasz szerzetes, a rendi reform híve, jól látta, hogy a bosnyákok minden eszköz megragadására képesek, csak hogy eltávolítsák őt a fejedelemség területéről. II. Rákóczi György türelmetlen egyházpolitikája sem nyújtott számára biztató reményt, hogy nyugodtan megmaradhasson Erdélyben. Egyedüli támasza, Kornis Zsigmond meghalt, és a többi befolyásos erdélyi státusz-férfiú támogatására nemigen számíthatott. A jezsuiták és a szerzetesek ellen kibontakozó üldözésben tehát teljesen magára maradt. Ebben az örvénylő magára maradottságban eltökélte, hogy megalkuszik a kényszerhelyzettel és egyezsége lép a csíkiekkel. Titkos megállapodást kötött a magyarokkal és a bosnyákokkal: Szalainai javára lemondott mind az őri, mind a missziófőnöki tisztségéről, noha mind a két hivatal a Kongregációtól és a rendfőnöktől kapta. Ez volt a feldúlt béke helyreállításának

az alapfeltétele. Megegyeztek továbbá abban, hogy megszakítanak minden összeköttetést a szalvatoriánusokkal, akik szüntelenül arra törekedtek, hogy az őrséget bekapcsolják rendtartományukba. Megfogadták, hogy ezentúl szent békeességben élnek együtt magyarok és bosnyákok, obszervánsok és szigorítottak, nem bántják egymást, nem jelentgetik fel egymást a világi uraknál és a protestáns hatóságoknál. Kimondták, hogy nem fogadják be az őrség kötelékébe Jasz kay János Norbertet, „folytonos kóborlásai és botránnyai” miatt. Jasz kay tudniillik, amikor Rómából Erdélybe érkezett, és megtudta, hogy Dezmanics János a bosnyák szerzetesek dél-magyarországi missziófőnöke erdélyi útjában elvitte Fulgenzio missziójának pecsétnyomóit, átment a Hódoltságba. Lippán meg is találta azokat és átadta az új missziófőnököknek. Ilyen körülmények között, a bosnyákok állandó ellenérzéseitől övezve azonban nem maradhatott Erdélyben, hanem visszatért Rómába, és arra hivatkozva, hogy rövid tevékenysége folyamán több embert megtérített és megkeresztelt, érdemei jutalmául a rendtartományi kormánytanácsosi címet kérte a Propaganda támogatásával, hogy ezáltal a rendben némi megkülönböztetéshez jusson.

Modesto da Roma egy ideig folytatta azt a lelkipásztori és térítő munkát, amelyet elődje megkezdett. Ő is elhagyta Csíksomlyót és Szárhegyről járt ki a környék katolikus falvaiba, a gyergyói szék helységeibe. Egy egykorú jelentés barokk lelkese-déssel írja le a terület természeti szépségeit és gazdasági előnyeit, a hegykoszorúzza völgyeket, amelyek bővelkednek gabonában, háziállatokban, vadakban, különféle savanyú és kénes forrásokban, csupán a szőlőt nem bírják megérlelni, ezért a lakosság kitűnő sört iszik. A szerzetesek gyakran felkeresték Gyergyószentmiklóst, Tekerőpatakot, Gyergyóditrót, Gyergyóremetét, Alföldet, Hunfalvát, ahol prédikáltak és miséztek. A szárhegyi kolostorban szerény iskolát is nyitottak.

Miután Szalainai javára lemondott vezető állásairól, amit a Kongregáció is megerősített, Modesto ötödik kerék lett az őrségben. Védtelenül állott az ellenséges érzésű szerzetesekkel, a fejedelemmel és Petky István csíki főkapitánnyal szemben, aki a rendbontó olaszok és bosnyákok visszahívását sürgette a Propagandánál. Modesto ezért – felhasználva az 1651-es római rendi egyetemes káptalan összehívását – elhagyta Erdélyt és visszatért az Örök Városba. Bár nem sikerült elérnie, hogy a káptalan szavazó tagjai közé bejusson, s hogy valamely rendi kiváltságot szerezzen magának, mégis Rómában maradt. A bujkáló szerzetes nem maradt sokáig háttérben: nemsokára a Tiberisen túl a pápai székváros régi nagy kikötője mögött, a *Basilica Santa Cecilia* közelében épült ősi ferences kolostor, a *San Francesco in Ripa* házfőnöke lett, majd hosszú éveken át a rendi világmisszió kúriai ügyvivője volt, és mindvégig különös érdeklődéssel kísérte a székely missziók fejlődését.

Távozott Szárhegyről Kolozsvári Bertalan rendtárs is, akiről 1648 után hallgat a krónika. Noha erdélyi származású volt, Kolozsvári is, mint sok más erdélyi és székely ferences, a szalvatoriánus rendtartományban töltötte élete fennmaradt szakaszát, ahol előkelő vezető tisztségeket viselt. Már erdélyi missziója előtt 1644-ben szécsényi házfőnök volt, 1651-ben a szegedi kolostor élén találjuk, ahol 1659-ben és 1671-ben ismételten guardián lett, 1657-ben és 1665-ben a kecskeméti

rendházat és plébániát vezetete, mindkét alkalommal mint Gyöngyösi Krizosztom közvetlen utódja. 1660-ban és 1662-ben újra Szécsényben kormányoz, végül 1672-ben Gyöngyösön guardián, ahol valószínűleg befejezte tevékeny életét.

A misszionáriusok távozásával megüresedett a szárhegyi apostoli misszióház, amint kevéssel előbb feladták a fehéregyházi kis kolostort is. Modesto ez utóbbi elvesztését Damokos Kázmér gyengességének tulajdonította, holott mind a két intézmény ideiglenes szünetelését a Rákócziak türelmetlen egyházpolitikája okozta. Az események alakulásának érdekes játéka, hogy Szárhegy második alapításának az ideje egybeesik Modesto második erdélyi küldetésével, amelyről később szólunk.

Mikháza, a bosnyákok székháza egyelőre elkerülte a válságot: a bosnyákoknak sikerült elterelni róla a fejedelmek figyelmét. A térítő munkát itt a magyar elem végezte. Magyar Gergely atya megtérített egy bizonyos Charasztor (?) nevű urat, aki addig a zsidó vallást követte, valószínűleg a zsidózó szombatosok felekezetéhez tartozott. Részben az ő segítségével, részben a környékbeli hívek tömeges hozzájárulásával a szerzetesek egy kisebb templomot építettek, amelynek hosszúsága 18 lépés és szélessége 9 lépés volt, három oltárral. Azonfelül nyolc szerzetesi szobácskával még a kolostort is kiszélesítették.⁶⁹

Modesto missziót szervez Magyarországon

Mivel Modesto missziós küldetése Magyarországra is kiterjedt, a buzgó olasz szerzetes külön missziót szervezett az ország északkeleti területén a Tisza felső folyása és a Szamos között, amelynek vezetését egy helyettesre bízta. A Kongregáció hozzájárult ahhoz, hogy – tekintettel a nagy távolságra és a politikai határookra – a rendfőnök által felterjesztett magyar szerzetes vegye át a misszió irányítását. Modesto azonban Bernardino Flavone szigorított ferencset a Szent Vigilius rendtartomány

⁶⁹ APF SOCG vol. 218, fol. 73 (Gyöngyösi Krizosztom levele a meghalt fejedelmet sértő kijelentésről, Szászsebes, 1649. szeptember 4.; SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 318–321). – Uo., fol. 74 (Petki István levele Modesto ellen, 1649. május 28.; SÁVAI, *i.m.*, 321–322). – Uo., fol. 84 (Tarnóczy Mátyás váci püspök levele). – Uo., fol. 130 és 189. (a szalvatoriánusok szupplikációja). – Uo., fol. 190 (Modesto más főnököt javasol, engedélyt kér Bernardino Flavone számára). – Uo., fol. 213 (Modesto lemondását ajánlja). – Uo., fol. 256 (Tarnóczy váci püspök a Rómába utazó Flavone ügyei intézésével megbízza, 1652. június 17.). – Uo., fol. 257–258 (emlékirat a bogdányi misszióról). – Uo., fol. 554. – SOCG vol. 269, fol. 24. 33. 40 (Modesto Csíkból, 1649. március 8.). – Uo., fol. 41–42 (Modesto, Kolozsvár, 1652. január 2.). – Uo., fol. 43. 67. 69. 71 (Modesto beadványa, 1651). – Uo., fol. 84 (Jaszky János Norbert beadványa addigi működése bemutatásával). – Uo., fol. 103–106 (Modesto jelentése, 1649. június 18.; lásd az előző jegyzetnél). – Uo., fol. 121 és 126–128 (Modesto jelentése 1650 körül; TÓTH, *Relationes missionariorum*, 278–284). – Uo., fol. 131–135 (Modesto az erdélyi misszióról). – Acta, vol. 19, fol. 381 (a bosnyák Miklós testvér kérelmének referálása). – Acta, vol. 20, fol. 59 (az erdélyi prefektúra visszaállításáról írt Szalinai-levél referálása). – Lettere, vol. 26, fol. 167v és 40v–41r (vö. az előző jegyzetben). – Lettere, vol. 28, fol. 26 (Szalinainak, 1651. június 21.) és fol. 31v–32r (Szalinainak, ha nem akar idegeneket befogadni, kifogástalan rendtagokat szervezzen be a misszióba, 1651. augusztus 5., lásd már korábban is). – KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 91. 95. 169. 172. 619; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 88.

tagját bízta meg, akit Trentóból hozott magával, és beosztotta melléje Gyöngyösi-Gottmann Gergelyt és egy bizonyos Miklós atyát, akiben az erdélyi származású Baróti Miklóst sejtethetjük. Barótit Gyöngyösi Krizosztommal együtt Szegedy Ferenc szalvatoriánus tartományfőnök a kormánytanácsosok hozzájárulásával rendelte Modesto mellé,⁷⁰ Gergely atya pedig, aki korábban világi pap és plébános volt, a sebesi kolostorban csatlakozott az ott pihenő olasz szerzeteshez.

A misszióknak ezúttal is szilárd alapot adott a környékbeli katolikus földesurak odaadó támogatása, akiknek segítségével a misszionáriusok főképpen a szórványkatolikusokkal foglalkoztak. Itt voltak nagybirtokosok Esterházy Miklós nádor fiai, László, Pál és Ferenc, a már közelebről ismerős Melith György és Péter, Nyáry Zsigmond és Pethő Sándor. Egy ismeretlen köznemes kis templomot épített, ahová összegyűjtötték a vidék szórványait. Bogdányban már kolostort is emeltek kilenc szerzetesi szobával és tágas ebédlővel, ahol a nemesek megtárgyalták a hitterjesztés ügyeit. Ingoli titkár sürgetésére az atyák iskolát nyitottak, és egy világi mestert állítottak be a tanításba, akinek évi 40 forint segély kértek a Kongregációtól. A kolostor élén egy ideig Gyöngyösi Gergely állott, de Szegedy tartományfőnök a katolikus urak nagy szomorúságára csakhamar visszarendelte őt a rendtartomány kötelékébe. Nyírbogdánynál alkalmasabb gócpont volt Nagyszőlős, ahol a ferenceseknek még az előző század vallási zavarai előtt kolostoruk működött, amelyet a Perényiek alapítottak, és a protestánsná lett Perényi Ferenc pusztított el. Egy kései unoka, ugyancsak Perényi Ferenc és testvérei 1651-ben felajánlották a ferenceseknek a régi kolostor romjait, mire Flavone Szőlőstre helyezte át a bogdányi iskolát. A vidék tele volt protestánsokkal, a protestáns szülők azonban szívesen küldték gyermekeiket a szerzetesek iskolájába, ahol a tudáson kívül a katolikus hitet is megismerték. A harmadik missziós gócpont Kiszvárdra volt a Tisza felső kanyarulatánál. Az egész nagy területen mintegy tizenhárom katolikus birtokos nemes támogathatta a szerzetesek missziós kezdeményezését.

Modesto távozása a magyarországi misszióknak is véget vetett. Úgy látszik, hogy nem tudta megnyerni a földesurak rokonszenvét, amiről Zatureczky, az egyik Esterházy gondnoka tudósít bennünket. Szegedy tartományfőnök szintén sürgette visszahívását. Távozásával két munkatársa ugyancsak elhagyta a területet.⁷¹

⁷⁰ Valószínű, hogy Modesto mellé rendelésükben, legalább is a kormánytanács elgondolásában, eredetileg a szalvatoriánusok erdélyi befolyásának növelése is szerepelt.

⁷¹ APF SOCG vol. 218, fol. 73 (Gyöngyösi Krizosztom levele a meghalt fejedelmet sértő kijelentésről, Szászsebes 1649. szeptember 4.; SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 318–321). – Uo., fol. 73 és 84 (Tarnóczy Mátyás váci püspök). – Uo., fol. 189 (szalvatoriánus szupplikáció missziós ügyben). – Uo., fol. 190 (Modesto engedélyt kér Flavone működéséhez). – Uo., fol. 235. 250. 257–258. 275kk (például Tarnóczy Mátyás váci püspök, Szepes, 1652. december 15.). – Uo., fol. 309 (*memoriale* Flavone ügyében). – Uo., fol. 310 (Tarnóczy fakultásokat kér). – Uo., fol. 311 (Szegedy Ferenc, Galgóc, 1652. július 14.). – SOCG vol. 269, fol. 24 és 38 (Flavone levele Bogdányból, amelyben az iskolát dicséri, 1650. február 13.). – Uo., fol. 101 és 126–128 (Modesto jelentése, benne a bogdányi misszióról és Nagyszőlősről; ТÓТН, *Relationes missionariorum*, 278–284.). – Acta, vol. 20, fol. 59rv (Szalainai levele alapján az erdélyi prefektúra helyreállításáról). – Lettere, vol. 29, fol. 26 (a bécsi nunciushoz, hogy a misszionáriusoknál

Rómába visszatérve Flavone és Modesto azonmód közbenjárt Tarnóczy váci püspök és Széchényi György veszprémi püspök pápai kinevezése érdekében. Sőt Modesto felhatalmazásokat kért Tarnóczy Mátyás váci püspök, szepesi prépost számára, akivel Szepeshelyen vagy Nagyszombatban találkozott. A főpap tudniillik nagyszabású terveket szőtt, hogy egyházmegyéjét, amely teljes egészében a török alatt sínylődött, személyesen meglátogassa és újjászervezze.

* * *

A szalvatoriánusok teljességgel magukénak tartották azt a területet, ahol Flavone működött: középkori kolostoraik voltak Cékén, Homonnán, Nagybányán, Nagyszőlősen, Abaújszántón, Sóváron, Sárospatakon, Nyírbátoron és egyebütt. Amikor a rendi és a katolikus megújulás szárnyain a magyar ferencesek két rendtartománya, a mariánus és a szalvatoriánus bensőleg megújult, a szalvatoriánusok több kolostort helyreállítottak ezen a vidéken is.

Már láttuk, hogy ekkor létesült újonnan a sebesi kolostor Sáros vármegyében Forgách Zsigmond nádor özvegye, Pálffy Katalin buzgólkodásából (1633). A szerzetesek lelkipásztori és térítő munkája a sebesvári uradalom falvaiban és egyebütt is hatásosan előmozdította a háttérbe szorult katolikus vallás megerősödését. A kolostor pihenőhely volt az Erdélybe menő ferencesek számára. I. Rákóczi György felkelésekor 1644-ben a katonaság megrongálta és kifosztotta ugyan a templomot és a kolostort, a szerzetesek egy részét bántalmazta, Körmenyi Miklóst megölte, mégis az intézmény hamarosan megújult és fejlődésnek indult. A király 1650-ben, a döntés visszavonásáig a felső-magyarországi kamarai bevételekből folyamatosan heti egy császári tallér segéllyel járult hozzá a sebesi kolostor fejlesztéséhez. Az ottani ferencesek Eperjes katolikusaira is kiterjesztették lelkipásztorkodásukat, ami idővel állandó kolostor alapítását érlelte meg. Emlékszünk, a füleki várórség katolikus katonaságának lelki vezetését is ferencesek vállalták. Amikor Homonnai Drugeth János 1640-ben a jezsuitákat Homonnáról, a régi ferences kolostorból áttelepítette Ungvárra, a ferencesek előtt megnyílt a lehetőség arra, hogy régi kolostorukat visszaszerezzék, ami hamarosan meg is történt.

Szalvatoriánusok újították fel a század közepén a mariánusok kassai rendházát, amely hatásosan előmozdította a város vallásos életének fellobbanását éppen akkor, amikor Kisdy Benedek oda helyezte át Jászórol az egri püspöki széket, és a jezsuiták megtelepítésével megkezdte a katolikus intézmények hálózatának kiépítését. Ugyancsak a század ötvenes éveiben vertek a szalvatoriánusok mélyebb gyökereket a szendrői vár tövében Wesselényi Ferenc nádor és neje, Széchy Mária támogatásával. Itt is ők vállalták mind a magyar, mind a német helyórség lelki gondozását, és töltötték be az udvari káplán szerepét. A nagyszőlősi kolostor felújítását szintén a szalvatoriánusok vállalkozásának köszönhetjük.

---

tapasztalható erkölcsi hibák és tudatlanság miatt ezentúl minden jelentkezőt vessen alá alapos vizsgálatnak, 1652. május 27.). – Uo., fol. 51. (A szalvatoriánus provinciálisnak, a felajánlott tizenkét szerzetest a bécsi nuncius fogja megvizsgálni, 1652. augusztus 19.). – Tarnóczyra és Flavonéra lásd a 69. jegyzetet is.

Ennek a felpezsdülő apostoli munkának egyre szélesedő arányait csak megfelelő felkészültségű munkásokkal lehetett betölteni. Márpedig a szalvatoriánusok is, mint a magyar katolikus megújulás mozgalma, állandó paphiánnyal küzdöttek. Ezért többször egymás után: 1633-ban, 1635-ben, 1638-ban azzal a kéréssel ostromolták a Kongregációt, hogy papnövédeküket a kánoni korhatár előtt, az egyes rendfokok között előírt időközök mellőzésével és bármely könnyen megközelíthető püspökkel szenteltethessék pappá. Mind erről, mind pedig Giovanni Battista da Terugia szalvatoriánus tartományfőnök az erdélyi és magyarországi, főképpen azonban a hódoltsági missziók számára felállítandó missziós papnevelőiről munkánk első részében már esett szó. Ugyanott taglaltuk a szalvatoriánusok 1651-ben kapott felhatalmazásait, amelyek azonban végül nem vezettek önálló apostoli missziófőnökség felállításához. A Kongregáció tartotta magát a szalvatoriánusok esetében is az elvhez, hogy ahol rendes egyházi szervezet működik, ott nem alapít missziós szervezetet.⁷²

3. AZ APOSTOLI MISSZIÓ KIFEJLŐDÉSE. DAMOKOS KÁZMÉR MISSZIÓFŐNÖKSÉGE ÉS APOSTOLI HELYTARTÓSÁGA

A fejedelemség alkonya és a Szentszék. Thomassi Gábor küldetesei

Amíg a 17. század első felében az erdélyi katolicizmus az elmúlt században hozott választólpolitikai törvények szűk keretei között, a közállapotok viszonylagos nyugalma-

⁷²APF SOCG vol.77, fol. 248 (Bosnyák István esztergomi kanonok kérelme, 1635. október 14.) – SOCG vol. 78, fol. 32. 33. 34. 42. 63. 89 (Petricca, Pettau, 1636. október 5.; TóTH, *Litterae missionariorum*, II, 805–807). – Uo., fol. 90. 107. 109. 110. 196 (Bonaventura da Genova, Garamszentkereszt, 1635. szeptember 2.; TóTH, *i.m.*, I, 638–640). – SOCG vol. 79, fol. 85 és 130 (Da Genova, 1636. szeptember 16.). – Uo., fol. 188 (Terugiai, Galgóc, 1637. március 19.; TóTH, *i.m.*, II, 847–849). – Uo., fol. 205 (Da San Felice, Bécs, 1636. április 25.; TóTH, *i.m.*, I, 728–731). – Uo., fol. 206 (Terugiai levele a szemináriumokról, 1636. szeptember 10. TóTH, *i.m.*, II, 799–800). – Uo., fol. 359 (Paulus de Tauris, Bécs, 1636. október 31.). – Uo., fol. 361 (Rafael Levakovich, Bécs, 1637. április 18.). – Uo., fol. 386 (Levakovich, Bécs, 1637. június 20.). – SOCG vol. 80, fol. 83 (Michael Althan gróf, Bécs, 1638. május 7.). – Uo., fol. 122 és 144 (Chumar, Pozsony, 1637. december 20.; TóTH, *i.m.*, II, 920). – Uo., fol. 145 (Chumar, Bécs, 1638. február 13.; TóTH, *i.m.*, II, 944). – Uo., fol. 149 (Chumar, „*Hermanstat in Silesia*”, 1638. március 18.). – Uo., fol. 209 (Levakovich, 1638. május 2.). – Uo., fol. 210 (Levakovich, Bécs, 1638. június 5.). – Uo., 212 (Levakovich, Bécs, 1638. május 28.). – Uo., fol. 213 (Levakovich, Bécs, 1638. május 27.). – Uo., fol. 214 (Levakovich, Bécs, 1638. május 28.). – Uo., fol. 215 (Levakovich, Nagyszombat, 1638. június 16.). – SOCG vol. 81, fol. 24 (Baglioni nuncius, Bécs, 1639. április 23.). – Uo., fol. 91 (Paulus de Tauris, Bécs, 1639. február 26.). – Uo., fol. 229. – SOCG vol. 82, fol. 1 és vol. 83, fol. 214 (Levakovich, Laibach, 1641. április 12.). – SOCG vol. 90, fol. 282. és vol. 93, fol. 111 (Paulus de Tauris, 1646. május 5.). – SOCG vol. 218, fol. 259 (Szegedy Ferenc provinciális, Galgóc, 1651. november 5.). – Uo., fol. 311 (Szegedy Ferenc, Galgóc, 1652. július 14. Flavone megy Rómába). – Uo., fol. 312 (kivonat az egyik Esterházy leveléből Kisvárdán botrányt okozó szerzetesekről). – KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 40. 50. 75. 90. 125. 147. 131. 160. 169. 185; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 33. 35. 36. 63. 70. 71. 72. 73. 74. 76. 85. 88; [Uő], *Fulgenzio*, 5. –Lásd még APF SC Germania, vol. 1, fol. 245.

ban ébredezett letörtségéből, a század második felében már a trónért folyt küzdelmek és a sűrű török–tatár pusztítások következtében kemény megrázkódtatásokba jutott. A válságok azonban megedzették nemes valóját, és amikor a török világhatalom megtört, átmentett életerő a Szent Korona fennhatósága alatt szabadabban érvényesülhettek. Csak ekkor indult meg Erdélyben a katolikus restauráció, amely a Királyságban jórészt már lezajlott.

Az erdélyi politikai helyzetkép, miután Bethlen Gábor és I. Rákóczi György a virágzás magas fokára emelte a kis országot, II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata nyomán gyökeresen megváltozott. A nagyravágyó és önkényes fejedelem, atyja óvatos politikáját messze túllépve arra szövetkezett a svédekkel, hogy Lengyelországot felosztja és a lengyel koronát megszerzi magának. Az egész Erdélytől ellenzett és felületesen előkészített 1657-es hadjárat borzalmas katasztrófával végződött, amely a sok ezerre rúgó emberáldozaton túl megnyitotta a trónért folyó küzdelmeket, és rászabadította a kis országra a török–tatár hordák pusztító lavínait. A tehetősek egy része óriási váltságdíj fejében előbb–utóbb visszatérhetett hazájába, de a 20 000–23 000 főnyi hadsereg zöme felőrlődött a krími tatárok rabságában. A török könyörtelenül elvetette a Rákóczi-házat, és utasította az erdélyi rendeket, hogy válasszanak új fejedelmet. Rákóczi azonban mérhetetlen királysági vagyonára és a kezében levő erdélyi, partiumi várakra támaszkodva egy ideig dacolt a törökkel és az egymás után megválasztott ellenfelekkel.

A pusztában elhangzó szó maradt az „okos”-nak nevezett Haller Gábor katolikus főúr figyelmeztetése, aki előre látta, hogy Rákóczi ellenállása pusztulásba dönti az országot. Rákóczi a császárhoz és a magyar urakhoz fordult támogatásért, és a Királyságba küldte Sámbar Mátyás jezsuitát, a nagyhatású hitterjesztőt, hitvitázót és író, akinek sikerült a császár, a pápai nuncius, Lippay György primás és a főurak, főképpen a katolikus vallásra tért Nádasdy Ferenc országbíró figyelmét felhívni a fejedelem megsegítésére. Rákóczi megígérte, hogy több engedményt tesz a katolikus vallás szabadságának kiszélesítésére. Ugyanakkor Thomassi Gábor bolgár obszerváns ferencest, az erdélyi ferencesek vizitátorát is útnak indította, hogy a szomszédos udvarokban segítséget szerezzen ügyének.⁷³ A bécsi udvar azonban jól látta, hogy a bukott fejedelem ügyének megsegítésével magára haragítja az engesztelhetetlen törököt, ezért csak diplomáciai úton, Simon Reniger von Reningen portai követ által próbált hatni a szultánra. Rákóczi erőlködése hiábavaló volt: elveszett Jenő, Lugos és Karánsebes, ez utóbbi a bosnyák és bolgár obszervánsok által fenntartott fontos misszióközponttal egyetemben. Végül a fejedelem is elbukott: 1660. június 7-én a szászfenesi csatában kapott sebébe Váradon belehalt.

Az új fejedelem, Kemény János, a lengyel hadjárat vezére, szintén megpróbálta, hogy Lipót császár és Sándor pápa segítségét biztosítsa magának. Két ízben is megbízta Kászonyi Márton székelyföldi származású papot, a nagyszombati Szent Ist-

⁷³ Thomassi küldetésére Bécsbe, illetve Velencén át Rómába: KÁRPÁTHY-KRAVJÁNSZKY MÓR: *I. Rákóczy Ferenc katolizálásának politikai vonatkozásai*, Budapest 1940, 12–14.

ván-papnevelő volt növendékét, hogy tárgyaljon az udvar és a magyar kormányzat főméltóságaival, s miként látni fogjuk, mozgósította Thomassit is. A csíkiek melléje álltak, mert komolyan vették a vallási helyzet enyhítését célzó ígéreteit, ám szörnyen ráfizettek: a török–tatár csordák végigszántották Csíket és elhurcoltak 4000 lelket. Gyergyó behódolt és ezzel egyelőre elhárította a pusztulást. Nemsokára új betörés zúdult a székely székekre, amely nem kímélte Gyergyót, Háromszéket és Marost sem, és csak Csíkből 15 000-en veszítették szabadságukat. A Szentszék tartózkodó volt mind Rákóczival, mind Keménnyel szemben, mert évtizedeken át egyebet sem hallott az erdélyi Státus-uraktól és a misszionáriusoktól, mint azt, hogy a fejedelem keze meg van kötve, a törvények, az „artikulusok” és az eskü akadályozzák őt a katolikus vallás sorsának enyhítésében. Várad eleste mindazonáltal arra készítette a pápát, hogy összefogásra szólítsa fel a keresztény fejedelmeket. Azok azonban, kiváltképpen pedig a törökkel barátkozó francia király nem mutatott komoly érdeklődést az oszmánellenes lépés iránt, amely kereskedelmi érdekeit, császárellenes politikáját és Rajna-menti hódításait keresztezte volna.⁷⁴

* * *

A trónviszályok és Apafi Mihály uralkodásának kezdetei sűrűn előtérbe helyezték a már többször említett Thomassi Gábor személyét mind az erdélyi, mind a moldvai és oláhországi eseményekkel kapcsolatban, ezért érdemes, hogy a Propaganda Kongregáció levéltárának eredeti adataival tisztázzuk a szerzetes szerepét és egyéniségét.

A bolgár ferencesek éppen úgy váltak ki 1624-ben önálló őrségként a bosnyák rendtartományból, mint az erdélyiek az Üdvözítőről nevezett magyar rendtartományból. A szerzetesek végezték a lelkipásztorkodást, és nem szívesen látták maguk között a loretoi és fermói illír kollégiumban tanult világi papokat. A kereskedelmi érintkezések és a török uralom elnyomó rendszere elősegítették a bolgárok felszivárgását, majd nagyobb tömbökben való letelepedését a Hódoltságban, a Partiumban és Erdélyben. A katolikus híveket papjaik, szerzeteseik kísérték új hazájukba. Láttuk, hogy Lilics bolgár világi pap is a fejedelemségben keresett menedéket a szerzetesek üldözése elől, később azonban megbékült velük, és hosszú éveken át tanított a chiprováci kolostori iskolában. Thomassi Gábor pedig azok közül a szerzetesek közül való volt, akik szívesen elhagyták hazájukat és őrségüket, missziós munkát vállalva a bosnyák rendtartomány szerzetesei által kormányzott karánsebesi és lippai missziókban. Az ötvenes évek elején szintén a fejedelemségben találjuk Parcsevics Péter bolgár ferencset, akit az őrség Rómába küldött, hogy Szalainai halála után tájékoztassa a Kongregációt a helyzetről. Bizonyára ő is onnan került Miházára, a bosnyák szerzetesek kolostorába. A bolgár szerzetesek Erdély keleti határát is átlépték, amikor 1643-ban Bandulovics-Bandini Márk, scopiai vagy üsz-

⁷⁴ Kászonyi Márton 1661-es tárgyalásaira: ÓVÁRY LIPÓT, *Az MTA történelmi bizottságának oklevél-másolatai I–III*, Budapest 1890–1901, III, 172–173 és 177 (Kemény János és Kászonyi levelei Lobkowitz herceghez).

kübi származású bosnyák obszerváns, a karánsebesi misszió alapítója, marcianopolisi missziós érsek, majd Moldva apostoli kormányzója lett. Az érsek a fent említett Parcsevicset vette maga mellé általános helytartónak, aki azután 1656-ban az érseki címmel együtt a moldvai kormányzói tisztséget is megörökölte.⁷⁵

Thomassi a negyvenes évek elején, még Bandulovics-Bandini missziófőnök idején telepedett le a dél-magyarországi missziókban. Néhány év múlva, 1646 júniusában már Csíksomlyón találjuk, de még a nyár folyamán a Hódoltságon keresztül egy erdélyi szerzetes növendékkel – akiben Jegenyei Ferencet ismerhetjük fel – Rómába ment, hogy Fulgenzio da Iesi visszahívását sürgesse, és missziófőnöke, Dezmanics János bosnyák obszerváns atya megbízásából a dél-magyarországi missziók helyzetét ismertesse. Novemberben az Örök Városból visszatérően Foligno és Spello városok között egy hirtelen megduzzadt patak hullámai magukkal sodorták, és a bokrok tövisseitől véresre sebzetten csak nagy nehezen menekült meg a vízbefulladástól. Útiköltségét, a Kongregációtól kapott iratokat és poggyászát az áradat elragadta. A Kongregáció új iratokkal és új útiköltséggel látta el, hogy visszatérhessen Karánsebesre. A következő évben, 1647-ben mint kolostorlátogató-biztos jelent meg Erdélyben és június végén leküldte titkárát, a már ismert Jasz kay János Norbertet Rómába, hogy személyesen számoljon be a vizitáció lefolyásáról. Írásos jelentést csak a Kongregáció felszólítására akart felterjeszteni. Az olasz rendtársak missziója ügyében megváltoztatta véleményét, és elítélte Szalinai magatartását, aki szerinte túlságosan ragaszkodott a fejedelemhez az egyházi ügyekben is, sőt azt ajánlotta a Kongregációnak, hogy feddje meg ezért az öreg misszionáriust. 1648-ban mint missziófőnök és erdélyi biztos Karánsebesről küldött jelentést a Kongregációnak erdélyi, bolgárországi és dél-magyarországi missziós ügyekről. Ekkorra már mind jobban kiütközik áskálódó, nagyratörő természete. Feljelentette rendtársát, Pietro Diodati szófiai missziós érseket, mert az szerinte pénzhéségében kifosztotta a chiprováci ferences kolostort, majd az erdélyi fejedelemségben folytatta zsaroló műveleteit. Megvádolta még az érsek helytartóját is, a szintén chiprováci ferences Soimirovics Ferencet, mert Bandulovics-Bandini példájára oláhországi püspök szeretett volna lenni. Azzal feketítette be őt a Kongregáció előtt, hogy nem tud sem oláhul, sem latinul, és amint tönkretette a bolgár ferences őrséget, úgy elorvasztaná másutt is a katolikus hit még megmaradt gyökérszáleit. 1649 elején Karánsebesen volt, de a nyarat már az erdélyi havasok alatt töltötte, és július 29-én Gyulafehérvárról küldte jelentését, ezúttal korábbi megbízója, Dezmanics János dél-magyarországi missziófőnök ellen. Aknamunkájában segítőtársra talált Suglics Antal rendtársban, a misszió egyik izgága tagjában.⁷⁶

⁷⁵ Parcsevics személyére: JULIAN GRAFEN PEJACSEVICH, *Peter Freiherr von Parchevich Erzbischof von Martianopel (1612–1674)*, Archiv für österreichische Geschichte 59 (1880) 337–637.

⁷⁶ Thomassi pályáját röviden összefoglalta TÓTH, *Relationes missionariorum*, 102–103; GALLA, *Fulgenzio*, 31. – 1646-ban tett beadványai: TÓTH, *Litterae missionariorum*, II, 1495 és 1499 (APF SOCG vol. 412, fol. 129 és 363). – A folyón való átkelésről: TÓTH, *i.m.*, II, 1501–1502 (SOCG vol. 412, fol. 345; Acta, vol. 17, fol. 257v). – Thomassi levele erdélyi vizitációjáról és a Fulgenzio halála után helyzetéről.

Thomassi agyarkodását Szalainai hamarosan kiismerte, és elpanaszolta jelentésében, hogy szerzeteseivel egyetemben elégedetlen Thomassi vizitálásával. A béke előmozdítása helyett felforgatta az őrséget, mindenütt visszaéléseket szimatolt, holott nincsenek, mondotta Szalainai.⁷⁷ Ingoli titkár azonban megnyugtatta, hogy a jövőben többé nem küldenek idegen vizitátorokat Erdélybe.

A következő évben, 1650-ben újra Rómában találjuk Thomassit, ahol éppen Dezmanics megbízásából tárgyalta a dél-magyarországi missziók és missziós iskola ügyeiről.⁷⁸ A következő években sikerült megszereznie a szófiai érsek mellett az általános helytartói tisztséget, és 1654-ben már ennek a méltóságnak fényében járta be az erdélyi kolostorokat a Propaganda és a rend megbízásából. Még szó lesz róla, hogy Szalainai halála után a Kongregáció Damokos Kázmért nevezte ki missziófőnökké, éppen Szalainai kérésére. A kinevezés azonban nem tetszett a bosnyákoknak, mert abban a magyar elem felülkerekedését látták, és érezték, hogy a főnök a szerzet és a Kongregáció utasítása szerint hozzáfog majd a belső reform végrehajtásához. A vizitátort ekkor nemzeti érzése is a bosnyákok mellé állította. Ezért kemény ítéletet mondott az új főnökről, akit különböző hibái miatt az őrség és a missziós ügy irányítására alkalmatlannak tartott. Több hónapot töltött az Örök Városban, hogy a dél-magyarországi missziók segélypénzeit átvegye, de a Kúriánál ekkoriban bizalmatlanok voltak vele szemben, mert „zavaros agyúnak” tartották, aki több bajt okoz, mint hasznot a különféle missziókban, sőt előljárói több ízben is leváltották őt. A Propaganda Kongregáció nem járult hozzá kívánságának teljesítéséhez, hogy a bolgár őrsegből az erdélyibe iktassák át, ahol már évek óta ténylegesen működött. Elvetették ama kérését is, hogy ruhára és visszautazásra némi pénzsegélyt utaljanak ki számára.⁷⁹

Karánsebes, 1647. április 17. Τόϋη, *i.m.*, II, 1567–1569 (SOCG vol. 94, fol. 196; Acta, vol. 17, fol. 533). – Szalainai levele Thomassi kártékony tevékenységéről. Mikháza, 1647. április 26. Τόϋη, *i.m.*, II, 1570–1571. – Thomassi levele Karánsebesről, 1647. június 30. SOCG vol. 96, fol. 277 (Τόϋη, *i.m.*, II, 1574). – Ugyancsak Thomassi levele Karánsebesről, 1647. június 29. SOCG vol. 94, fol. 195 (Τόϋη, *i.m.*, II, 1575–1576). – Jasz kay János Norbert, Thomassi titkárának 1647. október 12-ei levelei Bécsből, mielőtt beszámolni Rómába indul. Τόϋη, *i.m.*, II, 1590–1591 és 1592–1593 (SOCG vol. 94, fol. 109 és 113). – Lettere, vol. 24, fol. 139r (Szalainaihoz vizitációjáról, 1647. november 27.). – Acta, vol. 24, fol. 114v–115r. – Thomassi levele Gyulafehérvárról, 1649. július 29. SOCG vol. 218, fol. 8v. – A Dezmanics és Thomassi között kibontakozó vitához: Τόϋη, *Relationes missionariorum*, 88–107. – Thomassi a Wesselényi-összeesküvés idején Frangepán Ferenc megbízottjaként működik. PAULER GYULA, *Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése 1664–1671 I–II*, Budapest 1876, I, 331 (PAULER egy 1635-ös Magyar Kamarától kiadott koldulási engedélyt is említ vele kapcsolatban). – Suglicsról: MOLNÁR, *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon*, 347.

⁷⁷ Egyébként ekkor jelentette, kitörő örömmel, hogy Bandulovics-Bandini marcianopolisi érsek nemrég kilenc barátot szentelt pappá Bákóban.

⁷⁸ 1650. október 5-ei kongregációi dekrétum a lippa–karánsebesi iskoláról. APF SOCG vol. 218, fol. 150. – Ekkor beadott jelentését lásd Τόϋη, *Relationes missionariorum*, 104–107; ZACH, *Die bosnische Franziskanermission*, 113–115.

⁷⁹ Thomassi jelentése Erdélyről. Róma (*Aracoeli*), 1655. szeptember 16. APF SOCG vol. 269, fol. 141. Tárgyalva: Acta, vol. 24, fol. 77v.

Törtető természete azonban nem hagyta nyugodni. A következő években megfordult Erdélyben és Oláhországban, ahol a vajda udvarában találkozott Mikes Kelemen erdélyi követtel, és a tőle szerzett híreket eltorzítva azzal vádolta Damokost Róma előtt, hogy hatalomra tör, félrevezette a Kongregációt, és Szalainai halála után valósággal kicsikarta missziófőnökké váló kinevezését, botránys viselkedésével és az eretnek urakkal fenntartott barátságával pedig aláasta a rend tekintélyét. (Tudjuk, hogy éppen a bosnyákok fordultak minduntalan az ellenfélhez.)

Rákóczi lengyelországi hadjárata fordulópont nemcsak Erdély, hanem a szomszédos két kis ország, Moldva és Oláhország történetében is. A török–tatár betörések többnyire ezen a két országon át irányultak Erdélybe. A pogány nyomás ellen mind a két fejedelem a keresztény világ, a császár, a pápa támogatását kereste. Állandó megbízottjuk Thomassi Gábor lett, aki ezzel az új munkakörrel csak közelebb kívánt jutni végső céljához: valamely missziós püspökséghez, amiben azonban bosnyák és bolgár rendtársai már megelőzték. Amikor Bandulovics-Bandini Márk a moldvai missziók apostoli kormányzója meghalt, az érseki címet nem az arra áhító Thomassi, hanem, láthattuk, a chiprováci születésű rendtársa, Parcsevics Péter kapta meg, akit egyébként az erdélyi szerzetesek közönségesen Bolgár Péternek neveztek, amikor az ötvenes évek elején közöttük élt. Péter szerzetest jól ismerték Rómában, ahol egyházi tanulmányait végezte, és hittudományi doktori fokozatot is szerzett. Érthető, hogy a bosnyák szerzetesek Szalainai halála után éppen őt menesztették Rómába, hogy az erdélyi missziókról és a szerzet belső ügyeiről tájékoztassa a Kongregációt.⁸⁰

A havasalföldi vajda, Michail Radul előbb a szófiai érseket, Petrus Deodatus Baksevet, vagy ahogy általában nevezték, Deodatit kérte fel, hogy képviselje ügyét a pápai udvarban, s már csak akkor vette igénybe Thomassit, amikor az érsek elhárította magától a török miatt rendkívül kockázatos és kényes feladatot. Így aztán Thomassi 1658 nyarán megjelent Rómában, és felmutatta a vajda megbízólevelét. Előadta, hogy a vajda, atyja rendelkezése szerint Konstantinápolyban nevelkedett, és ennek köszönhető, hogy atyja halála után a szultán jóvoltából elfoglalhatta trónját. Elmondta azt is, hogy a vajda harmincöt éves, képzett és munkaszerető nőtlen ember. A török fővárosban ismerte meg közelebről a katolikus vallást, és legfőbb vágya, hogy alattvalóival együtt a katolikus vallásra térjen. A vajda érzelmeiről a jezsuita rend központi kormányzatában a németországi ügyeket képviselő kormánytanácsos is kedvezően nyilatkozott egy rendi misszionáriustól vett értesülés alapján. A vajda ugyanis asztali társalgás közben egyszer kijelentette, hogy követet küld Rómába a pápához, sőt a jelenlevő antiochiai szakadár pátriárka is úgy nyilatkozott, hogy a Rómától való elszakadásnak nincs semmi alapja. Ugyanakkor mind a jezsuita, mind Thomassi megjegyezte, hogy a vajda udvárá-

⁸⁰ Szalainai Moldvába ajánlja Parcsevicsét (1653. január 10.). APF SOCG vol. 269, fol. 11r; Erdélyi ferencesek levele Szalainai haláláról, a leveleket Petrus Bulgarus viszi (1653. január 30.). Uo., fol. 17v; Lippai István csíki vikárius ajánlása (1653. február 20.). Uo., fol. 13r;

ban élő Paisio Ligaridi szakadár gazai érsek viszont éppen az ellenkező irányban igyekszik befolyásolni a jóindulatú vajdát.

Thomassi azt javasolta, hogy a Szentszék válaszoljon megleghangú levélben, és küldjön néhány kegytárgyat a vajdának, azonfelül rendeljen Oláhországba két latin és görög nyelvszakos ferences barátot az ifjúság oktatására, mert az udvarban élő néhány nyugati katolikuskon kívül nincs számottevő tanult férfiú az országban. A követ kitért a tatár pusztításokra is, hogy számos lakóházat és négy katolikus templomot felégették; kiemelte, hogy a katolikusok magyarok, s hogy egyedül Campolongóban (Hosszúmezőn) mintegy 300 magyar él, de a pogány feldúlta a helységet. Azt ajánlotta, hogy állítsanak fel püspökséget két segédpüspökkel, ugyanakkor beismerte, hogy az egyházi élet ilyen nagyarányú szervezéséhez hiányoznak az anyagi alapok. Egyelőre küldjön a Kongregáció bolgár barátokat és vizitátort, aki személyes tapasztalatból tájékoztatja majd a Szentszékot – tanácsolta. Ezt a megbízást eleve elhárította magától követjárása miatt, mégis a szófiai érsekkel, Diodotival vállalkozott volna erre a feladatra.

Thomassi kitért a moldvai állapotokra is. Szerinte a moldvai vajda bizonyos tekintetben az oláh vajda hűbérese. Az országban nincs helyben lakó püspök, ezért nincsenek világi papok sem. A helyzet kipuhatólására nem ajánlotta a nagy távolságban levő és elöregedett szófiai érseket. Megállapította, hogy a politikai események némi engedékenységre hangolták az erdélyi fejedelmet, Rákóczit, ezért szövetkezett az oláh vajdával, de „a büszke kálvinistától” legfeljebb azt lehet várni, hogy szabad bemenetelt enged a hitterjesztőknek a katolikusok lelkipozására. Ezért azt ajánlotta, hogy küldjenek ide is vizitátort, aki személyes tapasztalat alapján tájékoztathatja majd a Kongregációt.⁸¹ A maga részéről végezetül arra kért engedélyt, hogy a ferences szabály tilalma ellenére követjárásaiban pénzt kezelhessen, pogány és protestáns vidékeken világi öltözetet viseljen, szükség esetén a papi zsolozsma napi imádságát rózsafüzérrel pótolja, búcsút engedélyezzen és végül, hogy sűrű és hosszadalmas távollétére való tekintettel az oláh területre helyettes általános helytartót állíthasson a maga helyébe.

Noha Lippay György prímás szép ajánlólevéllel látta el az Örök Városba menő szerzetest, és nagy reményeket fűzött a vajda megtéréséhez, a Kongregáció rendkívül óvatos volt határozatában. Mindent a pápára hárított át, ugyanakkor ildomosnak tartotta, hogy válaszoljanak az oláh vajda hódolatára, és intézkedett, hogy amennyiben lehetséges, küldjenek néhány bolgár, vagy más nemzetiségű barátot Oláhországba. Ugyanakkor megbízta Thomassit Erdély és Moldva vizitálásával, mert remélte, hogy az udvaroknál élvezett tekintélye elősegíti eme küldetésének sikerét.

A Kongregáció szintén a szerzetes tájékoztatásából értesült arról, hogy az 1656-ban marcianopolisi címre kinevezett Parcsevics Péter moldvai apostoli kormányzó még mindig nem foglalta el helyét, hanem a politikai zavarokra hivatkozva Bécsben tartózkodik, továbbá, hogy a rájuk bízott nyáj mérhetetlen kárára ugyancsak

⁸¹ GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 40–41; Acta, vol. 27, fol. 244r–247r.

távol van egyházától az erdélyi és a csanádi püspök is. A Kongregáció felszólította a püspököket, hogy kövessék lelkiismeretük sugallatát, és felkérte Lippay György prímást, hogy hatásosan egyengesse útjukat a fejedelmeknél. Mivel Thomassiról megtudta, hogy az oláh vajda szövetségben van Rákóczi-val, azt remélte, hogy a vajda támogatását megszerezheti az erdélyi püspök számára.

A püspökök azonban még soká nem mozdultak biztonságos helyeikről. Szentgyörgyi Ferenc erdélyi püspök válaszában közölte, hogy az ország törvényei akadályozzák őt abban, hogy hívei között éljen, ő azonban a Kongregáció szándékának megfelelően képzett és tiszta életű nőtlen papot állított általános helytartóként a maga helyébe, aki harmincöt világi pappal végzi a lelkipásztori munkát. Elmondása szerint a papok között már csak kettő él házasságban a fejedelem védelme alatt, egyházmegyéjében két ferences kolostor van, azonfelül világi papi ruhában néhány jezsuita is tartózkodik az országban. Tekintettel arra, hogy a katolikusok nagy száma megkívánja, hogy a pápától megerősített püspök álljon az egyházmegye élén, élve az alkalommal Szentgyörgyi megsürgette pápai bulláját. Azt remélte ugyanis, hogy a háborús viszonyokra való tekintettel a császár megszerzi számára az országba való szabad belépést és kormányzást. Egyelőre ugyan nem volna sem lakása, sem jövedelme, mégis megerősítése esetében kész elfoglalni székét – írta Rómába. A Propaganda erre a püspökök ügyeit intéző Konzisztoriális Kongregációhoz utalta a pápai kinevezés kérdését.⁸²

Thomassi elutazásakor ajánlólevelet kapott a Szentszéktől Pálffy Tamás nyitrai püspök, magyar kancellárhoz, hogy politikai ügyleteit a császári udvarban is előterjeszthesse. Missziós területére De Paulis Mihály és Veghete István oláhországi, illetve Berkucz(e) Keresztelő János moldvai születésű – korábban már említett – urbanista növendékekkel tért vissza.

A három ifjú levitában magyar származású papokat sejtethünk. Az első kettő mind tanulás, mind pedig magaviselet tekintetében kevésbé sikerült egyének voltak és ismeretlenül tűntek el a történelem süllyesztőjében, Berkucze ellenben állandó betegeskedése ellenére kielégítő eredménnyel végezte tanulmányait és példás magaviseletével is kitűnt. Mint plébános is, majd pedig egy ideig mint apostoli kormányzó, aki nehéz anyagi viszonyok között végezte lélek- és nemzetmentő tevékenységét moldvai honfitársai között.⁸³

A fejedelmeknél élvezett tekintélye miatt az erdélyi apostoli vizitátorrá és missziófőnökké kinevezett Thomassi a háborúra és pénztelenségre hivatkozva egyre halogatta egyházlátogatásait, és kizárólag diplomáciai ügyleteinek szentelte idejét. Igyekezett a Kongregáció előtt lefesteni a balkáni és szomszéd területek politikai helyzetét:

⁸² A Kongregáció intése Parcsevicshez, 1658. október 1. (APF Lettere, vol. 32, fol. 90–91); az erdélyi püspökhöz, 1658. október 1. (uo., fol. 90v–91r); az esztergomi érsekhez, 1658. október 1. (uo., fol. 91). Szentgyörgyi Ferenc erdélyi választott püspök válaszlevele. Nagyszombat, 1659. június 16. (APF Fondo di Vienna [FV], vol. 6, fol. 103r)

⁸³ Ajánlólevél Pálffy Tamáshoz, 1658. október 1. APF Lettere, vol. 32, fol. 94. – Acta, vol. 27, fol. 247v–248r: Berkucze személyére, működésére az utolsó adat 1697-ből származik. *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 781–782. Jelentései: *uo.*, II. 527–529. 679–690. 707–716.

a pogány pusztításokat, zsarolásokat, üldözéseket, a katolikus papok, főképpen az idegen származásúak állandó zaklatását, templomok, falvak felejtését. A Kongregáció 1659 végén, hogy megsürgesse az egyházlátogatások megkezdését, kiutalt 50 scudo segélyt a vizitátor számára, és megígérte, hogy a vizitáció befejeztével, mielőtt megkapja az előírt írásbeli jelentést, újabb 50 scudóval siet megsegítésére.⁸⁴

Szerzetesünk azonban jó ideig hallgatott, és más irányban tevékenykedett. A Propaganda így más oldalról szerzett tudomást a szóban forgó országok helyzetéről. 1660 elején megjelent Rómában a belgrádi püspök, a Hódoltság apostoli kormányzója, Benlics Máté bosnyák obszerváns megbízásából a már többször említett Diodati szófiai érsek, akit pedig tehetetlen aggastyánnak minősített Thomassi Gábor atya. Az érsek tájékoztatása Oláhországra és Erdélyre is kiterjedt. Abban megegyezett Thomassival, hogy Oláhországban csak Campolongóban van nagyobb számú katolikus lakos. Számukra egy kelyhet és két miseruhát kért. Kitért erdélyi kapcsolataira is, és elmondta, hogy a közelmúltban több ferences kispapot pappá szentelt, akiket előljáróik küldtek hozzá, volt azonban köztük egy, akinek két éve hiányzott a kánoni korhoz, ezt is felszentelte, mert félt, hogy protestáns rokonai visszavonják vallásukba, azután a távolság miatt is nehéz lett volna megvárni a még hiányzó időt. Az érsek úgy érezte, hogy a felszentelttel együtt kánoni szabálytalanságba, irregularitásba esett, ezért feloldozást és megfelelő penitenciát kért. Mivel még Orbán pápa nevezte ki Oláhország és Erdély kormányzójává, azt kívánta a Kongregációtól, hogy új pápai brevében erősítsék meg tiszttségében.

Az érseken kívül Berkucze János is kedvezőtlen megvilágításba helyezte az udvarokba járó Thomassit. Jelentette a Kongregációnak, hogy amióta elváltak, nem törődik vele, nemcsak anyagiakban nem segíti, hanem még a missziókban szükséges pápai felhatalmazásokat sem ruházta rá. A misszionárius előbb „Usban” (talán Huszon), majd szülőfalujában, Kotnáron plébánoskodott, de olyan szegényes viszonyok között, hogy rokonai tartották el.⁸⁵

Ebben az időben a lengyel jezsuiták arra törekedtek, hogy moldvai missziójukat megerősítsék az olasz konventuális minoritákkal szemben. Amikor 1659-ben a tatárok és a kozákok elpusztították a jászvásári katolikus templomot, a bákói lengyel püspök helytartója a jezsuitákra bízta a hívek lelki gondozását. Átengedte nekik a régi, már használaton kívül lévő temetőt, hogy azt egyelőre szőlőskertté alakítsák, idővel pedig ott templomot és plébániát emeljenek. Egy ideig fakápolnában folytak az istentiszteletek. A Kongregáció a döntés előtt arra utasította a lengyel nunciust, hogy kérje ki Thomassi véleményét. Ő, bár még meg sem kezdte egyházlátogatását, tájékoztatással szolgált, és rámutatott arra, hogy a hívek kedvelik a jezsuitákat. A moldvaiak elhagyatottságának legfőbb okát abban látta, hogy nincs helyben székeltő főpásztor: a lengyel királytól jelölt püspök legfeljebb egy-két hónapig marad

⁸⁴ APF Acta, vol. 28, fol. 213v–214r (14. pont).

⁸⁵ Berkucze levelei, Kotnár, 1660. április 2. 1661. január 25. 1661. május 7. *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 527–529 (APF FV vol. 8, fol. 39. 41–42. 47).

Moldvában, azután visszatér hazájába, és igyekszik kényelmesebb javadalmat szerezni magának. Ilyen körülmények között a vallásos élet szétzüllik, nincs papság, elmarad a bérmálás, olykor nyolcvanéves agastyánokat is lehet találni, akik még nem bérmálkoztak. Mindenki fájdalommal emlékezett vissza Bandulovics-Bandini missziós érsekre, aki Moldvában élt, ezért Thomassi azt ajánlotta, hogy ne nevezzenek ki lengyel püspököt, mert annak nyilvánvalóan kárát vallja a hitélet.

Erdélyről azt jelentette, hogy egy szakadár püspök Rómába törekszik, és a pápa kezébe kívánja letenni hűségküjét (*professio fidei*). Múlhatatlanul szükségesnek tartotta a fejedelemségben a jezsuita iskolák megnyitását, amelyekben a katolikus ifjúság nevelést kapna, a szerzetesek jelenlétét pedig az egész ország megérezné. A trónért folytatott küzdelem átmeneti idejét vélte erre a legalkalmasabbnak, mert amikor a fejedelem leteszi a törvényes helyzetre az esküt, az atyák már bent lehetnek az országban. Thomassi bizonyára arra a hasonló esetre célzott, amikor Szalainai és társai még I. Rákóczi György uralkodásának kezdetén már megtelepedtek a fejedelemségben. Erre a körülményre hivatkozva sürgette az erdélyi püspökségnek apostoli kormányzó által való betöltését, és mindjárt hozzátette, hogy nem nagyraívágyásból beszél, hanem csupán Isten dicsőségét tartja szem előtt. Ezzel a megoldással, mondotta, meg lehetne kerülni a királyi kinevezés okozta nehézségeket. Végül mentegette magát az egyházlátogatás halogatása miatt.⁸⁶

Egyidejűleg Thomassi lázas diplomáciai tevékenységbe is fogott: Rákóczi bukása után Kemény János ügye mellé állt. Az új fejedelem tudniillik, aki Rákóczi fővezére volt a lengyel hadjáratban és súlyos váltságdíj fejében szabadult 1660-ban a tatár rabságból, szakított a törökös politikával, és a császár támogatásával akarta megszerezni a hatalmat. Tárgyalásai folyamán Thomassit Varsóba küldte, míg egy dél-magyarországi obszervánst, Suglics Antal misszionáriust a Szentszékhez mentesztette. Közben I. Lipót azt kívánta Keménytől, hogy adja vissza az erdélyi püspökség elkobzott javait és a jezsuita templomot, javakat. A fejedelem késznek nyilatkozott mind a két feltétel teljesítésére, de a protestánsok miatt időt kért, ígérte, hogy befogadja a szerzeteseket és Thomassit is, ha a pápa apostoli kormányzóként Erdélybe küldi.

Rómában ugyanakkor az a vélemény alakult ki, hogy Thomassi és Suglics saját rejtett céljait szolgálják. Mivel pedig közben Kemény szövetségre lépett a császárral, majd némi kezdeti siker után ügye egyre jobban hanyatlott, a Szentszék nem kívánt tevékeny szerepet vállalni érdekében. Jól ismerte az erdélyi helyzetet, és nem látta elérkezettnek az időt, hogy azonnal kormányzó püspököt küldjön Erdélybe. A Propaganda Thomassihoz, Varsóba címzett levelében kifejtette, hogy meg kell várni a politikai helyzet végleges alakulását. Thomassi személyét egyéb-

⁸⁶ A moldvai események összefoglalása: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 521–522 (utalással APF FV vol. 8-ra, mint forrásra); PALL, *Le controversie*, 244–246; EUSEBIUS FERENDŽIN, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752* (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 23), Zagrabiae 1892, 268–271. – APF Acta, vol. 30, fol. 195r–196r (22. pont) és vol. 30, fol. 210rv (14. pont, szakadár püspök veszélye Erdélyben).

ként sem tartotta alkalmasnak a püspöki tisztségre, mert az állandó külföldi küldetések elvonják a lelkipásztori munkától, és ha a fejedelem ügye elbukik, neki is el kell tűnnie. „Ön nagyon jól tudja, hogy mennyire körültekintő a Szentszék, hogy a püspökök kinevezésével elkerüljön minden gyanút a politikai hatalom részéről. Azután ott van a császártól kinevezett, de meg nem erősített erdélyi püspök...” – írta a Kongregáció, amely ugyanakkor arról is értesítette a szerzetest, hogy a pápa jóindulattal van ügye iránt. Ovatosságra intette VII. Sándort és a Propagandát az oláh fejedelem küldöttje, bizonyos Gergely szerzetes püspöksége ügyében tanúsított engedékenysége is, amely hamarosan balul ütött ki. (Egyúttal a Thomassi által kért jezsuiták útnak indítása és új iskola alapítása szintén korainak tűnt a Kúria előtt. „Várjuk meg – záródott a Kongregáció értesítése –, hogy a fejedelem helyezte megszilárduljon.” Az uniálni kívánó püspököt pedig a bécsi nunciushoz, vagy Lippay primáshoz utasították a bíborosok.⁸⁷⁾

Thomassi diplomáciai ügyködése mellett egy érdekes házassági esetet is felterjesztett Rómába: az egyik Kemény elbocsátotta feleségét és katolikus özvegyasszonyt akart feleségül venni. A Kongregáció részletes tájékoztatást kért, nevezetesen azt kívánta tudni, hogy Kemény házassága érvényes volt-e; ha létrejön a házasság, vajon van-e remény arra, hogy a férj katolikus vallásra tér? Azonfelül a házassági ügyben szereplők személyi adatait is kérte. Az ügy fejlődéséről nincs tudomásunk, bizonyára Kemény bukásával elaludt.

Thomassi a sok szemrehányás és felszólítás után végre Moldvába küldte titkárát azzal a megbízással, hogy végezze el helyette az annyiszor sürgetett egyházlátogatást. A titkár, Blasius Koicsevics konventuális ferences lelkiismeretes és éles szemű vizsgálata becses adatokkal világította meg a moldvai magyarok vallási és néprajzi viszonyait. Helységről helysére járva feljegyezte, hogy 1661-ben Bákóban 326 katolikus lakott, akik mind magyarok voltak, miként a várost környező falvak katolikusai is. Tatrosban 121, Manestében és a hozzá tartozó két kisebb faluban 178, a Tatroszhoz tartozó Stanestában 93, Barladinóban pedig összesen 74 katolikus magyar élt. Ezekből a csonka adatokból is következtethetünk a moldvai magyarság még mindig tekintélyes számára. De ez a szám állandóan fogyott, mert a magyarságot pusztította a török, a tatár, a kozák, magyar papok hiányában apasztotta a szakadár tenger, amely magába olvasztotta és vallásától, nemzetiségétől egyaránt örökre megfosztotta.⁸⁸

Szerzetesünk tevékenységével a legkevésbé sem volt megelégedve Rudzinski bákói püspök, aki 1663-ban hosszabb jelentésben leplezte le a nagyravágyó férfiút. Jelentette Rómának, hogy Thomassi mint apostoli megbízott egyszerű szerzetesi ruha helyett főpapi öltönyben jár, püspöki gyűrűt visel, szolgálzományt kíséretében nagy pompával utazik és zsarolja az egyháziakat; izgat a világi papság ellen, nem ismeri el a megyéspüspök joghatóságát. A főpap leveléből kitűnik, hogy nem

⁸⁷ Thomassi levelei 1660–1661-ből: APF FV vol. 8, helyenként. A Kongregáció Thomassihoz (1661. december 7): Lettere, vol. 42, s.f. Vö. még KÁRPÁTHY-KRAVJÁNSZKY, I. *Rákóczy Ferenc*, 12–14. – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Gabriele Thomasii levele Kemény János erdélyi fejedelem baláljáról*, RGYÉ 7 (1994) 194–198.

⁸⁸ *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 532–542 (APF FV vol. 8, fol. 74–77); Acta, vol. 32, fol. 224r.

kedveli a szerzeteseket, mert szerinte a világi földesurakhoz ragaszkodnak, tőlük kapják fizetésüket, és elnézik nekik, hogy az egyházi vagyont elrabolták.⁸⁹

A Kongregáció anyai gondoskodása és anyagi áldozathozatala, hogy megsegítse Moldvában sínylődő véreinket, azért nem vezetett célra, mert a püspökök többnyire nem állottak apostoli méltóságuk magaslatán. Amint utaltunk rá, a lengyel király kegyeltjei csak ugródeszskának tartották a bákói címet, hogy mielőbb jó javadalmazású és csendes püspökséghez jussanak a Királyság belsejében, s többségük alig egy-két hónapot töltött a püspökség nyomorúságos székhelyén, noha Szent Ferenc és Szent Domonkos fiai voltak. A missziós területnek vett országban egyedül Bandulovics-Bandini címzetes érsek fejtett ki komoly és mélyreható munkát, ezért nemzedékeken át áldották emlékét a moldvai magyarok. Már utóda, a már többször előkerült Parcsevics Péter tíz éven át meg sem közelítette a betörésektől végigpusztított területet, majd fejedelme kívánságára ő is kezébe vette a vándorbotot és szegényesen halt meg Rómában, ahová diplomáciai utazásai közben jutott el. Thomassinak sem vette semmi hasznát a moldvai katolikusság. A szófiai és ochridai főpapok már csak a távolság és a kedvezőtlen közlekedési viszonyok miatt sem végezhettek állandó jellegű apostoli munkát. A két ország, Moldva és Oláhország sorsa, Erdélyénél is súlyosabb volt a pogány betörések és gyakori átvonulások miatt. A hatvanas években, amikor Apafi Mihály véglegesen megszilárdította hatalmát, a császár felszólította az oláh és moldvai vajdát, hogy szakítsanak a törökkel, és keresztényekhez illően csatlakozzanak a birodalomhoz. A vajdák megígérték, hogy amint enyhül a török nyomás, lerázzák az igát. Az oláh vajda beengedte Susa (Souches) tábornokot, aki kiverte onnan a törököt, és mint a bécsi nuncius jelentette, ezzel elősegítette Montecuccoli győzelmét. A krími tatárság, a török ostora azonban végigpusztította az országot, elűzte a vajdát és családját. A bécsi nuncius, mivel ő is azt tapasztalta, hogy a vajda hajlik a katolicizmus felé, a Kongregáción keresztül megkérte a pápát, hogy járjon közben a császárnál a vajda érdekében.

Az 1660-as évtized derekán Thomassi feje felett is összesűrűsödtek a vészfellegek, úgyszólván mindenki ellene fordult. Rendtársai, a bolgár ferencesek azzal vádolták, hogy törökellenes politikájával, örökös diplomáciai utazásaival rájuk haragította a törököt, és veszélybe döntötte az egész őrséget. Mint apostoli misszionárius, majd missziófőnök és helytartó nem ismerte el maga felett a rendi előljárók hatalmát. Mindenütt vizályt keltett, ahol csak megfordult. Szerzeteshez és egyházi férfiúhoz nem illő üzérkedésekbe bonyolódott, fekvő vagyont szerzett, hatos fogaton utazott... – ismétlődtek a vádak ellene. Thomassi a Propaganda színe előtt kívánta tisztázni magát, de a Kongregáció tartózkodott a felesleges vitáktól. Nyughatatlan szerzetesünk végre Bécsből mégis az Örök Városba utazott, és emlékiratban válaszolt az ellene emelt vádakra, amelyeket a bolgár őrség nevében Stefano Conti rendtárs adott elő vádlóként.

⁸⁹ *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 546–563 és 542–544 (APF FV vol. 8, fol. 106–115). – Vidoni varsói nuncius Thomassiról: *Acta*, vol. 35, fol. 235v–238r és fol. 315v–316r.

Visszautasította az üzérkedés vádját és állította, hogy szőlőjét a tergovistyei kolostor részére vette egy malommal és különféle gazdasági felszerelésekkel együtt, továbbá hogy a kolostort és a mellette levő sekrestyét adakozásból építette. István testvért viszontvadásokkal illette, mondván, hogy nagyobb pénzösszeget adott a chiprováci Antonio Auramónak, uzsoráskodás céljára. Az ügy egyébként úgy pattant ki, hogy Thomassi Erdélyben bizonyos elszámolási hiányosságok miatt börtönbe vetette egyik emberét, és a rab a börtönéből feljelentette őt a szófiai és ochridai érsekeknél. Egy másik rendtárs, Paolo Marini lóvásárlással vádolta Thomassit. Szerinte is a tergovistyei szőlőt magának vette nyereség céljából, guardián korában pedig eladta a kolostor szőlőjét a szófiai érsek és a rendi őr hozzájárulása nélkül. Thomassi beismerte, hogy világi ruhában járt, de ezt Gergely vajda rendelkezésére tette, nehogy a török felismerje, amint a császári udvarba utazik. István szerzetes erre megjegyezte, hogy éppen Thomassi eszelte ki, hogy világi ruhában járjon, de hozzátette: akkor minek vette fel a főpapi öltönyt?! Thomassi viszonzásul azzal vádolta szerzetestársait, hogy feljelentették őt a török hatóságoknál, erre hat-hét katolikussal együtt a pogány börtönébe jutott, ahonnan csak 50 reálé váltságdíj fejében szabadult ki. István szerzetes rámutatott Thomassi felforgató tevékenységére, amelyet az őrsgben fejtett ki a szerzetesi fegyelem nagyarányú megbontásával. Mint összeférhetetlen önkényesen távozott Karánsebesre, amikor pedig évek múlva visszatért, fellázította a testvéreket az előljárók ellen. Nem a rendtársak, hanem egy keresztény ember juttatta őt a pogány börtönébe, aki feljelentette őt lopásért és egyéb büntetért – hangoztatta.⁹⁰

A nem éppen épületes vitatkozáson döntőbíróként elnöklő titkár összefoglalóan megállapította, hogy Thomassi csak üres mentségeket hozott fel védelmére, a világi ruha használatát azért engedték meg neki, hogy vizitáljon, nem pedig azért, hogy világi fejedelmek ügyében járja az udvarokat. A moldvai vizitációt mással végeztette, ezért nem ajánlotta a Kongregációnak, hogy megújítsa különféle megbízásait és felhatalmazásait. Így foszlott szét Thomassi minden reménye, hogy annyi járás-kelés után élete legfőbb célját, a püspöki méltóságot elérje. Most már megelégedett volna azzal is, hogy a Szent Lászlóról nevezett horvátországi őrsgbe *pater provinciae* címmel visszavonulhasson, a Kongregáció azonban ismételt kérését sem vette figyelembe, noha Tersato ura, Frangepán Ferenc gróf és más horvát főurak szintén a bíborosok figyelmébe ajánlották kérelmét. Az utolsó adat, amely megemlíti a nevét a kongregációi üléseken, a szófiai érsek panasza, amikor felszólalt a bolgár ferencesek fegyelmezetlensége ellen, és külön kiemelte Thomassi viselkedését.⁹¹

* * *

⁹⁰ Egy feljegyzést idéz az ügy kapcsán a *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 545 (APF SOCG vol. 309, fol. 216–217 és 219). Lásd még Acta, vol. 35, fol. 315v–316r (1666).

⁹¹ Visszavonulása a ladislaita provinciába, „*Lecta*” döntéssel: APF Acta, vol. 36, fol. 151v–152r (1667); SOCG vol. 418, fol. 309v és 320v (1669); Acta, vol. 38, fol. 73–74 (1669).

Apafi Mihály csaknem háromévtizedes uralkodása alatt állandóan hanyatlott Erdély belső ereje. A fejedelem árnyékában kifejlődik a sógor-koma rendszer, a hatalomra törő főurak egymás ellen acsakodtak, szinte napirenden voltak a nótaperek, a vagyonelkobzások. Végül is a Partiumból származó Teleki Mihály, a fejedelem-asszony, Bornemissza Anna rokona oly mély gyökeret vert a kormányzati talajban, hogy hosszú időre az ország mindenható minisztere lett. Mint államférfi ügyesen forgolódott a török és német nyomás teremtette helyzetben, és mindenkor erősen előtérbe helyezte egyéni és családi érdekeit. A belsőleg gyenge, pénzügy és hadügy tekintetében elhanyagolt ország a körülötte küzdő két birodalom függvénye volt, és amikor a felszabadító hadjáratban a török visszavonult az Al-Duna mögé, Erdély érett gyümölcsként esett a császár, a magyar király ölébe.

A hetvenes évek elején a misszionáriusi levelezésekben egyre több panasz olvasható a garázdálkodó elemek ellen, akik veszélyeztették a közlekedést a Királyság és Erdély között, kirabolták a postát, kifosztották a kereskedőket. A sűrű betörések növelték Erdélyben a forgalom-, személy- és vagyonbiztonság veszélyeit. Az erdélyi misszionáriusok gyakran panaszkodtak, hogy felterjesztéseikre nem kapnak választ a Kongregációtól, vagy csak ismételt sürgetésre érkezik megkésve egy-egy levél. A pénzküldemények is rendetlenül jutottak be Erdélybe. Jegenyei missziófőnök még 1669-ben azt kérte a Propagandától, hogy az általa felterjesztett misszionáriusokat ne a bécsi nuncius hagyja jóvá, hanem az újonnan kinevezett apostoli helytartó, mert a szerzetesek nem mernek nekivágni a bécsi útnak. A Kongregáció november 12-én erre meg is bízta Damokos Kázmér apostoli helytartót, hogy a kijelölt szerzeteseket belátása szerint erősítse meg.⁹² Két évvel később Jegenyei már azt kérte, hogy a kongregációi levelezést, elsősorban a gyűlési határozatokat két példányban indítsák útnak, amint ők is rendszerint két példányban küldik fel felterjesztéseiket. A hetvenes évek elején a bécsi nuncius helyett a szófiai érseken keresztül levelezett a Kongregációval, mert ezt a vonalat biztonságosabbnak tartotta, mint a bécsit vagy a velenceit. Damokos is felpanaszolta, hogy három felterjesztésére nem érkezett felelet, a következő évben pedig már egyenesen azt írta, hogy restell írni, mert úgyse kap választ.

A postaforgalom nehézségei és a panaszok áradata arra készítették a Propagandát, hogy a császári hadseregpáncsnokok közvetítésével kézbesítse küldeményeit. A fejedelemség utolsó két évtizedében egymásután tűnnek fel a császári hadak Erdély területén. Gyakran éppen olasz származású tábornokokkal találkozunk, akik Bécsben megismerkedtek a nunciussal, illetve a nunciatúra tisztviselőivel. Ilyenek voltak Raimondo Montecuccoli, Antonio Carafa, valamint Federico Veterani, utóbbit az erdélyiek emberisége és fegyelemtartása miatt „atyjuknak” nevezték. Valóban ritka és nagy elismerés jele ez abban az időben, amikor átvonuló vagy téli beszállásra berendezkedett seregek mind erkölcsi, mind anyagi tekintetben a lakosság rémének számítottak.

⁹² APF Lettere, vol. 53, fol. 283r.

Olasz volt még Doria és Biale vagy Bialis, akit közönségesen Olasz Ferencnek nevezett a lakosság. Ő az erdélyi fejedelem somlyói és szilágycsehi várának parancsnoka, továbbá Kraszna megye főispánja volt. Olasz Ferenc 1691. február 8-án Brassóból a Kongregációhoz küldött latin levelét a mezőben kardot markoló hajlított kart ábrázoló gyűrűspecsétjével erősítette meg.⁹³ A nép nagyon megszerette az emberséges hadvezért, ő pedig érzelmeiben teljesen elmagyarosodva magyarnyelvű leveleit magyarul írt, Olasz Ferenc névvel írta alá. A tiszántúli helvéthitű prédikátorok 1677. június 27-én tartott zsinatukon tiltakoztak a fejedelem előtt Biale bánásmódja ellen, amit elképzelhetetlennek tartottak egy kálvinista fejedelem országában: a prédikátorokat kiforgatta javadalmukból, a felsőábrányi prédikátor fiát vitézeivel elhurcoltatta és levágatta, a vedresábrányi és éradonyi prédikátorokat 40 forintra bírságot. Ezen kívül az oláh nemzetiségű kálvinista papok is panaszkodtak, továbbá Tóthfalusi István tasnádi prédikátor is. Az egész római birodalomban, mondták a Berettyóújfalun egybegyűlt papok, nem történt a régi papi rendnek annyi sérelme, mint újabban az erdélyi fejedelem országában történik. A hadvezér lábbal tiporja a régi fejedelmek adta jogokat és kiváltságokat – olvashatjuk panaszukat.⁹⁴

Amikor Apafi 1690 áprilisában meghalt, a török Thököly Imrét nevezte ki Erdély fejedelmévé. Thököly megverte és kiszorította a tartományból a németeket, de uralma csak múló ködlés volt. Az önálló Erdély véglegesen a magyar Szent Korona fennhatósága alá került.

Damokos Kázmér missziófőnöksége

Szalinai István néhány nappal halála előtt mintegy végrendeletében nemcsak általánosságban, hanem személy szerint azt kérte a Kongregációtól, hogy nevezze ki Damokos Kázmért missziófőnökké, mert benne látta azt a példáséletű és buzgó szerzetest, kiváló népszónokot és hitterjesztőt, a székely nép és a katolikus urak által is nagyra becsült bölcs vezetőt, aki képes folytatni a közel negyedszázados missziós munkát és összefogni, kiegyenlíteni a széthúzó, állandóan fokozódó belső rendi feszültséget. Az őrség kormánytanácsa (*definitorium*) Jegenyei Ferenc és Aliga István kormánysegédek, Somlyai Miklós tanácsosságot viselt szerzetes és Imotai Simon őrhelyettes január 30-án a csíki kolostorban tartott ülésükből jelentve Szalinai halálát azt kérték a Kongregációtól, hogy az új missziófőnök legyen erdélyi származású, akit Erdélyhez köt a hazai rög. Kívánságuk volt még, hogy a jövőben is maradjon egy kézben az őri és a missziófőnöki tisztség, mert a két tisztség össze-

⁹³ APF SOCG vol. 512, fol. 48r – A genovai származású Biale 1661–1663 között már a fogarasi kerület kapitánya, majd Belső-Szolnok (1664), illetve Közép-Szolnok (1664–1680), végül Kraszna megye főispánja (1685–1696). FALLENBÜCHL ZOLTÁN, *Magyarország főispánja 1526–1848*, Budapest 1994, 143. 150. 151. 157. Biale-Bialis 1680-ban kapott indigenátust, és 1693-ban halt volna meg. KIS BÁLINT, *Erdélyi családátörténelmi adalékok. VII: az illyefalvi Biális család*, Turul 15 (1897) 144.

⁹⁴ A tiszáninneni magyar kálvinista prédikátorok levele Biale ellen, 1677. június 27. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 88.

kapcsolása szerintük kedvezően előmozdítja a különböző rendtartású és nemzetiségű szerzetesek békés együttélését. Nagy vigasztalódással állapították meg, hogy az őrség szerzeteseinek létszáma elérte a tizenkilencet, évről-évre örvedetesen emelkedik, és nem szorulnak többé idegen szerzetesekre, akik nem ismerik a hazai nyelvet, szokásokat, majd fájdalmasan felsóhajtottak, hogy az országban nincs püspök, aki papokat szentelne és fegyelmezné a világi papságot. Három héttel utánuk február 20-án megszólalt Lippai István csíki házfőnök-helyettes is, aki egyébként a bosnyák rendtartomány kormánytanácsosa volt. A szerzetesek megállapodtak abban, hogy Rómába küldik Parcsevics avagy Bolgár Péter rendtársukat.⁹⁵

Kimondottan Damokos kinevezése mellett foglalt állást a csíki papság 1653. december 10-én a Kongregációhoz intézett feliratában, amelyet Szépvízy Pál maroszéki és Olasz Pál udvarhelyszéki főesperes írt alá. Kiemelték, hogy a protestáns fejedelem, noha keményen üldözi a katolikus vallást és a jezsuitákat, kedveli Damokos Kázmért, a fejedelemasszony édesanyja, az öreg Báthoryné lelkiatyjául választotta, sőt a fejedelem meglelégedéssel venné a szerzetes kinevezését. Ők is kifejezték ama óhajtásukat, hogy püspök hiányában, legalább egy apostoli kormányzót vagy egyházlátogatót küldene hozzájuk a Szentszék.⁹⁶

A Szalinali halálát követő időben a magyar szerzetesek élre kerültek és a bosnyákok egyelőre megtorpantak. Ez a helyzet azonban hamarosan megváltozott, amikor Imotai Simon magához ragadta a kormányzás gyeplőjét. Rendi vizitatori minőségében összehívta az őrválasztó gyűlést, és fondorlatos kijátszással megválasztatta magát őrré, míg a magyarok még a kormánytanácsosi tisztségből is kimaradtak. Simon a magyarok felháborodása elől Rómába futott, hogy a rendfőnöknél és a Kongregációnál igazolja magát. A Hódoltságban és Bosznián keresztül haladva a helybeli missziók ügyeinek intézését is magára vállalta. Az ellentétek kiegyenlítésén dolgozott Maganovics Miklós volt őr, akit szülőföldje után Szalinali (de Salinis) Miklósnak neveztek. Azt ajánlotta a Kongregációnak, hogy csak magyarul tudó szerzeteseknek adjon a jövőben apostoli missziót, mert a magyar nyelv tudása nélkül a jámborság és a buzgóság nem elegendő.⁹⁷

Loparai István, a missziófőnök régi munkatársa viszont Imotai Simon mellé állt. Megírta a bíborosoknak, hogy huszonnégy éve él Erdélyben, azóta a bosnyákok buzgólkodása folytán az őrség kiterébélyesedett, templomok épültek, a fejedelem éppen úgy, mint atyja, kedveli a bosnyákokat, csupán a magyar szerzetesek nem tudnak összeférni, mert az erdélyiek nem tűrnek más nemzetiségűt maguk közt. Mindezek alapján azt kérte a Kongregációtól, hogy védje meg a bosnyákok jogait mind a szerzetesi életben, mind a misszióban. Kiemelte, hogy miután a fejedelem elűzte a jezsuitákat és megengedte, hogy a bosnyákok iskolákat és kolostort

⁹⁵ Szalinali István levele: APF SOCG vol. 269, fol. 11. Az erdélyi ferencesek levele: uo., vol. 269, fol. 1. Lippai István levele: uo., fol. 13r (VERESS, *Documente privitoare la istoria Ardealului*, 256–257).

⁹⁶ APF SOCG vol. 269, fol. 12.

⁹⁷ Nicolaus a Salinis (Maganovics) beadványa 1650-ből: APF SOCG vol. 269, fol. 49–51.

tarthatnak, még inkább nélkülözhetetlen Erdélyben való megmaradásuk. A szerzetes szavaiból kitűnik, hogy Szalainai István halála után azonnal fellángoltak az addig többé-kevésbé elcsitított viszályok a magyar és a bosnyák rendtársak között. A magyarok végül már a bosnyákok eltávolítását követelték, mert a pápák döntése ellenére a szigorított rendtartás elvetésével feldúlták az őrséget. A bosnyákok látták, hogy a magyar elem állandó gyarapodása számban és belső értékben fokozatosan gyengíti állásukat, viszont makacsul ragaszkodtak a lazább rendtartáshoz, nem tanultak meg magyarul, és most már egyenesen arra törekedtek, hogy a mikházi kolostort, amelyben laktak, mint külön rendtartású intézményt a bosnyák rendtartományhoz csatolják.

A magyar szerzetesek 1654 elején Damokost indították útnak Magyarországon keresztül, hogy a magyar egyházi hatóságok és a nuncius segítségével szálljon síkra a magyar érdekekért.⁹⁸ Lippay György prímás február 13-án Szentkereszten kelt levelében a Kongregáció jóindulatába ajánlotta őt, és kívánatosnak tartotta, hogy apostoli misszióval ruházzák fel, mert Rákóczi fejedelem kegyetlen üldözései közepette csak Isten különös kegyelme tartja fenn az erdélyi katolicizmust. Damokos Rómában hathatósan síkra szállt a magyar szerzetesek érdekében, ám bölcs és enyhe természete mindvégig visszatartotta a szenvedélyes vitáktól és alaptalan gyanúsításoktól. Mint korábban már említettük, ő is rámutatott Rákóczi üldözéseinek az egész katolicizmust fenyegető hatására, a nős papok áruló viselkedésére, akik összejátszanak a fejedelemmel abban a rejtett szándékban, hogy átviszik egyházközségeiket a kálvinizmusra. Felpanaszolta, hogy Erdélyben nincs püspök, sőt a fejedelem megtiltotta, hogy a papok a Királyságba menjenek az egyházi rendet felvenni. A magyar ferences világos és tárgyilagos beadványban az erdélyi bosnyákok helyzetét is ismertette. Előadta, hogy katolikus hitükhöz ragaszkodó urak I. Rákóczi György vallási türelmességét felhasználva néhány papot és szerzetest kértek a bosnyák rendtartománytól, hogy legalább misézéssel és latin nyelven való gyónatással enyhítsék a szörnyű paphiány következtében fennálló vallási elhagyatottságot. Így érkezett az országba négy atya, akik Mikházán a helybeli főkapitány, Tholdalaghy Mihály birtokán templomot és faházat építettek a tövisi kolostor helyébe. Szalainai több rendtárs behívásával igyekezett gyarapítani a bosnyákok számát, mások önkényesen jöttek, mint Imotai Simon, akiket senki sem hívott be, sem Szalainai, sem az urak. A fejedelemnek feltűnt az idegenek beáramlása, az állandó viszályok, amelyek türelmetlen és erőszakos elemek nyomán keletkeztek az őrségben, és átcsaptak a külső világba is. Loparai István meggondolatlanságában a protestáns urak széküléséhez fordult Csíkszeredán, és a főkapitány ajánlólevelével lépett fel a közgyűlésen a magyar szerzetesek ellen. A szerzetes valótlanságok és rá-

⁹⁸ Az esztergomi Prímási Levéltárban fennmaradt Olasz Pál udvarhelyszéki és Szépvízy Pál marosi főesperes és ülnökeik Lippay érsekhez intézett levele (Hódos, 1653. december 15.), amelyben a levelet felmutató Damokost ajánlották az érsek figyelmébe, és felhívták figyelmét a Szalainai halálával kialakult erdélyi helyzetre. PL AS Act. rad., Classis X, Nr. 196, időrendben (MOL Mikrofilmtár, 2654. sz. tekercs).

galmak halmazával vádolta a magyar ferenceseket a másvallású közönség megüt-közése és gúnykacaja közepette, míg egy jelenlévő katolikus nemes közbekiáltásával meg nem hazudtolta. A bosnyákok fűhöz-fához fordultak, hogy Mikházát megtartsák. Amikor még 1649-ben rendtársuk, Ibrismovic belgrádi missziós püspök, a Hódoltság apostoli kormányzója bérmaútnján Gyöngyösön nyomult fel, felkeresték, és arra kérték, hogy védje meg őket a Kongregációnál a magyarok erőszakossága ellen. A püspök kész volt apostoli megbízottként Erdélybe menni, és megfelelő felhatalmazásokat kért a Kongregációtól, a bíborosok azonban nem járultak hozzá indokolatlan kéréséhez. Most, 1654-ben pedig megszerezték több katolikus előkelőség, főképpen azonban több protestáns főméltóság támogatását, akik készséggel mögéjük álltak, hogy gyengítsék a katolikus erőket. A szerzetben is hathatós pártfogókat kerestek – zárul a magyar ferences tájékoztatása.⁹⁹

Damokos útja teljes sikerrel járt: a Kongregáció 1654. április 14-én tartott havi ülésén missziófőnökké nevezte ki, és megbízta, hogy folytassa Szalainai munkáját. Az előrelátható fordulat sehoggy sem tetszett a bosnyákoknak, különösen amikor a rendfőnök parancsára megtartott őrségi választó káptalan Damokost őrré választotta, sőt még a bosnyákok fellegrárába, Mikházába is magyar guardiánt helyeztek.¹⁰⁰ Ezzel csak olajat öntöttek a tűzre. A közbotrányt keltő viszályok hatása alatt írta meg Damokos a csíki kolostorból 1655 áprilisában, hogy a magyaroknak kell majd kiköltözniük hazájukból, mert elviselhetetlen a bosnyákok sorozatos botrányrendezése, mégis óvatosságot ajánlott a Propagandának a bosnyákokkal szemben. Ugyanakkor Szelepchényi György nyitrai püspök és udvari magyar kancellár 1654-ben a magyar király megbízásából követségben járva gyulafehérvári udvarban, onnan azzal a véleménnyel tért haza, hogy a bosnyákokat mihamarább el kell távolítani az országból.¹⁰¹

A csíkiek a tanulmányi éveiből Rómában jól ismert Jegenyei Ferencet menesztették a Kongregációhoz, akinek Scipione d'Elci bécsi nuncius és Sebastiano da Gaeta fő-elöljáró segítségével sikerült döntőbírótság elé vinni az ügyet.¹⁰² Dionisio Massari kongregációi titkár mint döntőbíró meghallgatta a feleket, Jegenyeit és Imotai Bertalant, a mikházi kolostor guardiánját több társával együtt, majd a magyaroknak ítélte oda – egyelőre hiába – Mikházát. Utasította a bosnyákokat, hogy az őrség szellemi egysége miatt fogadják el a szigorított rendtartást, amelyet a pápák,

⁹⁹ Loparai beadványa: Тóти, *Relationes missionariorum*, 285–289 (APF SOCG vol. 269, fol. 47–48). Damokos beadványa: SOCG vol. 269, fol. 121–126. Lippay György levele: uo., vol. 269, fol. 114.

¹⁰⁰ APF Acta, vol. 23, fol. 32v–33r (4. pont) és FV vol. 6, fol. 41r.

¹⁰¹ Damokos 1655. április 23-ai levele: APF SOCG vol. 269, fol. 137. Referálva: Acta, vol. 24, fol. 67v (18. pont). Szelepchényi 1655. június 23-ai levele Pozsonyból: SOCG vol. 269, fol. 136.

¹⁰² Damokos ajánlólevele Jegenyei számára Lippay Györgyhöz. Csík, 1655. április 20. PL AS Act. rad., Classis X, Nr. 196, időrendben (MOL Mikrofilmtár, 2654. sz. tekercs). Damokos ebben elpanaszolja az érseknek, hogy hiába jöttek tavaly fráterek a pozsonyi provinciából, nincs eredmény. A bosnyákok el akarják szakítani az őrséget, ellenük fellép a Kongregációnál is. Jegenyei majd tájékoztatni fogja őt, P. Talján Ferencet is meg lehet kérdezni az ügyben. Végezetül ajánlja kisöccsét, aki egyházi pályára készül.

VIII. Orbán és X. Ince ismételten előírtak az őrségnek. Nem befolyásolta a titkárt Thomassi szófiai helytartó, a bolgár őrség kormánytanácsosának alaptalan vádaskodása, aki, mint láthattuk, Mikes Kelemen fejedelmi követre hivatkozva azzal vádolta Mikházából Damokost, hogy erőszakoskodik, botrányokat rendez, amelyeken még a protestánsok is megütköznek, rágalmoz, összejátszik a protestáns főurakkal, sőt még a Kongregációt is félrevezeti,¹⁰³ s hogy így sikerült neki hamis iratok alapján megszerezni a missziófőnöki kinevezést.

Ez az eljárás rendszerré vált a bosnyákok oldalán: amit ők követtek el, azt rákenték az ellenfélre, örökösen azt hánytorgatták, hogy az erdélyi misszió és az őrség felállítása egyedül az ő érdemük, hogy Mikháza az ő sajátjuk, hogy a fejedelem csak őket kedveli, míg a magyar szerzetesek összeférhetetlen természetüknél fogva mindent elrontanak.

Az erdélyi bosnyákok a fejedelmi udvarban megforduló lengyel követeket is felhasználták arra, hogy Rómát a maguk pártjára hangolják. Legerősebb támaszuk azonban a rend központi kormányában volt, ahol elérték, hogy Damokost és a magyar rendtársakat türelemre, tapintatra és elnézésre intsék. Az előjárókat egyedül az a nyilvánvaló gondolat vezette, hogy negyedszázaddal előbb Szalainai emelte ki az erdélyi ferenceseket a megsemmisüléssel határos mélypontról, és ő szervezte meg a pápai hithirdetés szervét, amely a katolikus hitélet egyik legbiztosabb emelője lett.

A bosnyák ferencesek között a Szalainaival beérkezettek mellett ugyanakkor olyan forrófejű fiatalok is voltak, akik tartományfőnökük engedélye nélkül mint szökevények tartózkodtak a fejedelemségben. Ők általában az erőszakoskodások szerzői, kóbor, magyarul nem tudó szerzetesek, akiknek nem vette hasznát sem a misszió, sem a rend. Közéjük tartozott az ellenállás vezetője, Imotai Simon is, aki 1656 áprilisában még mindig örnek írja alá magát, és kíméletlenül támadja Damokost, akit minden baj és veszedelem egyedüli okának tartott: szerinte Damokos miatt veszett el három kolostor, holott jól tudta, hogy mind a fehéregyházi, mind a szárhegyi kolostort a fejedelem nyomására kellett egy időre feladni. Azzal vádolta őt, hogy behatolt a mikházi kolostorba, feltörte a szerzetesek celláit, és kifosztotta a kolostort, valamint a kolostori templomot.¹⁰⁴

Később újból Loparai lépett előtérbe. Előbb a „*pater provinciae*” címért esedezett, majd a török Hódoltságban kívánta folytatni missziós munkáját, 1658-ban pedig már a missziófőnökségre vágyott, nyilvánvalóan azért, hogy kezébe összpontosítsa mind a szerzetesi, mind a hitterjesztői főnökséget.¹⁰⁵ A bosnyákok elérték azt, hogy a Kongregáció nem újította meg a Damokos lejárt megbízását, de Loparai kérelmét sem vette figyelembe.¹⁰⁶ Így ezután a lelkek és a hitterjesztés óriási kárára éveken át nem volt missziófőnök.

¹⁰³ APF Acta, vol. 24, fol. 77v (23. pont) (1655). – A döntőbírásról: KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 230.

¹⁰⁴ Imotai Simon levele, 1656. április 16. APF SOCG vol. 269, fol. 161r.

¹⁰⁵ Acta, vol. 23, fol. 79r (10. pont) (1654).

¹⁰⁶ Acta, vol. 27, fol. 153v (19. pont) (1658).

Az ötvenes évek vége és a hatvanas évek eleje a nagy megrázkódtatások ideje, amely némi nyugalmat kényszerített a magyar–bosnyák versengésre, de amint Apafi megszilárdította uralmát, és a török befolyása ismét állandósult, árnyékukban a bosnyákok újra felülkerekedtek. A magyar elem azonban ekkor már értékes vezetőket termelt ki, mint Damokos, Jegenyei, Kájoni, Taplóczi, akik a Kongregáció segítségével végül is leszámoltak a bosnyákok túrhetetlen viselkedésével. A pogányok által felgyújtott csíki kolostort és templomot, a székely katolikusok évszázados lelki menedékhelyét és erőforrását újra felépítették, újjászervezték a kolostori iskolát, sőt Apafi Mihály megértőbb valláspolitikája folytán a szárhegyi kolostort is megnyithatták. Két kiváló fiatal rendtárs foglalta el egymásután a házfőnöki posztot: Taplóczi István, később Moldova apostoli helytartója és Kájoni János, a nagy egyházzenész, Damokos Kázmér missziós művének folytatója, Erdély apostoli helytartóságában kijelölt utóda.

* * *

A hatvanas évekből fennmaradt egy rendkívül színes és részletes beszámoló az erdélyi katolicizmus helyzetéről. Nem tudjuk megállapítani a jelentés szerzőjét, Modesto olaszul szokott írni, mint ahogy ezekben az években valóban fel is terjesztett egy nagyszabású olasz iratot, amelyet alább ismertetünk. Nem tartjuk azonban valószínűtlennek, hogy a jelentés szerzője Illyés András germanikus, a későbbi erdélyi püspök, Erdély szülőtte. A székely falvak vallási megoszlásának kimerítő ismerete nyilvánvalóan bizonyítja, hogy a szerző székely volt, vagy legalábbis sokáig ott élt.¹⁰⁷

A szerző szerint Erdély lakossága nemzetiségek szerint magyarokra, szászokra és oláhokra, vallások szerint pedig katolikusokra, lutheránusokra, kálvinistákra, unitáriusokra, szombatosokra és puritánokra oszlik. A vallási törvények egységes megtartására az országgyűlés és a fejedelem közösen kötelezik magukat. A magyarok leginkább kálvinisták, kevés közöttük az unitárius, a katolikusok sokan vannak ugyan, de szétszórta, mind a főnemesek és nemesek, mind a jobbágyok sorai között. A székelyek legnagyobb része katolikus, de sokan vannak a kálvinisták, az unitáriusok és a szombatosok is. A szászok lutheránusok. A protestánsoknak *superintendentenseik*, az oláh szakadároknak püspökeik vannak, egyik püspökük Gyulafehérvár külvárosában (*extra muros*) lakik. Az oláhok mind jobbágyok (*rustici*), kevés nemes kivételével, akik Fogaraszvár, Hátszeg és Kővár vidékén laknak. Lugos és Karánsebes városokban sok katolikus oláh volt, de jelenleg a török uralkodik ott. Hátszegen ma is nagy számmal vannak katolikus oláhok, mások szétszórta élnek a fejedelemségben. A szombatosok nem szerepelnek a bevett vallások között, az idősebb Rákóczi kiirtotta őket, de sok unitárius ténylegesen ma is az: szombaton

¹⁰⁷ TóTH, *Relationes missionariorum*, 358–368 (APF FV vol. 6, fol. 250–254). Az iratot közlő TóTH véleménye szerint a jelentést Spinola bécsi nuncius küldte Rómába, alapjául talán Damokos beszámolója szolgált, a kiegészítések pedig vélhetően egy erdélyi jezsuitától származnak.

ünnepelemek, sertéshúst nem esznek, várják a Messiást. A puritanizmust Lorántffy Zsuzsanna Medgyesi Pál és Tolnai prédikátorok által igyekezett meghonosítani, de fia, II. Rákóczi György és a kálvinisták meghiúsították a törekvést, sok kálvinista hitközséget azonban megfertőzött ez a felekezet. A puritánok nem használnak harangot, temetésen nem énekelnek és nem mondanak gyászbeszédet, fő ünnepeik a húsvét és a pünkösöd, a karácsonyt a következő két ünneppel nem tartják meg, azt vallják, hogy az egyházban nincs püspöki vagy más tekintély, azonfelül sok más hasonló örültséget hirdetnek. Miután megadja a székely székek neveit, megállapítja, hogy hol vannak katolikus plébániák. Csíkbén: Szentdomonkoson, Szenttamásban, Boldogasszonyban, egy másik Boldogasszonyban, amelynek Gyümölcsoltó Boldogasszony a védőasszonya, Szentmihályban, Szentmiklósban, Delnén, Somlyón ferences kolostorral, amelyben kevés kivétellel magyar szerzetesek élnek, akik paphiány miatt kiszállnak a plébániákra: Szentlélekben, Mindenszenten, Szentimrén, Szentistvánban, Szentsimonban, Szentkozmán, Szentmártonban, Szentgyörgyön és Menaságon. A legtöbb anyaegyházat leányegyházak veszik körül. Gyergyóban, ahol ugyancsak mindenki katolikus, katolikus plébániák vannak Szárhegyen, ahol Lázár István birtokán ferences kolostor építésébe fogtak, de a fejedelem letiltotta, Alfaluban, Újfaluban, ez is tiszta katolikus. Sepsiben nincs katolikus plébánia, elszórtan azonban sok katolikus él a falvakban, nemesek és jobbágyok egyaránt. Egyedül a Béli birtokán, Bodolán volt katolikus plébánia, de Béli János elűzte Oláhfalvi Péter plébánost, és kálvinista prédikátort hívott a helyébe. A hegyeken túl Erdővidéken katolikus plébánia Barót. A Kézdiszékben, ahol nagyjából katolikusok laktak, plébániák vannak Szárazpatakon, Peselneken, Szentléleken, Poliánban, Esztelneken, Lemhényben, Berecken, Martonoson, Osdolán, Nyújtódon, amelynek felső részében levő Mária-kápolna a Szent Szűz ünnepein nagy búcsújárás célja, Sárfalván, Szentkatolnán, Hatolikon, Futasfalván, Altorján, sok leányegyházzal. Az Orbaiszékben katolikus plébániák: Gelence, Hilib, Haraly, Imecsfalva, Petőfalva, Szentdomonkos (ez utóbbi lakatlan). Sok más faluban a vidéken nagy számmal vannak katolikusok. Udvarhelyszékben nagyobb plébániák: Székelyudvarhely, ahol azonban prédikátor is működik, Szenttamás, Szentlélek, Zetelaka, Kadisfalva (?), Szombatfalva, Vágás, Oroszhegy. Sok előkelő plébániát csak licenciátusok látnak el, akik prédikálnak, keresztelnek, és egyéb egyházi ténykedést végeznek. Marosszékben: Mikháza dalmata (bosnyák) szerzetesekkel, akik a magyar nyelv ismerete nélkül vajmi keveset használnak a magyaroknak, Szenttamás, Asszonyfalva. Több kisebb plébánián licenciátus működik. Aranyosszékben, kicsiségénél fogva nincs plébánia, de elszórtan sok nemes és jobbágy követi a katolikus vallást. Ami a vármegyéket illeti, Gyulafehérvárt jezsuiták vannak, akik onnan más helységbe is kijárnak, ugyanott iskolájuk is van. Mivel a környékbéli városokban elszórtan sok katolikus él, Kolozs megyében is vannak jezsuiták, akik előbb Kolozsmonostoron tanítottak, Kolozsvárt székházuk van iskolával, amelyben a retorikáig tanítanak, de emellett segítségére vannak a monostori, szászfenesi és bácsi plébánosoknak. A vidéken sok katolikus nemes és paraszt

is él. Kun Gergely birtokán, Gyógyban Karánsebesről átköltözött (bolgár–bosnyák) ferencesek működnek, de nekik nincs szervezett kolostoruk; némi segítségére vannak az ottani katolikusoknak. Szilágy megyében főképpen Szilágysomlyón, Kesztelen és elszórtan a vidéken található katolikus nemesek és parasztok. Égetően szükséges egy, a pápától megerősített püspök. A Székelyföldön nincs felszentelt oltár és templom, a papok ágyasságban élnek, és más nemzetiségű püspök szenteli fel őket. Sok ágyast eltávolítottak már, de még sok maradt belőlük. Nagy áldás volna, ha évente legalább egyszer beléphetne a püspök a fejedelemség területére... – olvashatjuk a jelentésben.

* * *

Miután megbízható áttekintést kaptunk az erdélyi, elsősorban a székely katolicizmusról, térjünk vissza a magyar–bosnyák szerzetesek viszállyainak ismertetéséhez, mert azok kimenete döntően befolyásolta a missziók fejlődését. Az állandó torzsalakodás, amely a két nemzetiségű és rendtartású szerzetesek között dúlt, megbénította a szerzetesi életet és a missziók szent ügyét. A tarthatatlan helyzet kivizsgálására 1663 telén Erdélybe küldték a hazánkban már járatos Modesto da Romát, hogy személyes tapasztalatból tájékoztassa a rendet és a Kongregációt az állapotokról, s kísérelje meg az ellentétek elsimitását. Modesto elutazása előtt helyzetképben számolt be az erdélyi viszonyokról. Kapott utasítások alapján sablonszerűen készítette el beszámolóját, amelyet későbbi jelentései jól kiegészítenek.¹⁰⁸ Leírta a fejedelemség földrajzi, természetrajzi és politikai képét, szólott gazdasági erőforrásairól és természeti szépségeiről, vallási állapotáról. Ez utóbbiakkal kapcsolatban megállapította, hogy a fejedelemség három részből áll: Erdélyből, a Partiumból és a királytól ideiglenesen átengedett északkeleti vármegyékből. Erdély területén kiemelte a székelység katolikus színétét, a csíki kolostor jelentőségét, rámutatott a püspökhányból származó bajokra, de nem mellőzte az állandó emelkedés tényének feltüntetését sem. Szerinte Háromszékben már csak öt házas plébános maradt a fejedelem különös védelme alatt, akik feleségükkel és gyermekeikkel együtt élnek a plébánián a hívek botránkoztatásával. Kevéssel előbb még nyolcan voltak. Kázmér atya három barátot küldött helyükbe, a fejedelem azonban visszarendelte őket a kolostorba. Alfaluban, ahol Fulgenzio da Iesi missziófőnök pestisben meghalt, noha 500 lélek lakott, azóta sincs pap. Ő maga szerette volna újra megnyitni a kisvárdai iskolát, amelyet munkatársai távozása után a terület lelki gondozását átvevő szalvatoriánusok elhanyagoltak, és évi 25 scudo segílyt kért az iskolamester fenntartására, mindazonáltal beismerte, hogy a távolság miatt nehezen tudná ellenőrizni az intézmény működését. Ő is kiemelte, hogy az erdélyi katolicizmus

¹⁰⁸ TÓTH, *Relationes missionariorum*, 312–337 (APF FV vol. 6, fol. 188–198v). – A jelentést 1665. november 23-án tárgyalta a Kongregáció. Acta, vol. 34, fol. 251v–255v (TÓTH, *Relationes missionariorum*, 316). – Modesto erdélyi útjáról Loseiner Lénárt kézírata alapján: KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 235–239.

gyengeségének egyik oka a helyben lakó püspök hiánya, és úgy vélekedett, hogy egy missziós püspök a katolikus urak támogatásával vissza tudná szerezni az országgyűléstől a régi elkobzott javadalmakat, nevezetesen az erdélyi püspökség javait és a leleszi prépostságnak szintén a fejedelemségben elkobzott birtokait. Ezzel előkészíthetné a megyéspüspök végleges visszatérését.

Az erdélyi viszonyok eme felületes megítélése annyiban mégis nagy jelentőségű volt, hogy ébren tartotta a Kongregációban a missziós püspökség gondolatát, amely néhány év múlva Damokos Kázmér püspökké szentelésével egy időre szerencsésen meg is valósult.

A vizitátor már Rómában szerkesztett jelentésében tisztán látta, hogy az erdélyi szerzetesek között dúló áldatlan viszályok valódi oka a kettős rendtartás, amely két engesztelhetetlen pártra szakította Szent Ferenc fiait. Ő is a szigorítást ajánlotta, vagyis hogy a mikházi kolostort feltétel nélkül adják át a szigorított fegyelmű csíkieknek. Ebben az időben már kevés bosnyák szerzetes élt Erdélyben, s mint említettük, egy részük nem is volt az őrség bekebelezett tagja, hanem Boszniából önkényesen átvándorolt kóbor szerzetes, akik bejárták a katolikus falvakat, az urak udvarházait, várkastélyait, és az összekoldult pénzük kicsempészték hazájukba. A Kongregáció hiába hagyta meg korábban a bosnyák tartományfőnököknek, hogy akadályozza meg szerzeteseinek Erdélybe való átáramlását. Modesto mindössze néhány felszentelt papot talált Mikházán, de ez a néhány elszánt és erőszakos szerzetes is elegendő volt ahhoz, hogy állandósítsa a vihart a szerzetesi életben. A vizitátor a háborús viszonyok miatt nem Gyöngyösön át a Hódoltság felől, hanem Lengyelországon és Moldván keresztül közelítette meg Erdélyt.

Valószínűleg ekkor kísérte el őt Giuseppe da Roma és Pietro da Capranica. Az első a rend missziós intézetében, Montorióban végezte a szabad művészeteket, majd a nazzanói kolostorban működött. Innen ment Erdélybe, ahol három évet töltött. Kitűnt nagy béketűréssel, bensőséges lelkiséggel, továbbá az idegen környezet okozta bánalmak, kellemetlenségek példás elviselésével. A kis termetű, igénytelen külsejű szerzetes bizonyára Modestóval együtt tért vissza Nazzanóba, majd előljárói toszkánai gyógyfürdőbe küldték, ahol 1668-ban meghalt. Pietro rendtársa egy évet töltött az erdélyi missziókban, majd visszatért rendtartományába, ahonnan a tripolisi, végül a szentföldi misszióba ment, ahol 1703-ban fejezte be életét.

Modesto 1665 áprilisában elvégezte a csíksomlyói kolostor előírt rendi vizitációját, majd Jegenyei Ferenc társaságában a mikházi kolostor kivizsgálására indult. Mikházán azonban a bosnyák szerzetesek rájuk rontottak, hivatalos irataikat elvették, őket pedig, mint valami börtönbe, az egyik cellába zárták. Kiszabadulásuk után, 1665. június 15-én Modesto szabályszerűen megtartotta az őrségi káptalant, amelyen a magyar rendtársak őrré választották. Mivel a bosnyákok minden békés megegyezést megtagadtak és a Státus urainak közbevetését is megvetették, László János püspöki általános helytartó és Benedek udvarhelyi prépost mint egyházi férfiak, továbbá Kornis Gáspár marosszéki főkapitány és Lázár István királybíró mint hatósági kiküldöttek törvényadta joguknál fogva a bosnyákokat 1666. augusztus 6-án karhatalommal eltávolították a mikházi rendházból, és megkötözve

Csiksomlyóra vitték őket. Bosnyák Péter, akit Neskevics vagy Varese Péternek is hívtak, valamint Bankovics Ferenc a bilincsek alatt megtörtek, belátták esztelen ellenállásukat, és beilleszkedtek a szigorított rendi fegyelem kereteibe. Bankovics atya 1672-ben még kormánysegéd is lett az erdélyi őrségben. Loparai István ekkor már halott volt, Imotai Simon, a lázadás vezére viszont kiszabadulása után azonnal Rómába rohant, hogy a bosnyák érdekeket a rendi kormányzatnál és a Kongregációban megvédje.¹⁰⁹

A Propaganda két ízben, 1664 és 1665 végén foglalkozott az erdélyi helyzettel.¹¹⁰ Elvetette Thomassi nemzetiségi szemponton nyugvó indítványát, aki azt ajánlotta, hogy Csiksomlyót adják vissza a királysági szalvatoriánusoknak, Mikházát pedig ítéljék oda a boszniai rendtartománynak. Ez az elgondolás ugyanis éles ellentétben állt az apostoli rendelkezésekkel, amelyek mindvégig kitarítottak a szigorítás fenntartása mellett. A távolságok miatt mind a két kolostor előreláthatólag a szökevény szerzetesek menedékhelye lett volna, és fegyelmi süllyedésük megsemmisítette volna a már megszilárdult missziós szervezet munkáját is. A Kongregáció megbízta a bécsi és lengyelországi nunciusokat, továbbá az ország prímását, hogy igyekezzenek végre megteremteni azt a tiszta légkört, amelyben örökre elcsendesednek a testvérharcok. Spinola nuncius és Lippay prímás Kászonyi Márton esztergomi kanonokot, Erdély szülöttjét bízták meg, hogy erdélyi követsége folyamán lépjen érintkezésbe a szerzetesekkel, a követ azonban küldetése során nem talált módot arra, hogy a szerzetesekkel tárgyalhasson. Ekkor a Kongregáció az ochridai missziós püspököt szólította fel, aki szintén ferences volt, hogy Tergovistyében vagy Campolongóban találkozzon mind a két párttal. Ez a terv kivihetetlen volt, egyébként is a bosnyák szerzetesek letartóztatásával a további egyeztetés feleslegessé vált.

Modesto a bosnyák ügy erőszakos felszámolása után megjelent Bécsben a nunciusról, és közölte vele, hogy érvényt szerezve VIII. Orbán és X. Ince pápák rendelkezéseinek, akik a szigorított rendtartásúaknak adták az erdélyi őrséget, a fejedelem segítségével leszerelte és börtönbe vetette a lázadó szerzeteseket. Így a szigorított ferencesek elfoglalhatták Mikházát. A lázadás szereplői közül többen már meghaltak, mások továbbra is a börtönben elmékedtek bűnös viselkedésük felett, nevezetesen a fent említett Loparai István, Varese Péter és Berankovics Ferenc, akiket azért záratott a csíki kolostor tömlöcébe, mert nem vetették alá magukat az őrség szigorított fegyelmének. Rámutatott arra, hogy a bosnyák tartományfőnök már csak a távolság miatt sem tudta volna ellenőrizni a mikházi kolostort, és hogy az erdélyi katolikusok megnyugvással vették a rend helyreállítását.

A vizitátor Spinola nunciuson keresztül öt kéréssel fordult a Kongregációhoz. Mindenekelőtt azt kérte, hogy a pápa erősítse meg az őrség szigorított rendtartását úgy, mint azt X. Ince tette 1646. október 15-én kelt brevéjében. Megemlítve, hogy

¹⁰⁹ KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 235–237; Györffy Pál: *Az erdélyi ferences kuszatódia története*, kiad. DOMOKOS PÁL PÉTER, Budapest 1989, 51.

¹¹⁰ APF Acta, vol. 33, fol. 215v–223v. 1665-re lásd az iménti hivatkozást.

eddig a bosnyákok maguknak követelték a főnökséget, és hogy megakadályozták volna a missziós munkát magyar vezetés alatt, apostoli missziófőnöki kinevezést s felhatalmazásokat igényelt a maga számára, még hozzá azzal a kiterjesztéssel, hogy azokat kiválasztott rendtársaira is átruházhassa. A csíki iskola megsegítésére évi 30 scudo segélyt javasolt, kiemelve, hogy a környékbeli ifjúság nagy számmal látogatja az iskolát. Intézkedést kért a Szentszéktől és a szerzettől, hogy a szerzeteseket tiltsák el plébániák vezetésétől, mert a fegyelmet nem tűrő rendtársak arra használják fel a lelkipásztori munkát, hogy kényelmesebben éljenek, és többen előbb-utóbb kiváltak a rendből. Ezért kívánatosnak tartotta, hogy a jövőben csak az őr különös hozzájárulásával lehessen ideiglenesen plébániát vállalni. A nuncius azután azt tanácsolta a prímásnak, hogy hívja vissza azokat a szerzeteseket, akik előjárói engedély nélkül, rendszerint ügyesen kieszelt módon hagyták el a kolostort. Végül Modesto felhívta a figyelmet arra, hogy csak azok a szerzetesek végezzenek missziós munkát, akik a bécsi nuncius előtt felmutatták megbízólevelüket.

A tapasztalt olasz ferences ismételten hangoztatta, hogy mily nagy hátrányára van a misszióknak a különféle lelki fakultások hiánya. Ennek tulajdonította, hogy késett a kisvárdai missziós központ visszaállítása, ami pedig folyamatosan foglalkoztatta. Mint írta, állandóan hitterjesztőkért fordulnak hozzá, legutóbb négy helyre is kértek barátokat. A lengyel nuncius, akit valószínűleg a királyi udvarban tartózkodó erdélyi követek vagy lengyel jezsuiták tájékoztattak, noha elismerte Modesto egyéni kiválóságát, nem mulasztotta el megjegyezni, hogy a kinevezés visszatetszést keltene a magyar szerzetesek szemében. Ezt a véleményt Bécsből Spinola is kifejtette a Kongregációhoz intézett levelében.¹¹¹ A nuncius egyébként rámutatott arra a hatásos missziós munkára, amelyet az erdélyi barátok folytatnak a Székelyföldön és mindenütt Erdélyben, ahol katolikusok vannak. Elmondta, hogy Bosnyák Antal szerzetes Gyulafehérvárott évek óta lelkipásztori munkát végez egy nemes udvarházából kiindulva. Hasonlóképpen az olasz Angelini moldvai konventuális minorita misszionárius Kolozsvárott. Modesto ugyanakkor ez utóbbi visszarendelését kérte, mivel missziós megbízatása és felhatalmazásai Moldvára szóltak és a két testvérrend egy területen való tevékenykedése versengést váltana ki a katolikus ügy mérhetetlen kárára.

A vizitátor útja során arra is felfigyelt, hogy az erdélyi katolikusok közt rengeteg protestáns sajtótermék forog közkézen. Szerette volna azokat összegyűjteni és felküldeni Rómába, de nem volt hozzá sem pénze, sem szállítási lehetősége. II. Rákóczi György valláspolitikája kedvezett a helvét irányú vallásos írók irodalmi tevékenységének, akik elsősorban a váradi, majd a szebeni nyomdában adták ki az imádságoskönyveket, bibliamagyarásokat, vallásos olvasmányokat, a katolicizmust támadó vitairatokat. Bizonyára ezek az állapotok is serkentették azt a nagyjelentőségű irodalmi kezdeményezést, amely Kájoni János szerzetes vezetésével a somlyói kolostorban szerény keretek közt sajtót állított fel, hogy elsősorban liturgikus

¹¹¹ Spinola bécsi nuncius levele, 1665. december 18. APF FV vol. 6, fol. 306–308.

szentkönyveket, azután tankönyveket és vallásos jellegű sajtótermékeket adjon az erdélyi katolikusok kezébe.

A Kongregáció Giulio Spinola bécsi nunciuson keresztül a prímás véleményét is kikérte az erdélyi szerzetesek kibékítése ügyében.¹¹² Jól ismerte már Lippay György növekvő befolyását a fejedelemre és a Katolikus Státus uraira, tapasztalta más vonatkozásban világos látását és határozottságát, tudta, hogy milyen hatalmas lépésekkel vitte előbbre a katolikus megújulás mozgalmát, amelyet Forgách és Pázmány indítottak el a század elején. III. Ferdinánd a század közepén ismételten bíborra ajánlotta őt a pápának. Az esztergomi érsek a nunciushoz intézett válaszában kifejtette véleményét, és kitért Modesto fent ismertetett javaslataira is.¹¹³ Elsősorban az olasz konventuálisokra célozva határozottan leszögezte, hogy az idegen szerzetesek nagy költséggel fenntartott misszióinak eredménye a semmivel egyenlő: nem tanulják meg a magyar nyelvet, ezért legfeljebb misézésükkel használnak. Sok botrányt, bajt okoznak. Egyesek még a templomi felszerelést: a kelyhet, az úrmutatót, egyszóval a kolostor kincseit, de még összegyűjtött pénzét is elrabolják, és külföldre, hazájukba szöknek vele, emellett pedig félrevezetik a Kongregációt hamis adataikkal. Levelaikben olvasta, hogy templomokat építettek, rengeteg protestánt nyertek meg szerte az országban, azzal kérkedtek, hogy megtérítették Rákóczi fejedelem testvérét – mindebből egy szó sem igaz. „Huszonhárom éve vagyok prímás – folytatta Lippay –, de nincs tudomásom róla, hogy egyetlen nemest, vagy parasztot az igaz hitre vezettek volna, hanem pénzért miséztek, majd dicsőséggel tértek vissza Rómába.”

Miután mindezt – elsősorban a konventuálisokra célozva – megállapította, rámutatott arra, hogy a bosnyákok is hasonló helyzetet teremtettek Erdélyben. A mikházi kolostorba nem fogadnak be magyart vagy erdélyit, nem tudnak nyelveket, csak miséznek, s míg a csíkiek vándormissziót folytatnak, a bosnyákok minden eszközzel pénzt gyűjtenek és kiviszik Boszniába. A katolikusok nagy botrányozására és az eretnekek örömeire össze-vissza járnak a Székelyföldet, és csak a boszniai előjáróktól akarnak függni. A rendfőnök megkísérelte ugyan, hogy rendi biztosok által egyetértést teremtsen az őrségben, az idegen szerzetesek makacsságán azonban minden intézkedés meghiúsult. Viszályaikban az eretnekekhez fordultak segítségért, kelyheket és egyéb templomi felszerelést osztottak szét közöttük, a rendi előjárókkal szemben pedig még a fejedelmet is megnyerték a maguk védelmére. Levelében Lippay elmondta még, hogy szerencsére már csak hárman maradtak, de szántóföldjeik, szőlőik még megvannak, és továbbra is csak bajt okoznak.

A prímás kitért Modesto személyére is. Szerinte a vizitátor sem tudja megszállítani hatalmát a széthúzó szerzetesek felett, mint missziófőnököt sem fogadnak be. Egyébként a világi papságnak vannak főesperesei és általános helytartója,

¹¹² APF Lettere, vol. 47, 1665. augusztus 8-ai kelettel.

¹¹³ Lippay válasza szeptember 17-én kelt. Kiadva: ТóTH, *Relationes missionariorum*, 338–348 (APF FV vol. 6, fol. 235–242).

azok joghatósága alatt az egyháziak rendszeresen elvégzik kötelességüket. Általánosságban is az olasz szigorított ferencesek alkalmazása ellen nyilatkozott, mondván, hogy sem nem hasznavehető, sem nem szükségesek Magyarországon és Erdélyben. Helyettük inkább magyar világi papok kellene, akik vándormissziót folytatnának – hangoztatta. Egyúttal megcáfolta Modesto állítását, hogy amióta Fulgenzio meghalt, Alfalu plébános nélkül maradt. Kijelentette, hogy van plébánosa, de ha átmenetileg éppen nincs, a szomszédos papok járnak át oda.

Ugyanakkor a vizitátor azon megállapítását, hogy már csupán 2-3 ágyas pap működik a székelek között, megerősítette. Majd felemlgette, hogy valamikor még rosszabb volt a helyzet, amikor is nyilvánosan a templomban esküdtek a papok, és törvényesen tartották feleségeiket, gyermekeiket, sőt 10-12 plébános megesküdött, hogy ebben az állapotban a végsőkig kitart. Kitért Gyergyai János esetére is, aki papként szerepelt, noha nem volt felszentelve. Elmondta, hogy a katolikusok megkísérelték eltávolítását, a fejedelem azonban védelmébe vette, és megakadályozta, hogy az egyházi felsőbbség megbüntesse. Végül is sikerült a bűnöst eltávolítani, és érdeme szerint megbüntetni. A szemmel láthatóan jól értesült prímás szerint a három öreg házas pap már feleségeiktől és gyermekeiktől távol él, akikről viszont gondoskodni kötelesek. Még azt is tudta, hogy nemrég egyikük, mert beszélni merészelt a feleségével, egyhónapi börtönt kapott.

Lippay a továbbiakban rámutatott arra, hogy az erdélyi törvénycikkek tilalma miatt a püspök nem székelhet az országban, mégis azt ajánlotta, hogy a pápa fogadja el a magyar király kinevező jogát, amelyet Rudolf ideiglenesen átengedett ugyan Báthory Zsigmond fejedelemnek, ám később újra magának tartotta fenn. Kiemelte továbbá a jezsuiták fenesi munkáját, akik plébániát kormányoznak s példásan végzik lelkipásztori munkájukat. A közeli Monostorból szállnak ki, és szükség esetén más papok, esetleg két konventuális minorita igénybevételével gondoskodnak a lelkipásztori munka folyamatosságáról. Egyébként a két helység közel van egymáshoz, a hívek könnyen átjárhatnak Monostorra – állapította meg. Elmondta még, hogy a fejedelemség határán az ő közvetlen joghatóságának alávetett leleszi prépostság vagyonilag jórészt érintetlenül áll, és prépostja legalább három tisztviselő (*conventualis*) papjával rendszeresen működteti az ottani hiteleshelyt.¹⁴

¹⁴ Az erdélyi katolicizmus iránt megnyilvánuló prímási gondoskodásra több példa is hozható. Pálffy Tamás vikárius 1655. november 17-ei, Lippayhoz intézett levelében arról írt, hogy a pestis pusztítása nyomán fellépő paphiány nyomán „nehéz léssen mostan Na(gyságo)dnak innéd Erdllybe Papokat küldení, holot ittís a N(agysá)göd Diecesissában elégű üres Plebania léssen” (PL AS Act. rad., Classis X, Nr. 196, időrendben [MOL Mikrofilmtár, 2654. sz. tekercs]). A Pázmáneum növendékei közül Fenessy Mihály és Kászonyi Márton is Erdélybe került. Vizaknay Péter egri kanonok Kolozsmonostorról 1655. április 17-én írt levele szerint az erdélyiek szeretnék visszakapni Fenessyt, aki a népet igen magához édesgette (PL AS Act. rad., Classis X, Nr. 196, időrendben [MOL Mikrofilmtár, 2654. sz. tekercs]). Kászonyi Márton esztergomi kanonok (1663, 1667 olvasókanonok) később az 1660-as években követségben is járt Erdélyben (KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 280–281). Lippay kezdeményezését folytatta Szelepcshényi György is, aki 1666. augusztus 10-én kelt levelével Szárhegyi Mihály esztergomi egyházmegyes papot küldte be Erdélybe (BEKE ANTAL, *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt*,

szetszerűleg erős visszhangra találtak Erdélyben. Macripodari tehát azt ajánlotta, hogy a prédikátorok iránt mutatott engedékenység fejében a fejedelem engedje be országába az erdélyi püspököt. A püspök azután a katolikus főurak segítségével visszaszerezné az elkobzott egyházi birtokokat, katolikus iskolákat nyitna és összefogná a széteső katolikus erőket. Ő maga is szívesen elmenne Erdélybe, de betegeskedik, és még nem kapott pápai bullát a csanádi püspökségre sem – hangoztatta. Végül azzal zárta levelét, hogy az erdélyi püspök megrendszabályozná a bosnyákokat, megjavítaná a világi papságot, új magyar papságot és szerzeteseket nevelne, és minden megújulna.¹¹⁵

Minde mellett elmondta még, hogy pápai megerősítése hiányának ellenére már küldött papokat megyéjébe, akiket saját házában nevelt fel. Az egyik meghalt, a másik, Olovóy Marián ronkoni miatt Belgrád környékén telepedett le egy plébánián. Szegeden a ferencesek plébániát vezetnek, Csanádon egy konventuális minorita és egy István nevű licenciátus működik, aki több ízben személyesen beszámolt neki. Így tudta meg, hogy sok ezer katolikus él ott elszórtan szakadárak és kálvinisták között... Temesvárt is van plébános, míg Lippán bosnyák ferencesek tevékenykednek. Árva megye valóban a primás joghatósága alá tartozik, a katolikusok kibontakozását a nagy paphiány gátolja – olvashatjuk Rómába küldött soraiban.

Mind a két főpapi levél, csak úgy, mint Modesto tájékoztatása, egyoldalúságot és elfogultságot árul el az erdélyi kérdésben. A Kongregációnak össze kellett vetnie eme értesüléseket a bosnyákok és a hatásuk alatt álló rendi előljárók érveléseivel, és várnia, míg a szenvedélyek viharfelhői elvonulnak. Ezért egyelőre a Státus erőszakos fellépése ellenére a békés megoldás felé irányította a kérdést. Ideiglenesen továbbra is hajlandó volt megtűrni a bosnyákokat, de elvárta tőlük, hogy illeszkedjenek bele az őrség szigorított fegyelmének keretébe. Az Örök Városba megérkezett Imotai Simon nem hangoztatta teljesen hiába a bosnyákok szokásos érvét, hogy a bosnyákok maguknak alapították Mikházát, és Szalinaival élükön ugyan csak ők szervezték meg a Kongregáció anyagi támogatásával az apostoli missziót. Szerencsére azonban Modesto rámutatott a szerzetes viselt dolgaira, hogy tíz év óta ő a lázadás makacs és erőszakos irányítója, a gyűlölködés élesztője, és nyomatékkal kérte, hogy vegyék őrizetbe, s ne engedjék vissza Erdélybe. A Propaganda meghagyta Imotainak, hogy ne távozzon Rómából, hanem maradjon a rendfőnök által meghatározott kolostorban.

A szerzetes azonban a pápaválasztás izgalmas napjaiban, amikor VII. Sándor halála után IX. Kelemen választották pápává, megszökött az Örök Városból és Anconán át Erdélybe sietett, hogy a fejedelemnél kísérelje meg a bosnyák ügy érdekében.¹¹⁶ A Propaganda nyomban felszólította az anconai pápai hatóságokat, a belg-

¹¹⁵ APF FV vol. 6, fol. 233–234 és 244. – Macripodari személyére: JUHÁSZ KÁLMÁN, *A csanádi püspökség története (1608–1699)* (Csanádvármegyei könyvtár 29), Makó 1936, 82–94; illetve újabban: MOLNÁR ANTAL, *Egy „magyar” püspök a török hódoltságban (Macripodari Jácint csanádi püspök levele Szelepcsbényi Györgyböz 1668-ban)*, LK 72 (2001) 66–75. Az itt közölt levél szerint Macripodari valóban megfordult a hódoltságban.

¹¹⁶ A bosnyákok beadványa a Kongregációhoz, Mikháza, 1665. július 15. APF FV vol. 6, fol. 257. Megbízás Imotai részére 1665. július 17. Uo., fol. 262. Csíki magyar ferencesek levele a bosnyákok ellen és Modesto mellett. Uo., fol. 349. – Acta, vol. 36, fol. 148 (4. pont) (1667).

rádi püspököt, hogy fogják el, s szépszerével vegyék őrizetbe a hatvanéves, közepes termetű, hosszúkás arcú, csontos képű és deresedő szőkevényt. A bosnyák tartományfőnök válaszában azt jelentette, hogy Imotai áthaladt az országon, de akkor még nem tudott a rendelkezésről, így a szerzetes feltartóztatás nélkül megérkezhetett Erdélybe.¹¹⁷ Sikerült is Apafi fejedelem elé jutnia, de megszokott érveit előadva végül csupán azt érte el, hogy a fejedelem a Katolikus Státus elé utalta a mikházai kolostor ügyét. A döntés végső soron a fondorlatos szerzetes erőszakoskodásainak dugába dőlését jelentette,¹¹⁸ hiszen ő maga is tisztában lehetett azzal, hogy az urak a magyar szerzetesekkel egyetértve nem lesznek hajlandók visszaállítani azt a helyzetet, amely csak botrányt és felfordulást okozott.

Ekkor a Szentszék véglegesen elejtette a bosnyákok követeléseit, és a Propaganda 1667. szeptember 5-én megtiltotta, hogy az erdélyi őrségbe újabb bosnyák szerzeteseket vegyenek fel.¹¹⁹ IX. Kelemen pápa és a Kongregáció 1667 szeptemberében meleghangú levélben értesítette az új primást, Szelephényi Györgyöt, valamint az őrség vezetőségét és a Katolikus Státust, nevezetesen Kornis Gáspárt, Haller Jánost és Haller Pált, hogy Mikházát a szigorított rendtartásnak ítélte, s a bosnyákokat kiutasította a fejedelemség területéről. A bíborosok felkérték az urakat, hogy minden erejükkel védjék meg a kolostor békéjét. Mivel a szigorított rendtartás alá jutott Mikháza nem tarthatott ingatlant, a kolostor malmának jövedelmét a Propaganda megosztotta a mikházai és a kisvárdai kolostori iskolák mesterei között, és utasította a rendet, hogy megfelelő, képzett és jó erkölcsű tanítókat állítson az intézetek élére, a malomjövedelem kezelését pedig a szabályok szerint bízza világi gondviselőre.¹²⁰

Jegyenyei őr azonban beadványában kimutatta, hogy a malom évente mindössze tíz scudót jövedelmez, mert a két kerékből csupán az egyik jár a kolostor javára, míg a másik a kegyúr tulajdona. Azon felül a helység kicsi, határa terméketlen szubalpin vidék, ahol más malmok is forognak. Ezért azt kérte a Kongregációtól, hogy osztatlanul engedjék át ezt a jövedelmet a mikházi iskolának. Egyébként is Kisvárdára a szalvatoriánusoké, iskolája a misszióval együtt szünetel, továbbá kétszáz mérföldre fekszik Mikházától más politikai fennhatóság alatt; veszélyes a megközelítése, nemrég éppen azon a vidéken gyilkolták meg a rablók az őrség két arra utazó kiségitőtestvér tagját – sorjáztak érveit.¹²¹ A Propaganda teljesítette kívánságát, és meghallgatta ama kérését is, hogy tiltsa ki Erdélyből a moldvai konven-

¹¹⁷ A generális levele Imotai ügyében, 1667. június 28. APF FV vol. 6, fol. 318. „Köröző” levelek Simon ellen Ancona városhoz 1667. június, Conti bíboroshoz 1667. július 6., valamint 1667. július 7-ei dátummal a rendi főbiztoshoz, illetve a belgrádi püspökhöz. Lettere, vol. 47, s.f. Az anconai guardián válasza, 1667. február 10. APF FV vol. 6, fol. 320. Imotai átkeléséről a bosnyák provincián lásd Lettere, vol. 47, s.f. (1667. október 22.).

¹¹⁸ Utolsó próbálkozására lásd azonban APF Acta, vol. 37, fol. 29v–30r (1668).

¹¹⁹ *Kájoni: Feteke könyv*, 52–53.

¹²⁰ A Kongregáció levele, 1667. szeptember 17. APF Lettere, vol. 47, s.f.

¹²¹ ТóTH, *Relationes missionariorum*, 369–374 (APF SOCG vol. 418, fol. 193).

tuálisokat, a mikházi kolostor elvesztése ellenére még fel-feltűnő bosnyák, valamint bolgár obszervánsokat, akik világi ruhában kóborolnak, s megbotránkoztatják a híveket, szerzetesi rendtartásuk pedig lényegesen különbözik a szigorított rendtartástól, amelyet az erdélyi őrség követ. A Kongregáció utasította Piluzzi moldvai missziófőnököt, a bolgár őrt és a bosnyák főnököt, hogy ne engedjék szerzeteseiket erdélyi területre, a rendelkezés végrehajtásának felügyeletével pedig Damokos Kázmért bízta meg. Nincs is tudomásunk arról, hogy ezután idegen ferencesek rendszeresen jártak volna a fejedelemségben. Csupán egyes konventuálisok igyekeztek észrevétlenül beszivárogni és megtapadni egy-egy magyar főúr udvarában. Az erdélyi ferencesek és a németországi rendi főbiztos kérésére Jegenyei pápai brévében kapott jóváhagyást őri tisztségében, ugyancsak pápai bréve ment Szelephényi primáshoz is, melyben az erdélyi ferencesek támogatására buzdította őt a Szentatya.¹²²

A bosnyák ügy két jelentéktelen utóhanggal zárult le. Az egyik esetben az ochridai érsek, mit sem sejtve az Erdélyben lejátszódott eseményekről, oda küldte Pécsi Bonaventura ferencset azzal a megbízatással, hogy simítsa el a magyar és bosnyák elem közt feltornyosult hullámokat. A szerzetes világi öltözetben behatolt a fejedelemségbe, és mintha alamizsnát koldulna a bosnyák kolostorok javára, bejárta a Státus urainak udvarházait, s a bosnyákok eltávolítása ellen izgatott.¹²³ A Propaganda, miután más oldalról értesült arról, hogy bolgár obszervánsok alamizsnagyűjtés ürügye alatt Erdélyben barangolnak, felszólította a szófiai érseket: tagadja meg az ilyenektől a szokásos ajánlólevelet. Válaszában az érsek azt jelentette, hogy tudomása szerint csak egy bosnyák szerzetes járt a fejedelemségben, valószínűleg az ochridai érsek megbízatásából. Erre a Kongregáció Modesto kérése nyomán végérvényesen kizárta a rendbontó balkáni szerzeteseket Erdélyből.

A másik eset a sok vihart okozó Imotai Simonhoz fűződik, aki végső vereségét követően arra tett kísérletet, hogy legalább a fejedelemség nyugati határsávjában meghúzódjék, ahonnan azután módjában lett volna észrevétlenül besurranni az ország belsejébe. Felhasználva a Hunyad és Szörény vármegyében tapasztalt paphiányt, kiszemelte magának Hátszeget, ahol a katolikusoknak nem volt lelkipásztoruk. A papra vágyó hátszegi katolikusok, nemesek és jobbágyok fel is írtak Rómába, és előadták, hogy tizenkét évvel előbb a török kiűzte a misszionáriusokat Karánsebesről. Ezért, jöllehet a vármegyében elszórtan igen sok katolikus lakik, pap hiányában évek óta nem hallgattak misét, nem járultak a szentségekhez. Gyulafehérvárt ugyan egy-két világi pap, ám a nagy távolság miatt nem foglalkozhattak a hátszegiekkel, a csíki és a mikházi ferencesek legalább hat vagy nyolc napi útra vannak Hátszegtől, és Erdély belső területén folytattak vándormissziót. Így ők maguk, de az összes Hunyad megyei katolikus is teljesen elhagyatva és árván vergődnek a protestánsok és szakadárok között. Egy ideig Suglics (Szulitty, Sulics) Antal

¹²² APF Lettere, vol. 47, s.f. (levél Jegenyeihez, 1667. dec. 17.; a malomról külön is, 1667. szept. 17.; Piluzzihoz, a csíki iskolára 30 scudót rendelnek 1667. dec. 17.; az urakhoz Mikháza átadásáról, 1668. márc. 17.).

¹²³ TÓTH, *Relationes missionariorum*, 372–373 (APF FV vol. 6, fol. 430); Acta, vol. 37, fol. 196v–197r (8. pont) (1668); APF Lettere, vol. 47, s.f. (válasz Jegenyeinek ez ügyben 1668. szeptember 29.-ről keltezte).

spalatói ferences, aki huszonkilenc évig volt karánsebesi misszionárius, majd a törököt is elűzte, Kun Gergely főúr udvarából évente négyszer-ötször átjárt ugyan hozzájuk, de a hetvenéves szerzetes később aztán nem bírta a terhes utazást. Ezért kéri hát maguknak Imotai Simont, akiről elmondták, hogy huszonöt évet töltött Mihházan és három évet Kun udvarában, s hogy beszélt magyarul, oláhul és horvátul,¹²⁴ így nemcsak a magyar és oláh lakosságot, hanem az arrafelé sűrűn megforduló dalmát vagy rác kereskedőket is meg tudná gyógytatni.

Noha a felterjesztés a szófiai missziós érseken keresztül jutott el a Kongregációba, a bíborosok határozat előtt kikérték Damokos Kázmér véleményét Simon egyéniségéről. Damokos és rendtársai jól tudták, mit idézne fel a fejedelemségben Imotai rossz szelleme, ezért igyekeztek távol tartani „a botrányköveket” (*lapides offensionis*), ahogy Jegenyei őr nevezte a bosnyákokat 1672. június 20-án a csíki kolostorban kelt felterjesztésében.¹²⁵ A véleményadásra felszólított Damokosnak az az sikerült elhárítania a veszedelmet, hogy megrajzolta Simon szerzetes egyéniségét, és csokorba szedte Erdélyben szerzett érdemeit: megállapította, hogy nem bírja azt a rendkívüli buzgóságot és egyéb erényeket, amelyeket a félrevezetett hívek róla költöttek, szembehelyezkedve az őrséget alapító VIII. Orbán és X. Ince pápák rendelkezéseivel több mint tizenkét éven át ő volt Erdélyben az obszervánsok és a szigorítottak között dúló ádáz harc feje és forrása. Ha visszatérne, újból felforgatná az elcsendesesedett helyzetet. Elmondta még, hogy a Kongregáció és a Státus intézkedéseivel szemben a protestáns *superintendensek*hez, főurakhoz és Rákóczi fejedelemhez fordult segítségért, továbbá Modestót, akit Ildefonso Salisano és Bonaventura Cavallo főelőjárók Erdélybe küldtek, az országúton elfogta, s börtönbe vetette, majd országszerte azt híresztelte róla, hogy közönséges hamisító és csaló. Sőt arra a förtelmes cselekedetre vetemedett, hogy a mikházi templomban felravatalozott királyi tanácsos és országos kincstartó, továbbá egy főnemesi gyermek holttestét kirabolta. Damokos azt sem felejtette el megemlíteni, hogy a bosnyák szerzetes elvetemedett lélekkel szembeszállt a Kongregáció 1667. szeptember 5-ei rendeletével, amely kitiltotta Erdélyből a bosnyák szerzeteseket, s hogy mindössze egy főember, bizonyos Curi (valószínűleg Kun) Gergely tartott ki mellette, de az országgyűlésen tanácskozó katolikus urak figyelmeztették őt: hagyjon fel a lázadó pártolásával.

Az érvek előtt meghajolva a szerzet és a bíborosok intézkedtek, hogy Imotai Simon be ne tegye többé a lábát Erdélybe.

Újabb viták az erdélyi püspökség betöltéséről

A fentiekben már többször érintettük azt a problémát és szerfölött káros következményeit, hogy miután az erdélyi és a váradi püspökségeket eltörölték, nem volt

¹²⁴ APF Acta, vol. 37, fol. 29v–30r (24. pont) (1668). Említve: Τόπη, *Relationes missionariorum*, 373.

¹²⁵ APF SOCG vol. 436, fol. 56r–58v.

többé székelő püspök a fejedelemség területén. A méltóságába lépő fejedelem esküt tett az alkotmány betartására, és a protestáns közvélemény éberén őrködött, nehogy a pápista püspök újra megjelenjen és megzavarja az egyoldalúan kiépített valáláspolitikai helyzetet.¹²⁶ A székely katolikus szervezet hagyományosan három főesperességre: a csíki, a marosi és a háromszéki főesperességre oszlott egy-egy főesperessel az élen. A Királyságban élő erdélyi püspökök általános püspöki helytartó kinevezésével igyekeztek összefogni a széteső egyházi életet. Ilyen helytartó volt Szalainai is, akit Simándi István nevezett ki. A helytartót azután a fejedelem is kinevezte, és felruházta őt a bevett vallásokat megillető közjogi felhatalmazásokkal, sőt a világi hatalom erejét, a karhatalmat is rendelkezésére bocsátotta, hogy intézkedéseit, ítéleteit végrehajtsa. Szalainai ezzel mintegy a közélet színterére lépett: megjelent az országgyűléseken, legalább azért, hogy ott a katolikus urakkal, a Státus tagjaival tanácskozzon, egyházi ügyekben felterjesztéseket nyújtson be a fejedelemhez és az országgyűléshez, megvédje a katolikusokat az alkalmoszerűen ért támadásokkal szemben, valamint fontos ügyekben megszerezze a Státus hozzájárulását, támogatását a Szentszék felé. Szalainai még mint a Szentszék kiküldött vizitátora is felhasználhatta a karhatalmat, igaz, hogy éppen a legfontosabb kérdésben, a papok házasságának eltörlésében került szembe a fejedelem ellenállásával. Ez a gyakorlati szempontból kétségkívül előnyös eljárás mindazonáltal nagy szépséghibákat tartalmazott, a választott püspöknek ugyanis nem volt joga bullája és beiktatása előtt intézkedni, azon felül a Kongregációt megdöbbsentette, hogy protestáns fejedelem egyházi ügyekben rendelkezik, és joghatóságot adományoz. A bíborosok ugyanakkor, nehogy megnehezítsék az erdélyi katolikusok helyzetét, bölcsen átsiklottak az eset felett.

Az erdélyi hiterjesztők és a Státus gyakran rámutattak arra a törvényszabta helyzetre, hogy katolikus püspök nem székelhet a fejedelemség területén. Az állapotok hűséges feltárása döntően befolyásolta a Kongregációt és a pápákat azokban az időnként felmerülő vitákban, amelyek a magyarországi püspöki címek, jelen esetben elsősorban az erdélyi cím körül a császárral, mint magyar királlyal és a mögötte húzódo egyházi és világi magyar hivatalos méltóságokkal folytattak az apostoli megerősítés ügyében.

Királyaink rendszeresen betöltötték az erdélyi püspökséget Simándi István 1653. évi halála után is. Az egymást követő választott püspökök hamarosan átmentek más püspökségekre anélkül, hogy pápai kinevező bullát, vagy amint a magyarok mondani szokták, megerősítő bullát kaptak volna. A püspöki cím mellett apáti, préposti és egyéb címeket, többnyire javadalmas méltóságokat kaptak, hogy püspöki méltóságuk szerint élhessenek. A választott püspökök ugyanis a magyar szokás szerint már felöltötték a püspöki jelvényeket, és az országgyűlés főrendi házána tagjai lettek, még mielőtt bullát kaptak volna. Szavazatukkal mindazonáltal hozzájárultak a katolikus érdekek védelméhez.

¹²⁶ A kérdés legjobb összefoglalása: JAKAB, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék*, i.m.

Simándi közvetlen utóda Pálfalvy vagy Pálfalvay János Erdély szülöttje volt, akit 1653-ban nevezett ki III. Ferdinánd király. Az új püspök 1632-ben esztergomi kanonok, 1637-ben, a káptalani fokozatokon felfelé haladva egyúttal szentgyörgymezei prépost lett, de 1643-ban átment az egri nagypréposti méltóságra, sőt még a tapolcai apátságot és a leleszi prépostságot is megkapta a királytól. Amikor erdélyi püspökké kinevezték, lemondott a leleszi javadalomról. Alig háromévi püspökség után a király 1656 februárjában neki adományozta a váradi püspökséget. Itt nagyobb szerencséje ígérkezett, mert néhány esztendő múlva lefolytatták kánoni kivizsgálását (*processus informativus*), s letette a püspöki esküt, a Szentszék kinevezését azonban nem szerezhette meg. Ezért a Konzisztoriális Kongregáció, amikor a püspökséget Bársony Györggyel töltötte be, a bullás Zongor Zsigmondot említette meg a szék legutolsó javadalmasaként.¹²⁷

Pálfalvy utóda Szentgyörgyi Ferenc esztergomi kanonok lett, aki kortársaihoz hasonlatosan szintén a kisebb javadalmak egész sorát járta végig: 1642-ben esztergomi kanonok, 1648-ban bélai apát, 1652-ben szentgyörgymezei prépost, 1653-ban olvasókanonok lett. A király felterjesztette pápai bullára, amit azonban nem nyert el. Közben az uralkodó 1660 augusztusában áthelyezte a váci püspökségre és a pozsonyi prépostságra, majd elküldte őt követi minőségben az erdélyi fejedelemhez, de a török elfogta és Temesvárra vitte, ahol 1662 őszén meghalt.¹²⁸

Szentgyörgyi utóda az erdélyi püspökségben még ugyanazon év folyamán Szegedy Ferenc Lénárd lett. A főpap előzetesen szintén egy sor kisebb méltóságon és javadalmon ment át: 1644-ben esztergomi kanonok, 1651-ben madocsei apát és zsámbéki prépost, 1661-ben szentistváni prépost, majd az esztergomi főszékeskáptalan nagyprépostja. Nem kapott ő sem pápai bullát, már csak azért sem, mert a következő év februárjában átment a váci püspökségre, majd 1667-ben királyi kancellár, 1669-ben pedig egri püspök lett. Ez utóbbi két egyházmegye élére megkapta az apostoli kinevezést.¹²⁹

Szegedy erdélyi örökségét Fólnay Ferenc szendrői választott püspök, egyúttal vasvári és türjei prépost vette át, akit Pongrácz György almádi apát, később pozsonyi prépost és váci püspök követett a szendrői püspökségben. A hatvanas évek végén újra fellángoltak a viták a magyarországi, erdélyi és egyes balkáni püspökségek betöltése körül a római Kúria és a magyar király között. A Szentszék most is határozottan és erélyesen kitartott a királyi püspökkinevező jog ellen folytatott régi küzdelmében. Tiltakozott az ellen a szokás ellen, hogy a királytól kinevezett, úgymond választott püspökök csupán a királyi jogi cselekmény alapján püspökök-

¹²⁷ Személyére: TEMESVÁRY, *Erdély választott püspökei I–II*, Szamosújvár 1913–1914, I, 35–42; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 243; FAZEKAS, *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói*, n. 26.

¹²⁸ Személyére lásd TEMESVÁRY, *Erdély választott püspökei*, I, 43–48; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 257–259; FAZEKAS, *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói*, n. 87; JAKAB, *Az erdélyi r. k. püspöki szék*, 10–11.

¹²⁹ Személyére: TEMESVÁRY, *Erdély választott püspökei*, I, 50–58; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 259–260; SUGÁR ISTVÁN, *Az egri püspökök története* (Az egri főegyházmegye schematizmusa 1), Budapest 1984, 341–346; JAKAB, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék*, 11.

nek tekintsek magukat, felölték a püspöki öltönyt és jelvényeket, az országgyűlésen püspökként szerepeljenek, sőt elfoglalják javadalmukat, és püspöki joghatóságot gyakoroljanak. Mindezt szörnyű visszaélésnek és túlzásnak bélyegezte. Elismerte a király megnevező, jelölő és bemutató kiváltságát, elsősorban a Szent István által alapított püspökségek betöltésében, noha úgyszólván esetről-esetre új vizsgálat alá vette az egész kérdéstömböt, hogy biztosítsa a pápa számára a szabad adományozás jogát a királlyal szemben. Ebbe a keretbe tartozott az erdélyi püspökség betöltésének ügye is.¹³⁰

A kérdés megoldására a kedvező időt a hatvanas évek vége hozta meg. Az események főbb mozgatói a bécsi nunciások, Spinola és Pignatelli *monsignorék* voltak. Spinola 1666-ban *in pectore* megkapta a bíbort, a következő évben a pápa kihirdette kinevezését, és nemsokára visszahívta a Kúriába. Az új bíboros a Propaganda Kongregáció tagja lett, majd 1668. január 23-tól kezdődően a havi ülések szorgalmas résztvevője volt, sőt a pápa beosztotta őt a magyarországi püspökségek ügyeit előkészítő szakbizottságba, a Kongregáció havi ülésein pedig ő vette át az erdélyi ügyek előterjesztését. Az erdélyi misszióknak, főképpen pedig Damokos Kázmérnak és a csíki kolostori iskolának mindvégig hathatós és buzgó pártfogója lett.

Emlékszünk, az 1666–1667. év telén Modesto da Roma megjelent a Királyságban és Bécsben, s a nuncius támogatásával a Kongregáció jóváhagyását kérte a bosnyák ferencesek eltávolításához, valamint tájékoztatta az illetékeseket az erdélyi vallási helyzetről. Ugyanekkor meghalt Fólnay választott erdélyi püspök, és így elérkezettnek látszott az idő ahhoz, hogy a széküresedés idején olyan megoldást kíséreljenek meg, amely lehetővé teszi a püspök bejuttatását anélkül, hogy a királyi kinevezés mellőzésével az uralkodót megsértenék. Ezért a Kongregáció utasította a nunciust, hogy puhatolja ki, vajon hozzájárulna-e a bécsi udvar egy missziós címet viselő kormányzó-püspök kinevezéséhez, és a fejedelem pedig, aki elsősorban a császár jelöltjétől idegenkedett, beengedné-e az országába. A terv kezdetben veszedelmes léket kapott azáltal, hogy I. Lipót még 1667. május 2-án Magyar Kancellária útján betöltötte erdélyi püspökséget Szentthamássy Máté csornai prépost, rajki apát, korbáviai választott püspök személyében.¹³¹

Valószínűleg Szentthamássy megerősítésével kapcsolatos az a Rómába küldött magyar emlékirat, amely 43 érveléssel bizonyítja a magyar király jogát az erdélyi püspökség betöltéséhez. Ebben a végeszakadatlan okadatolásban szerintünk nem azok az általános érvek a fontosak, amelyek a szent királyoknak és a többi magyar királynak adott állítólagos kiváltságokról, a megszakítatlan joggyakorlatról, a Szilveszter-bullában foglaltakról szólnak. Sokkal inkább lényegesek azok a gyakorlati megfigyelések, amelyek feltárják az erdélyi katolicizmus valódi helyzetét, mert ezeknek a megfigyeléseknek döntő szerepük volt abban, hogy a Szentszék elvesse ugyan az

¹³⁰ Személyére: TEMESVÁRY, *Erdély választott püspökei*, II, 5–16; KOVÁCS IMRE, *A türjei premontrei prépostság története*, Zalaegerszeg 1991, 76–82; FAZEKAS, *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói*, n. 2012.

¹³¹ Személyére: TEMESVÁRY, *Erdély választott püspökei*, II, 17–30; FAZEKAS, *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói*, n. 111.

erdélyi püspökök megerősítését, viszont egy apostoli helytartó kinevezésével igyekezzen megsegíteni a székelő püspök hiányában vergődő székely katolicizmust.

Az értekezés szerint (is) az anyaország sohasem nyugodott bele Erdély elvesztésébe, és királyaink sohasem mondtak le a királyi kinevező jogról, hanem azt megszakítás nélkül gyakorolták, amint az a Magyar Kancellárián vezetett Királyi Könyvekből kitűnik. Mivel az erdélyi püspökök nem kaptak jövedelmet egyházmegyéjükből, ahol elkobozták a javadalmi birtokokat, a királyok anyaországi kanonoki, apáti és préposti javadalmakkal gondoskodtak eltartásukról. A püspökök rendszerint erdélyi származásúak voltak, tehát jobban ismerték hazájuk vallási viszonyait, és melegebben érdeklődtek honfitársaik lelki igényei iránt. A legtöbb püspök megkapta az erdélyi határ mentén levő leleszi prépostságot, hogy onnan könnyebben nyújtson segítséget elszakadt híveinek. Az erdélyi püspökök éppen úgy, mint a királyságiak, királyi tanácsosi címet kaptak, különféle politikai és diplomáciai megbízásokat és kitüntetések nyertek, legutóbb Szentgyörgyi Ferenc járt követségben az erdélyi fejedelemmel, megbízatása során vesztette életét a hazáért és az Egyházért. Az esztergomi érsekek, noha az erdélyi püspökség közvetlenül a kalocsai érseki tartományhoz tartozott, prímási jogon joghatóságot gyakoroltak Erdélyben, amit a pápák és királyok is elismertek a legújabb időkig. Ebből a jogból kifolyólag az érsekek általános helytartókat küldtek az országba, azon felül évről évre hitelesítőket és iskolamestereket, világi papok és szerzetesek, jezsuiták és más rendbeliek érseki ajánlólevéllel mentek a lelkipásztorkodásba, akiket azután a helybeli papság, a protestáns hatóságok és a katolikus Státus befogadott és alkalmazott. Pázmány Péter úgy rendelkezett, hogy az általa alapított bécsi magyar papnevelőben, a Pázmáneumban erdélyi ifjak is tanulhassanak.

A felterjesztés szerint az erdélyi katolicizmus érdeke és a lelkek üdvössége megkívánja, hogy az erdélyi püspökség a magyar király joghatósága alatt legyen. Egyházi férfiúkat kizárólag csak Magyarország adhat az erdélyi lelkipásztorkodásba, hiszen a két államnak azonos a nyelve, azonosak a nemzeti szokásaik, ősi törvényeik, régi nemzeti nagyjaik. A két országbeli családok sűrűn érintkeztek egymással, és rokoni kapcsolatok kötötték össze őket. Noha az erdélyiek nagy része elfordult a katolikus Egyháztól, mégis befogadták a magyarországi papokat és szerzeteseket, mint például a ferenceseket, akiknek három kolostoruk volt Erdélyben, és a jezsuitákat is, akik – világi papi öltözetben – szintén három helyen működtek, mégpedig Kolozsvárt, Gyulafehérvárt és Székelyudvarhelyt. Iskoláik voltak, plébániákat kormányoztak, és egyéb karitatív működést fejtettek ki. A szorosan vett Erdélyben négy plébánia állott fenn, mind a négy jezsuiták kezén. A nemesség színe-java katolikus és az atyák felkeresték őket udvarházaikban, várkastélyaikban, látogatták a szórványkatolikusokat is. A székelyek többsége katolikus volt, voltak teljesen katolikus székek és a többiben is nagy számmal éltek katolikusok. „Vajon ki gondoskodik az erdélyi katolikusokról, ha nem az erdélyi püspök? Ezért esdve kérjük a Szentséges Atyát, hogy tekintsen a magára hagyott, lelkileg szomjas és éhes erdélyi katolikusokra, és adjon nekik saját püspököt, aki, ha megkapta felszentelését,

minden bizonnyal el is foglalja püspöki székét. Egyébként a felszentelt püspökök nagyobb buzgósággal törődnek majd a rájuk bízott lelkekkel, megfelelő helytartókat küldenek hozzájuk, szívükön viselik a papnevelést, és évente legalább néhány új pappal gyarapíthatják a papság létszámát. Odaadóbb lesz örökösük papjai és híveik felett” – olvashatjuk az emlékirat záró soraiban.¹³²

A Magyar Kancellária jogi és történeti fejtegetése nem tudta meggyőzni a Propaganda és a Konzisztoriális Kongregációt annak szükségességéről, hogy bullát szavazzon meg az erdélyi püspöknek, minthogy nyilvánvaló volt, hogy sem mint választott, sem mint felszentelt püspök nem léphet Erdély területére. Igaza volt a Szentszéknek, hogy a felszentelés csak a püspöknek használt volna, de a magukra hagyott lelkeknek nem. A Propaganda Kongregáció csak kevéssel előbb, 1658-ban utasította erélyesen a választott erdélyi püspököt, hogy menten foglalja el püspöki székét és éljen hívei között, felszólítván Lippay György prímást is, hogy kényszerítse őt erre a zsinati törvények és az isteni jog által megszabott kötelességére, és segítse az útjában álló akadályok leküzdésében. A püspök akkor (is) azzal mentetgetőzött, hogy a politikai helyzet miatt teljességgel lehetetlen Erdélyt megközelíteni. Ilyen előzmények után tehát továbbra sem kerülhetett sor a választott püspök bullájának kiadására.¹³³

A fent idézett emlékirat azonban minden bizonnyal megerősítette az Erdélyből időnként kiszivárgó véleményt, hogy esetleg egy bennszülött kinevezésével meg lehetne kísérelni a püspökség helyreállítását. A kiszemelt egyén feltűnés nélkül apostoli misszionáriusként vetné meg a lábát, majd a Státus támogatásával előkészíthetné az előző században elkobzott javadalom fokozatos visszaszerzését. Ezt a gondolatot találjuk Kornis Zsigmond és Haller István 1639-i levelében, valamint az erdélyi őrség feliratában, amelyben sötét színnel ecsetelték, hogy székelő püspök hiányában széthull és elenyészik az erdélyi katolikus élet, végül szerepel az egyik ötvenes évek elejéből származó beadványban is, amely főképpen a papszentelések elmaradása miatt panaszkodott. 1654 áprilisában Damokos Kázmér már az erdélyi katolikusok nevében kért apostoli helytartót Erdélybe. A Kongregáció nem zárkózott el a kérés teljesítése elől, és a prímáshoz fordult tájékoztatásért, egyelőre pedig a szerzetest kinevezte apostoli missziófőnökké. Két év múlva ugyan nem engedte meg az Erdélyben is ismeretes Parcsevics Péter marcianopolisi missziós érseknek, Moldva apostoli helytartójának, hogy Erdélyben egyházlátogatást végezzen, de már ekkor foglalkozott a tervvel, hogy Erdélynek is lehetőleg külön helytartót ad.

Tudjuk, Thomassi kifejezetten azzal a javaslattal utazott Rómába 1661 tavaszán, hogy Kemény János fejedelem kész őt apostoli kormányzóként befogadni abban az esetben, ha közbenjárására a pápa, Lipót és a lengyel király ömellé áll a tró-

¹³² FRANKÓI VILMOS, *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899, 264–277.

¹³³ JAKAB, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék*, 10–11; APF Acta, vol. 28, fol. 135v; Lettere, vol. 32, fol. 30v–31r (levél az érsekhez 1658. október 1.).

nért folytatott küzdelemben, meglobogtatva a jezsuiták visszatérésének lehetőségét, sőt idővel még a püspökség visszaállítását is. Róma azonban tisztán látta, hogy a fejedelem állása bizonytalan és Thomassi Gábor elsősorban saját érvényesülését egyengeti. Modesto da Roma 1665 augusztusában, jóllehet tisztában volt vele, hogy a régi püspöki javak a világiak és a fejedelem kezén vannak, püspököt kért elsősorban a nagyszámú székely katolikusok közé. A Kongregáció céltudatosan haladt tervének megvalósítása útján: nem vette figyelembe Thomassi ismételt előterjesztéseit, és elutasította a bákói püspök kérését, hogy Erdélyben templomokat és egyéb egyházi jellegű tárgyakat szentelhessen. Igyekezett elkerülni minden olyan lépést, amely megnehezítette volna az apostoli helytartóság megszervezését egy erdélyi szerzetes személyében. Tudta, hogy az idő politikailag számára érleli az eseményeket: a császári hadsereg fokozatosan érezteti erejét a fejedelemségben, habár még messze volt az idő, amikor a kis ország visszatérhetett Szent István koránájának fennhatósága alá.

A pápai udvarban a Propaganda Kongregáció és a Konzisztoriális Kongregáció ügykörébe tartozott a magyarországi püspökségek betöltésének ügye. A Propaganda ugyanis missziós területként tartotta nyilván Erdélyt, a Hódoltságot és a Balkánt, ahol egy csomó olyan püspöki cím volt, amelyeket a magyar király adományozott. Ugyanott a Kongregáció apostoli missziókat és missziós püspökségeket szervezett és tartott fenn saját költségen. A Konzisztoriális Kongregáció, mivel joga volt előkészíteni a konzisztóriumban végbemenő püspökkinevezéseket, a püspökségek ügyeiben számított legfőbb kúriai fórumnak. A Kúria szaktudósai ebben az időben a magyarországi kinevezések vitájában főképpen Fagnano kánonjogász, De Rossi (De Rubeis) és Favoriti kúriai ügyvédek voltak, akik mind hittudományi, mind jogtörténeti szempontból élesen bonckés alá vették a Magyar Királyi Kancelláriában megfogalmazott érveket. A Propaganda Kongregáció külön szakbizottságot küldött ki a magyarországi püspöki székek betöltésének megvizsgálására. A szakgyűlések 1666. augusztus 11-én, december 17-én és a következő év július 20-án foglalkoztak a püspökkinevező jog kérdésével, és a tárgyalásokba bevont szakértők véleménye alapján a királyi főkegyúri jog ilyen mélyreható szerepének jogosultságát határozottan elvetették.¹³⁴ Elismerték ugyanakkor a bemutató kiváltság fennállását, de csak a Szent István alapította tíz püspökség betöltésében, Inchoffer *Annales*ére hivatkozva azonban ebbe a tízes számba nem vették fel az erdélyi egyházmegyét.

A Kongregáció 1667. májusi ülésén foglalkozott kifejezetten az erdélyi püspökséggel kapcsolatban felmerült kérdésekkel.¹³⁵ Végül úgy döntött, hogy az elhagyott katolikusok megvizsgálására és megsegítésére mindenképpen püspököt küld Erdélybe, noha jól látta, hogy a két fő akadály: egyrészt a fejedelem és a fennálló törvények, másrészt a királyi kinevező jog még mindig gátolják tervének megvaló-

¹³⁴ FRAKNÓI, *Oklevéltár*, 255–264.

¹³⁵ APF Acta, vol. 36, fol. 127v–128r (26. pont) (1667).

sítását. Tehát csak eme két nehézség megkerülésével gondolhatott és immár gondolt is arra, hogy püspököt adjon annak az országnak, amely hét évtizede nem látott püspököt. Amikor Giulio Spinola bécsi nuncius jelentette Fohnay püspök halálhírét, és két erdélyi szerzetest ajánlott a megüresedett méltóságra, a Propaganda utasította őt, hogy ügyes érveléssel tartóztassa fel a királyi kinevezést mindaddig, amíg a Szentszék ebben a kérdésben nem nyilatkozik. A császár a fejedelem és a török féltékenységét és érzékenységét úgy kívánta leszerelni, hogy elenyészett püspökség címére felszentelt püspököt apostoli helytartóként küld Erdélybe. Ilyen minőségben működött Moldvában Bandulovics-Bandini Márk marciánopolisi érsek, a bákói püspökök távollétében moldvai apostoli helytartó, aki a fejedelem beleegyezésével egy alkalommal végigvizitálhatta az erdélyi katolikusokat, és főpapi istentiszteleteket tarthatott a legkisebb akadályoztatás nélkül. Egy előre nem látott körülmény is egyengetni látszott az ügyet. Közeledett ugyanis a lengyel országgyűlés megnyitása, és Apafi fejedelem követői által azt kérte a lengyel rendektől, hogy bocsássák szabadon testvérét, akit még II. Rákóczi György lengyelországi hadjárataiban túszként fogtak el. A jezsuiták, elsősorban Müller császári gyóntató sürgetésére a császár meghagyta lengyelországi követének, hogy a két ügyet kapcsolják össze, és az országgyűlés a szabadonbocsátás feltételeként követelje a fejedelemtől, hogy erősítse meg az erdélyi katolikusok jogait, azonfelül engedje meg, hogy misszionáriusok és egy püspök is megtelepedhessen országában. Spinola nuncius külön is tárgyalt a lengyel országgyűlésre induló császári követtel.

Az 1667. novemberi kongregációi ülés már a jelöltek személyével foglalkozott. Spinola, aki közben Rómába költözött, két erdélyi származású papot hozott javaslatba: Malomfalvy Gergelyt és Boldisár Istvánt. Malomfalvy a Szűz Máriáról nevezett ferences rendtartomány tagja volt, képzett hittudós, példás életű, jámbor szerzetes, aki három évig tartományfőnöki és több ízben guardiáni tisztséget is viselt szerzetében. Ugyanakkor megállapították róla, hogy nyavalyatörésben szenved, ami már két ízben is kitört rajta, bár újabban állapota lényegesen javult. Boldisárról azt jelentette a bíboros, hogy a legelőkelőbb erdélyi családokból származik, főesperes volt, és a római német–magyar papnevelőben végezte egyházi tanulmányait. Megemlítette, hogy egy ideig újonc volt a ferences rendben, de betegségére hivatkozva tavaly, 1666-ban letette a rend ruháját.¹³⁶

Modesto Damokos Kázmér személyét állította előtérbe. Jellemzéséül kiemelte, hogy születésre székely, tehát arról a területről származik, ahol összefüggő tömbben laknak a katolikusok, megfelelően képzett, példás szerzetes, elismert hitszónok, akit mind a katolikusok, mind a protestánsok országszerte becsülnek, immár több, mint harminc éve fáradhatatlanul munkálkodik az erdélyi misszióban, volt őr és missziófőnök, jelenleg pedig csíki guardián. Elmondása szerint az erdélyi származású Kászonyi Márton esztergomi kanonok, aki tavaly Apafinál követség-

¹³⁶ APF Acta, vol. 36, fol. 236r–238r (1667); JAKAB, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék*, 13. – Boldisárra: VERESS, *A római Collegium Germanicum et Hungaricum*, 42 és 44.

ben járt, nagy elismeréssel nyilatkozott róla, képzett és kormányzásra alkalmas egyéniségnek minősítette, akit a nemesség túlnyomó része szintén nagyra becsül. Szóba került a pálos Vanoviczi János is, akit a Kongregációban igen jól ismertek, de kifogásolták nála, hogy nem erdélyi, és mivel rendjének ott nincsenek kolostorai, nem tudna feltűnés nélkül beilleszkedni a ferences életmódba, magyarországi származása pedig felkeltene az erdélyiek bizalmatlanságát.

Végül maga Modesto is a névjegyzékre került. Kiemelték életéből, hogy jól beszéli a magyar nyelvet, kétszer volt ór és missziófőnök, sok éven át apostoli misszionárius, továbbá lateráni apostoli gyóntató és a római *San Francesco in Ripa*-kolostor guardiánja. Modestót végül azzal mellőzték, hogy az előbbi kongregációi ülésben paphosi missziós püspökké jelölték. Ez a jelölés azonban nem hozta meg számára a püspökséget. Az Örök Városban maradt, ahol, mint tudjuk, a ferences rendi missziók kúriai ügyvivője és az erdélyi misszióknak mindvégig hathatós és melegszívű pártfogója lett.

Önzetlenségét és ügybuzgóságát most is fényesen kinyilvánította azzal, hogy okos tanácsokkal szolgált a Kongregációnak. Hangoztatta, hogy tartsák be a következőket: a püspök ne legyen idegen, lakjék Székelyföldön, ahol a katolikusok nagy számmal élnek együtt; legyen szerény és óvatos, mert a protestánsok a legcsekélyebb árulkodó jelre felszisszennek és a törvényekre hivatkoznak; lakjék a csíki kolostorban és ne érintkezzen a rendbontókkal, mert ők árulnák be őt elsőnek a hatóságoknál, hogy önmagukat fedezzék; maradjon állandó érintkezésben a prímással és a magyar kancellárral, hogy szükség esetén megvédjék őt; vállalja az általános helytartói tisztséget az érsek és a helybeli katolikusok hozzájárulásával, mivel a Státus magának igényli a választás jogát; éljen magánemberként minden feltűnés és főpapi pompa nélkül; maradjon lelki síkon és ne igyekezzen visszaszerzeni elkobzott javadalmát, nehogy emiatt kiúzzák őt a protestánsok. Éppen ezért a jelölt ne legyen olyan szerzetből való, amelynek birtokai vannak, eltartásáról – legalább kezdetben – segély folyósításával a Kongregáció gondoskodik. Befejezésül azt ajánlotta még, hogy a püspök felszentelése külföldön történjék teljesen csendben, nehogy a protestánsok magakadályozzák az országba való belépését.

Valóban bölcs és körültekintő tanácsok, amelyek betartásától függött a terv sikere. Az ülés úgy határozott, hogy a személy kiválasztását egy szakbizottságra bízta, amelybe a három volt bécsi nunciust, Giovanni Battista Pallotto, Carlo Carafa és Giulio Spinola bíborost, valamint a német jeruzsálemi lovagrend perjelét, Hessen von Darmstadt kardinálist küldte ki.¹³⁷

Szentthamásy püspöki kinevezése tehát igencsak megzavarta a Propaganda törekvését, annál is inkább, mert a magyar főnemesség és országos méltóságok egyik legkiválóbbja, Nádasdy Ferenc országbíró, akit a Kúriában és a Kongregációban szintén jól ismertek, azzal az ígérettel sürgette Spinola bíborosnál a jelölt pápai buláját, hogy felszentelése után elfoglalja püspöki székét. A Szentszék álláspontját,

¹³⁷ JAKAB, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék*, 13.

hogy a császári jelölt semmiképpen sem vonulhat be Erdélybe, a Magyar Kancellária nem fogadta el, sőt még De Horst császári gyóntató is azt hangoztatta, hogy csakis a király jelöltjét lehet Erdélybe küldeni, Auersperg herceg pedig egyenesen azzal vádolta a pápai Kúriát, hogy kibúvókat keres a régóta húzódozó vitában.

A bécsi nunciatúrát ideiglenesen vezető *uditore* azonban rámutatott arra, hogy a választott püspök aligha cseréli fel jól jövedelmező prépostságát a bizonytalansággal és szerény viszonyokkal, ami reá vár Erdélyben. Állhatatosan sürgette a missziós püspök beküldését, mert a császárvárosba érkező jezsuita misszionáriusok nagy visszaélésekről és lelki meghasonlásról számoltak be neki: elmondták, hogy egyes papok keleti szakadár püspökkel szenteltetik fel magukat, pap hiányában világi egyének esketnek, maga a papság pedig tudatlan. Az *uditore* is Malomfalvyt ajánlotta, akit képzett, buzgó és mind a fejedelem, mind a nép szemében elfogadható férfiúnak nyilvánított. Az ügy egyre jobban bonyolódott, most már Szelephényi György prímás is sürgette Szentthamásy bulláját.

Noha a püspök csak 1676 januárjában halt meg, már az uralkodói kinevezését követő évben átmeneti enyhülés állott be az erdélyi püspökség betöltésének hosszadalmas vitájában. A Kongregációnak ugyanis a nuncius által mégis sikerült meggyőznie az uralkodót egy átmeneti jellegű gyakorlati megoldás szükségességéről. Miután az 1668. januári ülésében sürgette egy missziós püspök kiküldésének elfogadását,¹³⁸ Spinola bíboros vette kezébe az ügyet, aki ügyes kompromisszummal rá tudta venni a császárt, hogy bár eltekintve magyar királyi püspökkinevező jogától, mégis ő maga kérje Damokos Kázmér erdélyi szerzetes kinevezését a pápától valamely elenyészett püspöki címre.

I. Lipót kérésére tehát a Propaganda 1668. május 7-én tartott ülésében kinevezte Damokost apostoli helytartóvá, és egy elenyészett püspökség címére való felszentelését kérte számára a pápától.¹³⁹ A kongregációi titkár, megkerülve a Konzisztoriális Kongregációt, egyenesen a pápa belső udvartartásában járt el, mindenekelőtt Nestore Rita prelátusnál, a pápa személyi titkáránál és ügyhallgatójánál, Piccolomini prelátusnál és a már említett Favoriti prelátusnál, a számjegyes levelek titkáránál. Ezek megszerezték a pápa hozzájárulását Damokos kinevezéséhez, és kijelölték számára a coronai címet – a régi balkáni püspökségek egy elenyészett címét –, majd a pápa elrendelte, hogy Damokost titokban szenteljék fel a római Szent Péter-bazilika egyik kápolnájában.

Damokost Giulio Spinola bíboros szentelte fel június 17-én, vasárnap, két püspök liturgikus asszisztenciájával, miután Giovanni Sluse (Slusius) brévetitkár elké-

¹³⁸ APF Acta, vol. 37, fol. 7v–8v (18. pont) (1668).

¹³⁹ JAKAB, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék*, 15 (APF Acta, vol. 37, fol. 127r). – I. Lipót 1668. február 8-án levélben kérte IX. Kelemt, hogy Damokost nevezze ki mint „*unus nationalis apostolicus tamen vicarius, ibidem constituatur, qui, sub titulo alicujus alterius episcopatus in partibus infidelium existentis, munus pastorale in dicta Transylvania, a longo iam tempore intermissum, quasi post liminio restaurare possit et administrare*”. ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Staatenabteilungen, Staatsabteilung Rom, Hofkorrespondenz, Karton 14, Konv. „Leopold I. an Clemens IX. 1668 II 8–X 11” (s.f., orig., pergamen).

szítette a kinevező brevét.¹⁴⁰ Az apostoli helytartó-püspök a hőség beállta előtt elhagyta Rómát. Útközben véletlenül összetalálkozott a diplomáciai útjait járó Thomassival, és félt, nehogy a fecsegő diplomata elhíresztelje Erdélyben püspökké szentelésének tényét.¹⁴¹ A Kongregáció óvatosságra és nyugalomra intette a püspököt, s utána küldötte a *Sant'Offició*tól szerzett feloldozási felhatalmazásokat. Gondoskodott, hogy a püspöki felszerelés és 120 scudo segély várja őt Bécsben, ahová július havában érkezett meg kéttagú kíséretével együtt. Damokos bizonyára megjelent a prímásnál, hogy új méltóságában bemutatkozzék, és Lipót ajánlólevelével Kassán át igyekezett hazájába. Kassáról a püspöki szertartásokhoz balzsamot, római kátét, Bellarmin Szent Róbert hitvitázó, Bonacina és Sanchez erkölcsstudományi és Nissai Szent Gergely prédikációs műveit kérte levélben a Propagandától, mivel Erdélyben nem tudta volna azokat beszerezni. A Kongregáció egyelőre balzsamot és kátét küldött utána, a pozsonyi Magyar Kamara pedig a kancellár személyes közbenjárására megengedte, hogy Kassán keresztül nagyobb mennyiségű viaszt szállítson át Erdélybe a templomok és a kolostorok számára.

Damokos rangrejtve akadály nélkül bejutott Erdélybe és egyelőre a mikházi kolostorban telepedett le.

Damokos mint apostoli kormányzó és erdélyi helytartó

Damokos Kázmér csak úgy tevékenykedhetett Erdélyben, ha a katolikusok egyetemes jellegű szervezete, a Státus legfőbb egyházi tekintélynek elfogadja, és mint ilyent a fejedelemnek jóváhagyásra bemutatja. Ezért a Státus a főpapot a gyulafehérvári országgyűlésen általános helytartóvá választotta. Ez a helytartói tisztség természetesen nem azonos az apostoli helytartósággal (*vicarius apostolicus*), inkább a püspöki általános helytartóság avagy helynökség (*vicarius generalis*) fogalmát fedi, mégis az erdélyi viszonyok között ez volt az egyetlen járható út, hogy a püspök – mint ilyen rangrejtve a protestánsok nyilvánossága előtt – ugyanazokat a közjogi kiváltságokat élvezhesse, mint amelyeket Szalainai is élvezett.

A katolikus nemesek az 1669 tavaszi diétán ünnepélyesen beiktatták Damokost hivatalába, majd kérésükre Apafi Mihály fejedelem a maga részéről is kinevezte őt, és felruházta mindazokkal a jogokkal és kiváltságokkal, amelyek az országos törvények és jogszokások szerint az általános helytartót megillették. A március 4-én Gyulafehérvárt kelt oklevél kiemeli, hogy a fejedelem a katolikus urak közbenjá-

¹⁴⁰ Felszenteléséről JAKAB, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék*, 15, 30. j. (APF Lettere, vol. 47, fol. 309 és 311r–312v). – Damokos coronai kinevezése 1668. június 12-ről kiadva: VESZELY, *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*, 351–352. Erdélyi apostoli helytartói kinevezése 1668. május 17-ről: *uo.*, 352–353.

¹⁴¹ Damokos útja hazafelé: levelei Velencéből, 1668. június 13. (APF FV vol. 6, fol. 414r); Bécsből, 1668. augusztus 10. (FV vol. 6, fol. 416); Nagyszombathból, 1668. szeptember 24. (FV vol. 6, fol. 424). I. Lipót a fejedelem figyelmébe ajánlja, 1668. augusztus 15. (FV vol. 6, fol. 425); és hasonlóképpen ajánlólevelet írt a Katolikus Státushoz, 1668. augusztus 15. (FV vol. 6, fol. 425). Találkozásáról Thomassival: Acta, vol. 37, fol. 183v (33. pont) (1668).

rására és a katolikus vallás érdekében Damokos Kázmért egész élete folyamára Erdély általános helytartóivá nevezi ki, és kánoni választását örök időkre megerősíti. Teljes hatalmat ad neki arra, hogy a katolikus Szentegyházat kormányozza, mindennemű egyházi ügyben és perben eljárjon, megidézzen, kivizsgáljon, ítéletet hozzon, a papokat megfenyítse és megbüntesse, ahogy azt az általános helytartók a múltban tették. Felszólítja a katolikusokat, hogy fogadják őt be és engedelmessékedjenek neki, és utasítja az állami szerveket: kapitányokat, bírákat, a székely székek előljáróit és mindennemű egyéb közjogi tekintélyt, hogy szükség esetén még az állami karhatalmat (*brachium saeculare*) is rendelkezésére bocsássák. A nagy jelentőségű és rendkívüli érdekességű oklevelet a fejedelem, továbbá Bethlen János kancellár és Lugosi Ferenc titkár írta alá. Damokos március 12-én és április 6-án jelentette Rómának ünnepélyes beiktatásának megtörténtét, ami megnyitotta előtte a szabad érvényesülés tág kapuját.

A Kongregáció végtelen nagy bölcsességgel átsiklott az Egyház szabadságát súlyosan sértő fejedelmi eljárás felett, és megelégedett azzal, hogy örömet fejezte ki a püspöknek az elért sikerek felett, helyeselte az egyházlátogatás tervét, és a tapasztalatokról részletes jelentést kért, hogy hosszú idő óta újra kimerítő és megbízható képet szerezzen az erdélyi katolicizmus állapotáról.¹⁴²

Az apostoli helytartó a székely és erdélyi egyházak általános kivizsgálásával kezdte meg főpapi tevékenységét.¹⁴³ Damokos két szerzetes és négy plébános kíséretében faluról falura járva a székely székek főesperességeiben 21 006 katolikus hívet keresett fel. Közben a Státus urainak tanácsára az országgyűlésen is részt vett. A helytartó útja során rengeteg visszaélést tapasztalt, amelyek püspök- és paphiány miatt egyaránt szabadon burjánoztak a vallási életben és a papság mindennapjaiban. Megoldhatatlan kérdést vetett fel a török–tatár rabság folytán szétében előállott családi tragédiák beláthatatlan sora: a pogány tízezerrel hurcolta fogságba Erdély, elsősorban a Székelyföld lakosságát, férfiakat és nőket, évtizedeken át tartotta fogságban, míg ki nem váltották őket, vagy el nem pusztultak. A rabok jó részét eladta a Kelet embervásárain, ahonnan szétszóródtak, mint az őszi szélből kavart avar. Ez a rettenetes helyzet előtérbe állította az újracházasodások kérdését. Az itthon maradt házastárs, aki éveken át nem kapott hírt rabságban sínylődő, talán meghalt férjéről, új kötelékre szánta el magát. A protestánsokkal való házasságnál ez nem okozott nehézséget, a katolikus Egyház azonban csak abban az esetben ismerte el az újracházasodás jogosságát, ha a távollévő fél haláláról biztos hír érkezett a távolléből. Egyes katolikusok anélkül, hogy meggyőződtek volna házastársuk

¹⁴² JAKAB, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék*, 15–16 (APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 509 és 510v–511v); SOCG vol. 422, fol. 506r és 508v; uo., fol. 507 (Apafi oklevele, 1669. március 4., másolat); APF SOCG vol. 421, fol. 392 és 394 (Damokos 1669. március 12-ei és április 6-ai levelei); Lettere, vol. 53, fol. 282 (a Kongregáció válasza).

¹⁴³ Damokos jelentései, Gyulafehérvár, 1670. március 5. és Radnót, 1670. július 15. TÓTH, *Relationes missionariorum*, 383–389 és 390–393 (APF SOCG vol. 423, fol. 299–300v és vol. 428, fol. 349). Rövid kiadvonatuk a Kongregáció lépéseinek ismertetésével: GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 125–126.

haláláról, új frigyre kívántak lépni, és azzal fenyegetőztek, hogy áttérnek a kálvinizmusra. Az esztergomi érsek, akihez mint primáshoz a hasonló eseteket Damokosék felterjesztették, tehetetlenül állott, Damokos pedig a türelmetlen és erőszakos felek pergőtüzében vergődött. Egy csíki nemes feleségül vette egy rab feleségét, és amikor a férj visszatért, nem volt hajlandó a nőt visszaadni törvényes férjének. A férj hiába fordult a helybeli szentszékhez, a második férj tovább makacskodott, sőt az egyházlátogatáskor több protestáns vezető férfiú jelenlétében megfenyegette a helytartót, hogy bevezeti a kálvinizmust Csíkbe, ahol addig nyoma sem volt. Mások is hasonlóképpen nyilatkoztak. Damokos a nagyobb baj elkerülése végett szemet hunyt, erre azonban azok, akik az ő parancsára visszaadták érvénytelenül tartott feleségeiket, újra visszavették azokat. A helytartó, látván az egyre szélesedő visszaéléseket, végül kötelezte a mellette működő szentszéket, hogy szigorúan ragaszkodjék az egyetemes Egyház kánonjaihoz. Rómától felhatalmazást kért arra, hogy felbontassa az el nem hált házasságot abban az esetben, ha a válást kérő fél elutasítás esetén kész áttérni az eretnekségre. Kért továbbá egy példány *bullariumot*, azaz a pápai bullák gyűjteményes kiadását, hogy a szövevényesebb egyházi jogi és egyházkormányzati kérdésekben eligazodjon, végül némi pénzsegélyt, hogy az egyházlátogatást folytathassa. A Kongregáció utasította a bécsi nunciust, hogy szerezzen bullariumot Damokosnak, a segély kiutalását Barberini bíborosra, a Kongregáció gondnokára (*mensarius*) bízta, míg a házassági ügyeket a hit és erkölcs felett örökös legfőbb szervhez, a *Congregatio Sancti Officii*hoz utalta.

A *Sant'Officio* részletesen válaszolt a hat pontból álló felterjesztésre. Elítélte az erdélyi papok eljárását, akik megszűntnek mondták ki az első házasságot abban az esetben, ha bizonyos idő múlva a rabságba esett házastársról nem érkezett semmi hír, és megengedték, hogy az otthon maradt fél új frigyre lépjen. Helyeselte a helytartó eljárását, aki számos ilyen engedéllyel kötött házasságot érvénytelennek nyilvánított, és kötelezte az új házasságokat, hogy váljanak el, sőt különféleképpen meg is büntette őket. Megértően tudomásul vette ugyanakkor a helytartó és a papság viselkedését a csíki nemessel szemben, aki azzal fenyegetett, hogy bevezeti a kálvinizmust Csíkbe, mégis kötelezte őket arra, hogy hozzák tudomására: házassága nem érvényes, és ezért a házasságok súlyos bűnben élnek. Emellett azokban az esetekben is eltekintett a büntetéstől, ha félő volt, hogy az elváltak, akik azt hangoztatták, hogy sohasem szerették egymást, eretnekségbe esnek. Egyébként pedig a fennálló isteni és egyházi törvények betartására figyelmeztette a helytartót és papjait.

A rabok házassági ügyében a *Sant'Officio* csak általános elvi határozatot hozhatott, amelyben kinyilvánította, hogy a házastársak csak abban az esetben léphetnek új házasságra, ha a másik fél elhalálozásának ténye bebizonyosodott. Az el nem hált házasságok között éveken át foglalkoztatta Damokost és a Szentszéket Orbán Pál székely nemes esete, aki feleségül vett egy akatolikus leányt, és a házasság megkötése után a leány szülői kijelentették, hogy csak abban az esetben bocsájtják el gyermeküket, ha a férj megígéri, hogy nem kényszeríti őt a katolikus hitre, sőt még abban az esetben sem engedi őt a katolikus hitre térni, ha a leány

akarná. A *Sant’Officio* pótkihallgatásokat kért a házasság megkötésének körülményeiről, bizonyosságot kívánt abban a tekintetben, hogy a felek valóban nem háltak el a házasságot, végül, hogy Erdélyben kihirdették-e a Trentói Zsinat *Tametsi* kezdetű határozatát, amely előírja a klandesztin házasság mellőzését, és szabályozza a házasságkötést ott, ahol a határozatot kihirdették. Damokos jelentette, hogy az egyik papi gyűlésen kihirdette a *Tametsi*. A Szentészék még akkor sem volt hajlandó ítéletet hozni, amikor Damokos azzal sürgette, hogy Orbán ingadozik hitében, és nem bocsátja el második feleségét, akivel közben házasságot kötött.¹⁴⁴

Damokos állandóan benne élt az erdélyi katolicizmus életének hol vigasztaló, hol megváltó alakulásában. Megjelent az országgyűléseken, és megbeszélte a Státus egyházi és világi tagjaival az év fontosabb kérdéseit, benyújtotta az országgyűléshez vagy a fejedelemhez a Státus kérvényeit. A protestánsoktól különváltan végzett istentiszteleteket az országgyűlés folyamán, amelyeken a katolikusok ünneplésen részt vettek, amit azonban a szász követ rendszerint gúnyos és becsmérlő szavakkal szokott naplójában feljegyezni. Időnként megismétlődő, súlyos tehertertelek voltak a tatár–török betörések, amelyek végigpusztították az országot, rablásba hurcolták a lakosság ezreit, felégették a falvakat, a templomokat, lerombolták az oltárokat és elrabolták a kegytárgyakat. Csík különösen sokat szenvedett a híres kolostorral és búcsújáráhellyel együtt. Az anyaország katolikusai segítettek az újjáépítésben. Csáky Istvánné Mindszenty Krisztina 1670-ben 10 000 magyar forintot hagyott a kassai jezsuita kollégiumra azzal a kötelezettséggel, hogy neveljen magyar papokat, akik Erdélyben is készek szolgálni. Ugyanő ezüstneműket hagyott az elpusztult erdélyi templomok és oltárok felépítésére.

Damokos Kázmér püspökorában csupán egy szerény falusi plébánia bevételeiből élt Szent Ferenc fiához méltó egyszerűségben, és hol Csíksomlyón, hol meg Miházán tartózkodott. De volt idő, élete végén, amikor szerzetestársai megsokallták a helytartóhoz özönlő vendégjárásokat, amelyek megzavarták a kolostor csendjét, és anyagi terhet is jelentettek a kolostornak. Szerencsére a Kongregáció, mert látta, hogy a magyar szerzetesek teljes odaadással dolgoznak az erdélyi katolicizmus megmentésén, készséggel támogatta a helytartót – és vele együtt a csíki iskolát is –, valahányszor segélyért hozzá fordult, és nem csupán akkor, amikor a bécsi nuncius, valamint Spinola bíboros, sőt Eleonóra császárné gyóntatója is kiemelte a püspök buzgóságát és bölcsességének kézzel fogható eredményeit. A küldemények kézbesítése viszont a királyságbeli-erdélyi posta- és kereskedelmi forgalom bizonytalansága miatt ez esetben szintén állandó akadályokba ütközött, ezért a Propaganda például 1675-ben Raguzán keresztül küldte 50 scudo adományát.¹⁴⁵ Akad példa a Rómával folytatott érintkezés zökkenőmentességére is. A háborús viszonyok ellenére, amelyek Európa különböző részeit feldúlták, 1675-ben az aggastyán X. Kelemen pápa meghirdette a szentévi jubileumot. Még abban az esztendőben Damokos

¹⁴⁴ GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 128–129.

¹⁴⁵ APF Lettere, vol. 64, fol. 83 és 114v–115r.

azzal a kéréssel fordult a Kongregáción keresztül a pápához, hogy az erdélyi katolikusokat is részesítse a búcsú kegyelmében. A pápa 1676-ban, a bécsi nunciaturán át küldött brévéjében terjesztette ki Erdélyre a szentévi jubileumot.¹⁴⁶

A helytartó mindemellett nagy gondot fordított a székely papság belső életének megtisztítására. Elérkezettnek látta az időt arra, hogy az állandóan fogyó házas papokat végleg rákényszerítse az egyházi törvények betartására. Ezért két feltűnően vétkes papot, akik nem hajlottak a jó szóra, bebörtönöztetett, mert azt remélte, hogy példájuk elrettentí majd a többit is. Eleinte nemcsak a Státus tagjai, hanem még a fejedelem is helyeselte eljárását, később azonban egyes befolyásosabb urak túl szigorúnak tartották az erőszak alkalmazását. Damokos Szalainai példájára jó viszonyt tartott fenn Erdély urával. Az Apafi részéről ért kellemetlenségeket a környezet igazgatásának tulajdonította. Ezért azt ajánlotta a Kongregációnak, hogy kedveskedjék a fejedelemnek világatlasz és földgömb, a fejedelemasszonynak pedig egy pár kesztyű és aranyozott ékszerszertartó szelence ajándékozásával. A Propaganda megbízta a titkárt, hogy járjon el ebben az ügyben Altieri bíborosnál, X. Kelemen pápa bizalmi emberénél.¹⁴⁷

A Kongregáció és Spinola bíboros, Damokos püspök nagy jóakarója, lelkes örömmel vették az Erdélyből kiszivárgó kellemes híreket, és nem győzték magasztalni Damokos végtelen jóságát, bölcsességét és buzgóságát. A derűs napokat azonban csakhamar borongós és viharos napok váltották fel, amelyek válságba sodorták az erdélyi katolicizmust, és kemény próbára tették mind a helytartó, mind a Státus vezető tagjainak bölcsességét és ügyességét.

A hetvenes évek elején vagyunk, amikor a Királyságban alkotmányellenes eszközökkel felszámolják a Wesselényi-összeesküvést. A nádor ekkor már régen halott volt, de helyette felesége, Széchy Mária, a dúsgazdag „Murányi Vénusz” bűnhődött, elvesztette minden birtokát, és szegényes körülmények közt halt meg Kőszegen. Kollonich kamaraelnök ötven szentmisét mondatott el lelke üdvéért, és megengedte hozzátartozóinak, hogy saját költségükön részt vegyenek a temetésén. Nádasdy Ferenc országbíró, a nagy konvertita, Zrínyi Péter horvát bán és Frangepán Ferenc, Tersato ura mártírhalált szenvedett. I. Rákóczi Ferenc – édesanyja, Báthory Zsófia közbenjárására – 450 000 forint bírsággal váltotta meg életét. A bécsi udvar felhasználta az összeesküvést, amelybe sok protestáns, egyházi és világi egyaránt belekeveredett, hogy kíméletlen rajtaütéssel eltapossa a protestantizmust, amely szívósan ellenálló kisebbséggé zsugorodott a nagylendületű katolikus restauráció hódító hadjáratában. A protestáns iskolamestereket és prédikátorokat hűtlenség címén perbe fogták, a pozsonyi törvényszék elé idézték, sokat közülük börtönbe vetettek. Számosan, főképpen az idegen származásúak, visszatértek hazájukba, mások térítvényt adtak, hogy felhagynak minden egyházi tiszt-

¹⁴⁶ GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 43.

¹⁴⁷ Damokos levele, Csík, 1671. július 13. APF SOCG vol. 433, fol. 364r és 369; hozzá Spinola kísérlőlevele uo., fol. 365r (referálva az 1672. május 30-ai ülésen).

séggel. Voltak, akik száműzetésbe mentek. Végül mintegy 25-30 tanítót és prédikátort különösebb kiválogatás nélkül Nápolyba gályarabságba hurcoltak. Ezek között volt Otrókócsi Fóris Ferenc, aki visszatérése után a katolikus hitre tért, később Rómában hittudományi és egyházjogi tanulmányokat folytatott, majd mint az esztergomi káptalan levéltárosa élt Nagyszombatban.¹⁴⁸ De katolizált az egy időre szintén bebörtönzött Thököly Zsigmond is, Késmárk várának ura, akit korábban a „lutheránusok pátriárkájának” neveztek.¹⁴⁹

A gályarabság büntetése SZEKFŰ GYULA megsejtése szerint a máltai lovagrend kebelébe tartozó Kollonich Lipót elgondolása volt. A sejtelmet magának Kollonichnak a vallomásával bizonyíthatjuk. Kollonich ugyanis a pozsonyi jezsuita kollégium alapítólevelében nyíltan megmondja, hogy az összeesküvésben bűnösnek találtakat gályarabságba küldte, országszerte sok száz templomot visszavett a protestánsoktól, és közülük külön kiemeli az Üdvözítőről nevezett templomot, amelyet az ágostai hitvallásúaktól szerzett vissza életének kockáztatásával, majd iskolával, könyvtárral és különféle javakkal együtt a jezsuitáknak adott. A protestáns papok közül a jezsuiták hatására számosan katolikus hitre tértek,¹⁵⁰ és abban meg is maradtak. Szelepchényi prímás a nagy paphiány miatt egy részüket mint licenciátusokat meghagyta helyükön, és ezzel elősegítette a papjukat követő hívek könnyebb áttérését és lelki átalakulását. Sokan írásban arra kötelezték magukat, hogy tartózkodnak minden egyházi tevékenységtől, mire szabadon bocsájtották őket. Nagy feltűnést keltett Czeglédy István kassai kálvinista prédikátor meghurcoltatása. Amíg Fischer György, a helybeli tót lutheránusok és Kőszeghy István a magyar lutheránusok prédikátorai írásban vállalták, hogy Magyarországon és a Habsburg-ház örökös tartományaiiban semmiféle, sem magán, sem nyilvános istentiszteletet nem végeznek, ellenkező esetben elvesztik becsületüket, fejüket és vagyonukat, Czeglédy nem hajlott meg az erőszak előtt. Nagy híre volt a protestáns világban mint hitszónoknak, hitvitázónak és egyházi írónak, mint ilyen ő volt Sámbar Máttyás jezsuita legkomolyabb ellenfele. Vitáirásai és egyéb művei elterjedtek Erdélyben is, ott sorakoztak a helvét hitű kollégiumok könyvtárainak polcain, az udvarházak olvasótermeiben és Apafi Mihály könyvtárában. Apafi személyes jó viszonyban volt vele. Czeglédy tartott halotti beszédet II. Rákóczi György, majd Rhédey Ferenc fejedelem felett is. „*Az Úr frigy-szekerénye előtt*” című munkáját Apafinak ajánlotta, akit „istenes életével messze országokban tündöklő és fénylő nagy fejedelemnek” aposztrofált. Ebben a munkában találjuk öt levélnyire terjedő elbeszélését, amelyben elmondja, hogy a fejedelem hogyan jelent meg meghívásra az Érsekújvár alatt táborozó Köprülü Ahmed pasa előtt, és hogyan tért vissza Erdélybe.

A felső-magyarországi protestánsok követeket küldtek Apafihoz, hogy az elnyomott magyar protestánsok érdekében a szultánt háborúra bírja. Apafiban feltámadt a protestáns protektori gondolat, annál inkább, mivel látta, hogy a lengyel és a francia támogatás meghiúsult. Rozsnyai Dávidot ezért Konstantinápolyba küldte, hogy tárgyalásokat folytasson a hadjárat megindítása érdekében. Bizonyára ösztökölte őt az a gyanú is, hogy az elégedetlenek majd I. Rákóczi Ferenc választott fejedelem köré csoportosulnak.

¹⁴⁸ GALLA FERENC, *Otrókócsi Fóris Ferenc gályarab Rómában*, MEV–Regnum 10 (1998) 1–2, 185–202.

¹⁴⁹ Thököly megtéréséről: APF SOCG vol. 565, fol. 377–378. Mellékelve jezsuiták által betérjesztett lista a megtértek neveivel 1675-ből (uo., fol. 379–384).

¹⁵⁰ Lásd például az előző jegyzetet.

Apafit hűséges embere, Czeglédy István kassai prédikátor letartóztatása szintén tette készítette. A bujdosók, prédikátorok, *superintendensek* fűtötték érzelmeit, és valószínűleg ezeknek a hatására maga elé idézte Damokost, és kijelentette neki, hogy ha az erdélyi papok és barátok egységesen nem írnak fel Rottal Jánoshoz és Szelepchényi György primáshoz a prédikátor kiszabadítása érdekében, lásák a következményeket. A papság és a világi urak, hogy idejében elhárítsák a nyakukba szakadó vihart, Bécsbe küldték Jegenyei Ferenc őrt és missziófőnököt.¹⁵¹ Ugyanekkor Damokos azt kérte a Kongregáció bíboros elnökétől, hogy mozgósítsa a nunciust az erdélyi katolicizmus megmentése érdekében. Írt a primásnak is azal a kéréssel, hogy sugalmazzon az uralkodónak némi enyhítést a protestánsok ellen életbe léptetett rendszabályok alkalmazásában. Spinola bíboros tartózkodási helyéről, a Palestrina közelében levő Capranicából ajánlotta Baldeschi kongregációi titkár jóindulatába az erdélyi ügyet, miután Carlo Strassoldo gróf, az erdélyi határon állomásozó császári tábornok mindenben megerősítette a helytartó jelentését. Az újbécsi nunciust, Mario Albrizzit utasították, hogy amint megérkezik a császári udvarba, vesse fel az erdélyi katolikusok kérését Lipót császár előtt.¹⁵²

Jegenyei küldetése sikerrel járt, amint 1671. február 20-án jelentette Pozsonyból. Már útra kelése enyhítően hatott az országgyűlésen tárgyaló Apafira.¹⁵³ A Státus beadványban azt kérte a fejedelemtől, hogy engedje meg katolikus templom építését Kolozsvárt, ahol nagy számmal vannak a katolikusok.¹⁵⁴ Apafi a pozsonyi út sikerétől tette függővé a kérés teljesítését. „Jó hírt viszek, írta erre az őrt, a prédikátor már kiszabadult a fogságból.” Jegenyei azonfelül a nunciaturán összehalmózódott kongregációi pénzsegélyeket is hazavitte a csíki iskola számára. Lassanként elcsendesedett a mesterségesen felkavart hullámvész. Megnyugodtak a fejedelemtől kiűzéssel fenyegetett jezsuiták is, akik II. Rákóczi György üldözése után visszazingóztak Erdélybe, és több helyen, mint például Székelyudvarhelyen, világi papi ruhában újra plébániát vezettek és a környék katolikusait is gondozták.¹⁵⁵

¹⁵¹ Az erdélyi katolikus papság levele Rottal Jánoshoz. Csíkszereda, 1670. november 22. ÖStA HHStA Ungarische Akten, Specialia, fasc. 323, Konv. B, fol. 82–83 (másolat). – A Katolikus Státus az Erdélyben működő jezsuitákon át is megpróbált hatni az uralkodóra. Fenessy Mihály jezsuita, monostori és kolozsvári plébános levele Philipp Miller császári gyóntatóhoz. Kolozsvár, 1671. május 12. ÖStA HHStA Ung. Akt., Spec., fasc. 324, Konv. A, fol. 20–21.

¹⁵² Jegenyei kérvénye: APF SOCG vol. 428, fol. 351; Damokos fenyegetése (Csíksomlyó, 1672. július 22.): APF SOCG vol. 428, fol. 335r.

¹⁵³ APF SOCG vol. 428, fol. 336rv.

¹⁵⁴ A Katolikus Státus folyamodványa Apafihoz, 1670. március 9. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XV: 1669–1674*, szerk. SZILÁGYI SÁNDOR, Budapest 1892, 94–95. A fejedelem levele Rottalhoz a katolikus papok üldözése ügyében. Fogaras, 1671. április 6. *Uo.*, 196–198.

¹⁵⁵ A jezsuiták székelyudvarhelyi működéséről újabban: MOLNÁR ANTAL, *Az udvarhelyi jezsuita Missio Siculica kezdetei az 1650-es években*, MEV 6 (1994) 3–4, 71–89. Lásd még Millei István jezsuita 1648-as, 1649-es, 1650-es, 1651-es és 1653-as erdélyi jelentéseit. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek XV, 477–574*. 1652. évi jelentése megtalálható: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Lat. 2051 („*Litterae annuae missionis Transylvanicae Societatis Jesu anno 1652*”).

Néhány hónap múlva azonban új nyugtalanságot idézett elő egy rosszindulatú koholmány. Egy ízben feltörve érkeztek Damokos kezéhez a Propaganda levelei, majd nemsokára a fejedelemhez juttattak egy állítólagos kongregációi levelet vagy levélmásolatot, amelyben az erdélyieket „eretnek”-nek nevezték. A sértő kifejezés ügye az országgyűlés elé került, ahol a protestánsok nagy felháborodással tárgyalták. Damokos és Spinola bíboros figyelmeztetésére a Kongregáció titkára átnézte az irattárban őrzött levélmásolatokat és fogalmazványokat, s megállapította, hogy nem talált olyan szöveget, amelyben a szóban forgó kifejezés előfordult volna. Saját igazolására kijelentette, hogy mindenkor a legnagyobb óvatossággal fogalmazza meg az Erdélybe induló levelezést, mert a Kongregációnak az a célja, hogy megnyerje, nem pedig, hogy maga ellen izgassa az erdélyieket. Megállapítása szerint csak rosszindulatú hamisítványról lehetett szó.¹⁵⁶

Sokkal veszedelmesebb vihart keltett a protestánsok ingerlékenysége, amikor az országgyűlés elé vitték Damokos püspöki kinevezésének ügyét. A helytartó szokás szerint felment az országgyűlésre, hogy részt vegyen annak a feliratnak a szerkesztésében és felterjesztésében, amelyben a katolikus Státus némely sérelem orvoslását kérte. Sikerült is egy-két kérdésben kedvező választ kapni, a protestáns rendek azonban felhasználták az alkalmat arra, hogy leleplezzék Damokost az ország színe előtt. Szenvedélyes hangon előadták, hogy Damokos a törvénycikkek tilalma ellenére püspöki méltóságban van, harangokat, Lengyelországban papokat is szentelt, pásztorbottal végzi a főpapi funkciókat, és a püspököket megillető *Pontificalét* használja. A helytartó azzal mentegette magát, hogy csupán az apátokkal és prépostokkal azonos kiváltságai vannak a Szentszéktől, és megígérte, hogy felmutatja a felhatalmazásait tartalmazó pápai levelet. A prédikátorok azonban tovább hangoskodtak, és azt követelték az országgyűléstől, hogy a legnagyobb szigorúsággal hajtsák végre a katolikusokkal szemben az alkotmányos rendelkezéseket, ha már nem lehet ugyanolyan szigorúsággal fellépni ellenük, mint amilyent a Királyságban alkalmaznak a protestánsokkal szemben.¹⁵⁷

Damokos Rómába menesztette Gergely kíséretű testvért, és olyan brevét kért, amelyben nem szerepel egyházmegye, püspökség. Irányadó mintaként IX. Kelemen pápa *Sollicitudo pastoralis officii* kezdetű brevét mellékelte. A Kongregáció azonban nem volt kapható hamisításra, és inkább a bécsi nuncius és a primás segítségével igyekezett hatni Apafira. A kínos ügy lassanként el is simult, és a helytartó örömmel jelentette a Kongregációnak, hogy ne aggódjanak miatta, nincs semmi baja. Nem a fejedelem vetette fel a kérdést, hanem a Királyságból kiűzött prédikátorok. A katolikus urak pedig bátorították őt, hogy félelem nélkül nyugodtan tevékenykedjen tovább. Az aggastyán főpap ki is jelentette, hogy „Isten dicsőségéért kész, ha kell, még a börtönbe és a halálba is menni”. Az urakon kívül állandóan szá-

¹⁵⁶ APF SOCG vol. 436, fol. 59.

¹⁵⁷ APF SOCG vol. 461, fol. 32v (1676. jan. 25.); KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 247.

míthatott még Szelephényi prímás és a bécsi nuncius támogatására is, akiket rendre tájékoztatott helyzetéről.¹⁵⁸

Mivel az erdélyi törvények és a fejedelmi kinevező levél megengedték Damokosnak az egyházlátogatást, az aggastyán főpap, nem törődve a korral járó gyengeségével és betegeskedésével, új egyházlátogatásra szánta rá magát 1676 őszén.¹⁵⁹ Egyházi személyekből álló törvényszéket tervezett, amely kisegítette volna őt az egyházlátogatás lebonyolításában és főképpen a házassági perekben, a plébánosok azonban maguknak követelték az ülnökök kinevezésének jogát, és a Trentói Zsinat intézkedésére (*sessio XXV, caput VI*), valamint az addig követett gyakorlatra hivatkoztak. A helytartó rámutatott arra, hogy az idézett hely a székeskáptalánokra vonatkozik, és citálta a Zsinat ama helyét (*sess. VI, cap. IV*), amely a püspök kezébe teszi le a kinevezés jogát. Méltán félt a plébánosoktól választott ülnököktől, mert a múltban már kánonellenes megoldásokat hoztak házassági ügyekben: felbontották 17, 20, sőt 27 éven át békében együtt élő házastársak frigyét azon a címen, hogy nem szeretetből élnek együtt, amikor pedig a helytartó visszaállította a felek közt a kötelező házaseletet, a plébánosok felláztak határozata ellen, és követelték, hogy hagyja jóvá döntésüket. A Kongregáció a helytartó végzését helyben hagyta, mire a székely papok gyűlése megnyugodott Róma döntésében. Damokos még több házastársas papot látott a Székelyföldön, ezek ellen a Zsinat (*sess. XXX, cap. XIV*) előírása alapján erélyesen fel is lépett, de a papságban sokan nem helyeselték, hogy börtönnel és javadalomfosztással büntette a bűnösöket.¹⁶⁰

Sok gondot okozott Damokosnak még élete végén is a plébánosok fővénysége és állhatatlansága. Voltak tekintélyes lélekszámot számláló leányegyházak, nagy távolságban az anyaegyháztól, amelyek el tudtak volna tartani egy papot, de a plébánosok görcsösen ragaszkodtak hozzájuk, noha nyilvánvaló volt, hogy nem tudják gondozni azokat: a gyermekek keresztség, a betegek szentségek nélkül haltak meg. A gyengébb javadalmazású plébánosok önkényesen változtatták állásukat, olykor még három plébánia is volt egy pap kezén és karácsony ünnepén kívül is három misét mondtak egy-egy vasárnap vagy ünnepnap. Voltak Erdélyben olyan királysági papok és szerzetesek, akik engedély és felhatalmazás nélkül megtelepedtek az országban, kisegítőként működtek a plébánosok mellett, és azzal mentették magukat, hogy a Forgách- és a Pázmány-féle zsinatok előírásai itt, az új hazában nem kötelezők. Damokos látta, hogy gyakran a világi kegyurak akadályozzák meg az önállóságra megérett leányegyházak önállósulását, ezért kérte a Kongregációt és Spinola bíborost, hogy hassanak a Státus uraira. A Propaganda 1678. januári ülésében a pápa számolt azzal a lehetőséggel, hogy a helytartó túlzó buzgóság áldozata, és mérsékletre, a körülmények komoly megfontolására intette őt. Amennyi-

¹⁵⁸ APF SOCG vol. 461, fol. 64 (Damokos, 1676. okt. 1.); Lett., vol. 64/II, fol. 79v–80r (1675. okt. 18.).

¹⁵⁹ APF SOCG vol. 462, fol. 41r–2v.

¹⁶⁰ A Kongregáció döntése az ügyben, 1671. június 23. *Collectanea S. Congregationis de Propaganda Fide*, 66–67, n. 196.

ben azonban megvolnának a szükséges feltételek egy-egy új plébánia alapításához, járjon el saját joghatósága keretén belül teljes hatalommal a Kongregáció megkérdezése nélkül,¹⁶¹ s ugyanígy lépjen fel a kóbor szerzetesek és papok ellen – szolt parancsa. XI. Ince utasítására a Propaganda megkérte a Katolikus Státus tagjait, hogy vegyék körül teljes tisztelettel főpapjukat, és támogassák őt tanácsukkal és segítségükkel, mert ezzel nagy örömet szereznek a Szentatyának.¹⁶²

Damokos földi zárándoklásának napjai már meg voltak számlálva. Alig három-napi betegeskedés után nagy lelki megnyugvással 1678. szeptember hó 5-én hetvennyolc éves korában a csíksomlyói kolostorban befejezte áldásos életét. Földi maradványait a kolostori templomban temették el. Nem maradt utána semmi, csupán iratai és szegényes ruhái, hiszen állandóan a kolostorban élt, rendtársai asztalánál étkezett. Más bevétele, tudjuk, nem volt, mint egy plébánia javadalmának gabonajövedelme és tizede, ami nem lehetett elégséges személyének és szolgálójának fenntartására.¹⁶³

Jámbor, alázatos, jóságos és buzgó lélek volt, Szent Ferenc hűséges követője a szegénységben, egyszerűségben és a felebaráti szeretetben. Hogy az alapító tisztultabb életstílusát kövesse, nem az akkor még laza fegyelmű csíki kolostorban, hanem a restaurációs szigorúságban újjászületett mariánus rendtartományban kívánta megkezdeni szerzetesi életét egyszerű kisegítő testvérként, jóllehet humanista tanulmányai kezdettől fogva megnyitották volna előtte a papságra vezető utat. Csak amikor rokonai látogatására és megtérítésére visszatért szülőföldjére, Kőszvényesre, s látta az ősi hit szétesését, a csíki rendtársak tehetetlenségét, akkor határozta el, hogy az erdélyi katolicizmus szolgálatára szenteli életét. Szalinali István érdeme, hogy meghitt társul magához vette, és a papságra irányította. Több oldalról ellentétes viszonyok között, magyarok és bosnyákok, szigorított és régi rendtartásúak, példás életűek és fegyelmezetlenek között bölcsen egyensúlyt teremtett. Ezért szerette őt mindenki. Amikor pedig látta, hogy Szalinali halála után a bosnyákok végképp nem akarnak felszívódni az erdélyi környezetben: nem törekszenek beilleszkedni a pápa által elrendelt szigorításba, Mikházát át kívánják játszani a bosnyák rendtartománynak, a magyar nyelv elsajátításának hiányában legfeljebb csak misézésre használhatók, erőszakosságaikkal pedig még a másvallásúakat is megbotránkoztatják és kárörvendezésre hangolják, nem riadt vissza a nem kívánatos elemek eltávolításától.

Damokos kitűnő hitszónok és meggyőző erejű apostol volt, aki sok protestánst vont az Egyházba. Emlékezhetünk, az öreg Báthoryné, II. Rákóczi Györgyné édesanyja gyóntatójának választotta, a két fejedelem és a fejedelmi udvar nagyra becsülte, a Katolikus Státus tagjaival, akik közül többen mint tanácsosok, hadvezé-

¹⁶¹ APF Acta, vol. 48, fol. 7v–9r (9. pont).

¹⁶² APF Lettere, vol. 67/I, fol. 3v–4r és fol. 6r (1678. január 17.).

¹⁶³ APF SOCG vol. 471, fol. 175r–176r: Még hozzátehetjük azt az utolsó 50 scudo segélyt, amelyet a Kongregáció kiutalt, de már nem érkezett hozzá életében. Acta, vol. 48, fol. 210r–212v.

rek, főkapitányok, főispánok egyaránt nagy befolyásra emelkedtek a közügyekben és a katolikus ügyekben, mindvégig benső egyetértésben és együttműködésben dolgozott. Jól tudta, hogy nélkülük semmit sem ér el a fejedelemség vallási összetételének katolikusellenes légkörében. Amit elért a hitélet felemelésében és a katolikus érdekek védelmében, azt ennek a megértő összhangnak köszönhette. Igénytelenségével elhárította magától annak gyanúját, hogy uralkodásra és külső pompára tör, a politika mezejétől tartózkodva nyugodtan dolgozhatott a gúzsba tört katolikus erők lassú felszabadításán és állandó gyarapodásán.

Halála újabb nagy fontosságú mérföldjelző az erdélyi missziók történetében.

4. AZ APOSTOLI MISSZIÓ ÉS A MOLDVAI MAGYAROK. DAMOKOS ÉS TAPLÓCZAI KÜLDETÉSE

Az erdélyi Kárpátoktól keletre fekvő és könyvünkben már számtalanszor szereplő Moldva ebben az időben oláh vajdák kormányzása alatt a töröknek hódoló tartomány volt, oláh és magyar lakossággal. A magyarok és a kisebb számú szászok a katolikus vallást követték, voltaképpen ők képviselték a katolikus egyházat a szakadár keletiekkel szemben. A tartomány vallási gócpontja Bákó vagy Bacau (Bacovia) város volt a Bisztrica folyó partján, a 17. század eleje óta katolikus püspöki székhely. A letűnt lengyel uralom emlékeként a püspököket a lengyel király jelölte meg kinevezésre a pápának. A helység úgy jutott püspökséghez, hogy a töröktől állandóan zaklatott havasalföldi vagy oláhországi Argyas város püspöke, Bernardino Quirini halála után (1604) a Szentszék a valamivel biztonságosabb Bákóba helyezte át a püspöki széket. Már említettük, hogy a püspökök rendszerint ferences vagy domonkos szerzetesek voltak, akik javadalom, tekintély és nyugalom hiányában többnyire el sem foglalták a püspökségüket, vagy igyekeztek onnan Lengyelország javadalmas főpapi székeibe jutni. A püspöki székesegyház a csíksomlyói barátok építette kolostor nyilvános kis temploma volt, míg a düledező, elhagyott rendház rezidenciául szolgált. A Propaganda Kongregáció a húszas évek közepén olasz konventuális minoritákat küldött Moldvába, akik a legújabb időkig megtartották missziós állásukat. A század folyamán gyakran alkalmatlan egyének kerültek a misszióba, fegyelmezetlen, kőbor szerzetesek, de legnagyobb hibájuk az volt, hogy nem tanultak meg magyarul, és az oláh nyelven keresztül előmozdították magyar véreink eloláhosítását.¹⁶⁴ Kevés világi pappal is találkozunk a nagyobb góccokban, de mély nyomokat csak a magyar jezsuiták hagytak az elhagyott moldvai magyarság lelkében. Sokáig emlegették Beke Pál és Dési Márton nevét, akik áldozatos lélekkel igyekeztek feltartóztatni a pusztuló magyarokra nehezedő végzetet. Idővel a lengyel jezsuiták vették át a moldvai missziót, de ez a változás csak súlyos-

¹⁶⁴ A korábban idézett irodalom, mindenekelőtt a *Moldvai csángó-magyar okmánytár* mellett lásd még KÁLMÁN BENDA, *Die Moldau-Ungarn (csángó) im 16–17. Jahrhundert*, Südostforschungen 47 (1988) 37–86.

bította a magyar katolikusok helyzetét: a lengyelek sem tudtak magyarul, és megjelenésük hosszú vetélkedést váltott ki az olasz minoritákkal.¹⁶⁵

A Kongregáció, miután látta, hogy a lengyel püspökök rendszeresen magukra hagyják híveiket, apostoli helytartók által igyekezett megővni a hitélet alapjait. A század közepén, 1640-ben a szófiai püspök segédpüspökét, a calliopolisi címre felszentelt Pietro Diodatót, azaz Peter Bogdan Baksev bolgár ferencset kinevezte oláhországi és moldvai apostoli helynökké arra az időre, míg Zamoisky bákói püspök el nem foglalja székét. Diodato két év múlva megkapta a szófiai püspökséget, amelyet a Szent-szék érseki rangra emelt, és 1644-ben a már szintén ismerős Bandulovics-Bandini Márk karánsebesi apostoli misszionáriust, címzetes marcianopolisi érseket bízta meg a moldvai részek kormányzásával, aki bosnyák rendtársaival együtt értékes missziós tevékenységet fejtett ki a fejedelemséghez tartozó Dél-Partiumnak erősen nemzetiségi elemekkel színeződő területein. Bandulovics-Bandini Moldvában élt, több ízben szentelt erdélyi papokat, világiakat és szerzeteseket, sőt, mint tudjuk, Erdélyben is megjelent. Bandulovics-Bandini érsek Moldvában is érdemes munkát végzett. Jó viszonyban volt a jezsuitákkal és a ferencesekkel egyaránt, nagyszabású apostoli út keretében felkereste a katolikus hitélet nagyobb gócpontjait és szórványait, a csíki szerzetesek által újjáépített bákói templom számára búcsúkat szerzett a pápától, valamint nagy értékű jelentéseiben számolt be tapasztalatairól a Kongregációnak. Egyházlátogatásában Beke Pál jezsuita misszionárius kísérte.¹⁶⁶

Mivel a bákói püspökök nem siettek elfoglalni széküket, a Kongregáció továbbra is apostoli helytartó által gondoskodott a moldvai katolikusok lelki vezetéséről. Márk érsek halála után, emlékszünk, mind a marcianopolisi, mind a helytartói méltóságban az erdélyi missziókból ismert bolgár szerzetes, Parcevic Péter obszerváns következett, aki elődje általános helytartója volt. Küldetését az a körülmény sürgette, hogy a moldvai fejedelem elűzte 1665-ben Rudzicki István püspököt, a lengyel király emberét, és a püspök a lengyelországi nuncius állandó sürgetésére sem volt hajlandó székét újra elfoglalni. Az új helytartó is vonakodott a tatár pusztította országba menni, és mintegy tíz éven át Bécsből várta a helyzet javulását. Felhasználva a Szentszék ajánlólevelét Apafihoz, hogy Erdélyen való átutazását engedélyezze, szeretett volna a fejedelemségben egyházlátogatást végezni, Róma azonban arra buzdította, hogy foglalja csak el székét, amelyre kinevezték. A főpap Bécsben maradt, és valószínűleg a császárváros ferences kolostorában húzódott meg.

A Kúria intései hatástalanok maradtak, közben a tatárok csapolták a magyar vért és fogyott a katolikusok száma, az életben maradtak pedig az erdőkben bujdosnak vagy Erdélybe menekültek. Paphiány miatt a gyermekek keresztség nélkül

¹⁶⁵ *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, I, 42–46.

¹⁶⁶ Diodato rövid életrajza: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 780. Bandulovics-Bandinire: *uo.*, II, 786. Bandulovics-Bandini vizitációs jelentése (*Codex Bandinus*) a korszak moldvai magyarságának történetére a legfontosabb forrás, legutóbbi kiadása: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 342–454. Magyar fordításban megjelent DOMOKOS PÁL PÉTER, *A moldvai magyarság*, Budapest 2001, 299–405.

haltak meg, a magára maradt lakosságban elterjedt a babona, gyakori volt a válás és az újrահázasodás, nagy a paphiány, noha a bákói püspök még szökött lengyel és magyar jelölteket, kezére-lábára béna és tehetetlen egyéneket is felszentelt. (Ezekben a viharos időkben tért vissza a hazájába az *Urbanumból* Berkucz [Berkucze] Keresztelő János, majd a hatvanas évek végén a balkáni déli szláv népek számára alakított fermói pápai kollégiumból Wolff Gergely és Gross Péter, a hetvenes évek végén a szintén urbanista Wolff Joachim. Az utóbbi nemcsak útiköltséget és ruhát, hanem latin és örmény könyveket is kért a Kongregációtól. Végül a hetvenes években fejezte be tanulmányait Fermóban Berkucz Bálint és Lembergen keresztül érkezett vissza Moldvába.¹⁶⁷)

Már szintén említettük, hogy a Propaganda úgy kívánt segíteni a püspökeiktől elhagyott árva moldvaiakon, hogy hozzájuk küldte apostoli vizitatori minőségben az erdélyi missziókból jól ismert Thomassi Gábor bolgár származású obszerváns ferencest, a lippa–karánsebesi apostoli misszió fejét. Thomassi azonban csak a titkárárt küldte Moldvába, és annak a jelentését terjesztette fel Rómába.¹⁶⁸ Később mégis megjelent a helyszínen, de a moldvaiak nem sok hasznát vették, mert a töröktől–tatártól szorongatott vajda megbízásából a keresztény udvarokban tevékenykedett azzal a céllal, hogy ezen az úton majd megéri számára egy püspöki cím. A Kongregáció azonban már csak azért sem volt hajlandó nagyravágását kielégíteni, mert törökellenes politikája miatt tarthatatlanná vált moldvai működése, sőt még bolgár és bosnyák rendtársai sem fogadták be, nehogy a pogány haragját magukra zúdítsák. Végül Parcsevics kénytelen volt bevonulni Moldvába, de ő is a politika és diplomácia mezejére lépett, és bejárta Lengyelországot, Bécsset, Rómát, hogy a keresztény uralkodók támogatását megszerezze a vajda számára. A Kongregáció kétes reményekkel kísérte a főpap küldetését, végül azonban megengedte, hogy Bécsből Rómába utazzon, ahol ezután meghalt.¹⁶⁹ Parcsevics távollétében váratlanul Svoirovics Ferenc bolgár obszervánsból lett ochridai érseket bízta meg Moldova kormányzásával. A betegeskedő érsek meg is látogatta a moldvai katolikusokat.

Az ötvenes–hatvanas években különösen elkeseredett viszályok zajlottak le a jezsuiták és a konventuálisok között. A küzdelem voltaképpen Jászvásár (Jassy) birtoklásáért folyt, de kihatással volt az egész moldvai katolikuság fejlődésére. Még Mátyás király uralkodásának végén Sándor vajda magyar származású felesége, Losonczy Margit templomot alapított a városban, amely 1646-ig világi papok kezén volt, de ekkor rövid időre domonkosok, majd olasz konventuálisok, végül ezek elűzése után magyar jezsuiták vették át a plébánia vezetését. A Jézus Társaság atyái egy kőtemplomot is építettek Jászvásáron, az ötvenes évek végén azonban a tatárok

¹⁶⁷ A szóban forgó személyek rövid életrajza a *Moldvai csángó-magyar okmánytár* II. kötete végén. Berkucze hazatérése *uo.*, II, 466. Wolf Joachim könyveket kér: APF SOCG vol. 486, (1683. február). Gross Péter és Wolff Péter említése: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 469 és 625; továbbá CĂLINESCU, *Alcuni missionarii catolici*, 75. Berkucze Bálintra: APF SOCG vol. 475, fol. 287r; illetve CĂLINESCU, *i.m.*, 72–74.

¹⁶⁸ B. Koičević jelentése (Románvásár, 1661. júl. 29.): *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 530–542.

¹⁶⁹ Parcsevics levele Bákóból, 1670. július 12. *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 613–617.

és a kozákok felgyújtották és lerombolták a plébániatemplomot, és kiűzték a jezsuitákat a kőtemplomból is.¹⁷⁰

Kivonulásuk után a katolikusok nádból új templomot építettek és azt a jezsuitákra bízta, míg a kőtemplomot a vajda lefoglalta a maga számára. A konventuálisok a Kongregációhoz fordultak jogorvoslásért, a bíborosok azonban a jezsuitáknak adtak igazat, és megtartották őket szerzett jogukban. A konventuálisok az ország más területén folytatták tevékenységüket Piluzzi missziófőnök vezetése mellett, aki később, 1675-ben ugyancsak marcianopolisi érsek és moldvai helytartó lett. Közben a jezsuiták között tört ki a harc Moldváért: a lengyel jezsuiták ugyanis a király támogatásával, aki a Moldvában tartózkodó lengyelek természetes védőjének nyilvánította magát, arra hivatkoztak, hogy a moldvai ifjak a közeli lengyel rendi kollégiumokban könnyebben tanulhatnak, mint a távoli magyarországi házakban, azonfelül hogy a lengyel jezsuiták az oláh nyelv segítségével végezhetik a magyarok lelki gondozását is.

A magyar jezsuiták azzal a közismert ténnyel érveltek, hogy a moldvai katolikusok jórészt magyarok, a konventuálisok elűzése után ők hat évet töltöttek Jászvásáron a hívek nagy megelégedésével, és hogy csak a tatár–török–kozák seregek bevonulása vetette ki őket a városból (1643–1649). Ekkor telepedtek meg a lengyel rendtársak, akik azonban nem ismerik a nép nyelvét – hangoztatták. Noha Parcsevics Péter marcianopolisi érsek is a magyar jezsuitákat kívánta, és a Kongregáció 1668. augusztus 7-én ugyancsak nekik ítélte oda a jászvásári misszióállomás vezetését, a lengyel rendtársak azonban nem nyugodtak, míg a Propaganda vissza nem vonta határozatát és nekik nem adta Jászvásárt.¹⁷¹

A lengyel jezsuitákkal erkölcsi tekintetből nem volt ugyan semmi baj, mégis nagyban hozzájárultak a magyarság eloláhosításához. Ez a vigasztalan jövő nyugtalanította Berkuczet is a hatvanas években. A moldvai magyarság két idegen nemzetiségű papság vezetése mellett nélkülözte a véreből származó lelkipásztorokat. Évtizedeken keresztül alig egy-két magyar papot találunk Moldvában, és sokszor azok sem mind szeplőtelen jellemek. A nagyobb gócpontokban telepedtek le, ahonnan bejárták a környéken elszórt magyarokat. Thomassi titkára megállapította, hogy Bákóban a katolikusok mind magyarok és számuk pontosan 326, a körülötte lévő magyar falvakban 421 magyar lakik, ugyancsak mindnyájan katolikusok, Tatrosban is hasonló a helyzet 121 lélekkel, a hozzátartozó Maneste és még két falu 178 katolikus magyart számlált... Pedig ekkor már alaposan megtizedelte őket a sűrű tatár betörés! Piluzzi 1663-ban Jászvásáron hatvan családot, Saboaniban és vidékén nyolcvanatot számolt meg. A templomok rendszerint fából épültek, de Kotnáron, Saboaniban, Tatrosban kőből voltak. Ahol pap működött, a templomokat jó karban tartották. Abban az időben csak két magyar papja volt Moldvának, a már említett Berkucz Keresztelő János urbanista Kotnáron, és Magyar Mihály Saboa-

¹⁷⁰ *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, I, 270.

¹⁷¹ APF Acta, vol. 37, fol. 176v–177r (29. pont).

niban. Ez utóbbi ekkor hatvan éves volt, eredetileg csupán a latin grammatika tanulmányát végezte el, a szorosán vett bölseleti és hittudományi kiképzése elmaradt. Évi jövedelme 18 scudóra rúgott csupán. Ugyancsak Piluzzi jelentette néhány évvel később, hogy a moldvai missziók válságos helyzetét a paphiány okozta. Elmondása szerint azokban az években három magyar obszerváns ferences áttért a kálvinizmusra és egy bizonyos Magyar Keresztelő János, aki Foroaniban botrányos életet folytatott, végül is prédikátor lett és megházasodott.¹⁷²

Amikor egy időre elcsendesedtek a török–tatár betörések, amint mondtunk, Parcsevics Péter marcianopolisi érsek a bécsi nuncius állandó sürgetésére 1668 októberében végre bevonult Moldvába. Hamarosan tisztába jött a moldvai vallási viszonyokkal: látta, hogy az idegen szerzetesek, jezsuiták és konventuálisok egyaránt nem kellenek a népnek, mert nem értik a nyelvét. A jezsuitákat azzal vádolta, hogy túlságosan az anyagiak gyarapítására törekszenek, két iskolájukat nem tartotta nagyobb igényű intézményeknek. Igaz, a másik oldalról Piluzzi miszsiófiőnök sem fedezett fel nagy buzgóságot a helytartóban.

Mégis az érsek a dolog gyökeréhez nyúlt, amikor Piluzzi szerzeteseitől elforbulva a csíki ferencesektől kért magyar papokat. Korábban már szó esett róla, hogy maga is obszerváns volt, és hogy hosszabb időt töltött Erdélyben. A csíkiekkel később is fenntartotta a jó viszonyt. Látta, hogy Erdély és Moldva, a székelek és a moldvai katolikusok sűrű érintkezésben állanak egymással, és az erdélyi barátoknak több százados kapcsolataik vannak keleti testvéreikkel. A jövőben több ízben kért tájékoztatást Damokostól Moldváról, és megküldte neki véleményadás céljából a tartományból érkező jelentéseket.

A magyar szalvatoriánusoknak és közvetlenül az erdélyi őrségnek még középkori gyökerei voltak a moldvai talajban. A 15. század közepe óta a szalvatoriánusok Mátyás király védelme és fennhatósága alatt a huszita menekültek között tevékenykedtek, majd a század fordulóján Bákóban kolostort alapítottak. Amikor a magyar ferencesek a protestantizmus térfoglalása folytán kolostoraikban és létszámukban egyaránt tetemesen megfogyatkoztak, a magyar fennhatóságot pedig lengyel, majd a török befolyás váltotta fel, az őrség végső szegletében teljesen szakadár uralom alatt álló kolostor végzetesen visszafejlődött, úgy hogy 1572-ben már csak két miséspap és egy kisegítő testvér lakott benne. Ezért Arsengo Jeromos lengyel konventuális minorita elfoglalta rendje számára a romos kolostort, de szerencsére tíz év múlva egy szigorított obszerváns, Lubienieczki Valerián visszaszerezte és visszakapcsolta a csíki őrségbe. Amikor a török pusztítások miatt az oláhországi argyasi püspökséget áthelyezték Bákóba, amint mondtunk, Quirini püspök, egyébként szigorított fegyelmű ferences, egy időre bevonult a romos kolostorba, és templomát székesegyházzá tette. A püspök és a barátok békében éltek egymással, később a püspök a kolostor mellett magánházban lakott, de szabad bejárása volt a ko-

¹⁷² Koičević idézett jelentése: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 530–542. Piluzzi jelentése 1663-ból: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 564–576.

lostor kertjébe. Quirini után felváltva két konventuális és két obszerváns püspök következett a bákói székben, az első kettő éppen Arseno és Lubienieczki volt. Ez a körülmény elég világosan bizonyítja, hogy az erdélyiek kezéből fokozatosan kicsúszott a kolostor. Időnként beköltöztek a püspökök, s amikor rövid időre bevonultak egyházmegyéjükbe, akkor a régi lakók kiszorultak. Az utolsó erdélyi szerzetes, Kecskeméti Ambrus mint moldvabányai plébános halt meg 1618-ban.¹⁷³

Az erdélyi ferences szerzetesek 200 éven át hűségesen kitartottak a moldvai magyarság mellett, s noha a tepsedő csíki kolostor képtelen volt gondoskodni Bákó rendszeres ellátásáról, a régi hagyomány emlékei élénken éltek mind az elhagyott moldvai katolikusok, mind az erdélyi barátok lelkében. Az olasz minoriták megtelepedése, amely bizonyára a rendjükből származó Gorski Ádám bákói püspök kezdeményezésének tulajdonítható, csak felébresztette a csíkiekben a bákói kolostorhoz fűződő régi jogok elmosódó tudatát. A testvéri érzés melegét a világi papság is élesztgette, így Ferenczi György erdélyi püspöki helytartó több ízben nyújtott segílyt egy ferencesnek a bákói kolostor és templom javításához. Feltehetjük tehát, hogy legalább időnként egy-egy csíki barát vállalta a bákói katolikusok lelki gondozását, hiszen a század közepén egymásután ferencesek voltak a bákói püspökök, Gorski és Rudzinski, továbbá ferencesek voltak a marcianopolisi érseki címet viselő apostoli helytartók, Bandulovics-Bandini és Parcsevics is. Ezt a helyzetet találta Bákóban Bandulovics-Bandini, amikor híres moldvai egyházlátogatása során a városban is megjelent. Az ő személye szintén szerepet játszott a csíki ferencesekkel meglévő érintkezés fenntartásában, hiszen többször láthattuk, hogy mint karánsebesi missziófőnök az erdélyi fejedelem fennhatósága alatt működött, és mint missziós érsek legalább egy ízben megjelent Erdélyben, ahol háborítatlanul papokat szentelt. Tudomásunk van még arról, hogy 1663-ban Jegenyei Ferenc csíki szerzetes a bákói kolostorban tartózkodott. Lehetséges, hogy kolostori látogatást végzett, hiszen a bákói ferences közösség 1651 óta hivatalosan is az erdélyi őrség kiegészítő része volt.

A csíkiek visszatelepítésének megkísérlését Parcsevics helytartó-érsek vállalta. Ezért 1670 nyarán személyesen megjelent Csíksomlyón, és 1670. július 2-án megalapodott az őrség vezetőségével abban, hogy a bákói kolostort véglegesen átadja nekik, egyelőre azonban ő is a rendházban marad, és rájuk bízva a hívek lelkipásztori vezetését. Hiszen a kolostort, okadatolta az érsek, a magyar származású Losonczy Margit vajdáné alapította az erdélyi őrség és a szalvatoriánus rendtartomány szerzetesei részére. Pázmány Péter egyházi összeírásából is kitűnt, hogy a kolostor a rendtartomány tartozéka. Csíksomlyó és Bákó földrajzi közelsége szintén javallta a barátok visszatelepítését, hiszen a két helység alig kétnapi járásra volt egymástól. A meg egyezést Karczfalvi Bonaventura, Conigán Didák kormánysegédek, továbbá Jegenyei Ferenc őr és missziófőnök írta alá, majd pedig Damokos Kázmér apostoli hely-

¹⁷³ KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 12–15.

tartó hitelesítette sajátkezű aláírásával és a címermezőben fiókait tápláló pelikánt ábrázoló püspöki pecsétjével.¹⁷⁴

Az érsek a megállapodást felterjesztette a Kongregációhoz. Kísérőlevelében megállapította, hogy a bákói katolikusok egy szálíg magyarok, és magyar papért könyörögnek, aki megérti őket, s hogy a nép gyűlöli, még ha jezsuiták is, a lengyeleket, egyébként pedig a jezsuiták két iskolája, a kotnári és a jászvásári csupán elemi ismeretek tanítására szorítkozik, s kevés létszámmal működik. Tudatta azt is, hogy Csík igen közel van Bákóhoz, és betörések idején menedékkül szolgálhat. A barátok bejárhatnak az egész tartományt, ahol szétszórta élnek a katolikus magyarok. Csíksomlyón moldvai, oláhországi és örmény származású szerzetesek is vannak, akik szívesen vállalják honfitársaik lelki gondozását, az örmények pedig szakadár testvéreik megtérésén is munkálkodhatnak. A főpap emellett segínyt és a jubileum kiterjesztését kérte Rómától. Az Apostoli Szentszék mind a két irányban teljesítette kérését.¹⁷⁵

Damokos Kázmér apostoli helytartó és Jegenyei őr visszakísérte Parcsevicsét Bákóba. Mindazonáltal Taplóczaiban vagy Templokai István, a misszió vezetésével megbízott csíki guardián csak néhány év múlva költözött át. A szerzetes – aki már korábban is apostoli utakon járt az erdélyi katolikusok nagy örömeire – többnyire másodmagával végezte vigasztaló és lélekmentő munkáját a szegény moldvai katolikusok között. Taplóczaiban Moldvában született örmény anyától és magyar apától, 1660-ban Kájonival együtt kormánytanácsos volt Jegenyei oldalán, öt év múlva Szárhegy guardiánja, 1669-ben az őrség legelőkelőbb kolostorának, Csíksomlyónak házfőnöke. Innen vállalkozott buzgóságból és áldozatosságból az elhagyatott bákóiak és más moldvaiak lelki gondozására. A gyóntatásban és a hitszónoklásban szerzett nagy tapasztalata alkalmassá tette a vándormissziós életre. Férfikorának delelőjén állott: alig lépte át munkában és szerzetesi fegyelemben megedzett életének negyedik évtizedét. Buzgóságát hirdette az a tény, hogy atyját az örmény szakadárságból áthozta a katolikus hitre. Közismert volt rendkívüli nyelvtelensége („*multarum linguarum peritus*”), aminek nagy hasznát vette Erdély és Moldova sokrétű nyelvterületein.¹⁷⁶

Piluzzi az olasz minoriták missziófőnöke nem lelkesedett a magyar ferencesek letelepedéséért, akiket részegeskedéssel vádolt. Azt állította róluk, hogy a nép sem kedveli őket. Ellensége volt ő a világi papságnak is, mert szőlleik, lovaik voltak, míg a templomaikat elhanyagolták. Még kíméletlenebbül felfedte Parcsevics hibáit: papjaival együtt nem tűri a lengyel jezsuitákat, és bevádolta őket a vajdánál. De nem tud bánni papjaival sem: Magyar János tatrosi, manestei és stanestei papot megverte, és most pap nélkül szűkölködik a három falu. Bolgár János, Hus és

¹⁷⁴ *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 603–608; APF SOCG vol. 461, fol. 37–78 között (ahol többek között megtalálható például Parcsevics megbízólevele Taplóczaiban számára 1672. július 12-ről, közölve *uo.*, II, 609–612).

¹⁷⁵ *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 611–612.

¹⁷⁶ Életrajza: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 797; továbbá GYÖRGY, *A ferenczrendiek élete*, 504–505.

Barlotte papja is megunta örökös szidalmaival és eltávozott. Az érsek csak névleg pásztor, nem látogatja az egyházakat, senki sem szereti őt – zárta feljelentését.

Másképpen értékelte a csíkieket Berkucz János urbanista növendék, aki az első évek nyomorúságos küszködése után megkapta a kotnári plébániát. 1672-ben Rómába utazott, hogy feltárja a Kongregációban hazájának szomorú helyzetét, amelyet a lengyel püspökök és jezsuiták nemtörődömsége teremtett. Tudatta a bíborosok előtt, hogy a sok baj és visszaélés kiküszöbölésére Parcevics a csíki barátokhoz fordult, de érthetetlen okokból a szerzetesek még nem foglalták el a számukra kijelölt helyet, pedig az ő hívei is szent türelmetlenséggel várják elsősorban Taplóczi Istvánt, aki a legalkalmasabb egyén Moldva katolikus magyarjai megmentésére. A vajda elfoglalta a bákói templom telkét és bitorolja az összes tizedeket a tartományban. Csak Taplóczi, vagy esetleg még Chiprovatzi Balázs bolgár obszerváns tudna megküzdeni a helyzet nehézségeivel, mert kitűnő szónokok és írók – közölte. A minoriták közül csak Piluzzit becsülte.¹⁷⁷

A különböző oldalról érkezett tájékoztató adatokból a Kongregáció meggyőződött arról, hogy a moldvai misszióban a magyar papságnak előnyt kell adni az idegen elemekkel szemben. Egyelőre megbízta Damokos Kázmért, akinek bölcsességét, tapintatosságát és jóságát mindenki magasztalta, hogy végezzen egyházlátogatást, és terjesszen fel kimerítő írásbeli jelentést tapasztalatairól. Már útban volt a breve alakjában kiadott pápai megbízás és az irányelveket, gyakorlati útmutatásokat tartalmazó instrukció, amikor a főpap Spinola bíboros közbenjárásával még idejében elhárította magától a terhes és veszélyes vállalkozást. Előadta, hogy a fejedelem nem járulna hozzá, a Státus urai is úgy vélekedtek, hogy sem a politikai helyzet, sem a főpap előrehaladott kora nem javasolja a kiküldetés elfogadását.¹⁷⁸

A Kongregáció felhasználta volna a vizitációt arra is, hogy kivizsgálta Benedetto Ballati da Cortona moldvai minorita misszionárius ügyét, aki ellen különféle feljelentések érkeztek a Rómába. A szerzetes, miután érezte a vészes fellegek sűrűsödését feje felett, elindult az Örök Városba, és Bécsből engedélyt kért, hogy a Kongregációban jelentkezhesen, egyben jelentette, hogy missziós éve folyamán különböző helyeken 600 pogányt térített meg, de jóval többet tudott volna megtéríteni, ha rendtársai el nem gáncsolják. Ez az ügy is más módon nyert elintézését.¹⁷⁹

Többször szóltunk már róla, hogy ezen időközben, 1673–1674-es években a moldvai vajda megbízta Parcevics apostoli helytartót, keresse fel a különböző katolikus fejedelmeket és igyekezzék őket szövetségbe vonni a török ellen. Parcevics Bécsben, majd Rómában is megjelent, ahol azután befejezte hányatott életét. Szegényesen élt és temetéséről, az utána maradt adósságok kiegyenlítéséről a Kongregáció gondoskodott. Távozása előtt Taplóczaira bízta az elhagyott hívek kormányzását, az érsek halála után pedig Róma Berkucznak adott felhatalmazást, hogy a moldvai

¹⁷⁷ *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 666 (hivatkozva APF SOCG vol. 435, fol. 310. 314. 333).

¹⁷⁸ APF Lettere, vol. 59, fol. 80v–81rv (1672. november 29.; kézbesítésére: fol. 82r). A válasz talán erre Damokos 1672. január 30-ai levele. APF SOCG vol. 439, fol. 227r.

¹⁷⁹ Cortona és Vito Piluzzi vitáját ismerteti a *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 624–626. Életrajza *uo.*, II, 78o. – APF Lettere, vol. 59, fol. 95r (1672. jan. 31.) és vol. 61, fol. 85r (Chigi bíboroshoz, 1673. júl. 10.).

katolikusokra felügyeljen.¹⁸⁰ A két helytartó mindazonáltal nem volt képes feltartóztatni a moldvai katolikuság pusztulását, amelyet a pogány újabb betörései siettettek. A török 1674 nyarán benyomult Piluzzi templomába, őt megbotozta és mindebből kifosztotta, a várost pedig elpusztította. A szétrebbent lakosság a hegyekbe és erdőségekbe menekült. Ugyanakkor Damokos Kázmér is ismertette a moldvai katolikus magyarok szomorú helyzetét, vallási elhagyatottságát, nyomorát. Berkuczot alkalmatlannak vélte az apostoli megbízás eredményes folytatására, és helyébe Taplóczeit ajánlotta, akit a nép jól ismert és megszeretett.¹⁸¹ A jászvásári hívek ugyanakkor azért panaszkodtak, mert még nem volt náluk, pedig – keseregték – munkában nem lenne hiány: a tatár pusztítás nyomában leégett, lerombolt templomok még romos állapotban vannak. A bákói templomot pedig az esővíz rongálta meg, a galambok raktak oda fészket. 1674 nyarán lengyel, török, tatár, oláh és erdélyi hadak taposták Moldvát. Az erdélyi fejedelem hadvezére, Francesco Biale ekkor Brassóban tartózkodott, onnan tudósított a moldvai eseményekről.¹⁸² Ott volt mellette Piluzzi missziófőnök is, miután elmenekült a feldúlt tartományból.

Ilyen körülmények között Damokos hiába küldte egymásután jelentéseit Rómába, és hiába hangoztatta, Taplóczi az egyetlen egyéniség, aki megfordíthatja a végzet irányát, mert példás életű, buzgó, fáradhatatlan, a nép és az előkelőségek egyaránt kedvelik, mégsem kapott választ. Pedig a moldvaiak ismételt felkeresték őt, hogy írjon a Szentszéknek szenvedéseikről, üldöztetésükről, állandó veszteségeikről, mert a magukra maradt katolikusok előbb-utóbb a keleti szakadárság hálójába esnek, sőt állítólag csaknem a fele katolikus már oda jár vallási vigaszért.¹⁸³ A helytartó kérelmét Kájoni János ör is támogatta, hiszen Taplóczi ekkor guardiánságot és kormánytanácsosságot viselt szerzetes volt, és a csíki székelyek éppen úgy, mint a gyergyóiak kedvelték a buzgó apostoli misszionáriust. Taplóczi ügyét meleg szeretettel mozgatta a Propagandánál Modesto ügyvivő, aki erdélyi tartózkodása folyamán személyesen tapasztalta a szerzetes egyéni kiválóságát.

A Kongregáció nagy körültekintéssel oldotta meg a Parceviccs halálával megüresedett apostoli helytartóság kérdését. Kikérte a lengyel nuncius véleményét, aki – nem tudni milyen forrásból – Taplóczeit nem tartotta alkalmasnak a sok utazással járó állásra, mert lábai csorogtak, azonfelül a rendi szabály tilalma ellenére magánvagyonot birtokolt, de elismerte, hogy kiváló hitszónok, sőt prédikációit ki is nyomatta. Ugyanakkor a ferences főelőljáró azt javasolta, hogy tegyék meg a marcianopolisi címmel helytartónak Rendics Mihály bosnyák szerzetest – aki éppen lent járt az Örök Városban –, egy harminchat éves rendtagot, teológiai tanárt, belgrádi guardiánt, a katolikus bosnyák és dalmát kereskedők papját. A Propaganda

¹⁸⁰ APF SOCG vol. 449, fol. 1. Adósságaira: uo., vol. 463, fol. 43r. Végrendelete alapján nem is volt olyan elesett. *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 607–608.

¹⁸¹ Talán Damokos levele 1674. december 6-ról. APF SOCG vol. 453, fol. (?).

¹⁸² APF SOCG vol. 452, fol. 127r–132v.

¹⁸³ Damokos levele, Mikháza, 1676. október 26. *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 670–671. Másik levele, 1676. január 30. SOCG vol. 461, fol. 37rv.

1676. december 1-én tartott havi közgyűlésében mégiscsak Damokos és Modesto da Roma rendi missziós ügyvivő szavára hallgatva Taplóczeit nevezte ki Moldova apostoli helytartójává, és visszavonta Berkucze megbízatását. Ugyanakkor kinevezte Kájonit Damokos utódává, és megengedte, hogy Erdélyben is kihirdessék az előző szentév jubileumát, és egyéb segítséget is adott a misszionak.¹⁸⁴

A Kongregációt bizonyára megerősítette döntésében Fejér Keresztelő János magyar jezsuita szerzetes, aki megjelent a moldvai magyarok között, és egycsapásra meghódította lelküket. Amint megtudták, hogy magyar jezsuita, Krisztus öt sebére kérték, hogy maradjon velük, és tanítsa őket anyanyelvükön, mert különben kénytelenek a szakadárságba olvadni, amint hogy sokan már meg is tették. A lengyel püspökök semmit sem érnek, a Róma által küldött olasz minoriták nem értik a magyar nyelvet, a gyónást tolmács által, egy magyar tanuló segítségével hallgatják, de sokan készek inkább szentségek nélkül meghalni, mintsem hogy így gyónjanak. Fejér, hogy függetlenítse magát a lengyel rendtársaktól, apostoli megbízást kért a Propagandától.¹⁸⁵ Ugyanekkor Patrosi György, a moldvai vajda magyar titkára is magyar pap után sóvárgott.¹⁸⁶

A nagy körütekintés arra vitte a Kongregációt, hogy kikérje az éppen Rómában tartózkodó Piluzzi véleményét. Piluzzi saját rendje érdekében igyekezett eltávolítani Moldvából a jezsuitákat, és végzetes kimenetelű tanácsokat, tájékoztatást adott a helyzetet nem ismerő Kongregációnak. Nem vélte szükségesnek, hogy a jezsuitának külön apostoli missziót adjanak, mert a jezsuita rend kiváltságos helyzeténél fogva a rendfőnök is adhat hasonló természetű megbízást szerzeteseinek. Mivel a moldvai magyarok, szerinte, mind beszélnek oláhul, vallási kötelezettségüknek nem magyar papok révén is eleget tehetnek. Végül azzal gyanúsította Fejért, hogy szökevény szerzetes, holott éppen rendtartományába kívánt visszatérni, amikor a moldvai magyarok, szent türelmetlenséggel kérelték, hogy maradjon náluk. Mindazonáltal Piluzzi és társai is beismerték, hogy a moldvai magyaroknak magyar nyelvű kátékra van szükségük.

Az olasz minorita egyoldalú hatására Kongregáció nem válaszolt Fejérnek, és ezzel az atyának nyoma veszett a moldvai missziókban. Amikor 1678. szeptember 29-én Taplóczi meghalt, és ugyanabban az időben Piluzzit marcianopolisi érsekké és moldvai apostoli kormányzóvá tették, az erdélyi barátok visszatelepítésére irányuló törekvések végzetesen megtörttek. Egy ideig az őrség görcsösen ragaszkodott a bákói kolostorhoz. Még 1678 tavaszán oda rendelte Rákosi Gábor szerzetest, hogy kísérettel elcsigázott Taplóczeit. Utána Kájoni költözött át három hónapra Bákóba. Kiszorulva kolostorból-templomból, dűledező faházban szorongott, és az ő nagystílű egyénisége sem volt képes arra, hogy a már megeredt

¹⁸⁴ APF Acta, vol. 46, fol. 166v–168r (11. pont). – Taplóczi megbízatása ügyében: Lettere, vol. 66, fol. 17v (január 16.); *uo.*, fol. 37v (január 26.); *uo.*, fol. 41r (május 4.) (1677). – Taplóczi lábai minden bizonnal fekélyesek lehettek.

¹⁸⁵ APF SOCG vol. 462, fol. 258rv; Acta, vol. 47, fol. 27v–28r (1677).

¹⁸⁶ APF SOCG vol. 462, fol. 259r.

gyökérszálakat kitephetetlen erővel erősítse meg az ősi talajban. Noha a moldvai magyarok nyelvükön beszélő szerzetesek után sóvárogtak, a csíkiek pedig készséggel vállalkoztak az elhagyatottak lelki gondozására, a Rómából visszatérő Piluzzi érsek bevonult szerzeteseivel a kolostorba, és ezzel örökre megszakadt annak a reménye, hogy az erdélyi ferencesek véglegesen birtokba vegyék örökségüket. Legfeljebb mint vándormisszionáriusok vetődhettek Bákóba és a moldvai magyarok közé.¹⁸⁷

5. AZ ERDÉLYI HELYZET TÜKÖRKÉPE A FEJEDELEMSÉG ALKONYÁN MODESTO DA ROMA JELENTÉSÉBEN

Több ízben láthattuk, hogy Modesto da Roma a negyvenes évek óta fel-felbukkanó alakja a magyarországi és erdélyi misszióknak. Mint emlékszünk rá, Fulgenzio da Iesi mellé beosztott apostoli munkatársként 1643-ban jött hazánkba, de nem tudott bejutni Erdélybe, ezért visszatért Olaszországba. Fulgenzio halála után missziófőnökként kormányozta a szárhegyi apostoli missziót, de a csíkiekkel szemben nem tudta meggyökeresíteni misszióját, még kevésbé a Kisvárdai központtal létesített magyarországi kezdeményezését, újból visszatért tehát Itáliába. Egy ideig Rómában tevékenykedett, majd 1664 végén rendje és a Kongregáció megbízásából megint Erdélyben találjuk, ahol békét közvetített a magyar és bosnyák szerzetesek között. A nyugalom csak úgy állhatott helyre, hogy a zavargó bosnyák elemeket erőszakkal eltávolították az őrségből.¹⁸⁸

Alighogy befejezte erdélyi misszióját, a Kúria új megbízással tüntette ki a buzgó és képzett szerzetest: 1666-ban IX. Kelemen a Luzern-völgyi rendi missziók főnökévé és apostoli vizitátorrá nevezte ki Torino székhellyel. 1671 januárjában betegeskedik, orvosi kezelés alatt van és visszahívását kéri, ekkor hatvan éves.¹⁸⁹ A következő év januárjában Padovába utazott, hogy a híres egyetem orvosaival gyógyíttassa magát. Hatévi munka után a rendi missziófőnököknek kijáró rendi kiváltságokat kérelmezte, nevezetesen, hogy az összeülő rendi nagykáptalan előtt a kormányfőtanácsosságot elnyerhesse, mint Marco da Lucca rendtársa. A kongregációi titkár előterjesztésére hűséges szolgálatainak jutalmául az 1672. februári ülés a rendi bíboros protektor és a rendfőnök jóindulatába ajánlotta Modesto kérését. Ugyanekkor megengedték neki, hogy bármely római kolostorban letelepedhessen. Modesto a rend legrégebbi házáat, a *San Francesco in Ripa*, a régi Róma nagyobb tiberisi kikötője mel-

¹⁸⁷ „*Nulla calamitas sola*”. Damokos Kázmér coronai püspök, a moldvai magyarok nagy jötevője épp azon a szeptemberi napon hunyta le szemét, amikor XI. Ince pápa a Kongregáció jelölése alapján Piluzzit az érseki méltóságra emelte a titkos konzisztóriumban (1678. szeptember 5.). – A Taplóczi halála utáni helyzetről küldött levelek: APF SOCG vol. 475, fol. 359 és 370.

¹⁸⁸ Modesto élete röviden összefoglalva: APF SOCG vol. 457, fol. 311r és 334v (1676). vol. 464, fol. 186r–187v (1675). vol. 483, fol. 164v–165r (1682).

¹⁸⁹ Levél 1670 áprilisából, hogy 60 éves és betegeskedik. SOCG vol. 428, fol. 188r.

lett álló kolostort választotta, ahol a rendalapító lakott, és ahol egykorú vagy közel egykorú, még a szentek dicsfénye nélkül festett arcképét őrzik.¹⁹⁰

Kájoni őr 1676. február 3-án megbízta őt, hogy a csíki iskola segélyeit évről-évre felvegye, és az őrségi missziók egyéb ügyeiben eljárjon a Kongregációban. Decem-berben a fent említett Marco da Lucca rendtársa állását kérte, mivel a szerzetes már képtelen volt a rendi missziók ügyeit intézni a Kúriában. Így lett Modesto a ferences világmisziók kúriai ügyvivője és az erdélyiek odaadó, hathatós pártfogója.¹⁹¹ Minden erdélyi ügy az ő kezén megy át: Kájoni és Taplóczi kinevezése, a Damokos halála után bekövetkezett ellentétek kérdései, a segélypénzek, a missziófőnökök megbízatai... Őregedő kézírása számtalanszor fel-feltűnik a nyolcvanas évek fo-lyamán, míg más nem veszi át a missziós ügyek lebonyolítását.

Modesto mint a rendi missziók kúriai *procuratora* nagyszabású összefoglaló je-lentést terjesztett fel az új pápához, XI. Incéhez az erdélyi missziókról. A hetvenes évek végén vagyunk, amikor az erdélyi és hódoltsági történelem döntő események fordulója előtt állt. A jelentés visszatekintés a múltra, a jelen keresztmetszete és gondoskodás a jövőről, 1677-ben vagy 1678-ban készült.¹⁹²

Modesto négy fő pontra csoportosítja előadását: szól a fejedelemség politikai hely-zetéről, a különféle vallásfelekezetekről, a katolicizmus állapotáról, végül a bajok enyhítésére néhány indítvánnyal fejezi be ismertetését.

A bevezetés három részre osztja Erdélyt: az első rész a belső terület, a második fel-öleli az anyaország keleti területéből lehasított keskeny sávot, a Partiumot, a har-madik azokat az északkeleti területeket, amelyeket az erdélyi fejedelmek különfé-le felkelések és békekötések jogán szereztek a Királyság testéből. Kiemeli az 1645-i linzi békében biztosított szerzeményeket. Ezeknek a területeknek az átengedése nemcsak nagymértékben csorbította a császár királyi jogait, hanem nagy károkat okozott a magyar katolicizmusnak is. A protestánsok visszakapták templomaikat, amelyekből korábban elűzték őket, és újakat is építhettek vallásilag vegyes helye-ken. Amint a királysági részek, úgy Erdély is vármegyékre (*comitati*) oszlik, élükön egy-egy főispánnal (*conte supremo*), aki a fejedelem nevében igazságot szolgál-tat a hozzá forduló alattvalóknak. A fejedelemség eme két része, lévén síkság, bőven terem gabonát, bort, mindenféle gyümölcsöt és bővelkedik állatállományban. Az ország északi részében terül el a Székelyföld (*Siculia*), amely három hatalmas völgyből áll, mindegyik körülbelül 30 olasz mérföld hosszú és hat mérföld széles, sűrűn lakott termőföldekkel, köröskörül fenyvesekkel és hegyekkel. Mindegyik völgy három-három közigazgatási részre, úgynevezett székekre (székely székek, *sedes Siculicales*) oszlik. A fejedelem címeiben kifejezésre jut az ország mind a három nagy területe: *Princeps Transylvaniae, partium Hungariae dominus et Siculorum comes*.

¹⁹⁰ APF SOCG vol. 457, fol. 311r és 334v – Már 1674 szeptemberében kérte Marco da Lucca állását, de az akkor még nem akart visszavonulni. SOCG vol. 449, fol. 258r.

¹⁹¹ Uo., vol. 461, fol. 99r–102v (1676. dec. 1.). Ajánlják a posztra, 1676. jan. 10. Uo., vol. 457, fol. 334v.

¹⁹² TÓTH, *Relationes missionariorum*, 394–406; illetve LAJOS PÁSZTOR, *Relazioni del P. Modesto da Roma sulla Transylvania*, Antemurale (Institutum Historicum Polonicum Romae) 5 (1959) 48–66.

A fejedelemség jelenleg a török hűbértoka, míg korábban a császáré volt. Akkor a nemesség szabadon választotta a fejedelmet, most pedig a török jelöli azt, aki a legtöbbet fizeti, majd leteszi kénye-kedve szerint. A völgyekben egy-egy főkapitány helyettesíti a fejedelmet a közigazgatás kormányzásában és az igazságszolgáltatásban.

A sok és sokféle felekezet miatt, amelyek Erdélyben elterjedtek és menedéket találtak, a vallási helyzet bábeli képet nyújt. Főbb felekezetek a kálvinisták, a fejedelem felekezete, akik között puritánok és szombatosok is vannak, a lutheránusok, akik elsősorban a német eredetű szászok között elterjedtek, és a szintén nagyszámú ariánusok (unitáriusok), akiket miután Lengyelországból kiűztek, befogadtak Erdélybe. Vannak még szakadár oláhok, anabaptisták, törökök, zsidók. A felekezetek zúrvarában az az istentagadó, aki nem hisz semmiben. Noha a fejedelem a hatalom átvételekor esküvel kötelezi magát arra, hogy a négy bevett vallást, a katolikust, továbbá a kálvini, lutheri és unitárius felekezetet megtartja kiváltságaikban, a valóságban mindenki úgy él, ahogy neki tetszik. Miután az eretnekségek elárasztották az országot, a templomokból szégyenszemre elűzték a papokat és a kolostorokból a szerzeteseket. A kálvinisták szerezték meg a nagyobb templomokat, míg a kolostorokból az ifjúság tudományos nevelésére berendezett tanintézeteket alakítottak ki. Így jutottak a kálvinisták Gyulafehérvár és Kolozsvár főtemplomaihoz. A lutheránusok is kaptak régi templomokat kollégiumokkal, hasonló kedvezményben részesültek az unitáriusok, míg a katolikusoknak csak kevés igénytelen, romos templom maradt, amelyek közül többet Modesto a hívek költségén helyreállíttatott. A nem bevett felekezetek, amelyek nem esnek a fejedelmi eskü védelme alá, a szakadárokkal együtt megtűrt (*permissiva*) helyzetben vannak, s papjaik közadakozásból épített szegényes fatemplomokban végzik istentiszteleteiket. Az anabaptisták ügyes kézművesek, kolostori módra közös életet folytatnak saját épületeikben, ahol lakószobák, imaházak vannak. Három ilyen közös házuk található Erdélyben. A zsidók szétszórtan élnek és a nagyobb városi gócpontokban zsinagógaik vannak, hasonlóképpen élnek a törökök is, ők azonban mindeddig nem építhettek maguknak mecsetet.

Ezekhez a felekezetekhez csatlakozott 1635 táján egy új, amelyet bizonyos székelgyföldi János pap vezetésével néhány katolikus pap alapított. A vezér az érzékiség-től hajtva, plébános korában ünnepélyesen egyházi házasságot merészelt kötni, és szegény hívei paphiány miatt kényszerűségből megtűrték őt, nehogy szentségek nélkül maradjanak, vagy a fejedelem prédikátort küldjön a nyakukra. Néhány pap és szökevény szerzetes, látván a hívek engedékenységet, követte a példát. Az isteni gondviselés, amely szükség esetén sohasem hiányzik, Szent Ferenc fiai által a katolikusok segítségére sietett. Amikor azonban a katolikusok összefogtak, hogy eltávolítsák a vezért és társait a plébániákról, Rákóczi György és ajándékokkal megvesztegetett protestáns udvari emberei megvédték őket. A fejedelem levélben megengedte nekik, hogy a többi katolikus pappal egyenlő jogon minden egyházi javadalmat és tisztséget elnyerjenek. Így aztán a vezért néhány pap és világi úr támogatásával az egyik székelgyföldi főesperesévé választották. Az Úristen nem en-

gedte, hogy állandósuljon ez a gyalázatos helyzet annyi lélek örök kárhozátára. Amikor 1645-ben (!) a törökök és a tatárok végigpusztították Erdélyt és a székely völgyeket, buzgó katolikus urak az Isten ostorát látván a csapásban, felhasználták a pillanatot arra, hogy a főesperest elfogják, és miután módot adtak neki, hogy egy ferencesnél meggyónjon, lefejeztették. Ezzel megszűnt a rossz példa, lecsillapodott az Isten haragja és lassanként elenyészett a szekta is.

A katolikus vallás szilárdan megmaradt egyik-másik területen, noha ismételen megrendítette az eretnesség villámcsapása. Szent Péter hajója a viharok és hullámok közt joggal várhatja a derús idő bekövetkezését, hiszen az országban elszórt templomok és kolostorok erre biztatnak. Alig van az országban kisebb-nagyobb terület, ahol ne lennének nagyszámmal katolikusok, gazdagok és szegények, de úgy el vannak nyomva és nélkülöznek minden lelkigondozást, hogy 100 olasz mérföld körzetben alig van katolikus pap, főképpen a határmentén, ahol a törökök és rablók állandó betörései miatt a hívek nem mernek távozni otthonukból, a papok pedig nem mernek hozzájuk közeledni. A fejedelemséghez csatolt vármegyékben két szerzetesház van és Ung megyében a leleszi prépostság. Az egyik szerzetesházban, Homonnán, három-négy jezsuita pap oktatással foglalkozik. A bizonytalan közviszonyok miatt csak a közvetlen környéket járhatják be, és egyes urak, mint a Károlyiak lelki igényét elégíthetik ki. A másik ház Sátoraljaújhelyen van. Ez Remete Szent Pál rendjének a kolostora néhány szerzetessel, akik felkeresik a szomszéd területeket, a távolabbi helyeket, ahol nagy számmal laknak katolikusok. A fejedelem főemberei, a tanácsosok, a kapitányok és azok környezete katolikusok, az év nagy részében a főbb városokban laknak, mint Gyulafehérvár, Kolozsvár, ahol egy-egy két kisebb jezsuita rendház van. A két házban öt-hat szerzetes világi papi ruhában oktatja az ifjúságot, és templomban miséznek, prédikál, úgy-ahogy eleget tesznek a két város lelki igényeinek, de már a kilenc vármegyében szétszórtan élők lelkek és nemesség ezrei nélkülöznek az Isten igéjét hirdető papot, sőt a nép közül sokan egész életen át nem láttak katolikus papot.

Ez a helyzet arra kényszerítette a buzgóbb püspököket, hogy a pap nélkül maradt templomokba licenciátusoknak nevezett világiakat helyeztek, akik a tizedek egy részéből élnek, ünnepnapokon a nép nyelvén felolvassák Pázmány bíboros prédikációit, vagy más olvasmányt, keresztelnek, esketnek, temetnek, nehogy a katolikus hit teljesen elenyésszen. A tehetősebb hívek olykor negyven-ötven mérföldnyi utat is megtesznek, hogy Kolozsvárt vagy máshol a szentségekhez járuljanak, de a többi lassanként elveszti a hitét: „*parvuli petierunt panem et non erat qui frangeret eis*”.

Fokozta a bajokat az 1648-i országgyűlés egyik határozata. A katolikus urak ugyanis, látván, hogy a katolikusság szétesik, a törvények halállal és vagyonekobzással tiltják katolikus püspök és jezsuiták megtelepedését, elhatározták, hogy gyermekeiket a magyarországi és németországi iskolákba küldik felsőbb tanulmányokra. Az ifjak közül többen világi papok vagy szerzetesek lettek, mások pedig mint iskolamesterek tanítottak és magyarították a kátét. Rákóczi és hitsorsosai azonban törvénybe iktatták, hogy erdélyi ifjak a fejedelem különleges írásbeli en-

gedélye nélkül nem tanulhatnak külföldön, mert hittudomány helyett az államra veszélyes tanokat és eljárásokat sajátítanak el. A tilalom súlyossága akkor tűnt ki, amikor a fejedelem az általa fenntartott protestáns kollégiumokba utalta a katolikus ifjakat, ahol a tudományokkal együtt az eretnek tanokat is magukba szívták, a katolikus szülők pedig nem merték többé kérni a külföldi iskoláztatás engedélyezését. Ezt a pusztulást előre látta Pázmány, amikor egyik magyar zsinaton keseregve előadta, hogyan omlottak össze püspökségek, apátságok, templomok és szerzetesházak, amelyek egykor virágoztak: *„In protectione Dei Caeli commorabatur gens nostra, nunc – prob dolor! – dissipatis lapidibus sanctuarii, pulsus religiosorum virorum examinibus, monasteriis migravit una Dei fervor ac indignatio Omnipotentis innumeris cladibus tanto iam tractu Patriam hanc et ad huc manus eius extenta. Rogamus omnes quae ad pacem sunt patriae ac ut iuxta es pristinos fiet nobis.”*¹⁹³

A Székelyföld Isten különös segítségével a viszontagságok ellenére megőrizte katolikus hitét, amelyet őseitől örökölt. A három székely völgyben százra tehető a katolikus templomok, anya- és leányegyházak száma, míg a plébániákon végzett számlálás alapján a hívek száma 40 000-re becsülhető. Mindnyájan igen szilárdan tartják hitüket, és az eretnekek fondorlatai megtörtek hitbeli ragaszkodásukon. Hitük égő gyertyalángként világít a fejedelemségben pap nélkül szétszórt és a tév-tanoktól veszélyeztetett többi katolikusnak. Az isteni Gondviselés a három völgyet körülvette a hegyek és erdők védőgátjával, így lakói a vallási forrongások közt megőrizték vallásukat.

A Székelyföld három völgye három-három székre oszlik: keletre van a Kézdi-, Szepsi- és Orbaiszékből álló Háromszék. Az első szék főhelyén van Brassó, ahol kevés katolikus ház akad, míg a lakosság túlnyomó része lutheránus szász. Háromszékben harmincnál több katolikus templom és falu található, noha sok helyt nincs plébános. Az egyházi ügyek élén a főesperes áll, ő ellenőrzi és irányítja a plébánosokat. A második völgy, amely kissé északra fekszik a kettő között, Kászon-, Csík- és Gyergyószékre oszlik 25 anya- és leányegyházzal és kevés plébánossal, akik felett szintén egy főesperes áll. A harmadik völgy délre az udvarhelyi, marosi és aranyosi székekkel, harmincnál több templomos falu alkotja, de nagyon kevés pappal. Itt előfordul néhány kisebb helység vegyesen katolikus és kálvinista lakosokkal is.

A Székelyföld két kegyet kapott a római Szentszéktől, hogy megtartsa híveit és gyarapítsa papságát. A Propaganda Kongregáció a katolikusok ismételt sürgetésére megszervezte az apostoli missziót a szigorított ferencesekkel, majd felállította a ferences őrseget, és évi 30 scudo segélyt utalt ki a csíki iskola világi tanítója számára. A másik kegy a fejedelem által közjoginak elismert általános helytartói tisztség betöltése. Spinola nuncius megszerezte a császár és a pápa hozzájárulását ahhoz, hogy ezt a tisztséget Damokos Kázmér töltsse be, és püspökké szenteljék őt. A Rómába visszahívott nuncius titokban fel is szentelte Kázmért. Ez lehetővé tette, hogy a püspök

¹⁹³ Az 1629-es egyházmegyei zsinat „*De religiosis...*” című munkájának zárómondata. Azonosítása megtalálható: ТóТН, *Relationes missionariorum*, 405, 16. j.

papokat ordináljon, mert addig mindössze 36 katolikus papja volt az országnak, s közülük csak kilencen végeztek rendszeres hittudományi tanfolyamot. Mindemellett nagyon messze vagyunk attól, hogy akár a Székelyföldön, akár Erdély többi részeiben megszűnt volna a paphiány.

A sok baj tetézi még az is, hogy a püspök hiánya és az eretnek elemekkel való állandó érintkezés folytán főképpen a fejedelmi udvarban tisztségeket viselő nemesség elhidegült a katolikus vallás gyakorlásától, és nem tartja tiszteletben az egyházi joghatóságot. A protestánsoktól megtanulta, hogy alávesse magának a papot, és önkényesen osztogassa a javadalmakat. Némelyek hatalmi nagyravágásból cselekszenek így, mások ezzel akarják megszerezni a fejedelem elismerését, megint mások pedig részesedni az egyházi javakban. Vannak olyanok is, akik még a római Szentszékkal is szembehelyezkednek, hogy ezáltal biztosítsák maguknak egyházi eredetű vagyonuk csendes birtoklását.

Ilyen körülmények között a protestánsok hatására könnyen prédikátorhoz fordulnak, hogy gyermekeiket megkereszteltessék, ha katolikus pap nincs készenlétben. Nagy könnyelműséggel szakítják meg házasságukat azzal az ürüggyel, hogy sohasem akartak házasságot kötni, és nem szerették egymást úgy, mint házastársak, sőt újránházasodnak, noha az első házasságból gyermekeik vannak. Udvarházaikban tartatják az istentiszteleteket, misét, prédikációt, ahol csak kisebb számú hívőssereg jelenhet meg, holott a plébánia terhét az egész nép viseli. Igyekeznek befolyni az egyházi tisztségek betöltésébe, ami a simónia veszélyével jár, hiszen kikötik maguknak a tizedek egy részét, azonfelül beavatkoznak a papi gyűlésekbe. Mivel a Székelyföld nagy része földesúri joghatóság alatt van, és a jobbágyok kötelesek a hét bizonyos napjain robotot végezni, jobbágyfiú csak úgy folytathat magasabb tanulmányokat, ha a földesúr megengedi. A földesúr azonban rendszerint megtagadja az iskoláztatással járó felszabadulást, ami akadályozza az egyházi hivatásokat.

A püspöki méltóságban lévő általános helytartó valóságos koldussorban sínylődik, nincs se lakóháza, se temploma, amint illenék, be kell érnie egy plébánia tizedével, amelyet mint helybeli plébános élvez. A nemesség tiszteli ugyan őt mint szerzetest, de tisztégét nem igen veszi figyelembe.

A helyzet ismertetése után Modesto három pontban foglalja össze előterjesztéseit: **1.** nyújtsanak némi segílyt a helytartónak azért, hogy építsen házat és templomot a mindenkori helytartó számára, ezzel tekintélye emelkedné a Státus előtt; **2.** a pápa küldjön az őrségbe háromévenként egy-két hitszónokot a mariánus és a szalvatoriánus rendtartományból mindaddig, míg az őrség magáról gondoskodni nem tud, a szigorított rendtartású szerzetesek életük példájával és szónoklataikkal egyaránt hatásosan előmozdítanák a katolikus hitélet fejlődését; **3.** tegyék lehetővé, hogy állandóan két székely kispap tanuljon a Propaganda Kongregáció házi kollégiumában, a – könyvünkben már behatóan tárgyalt – *Collegium Urbanum*ban, akik azután megerősödvén az Apostoli Szentszék iránt való hűségben, mint felszentelt papok visszatérnének hazájukba.

Modesto nagyszabású és általában tárgyilagos keresztmetszete lezárja az önálló fejedelemség korszakának határait. A katolicizmus az elnyomás és rendkívüli korlátozások ellenére fennmaradt, a vallásos élet színvonala emelkedett, a szerzetesség számban és súlyban gyarapodott, a világi papság tekintélye és fegyelme erősödött, a katolikus iskolaügy is kifejlődött, bár összemérhetetlen aránytalanságban állt a protestáns kollégiumokkal szemben, amelyekben a fejedelem támogatása mellett külföldön végzett, vagy külföldi származású tanerők tanítottak.

B) A FERENCES MISSZIÓK ÉS AZ ERDÉLYI PÜSPÖKSÉG A 17. SZÁZAD UTOLSÓ, VALAMINT A 18. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDEIBEN

I. KÁJONI JÁNOS ÉS AZ ERDÉLYI PÜSPÖKSÉG BETÖLTÉSE

Amikor Damokos Kázmér püspökké szentelése után elhagyta Rómát, Casanate kongregációjának titkár, a nagyhirű hittudós, műgyűjtő és könyvtáralapító főpap, majd bíboros megígérte neki, hogy majd azt nevezik ki utódjául, akit a helyzet szerint alkalmasnak tart a püspöki méltóságra. A hetvenes évek közepén Damokos érezte, hogy közeledik életének vége, és szeretne volna még idejében megoldani az utódlás fontos és kényes kérdését. Betegeskedése, állandó gyengélkedése, sőt halálérzete 1676 tavaszán arra indította, hogy felvesse a Kongregáció előtt az utódlás ügyét. Úgy látszik, mind rendtársai, mind a katolikus urak előtt egyelőre elrejtette terveit, törekvéseit, nehogy más megoldások lehetőségei akadályt emeljenek azok megvalósítása elé. Széjjelnézve ferencesei között úgy látta, hogy nem hiányoznak a tudásban, buzgóságban és életszentségben alkalmas férfiak, mégis Kájoni Jánosban fedezte fel azokat a tulajdonságokat, amelyek a sajátos nehéz erdélyi viszonyok között a püspökben legszükségesebbek. Megfelelően képzettnek, példás életű, hűséges, mindenki által nagyra becsült és szeretett szerzetesnek tapasztalta hosszú éveken át, buzgalmával és kedves modorával mindenkit megnyert, jó hit-szónok, kormánysegédi, guardiáni és őri tisztségében megfelelő gyakorlatot szerzett az ügyek intézésében. A Propaganda 1676. december 1-én hozzájárult Kájoni kinevezéséhez, mivel Damokos azt jelentette, hogy értesítette az ügyről Szelechényi György prímást, sőt a fejedelem tetszését is megszerezte.¹⁹⁴ Ugyanakkor Taplóczaikat kinevezte Moldva apostoli helytartójává, azonfelül Kájont Damokosra való tekintettel egyelőre missziófőnökké is, emellett Damokos Kázmérnak megadta azt a felhatalmazást, hogy a főnök halálakor vagy tisztségének lejártakor

¹⁹⁴ JAKAB, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék*, 16. – APF SOCG vol. 461, fol. 81 (1676. december 1-ei dekrétum). – Kájonira újabban P. BENEDEK FIDÉL, *Kájoni János*, Csíksomlyó (Tanulmányok), 348–503; illetve KEVEHÁZI-MONOK, *XVI–XVII. századi könyvgyűjtők kötetei*, 126–128. – Kájoni ügyének összefoglalása: APF Acta, vol. 50, fol. 34v–37v (1680).

másra ruházza a főnökséget, mivel a háborús viszonyok miatt akadályokba ütközött a Szentszékhez, vagy csak a bécsi nunciushoz is fordulni.

Miután XI. Ince pápa – Magyarország felszabadítója a török járom alól – hozzájárult a Kongregáció határozatához, Cerri kongregációi titkár felkérte Slus prelátust, a bréve titkárság vezetőjét, hogy készítse el az új helytartót kinevező pápai brévét. Ugyanekkor készítették el Taplóczi István moldvai apostoli helytartó kinevezésének levelét, sőt még egy harmadik pápai brévét is, amelyben – miként láthattuk – a pápa kiterjesztette Erdélyre az 1675. évi szentévi jubileumi búcsút. A Kongregáció értesítette Spinola bíborost, Kázmér püspök nagy jötevőjét és állandó közbenjáróját, továbbá a püspököt az ügy fejlődéséről, majd megküldte neki a kongregációi határozatok szövegét. A bréve 1677. január 13-án kelt, és közvetlenül Damokosnak szólt. A pápa kisegítő helyettesé nevezte ki Kájont úgy, hogy Damokos halála esetében külön pápai kinevezés nélkül az apostoli helytartóság birtokába léphet, főpapi funkciókat azonban csak akkor végezhet, ha Damokos hozzájárulásával püspökké szentelték.¹⁹⁵

A körülmények miatt eljárás átvezette volna az erdélyi katolicizmust a válságon, amely Kázmér püspök halálának esetében fenyegetett, ha a háttérben érlelődő történeti erők meg nem mozdultak volna. A püspök arra számított, hogy a Státust, a papságot és a híveket majd tapintatosan rávezeti a Kongregációtól teremtett helyzet csendes elfogadására és felhangolja Apafi fejedelmet is az utódnak kiszemelt helyettes személye iránt. A püspök azonban nemsokára meghalt, még mielőtt missziós munkájának tervezett folytatásáról gondoskodott volna, Buonvisi bécsi nuncius pedig, amint értesült a püspök haláláról, a hozzá érkezett pápai bréve továbbítását a Szentszék újabb intézkedéséig felfüggesztette. Két oldalról is olyan akadályok tornyosultak Kájoni elé, amelyek véglegesen elvágták az érvényesülés útját. Meghalt Szentthamásy Máté választott erdélyi püspök, és I. Lipót király 1676. március 29-én Mokcsay András választott korbáviai püspököt nevezte ki helyébe Erdély püspökévé.¹⁹⁶ Mivel már Damokos kinevezésekor is elismert döntő jelentősége volt annak a ténynek, hogy melyik jelöltnek sikerül megtapadnia a fejedelemségben, a királyi oklevél az új püspök kötelességévé tette, hogy Erdélyben éljen és rendszeresen látogassa egyházmegyéjét. A király ezúttal is gondoskodott az új püspök rangjának megfelelő jövedelmi forrásokról, ezért kinevezte őt leleszi és hrapkói préposttá. Láthattuk már, helyzeténél fogva a prépostság többször jutott erdélyi püspökök kezébe, azzal a céllal, hogy könnyebben érintkezhessenek a határon túl lakó híveikkel.¹⁹⁷ I. Lipót király – jogigényét fenntartandó – a Magyar Kancellárián keresztül a szokásos formulával pápai megerősítést kért Mokcsay András számára.

¹⁹⁵ JAKAB, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék*, 16; VESZELY, *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*, 353–354.

¹⁹⁶ MOL MKL Lib. reg. (A 57), vol. 16, fol. 161–162. – Személyére: FAZEKAS, *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói*, n. 2052; TEMESVÁRY, *Erdély választott püspökei*, II, 31–40.

¹⁹⁷ Mokcsay már 1674. március 20-án mint korbáviai választott püspök kapta meg a leleszi prépostságot. MOL MKL Lib. reg. (A 57), vol. 15, fol. 562–563.

Az ügy a Propaganda Kongregáció elé került, mert a Kongregáció figyelmeztette a pápa személyes ügyhallgatóját (*auditor*) és a püspökök kinevezését lebonyolító Konzisztoriális Kongregáció titkárát, hogy az erdélyi és a hódoltsági püspökségek betöltésének előkészítése őt illeti meg. Ezek a püspökségek ugyanis missziós területek voltak (*in partibus infidelium*). Szintén ezen oknál fogva került le a Konzisztoriális Kongregáció tárgysorozatáról a váci és a pécsi püspökség betöltése, amott Gubasóczy János, emitt Széchényi Pál személyével. Pio bíboros, Németország protektora azonban elérte azt, hogy a tíz, Szent István alapításának mondott püspökség, amelyekre a királyi megnevezés jogosultságát a Szentszék elismerte, kizárólagosan a Konzisztoriális Kongregáció ügykörébe tartozzon. Igen ám, csakhogy ebben a tízben csak a következő püspökségek szerepeltek: Esztergom, Kalocsa, Veszprém, Eger, Várad, Nyitra, Győr, Csanád, Vác és Pécs, ezért az erdélyi püspökség betöltése a Propaganda Kongregáció ügykörében maradt. Gubasóczy még 1677. július 12-én, Széchényi pedig a következő év április 18-án meg is kapta pápai bulláját a Konzisztoriális Kongregáción keresztül, míg az erdélyi ügy a Propaganda Kongregáció ügymenetében maradt, és fel-felbukkanó tételként szerepelt az apostoli helytartóság betöltésével kapcsolatos tárgyalásokon, végül azonban Mokcsay András sem nyerhetett pápai kinevezést.¹⁹⁸

A Szentszék szintén függőben tartotta, Sebestény András tihanyi apát, majd Szentthamásy után csornai prépost pápai bulláját. Sebestény előzőleg választott scardonai püspök volt. Amikor 1679. augusztus 21-én átment az erdélyi püspökségre, megkapta elődje másik címét is, a leleszi javadalmas premontrei prépostságot, még hozzá azzal a kötelezettséggel, hogy ott székelni és a híres hiteleshelyet megfelelő szakférjakkal alkalmazásával fenntartani tartozik.¹⁹⁹ Ugyanakkor le kellett mondania Jáni Ferenc javára a csornai javadalomról, míg a scardonai címet, amelyet alig nyolc hónapig viselt, Kálmáncsaj József almisiai választott püspöknek adományozta a király.²⁰⁰ Másfél év múlva Luzsénszky Joachim váradai püspök és szepesi prépost halála után elnyerte a szepesi prépostságot, amely különleges földrajzi helyzeténél és hagyományainál fogva valószínű püspökségnek számított ugyan, de püspökünket még jobban eltávolította Erdélytől.²⁰¹ I. Lipót király Leleszt a pálos rend volt főperjelének, Benkovics Ágostonnak adományozta, egyúttal kinevezte őt a felszabadítása előtt álló Várad püspökévé is.²⁰²

¹⁹⁸ APF SOCG vol. 463, fol. 126–127. – Az Apostoli Szék emellett Zágráb és Zengg esetében sem tagadta meg a magyar királyi kinevezésektől a kánoni institúciót.

¹⁹⁹ Erdélyi kinevezése: MOL MKL Lib. reg. (A 57), vol. 16, fol. 536–537 (kiadva: TEMESVÁRY, *Erdély választott püspökei*, II, 98–99). – Leleszi kinevezése: uo., fol. 537–538., (kiadva uo., 99–100). – Sebestényt egyébként 1661. december 16-án mint Szelephényi magyar udvari kancellár káplánját szentelték pappá Bécsben. DÖW *Matricula ordinandorum* 1638–1708, p. 537.

²⁰⁰ MOL MKL Lib. reg. (A 57), vol. 16, fol. 550. A pozsonyi prépostságot is megkapta (uo., 550–551).

²⁰¹ Az adomány 1681. december 28-án történt. MOL MKL Lib. reg. (A 57), vol. 17, fol. 142–143 (kiadva: TEMESVÁRY, *Erdély választott püspökei*, II, 106–107).

²⁰² Benkovics nagyváradai püspöki kinevezése 1681. december 28-án kelt MOL MKL Lib. reg. (A 57), vol. 17, fol. 166–167. Leleszi prépostsága: uo., fol. 166–167.

Sebestény Thököly-párti volt, élesen szembehelyezkedett Kolonichcsal és a jezsuitákkal, akiket a békés megegyezés ellenségeinek tartott. Azt hangoztatta, hogy a felkelés idején nem menekült el, a szepesi káptalant és a papokat sem engedte elmenekülni. Ennek a magatartásnak köszönhető, hogy a fejedelem engedékeny volt a katolicizmussal szemben, és a prédikátorok nem foglalhatták el az üresen hagyott plébániákat. Nem helyeselte, hogy Benkovics Ágostont püspökké szentelték, aki úgysem tudja elfoglalni váradi székét, míg ő felszentelése esetében sok jót tehetne a Szepességben – állította.

Láthatjuk, Lipót nem adta fel az erdélyi püspökség betöltésének jogát, sőt Sebestény halálát követően Mokcsay Andrást, majd utána Kada István pásztói apátot nevezte ki erdélyi püspökké. Közben Erdélyben a katolikus Státus urai azon kísérleteztek, hogy az egyik főesperes számára szerezzék meg az utódlást. E törekvésükben számíthattak a hanyatló politikai helyzet gyors megváltozására, a császári nyomás és a prímási tekintély növekedésére, a császári seregek jelenlétére, amelyek fokozatosan átvették a fejedelemség védelmét, és Apafi halála esetére előkészítették a közhatalom átvételét is. A szerzetesek a világiak kemény ellenkezésével szemben nyomban feladták Kájoni ügyét, nehogy elveszítsék kiépített helyzetüket, úgy a világi urak, mint a világi papság erkölcsi és anyagi támogatását. Ezzel a két oldalról áramló ellenségeskedéssel szemben Kájoni számára végül nem volt más megoldás, minthogy visszavonuljon, noha közben már a kinevező brevét is kézbesítették neki.

Damokos halála után Kájoni Rómába indította a római udvarban előnyösen ismert Kálmándi vagy Erdélyi Ferenc szerzetest, és megbízta, hogy Modestóval és a rendi főelőjárókkal egyetértően kísérelje meg a Kongregációban kinevezésének érvényesítését. Kálmándi a Tiberis jobb partján a *Gianicolo*-dombon uralkodó rendházban szállt meg a Bramante-féle *Tempietto* szomszédságában.²⁰³ Kájoni levélben is értesítette Spinolát és Modestót, hogy az erőszakkal szemben nem tudja megvédeni jogát. Előbb a pünkösdi országgyűlésre halasztották az ügyét, majd a világiak a papság képviselőivel együttesen általános helytartóvá választották Szbellébi Bertalan főesperest, kézdiszentléleki plébánost, sőt a választást 1678. június 8-án Apafi fejedelemmel meg is erősítették.²⁰⁴ Modesto tanácsára a Kongregáció egyelőre megbízta a bécsi nunciust, hogy Szelepchényi esztergomi érsek segítségével próbálja megvédeni Kájoni jogát, hasson a Státus uraira, és szerelje le a barátokat.²⁰⁵ Róma a Damokos által megkezdett utat vélte célravezetőnek, ezért az utódnak is megadta volna a coronai püspöki címet, és Kájoni is csak úgy, mint Damokos, egyszerű szerzetesként élt volna valamelyik kolostor mély csendjében, Szbellébi pedig ma-

²⁰³ Kálmándi római tartózkodásához: APF Lettere, vol. 67/II, fol. 56v.

²⁰⁴ Szbellébi személyére lásd a 114. jegyzetet.

²⁰⁵ Modesto előterjesztései az ügyben: APF SOCG vol. 471, fol. 175r–176r (1678) és vol. 371, fol. 299. Az ügy anyaga: vol. 471, fol. 297–306 és illetve vol. 477, fol. 210 (1680). – A Kongregáció ülései 1678-ból, valamint 1680-ból: Acta, vol. 48, fol. 230 és vol. 50, fol. 34r–37v s 204r–207v. – A Kongregáció levelei a bécsi nunciushoz és az esztergomi érsekhez (1677. december 8.): APF Lettere, vol. 67/I, fol. 75v–76; ismét a nunciushoz (1680. január 23.) és a prímáshoz (1680. augusztus 6.): uo., vol. 69/II, fol. 107v–108r és 157r.

radt volna általános vikáriusnak azzal a kikötéssel, hogy aláveti magát az apostoli helytartó-püspöknek.

A primás eleinte hajlott az ajánlott megoldás elfogadására. Szerinte a szerzeteseket, akik arra hivatkoztak, hogy a helytartó-püspök eltartása elviselhetetlen terhet ró a kolostorra és megzavarja lakói nyugalját, rá kell kényszeríteni arra, hogy az ügy érdekében továbbra is vállalják a kellemetlenségeket. Álláspontja szerint világi pap egyébként sem viselheti a püspöki méltóságot, mert az ellen föllázadna a protestáns közvélemény, ellenben egy szerényen meghúzódozó szerzetes ellen már nem tennének kifogást. Azt tanácsolta, hogy Kájoni keresse fel őt, és majd mindent megbeszél vele. Szó volt még arról, hogy az új apostoli helytartó tartózkodjék Gyulafehérvárt, illetve környékén, ahol sok előkelő katolikus nemes és főnemes él, akiket a gyulafehérvári jezsuiták már nem bírnak gondozni. Ezért felmerült egy templom és egy megfelelő lakóház építésének terve. Ezt a tervet Szelephényi primás azonban nem ajánlotta, nehogy kihívják a többség ellenszegülését.²⁰⁶

Növelte a bonyodalmat a Katolikus Státus ama kijelentése, hogy az általános helytartó választásának joga őt illeti meg. Azt erősítették, hogy eddig a Státus választott, a primás és a fejedelem megerősítette, jóváhagyta a választást. Damokos esetében eltértek ettől a jogszokástól: Rómában titkon felszentelték, és a Státus csak kényszeredetten nyugodott bele a befejezett ténybe és választotta meg a Kúria által kinevezett apostoli helytartót általános vikáriusnak. Ezt az eljárást még egy névtelen jezsuita misszionárius is kevésbé járható útnak vélte, mert a protestánsok nem hajlandók beengedni olyan püspököt, akit a pápa nevezett ki.

Így tehát a Kongregáció előtt tisztázni kellett a választás jogosságát. A nuncius megkeresésére Szelephényi primás két ízben fejtette ki véleményét ebben a kérdésben. Megállapította, hogy a múltban folytatólagosan a magyar királyok neveztek ki az erdélyi püspököket és kértek esetenként megerősítést a pápától. I. Rudolf egy ízben átengedte ezt a jogot Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek, aki 1600-ban ki is nevezte Naprághy Demetert, de a kálvinista Báthory Gábor elűzte a püspököt Erdélyből. A század folyamán mindig a magyar királyok töltötték be az erdélyi püspöki széket, ezért a primás szerint az erdélyi papság igényének nincs jogi alapja, nem egyéb az eretnek, protestáns eljárásnál. Ezek alapján azt ajánlotta, hogy a Szentszék fogadja el a király választottját. Közben megszólaltak az erdélyi papok is. Előadták a primásnak, hogy mivel nincs bent lakó püspökük, mindig a primáshoz fordultak fontosabb egyházi ügyekben, így az általános helytartó választásakor is. Damokos Kázmér az ő tudtuk nélkül szerezte meg Rómában a püspökséget, és ők csak a primás ajánlására fogadták el őt, de már nem nyugodhatnak bele abba, hogy újra nélkülük töltsék be a helytartói tisztséget, amely ily módon örökletessé válik a ferenceseknél. Ezért régi jogukkal élve helytartóvá választották Szebellébi Bertalant, akit a Státus világi urai és a fejedelem is elfogadtak. Kérték a primást, hogy a vá-

²⁰⁶ Szelephényi levele, 1679. február 19. APF SOCG vol. 477, fol. 223. A bécsi nuncius jelentése, 1679. február 19. Uo., fol. 222.

lasztást erősítse meg, és ruházza fel jelöltjüket a szükséges egyházi felhatalmazásokkal. A vikáriusi tisztség, folytatták a csíksomlyói kolostorban egybegyűlt papok, nem maradhat a szerzetesek birtokában, mert a rend ellen ingerelné az egész katolikusságot, kiváltaná a gyűlöletet a világi papság fölé kerekedett szerzetesek ellen, a ferencesek elvesztenék megélhetésük forrását, a koldulásból összegyűjtött alamizsnát, de elveszítenék a papság és a világi elem védelmét is. A helytartónak járnia kell az egész országot, szolgáljék a szegényekre, kocsira, lovakra van szüksége, mindezt a kolostor képtelen kiállítani. A helytartónak nincs külön javadalma, valamely plébánia bevételeiből kell fenntartania magát, így tehát ezt a tisztséget csak világi pap viselheti. Azzal a megoldással, hogy a Róma által kinevezett – és püspökké szentelt – apostoli helytartó mellé, pontosabban alá válasszanak egy általános helytartót, nem foglalkoztak.²⁰⁷

A Propaganda 1680. augusztusi ülésén határozathozatala előkészítésére tájékoztatást kívánt arra vonatkozólag, hogy milyen jogi formák közt töltötték be az általános helytartói és püspöki méltóságot Erdélyben Damokos kinevezése előtt. Erre vonatkozólag a bécsi nunciuson keresztül tudni kívánta, hogy a múltban hogyan jártak el a helytartó kinevezésénél, választásánál, milyen szerepe volt abban a Státusnak, továbbá érdeklődött a főesperes személye és más erdélyi papok iránt, akik a helytartói tisztségre alkalmasok volnának és a nép közszeretettét is élvezik, végül a fennálló törvények s az iránt, hogy a fejedelmi esküre hivatkozó protestáns közvéleménnyel szemben végezheti-e a püspök a méltóságával járó egyházi ténykedéseket. Az ügy fontosságát és a bíborosok körütekintését bizonyítja az az eljárás, hogy a Kongregáció – miként más alkalmakkor is tette –, mielőtt bármilyen döntést hozott volna, igyekezett beszerezni a püspökkinevezéseket előkészítő Konzisztoriális Kongregáció levéltárában mindazokat az írásbeli adatokat és okiratokat, amelyek az erdélyi püspökség betöltésének tuskés és égető kérdésében irányt mutathattak. Emellett kutatásokat végeztetett saját levéltárában is.²⁰⁸ Ez a körütekintés nemcsak időnyerés volt: éppen a legújabb felterjesztések hatására a Propaganda megsürgette a püspökség betöltését, mert Erdélyben nem volt püspök, aki papokat szentelt volna, a felszentelendőket pedig nem engedték külföldre, elsősorban a Királyságba távozni, hogy az egyházi rendeket felvegyék.

A hosszan húzóódó ügybe végre beleszólt Jegenyei Ferenc ór, és feltárta a szerzetesek álláspontját. Megismételte a fent említett okokat, és kiegészítette azokat néhány megjegyzéssel. Megemlítette, hogy milyen nehéz volt Damokosnak minden szerénysége és igénytelensége ellenére megőrizni rangrejtettségét, mily súlyos helyzetbe keveredett, amikor a szemfüles protestánsok felfedezték, hogy püspöki jellege van, és az ügyet az országgyűlésen nyilvánosan tárgyalták. A katolikus urak

²⁰⁷ Szelepchényi György prímás 1680. március 29-ei, illetve 1680. április 11-ei levelei (SOCG vol. 480, fol. 132 és 133); az erdélyi klérus 1678. augusztus 2-ai levelének másolata (uo., fol. 133), illetve egy elsősorban tájékoztatás gyanánt szolgáló, „*Informatio de vicariatu apostolico in Transilvania*” című névtelen irat (uo., fol. 131 és 135).

²⁰⁸ APF Acta, vol. 50, fol. 204r–207v (1680).

állandó félelemben voltak mind a maguk személye és vagyona, mind a szerzetesek sorsa miatt, a barátokat főpapi méltóságra vágyó, gőgös, nyugtalan elemeknek bélyegezték, akik nem elégednek meg a kolduló tarisznyával. Az a veszély fenyegeti a ferenceseket, hogy megvonják tőlük az alamizsnát, ami már Damokossal is megtörtént, akit eleinte „angyalnak” neveztek, de püspöksége óta megvetették és megtagadták tőle az alamizsnát. A világi papság is a szerzetesek ellen fordult, nyilvánosan nagyratöréssel, fennhézással vádolták őket és azzal, hogy elidegenítették tőlük a híveket. A Státus urainak és a papságnak szállka a szemében a nélkülük kinevezett helytartó, ezért nem vállalják eltartása terhét, már pedig személyzetre, lovakra, kocsikra van szüksége, hogy vizitálja az egyházközségeket. A kolostori életet állandóan zavarja a helytartó jelenléte: sokan megfordulnak nála, fogadásukról és eltartásukról a kolostornak kell gondoskodni. Ha a protestánsok megtudják, hogy újból püspök van a kolostorban, könnyen megeshet, hogy a szerzetet is száműzik az országból, mint ahogy kiűzték a többi rendet. Eddig csak azért tűrték meg, mert nincs vagyona, és nem ártja bele magát a politikába. Így tehát, fejezte be érvelését az őr, adják a helytartói méltóságot világi papnak. Vannak képzett, példáséletű és a missziós munkában jártas plébánosok, mint a már megválasztott Szebellébi is, aki miután a fejedelem politikai szempontból elfogadta, végigvizitálta a marosi és udvarhelyi székek plébániáit.²⁰⁹

Mindemellett az új vikárius és a ferencesek jó viszonya is töretlennek bizonyult. Ebben az időben Szebellébi pecsétes levélben támogatta a Kongregációnál a csíki könyvsajtó felállításának ügyét, míg Kájoni, hogy kitérjen a személye ellen irányuló támadások elől, félévre a bákói misszióba távozott. Visszatérése után a rendi missziók ügyvivője, hivatkozva arra, hogy már apostoli helytartónak szánta volt a Kongregáció, a missziófnöki tisztséget és a vele járó felhatalmazásokat kérte számára. Mivel azonban még dúltak a vele kapcsolatos viták, nem kapott megbízást, és az erdélyi missziók éveken át vezető nélkül működtek.

A különféle oldalról érkező tájékoztatásokat gyarapította Apor Lázár székelly főúr, aki Guerrini és Giorgini olasz minoriták közvetítésével fordult a Kongregációhoz, többek között azért, hogy a Státus nevében Szebellébi helytartó számára a coronai püspöki címet kérje. Vele együtt a szerzetesek a fejedelem s a primás jóváhagyására hivatkoztak, és kiemelték a főesperes személyi kiválóságát. Rámutattak a püspök távollétéből eredő hátrányokra, megemlítették, hogy az eretnekek és a török miatt a papjelöltek nem hagyhatják el az országot, hogy felszenteltessék magukat. Végül főpapi ruhákat és pénzegélyt kértek az új püspök számára.

Apor és a Státus még a császár támogatását is megszerezték Szebellébi érdekében. I. Lipót király a Magyar Kancellária sürgetésére fenntartotta az erdélyi püspökség betöltésének jogát, sőt, mint láttuk, Mokcsay halála után Sebestényt, majd ennek halála után Kada Istvánt, a Boldogságos Szűz Máriáról nevezett pásztói apát-ság javadalmazását nevezte ki Erdély püspökévé. Most is, mint Damokos esetében,

²⁰⁹ Jegenyei levele: APF SOCG vol. 481, fol. 24^{rv}.

kész volt azonban a megegyezésre, ezért arra kérte a pápát, hogy nevezze ki Szellébit valamely elenyészett püspöki címre püspökké és erdélyi apostoli helytartóvá.²¹⁰

A Propagandának nem volt könnyű döntenie a különböző oldalról jövő hírvérek között, ugyanakkor érezte, hogy a protestáns uralom alatt vergődő katolicizmus kemény sorsát székelő püspökkel, vagy pedig missziós püspökkel, vagyis apostoli helytartóval mielőbb enyhítenie kell. A király választottjának elfogadásától visszatartotta a kinevezés körül folyó vita, egyébként is évtizedek óta állandóan azt hallotta Erdélyből, hogy a király embere nem teheti be lábát a fejedelemségbe, ezért az erdélyi választott püspök felszentelése mit sem használt volna az erdélyi katolicizmusnak. A legkönnyebben járható utat, egy szerzetes püspök kinevezését megghiúsította a papság és a Státus makacs ellenkezése, bár több ízben hangoztaták, hogy távol áll tőlük a Kongregáció megsértése és a Szentszékkel való szembe-helyezkedés. Szellébi ellen az volt a Propaganda kifogása, hogy kánonjogilag kétes úton, a papság és a Státus választása alapján jutott a helytartói méltóság birtokába. A Szentszék ugyanis elvi nehézséget látott abban, hogy az erdélyiek választása alapján nevezze ki Szellébit apostoli helytartóvá és coronai püspökké. Súlyosította a kérdést Apafi megerősítése, amely a szó szoros értelmében uralkodói kinevezés volt, mint az előző hasonló esetekben.²¹¹ Nem oszlatta el a Szentszék bizalmatlanságát Lipót engedékenysége sem. Az uralkodó ugyanis, hogy az erdélyi katolikusok vágyát teljesítse, eltekintett az általa kinevezett erdélyi püspök pápai bulláitól, és hozzájárult ahhoz, hogy Szellébi Damokos példájára valamely elenyészett püspöki címen apostoli helytartóként működjön, sőt a fejedelem hozzájárulását is megszerezte. A Kongregáció ugyanakkor az erdélyi viszonyokat tartván szem előtt attól félt, hogy a püspöki külsőségekben megjelenő világi főpapot sem tűrik majd a protestánsok. Ismét megkérdezte tehát a rendszeres hírszerzési forrásául szolgáló²¹² Buonvisi nunciust, hogy van-e remény arra, hogy Szellébit nem fogják akadályozni méltóságának gyakorlásában, végül pedig egyelőre elhalasztotta a kérdés tárgyalását azzal, hogy tisztázni kívánja a Státus választójogát.

Véleményt nyilvánított még az ügyben Erdély egy nagyérdemű fia, Nagy Mózes plébános is, aki Esztelneken papnevelőt alapított, hogy enyhítse az égető paphiányt. Bátran kijelentette, hogy Erdély még Moldvánál és Oláhországnál is rosszabb helyzetben van, mert ott legalább van missziós püspök. A püspök hiányának tulajdonította, hogy a protestánsok közt elszórt katolikusok közömbösek és ingadozók. Hivatkozott arra, hogy az erdélyi katolikusok erőteljesen sürgették XI. Ince pápánál: küldjön hozzájuk püspököt, mert évek óta nincs főpásztoruk, aki papokat szentelne; mivel pedig a császár helyzete még nem szilárdult meg véglegesen,

²¹⁰ GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 44 és 53–54 (SOCG vol. 492, fol. 214r. 216r. 217v). Apafi levele, 1680. június 10. Uo., vol. 492, fol. 215r. I. Lipót Szellébit ajánlja helytartónak, Bécs 1684. november 24. Uo., fol. 211r.

²¹¹ Szellébi megerősítése lásd APF SOCG vol. 492, fol. 215r.

²¹² A Kongregáció adatokat kért a bécsi nunciustól (1688. január 12.), majd Kada kapcsán ismételtén írt (1688. május 4.). APF Lettere, vol. 77, fol. 2v–3r és 27–28r.

és Lipót megígérte a fejedelemnek, hogy semmit sem változtat a politikai és vallási téren, csakis apostoli helytartó kinevezését kérték.²¹³

Mindezen eseményekkel párhuzamosan Kada maga is lépéseket tett bullái érdekében. Járt Bécsben a nunciusról, levelezésben volt Jáni (Jany) Ferenc apáttal, a prímás és a magyar püspökök római ügyvivőjével, későbbi szerémi, majd csanádi püspökkel,²¹⁴ de mind a két oldalról azt a választ kapta, hogy az erdélyi püspökség betöltése egyedül a pápa joga, abba nincsen beleszólása a főkegyúrnak. Mindamellett állandóan érintkezett híveivel.²¹⁵

* * *

Ezekben az években döntő jelentőségű események zajlanak le hazánkban: a Bécs ostrománál szenvedett vereség megroppantja a török erejét Magyarországon és a nyolcvanas évek közepén az ország nagy része felszabadul a másfél száz éves pogány járom alól. A felszabadító háborúknak ugyancsak döntő hatásuk van az erdélyi fejedelemség sorsára is, meghal I. Apafi Mihály, és Erdély érett gyümölcsként hull a császár és magyar király ölébe. Igaz azonban, hogy a – jelentősége okán alább még többször említésre kerülő – Lipót-féle oklevél (*Diploma Leopoldinum*) a vallási helyzetre is kiterjeszti a tényleges törvényes állapotok megmervítését, ám az uralkodó beavatkozása érezhető a vallásügyek terén is.

A nyolcvanas évek végén két személy körül csúcsosodik ki az erdélyi püspökség kérdése: Kada István választott erdélyi püspök és Felice Bernabei minorita misszionárius személye körül. Szobellébi ekkorra véglegesen háttérbe szorul. Mivel a háborús viszonyok miatt nem fordulhatott a bécsi nunciushoz, Pallavicini lengyel nunciustól kért missziós felhatalmazásokat, amelyeket állítása szerint elődei megkaptak a Szentszéktől. A nuncius kész volt ugyan megadni a felhatalmazásokat azzal a feltétellel, ha másolatban felmutatja elődjei hasonló kiváltságait, és ha a Propaganda Kongregáció beleegyezését adja. Szobellébi azonban aligha tudott eleget tenni a nuncius kikötésének, hiszen legfeljebb Damokos kapott felhatalmazásokat, de nem mint általános helytartó, hanem mint missziófőnök, majd apostoli helytartó és püspök. A Kongregáció a kérés teljesítésétől elzárkózott, nehogy ezzel elismerje megválasztását.²¹⁶

A már többször előkerült Kada István pásztoi születésű volt, aki előbb a nyitrai, majd az esztergomi káptalan tagja lett, s 1664-ben kapta meg a királytól a pásztoi javadalmas apátságot, végül pedig 1685. április 15-én mint esztergomi éneklőkanonok az erdélyi püspökséget is.²¹⁷ Vele kapcsolatban újult erővel törtek felszínre az

²¹³ Nagy Mózes a rossz helyzetről: APF SOCG vol. 503, fol. 106r és 109v (*sommario*).

²¹⁴ Vö. TUSOR PÉTER, *A magyar püspökök első római ágensei*, Vigilia 67 (2002) 338–342.

²¹⁵ APF SOCG vol. 500, fol. 60r és 58–59v (Pallavicini lengyel nuncius levele, augusztus 20.).

²¹⁶ APF Acta, vol. 58, fol. 137–16r és 127v–131v.

²¹⁷ Kinevezése: TEMESVÁRY, *Erdély választott püspökei*, II, 108–109. Személyére: KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 291; TEMESVÁRY, *i.m.*, II, 52–57.

erdélyi egyházmegye betöltése körül máskor is, főképpen húsz évvel előbb Szentthamásy esetében felmerült viták. A Magyar Kancellária a következő három érvvel szállt síkra a királyi jogok érdekében: az erdélyi püspökség Szent István alapítása, a kalocsai érseki tartomány szuffragáneus püspöksége, végül állandóan szerepel a magyar egyházmegyéek sorában.

Mivel azonban a Kongregációt elsősorban egy felszentelt püspökről való gondoskodás kérdése foglalkoztatta, most is hajlott a megegyezéssel való megoldásra, amely éppen a császár környezetéből indult ki. Kedvelt egyén volt tudniillik a bécsi udvarban Felice Bernabei olasz konventuális minorita. Hittudományi képzettségére vall, hogy Rómában a *Sant'Officio* szaktudósaként működött, rendjében előkelő állásokat töltött be, mint egyházi szónok közismertségnek örvendett, nagyra becsülte őt Lotharingiai Károly herceg is, a török háborúk nagy hadvezére, 1679-ben pedig Eleonóra császárné udvari teológusa lett. A szerzetes, aki személyesen kérte az erdélyi apostoli helytartói megbízást, úgy vélekedett, hogy a háta mögött álló tekintélyek igénybevételével sikerül legyőznie minden akadályt, amely a fejedelemségbe való bevonulása elé tornyosulhat. Lipót annyira megkedvelte a szerzetest, hogy eltekintett Kada ügyétől és Pio bíboroson keresztül, majd közvetlenül is kérte a Szentszékét, hogy nevezze ki őt apostoli helytartónak valamely missziós püspöki címmel. Az erdélyi katolikusok is megelégedtek volna egy apostoli vikáriussal. Bernabei ügyét nagyban előmozdította a Konzisztoriális Kongregáció végzése, amely úgy vélte, hogy az idő egyelőre még mindig nem kedvez a püspöki szék végleges betöltésének, és ezért helytartó kinevezését javasolta. Bernabeit még a lengyel királyné is pártfogolta.²¹⁸

Az események eme alakulásába döntő hatással szolgált XI. Ince, aki az államtitkárságon keresztül utasította a Propaganda Kongregációt, hogy olyan személyt válasszon apostoli helytartónak, aki a császárnak is kedves, meg az erdélyi nép nyelvét is beszéli.²¹⁹ Kollonich Lipót bíboros, akinek nagy befolyása volt a Szent-széknel, és a Kongregáció beosztott tagja volt, ismételten sürgette, hogy Kada, ha már nem a királyi kinevezés címén, legalább közvetlen pápai kinevezés alapján mint helytartó kapjon püspökséget, mert megfelel a pápa által felállított feltételeknek. Kiemelte hosszú éveken át kifejtett lelkipásztori buzgóságát. A katolikus ügy érdekében hozott áldozatosságáról tanúskodott az a tény, hogy a pásztói Szűz Mária apátság és az esztergomi kanonokság jövedelméből, továbbá családi vagyonából papokat tartott el. Ezeknek az anyagi forrásoknak a birtokában nélkülözheti az erdélyi püspökség javait, amelyeket a protestánsok elkoboztak, sőt idővel megpróbálhatja, hogy visszaszerezze vagy visszaváltsa azokat – hangoztatta.²²⁰

²¹⁸ Okiratok Bernabeiről: APF SOCG vol. 500, fol. 58–67, 61 és 62r (Buonvisi ajánlja Bernabeit, Bécs, 1687. július 13.). Ügyéhez még: SOCG vol. 503, fol. 106–109, 111–112, 311–312 (a király kérése) és vol. 503, fol. 419–440, például 435–436 (Eleonóra támogatólevele, 1688. május 12. és Buonvisi levele, 1688. június 13.).

²¹⁹ APF SOCG vol. 503, fol. 111r–112v.

²²⁰ APF SOCG vol. 503, fol. 427r és 440v; Acta, vol. 59, fol. 33r–34r; fol. 114v–115r; 151r–154r.

Mivel Bernabei nem tudott magyarul, többé nem jöhetett szóba, és az uralkodó is elejtette, bár mégsem hagyta el őt teljesen, hanem mint oláhországi apostoli helytartónak elenyészett püspöki címet kért számára a pápától, hogy megjutalmazza szolgálataiért. A császár abból a feltevésből indult ki, hogy az olasz és az oláh nyelv hasonlít egymáshoz. Antonio Stephani (Antonius Stephanov) nikápolyi missziós püspök, ferences azt állította, hogy az új vikárius könnyen elsajátíthatja az oláh nyelvet, de hasonlóképpen nyilatkozott Antidius Junod (Dunod) burgund pap, aki megfordult Cantacuzeno udvarában, valamint Csáky László a császári sereg magyar gyalogostábornoka, továbbá Bernabei rendtársa, Vito Piluzzi marciánopolisi érsek, a moldvai missziók apostoli helytartója, aki azzal kérkedett, hogy kátét írt oláh nyelven.²²¹ Ezek után az uralkodó újabb sürgetésére a Propaganda 1689. június 27-én mind a két ügyben véglegesen döntött: Kadát kinevezte erdélyi, Bernabeit pedig oláhországi apostoli helytartóvá, és megbízta a titkárt, Odoardo Cybo seleuciai érseket, hogy kérjen számukra püspöki címet a pápától.²²² Az előadó Ottoboni portói püspök-bíboros volt, akit még annak az évnek októberében VIII. Sándor néven pápává választottak. Az új pápa október 27-én, kevéssel a választással kapcsolatos ünnepségek lezajlása után, elfogadta a Kongregáció határozatát, és november 5-én kelt brévéjében Kadát augusztopolisi, Bernabeit pedig prisreni püspökké nevezte ki. Kada megtarthatta kanonokságát és apátságát, hogy püspöki méltóságának megfelelő életmódot biztosíthasson magának. Kadát valószínűleg Kollonich szentelte püspökké Bécsben 1690. február 2-án Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén, de Erdélybe ő sem jutott el.

Említettük már, hogy ezek az évek bővelkedtek fontos, a kis ország életét döntően befolyásoló eseményekben. 1690. április 15-én meghalt Apafi, I. Lipót király pedig hamarosan, október 16-án kiadta az Erdély helyzetét meghatározó híres Diplomát. Mintegy válaszul Thököly Imre a török utasítására 1691 nyarán betört a tartományba. Sok székely család Moldvába menekült előle, ahol kevéssel előbb a tatárok pusztítottak el mindent. Szinte állandóan hullámzott a két ország lakossága: ha a tatár betört Moldvába, a lakosság, elsősorban a magyar családok, Erdélybe menekültek, ha pedig Erdély vált hadszínterré vagy pogány pusztítás színhelyévé, az erdélyiek áramlottak keletre. Ilyenkor éhség és nyomor lett a kifosztott lakosság osztályrésze.

Wolf András moldvai apostoli misszionárius, a Propaganda házi kollégiumának, a *Collegium Urbanum*nak növendéke jelentette, hogy egy „rubio” (három hektoliter) gabona ára 28 császári forintra szökkent fel.²²³ Egy másik apostoli misszionárius, a már többször szerepelt egykori urbanista Berkucze kotnári plébános is Csíkszékbe menekült híveivel együtt, és ott maradt pár évig. A csíkiek nagyon megszerették a buzgó plébánost, és 1691. június 9-én Szebellébi „az

²²¹ APF SOCG vol. 504, fol. 58r–71r; 59v; uo., fol. 60r (a Kongregáció 1689. július 27-ei döntése, hogy Kada Erdélybe, Bernabei Oláhországba kerül); uo., fol. 69 (Buonvisi levele 1689. május 29.); uo., vol. 507, fol. 197 és 201 (Csáky László, 1689. június 4. – Bernabei 1690. április 23-án vette prisreni püspöki kinevezését).

²²² Lásd az előző jegyzetet. – Kada megerősítésére: APF Letttere vol. 78, fol. 172v–173r. – Bernabeiről még: TOCANEL, *Laboriosa organizzazione delle Missioni*, 253.

²²³ APF SOCG vol. 512, fol. 397r és 408; további bizonyítványok: uo., fol. 203–205.

erdélyi katolikusok méltatlan helytartója” pecsétetes levélben tanúskodott a visszatérő pap példás viselkedéséről. Hasonló bizonyítványt állított ki 1691. június 12-én szentimrei udvarházában sepsiszentiványi Henter Ferenc székely nemes, a csíki szék esküdt ülnöke, az erdélyi hadiadók főkezelője és sok más egyházi és világi előkelőség.²²⁴

A katolikusok, miután látták, hogy a *Diploma Leopoldinum* semmi tágítást nem biztosít számukra a régi törvényes korlátozásokon, a bécsi udvarban hivatalos tárgyalásokba fogtak az erdélyi protestánsok képviselőivel, hogy néhány alapvető kérdésben kiszélesítsék szabadságukat. Első követelésük az volt, hogy az országban székelő püspökük legyen, azután visszaköveteltek bizonyos régi katolikus templomokat, végül azt kívánták, hogy szabadon alkalmazzanak paptanárokat, elsősorban jezsuitákat. Az első igényüket a protestánsok ridegen elvetették, erre a bécsi udvar vikárius odahelyezésével kívánt segíteni a helyben lakó püspök távollétéből származó lelki hátrányokon. A püspökké szentelt helytartó nem kapott volna, mint általában a magyar püspökök abban az időben, királyi tanácsosi címet, főispánságot vagy egyéb közügyi megbízásokat, és nem szerepelt volna az erdélyi katolikuság hivatalos vezéréként, illetőleg a papság fejeként az országgyűléseken. A második kérdésben az udvar halogatással kívánta megkerülni az ellenzék elutasító magatartását: megvárta, míg a török háborúk befejeződnek, és a császár véglegesen biztosítja magának területi hódításait. A harmadik kérdésben voltaképpen csak a jezsuiták nagyobb betelepítéséről volt szó, mert a protestánsok nem emeltek keményebb ellenállást más szerzetbeliek ellen. Ugyanabban az időben folytak tárgyalások az udvarban a katolikus Egyház egységébe visszatérő oláh szakadár papságnak a latin szertartású papsággal való jogi egyenrangúsításáról is.

A bécsi udvar igyekezete, hogy Kadát vikáriusi minőségben bevezesse Erdélybe, végül nem sikerült. Még messze volt az idő ahhoz, hogy az erdélyi katolicizmus visszakapja a többi felekezettel való egyenrangúságát. Kada Nagyszombatban maradt, 1691-ben az érsek-prímás segédpüspöke lett, de alig négy év múlva, 1695. szeptember 25-én hetvenöt éves korában befejezte földi pályafutását.

Felice Bernabeit ugyancsak Kollonich szentelte püspökké Bécsben 1690. április 16-án, a húsvét utáni harmadik, *Jubilate* vasárnapon. Az eseményen Lipót császár is megjelent. Noha Bernabei székesfehérvári prépost is volt, a nuncius évi tartásdíjat, útiköltséget és püspöki felszerelést kért számára a Kongregációtól. Megjegyezte, hogy messze nincs oly kedvező anyagi viszonyok között, mint az erdélyi vikárius. A bécsi udvarban egyébként azt remélték, hogy Kada helyett bejuthat Erdélybe, ahol Lotharingiai Károly herceg, a császári seregek vezére megszerzi számára az engedélyt Apafi fejedelemnél, akinek halálhíre ekkor még nem jutott el a császárvárosba. A Propaganda kardinálisai azonban, miután moldvai jelentésekből értesültek a Kárpátokon túl fekvő országok háború szántotta helyzetéről, sürgetőleg felszólították a püspököt, hogy foglalja el helyét. Még ezt megelőzően 200 scudo segélyt utaltak ki számára.

²²⁴ APF SOCG vol. 513, fol. 201r és 202r.

Az új püspök kinevezésében ugyanakkor jogsérelmet látott Knezervics István szófiai missziós érsek, bolgár obszerváns ferences, akit az olasz Doria császári tiszt tájékoztatót a kinevezéséről. Az érsek tudniillik, mint elődje is, korábban megbízást kapott a Kongregációtól, hogy az országban elszórtan élő katolikusokat látogassa, bérálja. Mindenesetre felesleges érzékenység volt ez az egyébként már hetvenéves főpap részéről, hiszen Bernabei éveken át nem mozdult Bécsből, és hivatkozva a balkáni török háborúkra és állandó betegeskedésére sohasem látta sem püspökségét, Prizrent, sem missziós területét, Oláhországot. Már 1695-ben foglalkoztak azzal a tervvel, hogy leváltják, de Kollonich, valószínűleg az udvar kívánására, halasztást kért a Propagandától.

Az oláhországi kevés katolikus lelkigondozásának irányítása ekképpen a szófiai érsekre és Piluzzi moldvai apostoli helytartóra hárult. A bolgár és oláhországi katolikusok nagy apostola volt a század fordulóján Mattejanics Illés bolgár obszerváns ferences, továbbá Angelo Gabriele Gautieri di Nizza minorita, akit ismételten főpásztornak ajánlottak azzal az ígérettel, hogy maga Lipót császár hajlandó eltartásáról gondoskodni. A császár még Bernabei életének végén, 1702-ben, majd a következő év tavaszán Bécsben bekövetkezett halála után megkísérelte, hogy megszerezze Gautieri számára az utódlást, aki hazánkban talán ismertebb Tüzes Gábor néven.²²⁵ Ajánlásában az uralkodó kiemelte jelöltje katonai érdemeit, amelyeket a felszabadító háborúkban szerzett, de már XI. Ince pápa, a felszabadítás lelke, kifogásolta, hogy a szerzetes talán papi jellegével össze nem férő módon vett részt a hadjáratban, ami által esetleg kánoni szabálytalanságba esett, emberölés vagy más hasonló erőszakos cselekedet által.²²⁶ Később tisztázódott a szerepe: csupán mérnöki tanácsadásra és utasításokra szorítkozott, és távol állott minden vérontástól. Így azután a császár sürgetésére a Propaganda 1704. december 16-án az egyházmegyéjéből kiutasított Illyés András erdélyi püspök távollétének időtartamára Erdély apostoli helytartójává nevezte ki. A pápa, XI. Kelemen a következő év, 1705. január 26-án jóváhagyta a bíborosok határozatát, s miután a császár évi 2000 forint jövedelem lekötésével gondoskodott méltóságának megfelelő eltartásáról, a március 2-ai konzisztórium ülésben kinevezte a régi Cardicum címére.²²⁷ Mivel a Rákóczi-féle szabadságharcban a felszenteléshez szükséges három püspököt nem tudta megszerezni, Róma háromhavi halasztást adott a jelöltnek a püspöki rendfokozat felvételéhez.

A magyarok azonban útját állották Gautierinek, hogy bejusson Erdélybe: kifogásolták, hogy nem a magyar király kinevezése alapján és nem az erdélyi címre

²²⁵ NÉMETHY LAJOS, *Adalékok Tüzes Gábor életéhez*, Századok 16 (1882) 415–420; THALY KÁLMÁN, *Tüzes Gábor valódi neve*, Századok 16 (1882) 852–853. Magyarország kormányzásáról készített tervezete kiadva: *Il Governo dell'Ungheria. L'anno 1701*, TT 1900, 219–263.

²²⁶ Gautieri kinevezése Bernabei utódának (1701), az irat szerint Bernabeit már 1695. július 11-én fel akarták menteni. APF SOCG vol. 541, fol. 281 és 284. Guatieri érdekében szokás szerint Lamberg gróf, császári követ is fellépett. SOCG vol. 549, fol. 358–359.

²²⁷ APF SOCG vol. 552, fol. 95r–96v (erdélyi vikáriusi kinevezéséről, referálva 1705. július 13-án).

szentelték fel, hanem mint apostoli helytartót egy elenyészett idegen püspökség címére. Sem Kollonich, sem utóda, Keresztély Ágost esztergomi érsek nem volt képes elhárítani a helytartó elé tornyosuló akadályt. A Kongregáció hiába hivatkozott Damokos és Kada eseteire, amikor mind a két püspök ugyancsak idegen címen és helytartói méltósággal lettek Erdély főpásztorai. Nincs nyoma, hogy Gautieri pártfogóinak védelme alatt bejutott volna egyházmegyéjébe. Sem Kollonich, sem utóda nem merte felszentelni. Marco Antonio Santini bécsi internuncius 1709. június 25-én jelentette a helytartó halálának hírért, és figyelmeztette a Kongregációt, hogy tartózkodjék az utód kinevezésétől, mert az sem tudna Erdély ősi magyar földjére lépni, legfeljebb csak a Magyar Kancellária szemrehányásait váltaná ki.²²⁸

2. AZ ERDÉLYI PÜSPÖKSÉG VISSZAÁLLÍTÁSA

Damokos Kázmér apostoli helytartó, címzetes püspök halála után az erdélyi katolicizmus egyetemes kormányzása mintegy három évtizeden át Szbellébi Bertalan általános helytartó kezében összpontosult. Noha a Státusba tömörült papság és világiak, majd Apor és Lipót császár is sürgette pápai kinevezését, láthattuk, Szbellébi nem jutott el a püspökségre. Átmeneti válságos időkben ugyanakkor éberséggel és bölcs mérséklettel töltötte be nagy felelősséggel járó munkakörét. Jó viszonyt tartott fenn a csíki ferencesekkel, akik kezdettől fogva melléálltak a Kájoni kinevezésével támadt vitában. Ezért elősegítette a könyvsajtó felállítására irányuló törekvéseiket, és ellene fordult a moldvai misszióból észrevétlenül beszívargó olasz minoritáknak, akik egyik-másik főúr kastélyában miséző udvari papként helyezkedtek el. Később azonban, amidőn látta az olasz szerzetesek nélkülözhetetlen munkáját az esztelneki papnevelőben, őket is pártfogásába vette. Körültekintő éberséggel őrködött a katolikus érdekek felett abban az átmeneti időben, amikor Erdély visszatért a Szent Korona fennhatósága alá. Emlékezhetünk, Szbellébi 1687 nyarán azzal a kéréssel fordult a lengyelországi nunciushoz, Pallavicini bíborshoz, hogy adja meg neki is azokat a feloldozási felhatalmazásokat, amelyeket elődei élveztek. A nuncius azzal a feltétellel volt hajlandó kérését teljesíteni, ha felmutatja az elődöknek adott felhatalmazások okiratait, s a Kongregáció is hozzájárul, mint az örmény Verzár (Virzirescu) esetében. Ajánlólevéllel látta el régi ismerősünket, Berkucz János moldvai apostoli misszionáriust, az *Urbanum* növendékét, akit a háborúk vihara kiűzött Moldvából, híveit pedig szétszórta, elsősorban Erdélyben. A nyáj nélkül maradt öreg páztor, különféle működési bizonyítványokkal felszerelten megjelent Rómában, és a Kongregációtól anyagi támogatást kért, mint mondotta, először életében. A Kongregáció 1692 szeptemberében 50 scudo egyszeri segéllyel enyhítette a száműzött misszionárius sorsát.

²²⁸ Gautieri római megerősítésére vonatkozó iratok találhatóak a bécsi nunciatura levéltárában is. VANYÓ TIHAMÉR, *A bécsi pápai követtség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786* (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris), Budapest 1986, 178.

Mivel, mint ahogy említettük, az 1690-ben kiállított *Diploma Leopoldinum* a vallási ügyeket is a korábbi helyzetben rögzítette, az erdélyi katolikusok újra a császár-királyhoz, a prímáshoz és Illyés András nagyszzebeni préposthoz, majd erdélyi püspökhöz folyamodtak, hogy külön tárgyalások által megszerezzék a katolikus vallás számára is azt a szabadságot, amelyet a törvények a többi vallásnak még a 16. században biztosítottak.

Az idő azonban még nem érett meg arra, hogy a többség makacs ellenállását akár meggyőzéssel, akár hatalmi intézkedéssel meg lehessen törni. A püspökség visszaállítása és a jezsuiták Erdélyben való terjeszkedése volt az a két ügy, amely ellen a protestáns felekezetek továbbra is egységes ellenállást tanúsítottak. A fogarasi országgyűlésen a protestánsok kijelentették, hogy a hagyományos vikáriusi tisztséget megtűrik, de a püspök megtelepedéséhez nem járulnak hozzá. Ebben a túlfűtött légkörben csak kudarccal végződhetett Illyés András erdélyi püspök letelepedési kísérlete.

Illyés András Csíkszentgyörgyön született 1640 körül köznemes katolikus székely szülőktől. Testvére volt Illyés István esztergomi kanonok, szendrői püspök, az esztergomi érsek általános helytartója. Mind a ketten mindvégig a jezsuiták neveltjei voltak. András Székelyudvarhelyen kezdte tanulmányait, ahol az atyáknak plébániájuk volt. Ott tanuló társa volt Kálnoky Sámuel, aki később Háromszék főbírája és Erdély alkancellárja lett. Kolozsvárt, majd Kassán folytatta tanulmányait. Itt végezte a *humaniorát*, és társa volt Henter Benedek, aki később az Erdélyi Udvari Kancellária tanácsosaként működött. Körülbelül húszéves lehetett, amikor a nagyszombati egyetemre került a bölcselőre. Nagy jelentőségű volt tudományos kiképzésére nézve a római kollégiumban töltött öt év, amikor metafizikával és hit-tudománnyal foglalkozott kiváló eredménnyel, noha, régi magyar szokás szerint, nem szerzett doktori fokozatot.

Már ifjú korában kitűnt mély jámborságával, szorgalmával, tiszta erkölcsével. Később is mély lelkeségű férfiúnak ismerték. Ebből a lelkeségből táplálkozott az a terjedelmes és értékes vallásos irodalom, amelyet nyomtatásban hátrahagyott. Rómából hazatérőben magával hozta Szelepchényi György prímás számára az érseki palliumot. A *Germanicum*ban Jaklin Balázs és Mattyasovszky László nyitrai püspökök voltak méltó tanulótársai. Évtizedeken át pozsonyi, majd esztergomi kanonok, közben ismételt plébániát vállalt, hogy a katolikus vallást megszilárdítsa, vagy bevezesse egy-egy kisalföldi községben. Két évvel püspöksége előtt két közösséget térített meg lelkipásztori buzgalmával és szónoklataival. Egy ideig a Lósy Imre érsek által alapított pozsonyi papnevelő, az *Emericanum* kormányzója és a pozsonyi káptalan kanonokja volt.²²⁹

Lipót király 1690-ben mint erdélyi származású férfiút nagyszzebeni préposttá nevezte ki, hat év múlva pedig neki adományozta az erdélyi püspökséget. Ekkor

---

²²⁹ Személyére lásd VERESS, *A római Collegium Germanicum et Hungaricum*, 60–61; illetve még KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 314–317.

körülbelül ötvenhat éves volt, és mintegy harminc év óta felszentelt pap. A király emellett a javadalmas pilisi apátság birtokosává tette, majd néhány hónap múlva az esztergom-szentistváni prépostságot is neki juttatta.

Ügye szokás szerint a király felterjesztésével felkerült a Szentszékhez. A jelölt külön kérvényben (*memoriale*) ismertette az erdélyi püspökség betöltésének történetét a középkor végén, majd a Báthoryak korában, hivatkozott a többi magyar püspöki szék betöltésének módjára, végül kitért az erdélyi és főképpen a székely katolicizmus helyzetére, amely székelő püspököt sürgetett. A felterjesztés a *Camera Apostolica* nyomdájában könyv alakban is megjelent.²³⁰ A következő években a Kongregáció megkísérelte, hogy címzetes püspököt küldjön Erdélybe, akit a politikai helyzet is megtűr. Ugyanakkor szőnyegen volt a moldvai apostoli helytartóság és a szófiai érsekség betöltésének ügye is. A Kongregáció a bécsi nunciaturán keresztül megkérdezte Kollonich Lipót prímást, aki határozottan azt válaszolta, hogy csak magyar ember mehet Erdélybe. Ezzel a prímás kiállott a magyar érdekek és a püspökkinevező jog mellett, és kiestek azok az idegen misszionáriusok, akik – mint az eszterneki papnevelőben működő Poeti – számításba jöttek. Kollonichnak döntő szava volt a másik két főpapi méltóság betöltésénél is, és általában nem történt a Balkánon semmi, amiben az ő véleményét ki ne kérte volna Róma. Végül 1697. január 14-én a pápa a konzisztóriumban hozzájárult a királyi jelölés elfogadásához, és a kinevező bullában megengedte Illyésnek, hogy addig, míg a protestánsok kezén elenyészett eredeti püspöki javadalmát vissza nem szerzi, kisebb javadalmait megtartsa. A Kongregáció 1697. március 11-én feloldozási felhatalmazásokat engedélyezett az új püspöknek, majd az engedélyt 1704-ben megújította.

A kinevezéssel kapcsolatban lefolytatott tanúkihallgatás szerint Gyulafehérvár teljesen romokban hever mintegy 200 lakóházzal és 500 lélekkel, amelyekből alig 100 katolikus. Néhány év óta, amióta lerázta a török igáját, a császár mint magyar király fennhatósága alatt áll. Részben romos, Szent Mihályról nevezett székesegyháza a kálvinisták birtokában van. A püspökség a kalocsai érseki tartomány része. A török befolyás idején szünetelt a püspökség és a káptalan működése, javadalmaik a protestánsok kezén voltak. A jezsuiták világi papoknak öltözve plébániát vezettek a városban. A templomban volt keresztelőkút. A püspöki székházban a fejedelem lakott, majd pedig a vegyes összetételű kormányzék működött benne. A püspökség régi jövedelmét 1500 forintra értékelték az Apostoli Kamarában (*fructus in Libris Camerae*). Illyés idejében a javadalom még idegen kézen volt, a császár a szebeni prépostsággal, továbbá a pilisi apátsággal, Kollonich pedig az esztergomi érsekséget illető erdélyi sójövedelemmel gondoskodott a püspök eltartásáról. Végül tollba mondta a tanú, hogy a katolikusok Székelyföldön laknak nagy összefüggő tömbben, ott három ferences rendház is van. Megemlíti, hogy a gyulafehérvári jezsuiták egy kis papnevelőt tartanak kevés növendékkel. Az eszterneki vagy kantai papnevelőt nem említi.²³¹

²³⁰ FRAKNÓI, *Oklevéltár*, 286–292. FRAKNÓI a nyomtatott kiadásra is hivatkozik: „*Brevis elucidatio historico-chronologica de Transylvania et in eodem fundato episcopatu Albae Juliae*” (uo., 291).

²³¹ Illyés András püspöki pere: ASV Archivio Concistoriale, Processus Canonici, vol. 91, fol. 468r–479v (vö. GALLA, *A püspökjelöltek...*, 175). A kihallgatott tanúk: Sennyey László jezsuita atya, Ghillányi György báró, Kálnoky Sámuel háromszéki főbíró, Henter Benedek, az Erdélyi Kancellária tanácsosa voltak. (A fogalmazvány: ASV Arch. Nunz. Vienna, Processi dei Vescovi e degli Abbati, n. 275.)

Illyés püspök, miután megszerezte a *Sant'Officio* felhatalmazásait, 1697 tavaszán Kolozsvárra érkezett, hogy elfoglalja püspökségét, amely 1600 óta, amikor Naprághyt kinevezték, nem látott főpásztort. Alighogy megpihent, a kormányzat a protestáns közvélemény nyomására és a *Diploma Leopoldium*ra hivatkozva kiutasította őt Erdélyből. A buzgó és mély lelkeségű férfiú nem nyugodott bele az erőszak teremtette helyzetbe, hanem a bécsi udvar és a magyar hatóságok segítségével 1703-ban újra belépett egyházmegyéjébe. Ünnepelesen bevonult Kolozsvárra, majd az alvinci várba költözött, amelyet ideiglenes tartózkodási helyül jelöltek ki számára. Még abban az évben megerősítette Peicsics Krizosztom bolgár papot az alvinci plébánia birtokában.²³² De eme második erdélyi tartózkodása sem volt végleges, 1704 őszén ismét el kellett hagynia egyházmegyéjét. Illyés 1708-ban már Nagyszombatból értesítette a Kongregációt a csiki iskola nagyszerű haladásáról és azt ajánlotta a bíborosoknak, hogy emeljék fel az évi 30 scudo támogatást, mert már négy mester tanít a kolostori iskolában. A Kongregáció, amely a közelmúltban már kiutalt 30 scudo rendkívüli segílyt, új 30 scudóval támogatta a nagy arányokban fejlődő intézményt. A püspök 1712 folyamán Nagyszombatban halt meg. Végrendeletében 7000 forintot hagyott a nagyszombati és olmützi kollégiumokban tanuló erdélyi kispapok megsegítésére. Távollétében előbb Szebellébi, majd Antalffi János csík-szentgyörgyi plébános kormányozta az elárvult egyházmegyéjét.²³³

Az erdélyi katolikusok nem nyugodtak bele a püspök erőszakos eltávolításának tényébe, és a primás, Keresztély Ágost bíboros segítségével igyekeztek hatni a bécsi udvarra. Azzal vádolták az erdélyi kormányt, hogy tudatosan elhanyagolja az uralkodó rendelkezéseinek végrehajtását, aminek ellenszereként azt ajánlották, hogy az uralkodó bízza meg inkább Rabutin tábornokot. Legfőbbképpen pedig sürgették az erdélyi püspök bevonulását, hogy az újonnan megtérteket megvédje a nem katolikus hatóságokkal és közvéleménnyel szemben, a régi híveket pedig tartsa meg az ősi hitben.

Illyés András halála után az erdélyi katolikusok hivatalos szerve, a Státus kívánságára és Keresztély Ágost bíboros érsek-primás közbenjárására III. Károly király Mártonffy Györgyöt nevezte ki erdélyi püspökké, és hogy tekintélyét növelje, bárói rangra emelte őt. Az új püspök Csíkkarcfalván született katolikus szülőktől. Kolozsvárt, Nagyszombatban és a *Pazmaneumban* végezte tanulmányait a jezsuiták vezetése mellett. Bécsben bölcséleti doktori fokozatot szerzett, de a hittudományi doktorátus megszerzéséhez nem volt ideje, mert paphiány miatt a lelkipásztor-

²³² A balkáni háborúk idején bolgár néptöredékek erdélyi és délmagyarországi területekre menekültek a török zsarolása és kegyetlenkedése elől. Kollonich elősegítette letelepedésüket, hogy visszahozza őket a katolikus Egyház kebelébe. Egy ilyen népcsoport Alvincen kapott otthont, ahol Peicsics a Propaganda Kongregáció neveltje gondozta a lelkeket mint plébános. Peicsics azonban nem maradhatott plébániáján, mert a Rákóczi-féle szabadságharc elűzte őt és a plébános Campolongón át az Örök Városba menekült.

²³³ Illyés Antalffi Jánost 1709. február 22-én nevezte ki általános helynökévé. VESZELY, *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*, 365–366.

kodás mezejére hívta őt főpásztora. Vásárúton, Felsőszeliben, illetve Szencen nagy eredménnyel töltötte be plébánosi hivatását, úgy, hogy még a protestánsok is megszerették. Sokat közülük visszavezetett az Egyházba. Mint pozsonyi kanonok bekapcsolódott az egyházkormányzati és politikai életbe is. Kiváló hittudós és egyházjogász hírében állott. Egy ideig az *Emericanum* tanulmányi felügyelője volt. Buzgóságaért, nyájasságáért és szónoki képességeiért a nagyszombati városi hatóság mint kegyúr a város plébánosává választotta. A királytól megkapta az aradi prépostságot, majd Keresztély Ágost prímás általános helytartója lett.

Püspöki kinevezésében erdélyi származása mellett döntő szerepe volt szónoki képességének, hitvitázó készségének és a kormányzati ügyekben való jártasságának. A király felterjesztésére az 1714. augusztus 20-án, Szent István király napján tartott konzisztórium hozzájárult Mártonffy kinevezéséhez. A kinevező bulla megengedte, hogy az új püspök életfogytiglan megtartsa az esztergom-szentistváni prépostság javadalmát és hat évre esztergomi kanonoki jövedelmét. A Propaganda Kongregáció 1715 májusában – miként ugyanekkor Csáky Imre kalocsai érsek és Erdődy Gábor egri püspök számára – feloldozási felhatalmazásokat engedélyezett neki, öt év múlva pedig az ő esetében is megújították felhatalmazásait.²³⁴ Mártonffy székfoglalását fontos királyi rendelkezések előzték meg és készítették elő: a király mint főkegyúr 1715-ben intézményesen rendezte a püspökség jövedelmét, és újra felállította a székesegyházi káptalant megfelelő javadalmazással, a püspököt Fehér vármegye örökös főispánjává nevezte ki, az Apostoli Szentszék pedig megengedte neki, hogy tisztségénél fogva büntetőjogi ügyekkel foglalkozzon (*licentia immiscendi se in criminalibus*).

A pápai bullával kapcsolatos *processus informativus* jegyzőkönyve a következő képet adja az egyházmegyéről Kozma Kelemen, az Erdélyi Udvari Kancellária esküdt jegyzőjének eskü alatt tett vallomása alapján: A püspöki székhely Gyulafehérvár helyett az alvinci várkastély, amelyet a király adott erre a célra még az elődnek. Illyés rendbehozatta az épületet, de a Rákóczy-féle szabadságharc romba döntötte. A falu lakatlan, újabban a régi anabaptisták helyébe bolgárokat telepítettek le, de így sem hoz jövedelmet a püspöknek. Az idegen kézen levő ősi javadalom helyett az uralkodó megfelelő anyagi forrásokról gondoskodott. Az egyházmegye nagyobb városi gócpontjai Nagyszeben, Brassó, Gyulafehérvár és Kolozsvár. Ez utóbbi helyen lakik aránylag a legtöbb katolikus. Csíkben vagy 20 plébánia, az egész egyházmegyében pedig mintegy 70 plébánia van. A katolikusok száma meghaladja a 30 000-et, és állandóan gyarapszik, miután a katolikus vallás, amelyet a protestáns időkben elnyomtak, szabad lélegzethez jutott. Papnevelő nincs, de néhai Apor István jelentős alapítványt tett a jezsuitáknál katolikus világi ifjak és világi papok nevelésére. Még Lipót császár bizonyos falvak tizedeit engedte át erre a célra, amelyeknek a kezelését a Státusra bízta. Maga Kozma Kelemen pedig feléleveníttette az Egyház jogát ahhoz az 1000 forinthez, amelyet még Báthory István adományozott iskolák segélyezésére a főesperesi egyházlátogatások díjaiból, a *catbedraticumból*.²³⁵

²³⁴ Személyére: FAZEKAS, *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói*, n. 790; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 323–324. – Bullája: ASV Index bullarum Clementis XI, Lib. XI, fol. 705 (vö. GALA, *A püspök-jelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei*, 167).

²³⁵ ASV Arch. Conclst., Proc., vol. 41. fol. 555r–568v. A kihallgatott tanúk: Létay István erdélyi pap, Jurkovich János, a Pázmáneum régense, Péterffy Ferenc Magyar Kancelláriai tanácsos, Kozma

Erdély belső politikai viszonyai már annyira megszilárdultak a király javára, hogy a püspök elfoglalhatta székét, és megkezdhette egyházmegyéjének újjászervezését. Egyik fő gondja volt a papnevelés ügyének rendezése. Még nem gondolhatott arra, hogy a Trentói Zsinat előírásának megfelelően egyházmegyei papnevelőt alapítson, megelégedett azzal, hogy a különféle magyar és külföldi szemináriumokban fennálló alapítványi helyeket rendszeresen igénybe vegye kispapjai számára. Láthattuk, főképpen a Propaganda Kongregáción keresztül igyekezett felújítani a bécsi és az olmützi pápai kollégiumokban biztosított alapítványi helyeket. Előmozdította a pálos missziók meggyökerezését és a rend megtelepedését, a pálosok mintájára befogadta a rabkiváltó trinitáriusokat, akik hamarosan részt vettek az erdélyi missziók visszahódító munkájában. Az ő idejében merült fel a visszatért oláh és bolgár szertartásuk joghatóságának kérdése az *Urbanumban* végzett Pataki és Peicsics misszionáriusokkal kapcsolatban. Az örmények apostola, Verzár-Virzirescu püspök halála után egyházlátogatást végzett az örmények között és megállapította, hogy a hamis híresztelésekkel szemben hitük tiszta katolikus. Ekkor az örményeknek négy papjuk és négy templomuk volt. Az egyik papot a püspök szentelte latin szertartással, véleménye szerint még két papra lett volna szükség. A püspöknek különös gondja volt az iskolahálózat kiépítésére, a jezsuiták és egyéb misszionáriusok széleskörű bevonására a térítő és lelkipásztori munkába, az egyházkormányzat megalapozására. Ebben az alapokat lerakó nehéz munkában mellette állott a Státus, az erdélyi katolikusságnak már a fejedelemség idején kijegecesedett közjogi szerve és az apostoli király tekintélye.²³⁶

3. AZ ERDÉLYI MISSZIÓK A FEJEDELEMSÉG ALKONYÁN ÉS A VISSZATÉRÉS ELSŐ ÉVTIZEDEIBEN A PÜSPÖKSÉG VISSZAÁLLÍTÁSÁIG

Amikor a Szentszék Damokost apostoli helytartóvá kinevezte és püspökké szenteltette (1668), az őrség régi szokásának megfelelően, Jegenyei Ferenc őri és missziófőnöki megbízatást kapott, azzal az utasítással, hogy a missziós munkába bevont szerzeteseket mutassa be a bécsi nunciának, és kérjen számukra apostoli jóváhagyást. Az érintkezési nehézségek és a távolságok miatt azonban ez a kitétel alig volt betartható, ezért a főnök azt kérte, hogy elégedjék meg a Kongregáció, ha felterjeszti a munkatársak nevét, míg a jóváhagyást Kázmér püspök is megadhatja. A Propaganda ezt az eljárást elfogadta. A következő években háromévenként azonos őre és missziófőnöke volt a missziónak, aki esetenként megkapta névre szóló kinevezését és a *Sant'Officiótól* felhatalmazásait. A Damokos halála utáni évtizedekben ugyancsak a háromévenként váltakozó örök irányították a missziós munkát,

Kelemen erdélyi kancelláriai jegyző, Oxendio Virzirescu aladai püspök, az erdélyi örmények apostola. Vö. GALLA, *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei*, 167.

²³⁶ Mártonffy törekvéseire lásd még APF SOCG vol. 600, fol. 535–536.

noha a kuruc villongások és az erdélyi püspökség betöltése körül hullámozó visz-lyok megakadályozták missziófőnöki kinevezésüket, s éveken át nem volt szerze-tes, akinek feloldozási felhatalmazásai lettek volna a Szentsektől.²³⁷

A század három utolsó évtizedében erőre kapott a csíksomlyói kolostori gimnázium, amely a fejedelemség nyugtalan belső élete folytán hullámozó vonalban működött ugyan, mégis állandóan gyarapodott, és mind a papképzés, mind a katolikus értelmiség kiképzése tekintetében alapvető fontosságú intézmény volt.²³⁸ Tudjuk már, a Kongregáció évi 30 scudo segéllyel támogatta az iskolát. A közlekedési viszonyok miatt gyakran éveken át nem juthattak rendeltetésük helyére a segélyek, de azután a császári hadak bevonulása és erdélyi hadműveletei megkönnyítették azok kézbesítését. A Propaganda előírásának megfelelően a csíki ór időről-időre ki-mutatást terjesztett fel a tanintézetről, a mesterekről és tanulókról.

Jegenyei őr és missziófőnök 1668. augusztus 26-ai jelentése szerint a zavarok miatt öt hónapon át szüneteltek az iskolai előadások és a tanulók szétszóródtak, szeptemberre azonban már 32 diák jelentkezett az új iskolaévre, és megfelelő mes-tert is szereztek.²³⁹ Addig a latin nyelvtan felső osztályát (*superior classis gram-maticae*) látta el a mester, de az új tanévben már a *syntaxis*ra tértek át, ami egy segéd-erő beállítását is jelentette. A mikházi iskola pénzhiány miatt egyelőre szünetelt. Szünetelt a kisvárdai iskola is, ez az intézmény azonban még Fulgenzio és társai tá-vozásával bezárta kapuját és nem működött többé.

A következő tanévben 77 tanuló két mester vezetése mellett folytatta gimnáziumi tanulmányait. A Kongregáció 1669 novemberében megbízta Pignatelli bécsi nunciust, hogy váltóban juttassa el Jegenyeihez az évi segélyt.²⁴⁰ Mivel Czeglédy kassai prédikátor elfogatása miatt a missziófőnök Bécsben és Pozsonyban járt, személyesen vette fel a nunciusnál a segélyt. 1671-ben Dulinszky Mátyás a mester és Pollereczky János, majd Valcsánszki Mátyás a bojtárja, a csíki iskola tanulóinak száma ekkor 112 főre emelkedett.²⁴¹

1670-ben már tíz szerzetes munkálkodott állandó jelleggel a missziókban, aki-ket Damokos erősített meg apostoli megbízatásukban.²⁴² Mindnyájan az őrség szí-ne-java, többnyire előkelő tisztségeket viselt férfiak, életük delelőjén: Újfalvi Al-bert, életének körülbelül negyvenedik évében, rendi hitszónok, erdélyi magyar, aki a következő évtizedekben őr és missziófőnök is volt; Dóczi Imre, alig huszonki-

²³⁷ APF Lettere, vol. 53, fol. 283r (Damokoshoz, 1668. november 23.) és fol. 286r (Jegenyeihez, 1668. november 23.).

²³⁸ A középiskolai oktatás kezdetét BOROS FORTUNÁT rendi történetíró 1667-re teszi. BOROS FORTU-NÁT, *Csíksomlyó, a kegybely*, Kolozsvár 1943, 117.

²³⁹ TÓTH, *Relationes missionariorum*, 369–374 (APF SOCG vol. 418, fol. 193); Lettere, vol. 47, s.f. (a válasz 1668. szeptember 29-ről).

²⁴⁰ Jegenyei levele, 1669. április 8. SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 340–345 (APF SOCG vol. 421, fol. 389r–391v). A Kongregáció levele a segélyről. Lettere, vol. 53, fol. 282v.

²⁴¹ Jegenyei levele, 1671. február 20. APF SOCG vol. 428, fol. 336v és 337r.

²⁴² Jegenyei levele, 1670. július 12.; és a megtérők listája, 1670. július 7. APF SOCG vol. 428, fol. 350.

lenc éves, hitszónok, erdélyi magyar, a későbbi években guardiánságot és egyéb hivatalokat töltött be az őrsgében; Vásárhelyi Bernardin, negyvenegy éves erdélyi magyar, gyóntató, hitszónok, Modesto őr mellett az egyik kormánysegéd, majd 1675-ben szárhegyi guardián és 1678-ban újra kormánytanácsos; Karczfalvi Bonaventúra, alig harmincnyelc évvel a vállán, erdélyi magyar, szintén gyóntató, szónok, tanácsos és különféle helyeken guardián; a már ismerős Taplóczi Görög István negyvenhárom éves erdélyi magyar, ugyancsak gyóntató és hitszónok, 1660-ban tanácsos, majd csíksomlyói guardián, bákói misszionárius és apostoli helytartó; a szintén negyvenhárom éves Kájoni János, gyóntató és hitszónok, oláh származású, de katolikus vallásban nevelt és elmagyarosodott zenei lángelme, aki tanácsosságot, guardiánságot viselt az őrsgében, végül a Kongregáció Damokos előterjesztésére kinevezte őt Erdély apostoli helytartójává a püspök halálának esetére; Menkovics Péter bosnyák szerzetes, életének negyvenhetedik évében, csak gyóntatásban segédkezett, ugyanígy honfitársa, a csupán egy évvel fiatalabb Bankovics Ferenc, akivel a bosnyák küzdelmek közt már találkoztunk (íme, hogy megbecsülte az erdélyi magyar őrsgé azokat a bosnyák testvéreket, akik beilleszkedtek a helyi keretbe); Sófalvi Tamás, ötvenkét éves erdélyi magyar, gyóntató és hitszónok, aki a bákói kolostor átvételének okmányán rendi megbízottként szerepelt, végül Jegenyei Ferenc őr és missziófőnök.

Jegenyei 1671 augusztusában jelentette, hogy a tíz misszionáriuson kívül még öt felszentelt papja, hét fogadalmas kispapja, valamint két újonca van az őrsgének, s hogy a missziós munka nagy lendülettel folytatódik, emellett kérte a csíki iskolamester számára kiutalt segélyt a bécsi vagy a velencei nunciuson keresztül.²⁴³ Őri tisztsége még 1672 júliusában lejárt, de a missziófőnöki felhatalmazásai egy évvel tovább tartottak. Ennek ellenére, hogy a két tisztség hagyományosan egybekapcsolódik, az utód számára is folyamodott főnöki kinevezésért és felhatalmazásokért. A Kongregáció áprilisi ülésében az új őr nevének felterjesztését kérte a lelépőtől, majd november 7-én Csíki Újfalvi Albert őrt missziófőnökké nevezte ki.²⁴⁴ Mivel a velencei nuncius csak a szófiai érseken keresztül tudta volna kézbesíteni a segélyeket Erdély felé, a magyar határ pedig bizonytalan volt a toborzó elégedetlenség és az utakat elárasztó rablók miatt, a Propaganda felszólította a ferences főelőljárót, hogy az erdélyiekkel egyetértően nevezzen ki egy megbízottat, aki felveszi a segélyeket és gondoskodik kézbesítésükről. Ezzel el akarta kerülni a támogatások késedelmes kézbesítésével beállott torlódásokat. Az őrváltás idején, 1672-ben mindössze csupán 60 tanulója volt a csíki iskolának. Köztük a katolikus ifjak mellett másvallásúak is fel-feltűnnek, főként reformátusok. A létszám hamarosan, egy év múltán 104-re szökött fel, amint az az 1673 tavaszán felterjesztett hivatalos kimutatásból kitetszik.²⁴⁵

²⁴³ APF SOCG vol. 434, fol. 428r, 432v.

²⁴⁴ APF Lettere, vol. 59, fol. 75.

²⁴⁵ SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 390–392 (APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 358–362).

Jellemző a királyságbeli-erdélyi viszonyokra, hogy Újfalvi őr csak 1675 márciusában értesült Modestótól arról, hogy a Kongregáció missziófőnökké nevezte ki, de a tulajdonképpeni kinevező okiratot még akkor sem vette kézhez, pedig még annak az évnek májusában lejárt őrségének három éve.²⁴⁶ Az erdélyi őrség támogatására előbb Erasmo di Gaeta, Benedetto da Roccamarina és Giovanni da Padova szerzeteseket jelölték ki, végül azonban Antonio dalla Fara és Vincenzo dall’Aquila testvéreket indították útnak a fejedelemségbe, akik közül az egyik jól értett a posztógyártáshoz, a másik pedig a festéshez. A két szerzetes azonban a magyar nyelv ismeretének hiányára és a Királyság és Erdély határán dülő csetepatékra, a kereskedelmi és személyforgalmat akadályozó felkelők garázdálkodásaira hivatkozva visszatért Olaszországba.²⁴⁷ Megokolásuk nem volt alaptalan, hiszen a bécsi nunciusról is felhalmozódtak az erdélyi misszionáriusoknak és Biale Olasz Ferenc somlyói kapitánynak szóló levelek és pénzsegélyek, mert a felkelők feltartóztatták az utasokat, és kifosztották a postát, a kereskedőkaravánokat. Pedig a csíki iskolamester, Balogh Ferenc 1680-ban 56 tanulóval foglalkozott, akik kevés kivétellel a székely nemesség fiai voltak, és a *principisták* és a *minores parvisták* csoportjaira oszlottak.²⁴⁸ Ugyanakkor Jegenyei Ferenc őr és rendi biztos is panaszkodott, hogy sürgetéseire nem kapott választ a Kongregációtól.

Kájoni János tisztnak letelte után 1678 májusában ismét Jegenyei Ferencet választották őrré a Miházán egybegyűlt szerzetesek, aki tekintettel a rossz közlekedési viszonyokra legalább négy év időtartamra kérte a missziós felhatalmazásokat és a missziófőnöki kinevezést. Mivel a Kongregáció előtt tisztázatlan volt a helyzet, amelyet a Damokos Kázmér mellé utódlási joggal kinevezett Kájoni János lemondása teremtett, a főnöki kinevezéstől eltekintett, és csak ahhoz járult hozzá, hogy az új őr missziós felhatalmazásokat kapjon a *Sant’Officiótól*, s azokat az arra alkalmas rendtársainak is átadhassa.²⁴⁹ Úgy látszik, hogy ez utóbbi intézkedés sem érte el Erdély határát az őrsegi hivatal időtartama alatt, mert 1681 augusztusában már az újra őrré választott Kájoni számára kért főnökséget és felhatalmazásokat Modesto atya, a rendi missziók kúriai ügyvivője, és azt hangoztatta, hogy Damokos halála után a szerzetesek között senkinek sem voltak felhatalmazásai.

A szerzetesek 1682 elején Rómába menesztették a fiatal és bátor Kálmándi Ferenc atyát, hogy az erdélyi katolicizmus és missziók helyzetéről tájékoztassa a bíborosokat, és különféle kegyeket szerezzen a missziók javára. A szerzetes átvágta magát a határon szervezkedő felkelőkön, s 1682 nyarán már az Örök Városban volt. Rózsafüzérek, szentérmek, képeket és egyéb Erdélyben be nem szerezhető kegytárgyakat kért, hogy azokat a hívek között kiosszák, mert nagyon vágyódtak

²⁴⁶ Újfalvai Albert, 1675. március 7., APF SOCG vol. 454, fol. 155.

²⁴⁷ Kálmándi Ferenc levele a generálishoz, 1672. július 31. APF SOCG vol. 485, fol. 47r: A Kongregáció Antonio dalla Fara és Vincenzo dall’Aquila visszatéréséről. Lettere, vol. 68, fol. 42r.

²⁴⁸ SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 393–394 (APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 162).

²⁴⁹ Jegenyei 1680. augusztusában (?) Alexius a Romát ajánlotta prefektusnak. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 176, 177.

hasonló szentelmények után. Igényelte továbbá az 1682-re esedékes 30 scudo iskolasegélyt, sőt hivatkozva arra, hogy a negyvenes létszámot meghaladó iskolában két mester működik, a másik mester számára is kért segélyt. Tekintettel a nagy paphiányra azt is kérte még, hogy Pacifik kiségitőtestvér megfelelő szellemi és lelki képesítés után felvehesse az egyházi rendet és a misszióban működhessen. Újból előterjesztette a posztógyártásra vonatkozó kérelmet, amelyet a Kongregáció korábban már elintézett. Előadta, hogy Erdélyben nem tudtak előállítani anyagban és színben olyan kelmét, amely megfelelne a rendi előírásoknak, ezért a gyártásban jártos Dalmazio da Castelnuovo, Erasmo da Gaeta és Tommaso da Lucca rendtagok erre a célra való küldetését sürgette, végül a bíborosok hozzájárulásáért és támogatásáért folyamodott egy egyházi jellegű könyvsajtó felállításához, amely misekönyveket, imádságoskönyveket és a csíki iskola számára tankönyveket bocsátana ki.²⁵⁰

A nyomda ügye is már másodízben került a Kongregáció elé. Most az új ör, Kájoni János sürgette, aki felállított egy orgonát a kolostori kegytemplomban. Az orgona a templommal és a kolostorral együtt a tűz martaléka lett az ellenséges betörések idején, de a zenei lángelme a dirib-darab maradványokat összeszedegette és kiegészítette, sőt egy-két tehetséges szerzetest az orgonálás művészetébe is bevezetett. Több orgonadarabot írt, összegyűjtötte a nép ajkán évszázadról-évszázadra áthagyományozott magyar és latin egyházi énekeket, hogy azokat nyomtatásban közkinccsé tegye. Így született meg elméjében a sajtó felállításának gondolata, hogy imádságoskönyveket, misekönyveket és tankönyveket is nyomtasson, mert protestáns sajtóhoz a kizárólagosság ama korszakában egyáltalán nem fordulhatott, a Királyságból pedig egyre nehezebbé vált a sajtótermékek beszerzése. Kájoni megvett egy használaton kívül levő sajtót, és azon kinyomatta híres énekgyűjteményét, a *Cantionale Catholicumot*, amely a magyar zeneirodalomnak egyik mérföldjelző alkotása lett.²⁵¹

Még Damokos idejében az őrség azzal a kéréssel fordult a rendhez és a Kongregációhoz, hogy hagyja jóvá a sajtó felállításának tervét, mert az országban nincs hasonló katolikus jellegű kezdeményezés, amely katolikus szellemű munkákat, elsősorban a vallásos élet kielégítésére szükséges műveket előállítana. Tudatta, hogy a megjelenő műveket két hittudományi doktor ellenőrizné, hogy tartalmuk megfeleljen az Egyház tanításainak, és azt kérte, hogy a Propaganda állítson egy szerzetest a vállalkozás élére. A Kongregáció azonban, bármennyire is helyeselte a sajtó felállítását, az ügy kivitelezését a rendre és az őrségre hagyta. Kájoni második őrsége idején a Rómába küldött Kálmáncsi tehát már másodízben vetette fel a sajtó ügyét, és felmutatta a csíki világi papság kérelmét is, amelyet Csíkszentléleken kelteztettek 1681. január 1-én Delney Balázs Csík, Gyergyó és Kászon főesper-

²⁵⁰ GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 96. – APF SOCG vol. 485, fol. 45–47r; Lettere, vol. 67/II, fol. 56v.

²⁵¹ MUCKENHAUPT ERZSÉBET, *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei*, Budapest–Köszvár 1999, 101–102. Kiadása: DOMOKOS PÁL PÉTER, „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” – Kájoni János: *Cantionale Catholicum*, Budapest 1979. – Az orgonáról: BOROS, *Csíksomlyó, a kegyhely*, 108–111.

sének, Szebellébi Bertalan erdélyi általános helytartó és Berzeviczy Lajos szentszéki esküdt jegyző, pálos szerzetes aláírásával és gyűrűspecsjével. A papság főképpen betűtípusok és nyomdapapír beszerzésére kért engedélyt.²⁵²

Szintén nem először foglalkozott a Kongregáció Pacifik kiségitőtestvér ügyével, akit az őrség a rendfőnök hozzájárulásával ki akart emelni a laikus testvérek sorából, hogy megfelelő lelki és szellemi előkészítés után pappá szenteltesse az erdélyi missziók számára, mert a 40 000 székely katolikusnak papra volt szüksége, s mintegy 50 plébánia plébános nélkül szűkölködött. A csíkiek kérése azonban most is hatástalan maradt. A bíborosok ragaszkodtak a pápai megszorításokhoz.

Ellenben a fent említett három olasz posztógyártó szerzetes 1682-ben útnak indult, és szerencsésen meg is érkezett Erdélybe, ahol Erasmo testvér több éven át működött, s bevezette a gyártás mesterségébe erdélyi rendtársait. Dalmazio vagy Palmazio testvér két év múlva visszatért rendtartományába, de annyira megszerette Erdélyt, hogy visszavágyott, ám útközben Krakkóban meghalt. Tommaso testvér nem maradt sokáig a tartományban, hanem Rómán át Egyiptomba ment azzal a szándékkal, hogy Etiópiában a bennszülött törzsek térítésére szenteli életét.

Az 1682. augusztusi ülés meglepéssel vette tudomásul a missziók fejlődéséről és az erdélyi katolicizmus helyzetéről adott tájékoztatást. Úgy rendelkezett, hogy a második tanító fizetését fedezzék a szünetelő mikházi iskola fenntartására lekötött malomjövedelemből, a különféle kegytárgyak beszerzését a vagyionkezelő (*mensarius*) bíboros tagra bízta, a kiségitőtestvér felszenteléséhez most sem járult hozzá, végül a misekönyvek kinyomtatása tárgyában utasította az őrséget a Szer-tartások Szent Kongregációja (*Congregatio Sacrorum Rituum*) rendelkezéseinek betartására, amelyek a liturgikus könyvek kiadásánál a Szentszék legszigorúbb ellenőrzését írják elő. Még a nagyszombati jezsuita egyetemi nyomdának sem volt engedélyezve a római misekönyv kiadása. A Kongregáció bizonyára misekönyv adományozásával segített a hiányn. Végül a Propaganda az augusztusi határozatok szellemében meleghangú levélben válaszolt az őrnek.²⁵³ Modesto atya ugyan a novemberi ülésen még egyszer megkísérelte, hogy felhangolja a bíborosokat Pacifik pappá szentelésének engedélyezésére, ismételten kiemelve, hogy a 40 000 erdélyi katolikusnak alig van papja és ötven plébánia szenved hiányt plébánosban, a kardinálisok azonban érintés nélkül átsiklottak a kérdésen.

A fejedelemség haldoklásának ideje, a nyolcvanas évek nagyon üresek missziós események tekintetében. A felszabadító háborúk, Thököly Imre felkelése elzárta Erdélyt a világtól. Érdekes azonban, hogy annál élénkebb érintkezést fejtenek ki a Kongregációval a fejedelemségbe beszivárgott konventuálisok, akik a fejedelemségben állomásozó, gyakran éppen olasz származású császári tábornokok segítségével leveleztek. Már Damokos Kázmér közbelépésére a Kongregáció eltiltotta őket,

²⁵² APF SOCG vol. 485, fol. 45r; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 22. – A nyomdáról: BOROS, *Csíksomlyó, a kegybely*, 126–128.

²⁵³ APF Lettere, vol. 71, fol. 179 (az őrhöz intézett válasz, 1682. augusztus 29.).

hogy erdélyi nemesek udvarházaiban udvari kápláni tisztséget vállaljanak, és visszarendelte őket Moldvába, ahová missziós megbízásuk szolt, a Mikes, Apor és Lázár családok azonban védelmükbe vették őket, s gyökeret vertek, sőt – miként még látni fogjuk – Nagy Mózes székely plébános rájuk bízta az általa alapított esztelneki papnevelő vezetését. Valcsánszki Antal őr és az őrség legelőkelőbb tagjai, mint Kálmándi Ferenc és Hozó Péter kormánysegédek, Újfalvi Albert és Kájoni János őrséget viselt szerzetesek fellépése sem használt, noha Valcsánszki bejelentette, hogy egyes főurak a bosnyákoknál kipróbált módszerhez akartak nyúlni. Főképpen Antonius Gyorgius (Giorgini), Antonius Angelinus, Bonaventura Guerrinus és Joannes Gyontoli (Giontoli) eltávolítását sürgették, akik ekkor már megvetették lábukat Erdélyben. Piluzzi marcianopolisi érsek és moldvai apostoli kormányzó megvédte őket a Kongregációnál, kizárólag Hozó és Orbán szerzetesek aknamunkájának tüntette fel az ellenségeskedést.²⁵⁴

A csíkiek missziós tevékenységét szinte teljességgel megbénította a missziófőnökök és a felhatalmazások hiánya. Jegenyei panaszkodott, hogy Damokos halála után az őrségben senkinek sem voltak feloldozási felhatalmazásai. Ha kaptak is az egymást követő őrök felhatalmazásokat, a postaközlekedési viszonyok miatt nem vehették kézhez azok hivatalos okiratát, amelyet a *Sant'Officio* állított ki a Propaganda Kongregáció kérésére. Tudjuk például, hogy az 1683. november 16-ai ülés megszavazta a Jegenyeit követő Újfalvi Albert számára az őröknek engedélyezett missziófőnöki felhatalmazásokat.

Jegenyei 1684. június 3-án bekövetkezett halála idején mintegy 30 tagja volt az őrségnek, ezek közül legalább 20 lehetett felszentelt pap. Jegenyei személyében nagy műveltségű, világlátott és buzgó misszionárius távozott az erdélyi misszióból.²⁵⁵ Emlékezhetünk, még Szalainai életében mint tanító lépett a ferences rend kötelékébe és Viterbóban, majd Rómában tanulta az egyházi tudományokat. Római ismeretsége és bátor fellépése miatt az őrség magyar szerzetesei Rómába küldték, hogy a bosnyákok jogtalan igényeivel szemben megvédje a magyar érdekeket. Tényeken alapuló érvelése meggyőzte a Kongregációt a magyarok igazságáról, és előkészítette arra, hogy megnyugvással fogadja a túrhetetlen viselkedésű idegenek erőszakos eltávolítását. Modesto atya távozása után őrré választották, és a Kongregáció négyévi időtartamra (*ad quadriennium*) missziófőnökké nevezte ki. Mintegy tíz év múlva ismét az őrség élén látjuk. Azok közé a szerzetesek közé tartozott, akik számolva az erdélyi papság és nemesség ellenállásával, Kájoni lemondása mellett foglaltak állást. Megfordult Bákóban is, hogy az erdélyi ferencesek helyzetét megszilárdítsa. Erdemei közé tartozik, hogy mint mikházi guardián folytatta a kolostor teljes felépítését.

²⁵⁴ Kálmándi, Hozó, Kájoni, Valcsánszki levele a konventuálisok ellen. Csíksomlyó, 1684. május 23. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 198. Piluzzi Orbán, Kájoni és Hozó ellen, 1686. március 13. Uo., vol. 2, fol. 219.

²⁵⁵ GYÖRGY, *A ferenczrendiek élete*, 516–517.

Az 1684 májusában tartott közgyűlés a királyságbeli származású Valcsánszki (Valecsánszki, Voltsánszky) Antalt választotta őrré és melléje Kálmándi Ferencet és Hozó Pétert kormánysegédekké.²⁵⁶ Az őrség vezető szerzetesei azt kérték a Kongregációtól, hogy a régi szokás szerint a mindenkori őrt nevezze ki missziófőnökké, és szerezzen számára felhatalmazásokat a *Sant'Officiótól*, vagy legalább egy szerzetesnek adjanak felhatalmazásokat.²⁵⁷ A ferencesek Nagy Jánost küldték Rómába, aki néhány évvel azelőtt végzett. Még annyit tudunk róla, hogy Lengyelországban szentelték pappá. Nagy feltárta a Kongregáció előtt azokat az újonnan keletkezett belső zavarokat és egyenetlenkedéseket, amelyek feldúlták az őrség békéjét. Nem tudjuk, mi okozta eme békétlenséget, talán egyes szerzetesek nagyravágyása, vagy a szabályok magyarázása körül felmerült ellentétek. Főképpen két szerzetest, a világi papságból átment Orbán Ferencet és Hozó Pétert vádolták, akik ellen az altorjai Mikes-kastélyban tartózkodó Piluzzi moldvai apostoli helytartó közbenjárását is igénybe vették. A Propaganda bíborosai a helytartó jelentése alapján meghagyták a lengyelországi nunciust, hogy küldjön Erdélybe rendi látogatót, aki megvizsgálja a helyzetet, elsimítja az ellentéteket, megszünteti a bajokat, és az őrségi közgyűlésen helyreállítja az egységet. A Kongregáció fontosnak tartotta, hogy legyen szilárd béke és egység egy olyan szerzetben, amelyet felforgattak a háborúk, és állandóan veszélyeztetnek a katolikus vallás ellenségei. Bizonyára ezzel az intézkedéssel függ össze, hogy egymás után lengyelországi rendi biztosok jártak a fejedelemségben: Jucerus Mihály, aki az 1687-es és Ogrzakovics Albert, aki az 1690-es közgyűlést vezette.²⁵⁸ Tekintettel a háborús viszonyokra a bíborosok Buonvisi bécsi nunciust bízta meg, hogy fizesse ki Nagy Jánosnak az elmaradt három évi iskolasegélyeket 1686-ig bezárólag, azaz 120 római scudót, ami magyar pénzre átszámítva 227 és 1/4 forintot tett ki.²⁵⁹

Valcsánszki utódát, a nem sokkal korábban még bevádolt Hozó Pétert 1687. április 15-én választották meg, és Modesto már a szeptemberi üléstől felhatalmazásokat kért számára azzal a jogkiterjesztéssel, hogy azokat munkatársaira is átruházhassa. A Kongregáció hozzájárult, de kikötötte, hogy a megbízólevélben hagyják el az őri tisztség említését. Hozó Péter nagytekintélyű tagja volt az erdélyi őrségnek. Nemesi családból származott, atyja András, anyja Vörös Orsolya volt, Nagyszombatból Lippay György prímás ajánlásával került 1654-ben a római *Collegium Germanicum et Hungaricum* kötelékébe, ahol a következő év júniusában letette az esküt, amellyel véglegesen a kollégium növendéke lett. Mivel a bölcséleti tanfolyamot még Nagyszombatban elvégezte, sőt már a kisebb rendeket is felvette, egyenesen a hittudományi tanfolyamra kapott felvételt, és alig három év múlva mint felszentelt pap hagyta el az Örök Várost. Mind a tanulásban, mind a magaviseletben kitűnt

²⁵⁶ GYÖRGY, *A ferenczrendiek élete*, 94.

²⁵⁷ 1685. március 25. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 205.

²⁵⁸ Lásd a Kongregáció következő jegyzetben idézendő levelét.

²⁵⁹ APF Lettere, vol. 75, fol. 126v–127r (1686. június 20.).

tanulótársai közül. Magyarországra visszatérve, egy ideig győri kanonok volt, majd visszatért hazájába, és felöltötte Assisi Szent Ferenc fiainak szőrscuháját. Szinte egyedülálló példa a kor történetében, mert rendszerint azt látjuk, hogy a Magyarországon vagy külföldön tanult székely papok inkább választották a fényes pályát ígérő királysági egyházmegyéket vagy a rend királysági rendtartományait, mint a szűkös anyagi körülmények és örökös küzdelmek között vergődő hazai pap-ságot vagy szerzetesi életet. Hozó az őrségben több előkelő tisztséget töltött be: volt mikházi guardián és kormánysegéd, Cserey Mihály szerint híres igehirdető volt. Őrsége alatt arra törekedett, hogy rendszeres bölcseleti oktatásban részesítse a szerzet jövődöbéli misszionáriusait, elősegítette a szerzetesi élet belső reformját és az isztiszteleteknél az Egyház ősi énekének, a gregoriánnak használatát.²⁶⁰

A Kongregációhoz felterjesztett kimutatásából megtudjuk, hogy az 1689-es tanév folyamán a csiki iskola tanulói a *principisták*, *declinisták*, *legisták*, *syntaxisták* és *grammatisták* csoportjaira osztva folytatták gimnáziumi tanulmányaikat, amelyek megfeleltek a modern gimnázium alsó osztályaiban közölt humanista tárgyaknak. Két mester működött a kolostori iskolában: Szóts Pál és Bede István, ez utóbbi a *syntaxisták* és *grammatisták* csoportjait tanította.²⁶¹

A nyolcvanas évek fordulóján távoli ismerősünk bukkan fel Erdélyben, a szigorított ferences rendű Szentgyörgyi Elizeus (Eliseo di San Giorgio), akivel az 1670-es évek végén még Kör-möcbányán találkoztunk. Buonvisi 1688 nyarán a Bécsben tartózkodó császári katonatisztek-től, a bolgár és oláhországi ferences előjáróktól szerzett be róla a Kongregáció számára elismerő értesüléseket. Két év múlva a szerzetes rendkívül színes tájékoztatót küldött Kollonich Lipót bíborosnak, kalocsai érseknek, a győri püspökség kormányzójának. 1690. március 15-én Brassóban kelt levelében tudatta, hogy leginkább Nagyszébenben és Brassóban tevékenykedik, ahol rajta kívül még három jezsuita is működik, a többi Gyulafehérvárt és Kolozsvárt dolgozik, míg Székelyföldön ferencesek és világi papok végzik a lelki gondozást, végül megemlékezett a brassói templom felszenteléséről. A bíboros június 25-ei levelére válaszolva elmondta még, hogy a császári seregek elsősorban Thököly Imre visszaverésére állomásoznak Nagyszébenben és Brassóban, majd beszámolt az oláhországi hadi helyzetről. Örömmel jelentette, hogy állandóan sok protestáns tér a katolikus hitre, még az ágostai hitvallást követő szok sorából is. Kollonich más oldalról is kapott jelentéseket a hadi helyzetről és a seregek közt működő tábori misszionáriusok munkájáról. Dietrichstein Frigyes tábori pap például Nisből küldött tájékoztatót a vallási és hadi állapotokról. Mindezek alapján Kollonich az apostoli misszionáriusi megbízás adományozását ajánlotta a szerzetes számára a Kongregációnak, a Propaganda azonban a bíborosra hárította át megadását a Szentszéktől kapott öt éves (*quinquennialis*) fakultásai alapján.²⁶² (Kollonich ugyanekkor járt közben az első könyvben említett Nagy János szalvatoriánus érdekében is.) Nem tudjuk nyomon követni, vajon Kollonich adott-e állandó jellegű felhatalmazásokat. Mindazonáltal elképzelhető, hiszen, miként ugyancsak az előző könyvben láthattuk, a kalocsai bíboros-érsek vonakodó püspöktársaitól eltérő álláspontot képviselt. Be-látta, hogy a vándormissziósoknak égető szükségük van a rendkívüli felhatalmazásokra.

²⁶⁰ Hozóra: VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 54; GYÖRGY, *A ferenczrendiek élete*, 512–513.

²⁶¹ SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 400–405 (APF SC Ungheria-Trans., vol. 2, fol. 262–264).

²⁶² APF SOCG vol. 474, fol. 408r–415v (itt névsorok is); Lettere, vol. 67/II, fol. 35v; Acta, vol. 49, s.f. (1679) – Eliseo levelei Brassóból (1690. március 15., 1690. július 27. és 1690. június 15.) megtalálhatók: SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 280r–281r: 282–283. 284–85.

4. ERDÉLY VISSZATÉR. AZ EGYHÁZMEGYE ÚJJÁÉPÍTÉSE

Amidőn Erdély visszatért a magyar Szent Korona fennhatósága alá, az erdélyi katolicizmus a királysági katolicizmus belső megújulásának szerény függvényeként a *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* irányításával, a *Status Catholicus*ba tömörült világi fiainak támogatásával és Szent Ferenc fiainak segítségével már annyira kilábalta a szétroncsolás és elnyomás okozta évszázados tespedéséből, hogy mint a téli dermedésből kibontakozó tölgy, felpezsdült életerővel állott az új idők lehetőségei előtt. Noha a *Diploma Leopoldinum* és az erdélyi kormányzat a protestáns többség nyomására – mint már említettük – a vallásügyben is fenntartotta a fejedelemségben megmerevített helyzetet, a katolicizmus fokozódó belső ereje az apostoli király következetes támogatásával és a folyton erősödő nyugati korszellem enyhítő hatása alatt elérte azt a jogi helyzetet, hogy a vallásügyenlőség elve törvényi gátlások nélkül a katolikus vallásra is kiterjesztett. A fejlődés Mária Terézia uralkodása idején érte el csúcspontját.

A 18. században a katolicizmus az új közjogi helyzetben folyton erősödik, terjeszkedik és növeli külső tekintélyét. A katolikusok tért nyernek a városi, megyei és kormányzati tisztségekben, a Státusz az erdélyi közéletnek is tényezőjévé válik, hatalmas birtokai a vallási és szellemi élet bőven buzgó forrásai lettek. Az örmények és az oláhok uniója gyarapította erejét és tekintélyét. Döntő jelentőségű volt az erdélyi vagy gyulafehérvári püspök végleges visszatérése. Elsősorban a püspökök irányítása mellett folyik az egyházi szervezet kiépítése és a hitélet gondozása. A király visszaállítja az egyházkormányzat központi szervét, a székeskáptalant, fokozatosan visszakerülnek a régi templomok, mint a gyulafehérvári székesegyház, a kolozsvári Szent Mihály-templom és egyéb egyházi épületek, amelyek iskolákká, kolostorokká válnak, hiszen egyik-másik eredetileg is az volt a hitújítás előtt.

A papnevelés javarészt még Nagyszombatban, Bécsben, Olmützben, Rómában zajlik, régi és újabb alapítványok erőforrásaiból táplálkozik, míg fel nem épül az egyházmegyei papnevelő, a gyulafehérvári szeminárium. A szerzetesiskolák adják a lelkipáztorkodó papi réteg jelentős részét. A jogfolytonosságot képviselő ferencesek és jezsuiták mellé fokozatosan újabb és újabb szerzetesrendek is letelepedtek: konventuálisok, trinitáriusok, pálosok, piaristák, akik – a világi papság hiányát pótolandó – plébániák vezetését végzik, vándormissziót folytatnak, iskolákat nyitnak. Ők a visszahódító hadjárat előőrsei és csataélei. Elsősorban azonban a jezsuiták azok, akik virágzó tanintézetekkel és átütő erővel működő népmisszióikkal az élen járnak.

Az egyházkormányzat és hitélet irányítása az apostoli utód, a megyéspüspök kezében összpontosul, s Erdély megszűnik missziós terület lenni. A római Propaganda Kongregáció visszavonul, és inkább csak a két ferencrendi iskola segélyeinek folyósítására szorítkozik. Megmarad a ferences apostoli misszió, épp úgy mint a Királyságban a pálos misszió, de ahhoz, hogy ez utóbbi Erdélyben is működhessen, a Kongregáció külön hozzájárulására volt szükség, amit csak a megyéspüspök

ismételt kérésére adott meg. Szerzetes- és világi papok most már csak a megyéspüspök felhatalmazása alapján végezhettek vándormissziós tevékenységüket.

Jóval korábban szoltunk már arról, hogy a 17. század második felében rendszerre vált, hogy Magyarországon a *Sant'Officio* a Propaganda közvetítésével ötévenként különféle pápai felhatalmazásokkal, felmentésekkel, kiváltságokkal ruházta fel a bulás megyéspüspököket, amelyek értelmében eretnekeket felvehetnek az Egyházba, felmenthetnek házassági akadályok alól, templomon kívül egyszerű oltárkövön misézhetnek... anélkül, hogy a Szentszék esetről-esetre szóló engedélyére szükség volna. A püspökök eme jogokat belátásuk és a szükség szerint papjaikra is átruházhatták.

A misszionáriusok tehát ezeket a jogokat közvetlenül a püspöktől kapták, akinek azután jelentést tettek missziós tevékenységük „gyümölcsseiről”. A pálos missziófőnök köteles volt püspökének, akinek egyházmegyéjében missziós munkát végzett, bemutatni a római felhatalmazást, és a püspök rávezette a maga hozzájárulását. A missziófőnök rendszerint széleskörű joghatóságot kapott, többnyire szélesebbet, mint a megyéspüspökök, ezért a püspökök ugyanazon felhatalmazások engedélyezését kérték a maguk számára is. Az erdélyi püspökök, Illyéstől és Mártonffytól kezdve szintén megkapták a *quinquennalis* fakultásokat, és azokat belátásuk szerint osztogatták az arra méltó világi és szerzetespapoknak, akiknek egy-egy esetben vagy missziós jellegüknél fogva állandóan szükségük volt a rendkívüli felhatalmazásokra.

Erdély főpásztorai tehát fokozatosan kezükbe vették az egyházmegye egész irányítását, az egyházkormányzatot éppen úgy, mint a lelkipásztori és missziós munka ellenőrzését. Az élet rendes keretei közé szorítását látjuk abban, hogy felülvizsgálták azokat a kiváltságokat, amelyeket az előző század vallási helyzete alakított ki a ferenceseknél. Amikor is nem volt helyben székelő megyéspüspök, nagy volt a paphiány és missziós jellege volt az országnak, a szerzetesek szabadon temettek, bármely tisztességes helyen, akár a szabad ég alatt, akár pincehelységben, egy órával hajnal előtt és egy órával dél után egyszerű oltárkövön misézhettek, és végezhettek a plébánosi jogkörbe tartozó egyéb egyházi teendőket. Szerzeteseink hiába hivatkoztak szokásjogra, a püspökök a Szentszék írásbeli felhatalmazásának felmutatását követelték. Írást azonban legfeljebb csak a szorosan vett missziófőnökök tudtak felmutatni, de most már ők is kötelesek voltak alávetni magukat a püspöki joghatóságnak, amelyet a Szentszék következetesen védelmébe vett. Mivel Erdélyben csak a szigorított ferenceseknek, jelesül Csíksomlyónak volt szorosan vett apostoli missziója missziófőnökkel az élen, a többi Erdélyben működő misszionárius közvetlenül a megyéspüspöktől kapott küldetést és feloldozási felhatalmazásokat. Az erdélyi konventuális őrség is szerette volna megszerezni az apostoli jelleget, de a Kongregáció nem teljesítette a hozzá felterjesztett kérést, hanem a „*recurrat ad ordinarium*” kúriai kifejezéssel a megyéspüspökökhöz utasította a kérelmezőket.

A Szentháromságról nevezett sarutlan rabkiváltó szerzeteseket vagy trinitáriusokat a király telepítette le Gyulafehérvárt, lakóházat és a Kamara bevételeiből tartásdíjat adott nekik. Néhány szerzetes még 1716 előtt elfoglalta a helyet, és megkezdték a más hitűek térítését, sőt a török–tatár közelség folytán eredeti küldetésükhöz híven keresztény rabok kiváltásával is foglalkoztak. A protestánsok szerették őket szegénységük és igénytelenségük miatt, alamizsnát adtak nekik, és sokan könnyebben tértek meg életmódjukat látva, mint érvelésük nyomán. Megtért egy közismert, jómódú aranyműves neje is, egy erdélyi tábornok orvosa és lovászmestere pedig megkezdte náluk az áttérést megelőző hitoktatási tanfolyamot. Mindezek alapján Mór rendi főbiztos missziós felhatalmazásokat kért József rendtárs és távollétében helyettesei részére. Kiemelte, hogy rendtársa 55 éves, 34 éve szerzetes, 5 évig volt jelöltmester, 13 éven át különböző kolostorokban előjáró, és 6 éve tényleges rabkiváltóként működik a rendben. A Kongregáció 1716. április 20-án a rendi előjárók és az erdélyi püspök kérelmére megengedte, hogy Erdélyre is kiterjesszék térítő tevékenységüket, de csak „a megyéspüspök irányítása mellett”. A trinitáriusok olyan nagy jelentőséget tulajdonítottak az erdélyi missziónak, hogy amikor 1720-ban rendi misszióképző intézetet terveztek felállítani Rómában, a *Quatro Fontane* kolostor előjárója és a rendi kúriai ügyvivő a különféle osztrák, magyar, cseh, szerb, litván, lengyel és portugál missziók mellett az erdélyire is hivatkozott, hogy meggyőzze a Kongregációt a nemzetközi jellegű intézmény felállításának szükségességéről. Mindennek ellenére a Propaganda Erdélyben továbbra is a megyéspüspök közvetlen joghatósága alá rendelte a trinitáriusokat.

Hasonlóan a megyéspüspököktől függtek a kegyesrendi misszionáriusok. A piaristák, amint fokozatosan gyökeret vertek előbb a felső-magyarországi városokban, majd a Királyság magyarlakta területein, a tanítás mellett nagyarányú és nagyhatású térítő munkát is folytattak. A 18. század közepén Erdély meghódítására vállalkoztak, Besztercén a szászok egyik központjában akartak fészket rakni, de a lutheránusok kemény ellenkezésével találkoztak, így a kezdeményezés rövid életűnek bizonyult. Ennek ellenére alighogy megmelegedtek az új szerzetesek, 1746-ban 63 protestáns megtérítéséről számolhattak be a Kongregációnak. Két évvel később Theodosius atya, rendi vándormisszionárius, miután ismertette rendkívül érdekes térítőmódszerét, apostoli missziót kért, de a Kongregáció megtagadta a kérést, mert a szerzetes a megyéspüspököktől is megszerezhetette a szükséges felhatalmazásokat, hiszen hasonlóan püspöki megbízás alapján működött már Olaszi Ferenc rendtárs is a 17. század második felében Felső-Magyarországon.²⁶³

A térítés és mozgó lelkipásztorkodás apostolai Erdélyben elsősorban a jezsuiták, azután a csíki ferencesek voltak, végül ezekhez felzárkóztak a konventuális minoriták is. Tudjuk, a jezsuitáknak törvényesen meghagyott iskoláik lehettek a protestáns fejedelemség korában is, de a tanítás mellett széleskörű missziós munkát is végeztek, elsősorban vásár- és ünnepnapokon, azonfelül több helyen, mint Székely-

²⁶³ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 305–306.

udvarhelyen és Gyulafehérvárt missziós plébániát is vezettek, végül számosan világi papi ruhában vagy álruhában végeztek vándormissziót szerte az országban. A 18. században a jezsuita misszió Erdélyben is nagy arányokban bontakozott ki. Minden rendtárs vasárnap misszionáriussá vált, aki bejárta a környéket, továbbá sokan állandó népmissziókat tartottak. Az osztrák rendtartományok beszámolóí, az úgynevezett *Litterae Annuae* és a hasonlóképpen évente készített és a Propaganda Kongregációhoz felterjesztett jelentések elég részletesen ismertetik a rendtagok erdélyi hódításait. Ebben a korszakban rendkívüli térítők hírében álltak, főképpen Erdély viszonylatában Kolozsvári Pál és Csete István.²⁶⁴

A pálosok is évről-évre beszámoltak nemcsak a régi királysági területen, hanem az Erdélyben végzett lelkipásztori és hittérítő munkájukról. Három gócpontjuk volt, ahonnan a vándormisszionáriusok kirajzottak: Tövis, Illyefalva és Torda.

A jezsuiták és a pálosok az egész kibővített országra – Erdélyt és a Hódoltságot is beleértve – kiterjesztették missziós munkásságukat. A konventuális rend főképpen a Rákóczi-féle szabadságharc elcsendesedése után lendült fel, amikor is, miként az első könyvben már említettük, 1714 folyamán a felső-magyarországi és erdélyi szerzetesek egyesültek a Magyarországi Szent Erzsébetről nevezett rendtartomány szervezetében. Magyar és székely rendtársakban egyaránt bővelkedtek, és soraikban szép számmal találunk nagynevű hittedjesztőket, szentéletű szerzeteseket. A 18. század a kiteljesedés és virágzás korszaka.

Mellettük az erdélyi ferencesek Erdélyre, a Tiszántúlra és az északkeleti részekre fordították figyelmüket, ahol elszórtan kolostoraik, misszióállomásaik létesültek.

5. FERENCESEK AZ ERDÉLYI KATOLICIZMUS ÚJJÁÉPÍTÉSÉBEN

Az 1690. esztendő gyökeres változása, a *Diploma Leopoldinum* a csíksomlyói ferences misszió belső szervezetében nem hozott semmi módosítást, a misszió tovább működött, de az új helyzetben szabadabban érvényesült, munkája lendületesebb lett, és a kedvező légkörben mind nagyobb eredményekről számoltak be az évi jelentések. A misszió most már nemcsak arra törekedett, hogy a senyvedő erőket életben tartsa, a szétszórt lángocskákat megóvja és összegyűjtse, hanem izmosodó erejének tudatában fokozódó lendülettel fordult az Egyházon kívül állók felé, hogy őket meghódítsa. Megmaradt mindvégig apostoli jellegében, de egyre jobban a visszatért megyéspüspök felügyelete és irányítása alá került. A vándormissziózás pótolta a világi papság hiányát, felkereste és összefogta a szétszórt katolikus elemeket, új tagokkal gyarapította az Anyaszentegyház híveinek létszámát. A csíki iskola, amely mellett más tanítóintézetek is keletkeztek, a papnevelés és katolikus értelmiség képzésének ügyét szolgálta.

²⁶⁴ Kolozsvári Pál levele, 1730. február 11. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 36–39.

A misszió fejlődését a Propaganda Kongregációhoz felküldött részletes évi jelentésekből kísérhetjük figyelemmel.

Az 1690-es év korszakalkotó eseményei között Hozó Péter missziófőnöksége és őrsége az összekötő híd. A hivatalos három év elteltével újra Valcsánszki Antal választották őrré, aki 1690 szeptemberében kapott missziófőnöki kinevezést, majd az év végén felhatalmazásokat a *Sant'Officiótól*.²⁶⁵ A hivatalos értesítések ezúttal is bizonyára a hadi helyzet miatt nem jutottak el az új őr kezéhez. Ekkor ugyanis rettenetes dulakodás folyt a török–tatár seregekkel Erdélybe betörő Thököly Imre és a keresztény seregek között. A barátok földönfutókká lettek, erdőkben rejtőztek, míg a kolostorokat a kurucok kirabolták, a székelységet kifosztották és nyomorba döntötték. Szellősi Bertalan általános helytartó, torjai plébános a kézdi székben, Kari Péter gyergyói és kászoni főesperes, Mocsonoki zetelakai, Kis András sepsi és kézdi plébános jelentették Kollonichon keresztül a Propagandának a kuruc vezér által teremtett helyzet súlyosságát, de a jövőbe vetett törhetetlen bizalmukat is, amikor rámutattak arra, hogy a Székelyföldön immár 42 világi pap, 8 jezsuita és a három ferences kolostorban mintegy 24 felszentelt szerzetespap dolgozik, azonfelül Nagy Mózes plébános kemény küzdelmek és állandó áldozatok árán alapított egy papnevelőt. A jelentés élénk reménységet keltett a bíborosban is, aki kijelentette, hogy még sok jót tehet Erdélyben, különösen a görög szertartású rációk egyesítésének előmozdításában. Megállapította, hogy a római Egyházzal való egyesülésnek legnagyobb akadálya a papság és a nép hihetetlen tudatlansága.²⁶⁶

Ilyen körülmények között az őr megismételte kérelmét, és a Kongregáció 1691. július 30-án újra kinevezte őt missziófőnökké. A *Sant'Officio* augusztus 30-ai kelettel három évre szóló felhatalmazásokkal ruházta fel.²⁶⁷ Úgy látszik azonban, hogy a XII. Ince pápa címere alatt, Cybo bíboros elnök és Alexander Speronus titkár aláírásával kiállított oklevél nem érkezett meg rendeltetési helyére, mert a mai napig a Propaganda Kongregáció római levéltárában várja a kézbesítést.²⁶⁸ (Szintén ekkor kapott *quinquennalis* felhatalmazásokat Kollonich Lipót bíboros a kalocsai érsekség és a győri püspökség, Széchényi György prímás pedig az esztergomi érsekség területére.²⁶⁹) A Kongregáció döntéséről szóló kivonat mindazonáltal megérkezett Erdélybe, hiszen amikor az 1693. március 10-én őrré választott Hozó Péter számára Carlo Francesco Valerio ferences rendi ügyvivő – e tisztségben Modesto da Roma utóda – missziófőnökséget kért, missziófőnöknek mondja az elődöt, de lehetséges, hogy elírásról van szó. A Kongregáció kardinálisai június 22-én hozzájárultak a főnöki kinevezéshez.

²⁶⁵ Valcsánszki választása: APF SOCG vol. 508, fol. 262 és 264. A Kongregáció 1690. szeptember 2-ai döntése, illetve a prefektus kérelme: SOCG vol. 509, fol. 11–12. – Személyére: GYÖRGY, *A ferencz-rendiek élete*, 583.

²⁶⁶ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 309. Kollonich 1692. február 17-ei levele uo., fol. 308.

²⁶⁷ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 305.

²⁶⁸ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 304 és 307.

²⁶⁹ Kollonich fakultásai: APF SOCG vol. 509, fol. 39–40; Széchényi György: uo., fol. 47 és 50.

Valcsánszki, a lelépő őr, beszámolt a bíborosoknak három évének „gyümölcseiről”: katolikus hitre tért 14 török, 28 unitárius, 95 kálvinista, 47 evangélikus, és 56 görög szertartású keleti szakadár, a két csíki mester 171 nővendéket tanított a kolostori iskolában. Hozó második őrségének legfőképpen a csíki iskola állandó fejlődése az egyik kiemelkedő érdeme.²⁷⁰ A diákok létszáma jóval meghaladta a százat, úgyszólván az egész székely katolicizmus tanulni vágyó ifjúsága itt végezte gimnáziumi tanulmányait Szóts Pál, Deák János, Antalfi István és mások keze alatt. A felső osztályok tanulói, a kor általános gyakorlata szerint, segédkeztek az alsó osztályok oktatásában. Hozó, a képzett bölcselő és hittudós, a széles látókörű férfiú felvirágoztatta a szerzetesek nevelésében a szent tudományok rendszeres és mélyreható művelését, meghonosította a hitviták iskolai begyakorlását.

Szorosan vett missziós munka volt az Erdélyben állomásozó magyar és idegen csapatok lelkigondozása. A tábori papok közül Fábián Bernardint és Kassai Andrást, a könyvnyomtatót említhetjük. A német katonaság gondozására osztrák rendtársat hívtak az őrségbe. Az állandó hadi helyzettel együtt járt a betörések kelte tette rettegés, mint 1694. februárjában a megismétlődő tatár támadás idején.

A belső megerősödés eme idejéről a Propaganda levéltárában alig van adat. Az egy mást követő örökről is csupán azt tudjuk, hogy főnökséget és felhatalmazásokat kaptak a Kongregációtól. Így 1697 áprilisában kinevezést kapott Ivanovics Elezeár, akit az előző év május 17-én választottak őrré a mikházi kolostorban. Az új őr eredetileg a Szűz Máriáról nevezett magyar rendtartomány tagja volt. Nem ez az első eset, hogy a Megváltóról nevezett rendtartományból kiszakított erdélyi ferencesek a mariánusoktól kapnak derék és buzgó szerzeteseket. Tudjuk, mariánus kisegítőtestvérből lett az őrség legkimagaslóbb alakja Damokos Kázmér őr, missziófőnök, apostoli helytartó és felszentelt coronai püspök. Ivanovics előbb mint a bölcsélet, majd mint a hittudomány előadója szerzett érdemeket az őrség új nemzedékének alapos kiképzésében, növendéke volt például a belga származású Nizet Ferenc, aki nemsokára utódja lett az őrségben.

Nizet Ferencet 1699. május 27-én választották meg. Előzőleg kormánytanácsos és egyúttal a bölcsélet előadója, *lectora* volt. A rendben tevékenysége, képzettsége és bátor kiállása szerezte meg számára aránylag fiatalon a vezető szerepet. Őrsége idején mind a szerzetesnövendékek bölcséleti és hittudományi főiskolája, mind a csíki gimnázium szépen fejlődött, úgy, hogy amott két külön tanár adta elő a bölcséletet és a hittudományt, emitt pedig elkerülhetetlenné vált új tanterem építése. A Kongregáció megadta neki is a főnöki tisztséget, s megengedte, hogy a kolostori templomokban addig használják az előző évből származó szentolajakat, amíg az újak meg nem érkeznek, a lelépő missziófőnök felhatalmazásai pedig addig maradjanak érvényben, amíg az utódét kézhez nem veszik. Ahhoz viszont már nem járult hozzá, hogy az őr és a missziófőnök a bécsi nuncius kötelező megerősítésének mellőzésével, saját belátása szerint teljesen függetlenül nevezze ki misszionárius mun-

²⁷⁰ APF SOCG vol. 515, fol. 75r–76v.

katársait.²⁷¹ Végül a Propaganda megkérte a pápát, hogy adja meg az erdélyi barátok négy templomának is a kiváltságos oltár jogát, amit a bosnyák és bolgár rendtársak már 1627. november 5-én elnyertek VIII. Orbántól. A pápa 1701-ben tízévi időtartamra a következő feltételek mellett engedélyezte a kiváltságot: a megyéspüspök vagy a rendi előljáró egyszer s mindenkorra határozza meg, hogy a hét melyik napján mondandó a szentmise; ha azon a helyen más szerzetnek vagy a világi papságnak is van hasonló kiváltsága, a heteket közös megegyezéssel fel kell osztani; s legalább két pap működjék a kiváltságra kijelölt templomban.²⁷²

Miután Erdély visszatért a magyar Szent Korona fennhatósága alá, szerzeteseink megkísérelték, hogy a király és a prímás segítségével visszaszerezzék régi kolostoraikat, amelyek az előző korszakban világi kézre jutottak. Ugyanakkor féltékenyen őrizték kizárólagosságukat a Moldvából áttelepült olasz minoriták és a hazájukból nagy néptömegekkel együtt menekült bolgár obszerváns ferencesek terjeszkedésével szemben. Tudjuk, a bolgár szerzetesek a török rettenetes kegyetlenkedése elől menekültek Dél-Magyarországra és Erdély nyugati részébe, ahol Vincen tekintélyes kolóniát létesítettek. Az őrség a Kongregáció támogatását kérte Kollonich prímásnál. A bíboros azonban, akit elsősorban a szakadárak megtérítése érdekelt, elzárkózott az őrség érdekeinek védelme elől, sőt kemény szemrehányásokkal válaszolt: „Annyi idő óta – írta – nem építették fel lerombolt kolostoraikat és most másokat, akik saját erejükből akarnak kolostort építeni, megakadályozzák abban.” Valóban kemény ítélet azok felett, kiknek élete csaknem két évszázadon át a létért való küzdelem volt.

Egyebekben az őrség minden erejével hozzáfogott, hogy régi támaszpontjait visszaszerezze, ami részben sikerült is. Visszatértek Désre, Esztelnekre, Hátszegre, Székelyudvarhelyre. A Fulgenzio alapította Szárhegyre még a 17. század hatvanas éveiben sikerült visszatérni, ellenben Fehéregyházát, amelyet I. Rákóczi György követelésére ürítettek ki, nem foglalhatták vissza. Ez a lendületes előretörés a század fordulóján csak úgy valósulhatott meg, hogy az őrség személyzetének létszáma örvendően felemelkedett: 1710 táján már elérte a hatvanat, ebből mintegy negyven volt a felszentelt pap. A papszentelés már nem járt annyi nehézséggel, mint a fejedelemiség idején. A magyarországi püspökök a Rákóczi-szabadságharc után lassanként visszatértek székhelyeikre, a váradi, és más hódoltsági püspökök hozzáfogtak romokban heverő egyházmegyéik újjáépítéséhez, és Erdélyben örmény, valamint oláh szertartású egyesült püspökök székeltek. Amint az egyházi élet fokozatosan kiépült, a szerzetesi hivatások is fellendültek. Nizet Ferenc ör Filippo da Locarno missziós ügyvivő által azzal a kéréssel fordult a Kongregációhoz, hogy engedélyezzen a mindenkori örnek teljes szabadságot a szerzetesjelöltek felvételében, mert szép számmal jelentkeznek erdélyi születésű ifjak. Ezek ismerik a nép nyelvét és szokásait, bírják az éghajlatot és alamizsna kéregetéskor a nép szeretettel fogadja

²⁷¹ APF SOCG vol. 527, fol. 270–271v (?) és vol. 536, fol. 224r–228v.

²⁷² APF Lettere, vol. 90, fol. 165v–166r.

őket. Bőséges alamizsna mellett pedig kevesebb teher hárulna a kegyurakra – zárta indoklását. Az őrség belső megerősödése elősegítette a missziós munka átütőerejének fokozódását. Nizet három éve végén 14 kálvinista, 9 lutheránus, 6 unitárius, 3 cigány és több keleti szakadár tért a katolikus hitre.²⁷³

Az 1702. május 11-én megtartott káptalan Sigrái Modesztet választotta őrré, Nizet pedig még ugyanazon év nyarán kinevezést kért utódja számára, míg ő visszatért a bölcelet tanításához.²⁷⁴ Az új őr szintén előkelő tisztségeket töltött be a rendben: volt mikházai, csíksomlyói és fehéregyházi házfőnök és Nizet oldalán kormánysegéd. Még 1693-ban tagja lehetett annak a rendi bizottságnak, amely a rend egyetemes közgyűlésének újabb szabálmódosításait bevezette az őrség közösségi életébe. Október 1-én már megköszönte a Kongregációnak kinevezését, és ígérte, hogy főnöki tisztté buzgó lélekkel tölti be.²⁷⁵ A következő év januárjában Fülöp szerzetesnek, a rendi missziók kúriai ügyvivőjének jelentést küldött az Erdélyben működő konventuálisokról, rendházaikról, kiemelve, hogy nincs keresnivalójuk az országban, mert megbízatásuk Moldvára szól. Elpanaszolta, hogy a Kézdivásárhely melletti Kantában, alig egy magyar mérföldre az egyik obszerváns kolostortól, rendház építésébe fogtak anélkül, hogy a megyéspüspök előzetes engedélyét megszerezték volna, ugyanott plébániát és misszióközpontot akarnak alapítani, sőt egy jelölttel már a szerzetesképzést is megszervezték. Az ügy a Propaganda kardinálisai elé került. Mivel a Kongregáció arra törekedett, hogy a missziós területek szabatos elhatárolásával elejét vegye a torzsalkodásoknak, Giovanni Antonio Davia bécsi nunciushoz fordult tájékoztatásért. Sigrái folyamodásának mindazonáltal nem lett eredménye, mert a konventuálisok ekkora már jelentékenyen megerősödtek Erdélyben.

II. Rákóczi Ferenc felkelése súlyos helyzetbe sodorta a barátokat: kolostoraik hol az egyik, hol a másik küzdő fél területére estek, és emiatt nagy anyagi veszteségeket szenvedtek. Ezért a mikházaiak semlegesnek nyilvánították magukat, a csíksomlyóiak ellenben megengedték, hogy a székelyek a kolostorban gyűlésszenek, erre a labanc tábornok rájukszabadította katonáit, akik kifosztották a kolostort, és még a sírablástól sem riadtak vissza. A hadi események miatt csak 1706 májusában, Rákóczi zsibói csatavesztése után került sor az új őr megválasztására. Ekkor Lamprik Imrére voksoltak a mikházai kolostorban egybegyűlt szerzetesek, tanácsosul mellé pedig Nizet Ferencet és Moldvai Lajost, az őrség két kiváló képzettségű tagját helyezték. Lamprik már 1696-ban bekapcsolódott az őrség kormányzásába, amikor Ivanovics mellé kormánysegédül választották. A Rákóczi-szabadságharc kitörésekor Désre küldték, hogy ott rendházat alapítson, a harci zaj elől azonban menekülnie kellett. Mint a rend feje 1707-ben megjelent Marosvásárhelyt Rákóczi Ferencnek erdélyi fejedelemmé való ünnepélyes beiktatásán. A ferences missziós

²⁷³ Nizet levele Philipponak a Locarnóhoz. Mikháza, 1703. január 29. APF SOCG vol. 545, fol. 166–167. A kimutatás uo., fol. 168.

²⁷⁴ APF SOCG vol. 542, fol. 86r–91v.

²⁷⁵ Sigrái 1702. okt. 1-én köszönte meg kinevezését. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 3, fol. 217 (?).

ügyvivő előterjesztésére a Kongregáció a megszokott „*suppresso nomine officii*” kitéttel 1706. október 5-én nevezte ki őt missziófőnökké. Lamprük vagy Lambrech tisztsége idejében is szép eredménnyel munkálkodtak az apostoli misszionáriusok: megtérítettek 235 protestánt és keleti szakadárt. A csíki iskolában ekkor már 300 székely ifjú szívta magába a katolikus szellemű tudományokat négy mester vezetése mellett. Az őrségi káptalan azonban anyagi eszközök hiánya miatt úgy határozott, hogy leépíti az iskolamesterek és tanulók létszámát. Erre a Kongregáció, miután Spinola bíboros és az erdélyi püspök jelentéseiből meggyőződött az iskola fennmaradásának múlhatatlan szükségességéről, 30 scudo rendkívüli segílyt utalt ki. Még 1709 végén kinevezte Lambrech utódját, Győrffi Pált, akinek viszont őri működése nem hagyott mélyebb nyomot.

Győrffi tisztségének leteltével a Sigrái elnöklete alatt tartott közgyűlés Nizet Ferencet választotta meg ismét őrré, aki 1709. július 30-án a szokásos alakiságok mellett megkapta a missziófőnöki kinevezést. Az ügyvivő kiemelte, hogy az új őr már másodízben viseli tisztségét, példás életével, tudományos felkészültségével és rátermettségével egyaránt alkalmas a misszió irányítására. Nizet megújította a pápával a lejárt oltárkiváltságot a csíki Sarlósboldogasszony egyház Szent Antal-oltára, a gyergyói völgyben az elenyészett kolostor Nagyboldogasszony egyházában Szent Ferenc-oltára, az esztelneki Szent György egyház Szent Antal-oltára és a vásárhelyi Szent Péter és Pál-egyház főoltára számára.²⁷⁶ Az 1711. november 18-ai kongregációs ülés megbízta a titkárt, hogy terjessze pártolólá a pápa elé a megújítás kérelmét, mire XI. Kelemen megparancsolta Olivieri brévetitkárnak, hogy készítse el a megújítást tartalmazó pápai levelet. Valószínűleg a postai viszonyok miatt a bére elkallódott, és a Kongregáció Nizet sürgetésére 1713 októberében abban az esetben javasolta a bére újbóli kiadását, ha az elsőt közben nem kézbesítették.

Amilyen nehezen vállalta a zavaros közviszonyok miatt az őrség terhét, éppoly odaadó buzgalommal és szemmel látható eredménnyel irányította Nizet mind annak, mind a vele egybekapcsolt missziófőnökségnek ügyeit. Tisztsége végén értékes beszámolót terjesztett fel a Kongregációhoz, amely annál inkább érdekes, mivel hosszú idő óta csupán az őrk és missziófőnökök folytatólagos egymásutánjáról vannak adataink.²⁷⁷ A jelentés szerint az őrség ekkor négy rendszeresített kolostorból (*conventus*) és hét székházból (*domicilia*) áll, ez utóbbi alatt az alig néhány szerzetesből álló missziós házat és az alapítás kezdetén lévő elindulást kell értenünk. A szerzetesek létszáma: 38 felszentelt pap, 14 papnövendék, 16 kisegítőtestvér és még 2 szerzetesjelölt. A fogadalmas kispapok túlnyomó része már felvette valamelyik egyházi rendfokozatot, és fokról-fokra közeledett az áldozópapsághoz. Az őrségben két gimnázium működik, egy Csíksomlyón, egy pedig Mikházán, amelyekben a környékbeli főnemesek, nemesek, szabadok és jobbágyok gyermekei tanulták a szabadművészeteket a *poesisig* bennfoglalóan, összlétszámuk jóval meghaladta a kétszázat.

²⁷⁶ APF SOCG vol. 579, fol. 20r.

²⁷⁷ APF SOCG vol. 584, fol. 132r–133v.

A mesterek élvezik a Kongregáció évi segélyét és a mikházi két malomkő jövedelmét, ami jövedelem pedig esetleg fennmaradt, azt a szegény tanulók segélyezésére fordították, akiknek száma iskolánként meghaladja a 30 főt. Az atyák kormányoznak négy plébániát, amelyek egyébként pap nélkül tengődnének. Van azonfelül több üres plébánia és rengeteg leányegyház (*capellaniae*), amelyeket a misszionáriusok látnak el gyakori vándorlásuk folyamán, hol az egyik, hol a másik kolostorból indulva ki apostoli útjukra. Vasárnap és ünnepnap a szerzetesek minden irányban kiszállnak prédikálni, keresztelni, gyóntatni, áldoztatni, feladni az utolsó kenetet a megszámlálhatatlan hívőnek, még a járványosokat is felkeresik, közülük többen megkapták a ragályt, kettő pedig jámborul el is pusztult. Tekintélyes számú más vallásút térítettek meg: 150 kálvinistát, 43 lutheránust, megkereszteltek 39 felnőtt ariánust vagyis unitáriust, köztük egy 120 évest családostul, végül visszahoztak az Egyházba mintegy 8 keleti szakadárt, de sok megtérésről kétségkívül a jelentésíró sem szerzett tudomást.

Ha ezt a tekintélyes eredményt legalábbis minden egymásután következő őrre alkalmazzuk, hozzávetőleges számadatokat alkothatunk az erdélyi ferences missziós tevékenységről. Nizet és társai méltán érezték úgy, hogy a szatmári béke megteremti azt a csendes szellemi és politikai légkört, amelyben nyugodtan és eredményesen folytathatják a lelkigondozás és térítés munkáját, sőt pótolhatják az elmúlt zavaros idők okozta visszaesést „az eretnység töviseitől” borított erdélyi talajban.

Nizet örökségét egyik kormánysegédje, Becze Péter vette át, és a rendi ügyvivő 1712. augusztus 22-én főnöki megbízatást szerzett számára.²⁷⁸ Ugyanekkor még azt is kérte a Kongregációtól, hogy az őrség kötelékébe léphessen Komik Miklós felszentelt pap, a régi obszervancia tagja, rendi hitszónok és hittudós, akire a horvát (illír) nyelv tudása miatt volt szüksége az őrségnek és a missziónak. A Kongregáció azonban D’Adda bíborosra, a hasonló kérdések előadójára bízta az ügyet, aki az ülésen nem volt jelen, majd az elkövetkezőkben elintézéséről többé nem esett szó.

Annak az évnek januárjában a ferences missziók ügyvivőjének előterjesztésére a Szentszék megadta a kiváltságos oltár jellegét a mikházai Szent István-kolostori templom Szent Ferenc-oltárának; továbbá búcsúkat engedélyezett a csíksomlyói kolostor Sárlos Boldogasszony-templomának Pünkösöd ünnepére, a mikházi kolostor Szent István király-templomának a védőszent ünnepére, a Gyergyó-völgyben Szárhegyen álló templomnak Nagyboldogasszony ünnepére, az eszterneki Szent György-templomnak a védőszent napjára, és a vásárhelyi Szent Péter és Pál-templomnak a védőszentek ünnepére.²⁷⁹ Alig kilenc hónappal később, az október 3-ai ülésen a bíborosok hozzájárultak ahhoz, hogy a következő templomok búcsúkat kapjanak: a somlyói Szent Péter és Pál-egyház a két apostolfejedelem ünnepére, a delnei Keresztelő Szent János-egyház védőszentjének, Szent Jánosnak ünnepére, a Szent Miklós-egyház Szent Miklós napjára és fehérvasárnapra, a rákosi egyház Kisasszony napjára, a noémi Szent Mihály-egyház Szent László király ünnepére, Nagyboldogasszonyfalva augusztus 15-ére, a mindszenti egyház Mindenszentek napjára, a mensági (menasági) egyház és kápolna Szent Adalbert napjára, a gyergyói völgyben a noémi egyház Szent Miklós püspök, patrónus, az újfalui Sárlosból

²⁷⁸ APF SOCG vol. 583, fol. 196r–197v.

²⁷⁹ APF SOCG vol. 585, fol. 21r–22v.

dogasszony, az alfalui Simon és Júdás apostolok, a csomafalvi Péter és Pál ünnepére, a remetei Pünkösöd másodnapjára, a ditrói pedig Szent Katalin szűz és vértanú napjára. A pápa már másnap hozzájárult a kongregációi határozathoz (*Sanctissimus annuit*).²⁸⁰

A rendi ügyvivő 1716. március 10-én statisztikai kimutatást terjesztett a Propaganda Kongregáció elé Becze missziófőnökségének eredményéről: megtért 133 kálvinista, 31 lutheránus, 13 görögkeleti szakadár, 22 unitárius, azonfelül megkereszteltek 10 unitárius gyermeket. Az iskolások létszáma 190 volt. Mivel Becze ideje lejárt, az ügyvivő az utód, Sigrai Modeszt számára kért kinevezést, amit a bíborosok hamarosan meg is szavaztak.

Becze három éve alatt a csíki iskola segélyei elmaradoztak, illetve az átutalás nehézségei miatt a hátralékok 90 scudóra emelkedtek. Két év múlva, 1718. augusztus 8-án Szentmiklósi Gáspár szerepelt az őrség élén.²⁸¹ Korábban a bölcelet előadója volt, majd mikházai előljáró, végül a székelyudvarhelyi új alapítás egyik első főnöke és alapítója. Mint őr az oltárkiváltság megújítását kérte a Kongregációtól, nevezetesen a csíksomlyói templom Szentkereszt-oltára és a szárhegyi Szent István-templom Szent Ferenc-oltára számára, azonfelül tekintettel arra, hogy a szerzetesek paphiány miatt plébániákat kormányoznak és vándormissziót végeznek, kétszeri misézésre kért engedélyt. Mivel a titkár hamarjában nem találta meg az 1700-ban kiadott engedélybréve nyomát, Giorgio Spinola bécsi nunciushoz fordultak tájékoztatásért. A hónap végén 29-én a rendi ügyvivő főnöki megbízatást nyert Szentmiklósi számára.

Két év múlva ez az ügyvivő, Carlo da Nizza felmentését kérte, s egyúttal Silvestro di Vallico vagy Gaetano da Porto szerzetest ajánlotta utódnak. Mivel az utóbbi nem töltött tíz évet a rendi missziókban, hanem csak az infáns – feltehetően a későbbi VI. (III.) Károly – bécsi udvarában szolgált, és még aránylag fiatal is volt a nagy körütekintést és gyakorlatot igénylő munkakör betöltéséhez, Vallico lett Da Nizza utóda. A következő év májusában tehát már Vallico folyamodott főnöki kinevezésért és felhatalmazásokért a közben meghalt őr utódja, Lamprech vagy Lamprik Imre részére, aki egyúttal a három éve elmaradt iskolasegély kiutalását is megsürgette. Ekkor már háromszázra emelkedett a tanulók létszáma, a különböző évfolyamokban *grammaticát*, *synataxist*, *rbetoricát* és *poesist* tanítottak, ami megfelel a gimnázium alsó tagozatainak. A szerzetesek újra felvetették a kérdést, hogy az iskolafenntartás elviselhetetlen terhei miatt a három iskolamesterből csak egyet tartanak meg, de be látták, hogy a csökkentés mérhetetlen kárára volna az erdélyi katolikus ügynek. Ezért a rendi missziós ügyvivő támogatásával az évi 30 scudós segélyösszeg megfelelő felemelését kérték. A Kongregáció a császárhoz fordult az iskola érdekében, a megszokott évi 30 scudó segélyt ugyanakkor továbbra is utalta, mivel a bécsi nunciustól és az erdélyi püspöktől szerzett értesülése szerint az őr adatai megfeleltek a valóságnak, és az iskolára továbbra is nagy szükség volt.

²⁸⁰ APF Lettere, vol. 102, fol. 411r.

²⁸¹ APF Lettere, vol. 104, fol. 108r.

Azokban az években az egyházi hivatást érző tanulók számára külön papnevelőt alapítottak a kolostorban. A kispapok azzal a kéréssel fordultak a Kongregációhoz, hogy a csíksomyói plébániatemplom címéről, Sarlósboldogasszonyról Mária-kongregációt szervezzenek, és tekintettel arra, hogy Mária-ünnepeken a hívek nagy tömege gyűlik össze a templomban, a teljes búcsú kegyelmének engedélyezését kérték Pünkösöd ünnepén kívül még a következő napokra: Gyertyaszentelő-, Gyümölcsoltó-, Sarlós-, Nagy- és Kisboldogasszony, végül a Szeplőtelen Fogantatás ünnepeire. A bíborosok hozzájárultak a kiváltság megadásához, és megbízták Olivieri bíborost, a pápai brévek titkárát, hogy tárgyalja meg az ügyet a Szentatyával, majd állítsa ki a szükséges iratokat.²⁸²

A missziófőnök felhatalmazásai azonosak voltak Mártonffy erdélyi püspök és Zauli moldvai konventuális missziófőnök felhatalmazásaival. Lambrech tisztsége is bővelkedett missziós eredményekben: évről-évre sok ezer hívó gyónt, áldozott a rendi templomokban, a szerzetesek vándorutaikon rengeteg keresztelést és temetést végeztek, számbavették 235 lélek megtérítését, de jóval nagyobb volt azok száma, akiket nem jegyeztek fel. A lelépő őr szokás szerint ezúttal is missziófőnöki kinevezésért és pápai felhatalmazásokért folyamodott utódja számára.

A következő missziófőnök Schirmer Antal őr lett. A szabály előírta három évének lepergése után Győrffi vette át az őrség kormányzását. 1723-ban ő képviselte az erdélyi szerzeteseket a rend egyetemes káptalanján az Örök Városban. Az őrség eredményéről mint missziófőnök is beszámolt: a mérleg 170 megtérés és 4 aposztata visszatérése volt. Azt kérte, hogy az évi segélyt biztonságból a jezsuitákon keresztül kézbesítsék, továbbá engedélyt szeretett volna nyerni arra, hogy Vajdahunyadon és Désen iskolát nyissanak, mert a két rendháznak tanításra alkalmas szerzetesei vannak. Győrffi elmondása szerint a tanítás mellett a szerzetesek 50-60 mérföld körzetben folytatnak vándormissziót, ezt a súlyos feladatot azonban csak úgy tudják végezni, hogy 50 lovat és 25 fős szolgáloménnyel tartanak.²⁸³ Valószínű, hogy ezt a készültséget az egész őrség missziós munkájára értette. A megbízatást és a hozzátartozó felhatalmazásokat végül 1725. március 12-én megkapta. Ezekben az években szintén örvendetes haladást mutatott a missziós beszámolás: 360 protestáns, 16 szakadár, 1 zsidó és 1 pogány megtérítését jelentették a Propaganda Kongregációnak. A kongregációi titkár szerint a bécsi nuncius újabb évi segélyt szerzett az erdélyi szerzetesek számára a császártól, ami hozzájárulhatott munkásságuk hatékonyságának növeléséhez.

Az ismét megválasztott Schirmer meghalt, mielőtt újabb három évét kitöltötte volna. Utóda megválasztásáig Győrffi vette át a *custodia* kormányzását, és 1727. október 7-én felhatalmazásokat kapott a Propagandától. Hamarosan megválasz-

²⁸² APF SOCG vol. 624, fol. 46r-47v. A Kongregáció 1720. március 7-én foglalkozott az ügygel. A kérelmére adott válaszra Spinola levele utal. SOCG vol. 625, fol. 344r (1720. június 22.). – Információkérés az ügyben Spinola bíboroshoz: APF Lettere, vol. 109, fol. 124 (május 7.).

²⁸³ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 99r: További kimutatás az eredményekről: APF SOCG vol. 632, fol. 120r-123r.

tották az új őrt Csathó Sándor személyében, aki azután december 16-án szintén elnyerte a főnökséget és a felhatalmazásokat. Csathó felhatalmazásait 1730 nyarán megújították. Úgy látszik, hogy a csíki kispapok nem kapták meg a fent kérelmezett pápai kiváltságbrévét, mert az év nyarán megújították kérelmüket, mire a Kongregáció augusztus 7-én ismét megkérte Olivieri bíborost, a pápai brévék titkárát, hogy járjon el az ügyben a pápánál.

Csathó volt egyben az első erdélyi tartományfőnök (1729). Az őrség átszervezését provinciává a Státus is sürgette a ferences rend egyetemes tanácsánál, rámutatván az erdélyi ferencesek felbecsülhetetlen érdemeire, akik a protestáns fejedelemség korában hűségesen élesztgették a katolikus hit utolsó szikráit és átmentették a következő időkre, amikor szabadabban fellobbanhatott. Az erdélyi katolicizmus fejlődésével együtt járt a ferences őrség fokozatos izmosodása is: a szerzetesek létszáma állandóan emelkedett és új intézmények létesültek. Csak kevéssel előbb kapta meg a rend a kolozsvári templomot és kollégiumi épületet, amelyeket a protestánsoktól szerzett vissza, minthogy a jezsuiták már annyira megerősödtek, hogy a Tordai téren új templomot és Szent József tiszteletére megfelelő papnevelőt emelhettek, sőt nemsokára akadémiát is nyithattak. A múlt fáradalmi jutalmazásra, a jövő reménysége pedig új munkakör adományozására készítette a hálás erdélyi katolicizmust.

Csathó az őrségnek rendtartományá történt átszervezése következtében tehát természetesen tartományfőnökké lépett elő, és az 1730. augusztus 21-én tartott kongregációi ülésen, amelyen a XII. Kelemen megválasztó konkláva Rómába érkező Kollonich Zsigmond volt váci püspök, bécsi bíboros-érsek szintén megjelent, már mint tartományfőnök szerepelt a tárgysorozatban. Az első választott tartományfőnök Győrffi Pál *pater provinciae* és tényleges őr volt, akit 1732. június 29-én választottak meg „az első és híres” választó káptalanon a medgyesi rendházban. Győrffi már 1732. október 2-án missziófőnöki megbízatást kapott, és ezzel a Kongregáció a lelépő Csathó kérésére egybekapcsolta a provinciális és missziófőnöki tisztelet.²⁸⁴

A két tartományfőnök, Csathó és Győrffi újra megkísérelte, hogy évi segélyt szerezzen a Szent Kongregációtól a vajdahunyadi és a dési kolostori iskolák számára. Az imént említettük, hogy Győrffi még 1723 során eljár az ügyben a Propagandánál, a Kongregáció elnöke azonban a bécsi nuncius tájékoztatásától tette függővé a kérelem teljesítését. Mivel ekkor az erdélyi püspök már véglegesen elfoglalta székét, és a magyar király hatalma is megszilárdult Erdélyben, nem tekintette többé az országot szorosan vett missziós területnek. Egyébként a következő években nem volt hivatott egyén, aki időnként szellőztette volna az ügyet a Kongregációban. A rend általános missziós ügyvivőjének kezéből áttették a szigorított missziós ügyvivőjének hatáskörébe, és ezzel a sürgetések ellenére mind a két részről elhanyagolták.

De elmaradoztak a csíki iskola segélypénzei is. Az ügy érdekében tett felterjesztést kilenc székely előkelőség saját aláírásával bizonyította: Barnabás Márton mindkét Csíkszék főesperese, Apor Farkas alsócsíkszéki helyettes bíró, Gáborfi Gábor gyergyó-

²⁸⁴ Felhatalmazás kérése, 1733. február 2. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 95r:

széki helyettes bíró, Ferenczi Ferenc felsőcsíkszéki esküdt jegyző, aztán Balla József gyergyószéki esküdt jegyző és Sándor István felsőcsíki esküdt jegyző, Blasi József kászonyzéki esküdt jegyző, Czikó László alsócsíkszéki jegyző, végül Bors Mihály a csíksomlyói kolostor gondnoka. Az okirat másolatát Antalfi István, Gergelyffi Bertalan és Gáspár Ferenc tényleges kormánytanácsosok, Vass Krizosztom kiérdemesült kormánytanácsos, Lamprek Imre „*pater provinciae*”, Csathó atya rendtartományi őr, Győrffi Pál tényleges tartományfőnök és Betár Joákim tartományi titkár hitelesítette, vagyis az erdélyi rendtartomány színe-java. Mindez szükséges volt, hogy a segélyek folyósítását biztosítsák a csíki iskola számára, mert a Kongregáció Domenico Passionei bécsi nunciuson keresztül kívánt meggyőződni az intézmény hasznosságáról.²⁸⁵ Maga Győrffi kifejtette, hogy az iskola nélkülözhetetlen és nagy szolgálatot tesz az erdélyi katolicizmusnak, hiszen az 1734/1735-ös tanévben 550-es létszámmal működött! A tartományfőnök adatait az erdélyi kormány egy katolikus tanácsosa szintén megerősítette, aki kiemelte a vajdahunyadi és dési iskolák jelentőségét is, ahová eretnek és szakadár szülők gyermekei is járnak. Az ötvenes évek közepén a tartományfőnökök a mikházi és a fogarasi iskolákat helyezték előtérbe. A mikházi, tudjuk, kezdetben élvezte a helybeli malom jövedelmét, amelyet azonban a rendnek, a szigorítás értelmében, fel kellett volna adnia. A fenntartáshoz szükséges anyagiak itt is, Désen is az önkéntes adományokból és a kéregetésből gyűjtötték össze a szerzetesek. A tervbevelt fogarasi iskolát azért tartották fontosnak, mert a városban nem volt más szerzet és iskola, amely – mint máshol – összetartotta volna a katolikusokat, és vonzotta volna a protestánsokat, szakadárokat. A Kongregáció segélye tekintettel a terület visszaszoruló missziós jellegére ezúttal elmaradt ugyan, de a nuncius közbenjárására az erdélyi kormányban ígérték, hogy időnként támogadják a szerzeteseket az iskolák fenntartásában.

Nem hiányoztak az iskolák segélyezésének agyarkodó ellenségei sem. Volt olyan, aki azt bizonygatta, hogy sem a csíki, sem a konventuálisok Vásárhely-Kanta-i papnevelője nem szorul rá a Kongregáció támogatására. A csíkieknek, mondja a tájékoztató, csordáik, nyájaik vannak, a nyomda haszonnal működik, az iskolának alapítványai vannak, csak nemrég Lukács plébános Kozmáson ingatlanokat, különféle bevételeket hagyott tanügyi célokra. A római segélyek azonban mindennek ellenére nem szűntek meg teljesen, mind Csíkbe, mind Vásárhelyre küldtek még alkalmi támogatást, amiről 1771-ből és Garampi bíboros-nuncius idejéből, 1781-ből származó adatok tanúskodnak, sőt még 1785-ből és 1843-ból is van segélyre adatunk a Propaganda levéltárában.²⁸⁶

* * *

²⁸⁵ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 116^{rv}–122^{rv} (a szóban forgó bizonyítvány fol. 119).

²⁸⁶ Lukács Mihály csíkkozmasi plébános 1725-ben két tanító fizetésére és néhány növendék tanítására tett adományt. BOROSS, *Csíksomlyó, a kegyhely*, 117.

Befejezésül térjünk vissza a tizennyolcadik század harmincas éveire, hogy az egyre szűkülő levéltári adatok világánál szemlélhessük az erdélyi szigorított ferencesek szakadatlan missziós munkáját.

Mint a ferences missziós lelkiség rendkívüli példáját itt említjük meg az erdélyi származású torjai Szabó Elek atya buzgó tevékenységét a felsőolaszországi mantovai magyar ezredek katonasága körében.²⁸⁷ Szabó tulajdonképpen a bolgár rendtartomány tagja volt, és valószínűleg hallerkövi Haller Sámuel erdélyi főúrral, a Pálffy-ezred kapitányával került az olasz hadszínterre. A város ferences kolostorában lakott, és onnan járt a táborozó magyar ezredekhez, sok vitézt, elsősorban tiszteket, megtérített. Eredetileg jómagá is kálvinista volt – mint írja „*olim ex stirpe eram Calviniana...*”. A mellékelt kimutatásból a Propaganda bíborosai gyönyörű magyar nevekkel ismerkedtek meg, melyek hordozóit a szerzetes katolikus hitre vitte át: 1731-ben a Pálffy-ezredben 25, 1728-ban a Gyulay Ferenc-féle ezredben 12, 1730-ban 11 vitézt térített meg. A megtérések adatainak hitelességét Pálffy Ferenc ezredtulajdonos, Streitsaubner tábori pap, Haller Sámuel kapitány, Puck Kristóf ezredlelkész és Gyulay Ferenc ezredtulajdonos pecsétjeikkel bizonyították. Szabó Erdélyben is folytatni kívánta térítő tevékenységét honfitársai és rokonai között, ezért a táborra szorított, korlátozott fakultásai kiterjesztését kérte. (A tisztek állítása szerint megfelelő felhatalmazásai hiányában újabban hét vitész halt meg anélkül, hogy elérhették volna végső vágyukat, a katolikus hitbe való felvételüket.) A szerzetes valószínűleg nem várta be az idegen érdekeket szolgáló lombardiai hadjárat befejezését, erdélyi működésének azonban a Kongregáció levéltárában nem találjuk nyomát.

Az 1731. évről a következő képet kapjuk az új rendtartomány missziós tevékenységéről és állapotáról: a megyesi rendház főnöke, Bögözi László tényleges kormánytanácsos és apostoli misszionárius negyvenöt évvel a vállán, amelyből huszonötöt töltött a szerzetben, mellette a gyergyói származású Gyórfi Pál a rendház gyóntatója, aki életének ötven évéből harmincat töltött a rendben, és az őri tisztséget is betöltötte. A csíki guardián Gáspár Ferenc volt, aki egyúttal az iskola, a posztóüzem és a könyvsajtó élén is állott, a papnevelő és a Mária-kongregáció vezetése Ács János kormánytanácsosra hárult, míg a *poesist* és a *rethoricát* a harminchárom éves Veres Lajos, a latin *grammaticát* és a *syntaxist* a huszonnyolc éves Bernárd János tanította. A sajtóüzembe kapott beosztást a negyvenhét éves Dobosi Miklós kisegítőtestvér. Miházán a negyvenhét éves gyergyószéki Gergelyfi Bertalan volt a guardián és Lamprik „tartományatyja” (*pater provinciae*) a kolostori gyóntató hetven évvel a vállán, amelyből negyvenhét évet töltött a szerzetben, mialatt két ízben viselte az őri tiszteket. Itt a negyvenkét éves Péterffi Domonkos végezte a szorosán vett missziós munkát, mert hisz minden szerzetes egyúttal misszionárius is volt. Esztelneken a harmincöt éves székely Szabó Ádám, Vajdahunyadon a huszonnyolc éves Kun Pál, Kolozsvárt Tompos János kapott beosztást állandó missziós munkára. Csörgő Gábor szászvári misszionárius két-három év alatt megkeresztelt hét keresztény szülőtől származó gyermeket, meggyóntatott és megáldoztatott tíz halálra vált beteget, ötnek feladta az utolsó kenetet, végül meggyóntatott és megáldoztatott a kolostorban és azon kívül 100 egészséges embert. Az első

²⁸⁷ SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 74r–80v.

választó tartományi káptalani ülés után összegyűlt kormánytanács, amely Krisper Ferenc rendi főbiztos és Győrffi Pál első tartományfőnök elnökle mellett ült össze Csathó Sándor őrrel, Vass Krizosztom, Gáspár Ferenc, Gergelyffi Bertalan és Antalffy István tagokkal, egyebek közt megtiltotta a rendtagoknak a lovaglást, csak a vándormissziót végző misszionáriusokkal tett kivételt. Győrffi október 2-án kapott missziós felhatalmazásokat a Kongregációtól.

Az 1732–1735-ös *triennium* missziós eredménye: 249 megtérés a protestantizmusból, 39 a keleti szakadásból, valamint 23 egyéb.²⁸⁸ A Kongregáció szokás szerint megdicsérte a szerzeteseket, valamint további apostoli munkára serkentette őket. A tartományfőnök kimutatása szerint 1732–1734-ben csak a csíki szerzetesek 131 ágostai hitvallását, 95 kálvinistát, 23 unitáriust és 38 keleti szakadárt térítettek meg. Győrffi egy házassági esetet is felterjesztett a Szentszékhez. Lázár Ferenc gróf, az erdélyi katolikus főnemesség előkelő tagja, házasságot kötött egy szintén főúri leánnyal, akivel harmadfokú sógorsági kapcsolatban volt, a kánoni akadály alól felmentést kapott, és huszonhárom évet töltött békés házasesetben feleségével. A házasságból négy fiú és egy leány született. A rokonság azzal a nem éppen kánoni okadatulással, hogy a házassági felmentés csak a szegények és a katolikus vallásra tértek számára van, törvénytelennek akarta nyilvánítani a gyermekeket, hogy az örökségüktől elüsse őket.

Az 1735–1738-as időszakra Bögözi László tartományfőnök kapott missziós megbízást, egész pontosan 1735. szeptember 19-én. Utóda, Csathó Sándor 1738. december 14-én lépett örökségébe. Csathó Sándor többszörös rendi előljáró *trienniuma* 1741-ben 200 protestáns, 18 szakadár és 6 hitehagyott megtérését eredményezte. Utódja, Betár Joakim, miután beterjesztette elődje munkásságának gyümölcsét, 1742. február 26-án szintén megkapta a missziófőnöki tisztséget. Betárt Bögözi követte mind a tartományfőnökségben, mind a missziófőnökségben.²⁸⁹ Az új főnök jelentette, hogy kihirdette a szabadkőművesek ellen még XII. Kelemen pápa által 1738-ban hozott kiközösítést. Főnökéldje alatt 200 protestáns, 50 szakadár és 16 aposztata megtérítésével gyarapították az erdélyi katolikusok létszámát, míg Bögözi idejében ugyancsak 200 protestánst, 64 szakadárt, és 22 hitehagyottat térítettek meg. A protestánsok főképpen a kálvinizmusból jöttek át a katolikus Egyházba. Az utód, Sükösdí Máté 1747. július 10-én kapott megbízatást a misszió vezetésére. Az ő utódának *trienniuma* (1750–1753) különösen bőséges volt a lelki aratásban: 382 protestáns, 86 szakadár és 4 hitehagyott tért az Egyház kebelébe, a ferences iskolák pedig olyan hatalmas arányokban működtek, hogy 1752-ben 1852 növendék részesült oktatásban!

Mintegy tíz év múlva Rafain Ágoston kapott főnöki kinevezést és felhatalmazásokat, utódja 1765-ben Ambrus Jukundusz lett, aki addig helyettesként működött a missziófőnök oldalán, majd tartományfőnökké választották a nyári káptalanon.

²⁸⁸ Győrffi jelentése, 1735. augusztus 14. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 162r.

²⁸⁹ Bögözi megbízatása, 1745. szeptember 15. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 294r–295v.

Hivatalba lépésekor felterjesztette az elődje három évének gyümölcsseiről szóló kimutatást (*tabella fructus*).²⁹⁰ 1771-ben újra Rafain kezébe jutott a rendtartomány kormányzása, és július 8-án megkapta a missziófőnöki kinevezést is. Három évének letelte után beszámolt apostoli munkájáról, amelynek folytatását Péterffi Ferenc rendtárs vette át 1774. szeptember 12-ei kinevezése alapján.²⁹¹ Ezekben az években fellendült a csíki kolostori nyomda is. A következő művek jelentek meg: *Actus virtutum Theologiarum a Clemente XIV. emanati*, *Conclusiones Philosophicae pro nostris lectoribus*, *Conclusiones Theologicae*, *Officium dedicationis Basilicae Assisiensis*, *Directorium pro Provincia Transylvaniae*. Kósa Ferenc kanonok egy művét és egy *Utítárs* című imádságoskönyvet magyar nyelven adtak ki.²⁹²

Rafain utóda mind a két poszton Bochkor Paulinus lett, akinek missziófőnöki kinevező okirata a postán elkallódott, ezért Benedetto da Benabbio rendi ügyvivő 1779. január 11-én másolatot szerzett a Kongregációtól az eredeti pótlására. Az 1780. július 12-én tartott rendtartományi káptalanról jelentést küldtek a missziós eredményről, amire a Kongregáció a megszokott dicsérő szavakkal válaszolt december 22-én. Ez a kimutatás, amely voltaképpen az 1779. június 6. és 1780. június 29. között aratott sikereket tartalmazza, a következő részletes adatokból állott: a tizenhárom kolostorban és tíz rendházban megtérítettek 109 lelket, 17 ágostai hitvallásút, 11 unitáriust, 17 keleti szakadárt és 1 aposztatát. Megkereszteltek 782 gyermeket, meglátogattak 867 beteget, megáldoztattak 850 beteget, feladták az utolsó kenetet 834 betegnek, templomaikban meggyóntattak 93 900 hívőt, mondtak 3244 szentbeszédet, tartottak 813 kátémagyarázatot, végeztek 119 esketést és 145 temetést.²⁹³

És ezzel egészen a 19. század közeléig jutottunk, ahová már nem feladatunk elkísérni a derék erdélyi ferencesek áldozatos hitterjesztő munkáját.

²⁹⁰ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 144r.

²⁹¹ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 338rv.

²⁹² A nyomda kimutatásai: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 327r és 386v–387r (nyomtatott kimutatás); továbbá 1779. augusztus 30-ról egy újabb kimutatás uo., vol. 7, fol. 35r és 1780. augusztus 30-ról megint egy másik szintén uo., vol. 7, fol. 59r.

²⁹³ Az erdélyi tabella 1779–1780-ról: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 7, fol. 50–51r (referálva 1780. szeptember 22.).

Hivatalba lépésekor felterjesztette az elődje három évének gyümölcsseiről szóló kimutatást (*tabella fructus*).²⁹⁰ 1771-ben újra Rafain kezébe jutott a rendtartomány kormányzása, és július 8-án megkapta a missziófőnöki kinevezést is. Három évének letelte után beszámolt apostoli munkájáról, amelynek folytatását Péterffi Ferenc rendtárs vette át 1774. szeptember 12-ei kinevezése alapján.²⁹¹ Ezekben az években fellendült a csíki kolostori nyomda is. A következő művek jelentek meg: *Actus virtutum Theologiarum a Clemente XIV. emanati*, *Conclusiones Philosophicae pro nostris lectoribus*, *Conclusiones Theologicae*, *Officium dedicationis Basilicae Assisiensis*, *Directorium pro Provincia Transylvaniae*. Kósa Ferenc kanonok egy művét és egy *Utítárs* című imádságoskönyvet magyar nyelven adtak ki.²⁹²

Rafain utóda mind a két poszton Bochkor Paulinus lett, akinek missziófőnöki kinevező okirata a postán elkallódott, ezért Benedetto da Benabbio rendi ügyvivő 1779. január 11-én másolatot szerzett a Kongregációtól az eredeti pótlására. Az 1780. július 12-én tartott rendtartományi káptalanról jelentést küldtek a missziós eredményről, amire a Kongregáció a megszokott dicsérő szavakkal válaszolt december 22-én. Ez a kimutatás, amely voltaképpen az 1779. június 6. és 1780. június 29. között aratott sikereket tartalmazza, a következő részletes adatokból állott: a tizenhárom kolostorban és tíz rendházban megtérítettek 109 lelket, 17 ágostai hitvallásút, 11 unitáriust, 17 keleti szakadárt és 1 aposztatát. Megkereszteltek 782 gyermeket, meglátogattak 867 beteget, megáldoztattak 850 beteget, feladták az utolsó kenetet 834 betegnek, templomaikban meggyóntattak 93 900 hívőt, mondtak 3244 szentbeszédet, tartottak 813 kátémagyarozatot, végeztek 119 esketést és 145 temetést.²⁹³

És ezzel egészen a 19. század közeléig jutottunk, ahová már nem feladatunk el-
kísérni a derék erdélyi ferencesek áldozatos hitterjesztő munkáját.

²⁹⁰ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 144r.

²⁹¹ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 338rv.

²⁹² A nyomda kimutatásai: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 327r és 386v–387r (nyomtatott kimutatás); továbbá 1779. augusztus 30-ról egy újabb kimutatás uo., vol. 7, fol. 35r és 1780. augusztus 30-ról megint egy másik szintén uo., vol. 7, fol. 59r.

²⁹³ Az erdélyi tabella 1779–1780-ról: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 7, fol. 50–51r (referálva 1780. szeptember 22.).

III. MINORITA MISSZIÓK ERDÉLYBEN

I. OLASZ MINORITÁK ÁTSZIVÁRGÁSA MOLDVÁBÓL ERDÉLYBE. NAGY MÓZES PAPNEVELŐJE ESZTELNEKEN

A moldvai magyarság állandóan érintkezett az erdélyi, elsősorban a székely magyarsággal. A 17. század második felében sűrűn megismétlődő török–tatár–kozák betörések feldúlták az országot, szétszórták a lakosságot, amely az erdőben és az erdélyi hegyekben keresett menedéket. A moldvai magyarok katolikusak voltak, kevés magyar pap és – miként eleddig jószerevével csak utalás szintjén említettük – néhány olasz minorita misszionárius gondozta lelküket. A menekülők közt találjuk az olasz szerzeteseket, akik a fejedelemség fontos harcászati pontjain állomásozó olasz császári tábornokoknál kerestek biztos menedéket. Egyiket-másikat a határ menti főnemesek hívták udvarházukba, ahol legalább misézéssel és a latinul, oláhul tudók gyóntatásával szolgálták a katolikus lelkeket. Megtörtént, hogy erdélyi követek, mint Mikes Kelemen, az oláh vajda udvarában ismerkedtek meg a katolikus papokkal, szerzetesekkel. Tudjuk, a csíki obszervánsok nem látták szívesen a konventuálisokat, és igyekeztek őket eltávolítani Erdélyből. A Kongregáció ismételten elrendelte az önként megtelepedő konventuálisok visszatérését, mert missziós megbízásuk nem terjedt ki Erdélyre, és a két szerzet egy területen való tevékenységét nem tartotta kívánatosnak. A nagy paphiány és az erdélyi viszonyok azonban előmozdították a minoriták lassú meggyökerezését.

Bizonyos időt töltött Erdélyben az assisi származású Angelo Tassi szerzetes, aki 1652-ben nyert apostoli missziót, és 1657-ben a lemergi püspök és misszionárius társai kedvező bizonyítványai alapján hittudományi doktorátust kapott. Még 1669-ben is hivatkozott Erdélyben szerzett érdemeire, amikor elmaradt segélypénzeinek utólagos kiutalását sürgette a Kongregációnál.²⁹⁴

Vito Piluzzi moldvai missziófőnök, majd marcianopolisi érseki címen Moldva apostoli kormányzója 1664-ben engedélyt kért a Propagandától, hogy erdélyiek sürgetésére két-három papot küldhessen a fejedelemségbe, ahol sok plébánia pap nélkül sínylődött. A Kongregáció, jól ismerve az erdélyi viszonyokat, azzal a kikötéssel járult hozzá a kérés teljesítéséhez, ha az idegen szerzetesek működése nem

---

²⁹⁴ APF SOCG vol. 420, fol. 100r és 107v. Életrajza: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 797.

ütözik akadályokba. A missziófőnök azonban már az előző évben a határ menti Zabolába küldte Antonio Angelini da Norcia rendtársát, aki Mikes Kelemen udvari papjaként az erdélyi törvények védelme alatt megtapadt a nemesi udvarházban. Adataink vannak arról, hogy a norciai származású misszionárius 1673-ban, 1674-ben, 1676-ban és 1677-ben állandóan Mikes udvarában tartózkodott, ahonnan a környék templomaiba is eljárógatott misézni.²⁹⁵ Mivel Mikes gondoskodott a szerzetes eltartásáról, a Propaganda 1673-ban, majd 1677-ben elvetette Angelini pénzsegélyre irányuló kérvényeit. Angelini 1673 során köszvényben és egyéb nyavalyában kínlódott, s visszahívását kérte eredeti rendtartományába, a következő évben missziós munkájának érdeméül megkapta a hittudományi doktorátust, de csak 1675-ben avatták doktorrá.²⁹⁶ Egészségi állapotára való tekintettel 1680-ban a Kongregáció megengedte neki, hogy rendtartományában *pater* címen élvezze kiváltságos helyzetét.

Óriási görbével el is indult hazájába, a németországi pestis miatt azonban Varsóban rekedt.²⁹⁷ Elhatározta, hogy visszatér a misszióba, ha a Kongregáció, figyelembe véve magyar és oláh nyelvtudását, erdélyi tartományfőnökké és missziófőnökké nevezi ki. Ekkor már tizenhét éves missziós munka volt mögötte. Erdélyi főnökség helyett moldvai missziófőnök lett Piluzzi oldalán, állandó betegeskedése miatt azonban már a következő években, 1683-ban és 1685-ben ismételten előtérbe került felváltásának ügye.²⁹⁸ Súlyos betegségében egyszer megcsapolták. Ötven magyar aranyat fizetett kezelőorvosainak, amiből azt következtethetjük, hogy Erdélyben és Lengyelországban járt gyógykezelés céljából. A Kongregáció 50 scudo rendkívüli segély kiutalásával enyhített nehéz anyagi helyzetén. Érdekes jelentésében leírta, hogy elviselhetetlen adókkal terhelik a moldvaiakat: minden tizenhat éven felül levő személy után 10 magyar aranyforintot kell fizetni, és a kegyetlen adóbehajtásnak soha sincs vége. Még a nemes sem kivétel: fához kötik, jeges vízzel öntözik és ütlegetik, amíg nem fizet. Angelini 1685-ben utódot kapott: Mansueto Lombardi da Castiglione Fiorentino hatvanegy éves szerzetes, a hittudomány doktora, a toscanai rendtartomány örökös tanácsosa és a konstantinápolyi pátriárka volt helytartója lett utóda.²⁹⁹ Ő pedig tovább küzdött a kórral, amely életét emészttette, és még 1690-ben is moldvai magyarjai között találjuk őt.³⁰⁰

A hatvanas évek elején a másik román fejedelemség fővárosában, Bukarestben tűnik fel Giovanni Battista del Monte minorita, aki leírta, hogy Cantecuzeno vajda

²⁹⁵ *Moldvai csángó-magyar okmánytár*; II, 595. Angelini atya társa Giovanni Battista del Monte volt, mindketten 1667-ben jöttek Erdélybe.

²⁹⁶ APF SOCG vol. 441, fol. 85 és 91 (1673) és vol. 456, fol. 214r s 217v (a Kongregáció döntése az ügyben, 1675. december 17. [10. pont, *nihil*]).

²⁹⁷ Levele 1680. augusztus 1. APF SOCG vol. 480, fol. 306r.

²⁹⁸ Leváltása: APF SOCG vol. 488, fol. 230–231v. Helyette Nicolo Maria Febri da Mercatello vagy Guerrini került szóba.

²⁹⁹ APF SOCG vol. 492, fol. 149rv és fol. 156v (a Kongregáció döntése, 1685. március 12. [13. pont]).

³⁰⁰ Említett jelentése, 1681. jún. 12. *Moldvai csángó-magyar okmánytár*; II, 690–695. Életrajza *uo.*, II, 779.

mellett szép számmal vannak magyar és lengyel vitézek, köznemesek és titkárok, továbbá hogy Campolongo közelében volt egy katolikus templom a Boldogságos Szűz tiszteletére 60 magyar családdal, nem messze pedig egy kis magyar falu, amely Campolongohoz tartozott. A hatvanas évek végén a misszionárius Erdélyben Brisch (Berec) helységben tevékenykedett, ahonnan vándormissziót folytatott a völgy falvaiban. Majd később Nyujtódon, Apor udvarában találjuk, de 1683-ban már Giorgini rendtársa látta el itt az udvari káplán teendőit.³⁰¹ Del Monte körülbelül harminc évet töltött a három országban, és a felszabadító hadjáratok idején más rendtársával együtt jelentős szolgálatot tett a keresztény hadvezetésnek, amiért Buonvisi nuncius, a felszabadító háborúk lelke, sőt Lipót király is nagy elismeréssel szólott háborús érdemeiről. 1694-ben mint halottról emlékeznek meg róla, és megemlítik, hogy 1500 forintot hagyott különféle egyházi célokra, köztük az eszternelki papnevelőre.³⁰²

Piluzzi marcianopolisi érsek is több ízben megfordult Erdélyben. 1674-ben Damokos Kázmér ajánlott fel neki biztos menedéket a nagy pogány betörések idején, az érsek azonban egyelőre inkább szétszórta és halálos veszedelmek közt vergődő hívei között maradt, s az erdőkben rejtőzött. Kilenc év múlva mégiscsak Erdélyben találkozunk vele titkára, Torre szerzetes kíséretében, amikor a bákói püspök, a lengyel Dluski, ugyancsak konventuális minorita, azzal vádolta őt, hogy eladott Sándor János erdélyi nemesnek egy harangot 30 piasterért és hat zsák gabonáért. Piluzzi egyéniségével nem fért össze hasonló üzérkedés, inkább azt kell feltételeznünk, hogy a megyéspüspök, aki lengyel területről szemlélte híveinek és papjainak tehetetlen vergődését és pusztulását, megbízhatatlan tájékoztatás áldozatává lett. Mindamellett a Kongregáció elrendelte, hogy tisztázzák a vádat.³⁰³

A fejedelemség alkonyán, amikor császári hadak lepték el a területet, egyre sűrűbben találkozunk olasz minoritákkal, akik az olasz tábornokok védelme alá menekültek. A Brassóban, Nagyszebenben, valamint a Szilágyságban táborozó vezérek mindig szívesen fogadták menekülő honfitársaikat, és megvédték, segítettek, istáptolták őket. Az olasz szerzetesek, akik közül csupán egyik-másik tanult meg jobban magyarul, jól látták, hogy csak akkor verhetnek életrevaló gyökeret az erdélyi talajban, ha magyar rendtársakat nevelnek. Brassói származású volt köztük Rosa (Rózsa) Fábián kíségetestvér, akit Piluzzi térített át a lutheranizmusból a katolicizmusra és Lembergbe küldött, hogy papnak tanuljon, s végezze a szerzetben az újoncét. Az ifjú azonban pénz hiányában nem tudta folytatni tanulmányait és kíségetestvéreként vették fel a rendbe. Visszatérve hazájába megtérítette fivérét, és joggal remélni lehetett, hogy buzgó és hatásos térítő lesz belőle, ha pappá szentelik. Ezért Piluzzi 1678-ban felmentést kért számára a Szentszéktől, a decemberi ülés

³⁰¹ APF SOCG vol. 490, fol. 258r és 262v.

³⁰² Rövid életrajza: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 785. Meghalt 1689 végén. APF SOCG vol. 506, fol. 319.

³⁰³ Piluzzi 1689-ben tért vissza Itáliába, ahol rövidesen meghalt. Rövid életrajza: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 697. A harangeladás említve Dluski 1683. július 19-ei jelentésében. (*Uo.*, II, 701.)

azonban elvetette a kérelmet. Rosa laikus testvérként is folytatta térítő munkáját, megtérítette édesanyját és nővérét, sőt a fejedelmi udvarban élő nagybátyját is áthozta volna az Egyházba, ha a fejedelem neje, Bornemissza Anna, „a katolikus szerzetesek ellensége” meg nem akadályozta volna. A szerzetes 1694 nyarán személyesen megjelent Piluzzi missziós érsek kíséretében, és visszatérőben útiköltséget kért a Kongregációtól. Az ülés azzal a megokolással utasította el a kérelmet, hogy kisértőtestvérek nem lehetnek apostoli misszionáriusok, és így útiköltséget sem igényelhetnek.³⁰⁴

* * *

A moldvai minoriták végleges megtelepedése Erdélyben a nyolcvanas évek elején történt, amikor Nagy Mózes plébános rájuk bízta az általa alapított esztelneki papnevelő vezetését.³⁰⁵ Nagy Mózes Esztelneken, Háromszékben született. Plébános korában egy ideig török rabságban sínylődött, majd hódoltsági területen, Nagykanizsán missziós munkát végzett elhagyott magyar katolikus testvérek között. Be látta, hogy Erdély is missziós terület üres plébániákkal és elhagyott hívekkel, ezért a primás engedélyével visszatért Esztelnekre, és egészen Zágonig vándormissziót folytatott a vidéken, korának szokása szerint különböző helyeken plébánoskodott. Erdélyben ugyanis az volt a szokás a katolikusoknál is, hogy a papot rendszerint egy évre fogadták fel, s a szerződéses idő lejártával a két fél, az egyházközség is, meg a pap is szabadon határozott jövő évi munkaköréről. Ez a rendszer nagy bizonytalansággal járt mindenki részéről, és megakadályozta a tervszerű lelkipásztori munka kifejtését.

De nemcsak a fennálló szokás, hanem az apostoli hevület is, amely cselekvésre kész rugalmas lelkét átjárta, arra készítette, hogy hol itt, hol ott, ahol a lelki szükséglet nagyobbak látszott, éreztesse apostoli buzgóságának melegét. 1683 nyarán már Futasfalván találjuk, ahonnan misszionáriusi felhatalmazásokat kívánt a Kongregációtól, mert Erdélynek nem volt püspöke, akitől hasonló kiváltságokat kérhetett volna, márpedig állandóan szüksége volt rájuk a sűrű áttéréseknél. Azonfelül a teljes búcsú kegyelmét kérte a felsőcsernányi Szent Fábrián kápolna részére, ahová katolikusok és protestánsok egyaránt nagy számmal járnak istentiszteletre, a szent pártfogó ünnepére és minden hó első vasárnapjára. Ugyanazt a kiváltságot kérte Mikes Kelemen zabolai kápolnája részére május 3-ra, a Szent Kereszt feltalálásának ünnepére. A missziós felhatalmazásokat csak 1687-ben kapta meg, fél évvel a meg-

³⁰⁴ APF SOCG vol. 471, fol. 59 és 250 (1678); Acta, vol. 48, fol. 226r; SOCG vol. 518, fol. 13v–14v (ugyanitt a Kongregáció 1694. június 22-ei ülésén 7. pontként hozott „*Lectum*” döntéséről). – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 95 (mint Erdélyi Fábrián szerepel). – A rendi hagyomány szerint Rózsa Fábrián 53 éves korában lépett be a rendbe, 56 évesen tette le örökfogadalmát, és 110 éves korában, 1722. február 16-án halt meg Csütörtökhelyen. *A Magyarországi Minorita Rend Névtára*, 156.

³⁰⁵ Az esztelneki iskoláról: BENDA KÁLMÁN, *Ferences iskola Esztelneken a 17. században*, Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században (szerk. Zombori István), Szeged 1988, 131–138.

szabott időtartam, öt év (*quinquennium*) lejártá előtt, így már aligha vehette bármilyen hasznukat.³⁰⁶

Ugyanannak az évnek decemberében már nyujtódi plébánosnak írja magát Esztelnekről keltezett levelében, de Nyujtód mellett az osdolai és martonosi plébániákat is kormányozta, és vándormissziót folytatott a környék elhagyatott falvaiban. 1691-ben még Nyujtódon van, de a következő évben már a szentkatolnai Szent Katalin plébánia birtokosa, ahonnan a hatolykait is adminisztrálta. 1693-ban Szentkatolnán székel, amikor Kiss András a pap Nyujtódon és Osdolán.³⁰⁷ A vándormisszionárius munkát most sem adta fel. Mivel látta, hogy nem győzi a határtalan buzgóságától követelt munkát, 1694-ben új plébániáról, Imecsfalváról papokat kért a Kongregációtól Háromszékbe.

Mózes plébános nemcsak szóval, hanem írással is hirdette, védte, terjesztette a katolikus vallást. Guerrini megjegyezte róla, hogy tíz kötetre terjedő munkában az egész katolikus hitrendszert fel akarta dolgozni, sőt jórészt már fel is dolgozta, hogy meggyőzze a protestánsokat a katolikus vallás egyedül igaz voltáról. Még 1683-ban elkészült az első kötettel. Tudomásunk szerint csak egy munkája jelent meg nyomtatásban, méghozzá 1700 folyamán Nagyszombatban, Kollonich Lipót érsek-prímás, bíboros költségén. A munka „*A dücsőséges örök mindenható Szentháromság, Atya, és Fiu és Szentlélek egy megoszolbatatlan Istenről való igaz hitnek versekkel leíratott vallástétele...*” címet viseli, és 108 oldalra terjed. Az első kilenc lapot leszámítva az egész munka Jézus Krisztus istenségének bebizonyításáról szól. Úgy szólván az egész Krisztustant (*Christologia*) feldolgozta a Szentírás, az egyházatyák és a régi hittudósok sűrű felhasználásával, meglepően nagy tudományos felkészültséggel, könnyen gördülő és magyaros nyelvezetben, jó verseléssel és szabatos, világos, fordulatokban bővelkedő előadásban. Soraiiban nyoma sincs kora kíméletlen, sértő, nyers és gúnyos modorának. Inkább sajnálja és menti ellenfeleit, s Isten irgalmát kéri számukra, hogy az igazság útjára térjenek és üdvözüljenek.

Ellenfelei a Szentháromságot tagadó unitáriusok vagy ariánusok, akikről a következő imát intézi Jézushoz:

„Kegyes Jézus, kérlek, kegyelmezz ezeknek,
 Sidók szerint kétes keresztyén népeknek,
 Kik csupa embernek téged lenni vélnek,
 Istennek mondani rettegnek.
 Szánd meg azért őket, ne hagyjad elveszni,
 Gerjerd fel szívöket, s ne engedd nyugodni
 Valamíg igazat nem fognak követni,
 És igaz Istennek tégedet vallani...”

³⁰⁶ APF SOCG vol. 488, fol. 84r (1683. június 5.); SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 194–195. – Nagy már 1680-ban is adott be kérvényt, ahol röviden leírja addigi ténykedését. 1681. augusztus 11-én támogatást kapott iskolája számára. SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 352–353 és 354–355.

³⁰⁷ APF SOCG vol. 516, fol. 480.

Majd így figyelmezteti az unitáriusokat:

„Ariánus, kérlek, vigyázz itt magadra,
És igen szívesen, amit mondok, arra,
Mivel vallásoddal nem halotsz Krisztusra,
S késő lesz haltodkor vetned Ariusra.”

Ezután drámai erővel az ördögöt korholja, mert a kárhozatra viszi az általa félrevezetett tömegeket:

„Oh te, ördög, mire vitted ezeket,
A nappal nem látó vak eretnekeket?
Hogy megszabadító Isteneket
Hinni nem akarják? szánom szegényeket,
Hogy így vesznek és vesztenek sok ezer lelkeket,
Főként, kik veremre visznek egyebeket;
Úgy mint a tanítók, mert lelki szemeket
Behunyván, másokra hoznak veszélyeket.”

Mózes plébános a helvét és ágostai hitűekkel nem foglalkozik, azok minden nehézség nélkül olvashatták a verseket, sőt az író ügyesen kiemeli, hogy a két felekezet hívei közelebb állnak a katolikusokhoz, éppen a Szentháromság és Krisztus istenségének elfogadása által, mint a zsidóságba süllyedt unitáriusok.³⁰⁸

A versek nyugodt meggyőző hangja egyben feltárja Mózes plébános lelkiségét, szelidségét, jóságát, békés természetét. Igaza volt Guerrininek, amikor kiemelte róla, hogy „szent életű férfiú.” A szerzetes e jellemzése széles körben elterjedt vélemény volt, amelyet a plébános személyes ismerősei, távoli tisztelői és a közvélemény egységesen vallott róla. Már Lipót király is kiemelte Mózes pap rendkívüli buzgóságát 1682. szeptemberében kelt levelében. Opizio Pallavicini ezezusi érsek, lengyelországi nuncius ugyancsak szent életű férfiúnak minősítette, és hivatkozott apostoli tevékenységére, jámborságára s az esztelneki nevelőház alapítására. Ugyancsak szentéletűnek tapasztalta őt Vito Piluzzi missziós érsek, aki megállapította róla, hogy az Isten ügyének szolgálata, a katolikus hithez és az Egyházhoz való odaadó ragaszkodás, a hitterjesztés hevítette lelkét.³⁰⁹ Mindeme érdemeket nagy dicsőréttel emelte ki a Propaganda Kongregáció a plébánoshoz intézett leveleiben, és Kollonich Lipót bíboros értesítése alapján elvetette a kishitűek és gánccsokodók felületes és rosszindulatú vádjait, amelyek a plébánost fellengzősnek akarták feltüntetni.

³⁰⁸ SZABÓ KÁROLY, *Régi Magyar Könyvtár I-II*, Budapest 1879–1885, I, 1570. Reprintben megjelent: SÁVAI, *A csiksomlyói és a kantai iskola* („A” köteteként 1998-ban).

³⁰⁹ I. Lipót levele, 1682. október 5. APF SOCG vol. 486, fol. 171 és 173.

A magyar bíboros javaslatba hozta személyét a moldvai püspökségre. Mily megbecsülhetetlen szolgálatot tehetett volna a moldvai magyarság vallási és nemzeti megmentésében, ha életének hátralévő tíz-tizenöt évét kizárólagosan ennek a szent ügynek szentelhette volna?! A bákói szék azonban kevéssel előbb új főpapot kapott a domonkos Czieszeyko személyében, és a Kongregáció szigorúan megparancsolta neki, hogy székét foglalja el. Mózes plébános személyét a háromszéki és általában a székely katolikusok különös szeretettel és csodálattal vették körül, sőt még a protestánsok is, akik megfigyelték buzgalmát, tudását, áldozatkészségét, jóságát, jámborságát. Szentnek tartották, és alakját még életében csodás események fényével övezték.

Az irodalmi készség és teológiai tudás, mely Nagy Mózes munkájában megnyilvánul, arra készíti az olvasót, hogy tisztázza a szerző irodalmi és tudományos műveltségének eredetét: vajon hol, milyen szellemi gócpontokban szerezte meg mind a két irányú felkészültségét? Hézagos életrajza semmi pozitívumot nem nyújt. Mégis feltehetjük, hogy Nagyszombatban szívta magába azt a komoly és figyelemreméltó teológiai tudást, mely feladata méltó kidolgozására képesítette.³¹⁰

Nagy Mózes első segítőtársa Bonaventura Guerrini hitterjesztő volt, aki a hetvenes évek közepén Antonio Giorgini rendtársával egy időben kapott apostoli missziót a Kongregációtól. A két szerzetes az előírt hat év letelte előtt Rómában jártakor hittudományi doktori fokozatot kért.³¹¹ Guerrini 1681 májusában meg is kapta a doktorátust, kiutalták elmaradt évi 30 scudo segélyeit, sőt 50 scudo úti-költséget (*viaticum*) is kapott, hogy a visszautazás fáradságait könnyebben viselje.³¹² A kongregációi titkár, Odoardo Cybo elhelyezte őt a konventuálisok római anyaházában, a *Dodici Apostoli* bazilika mellett lévő kolostorban, ahol a Szent Bonaventúráról elnevezett hittudományi főiskolájuk is volt, míg társát visszaküldte missziójába. Guerrini megbízatásai ugyanis előreláthatólag hosszabb római tartózkodást igényeltek.³¹³

Guerrini beszámolt a moldvai missziók siralmas helyzetéről, a pusztításokról, a lakosság szenvedéseiről, egyben bejelentette, hogy Nagy Mózes Esztelneken megvásárolt egy házat és azt papnevelő, valamint iskola számára átalakította. Már tíz növendéket el is helyezett az ideiglenes intézetben, hogy csökkentse a nagy paphiányt, mert kihaltak ugyan a házas és ágyas papok, de oly nagy paphiány van, hogy hat-hét plébánia van egy-egy pap kezén. Hozzáfogott egy nagyobb ház megépítéséhez, amelyet iskolának vagy kollégiumnak szánt, és azt felajánlotta a Kongregációnak azzal a kéréssel, hogy küldjön egy misszionáriust és két tanítót, akik a *huma-*

³¹⁰ Nagyszombatban végezte 1656–1660 között a filozófiai kurzust, majd 1660–1662 között Bécsben a Pázmáneum tagjaként járta a teológiát. Lásd FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum magyarországi hallgatói*, n. 400; BOGA ALAJOS, *Nagy Mózes*, Erdélyi katolikus nagyok, 83–88.

³¹¹ APF SOCG vol. 482, fol. 161r.

³¹² APF Acta, vol. 51, fol. 241r–244r (1681). Az úti-költségre: SOCG vol. 498, fol. 3r (50, illetve 30 scudo utáni kérelmek).

³¹³ APF Lettere, vol. 70, fol. 68v–69r.

niora tantárgyakat tanítanak. A Propaganda elvben hozzájárult az új alapítás elismeréséhez, és megdicsérte a minden áldozatra kész plébánost. A titkár megérezte, hogy a csíki obszerváns szerzeteseket érinti mind az iskola megnyitása, mind a konventuálisok meglepedése, hiszen – miként már láthattuk – csak néhány hónappal előbb azzal a kéréssel fordultak a Kongregációhoz, hogy utasítsa ki a fejedelemség területéről a hasznavehetetlen, kóbor konventuálisokat. Ezért azt ajánlotta Guerrininek, hogy Csíksomlyóról szerezzenek be tanítómestereket. Guerrini azonban ezt a megoldást nem tartotta célravezetőnek, mert Csík sem bővelkedett megfelelő tanerőkben, egy csíki mester elvonása, mondta, annyit jelentene, mint megfosztani ékességeitől egy oltárt, hogy azokkal egy másikat díszítsünk fel.³¹⁴

Volt ennek a római útnak egy harmadik magyar illetve erdélyi vonatkozású célja is. Két évvel előbb bizonyos Glavics Miklós bejárta az erdélyi, moldvai és oláhországi udvarokat, és mindenütt Zrínyi Miklós fiának adta ki magát. Apafi és a vajdák elhalmozták őt ajándékokkal: pénzzel, gyönyörű paripákkal. A szélhámos becsapta a már többször is emlegetett Francesco Biale tábornokot is, de a család csakhamar leleplezték, nyilvánosan megvesszőzték, majd átadták a tábornoknak, aki őrizetbe vette őt már csak azért is, nehogy a fejedelem és a vajdák katolikus alattvalóikon kártalanítsák magukat. Glavics különféle hamis levelekkel igyekezett szabadulni fogságából, mind a velencei pátriárka édestestvére, mind a köztársaság konstantinápolyi követe, a *bailo* által a Porta segítségét kérte, amelyhez nagyon erős kapcsolatai fűződtek. A moldvai oláh vajda 2000 magyar forintot kért váltságdíjúl, és Guerrini a kereszténység érdekében hasznosnak tartotta a szabadon bocsátását, mert úgy vélte, hogy máskülönben a szellemes és fondorlatos szélhámos sok bajt okozhat a Portán a keresztény ügynek.³¹⁵

Guerrini római tárgyalásai felszínre vetették az erdélyi katolikusok állandó nagy kérdését: Mit szól a fejedelem, megengedi-e a papnevelő működését? A kérdés annál inkább indokolt volt, mivel Szebellébi Bertalan és mintegy öt-hat tekintélyes státustag éppen a fejedelem magatartására hivatkozva támadták az új alapítást, és nem tartották lehetségesnek, hogy a papnevelő kispapjai egyházi ruhát öltsenek. Visszatérőben Guerrini Buonvisi nuncius segítségével 1682. augusztus 29-én megjelent Lipót királynál és Eleonóra özvegy királynénál, hogy ajánlóleveleket szerezzen Apafihoz és nejéhez, Bornemissza Annához. Lipót szeptember 5-én, anyja pedig 20-án kelt levelükben támogatták a papnevelő ügyét.³¹⁶ A szerzetes, aki a hadak és a járvány miatt csak hosszas veszteglés után nagy kerülővel jutott Bécsbe, most újabb kerülővel Krakkón keresztül folytatta útját Moldvába és Erdélybe. Lengyelországba utazva Jablonovszky fővezért, az oroszországi részek palatinusát is megnyerte az ügynek. A szerzetes az ajánlólevelek másolatait felter-

³¹⁴ Kongregáció dicsérete: APF Acta, vol. 51, fol. 240r–241r (1681. november 14.); Lettere, vol. 70/II, fol. 74rv.

³¹⁵ Glavics említve: APF Acta, vol. 51, fol. 241r–244r.

³¹⁶ APF SOCG vol. 486, fol. 171 és 173.

jesztette Rómába, és évi 40 scudo segélyt kért a mesterek eltartására. A Kongregáció 1683. január 26-án a segély kiutalását megszavazta.³¹⁷

Guerrini Lembergen át – ahol találkozott Bonésana olasz theatinus szerzetessel, az őrmény katolikus kollégium igazgatójával – Moldvába érkezett, de nem maradt ott sokáig békeességben, mert a pogány betörés menekülésre kényszerítette Piluzzi érsekkel és titkárával, Giorgini rendtárrsal együtt. Ugyanakkor az ajánlólevelek hatására Apafi magához rendelte őt. Közben Moldvában a tatrosi bíró le tartóztatta Giorginit, és csak 90 scudo váltságdíj fejében volt hajlandó szabadon bocsátani. Guerrini a lovát áldozta fel, hogy társát kiszabadítsa. Az erdélyi fejedelem végül a fogarasi táborban fogadta Guerrinit, és hozzájárult az alapítás megnyitásához, csupán azt nem engedte meg, hogy a növendékek egyházi ruhában járjanak.

Apafi kedvező viselkedése leszerelte a helytartó és társai ellenkezését. Most már az egész Státus megkérte a szerzetest, hogy legyen szószólója Rómában az erdélyi ügyeknek. Guerrini már 1683 nyarán Lembergen–Krakkón át el is indult Rómába, és magával vitte Piluzzi, Nagy Mózes és a fogarasi táborban egybegyűlt Státus leveleit. Pallavicini lengyel nuncius azonban a császárváros ostromával megindult felszabadító hadjárat miatt nem engedte őt tovább, hanem inkább magára vállalta az ügyek elintézését. Nagyboldogasszony napján, Krakkóban kelt levelével futár által juttatta el Rómába a kérvényeket, amelyek öt fontos ügyet tartak a Kongregáció elé: a papnevelő alapításában beállott kedvező fordulatot, Nagy Mózes missziós felhatalmazásait és búcsúkerését, Szebellébi általános helytartó püspöki kinevezését, két pálos erdélyi működésének engedélyezését, végül pedig Apor Lázár kiváltságának megújítását.³¹⁸

Az 1683. szeptember 28-ai ülés, majd az 1684. márciusi ülés foglalkozott az erdélyi kérdésekkel. A szeminárium számára kiutaltattak a lengyel nunciussal 40 scudo segélyt, Mózes plébánosnak is elküldték a kívánt missziós felhatalmazásokat. A püspökség betöltése, mint korábban már láthattuk, nagyobb körülményt és újabb tájékozódást igényelt. A két pálos, Berzeviczy Lajos és Egry György Erdélyben maradása ugyancsak éveken át húzódo kérdés volt. A Kongregáció nem helyeselte a rendi ellenőrzés nélkül külön utakon járó szerzetesek missziós munkáját. A szerzeteseknek csak missziófőnökségben szervezett együttesben szokott apostoli missziót adni, vagy megengedni, hogy kolostoron kívül éljenek lelkipásztori munkában. A két pálosnak választania kellett, hogy vagy visszatér a királysági kolostorba, vagy belép a csíksomlyói szerzetesek közé. Ez utóbbi rendelkezés végrehajtását azonban gyenge szervezetükre hivatkozva nem vállalták. Mivel már mintegy hét éve dolgoztak az erdélyi plébániákon, a Kongregáció a Státus könyörgésére nem sürgette tovább a szerzetesek távozását.³¹⁹

³¹⁷ APF Acta, vol. 53, fol. 81r és 87 (1683).

³¹⁸ APF SOCG vol. 488, fol. 77 és 91. Piluzzi levele uo., fol. 81r és 87v. Az erdélyi katolikus urak levele uo., fol. 82r: Nagy Mózesé szintén uo., fol. 84.

³¹⁹ APF Acta, vol. 54, fol. 50r–52v.

Apor Lázár, az erdélyi katolikusok erős oszlopa annak a pápai kiváltságlevélnek megújítását kérte Guerrini által a pápától, amelyet egyik őse még a 15. század közepén kapott V. Miklós pápától. Ennek az engedménynek jogán az Aporok udvarházukban magánkápolnában misét mondtak, egyházi tilalom (*interdictum*) idején halottaikat ünnepélyesen eltemethették, nagybőjtben és az egyházi év többi böjti napján tejféléket ehettek, halálos ágyon teljes búcsút nyerhettek... A bréve eredetije, amelyet nagy kegyelettel őrzött évszázadokon át a család, a török betörésének idején elveszett. A főúr a bréve megújítását kérte, hogy a kiváltságok jogos birtoklását így igazolhassa. Amíg az ügy elintézése folyt, Apor Lázár érdekében megmozdult a Nyujtódon tartózkodó Giorgini is, aki egyúttal azt is kérte a Kongregációtól, hogy a főúr udvari papja lehessen, mint Del Monte rendtársa. Közben Apor Lázár gróf hősi halált halt a pogány ellen harcolva, és Guerrini most már Lázár testvérenek, Istvánnak a nevére kérte a kiváltságlevél kiállítását, aki bátyjánál nem volt kisebb sem a katolikus hit védelmében, sem a római Szentszékhez való hűséges ragaszkodásában, főképpen pedig a misszionáriusok támogatásában és védelmében. Az ügy előadója a Kongregációban, mint azt már korábban említettük, Girolamo Casanate bíboros, a Kongregációnak egy ideig titkára (1666–1668), majd tagja, híres hittudós és könyvgyűjtő volt. A Kongregáció felterjesztésére a pápai brévék titkára, Slusio *monsignore* el is készítette a bréve megújítását előbb Apor Lázár, majd Apor István gróf nevére. A bréve 1684. november 11-én hagyta el Rómát a Guerrini atyának címzett postacsomagban.³²⁰

Ezekben az években a Kongregáció, a postaközlekedés engedte viszonyok között folyósította Esztelnek számára a megszavazott segélyeket: 1683 szeptemberében a lengyel nunciuson keresztül megküldte az egész évre szóló 40 scudo összeget, a következő év június 10-én pedig a moldvai misszionáriusok segélyével együtt ugyancsak a lengyel nunciaturán és a lembergi theatinusokon keresztül az első félére járó támogatást. 1685 júniusában, amikor Guerrini újból megjelent Rómában, és meglátogatta a szülővárosában, Todiban lakó rokonait, a Kongregáció felszólította őt, hogy számoljon el a különféle missziós segélyekkel, amelyek az ő kezén mentek át, mert Angelini lelépő moldvai missziófőnök sürgette a segélyhátalékot, az Örök Városból induló új főnök, Lombardi atya pedig kész volt azokat magával vinni Moldvába.

Guerrinit ismét a Státus menesztette Rómába, hogy megsürgesse Szellébi püspökségét. Küldetése kapcsán most az ügy újabb részleteit ismerhetjük meg. Lipót király 1684. szeptember 24-én foglalta írásba hozzájárulását Carlo Pio di Savoya sabinai püspök-bíboroshoz, Németország kardinális protektorához intézett levelében.³²¹ Hasonlóképpen Apor Lázár gróf 1683. május 26-án a fogarasi országgyűlésen írt levelében fordult az egész Katolikus Státus nevében XI. Ince pápa-

³²⁰ Aporra lásd feljebb, azaz APF Acta, vol. 54, fol. 50r–52v; SOCG vol. 490, fol. 258. A kérelem kivonata, Guerrini levele: SOCG vol. 491, fol. 130 és 142. A kérelem közölve már: SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 349–351.

³²¹ APF SOCG vol. 492, fol. 211rv.

hoz.³²² Mellékelte Apafi 1680. június 10-én kelt megerősítő okiratát, amely arról kezekedett, hogy Szebellébi megkapta helytartó-elődjének teljes joghatóságát, amely a világi hatalom igénybevételére is feljogosította, hogy intézkedéseinek érvényt szerezzen.³²³ Az ügy most is hosszabb időt vett igénybe, és ezalatt Guerrini megint a rend anyaházában várta a Szentszék határozatát. A határozat azonban, tudjuk, most sem ért meg. A Kongregáció Spinola bíboros, az erdélyi ügyek alapos ismerőjének előterjesztésére az 1685. márciusi kongregációi ülésen döntött úgy, hogy megkérdezi Buonvisi bíborost, vajon részt vesz-e az erdélyi papság a helytartó választásában, és előreláthatólag nem fogja-e akadályozni a helytartót püspöki ténykedésében?³²⁴ A szerzetes szerepe nem hozott közvetlen megoldást, de felszínen tartotta az erdélyi kérdést, és az ő hivatkozásai a püspök jelenlétének hiányából származó nagy hátrányokra, az állandóan fokozódó paphiányra, a katolikusok elhagyatottságára és a püspök után nyilvánított ószinte vágyódásra szintén elősegítették a végleges kibontakozást, amely előbb a konventuális Bernabeit, majd a magyar Kadát állította előtérbe, aki azután meg is kapta az apostoli helytartói kinevezést és címzetes püspökséget.

Ugyanazon az ülésen, 1685 márciusában szóba került az esztelneki papnevelő is, de határozathozatal nem történt. Guerrini bizonyára magával vitte az esztelneki iskolamesternek járó segélyt, de a Királyság felől a felszabadító hadjárat miatt, kelet felől pedig a pogány betörések miatt aligha juthatott vissza missziójába. Újból tíz év múlva találkozunk nevével, amikor hivatkozva moldvai és erdélyi érdemeire, főképpen pedig arra, hogy milyen nagy szerepe volt az esztelneki papnevelő alapításában és az erdélyi püspökség betöltésében, az örökös kormánytanácsosi címet kérte a Propagandától. A Kongregáció bíborosai hozzájárultak kérése teljesítéséhez: *Gaudeat impetratis*.³²⁵

* * *

Mint többször említettük, a nyolcvanas évek második felében úgyszólván egymást érték a török–tatár betörések Moldvában. A kis országot felszántották, felgyújtották, a lakosságot szétszórták, sokan a hegyekbe, mások Erdélybe vagy Lengyelországba menekültek. A szenvedésekből Dluski bákói püspök is kivette részét. A Szentszék és a lengyelországi nuncius sürgetésére elfoglalta székét, megfordult a régi argyasi püspökség szűkebb területén, Oláhországban, Bukarestben is, de a tatár betörés őt is menekülésre kényszerítette. A hordák elállták útját Lengyelország felé, ezért Erdélynek vette útját, ám utolérték, mindenéből kifosztották, pénzét, egyházi szereit elvették, korbáccsal félholtra verték, csontjait baltával összetörték, a püspöki

³²² Uo., fol. 214–217.

³²³ Uo., fol. 215; – Kiadása más példányról: VESZELY, *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*, 355–356.

³²⁴ APF Acta, vol. 55, fol. 39r és 40r (1685).

³²⁵ Guerrinihez lásd még APF SOCG vol. 518, fol. 27r–28v (tárgyalva 1694. június 22-én, 10. pontként).

kápolnájából magával vitt hat darab gyertyából alkotott fáklya lángjaival egy óra hosszat sütögették, égették a testét, majd kötelet kötve a nyakára egy erdőbe hurcolták, ahol a vezér intésére, aki úgy látta, hogy már meghalt, magára hagyták. Mindeme kínokat békés lélekkel viselte, és a tüzes rácson elevenen megsütött Szent Lőrinc vértanú példája állott előtte buzdítóan. Hívei, akik vele együtt menekültek, szétszéledtek, s ő egyedül maradt a hidegben, ruhátlan, éhen-szomjan, a sebektől még felülni sem bírt. Két hónapig tehetetlenül vergődött iszonyú kínok között, míg végre annyira felépült, hogy előbb Erdélybe húzódnak, majd onnét Lengyelországba ment, ahol megjelent a király előtt.³²⁶

Az új moldvai missziófőnök, Mansueto Lombardi, akit Nicolo Mario Fabri da Mercatello, Bonaventura Guerrini da Todi, Giuseppe Luzioli, Tiberio Garulli és Costanzo Giuseppe Poeti jelöltekkel szemben nevezett ki 1685-ben a Propaganda, minden valószínűség szerint el sem foglalhatta állását, hanem Lembergben várta, hogy visszarendeljék hazájába.³²⁷ Ugyanott tartózkodott hasonló bizonytalan sorsban néhány új misszionárius is: Rossi, Luzioli, Cini. A moldvai szerzetesek szétrebentek a szélrózsa minden irányában, de legtöbbször a nyugalmasabb Erdélyben talált menedéket. Tudjuk, Vito Piluzzi érsek Angelini és Giorgini rendtársakkal szintén a fejedelemségbe menekült, 1686 nyarán Csíkszentimrén tartózkodott, ahonnan átrándult Esztelnekre.³²⁸ Leírta, hogy a pogány elől tömegesen menekülő lakosság egy része útközben pusztul el. Szeretett volna Magyarországra átkelni, de a hatóságok nem engedték, pedig Felső-Magyarországon megpihenhetett volna valamelyik rendi kolostorban. Mivel nem volt sem pénze, sem ruhája, anyagi segítséget kért a Kongregációtól. Egy másik olasz minorita atya, Giovanni Battista Volponi 1686-ban a moldvai erdőkbe menekült a kegyetlen ellenség elől. Leírta, hogy a tatár, kozák csapatok hogyan tették tönkre Moldvát, és a nyomukban megjelent rablók hogyan fosztották ki a kétségbeesett lakosságot. A Kongregáció 1688-ban missziófőnökké nevezte ki, a következő években Jászvásáron találjuk, ahol megkezdte a romokból való újjáépítés munkájának irányítását.³²⁹ Francesco Antonio Brunacci da Cremona szerzetes, aki az előírt hatévi dicséretes missziós munka után 1685 márciusában hittudományi doktori fokozatot kapott, eltávozott az élők sorából, és a hagyatékában maradt 16 darab körmöci aranyat Wolff András világi misszionárius, a Kongregáció növendéke a jászvásári templomépítésre használta fel egyéb összegyűjtött alamizsnával együtt. Az aranyak vagy az évi segélypénzek maradványai, vagy talán a jászvásári pinchehelyiségük bérletösszege lehetett, amelyet a helybeli vajda magyar titkárától és bizonyos Fülöp kereskedőtől szoktak felvenni

³²⁶ Dluski szenvedéseiről: APF SOCG vol. 494, fol. 272 (tárgyalva az 1685. június 14-ei ülésen). – Életrajza: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 782.

³²⁷ Mansuetóhoz: APF SOCG vol. 492, fol. 149r és 156v (ajánlása, kinevezése az 1685. március 12-ei ülés 13. pontjaként); Lettere, vol. 74, fol. 117r–118r (1685. május 7.). – Moldvaiak Lembergben: SOCG vol. 495A, fol. 36rv; Lettere, vol. 75, fol. 4v–5r.

³²⁸ Piluzzi, 1686. augusztus 18. APF SOCG vol. 497, fol. 143.

³²⁹ APF SOCG vol. 490, fol. 316r és 323v.

írásbeli szerződés alapján.³³⁰ Brunacci atya szintén Erdélyben húzódott meg a betörések idején. Vele volt egy magyarországi török, akit talán ő térített meg, magával vitte Erdélybe missziója egyházi felszerelését, nevezetesen két önkelyhet, két misc-könyvet, oltárterítőket és egyéb apróságokat, amelyeket ládába rakva a csíksomlyói kolostorban helyezett el egy zsák holmival együtt. Ez volt az ő „végrendelete”.³³¹

Ezekben az években hagyta el ezt az árnyékvilágot Del Monte szerzetes is, aki 1687 nyarán Buonvisi bécsi nuncius ajánlólevelével Rómába utazott, és a következő év januárjában 50 scudo segílyt kapott a Kongregációtól.³³² Vito Piluzzi érsek 1687 őszén Giuseppe Nicola Luzioli da Monte Filatrano minorita kíséretében Lengyelországon át szintén az Örök Városba ment, hogy beszámoljon a moldvai és az erdélyi rendi missziók helyzetéről.³³³ Jelentette a bíborosoknak, hogy erdélyi tartózkodása folyamán titokban meglátogatta az esztelneki papnevelőt és iskolát, ami nagy hasznára vált Nagy Mózes intézményének, mert az érsek személyes tapasztalata alapján tájékoztathatta a Kongregációt a látottakról. Éppen ebben az időben Nagy Mózes befejezte az iskola és kollégium vagy szeminárium építését, de megfelelő tanerő hiányában nem tudta megindítani a tanítást. Két szerzetest kért a Kongregációtól, az egyiket tanítónak, a másikat gondnoknak. Ajánlották neki, hogy fogadjon fel a Lembergben működő theatinusokat, akik nagy hatással tevékenykedtek az örmények között, és papnevelőt is kormányoztak. A plébános azonban kitarított a konventuálisok mellett, mert erdélyi számkivetésük idején hasznos munkát végeztek a katolikus falvakban. Erdély, írta Nagy Mózes, bővelkedik minden természeti jóban, borban és gabonában, úgy, hogy ellátja Moldvát is, azonban oly nagy a paphiány, hogy 25 mérföldes körzetben nincs pap, és a városokban, falvakban egyaránt visszaesett a katolikusok száma. Felpanaszolta, hogy csak későn, az ötödik év végén kapta meg az 1683-ban megszavazott missziós felhatalmazásokat, ezért azt kérte, hogy az öt éves időtartamot (*quinquennium*) attól az időtől számítsák, amikor kézhez vette a felhatalmazásokról szóló okiratokat. Vito érsek megerősítette a plébános felterjesztését, és előadta, hogy az intézetben már ötven növendék tanul egy ideiglenes mester vezetése mellett, az épület teljesen készen áll és kielégítően fel van szerelve. A növendékek között vannak kiváló képességűek is, akik szeretnének papok lenni, s mivel szegények, a plébános gondoskodik eltartásukról – tudatta. Helyeselte Nagy kérésének teljesítését, aki az érsek titkárát, Luzioli atyát kérte mesternek, mert jól képzett volt mind az elméleti hittudományban, mind az erkölcsstudományban, azonfelül ő maga is kért még egy szerzetest a gondnoki teen-

³³⁰ Brunacci doktorátusa: APF SOCG vol. 492, fol. 185r–186v (tárgyalva az 1685. március 12-ei ülés 23. pontjaként). – Életrajza *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 782.

³³¹ APF SOCG vol. 502, fol. 441r–442r.

³³² APF SOCG vol. 506, fol. 319 (meghalt 1689 végén).

³³³ 1686 végéről keltezett moldvai jelentése: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 704–707.– Megérkezését Luzioli társaságában említi SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 354–356 (APF SOCG vol. 499, fol. 412–414). Ez utóbbi, a titkár által készített összefoglaló tartalmazza az alábbi bekezdésben feldolgozott adatok többségét.

dőkre. A Kongregáció 1687. december 23-án Luziolit visszaküldte Erdélybe, és felhatalmazta a plébánost, hogy a segélyezett moldvai misszionáriusok egyikét gondnokként alkalmazza.³³⁴

Nagy Mózes ezalatt előbb Marcantonio Giontoli di Assisi atyát bízta meg az intézet gazdasági vezetésével, a szerzetes azonban nem bírta az erős erdélyi levegőt, állandóan betegeskedett, ezért a plébános Bernardino Silvestri rendtársat javasolta helyébe Esztelnekre, Giontolit pedig visszaküldte az enyhébb éghajlatú Moldvába, ahol egyébként nagy szükség volt rá.³³⁵ A Kongregáció végül Bonaventura Petri szerzetest rendelte Mózes mellé gondnoknak. Petri, Luzioli és még egy társuk 1689 elején a két nuncius támogatásával Bécsen és Krakkón át felutaztak Erdélybe, és a következő év júniusában a mester és a gondnok már együtt készülődött a közeledő tanév megnyitására.³³⁶ Veterani tábornok eljárta Apafinál, hogy a szerzetesek letelepedését engedélyezze. A Kongregáció nagy örömmel értesült a szerencsés készülődésekről, és méltán remélte, hogy az új intézmény apostoli lelkületű papokat nevel majd az erdélyi katolicizmusnak, amelynek a sorsa annyira összenőtt az ő hitterjesztő gondolataival. Átutalt 177 scudo segélyt Veterani tábornok Lorenzo nevű testvérének Urbinóba, aminek fejében a tábornok Erdélyben kiegyenlítette magyar forintokban a papnevelő elmaradt segélyeit.³³⁷

A következő években, hol Kollonich, hol meg a bécsi nuncius továbbította a papnevelőnek szóló, a hadi helyzet miatt rendszerint nehézkesen átutalható segélyeket. A levelezés mind a két részről elsősorban a segélyek ügyében folyt, mert az intézet fenntartása és a tanító fizetése állandó gondot okozott az alapítónak, aki mindenét feláldozta a szent ügyért. A Propaganda felkérte Kollonichot, hogy fizessen Nagynak és Luziolinak 60-60 scudót, és kész volt őt kielégíteni az általa meghatározandó módon.³³⁸ A következő évben, mivel a bíboros távol volt, a császári nunciatura ügyvivőjét, Tucci prelátust bízta meg a Kongregáció, hogy fizessen Veterani tábornoknak 100 scudót Luzioli mester javára, annak júniusig bezárólag terjedő tartásdíja címén.³³⁹ Hasonló úton ment a segély Volponi moldvai missziófőnöknek is. 1691 júniusában Silvestri váltotta fel Petrit a gondnokságban.³⁴⁰ Az 1690/1691-es tanévben átlag 28 személyből állott az esztelneki papnevelő létszáma: bent lakott 12 kispap, 6 segédtanító, akik maguk is tovább tanultak, 2 szerzetes, 2 mester és 6 alkalmazott.³⁴¹ A létszám tovább emelkedett a következő tanévben. Nagy Mózes örömmel jelentette, hogy a tanulók létszáma elérte a 116-ot, a bennlakóké pedig a 46-ot.

³³⁴ A határozat másolata: APF SOCG vol. 492, fol. 415v (az ügyet a 25. pontként tárgyalták).

³³⁵ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 173v (1688. június 1.).

³³⁶ A Kongregáció válasza ismeretlen jelentéstevő relációjára. APF Lettere, vol. 78, fol. 162v-163r.

³³⁷ A segélyek: Lettere, vol. 78/I, fol. 97-98. 98-99. 103-104. 105-106.

³³⁸ APF Lettere, vol. 79/II, fol. 154rv.

³³⁹ APF Lettere, vol. 80, fol. 36 és 77.

³⁴⁰ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 18r (1691. július 7.).

³⁴¹ Nagy Mózes levele, 1691. február 22. Lásd SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 411 (SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 296).

A diákok ekkor a következőképpen oszlottak meg: *syntaxista* 20, *grammatista* 13, *principista* 20, *parvista maior* 23, *parvista minor* 10, *declinista maior* 17, *declinista minor* 3, *lector* 10. Tekintettel az inségre is, amelyet a hadak okoztak, kérte a 60 scudo fel-emelését 100 scudóra, azonfelül még egy tudós és jámbor szerzetesért folyamodott, aki a bölcséletet és a hittudományt tanítaná, mert úgy látta, hogy Luzioli tehetségéből kifolyólag csak a *grammatica* tanítását bírja vállalni.³⁴²

A Kongregáció becses értesüléseket kapott a lengyelországi theatinusok révén a lengyel nunciatúráról is. Accorsi theatinus atya megállapítása szerint az esztelneki papnevelő nélkülözhetetlen, mindazonáltal múlhatatlanul szükségesnek tartotta, hogy a papságra irányuló növendékek megfelelő hittudományi képzésben részesüljenek.³⁴³ A fejedelem az alkotmány értelmében csak grammatikai iskolát engedélyezett, ám amióta bent voltak az országban a császári tábornokok, hallgatólagosan hozzájárult ahhoz, hogy tovább építsék az iskolát. A paphiány állandón sürgette a papképzés szerves kiépítését. Nagy Mózes ebben az időben négy plébániát kormányzott, de elhatározta, hogy mind a négyről lemond, és a vándormisszióknak, valamint új papnevelő építésének szenteli idejét. Míg ő vándorolt, Luzioli tanított és igazgatott, a kezdőket pedig Szabó Mihály és Radnót Miklós tanítómesterek oktatták. A 116 tanuló a székelység tömegeiből került ki, mind gyönyörű magyar nevek. A Kongregáció 1693. február 9-én megbízta Cybo titkárt, hogy tárgyaljon Kollonich bíborossal megfelelő tanár kiválasztásáról, és három évre (*ad triennium*) évi 60 scudót szavazott meg az esztelneki papnevelő megsegítésére.³⁴⁴

A Propaganda 1692. április 12-én tartott havi ülésén hozzájárult ahhoz, hogy Vito érsek Luziolit a hittudomány doktorává avassa, miután Veterani Sósvárosról, Biale-Olasz Ferenc pedig Brassóból tanúskodott példás életéről, érdemes missziós tevékenységéről és az esztelneki papnevelőben kifejtett oktató, kormányzó munkájáról. Veterani tábornok megígérte, hogy a Thököly-féle felkelésben résztvevők elkobzott birtokaiból szántóföldeket és egy malmot adományoz a papnevelőknek. Ezzel is könnyített volna az alapító gondjain.³⁴⁵

A kilencvenes évek eleje növekvő szorongatásokat hozott Erdélyre és az esztelneki intézményekre: 1692-ben olyan nagy szárazság volt, hogy Mózes plébános „egy szem gabonát” sem tudott adni, a nemesek és egyéb jómódú támogatók, akik még kevéssel előbb nagylelkű adományozásokra kötelezték magukat, szintén képtelenek voltak eleget tenni vállalásaiknak. A császári hadak állomásozása főképpen a délről fenyegetett területeken, Brassóban, Nagyszebenben és a szorosoknál növelte a drágaságot s a nép nyomorát, amelyet betetőzött a tatárok utolsó betörése 1694 februárjában, amikor 7000, leginkább csíki fogollyal Háromszéken át hagyták el az erdélyi határt.

³⁴² Lásd SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 361–366 (SOCG vol. 514, fol. 160r–162r [a diákok névszerinti katalógusával]).

³⁴³ APF SOCG vol. 514, fol. 159.

³⁴⁴ APF Lettere, vol. 82, fol. 81v–82v.

³⁴⁵ APF SOCG vol. 512, fol. 47–54r.

Ezekhez a megpróbáltatásokhoz nagyban hozzájárult Luzioli kevésbé okos gazdálkodása, aki időközben kivette Silvestri kezéből a gondnoki tisztséget, és adósságokat halmozott fel, hogy az intézetet a bezárással járó csődtől megmentsse. Mózes és Luzioli úgy igyekeztek elhárítani a végső veszélyt, hogy megsürgették a Kongregáció elmaradt segélyeit, sőt emelést kértek. A Propaganda 1693 februárjában három évre meghosszabbította az évi 60 scudo segélyt, majd a következő évben intézkedett, hogy a teljes 120 scudo hátralékot az intézetnek, a 40 scudót pedig az iskolamesternek utalják ki.³⁴⁶ Az 1693. május 1-én kiállított kimutatásban Kovács Miklós volt a kisebb *parvisták* és Saphanos (Szappanos) Antal a nagyobb *parvisták* tanítója, míg a *grammatistákat* és a *syntaxistákat* Luzioli atya oktatta. Nagy Mózes a papnevelő felügyelőjeként („*inspector Seminarii*”) írta alá az iratot.³⁴⁷ Az 1694-es tanév statisztikája 7 *syntaxistát*, 7 *grammatistát*, 20 *maior principistát*, 14 *minor principistát*, 5 *declinistát* és 19 *legistát* tüntet fel, mind gyönyörű nevek, székely nemesek, leginkább Háromszékből. Mestereik Luzioli, Bede Mátyás *maior*, Kovács Miklós a *minor* magiszter voltak.³⁴⁸

2. BELSŐ VÁLSÁG AZ ERDÉLYI, MOLDAVI ÉS OLÁHORSZÁGI MISSZIÓKBAN

A gazdasági válságon átsegítette a papnevelőt Nagy Mózes áldozatkészsége és a Kongregáció, bár pontatlan, de mégiscsak megérkező támogatása. A plébános a kilencvenes évek elején nyugodtan írhatta, hogy 1000 forint készpénze fekszik az intézményben. Küzdelmeit, áldozatosságát a székely papok szintén méltányolták, akiknek nevében Szebellébi Bertalan általános helytartó, Kari Péter gyergyói és kászoni főesperes, Mocsonoki és Kis plébánosok nyilatkoztak Mózes plébános érdemeiről. Mózes meg volt győződve művének nélkülözhetetlen szükségességéről, ezért szembeállt mindenféle akadállyal és nehézséggel, amely alapítását veszélyeztette.³⁴⁹

A gazdasági bajoknál jóval mélyrehatóbbak voltak azok, amelyek a misszionáriusok részéről támadtak. A szerzetesek nem szerették a tervszerű, rendszeres munkát, kóboroltak mind Erdélyben, mind Moldvában. A céltalan kóborlás erkölcsi veszélyekkel és botlásokkal járt, amitől a minoriták sem voltak mentesek. Egymást jelentgették fel a Propaganda és a szerzet előtt, gyakran ellentmondó és ellenőrizhetetlen vádakkal. De maradjunk elsősorban erdélyi területen és az esztelneki papnevelőben. Az 1692/1693-as év telén Luzioli súlyos vádakot emelt Giorgini rendtársa ellen, azzal vádolta, hogy öt évvel előbb aposztatált a szerzetből, és Moldvában, Erdélyben egyaránt botránnyosan viselkedett úgy, hogy a protestánsok is megütköztek rajta. Nem kímélte Silvestri rendtársát sem, akit azzal vádolt, hogy

³⁴⁶ A döntés kivonata: APF SOCG vol. 518, fol. 267r; Lettere, vol. 83, fol. 22v.

³⁴⁷ SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 368–373 (APF SOCG vol. 517, fol. 220r–221v).

³⁴⁸ Lásd SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, különösen 419–423 (APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 341–342).

³⁴⁹ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 309. Vö. az előző fejezetet (I/5) a 266. jegyzetnél.

esztelneki gondnok korában olyan bűnt követett el, ami miatt nem maradhatott az intézetben, ezért visszarendelését kérte a misszióból. Luzioli összekülönbözött Nagy Mózessel is, aki kifogásolta sűrű vándorlásait, ami a tanítás és a kormányzás elhanyagolásával járt. Csak távolról akarta igazgatni a szemináriumot, jegyezte meg róla a plébános, azután meg nem engedett módon kezelte a kongregációi segélyeket, tanítói munkája nem ért semmit, mert nem tudott magyarul. A magyar nyelv tudásának hiánya miatt nem tudta hasznát venni a többi minoritának sem, ezért máshonnan kellett szerezni mestereket.

Az összetűzés oly heves volt, hogy a plébános egy ideig nem mert az intézetbe lépni. Luzioli Kollonich bíboroson keresztül a Kongregációnál feljelentette a plébánost és azzal vádolta, hogy légvárat építő fellengzős férfi, az intézet fennmaradásának nincs alapja, mert a nemesek csakis Veteránira való tekintettel támogatják a plébános törekvéseit. Kollonich azzal a kéréssel terjesztette fel a feljelentést, amelynek végső célja az intézet megszüntetése és a segélyek megvonása volt, hogy ne hozzanak döntést az esztelneki iskola és a plébános ügyében mindaddig, amíg ő megfelelőképpen meg nem cáfolja a rendelkezésére álló bizonyítékokkal a plébános ellen felhozott vádakat.³⁵⁰ Hamarosan lezajlott ez a személyeskedés, a felek kibé-
kültek, és az 1694-es év iskolai statisztikáját már Luzioli terjesztette fel a Kongregációhoz, s kérte két évre visszamenőleg az elmaradt segélyeket. Bizonyára belátta, hogy az olaszok kevésbé válnak be a misszióban, ezért német rendtársat igényelt. A Kongregáció a tavasz folyamán a bécsi nunciuson és Veterani tábornokon keresztül 200 scudo segélyt küldött az esztelneki iskolának.³⁵¹

A Kongregáció bíborosai szomorodott szívvel szemlélték a moldvai és erdélyi misszionáriusok kölcsönös torzalkodását és erkölcsi hibáit. Még 1692 novemberében felkérték Kollonich kardinálist, hogy tájékoztassa őket a moldvai és erdélyi konventuálisokról, majd a felhalmozódott kellemetlen hírek arra a döntésre indították őket, hogy rendi vizitátor kiküldésével megbízható értesülést szerezzenek az állapotokról, aminek a birtokában véglegesen rendezhetik a két ország rendi misszióit. Az 1694. június 22-ei ülés Tanara bécsi nuncius ajánlására Giuseppe Poeti szerzetest, a hittudomány mesterét, magyarországi tartományfőnököt bízta meg a vizitáció lefolytatásával.³⁵²

Costanzo Giuseppe Poeti eredetileg a bolognai rendtartomány tagja volt. Már a nyolcvanas évek elején mint helyettes rendi biztos megfordult hazánkban, majd 1685 márciusában, alig harmincnégy éves korában a rendi főügyész, Vincentino da Bacio a moldvai tartományfőnök utódjául ajánlotta több jelölttel együtt a Kongregációnak, a bíborosok azonban Mansueto Lombardi da Castiglione Fiorentino

³⁵⁰ A vitáról *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 723. Lutioli bizonyítványai 1692-ből: APF SOCG vol. 516, fol. 441r–480r. – Ellentéteiket összefoglalta 1693. január 10-én kelt levelében. SÁVAI, *A csík-személyi és a kantai iskola*, 417–418 (SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 325).

³⁵¹ SÁVAI, *A csík-személyi és a kantai iskola*, 423–424 (APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 344 s 351).

³⁵² APF SOCG vol. 518, fol. 49 (tárgyalva az 1694. június 22-ei ülés 14. pontjaként); Lettere, vol. 83/I, fol. 37v–38r és 169v (ez utóbbi a bécsi nunciushoz).

szerzetest, a toscanai rendtartomány örökös kormánytanácsosát, volt konstantinápolyi pátriárkai helytartót választották meg. A közbeeső éveket bizonyára Bolognában töltötte, egy ideig rendtartományi titkár is volt, majd rendfőnöke a Királyság területére küldte, ahol 1692–1694-ben tartományfőnöki tisztséget viselt. Vízitatori kinevezését a nuncius azért hozta javaslatba, mert közelről ismerte a képzett, a kormányzásban gyakorlott férfit, aki június elején a fővárosban járt. A Kongregáció utasította a lengyelországi nunciust, hogy egész tekintélyével álljon a vizitátor mellé, ha arra lenne szükség, hogy eltávolítsa a misszióból a fegyelmezetlen és botrányos viselkedésű rendtagokat. A bécsi nunciatura már július 24-én jelenthette a Kongregációnak, hogy a tartományfőnök útra készen áll.³⁵³ Poeti még a nyár végén és az ősz folyamán lefolytatta a vizitációt. A bécsi nuncius a török–tatár hadak jelenléte miatt figyelmeztette őt, hogy ne hagyja el Erdélyt, a vizitátor azonban vagy nem kapta kézhez idejében az utasítást, vagy nem vette figyelembe, mert még az ősz folyamán Galacból adott életjelet, majd onnan visszatért Erdélybe, sőt a téli időjárás viszontagságait leküzdve Nótás (Notasch) István kíséretében Rómába utazott, ahová meg is érkezett még a tavasz elején. Nótás ruhára és élelemre segílyt kért, továbbá engedélyt arra, hogy a ferences rendbe léphessen.³⁵⁴ A vizitátor szóban és írásban is beszámolt tapasztalatairól.³⁵⁵ A Propaganda erre szakbizottságot küldött ki, hogy az erdélyi–moldvai ügyeket és a szófiai érsekség missziós ügyeit illetően terjesszen javaslatot a havi gyűlés elé.

Elmítettük, hogy elsősorban a missziós személyzet erkölcsi viselkedéséről szóló különféle hírek tisztázása sürgette a vizitáció lefolytatását. Ebben az időben Volponi, Ceccangeli, Sonnanzi, Giontoli, Silvestri, Luzioli, Giorgini, Renzi, Bevilacqua szerzetesek működtek az erdélyi és moldvai misszióban. A szakgyűlés főképpen ezeknek a szerzeteseknek a személyével foglalkozott az 1695. július 11-én és október 3-án tartott ülésein, amelyeknek Altieri, Casanate, Pamphili, Giudice és Albani bíborosok voltak a tagjai.³⁵⁶ Lássuk tehát e szerzetesek egyéniségét egyenként a Kongregáció levéltárában sárguló egykorú írások világánál.

A már előkerült Giovanni Battista Volponi 1676 körül kapott apostoli missziót évi 25 scudó segílyel. A nyolcvanas évek második felében megújuló török–tatár betörések a moldvai és oláhországi lakossággal együtt őt is a moldvai és erdélyi hegyekbe készítették, ahol nagy nyomorban sýnylődték. Vele volt Rossi rendtársa is. Amint enyhült a moldvai helyzet, visszatért Moldvába, és a kilencvenes évek elején Jászvásáron találjuk. Még 1688. október 5-én a Kongregáció Giorgini rendtársával szemben a moldvai missziók főnökévé nevezte ki.³⁵⁷ 1689 végén Volponi 12 körmöci

³⁵³ APF SOCG vol. 518, fol. 226r, 269v.

³⁵⁴ Kérélmé: APF SOCG vol. 521, fol. 278r–279v.

³⁵⁵ Vízitációja: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 724–725. – Szebenből 1694. december 27-én jelentkezett. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 368. – Életjel Galacból: APF CP vol. 31, fol. 311r és 317v.

³⁵⁶ A szakbizottság kiküldése az 1695. április 18-ai ülés 18. pontjában: APF SOCG vol. 520, fol. 475r. – A gyűlés 1695. július 11-ei és október 3-ai üléseinek jegyzőkönyve: CP vol. 31, fol. 353r–362v.

³⁵⁷ APF SOCG vol. 502, fol. 438v.

aranyat fizetett Giontoli misszionáriusért, hogy a pogány rabságból kiszabadítsa.³⁵⁸ A Kongregáció 1690 márciusában, tekintettel a bécsi nunciaturán beállt személycserére, Kollonich Lipótot bízta meg, hogy Veterani tábornok révén juttasson 200 scudót a missziófőnök kezéhez a moldvai misszionáriusok részére. A következő év júniusában, mivel Kollonich elhagyta Bécsset, Francesco Tucci címzetes apátot, a nunciatura ügyvivőjét szólította fel, hogy Luzioli esztelneki mesternek 100, a missziófőnöknek pedig 400 római scudót küldjön a nyolc moldvai misszionárius megsegítésére.³⁵⁹ Amikor az idősebb Berkucz kotnári plébános erdélyi száműzetéséből visszatért Moldvába, majd onnan Rómába indult, hogy missziója helyzetéről tájékoztassa a Kongregációt és anyagi támogatást kérjen, Volponi hitelesítette a számos székely nemes és pap által kiállított tanúsítványokat.³⁶⁰ Hasonló igazolást állított ki a missziófőnök Giorgini rendtársa számára augusztus 30-án Jászvároson, majd hitelesítette Sonnanzio és Bevilacqua misszionáriusok bizonyítványait is, akik az ellenük emelt vádakkal szemben igyekeztek védekezni. Végül 1693. február 17-én ugyancsak hitelesítette Silvestri rendtársának erkölcsi bizonyítványait.³⁶¹

Poeti lesújtó véleményt mondott a missziófőnökről, „az összes rendetlenség alapkövének” nevezte őt. Egy névtelen jelentés szerint üzérkedett, mint a többiek, Trebiciben 6 leon pénzért megesketett egy magyar asszonyt egy örmény férfiúval, akinek a férje Magyarországra menekült, és a pénzt megosztotta Bevilacqua rendtársával. Hasonlóan cselekedett Banában is. Volponi legnagyobb hibája valószínűleg az volt, hogy erélytelen volt rendtársai hibáinak javításában, visszaéléseik gyökeres kiirtásában. Ezért a szakgyűlés javaslatára a Propaganda Kongregáció megfosztotta a főnökségtől.

Francesco Antonio Ceccangeli misszionáriusról vajmi keveset tudunk. Bizonyára kevéssel a vizitáció előtt jelent meg Moldvában. Egy névtelen jelentés állítása szerint Silvestri rendtárral együtt dicséretesen működött Moldvában és Erdélyben, mégis visszarendelték eredeti rendtartományába. A szerzetes azonban megtagadta a rendelet végrehajtását, és a misszióban maradt. Moldvában, sőt a tatár uralom alatt álló határ menti Csöbörcsökön munkálkodott, s 1696-ban egy házassági esetet terjesztett fel a Kongregációhoz, amelyet a *Congregatio Sancti Officii*-hoz továbbítottak megoldás végett.³⁶² Három év múlva Zauli missziófőnök és Sonnanzi misszionárius társaságában Moldvában van, 1702-ben is ugyanott tartózkodik, immár hat év óta, mellette volt Nigrini rendtárs, és mind a ketten segílyt kértek a Kongregációtól.³⁶³

Giuseppe Sonnanzio da Rieti konventuális ferences szintén a kevésbé ismert munkások közül való, még 1689-ben került Moldvába. Sonnanzio Silvestri köré-

³⁵⁸ APF SOCG vol. 506, fol. 317r.

³⁵⁹ APF Lettere, vol. 79, fol. 93rv és 93v–94r; uo., vol. 80/II, fol. 79rv. 90v. 91r.

³⁶⁰ APF SOCG vol. 513, fol. 198skk.

³⁶¹ APF CP vol. 31, fol. 370skk (?).

³⁶² *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 726–731.

³⁶³ APF SOCG vol. 543, fol. 274–275v.

hez tartozott.³⁶⁴ 1692-ben meleg szavakkal ajánlotta Bernardino Silvestrit, két évvel később egy névtelen levélíró ugyancsak Silvestrivel együtt különös elfogultsággal emelte ki mindkettőjük érdemeit más rendtársakkal szemben, akiket üzérkedőknek és egyéb bűnökben leledzőknek tüntetett fel a Kongregáció előtt. Luzioli és Volponi viszont 1693-ban feljelentette őt a galaci és környékbeli katolikusok között keltett botrányai miatt.³⁶⁵ Mindamellet a következő évben is Galacon találjuk: 1696. november 5-én a Szent Miklós-templom papja, és hívei között van Andreas Ungarus Celebes *inquilinus*. 1698-ban hivatkozva kilencévi missziós munkájára a hittudományi doktori fokozat adományozását és az eredeti rendtartományba való visszarendelését kérte. A Kongregáció, miután már 1697 júliusában foglalkozott vele, a következő év februárjában megállapította, hogy Poeti vizitátor kedvező véleményre terjesztett fel róla vizitációja alkalmából, ezért nem kérte visszarendelését a misszióból, hanem végül megengedte neki, hogy visszatérjen szülőföldjére, Itáliába, a doktorátus adományozását azonban egyelőre elhalasztotta, mert tisztázni kívánta őt az alól a vád alól, hogy üzérkedésbe bocsátkozott. Még 1700-ban is Moldvában élt.³⁶⁶

Marc'Antonio Giontoli, latinosan Juntulus Assisiben született és 1682 nyarán a szárd származású Pietro Liquery rendtárrsal ment fel Bécsen keresztül a moldvai misszióba.³⁶⁷ A Kongregáció titkára Buonvisi nuncius jóindulatába ajánlotta őket, majd később 60 scudo tartásdíjat juttatott el hozzájuk a nuncius ügyvivőjén, Paoluccin keresztül.³⁶⁸ Alighogy megmelegedett új állomáshelyén, átrándult Erdélybe, és vándormisszióba kezdett különböző nemesi udvarházakban. A csíki ferencesek nevében Hozó Péter, Kálmándi Ferenc, Újfalvi Albert, Kájoni János és Valcsánszki Antal tartományi őr 1685 márciusában a kóbor minoriták kitiltását kérte, amit a Propaganda a békesség kedvéért végre is hajtott. Antonio Giontoli néhány év múlva újból megjelent Erdélyben, és Nagy Mózes örömeire vállalta az esztelneki nevelőintézet gondnoki tisztségét, de – mint említettük – az erős erdélyi levegő annyira megtámadta a szervezetét, hogy kénytelen volt visszavonulni Moldvába, ahol egy ideig a barladi plébániát kormányozta. Volponi 1690 elején jelentette a Kongregációnak, hogy a betörő pogányok rendtársát Lipót császár kémeinek nézték és rabságba ejtették, de ő megsegítette és 12 magyar arany árán kiváltotta a fogságból.³⁶⁹ Kiszabadulván a rabságból Giontoli visszatért Erdélybe. Innen a rendi eljárón keresztül hittudományi doktorátust kért a Kongregációtól.³⁷⁰ A doktorrá avatás végzésére az Esztelneken tartózkodó Petry gondnokot sze-

³⁶⁴ *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 715.

³⁶⁵ APF SOCG vol. 517, fol. 218r és 224r.

³⁶⁶ Jelentése megtalálható: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 733–748 (APF SOCG vol. 535, fol. 243–268v között).

³⁶⁷ APF Lettere, vol. 71, fol. 192.

³⁶⁸ Uo., fol. 221.

³⁶⁹ APF SOCG vol. 506, fol. 317r.

³⁷⁰ Levele 1690. január 9. APF SOCG vol. 506, fol. 318.

melték ki.³⁷¹ Két évvel később a Kongregáció a bécsi apostoli nunciaturán keresztül több ízben segélyeket utalt ki a misszionáriusnak, decemberben pedig megengedte neki, hogy elhagyja Erdélyt és visszatérjen rendtartományába, majd megbízta a nunciust, hogy szerezzen számára szállást a rend bécsi kolostorában.³⁷² A misszionárius azonban nem indult útnak, talán csak két év múlva hagyta el Erdélyt Veterani ajánlólevelével a Kongregáció titkárához, aki meg is ígérte, hogy tekintettel a tábornok nagy érdemeire és készséges szolgálataira tőle telhetőleg mindent megtesz a szerzetes érdekében.

Bernardino Silvestri 1688. október 5-én kapott apostoli missziót Moldvába, amikor a Kongregáció Giorginivel szemben Volponit nevezte ki missziófőnökké.³⁷³ Az új misszionárius hamarosan átkelt az erdélyi határon, és annyira megkedveltette magát Nagy Mózzsal, hogy a plébános már 1689-ben a betegeskedő Giontoli helyébe őt kérte gondnoknak az esztelneki nevelőházba. Amikor Apafi Mihály halála után Thököly Imre berontott Erdélybe s a nép a hegyekbe és az erdőkbe menekült, Silvestri hősiiesen az intézet élén maradt és megmentette a pusztulástól. Luzioli távozása után még 1691-ben is a nevelőházban találjuk. Esztelneki működéséről igen kedvezően nyilatkozott Nagy János erdélyi szigorított ferences, az esztelneki ferences rendház főnöke, Nagy Mózes, akkor szentkatolnai plébános, aki szinte nem talált szavakat, hogy kifejezze elismerését ama tizenégy hónapi őrt álló munkáért, amelyet a szerzetes az intézetben derekasán kifejtett.³⁷⁴ Külön kiemelte papi egyéniségének feddhetetlenségét. Hasonlóképpen elismeréssel szólt róla Kiss András nyujtói plébános és osdolai adminisztrátor, Landrai János leményi és berecki plébános, aki előjárótársa volt a papnevelőben, Kovács György leményi és Kovács Miklós berecki mester, végül Román József berecki harmincados. A bizonyítványokat Volponi missziófőnök sajátkezű aláírásával erősítette meg és hitelesítette. Ugyancsak kedvezően nyilatkozott róla Szebellébi Bertalan erdélyi általános helytartó, Razlavicz (Reszlaviczy) Bálint minorita, esztelneki gondnok, Volponi missziófőnök, továbbá a tatrosi, banai és gorzafalvi hívek apraja-nagyja nevében Szegedy László, Tatros nemes bírása, aki kiemelte, hogy a szerzetes abban az időben, amikor az ő plébánosuk volt, velük együtt szenvedte a tatár pusztítást és fosztogatást, és mint egy édesanya ottmaradt közöttük. A bíróhoz csatlakozott Leterati István tatrosi, Pollyák Ferenc banai és gorzafalvi kántortanító (*magister et cantor*) és Dorkas Bálint. Nagy szeretettel és hálával szóltak róla a jászvásári magyarok is, akikhez anyanyelvükön prédikált. Ők is megvédték őt azokkal az alaptalan vádakkal szemben, amelyekkel rosszindulatú egyének bevádolták őt a nunciustól. Végül az új missziófőnök is elismeréssel nyilatkozott róla. A vádak, amelyeket a szerzetes ellen emeltek, elsősorban Luzioli rendtárs tollából jutottak

³⁷¹ APF Lettere, vol. 79, fol. 162v–63r (1690. augusztus 19.).

³⁷² APF Lettere, vol. 81/I, fol. 87v. 88v. 203. 204. 234.

³⁷³ *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 715.

³⁷⁴ Nagy János róla, 1693. augusztus 7. APF CP vol. 31, fol. 370rv (a többiek kedvező véleménye fol. 371r–375v között).

Tanara bécsi nuncius és a Kongregáció elé. Luzioli azzal vádolta őt, hogy esztelneki tartózkodásakor megbotránkozttatta az ifjúságot, ezért szégyenszemre távoznia kellett az intézetből, azonfelül mézzel, borral és egyéb áruval kereskedett. Poeti vizitátor tisztázni kívánta a vádakát, de a vádlott csak az utóbbit ismerte be, az erkölcsi ellen emelt vádat gyalázatos ráfogásként elhárította magától. Poeti a szerzetes moldvai viselkedését tekintve megnyugodott a kimagyarázásban, mégis visszahívását kérte. A Propaganda 1696. július 4-én elrendelte visszatérését, de a szerzetes Moldvában maradt, és a következő évben doktorrá avatásáért folyamodott.³⁷⁵ Mellékelte a fent idézettek bizonyítványait, amelyek még ama két év alatt keltek, amikor Esztelneken gondnokoskodott. A Kongregáció félretette a zavaros ügyet, majd ismételt sürgetés után 1702-ben Leandro Colloredo bíborosra, a konventuálisok rendi protektorára bízta elintézését.³⁷⁶

A már közelebről is ismert Giuseppe Luzioli szerzetest 1685. március 12-én nevezték ki apostoli misszionáriussá. Korán megismerkedett Nagy Mózes plébánossal, és Vito Piluzzi érsek kíséretében felkereste az esztelneki nevelőházat, amely akkor már készen állott.³⁷⁷ 1687-ben elkísérte érsekét Rómába, és hét hónapot töltött távol missziójától. A Kongregáció a plébános kérésére kinevezte őt az esztelneki iskola tanítójává, majd mellé rendelte Bonaventura Petry atyát, a bölcelet tanárát a *rhetorica* felett lévő elméleti tárgyak tanítására.³⁷⁸ Mózes plébános azt tervezte, hogy a két új tanerő segítségével tovább fejlesztheti az esztelneki iskolát a szorosan vett hittudományi tagozat felé, hiszen Luziolit képzett dogmatikusnak ismerte. Egy hírnökkel bejáratta a Székelyföldet, és olyan diákokat verbuvált, akik már elvégezték a *rhetoricát*, s a *poesis* és a *philosophia* előtt állottak. Augusztusra Luzioli elérte Erdélyt és felkereste az orsovai várban állomásozó Veteranit, az orsova–lippai hadi vonal védőjét, és megkérte őt, hogy szerezzen számára letelepedési engedélyt Apafi fejedelemtől, nehogy a protestánsok kiutasítását követeljék.³⁷⁹ A tábornok védelme alatt élő rácok és oláhok – jelentette az atya Orsovából (Ersciva) – örültek Karánsebes visszafoglalásának, és sok törököt menekülés közben lefejeztek. Luzioli a fejedelem védőlevelének birtokában szeptemberben már meg is kezdte a tanítást, de csakhamar maga is belátta, hogy egyedül nem bírja ellátni a gimnázium felső tagozatát, és a *rhetorica*, a *poesis* és a *philosophia* tanításához egy új, második tanerőt kért a Kongregációtól. Mózes ugyanis látva a szerzetes alapos jártasságát a dogmatikában és a morálisban, megszilárdult elhatározásában, hogy kiépíti iskoláját a szorosan vett hittudományi tárgyak felé. Ekkor kapta maga mellé Bonaventura Petry atyát a bölcelet előadóját, *lectorát*, aki Mózes plébános nagy örömeire 1689. augusztusában már Esztelneken is volt.

³⁷⁵ APF CP vol. 31, fol. 367. A bécsi nuncius ajánlása (1697. április 15.) és relációja (1697. június 28.) uo., fol. 278–281v.

³⁷⁶ Összefoglalóan róla: APF SOCG vol. 541, fol. 32r–34v.

³⁷⁷ Róla összefoglalóan: APF SOCG vol. 537, fol. 190r–191v.

³⁷⁸ Mindez Mózes 1689. augusztus 16-ai leveléből. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 267.

³⁷⁹ Lutioli, 1688. november 11. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 260.

De az iskola gyors kiépítése anyagi és egyéb akadályokba ütközött. Így volt ez a sokkal régebbi csiki iskolánál is. Mózes állandó pénzzavarokkal küzdött: a felszabadító háborúkkal kapcsolatos megszállások, Apafi halála, Thököly ismételt betörései, a fosztogatások, pusztítások, az éhség, amely egy köből búza árát 4 forintra verte fel, az egész ország életét válságba sodorták. A világi gondnok helyét a Kongregáció hozzájárulásával Bernardino Silvestri töltötte be, de a személycsere ellenére a válság tovább tartott. A kongregációi segélyek nehezen jutottak Mózes kezéhez, Veteranit lekötötték a hadi események, az erdélyi helyzet olyan áttekinthetetlennek tűnt, hogy Kollonich közölte: csak akkor hajlandó fizetni, ha a Propaganda parancsolja neki. Végül Mózes a bozzai szorost megszálló csapatok ezredesétől, Doria őrnagytól Veterani parancsára kapott 170 scudót, amivel legalább részben rendezhette az ősi szokás szerint még Szent György napkor berekesztett iskolaév felhalmozódott adósságait.³⁸⁰ Mindeme toronymagasságú akadályok sem törték meg azonban a plébános hős lelkét, mert érezte, hogy intézménye előbb-utóbb mégiscsak megfordítja a székely katolicizmus szellemi süllyedését. Az 1691. év elején már 28 személy eltartásáról gondoskodott: a nevelőház, azaz a szeminárium 12 kispapnak, 6 segédtanítónak, 2 szerzetesnek, 2 világi tanítónak és 6 alkalmazottnak adott teljes ellátást. Mózes elsősorban a tanítószemélyzet fizetéséhez kért segélyeket a Kongregációtól.

Növelte a nehézségeket Luzioli viselkedése. Miként korábban már írtuk, a szerzetes nem váltotta valóra a hozzá fűzött reményeket, mivel nem tudott magyarul, egy idő után otthagya a tanítást és tizenegy hónapon át vándormisszióra szánta magát, ami egyenlő volt a kóborlással. Mózes végül belátta, hogy a magyar nyelv hiánya miatt a konventuálisokat nem alkalmazhatja intézetében, ezért máshonnan kért tanerőket. Luzioli a segélypénzeket sem használta fel azok rendeltetése szerint. Így a kilencvenes évek elején Esztelnek újra válságba sodródott, pedig az alapító mindenét rááldozta. Ez a válság azzal enyhült, hogy a szerzetes visszatért az intézetbe. Ugyanakkor Luzioli lépéseket tett, hogy a doktorátust megszerezze. Mint rendtársai hasonló esetekben, ő is a bizonyítványok erejére alapozta kérvénye sorsát: Veterani Sósvárosból, Biale-Olasz Ferenc pedig Brassóból ajánlotta őt a Kongregációnak. Az 1692. áprilisi ülés Ottoboni bíborosra bízta az ügy elintézését.³⁸¹ A következő hónapokban Luzioli megkapta a doktorátust azzal a feltétellel, hogy az előírásos hat év (*sexennium*) leforgása után tovább működik a moldvai missziófőnök joghatósága alatt, mivel a Propaganda úgy határozott, hogy az esztelneki iskolában magyarul tudó mestert alkalmaz a latin nyelv és egyéb tudományok tanításában. A Kongregáció még 1691. szeptemberében 100 scudo segélyt küldött Luziolinak úgy, hogy az összeget most is Veterani testvérének, Lorenzónak

³⁸⁰ Nagy Mózes 1690. augusztus 11-ei levele. SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 408–409 (APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 277).

³⁸¹ APF SOCG vol. 518, fol. 47r–54v (tárgyalva az 1692. április 12-ei ülésen, kérését végül teljesítik, lásd uo., fol. 51); Lettere, vol. 81, fol. 219v–220r: – Érdekes Pietro Ottoboni kardinálshoz írt levele. Vö. ugyancsak Lettere, vol. 81, fol. 112rv (tárgyalva 1693. április 21-én).

utalta ki váltóban Urbinóba, aki azután értesítette Erdélyben állomásozó testvérét, hogy az összeget felvette.³⁸²

Luzioli bizonyára belátta, hogy igazságtalanul vádolta Nagy Mózeszt, és visszatért Esztelnekre. Beismerte, hogy adósságokat halmozott fel, és sürgette a kongregációi segélyeket, hogy a hadak és az inség által okozott bajokból kivezesse az intézetet és a tanerőket fizesse, nehogy szégyenszemre bezárják az iskola kapuit. A rendkívüli kiadások kiegyenlítésére 30 scudo segélyt kért, amit Mózes is szükségesnek látott, azonfelül a plébános a 200 scudo régebbi segély második részletének, összesen 120 scudónak a kézbesítését is sürgette az iskolamestereknek járó évi segély mellett.³⁸³ A Kongregáció áprilisban új utasítást adott, hogy az elmaradt segélyeket juttassák el az esztelnekieknek. A segélyek összege hamarosan 200 scudóra szökkent fel, végül Veterani tábornok a Propaganda megbízására kiegyenlítette a tartozást, amit Rómában betudtak annak a 600 scudónak a részletébe, amellyel a tábornok Albani bíborosnak tartozott. Luzioli 1693-ban és 1694-ben Esztelneken tartózkodott, felterjesztette az évi iskolai kimutatásokat, Volponi missziófőnök megbízásából továbbította a Kongregációhoz a galaci katolikusok panaszát misszionáriusuk ellen, a magyarországi rendtársaktól pedig magyar tanerőt kért, aki 1694. május 5-én meg is érkezett Esztelnekre. A magyar rendtagozat feje, Poeti megjegyezte Luzioliról, hogy túlságosan benne él a pénzszerzés különféle műveleteiben: üzérkedett, alamizsnát gyűjtött névleg az intézet és az intézeti templom építésére, a valóságban azonban nem volt nyoma a pénzek felhasználásának. Az előljáró továbbá úgy értesült, hogy 1500 forintot adott kölcsönbe Bialénak. Ezért azt ajánlotta, hogy ebből az összegből fizesse ki a papnevelő adósságait, és tartsa el az intézetet. Hasonlóképpen Del Monte atya után is maradt 1500 forint készpénz, amelyet különböző rendi misszionáriusoknál és az oláh vajdánál helyeztek el, ezt az összeget is szerette volna, ha az intézet és a templom szükségleteire fordítják. De maga Poeti is bevallotta, hogy értesüléseit csak ellenőrizhetetlen másodforrásból merítette.³⁸⁴

Luzioli, mivel jól ismerte rendtársai hibáit, szükségesnek ítélte a tervbe vett vizitációt. Poeti vizitátor azonban igen kellemetlen értesüléseket szerzett a szerzetes magánéletéről, főképpen brassói tartózkodása idejéből, ezért visszahívta őt a Kongregációval eredeti rendtartományába.³⁸⁵ Ennek ellenére a rendi főbiztos – valószínűleg jóhiszeműen – 1696-ban a magyar rendházak tartományi biztosaként felküldte őt Magyarországra. A Propaganda azonban megbízta Colloredo bíborost, hogy a főbiztos intézkedését a rendfőnökkel vonassa vissza. Luzioli 1700-ban a fermói kolostorban mint a szerzetesjelöltek mestere tizenkét évi missziós szolgálatára hivatkozva a rendi kiváltságok adományozását kérte a Kongregációtól, a bíborosok azonban a brassói eset miatt, amelyet tagadása ellenére eléggé bizonyítottnak fo-

³⁸² APF Lettere, vol. 80, fol. 90v és 138v.

³⁸³ A bécsi nuncius levele Cybóhoz, 1694. június 26. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 344.

³⁸⁴ A bécsi nuncius Altierihez, 1695. február 26. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 374.

³⁸⁵ APF Lettere, vol. 84, fol. 42v–43r. Hazatérési engedély uo., fol. 120v–121r.

gadtak el, „*Lectum*” kifejezéssel elutasították a kérelmét.³⁸⁶ Mindazonáltal a következő század tízes éveinek elején, 1711–1712-ben Luzioli mester a rend konstantinápolyi misszióinak tartományfőnöke lett.³⁸⁷

A már szintén többször előkerült Antonio Giorgini egyike a legmozgékonyabb konventuálisoknak, akik Erdélyben és Moldvában tevékenykedtek. A rend assisi anyaházában végezte a bölcseletet és a hittudományt oly kitűnő eredménnyel, hogy nyilvános vitán vehetett részt.³⁸⁸ Még 1677. november 14-én kapott misszionáriusi kinevezést, pátenst a moldvai misszióba és közel két évtizedet töltött a három keleti országban: Moldvában, Oláhországban és Erdélyben. A Kongregáció évi 25 scudo segéllyel támogatta őt apostoli munkájában, amely elsősorban a Kárpátokon túl élő magyar testvéreink lelki gondozásában merült ki. Giorgini még mielőtt kitöltötte volna érdemes missziós munkában az előírt hat évet, 1681 tavaszán Guerrini rendtársával együtt és Angelini missziófőnök ajánlásával hittudományi doktorátust kért a Kongregációtól.³⁸⁹ Még abban az évben kérték elmaradt segélyeik kiutalását. Két év múlva Vito Piluzzi marcianopolisi címzetes érsek, moldvai apostoli kormányzó oldalán titkári tisztséget töltött be, és a betörések elől Erdélybe menekült vele.³⁹⁰ Június 20-án Nyujtódon találjuk.³⁹¹ Jelentette, hogy az ellenség elfogta és csak 90 scudo váltságdíj fejében engedte szabadon őt. Apor Lázár a katolikus ügy erős támasza azt kívánta, hogy a Kongregáció hozzájárulásával folytassa Del Monte rendtárs munkáját a földesúr egyik falujában. A hat év leforgása után 1685 márciusában Brunacci da Cremona rendtársával együtt Antonio Giorgini da Torri újból folyamadt a hittudományi doktori fokozatért, amit el is ért.³⁹² Még abban az évben a tatárok elől ő is elmenekült. Vito érsek és Angelini missziófőnök erőszakoskodással, lázadással vádolta Giorginit és Renzit, ezért a Kongregáció Pallavicini lengyel nuncius által visszarendelte őt Itáliába, és Brunacci halála után helyette Volponit nevezte ki missziófőnökké. A szerzetes azonban úgy játszotta ki a római intézkedést, hogy a császári udvartól követi és katonai megbízást vállalt a moldvai vajdánál. Ugyanakkor ajánlólevelet szerzett a lengyel udvarnál megbízott császári követtől az erdélyi fejedelemhez azzal a színleléssel, hogy az országon keresztül a moldvai missziókba igyekeznek.³⁹³

Ezzel a fondorlatos kijátszással teljesen elvesztette a becsületét a Kongregáció előtt, amely most már a lehető legrosszabb fordulatra számított. A következő éveket Moldvában töltötte és úgy látszik, kifogástalanul viselkedett. Gyakran átrándult Erdélybe, és ahol csak megfordult, erkölcsi és működési bizonyítványt szer-

³⁸⁶ APF SOCG vol. 537, fol. 190r–191v.

³⁸⁷ APF SOCG vol. 574, fol. 45r–46r: Rövid életrajza *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 787.

³⁸⁸ APF SOCG vol. 520, fol. 359r–364v.

³⁸⁹ APF SOCG vol. 482, fol. 161r (?).

³⁹⁰ APF SOCG vol. 488, fol. 8r és 8v.

³⁹¹ APF SOCG vol. 490, fol. 258 és 262.

³⁹² APF SOCG vol. 492, fol. 185–186.

³⁹³ Követjárásáról: APF SOCG vol. 506, fol. 386 és 391.

zett, aminek később nagy hasznát vette. A Propaganda a bécsi nunciatúrára idézte őt, hogy számoljon be viselt dolgairól Tanara nuncius előtt. A szerzetes bizonyítványt kért Buonvisi nunciustól, aki közben az Örök Városba költözött és a Kongregáció tagja lett, a bíboros azonban arra hivatkozott, hogy a császári udvartól kapott értesülései már elmosódtak emlékezetében, s mellőzte a szerzetes politikai érdemeinek ismertetését. Annál zengzetesebbek voltak az Erdélyből hozott bizonyítványok, amelyek célzatosan kitértek a szerzetes ellen elterjedt híresztelések cáfolására is. Giorgini a bizonyítványok birtokában 1693 nyarán megjelent tehát Bécsben. Érdemeit, életveszélyes szolgálatait emelte ki Veterani tábornok, majd következett utána egy csomó más bizonyítvány, amelyeket a Bécsben tartózkodó Bernabei prizreni püspök és a tábornok mellett szolgálatot teljesítő jegyzők és tisztek állítottak ki, illetve hitelesítettek, mint Weber János Rezső bécsi esküdt jegyző, városi bíró, Tonsever, a tábornok titkára. Bereck város esküdtjei azt bizonyították, hogy Giorgini a császár megbízásából öt évet töltött Moldvában, ezen idő alatt példás életet folytatott, még csak gyanú sem fért jelleméhez, kifejezetten került az erkölcsileg kifogásolható házakat. A bizonyítványt Román János, Finta Miklós, Mikó Ferenc és Lomdony János berecki plébános írta alá. Hasonló jellegű tanúsítványt adott számára, Kálnoky Sámuel háromszéki főkirálybíró, ifj. Bialy Ferenc, Bialy Jakab császári hadi élelmezési tiszt, Nagy Mózes akkor szentkatolnai plébános, hatolykai adminisztrátor, aki megjegyezte, hogy Giorgini még életének kockáztatásával is szolgálta a császár érdekeit, tíz évvel előbb vele együtt lakott a justasfalvi plébánián, és minden tekintetben kifogástalan papi életet folytatott. Utánuk Kiss András nyujtódi, Lendvai János szárazpataki, majd berecki, Gál István szárazpataki plébános, aki tízévi ismerettségre hivatkozott, Szebelléi Bertalan „Erdély méltatlan helytartója”, Szászfalvy István háromszéki főesperes, Boiz (Boér?) kézdi esküdt bíró, Henter Mihály, a kézdi, szepesi és orbai székek alkapitánya következnek tanúságtételeikkel, amelyeket az említett Weber János Rezső és Francesco Maria degli Abbati nunciatúrai ügyvivő hitelesített.³⁹⁴

Ezeknek a súlyos bizonylatoknak birtokában ment fel tehát Giorgini Bécsbe, ahol az udvari méltóságok támogatását megszerezte mind önigazolása, mind a doktorátus ügyében. A Kongregáció azonban úgy döntött, hogy mint a moldvai botrányok egyik főokozóját eltávolítja a misszióból, és vizitátor által megbízható értesüléseket szerez a helyzetről. Az udvari méltóságok közbenjártak a nunciusról és a Propagandánál, hogy a császár érdekében jelentős teljesítményeket végző szerzetest minden kellemetlenségtől megmentsék, sőt még Lipót is írt róla elismerő levelet, mire a Kongregáció megnyugtatta a bécsi köröket, hogy a szerzetesnek nem lesz bántódása, ha az Örök Városba, illetve eredeti rendtartományába visszatér, az út fáradságait pedig útiköltség kiutalásával enyhítette. Még 1695 márciusában is, amikor missziós érdemeire hivatkozva újból kérte a doktori fokozatot, a Kongregáció először is visszatérését követelte, és csak azután volt hajlandó felvetni a dok-

³⁹⁴ Bizonyítványai: APF SOCG vol. 516, fol. 48oskk.

torátus vagy más rendi kiváltság adományozásának kérdését. Ugyanakkor Rómába érkezett Poeti atya, az erdélyi és moldvai minoriták vizitátora, és Giorgini személye végleg letűnik az apostoli hitterjesztés színteréről.³⁹⁵

Francesco Antonio Renzi még kispap korában kért a Kongregációtól missziót Magyarországra, Korfuba vagy más területre, kilenc év múlva 1685-ben azzal a megokolással vetették el jelölését a moldvai missziófőnökségre, hogy Giorginivel együtt visszarendelték őt rendtartományába.³⁹⁶ Renzi azonban nem tért vissza, 1688-ban és 1689-ben Moldvában tartózkodott, és behatóan tájékoztatta a Kongregációt az ország pusztulásáról. Ugyanakkor azonban súlyos vádakat emeltek ellene, amelyeknek a kivizsgálásával Pallavicini lengyel nunciust bízta meg. A tizennégy pontba szedett vádak között ezek szerepeltek: hanyagsága miatt egy csecsemő keresztség nélkül halt meg, elfogta a Kongregáció levelezését, kereskedést folytatott egy plébánia cintermében, két éven át céltalanul kóborolt missziójától távol, feslett életet élt...³⁹⁷ Volponi missziófőnök megcáfolta ugyan a vádakat, de ezzel a szerzetes becsülete nem állt helyre. A következő években Erdélybe menekült a tatárok elől. 1690 februárjában Brassóból jelentette, hogy Galacot és Hust felégették, Del Monte rendtárs meghalt az előző év végén, két évvel később pedig, 1692-ben beszámolt Thököly Imre betöréséről, amelyet nagy éhínség követett. A helyzet elcsendesése után hozzáfogott az egyházi épületek helyreállításához. A vizitátor mindazonáltal ama négy ferences szerzetes közé sorolta őt, akiknek az eltávolítását javasolta a Kongregációnak.³⁹⁸

Luigi Bevilacqua 1688 táján került a misszióba, és a kilencvenes évek elején 1692-ben, 1693-ban is Moldvában tartózkodott; a személye körül keletkezett kellemetlen hírek hatása alatt a Propaganda augusztusban elrendelte, hogy térjen vissza Velencébe. A vizitátor őt is az eltávolítandó szerzetesek közé sorolta, akiknek a visszahívását szükségesnek tartotta, Bevilacqua azonban másokhoz hasonlóan nem tért vissza Itáliába.³⁹⁹ 1696-ban Foroaniban plébános, hívei gyönyörű magyar nevet viseltek. Úgy látszik, elkeserítették őt a személye körül keletkezett szóbeszéddek, amelyek azt híresztelték, hogy iszákos, tisztátalan életű, üzérkedik, Volponival osztozkodik a bűnös módon szerzett stólapénzen, ezért 1697-ben visszahívását kérte, de a Kongregáció újabb értesülések alapján egyelőre ott marasztalta.⁴⁰⁰ A vádak közül beismerte, hogy egyik hívét súlyosan megverette, mert templomkerülő

³⁹⁵ Giorgini doktorátusi kérelme: APF SOCG vol. 520, fol. 359 és 364. Az ügy ismertetése: *uo.*, fol. 360–363. Hozzá Veterani és Lipót levelei: *uo.*, fol. 363. – A döntés, hogy térjen vissza a provinciájába, 1695. március 22-én született.

³⁹⁶ APF SOCG vol. 492, fol. 149. Rövid életrajza: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 794.

³⁹⁷ Angelini vádjai ellene: APF SOCG vol. 500, fol. 326–327.

³⁹⁸ Relációi: APF SOCG vol. 500, fol. 541–547 és vol. 506, fol. 319^{rv} (1690. február 26.). – Az 1692-es Thököly-betörésről: *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 716–718. – Rövid életrajza: *uo.*, II, 782.

³⁹⁹ Poeti levele, melyben tudatja, hogy Bevilacqua nincs Brassóban, és nem akar visszatérni Olaszországba. Brassó, 1694. szeptember 6. SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 425 (APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 354).

⁴⁰⁰ APF SOCG vol. 527, fol. 552 és 555.

volt. Az új missziófőnök, Zauli 1699-ben nagy elismeréssel jelentette róla, hogy 800 hívét odaadó buzgósággal gondozza, és fájlalta távozását.⁴⁰¹ Az ősz elején Bevilacqua leutazott Rómába, és ezzel befejezte összesen tizenegy évi missziós munkáját. A főnök megbízásából részletes tájékoztatást adott a moldvai és erdélyi rendi missziók állapotáról, majd 1700 nyarán doktorátust kért a Kongregációtól. Poeti vizitátor jelentésének emléke azonban mind Bevilacqua, mind Luzioli kérvényét meghiúsította.⁴⁰²

A vizitátor előterjesztésére a szakgyűlés és a Kongregáció – mint már szó esett róla – 1695. áprilisi és augusztusi ülésén foglalkozott a konventuálisok ügyével, és elhatározta, hogy kicseréli a missziós személyzetet: Volponi missziófőnök helyébe Antonio Zauli vagy Zavoli hittudományi doktort, az egri rendház tagját, magyarul beszélő szerzetest nevezte ki a misszió fejevé, a bécsi nuncius és Veterani tábornok segítségével visszarendelte Renzit, Luziolit és Bevilacquát, és helyükbe Carlo Negrini da Casal Maggiore, Bonaventura Tamburini, Razlaviczzy Bálint és Fenya András szerzeteseket nevezte ki munkatársaivá. A hét-nyolc évi magyarországi tartózkodás után már magyarul tudó Negrinit és a lengyel seregben tábori papként működő Tamburinit a moldvai magyarok közé küldte. A missziófőnök állandó lakhelyül Jászvásárt jelölte meg.⁴⁰³ A két magyar rendtárs az erdélyi iskolákban tanított. Tamburinit azonban nemsokára visszahívta a Kongregáció. Láthattuk, a régiiek csak fokozatosan hagyták el a missziót, ami visszatartotta az erkölcsi megújulást. A Propaganda 1697-ben azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy a minoriták teljesen kivonja a misszióból és Ágoston-rendűeket küld helyükbe. Az Ágoston-rendűek főnöke kész is volt megfelelő rendtársakat bocsátani a Kongregáció rendelkezésére. Kollonich bíboros, a bécsi és a lengyelországi nunciusok is helyeselték a cserét, Kollonich azonban megjegyezte, hogy a háborús viszonyok miatt annak végrehajtása nehezen valósítható meg, azonfelül számítani lehetett a régi szerzetesek elkeseredett ellenállására.⁴⁰⁴ Így azután a minoriták továbbra is megmaradtak a misszióban. A jövő fejlődés szempontjából mégis nagy jelentőségű volt a magyar és birodalmi német rendtársak bevonása, mert emelte a szerzetesek erkölcsi színvonalát, és előkészítette a magyarországi és erdélyi rendi tagozatok egyesülését.

3. A KÉZDIVÁSÁRHELYI-KANTAI PAPNEVELŐ ALAPÍTÁSA ÉS EGYESÍTÉSE AZ ESZTELNEKIVEL. A KURUC IDŐK KÜZDELMEI

Nagy Mózes a fáradhatatlan misszionárius és elcsigázhatatlan lelkipásztor alig alapozta meg az esztelneki papnevelő jövőjét, máris új papnevelő építésébe fogott.

⁴⁰¹ APF SOCG vol. 534, fol. 382–383.

⁴⁰² APF SOCG vol. 537, fol. 312–358 között és fol. 386r–387r.

⁴⁰³ APF Lettere, vol. 84/II, fol. 163.

⁴⁰⁴ APF SOCG vol. 531, fol. 433r–434v; Lettere, vol. 86/I, fol. 63r–65r és vol. 87/II, fol. 154v–155r.

Már 1693. április 22-én jelenthette Szentkatolnáról, ahol akkor éppen plébános volt, hogy Kézdivásárhely tőzsomszédságában, a város külterkében, Kantán vagy Nagykantán új papnevelőt épített a Szentháromság és Tienei Szent Kajetán tiszteletére.⁴⁰⁵ Nem törődött azzal, hogy a városban a kálvinisták vannak többségben, nem vette figyelembe, hogy éppen azokban az években a katonai beszállásolások és a rossz termés az esztelneki intézet fenntartásában is szinte felülmúlhatatlan akadályokat emeltek apostoli buzgalma elé. 1696. január 26-án megkezdődtek az előadások, és a következő év elején az esztelneki kimutatásokkal együtt új intézetét is felterjesztette a Kongregációhoz.⁴⁰⁶ Megjegyezte, hogy a kantai iskola nem fogja lerontani az esztelneki virágzását, nyilvánvalóan azért, mert Kantán csak a felső *humaniora* tárgyakat állította be, míg az alsó osztályok, a *grammatica* és *syntaxis* osztályai Esztelneken maradtak. Kanta kétségtől könnyebben megközelíthető hely volt Esztelneknél. Már az első évben több protestáns fiú iratkozott be az új iskolába, amelynek végső célja az alapító elgondolásában az erdélyi papság utánpótlásának előmozdítása volt. A Kongregáció, amidőn 1694 tavaszán kiutalta az esztelneki szeminárium hátralékait, 180 scudót, figyelmeztette a plébánost, hogy az összeget fordítsa eredeti rendeltetésére, nehogy Esztelnek kárt szenvedjen.

Egy ideig a két intézet párhuzamosan működött. Poeti vizitátor saját titkárát, a szenttamási születésű Fénya Andrást helyezte ideiglenesen Esztelnekre Luzioli utódjának, aki 1695 szeptember végén megvált az intézettől, de ismeretlen okból még november végén sem érte el a császárvárost.⁴⁰⁷ Fénya, noha a magyarországi tagozat titkára volt, mint erdélyi származású férfiú készséggel vállalta a tanítást, de nagy anyagi nélkülözések között vergődött, mindössze hét rajnai forintot kapott, amiből nem tudott sem megélni, sem ruházkodni. Két világi mestert fogadott az alsó osztályok ellátására, de azokat nem tudta fizetni. Az alapító és az urak, jötevők a súlyos gazdasági év miatt képtelenek voltak akár egy szem gabonát is szállítani az intézetnek. Luzioli templómépítő munkásai felemésztették az előző tanév élelmiszermaradványát, és Fénya mindössze három véka búzával és négy font zsírral kezdte meg az 1695/1696-os tanévet. Sem gyertyája, sem kősoja nem volt. Ilyen körülmények között a segélyek folyósítását és rendkívüli támogatást kért, nehogy az egész erdélyi katolicizmus szegényére kénytelen legyen bezárni az intézetet. A szerzetes apostoli missziót is szeretett volna kapni, mert hétköznapi tanított, vásár- és ünnepnapokon pedig vándormissziót folytatott a megüresedett plébániákon és a nemesi udvarházakban. Végül gyenge egészségére hivatkozva a rendi böjtölés alól felmentésért folyamodott a Kongregációhoz. A bíborosok egyelőre elrendelték, hogy utaljanak ki 20 scudo rendkívüli segélyt a szorult helyzetbe jutott minoritának.⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 367–368 (APF SOCG vol. 517, fol. 219). – Az iskoláról lásd SÁVAI, *i.m.*, 155–260; BENDA, *Ferences iskola Esztelneken*, főként 134–135.

⁴⁰⁶ SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 373–374 (APF SOCG vol. 517, fol. 222).

⁴⁰⁷ APF SOCG vol. 523, fol. 14r (*sommario*).

⁴⁰⁸ SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 375–377 (APF SOCG vol. 523, fol. 332r).

Ez a kettősség azonban nem tarthatott sokáig. Az esztelneki épületek tönkrementek, a kantaiak pedig, amelyek kezdetben a jelentések szerint inkább állatok befogadására voltak alkalmasak, a Jankók, Aporok és egyéb nemes lelkű katolikusok támogatása mellett lassanként emberi lakályosságot kaptak, és úgy kibővültek, hogy a kétfelé szakadt ifjúságot befogadhatták. Most már az esztelneki tanári kar a Státus hozzájárulásával arra kérte a Kongregációt, hogy engedje meg Esztelnek Kézdivásárhely-Kantára való átvitelét. Kérelmében kifejtette, hogy az esztelneki fa- és földépületek összeomlással fenyegetnek, nyílt határban állnak kerítés nélkül, ilyen körülmények között nem várható az iskola virágzása, hanem csak a növények elszéledése. A helység, ahol az intézet áll, képtelen annak eltartásáról gondoskodni, míg a katolikuság vezető rétegének megállapítása szerint Kézdivásárhely az ő segítségével kényelmes otthont tud biztosítani a tanuló ifjúságnak. Nagy Mózes hozzátette, hogy az iskola megtelepedése elősegíti majd a kálvinista város és kálvinista–unitárius környéke megtérését. Ez volt a Státus véleménye is. Végül segílyt kértek az új alapítás számára. A felterjesztést aláírta Nagy Mózes imecsfalvi plébános, apostoli misszionárius, Szebelléi Bertalan általános helytartó a maga és a Státus tagjainak nevében, Foltka István kézdiszéki helyettes bíró és esküdt ülnök, Szászfalvy István háromszéki főesperes, kézdiszentléleki plébános, Barabás János kézdiszentléleki főtanító, Lendvay János lemhenyi plébános és berecki adminisztrátor, Demeter Márton a háromszéki Szent Katalin egyház plébánosa, végül Zauli missziófőnök, Razlavicz Bálint és Fénya András esztelneki előljáró illetve mester.⁴⁰⁹

A Kongregáció, miután Vito Piluzzi tájékoztatta őt a helyzetről, hozzájárult az esztelneki iskola áthelyezéséhez, a segílyek felemelését azonban már csak azért is elhalasztotta, mert még a rendes segílyeket sem tudta időben eljuttatni az erdélyi és moldvai misszionáriusokhoz. Zauli társaival együtt hiába rimázkodott, panaszkodott, végül kénytelen volt 40 scudót kölcsönözni Mikes főúrtól. Razlavicz vásárhelyi gondnok is csak úgy tudta fenntartani az intézetet és fizetni a világi tanerőket, hogy adósságokat halmozott fel, illetve alamizsnát gyűjtött a nép között és az udvarházakban. A Kongregáció 1696. november végén utasította azután Andrea Santacroce bécsi nunciust, hogy egyenlítse ki az erdélyi és moldvai misszionáriusok hátralékait.⁴¹⁰ Újabb rendelkezéséről csak másfél év múlva tudunk, amikor ugyancsak a bécsi nunciuson keresztül 200 scudót küldött Zaulinak és 50 scudót Fénya mesternek, aki közben már kapott 23 scudót a nunciustól.⁴¹¹ Ez utóbbi összegek kétévi segílynek felelnek meg.

⁴⁰⁹ SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 379–380 (APF SOCG vol. 525, fol. 149^{rv}). – Az esztelneki szeminárium elesett állapotáról Zauli, Razlavicz és Fénya levele (1695). SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 380–381 (APF SOCG vol. 525, fol. 150). Továbbá ugyanarról Zauli 1696. január 22-én kelt levele. SOCG vol. 525, fol. 381–382. Lásd még uo., fol. 151–152.

⁴¹⁰ APF Lettere, vol. 85/II, fol. 126^v–127^r (1696. október 1.).

⁴¹¹ Zauli, 1696. március 15. APF SOCG vol. 530, fol. 239–240. A Kongregáció Zaulinak, 1698. március 22. Lettere, vol. 87/II, fol. 122^r–123^r.

Fenya három-négy évi tanítás után szeretett volna visszatérni a Királyságba. A Propaganda a tanerő hiánya miatt egyelőre igyekezett őt visszatartani ettől, ugyanakkor nem volt hajlandó négyévi missziós munka után megadni a hittudományi doktorátust illetve a velejáró rendi kiváltságokat. (A szerzetes még világi pap korában a kassai jezsuita egyetemen megszerezte a – bölcsészeti – doktorátust és csak 1692-ben tett szerzetesi fogadalmat a magyar rendtartományban.) Fenya erre még 1698 őszen végleg elhagyta Erdélyt, és visszatért a Királyságba.⁴¹² Távo-zása súlyosbította a vásárhelyi iskola válságát, vergődését, mert a gondnoki munkakör ellátása annyira lekötötte a felső-magyarországi származású Razlaviczzy Bálintot, hogy nem vállalta magára a távozó rendtárs feladatait. Az úr betöltésére új tanerőt kértek a Kongregációtól, azonfelül Razlaviczzy számára a tanerőnek kijáró segílyt. A Propaganda azonban azzal az okolással tért ki a kérés teljesítése elől, hogy csak a szorosán vett oktató munkát kívánja segílyezni.

Zauli és Razlaviczzy 1699 őszen megbízta a Rómába visszatérő Bevilacqua-t, hogy tárja fel a Kongregáció titkára előtt a moldvai missziók és a vásárhelyi iskola szomorú helyzetét.⁴¹³ A szerzetes előadta, hogy Razlaviczzy szinte emberfeletti szorgoskodással tartja fenn az intézetet, a súlyos gazdasági válság ellenére összegyűjti a néptől és az előkelő katolikusoktól a szükséges élelmiszert, főképpen jelentős támogatást kap Apor István tábornoktól, aki tulajdonképpen az iskola épületét is saját erejéből építette fel. A Propaganda meleghangú köszönetét nyilvánította a tábornoknak, és mivel gyermektelen volt, arra kérte őt, hogy szentelje minden anyagi erejét a nagy jelentőségű intézmény fenntartására. Magyar tanerő hiányában megelégedtek volna a Moldvában működő kölni rendtársakkal is, akik ott nyelvi okokból nem váltak be. Ez a vásárhelyi iskolában nem jelentett volna gondot, mert ennek falai között állandóan latinul folyt a társalgás. Bevilacqua elmondásából tudjuk, hogy egy házaspár is dolgozott az intézetben: egy ötvenen felül levő asszony kenyérsütéssel és a férje főzéssel foglalkozott, de a szomszéd házában laktak.

Természetesen most is a segílyek sürgetése volt a legfontosabb kérdés, mivel negyedfél évi hátralék elmaradása mind a tanítószemélyzetet, mind az intézetet súlyosan érintette. A Kongregáció hajlandó volt Razlaviczzyt is segílyben részesíteni, ha igazolja, hogy helyettesített a tanításban. 1700 elején küldött 80 scudót a szerzetes címére, de kimondottan azoknak a mestereknek a fizetésére, akik Fenya távozása után két évig helyettesítettek. Az összeg kézbesítése a moldvaiaknak szóló 200 scudóval együtt csak a következő év folyamán történt meg a bécsi császári nunciatúrán keresztül.⁴¹⁴ A segílyek az 1698-as és az 1699-es esztendőkre jártak. Razlaviczzy az 1687-es kongregációi határozat értelmében nem kaphatott külön 40 scudót, hanem csak a moldvai misszionáriusok szokásos tartásdíját, azaz évi 25 scudót.

⁴¹² Zauli levele, 1698. november 20. APF SOCG vol. 532, fol. 123r–124v.

⁴¹³ SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 382–392 (APF SOCG vol. 536, fol. 318–329). Talán ehhez még APF SOCG vol. 534, fol. 382r–383v (Zauli levele).

⁴¹⁴ APF Lettere, vol. 89, fol. 213v–214v. 326r–327r. 338v–339v és vol. 90, fol. 188v–189v s 201rv.

A közlekedési zavarok miatt a pénzek közvetítése a következő években sem javult. 1702 októberében Zauli missziófőnök háromévi hátralékot sürgetett mind a tanítók, mind a misszionáriusok részére.⁴¹⁵ Időközben a Kongregáció intézkedett, hogy a segélyeket küldjék el a megszokott úton. Zauli azt ajánlotta, hogy a támogatás közvetítésére kérjék fel a Bécsben tartózkodó Kálnoky Sámuel erdélyi alkan-cellárt. Kálnoky azonban nem vállalhatta a kézbesítést, mert jól ismerte azokat a politikai és társadalmi akadályokat, amelyek a Királyság régi területei és Erdély között fennállottak, és évről-évre nagyobbodtak. A század végén ugyanis a fenyegetően szaporodó felkelők, a szegénylegények, a zavarosban munkálkodó rablók elfogták a postát, kifosztották a kereskedő karavánokat és az utasokat. Teljesen elvágta egymástól a két területet, főképpen pedig Bécset Erdélytől, a Rákóczi-féle szabadságharc. Ez a helyzet csak a szatmári békével szűnt meg teljesen. Így tehát a moldvai és erdélyi minoriták úgyszólván hiába sürgették a segélyeiket, a Kongregáció pedig ugyancsak hiába utalta ki számukra évekre szóló hátralékaikat, a küldemények útközben elakadtak, vagy el sem indulhattak. A Propaganda 1704 júliusában utasította Davia bécsi nunciust, hogy fizesse ki a misszionáriusokat, a vásárhelyi mesternek pedig küldjön 100 scudót harmadfélévi hátralék címen.⁴¹⁶

Többek között Neusser Konstantin mester, a kölni rendtartomány tagja is felpanaszolta, hogy hatévi tanítás után csak két évre kapott segélyt. A Kongregáció 1706 augusztusában megbízta a bécsi nunciust, hogy utaljon ki Neussernek 50 scudót kétévi segélyként a moldvai missziósoknak kijáró díjából.⁴¹⁷ Október havában megállapította, hogy Razlaviczynak 1705. december 31-ig négyévi tartásdíj hátraléka van, és intézkedett, hogy az összeget fizessék ki.⁴¹⁸ A bíborosoknak ezúttal is könnyű volt az összeget kiutalni, de a nunciust már kevésbé azt az illetékesekhez eljuttatni. Zauli ekkor azt jelentette, hogy Moldva és Erdély teljesen el van vágva a világtól: Lengyelországban a svédek, Erdélyben pedig a kurucok uralkodnak, és elfogják a postát, mialatt a misszionáriusok súlyos időket élnek át.⁴¹⁹ Razlaviczyn a magára maradt küzdelemben már szinte elhagyottnak érezte magát Rómától, hiszen öt éven át nem kapott segélyt. A kuruc és labanc harcok állandó hullámzásában az adósságokat sem tudta kifizetni. A missziófőnök 1708 januárjában három évre, vagyis 1705–1707 közötti évekre visszamenőleg sürgette a moldvaiak és 1700-tól kezdődően a vásárhelyiek tartásdíjait, igazolva, hogy azok a jövedelem hiányában felhalmozott adósságoktól mindenhol vészterhesen megnövekedtek.⁴²⁰

A Propaganda 1708. május 7-én elrendelte, hogy Santini, a bécsi nunciatura ideiglenes vezetője fizessen 240 scudót Vásárhelynek 1707 végéig terjedő hátralékok címén. Santini Wallenstein császári tábornok közvetítésével Brassón át bonyolí-

⁴¹⁵ Zauli, 1701. október 19. APF SOCG vol. 541, fol. 129r és 133v.

⁴¹⁶ APF Lettere, vol. 93, fol. 125r–126v (1704. július 26.).

⁴¹⁷ APF SOCG vol. 555, fol. 497r–498r (az 1706. aug. 17-ei ülés 5. pontja); Lettere, vol. 95, fol. 86rv.

⁴¹⁸ APF SOCG vol. 556, fol. 174r; Lettere, vol. 95, fol. 97v–98r.

⁴¹⁹ Jelentése: APF SOCG vol. 556, fol. 173r és 175v.

⁴²⁰ APF SOCG vol. 562, fol. 318r és 324v.

totta le a pénzműveletet, míg a moldvaiaknak szóló 300 scudót a lengyelországi nuncius küldte el a moldvai konventuálisoknak. A bécsi internuncius a Wallenstein által adott összeget kifizette a tábornok bécsi megbízottjának. Ugyancsak jóval utólag küldhette el a Kongregáció az 1708–1709 közötti évekre szóló tartásdíjakat: 1710 nyarán utasította a Bécsben székelő nunciust, Giulio Piazzát, hogy fizessen előzetesen beküldött nyugta ellenében 80 scudót annak a vásárhelyi mesternek, aki tényleg tanítói munkát végzett. Zauli missziófőnök a következő év márciusában azt kérte Rómától, hogy a moldvaiak 1710 végéig járó tartásdíját a bécsi nunciuson keresztül küldje Brassóba, mert a szatmári béketárgyalások megindulásával Erdélyben helyreállott a rend és a közbiztonság, míg a lengyel területeket elárasztották a tatárok.⁴²¹ A Kongregáció 1711 júniusában több évre visszamenően ítélte oda a moldvai misszionáriusoknak szóló évi 125 scudót, míg a vásárhelyi mester a megszokott évi 40 scudót kapta.⁴²² A négyszáz scudót meghaladó összeg azonban nem indulhatott útnak, mert Zauli missziófőnök, aki ezekben az időkben a Kongregáció tudomásul vételével Vásárhelyen tartózkodott, jelentette, hogy Moldvát feldúlták a muszka, török és tatár seregek, és a misszionáriusok szétrebbentek. A Kongregáció egyelőre 65 scudót juttatott Brassón át a főnöknek, 40 scudót pedig a vásárhelyi mesternek.

* * *

Noha a szatmári béke a kuruc harcok záróköve, Erdélyben még éveken át érezhető volt a belső forrongás okozta erjedés utóhatása és a Balkánon folyó török háború szele. Az erdélyi nemesség, amely nem csatlakozott Thökölyhez és Rákóczihoz, lassanként visszatért birtokaira, de a háború szántotta kis ország még sokáig lábadozott. Kifosztottság, dúlás nyomai voltak láthatók mindenfelé, az adóprés is erősen működött, a Kárpátok mögött folytatódó háborúban Moldva taktikázása hatással volt Erdélyre is. Amikor a vajda szakított a törökkel, tatár hordák lepték el Moldvát, és a hegyekbe, vagy a Székelyföldre kényszerítették a misszionáriusokat. Zauli előbb szintén a hegyekbe, majd Vásárhelyre menekült, a tatár pedig még Erdélybe is betört. Ilyen politikai körülmények között még jó néhány éven át folytatódott a bizonytalanság a segélyek kiutalása és kézbesítése körül. A Szentszék arra az álláspontra helyezkedett, hogy megvárja, míg a misszionáriusok visszatérnek állomáshelyeikre, kérik a segélyt, és megmutatják a pénzküldés megbízható útját, nehogy oktanul kidobja azt a pénzt, amelyet a missziós ügy más területein biztosabban és hatásosabban lehetett elhelyezni, hiszen néha azt sem tudta, hogy beosztott misszionáriusai közül hányan vannak életben, vagy hogy hol bujkálnak a nagyvilágban.

Zauli utódjának, Fischer Sándor missziófőnöknek is legfőbb gondja a segélyek megszerzése volt, hogy az általános elszegényedésben lerongyolódott és éhező

⁴²¹ APF SOCG vol. 577, fol. 408r.

⁴²² APF Lettere, vol. 100, fol. 101r–102r.

rendtársai megélhetését biztosítsa. Egy ideig Zauli szintén írogatott a Kongregációba, és a hátralékot sürgette. Jászvásárról háromévi elmaradt járandóságot kért a vásárhelyi mester számára, mert a bécsi nunciatúrán keresztül küldött segélyek nem érkeztek meg.⁴²³ A Kongregáció meghagyta a bécsi nunciának, hogy küldjön 120 scudót Razlaviczky mesternek az 1709–1711 közötti évek hátralékaként. A kézbesítés azonban vonatottan haladt, mert Fischer missziófőnök 1713-ban is 1709-ig visszamenően sürgette az elmaradt segélyeket, azonfelül rendkívüli támogatást is kért a romos jászvásári templom kijavítására. Végül Razlaviczky megkapta az 1712-ig esedékes segélyeket.⁴²⁴ Fischer továbbá pénzt kért Lippay István magyar pap számára, akit az esztergomi káptalan már korábban a tatárok között sínylődő magyar és keresztény rabok közé küldött, hogy a vallás vigaszával enyhítse kemény sorsukat. A Propaganda előbb tájékoztatást kívánt a misszionárius egyéniségéről és küldetéseinek körülményeiről. Az önfeláldozó misszionárius azonban kilencévi apostoli munkásság után 1714 folyamán elköltözött az élők sorából.⁴²⁵

Zauli, Itáliába visszatérve, Riminiből háromévi összegért folyamodott Razlaviczky számára a bécsi nunciuson keresztül, de közben a pénzek útnak indultak, és a kongregációi titkár megállapította a Propaganda számvevőségében, hogy csak egy évi hátralékról lehet szó, mert 1715 szeptemberében bizonyos Bosini kétévi elmaradt támogatást vett fel Razlaviczky javára.⁴²⁶ A segélyek akadozása főképpen annak az intézkedésnek volt tulajdonítható, hogy a császári hadvezetőség elzárta a határokat, amint a tatárok betörték Moldvába. A Kongregáció 1716-ban, látván a politikai helyzet enyhülését, elrendelte, hogy rendszeresen utalják ki az erdélyi mester évi 40 scudo és a moldvai misszionáriusok személyenként 25 scudo segélyét. Ez utóbbi összegből egy segélyösszeg a vásárhelyi elöljárót illette meg.

Az anyagi ügyeknek eme részletes beszámolóját, melyet a levelek tömegéből vett adatokkal, panaszokkal, jalkiáltásokkal óriáskígyó hosszúságra kihúzhatnánk, azért tartottuk indokoltnak, hogy mélyebben bepillantsunk misszionáriusaink küzdelmes életébe, mindennapjaiba, s hogy értékeljük kemény helytállásukat és életmentő munkásságuk eredményeit.

Az évtizedes vergődés közepette mindamelllett a vásárhelyi intézmény állandóan erősödött, izmosodott, és lassanként oly mély gyökeret vert az erdélyi talajba, hogy a csíksomlyói iskolával együtt az emelkedő erdélyi katolicizmus szellemi életének bőven buzogó erőforrásává fejlődött. Fából készült szerény épülete bővült, emeletet húztak fel rá, majd kisebb templomot és rendházat építettek melléje, később létre jött az a kőből épített székház, amely végleges otthont adott mind az iskolának, mind a nevelőintézetnek.

⁴²³ APF SOCG vol. 583, fol. 40r–43v (két levél tőle).

⁴²⁴ APF SOCG vol. 590, fol. 349r–350v (a bécsi nunciushoz).

⁴²⁵ APF SOCG vol. 592, fol. 82rv–83r; uo., vol. 597, fol. 112v (Fischer jelentése, 1714. december 23.); Acta, vol. 78, fol. 620 (Lippay halála). – Megérkezéséről Csöböröcsökre Lippay 1706 folyamán levélben számolt be. *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II, 766–768.

⁴²⁶ APF SOCG vol. 584, fol. 13r.

Rendszerint három-négy tanító végezte az oktatómunkát, az alsó tagozatokban világiak, a felsőkben minoriták. A gondnok (*praefectus*) amolyan igazgató is volt eleinte. A latin nyelv és irodalom mellett fokozatosan bevezették a *rhethorica*, majd a *poesis* tanítását is. A tanulók létszáma évről-évre 150–200 között mozgott. A szerzetesek közül, mint említettük, előbb Fénya András szenttamási születésű minorita, utána Razlaviczý Bálint felső-magyarországi születésű minorita, majd Neusser Konstantin és Fischer Elek kölni rendtartományi tagok tanítottak az iskolában. Az intézet megalapozója és a háborúk közt átmentője, láthattuk, Razlaviczý volt. Rendtartománya 1696-ban küldte ki Vásárhelyre, s bár 1702-ben visszarendelte, utód hiányában Razlaviczý még tíz esztendeig megszakítás nélkül folytatta alapvető fontosságú tevékenységét. Nem törődve a város kálvinista lakosságával és a hatóság ellenkezésével templomot épített, holott a fejedelemség korában katolikus még le sem telepedhetett a városban. A szerzetesek buzgólkodása tizenöt családot visszahozott az Egyházba, és a katolikusok száma folyton emelkedett.

A templom ellátása magyar papot kívánt, ezért a Propaganda 1702 decemberében elrendelte, hogy a minorita rendfőnök a magyar tartományfőnök által gondoskodjék megfelelő lelkipásztorról. Talán ez a körülmény tette lehetővé, hogy Razlaviczý a helyén maradjon. Neusser Konstantin éveken át a gondnok jobbkeze volt. Őt még 1699 márciusában helyezte a Kongregáció eredetileg a moldvai missziókba, hogy felfrissítse a szerzetesi szellemet, Zauli missziófőnök azonban Vásárhelyre osztotta be, ahol *syntaxist* és *poesist* tanított, de bekapcsolódott a vándormissziós munkába is.⁴²⁷ Hat év múlva visszarendelését, útiköltségét, négyévi hátralékot és a misszionáriusoknak engedélyezett rendi kiváltságokat, vagy doktori fokozatot kért a Kongregációtól. Neusser részben a kurucok ádáz németgyűlölete miatt elhagyta ugyan Erdélyt, de néhány év múlva közkívánatra visszatért szeretett székelyei közé.⁴²⁸

Ennek a küzdelmes korszaknak a képét tükrözi némileg Zauli kimutatása, amely a kuruc harcok utolsó éveiről számol be. A missziófőnök felsorolja a falvakat, ahol a szerzetesek lelkipásztori munkát végeztek, megemlíti az áldozók és bér-máltak számát, és közli, hogy 1709-ben 44 megtéréssel emelték a katolikusok számát. Leírása szerint a minoriták mellett két mester tanított a vásárhelyi iskolában: Bereczky Ferenc tanította a *poesist* és Kovács Miklós a *principiumokat*. Bentlakó növendék, akiket a szerzetesek a Kongregáció segélyeiből és a kéregetésből tartottak el, nyolc volt. A házban lakott a két szerzetes, a két mester, a templom kántora és két sekrestyése, továbbá az iskolában, a nevelőházban és a rendházban dolgozó nyolc egyéb alkalmazott.⁴²⁹

⁴²⁷ Zauli levele, 1706. június 10. APF SOCG vol. 555, fol. 497r.

⁴²⁸ Neusser levele, Losonc, 1706. június 10. APF SOCG vol. 555, fol. 497 és 499.

⁴²⁹ APF SOCG vol. 572, fol. 212r és 219v.

4. LASSÚ ELSZAKADÁS MOLDVÁTÓL

Már előkerült, hogy a csíki szigorított ferencesek nem nézték jó szemmel a minoriták térfoglalását, és az 1703. áprilisi kongregációi ülésben bepanaszolták őket: kifogásolták, hogy alig egy magyar mérföldre tőlük Vásárhely-Kantán rendház építésébe fogtak a helybeli megyéspüspök engedélye nélkül, missziót folytatnak, sőt plébániát akarnak alapítani, a kis rendházban szerzetesújoncot tartanak, noha mindössze csak két konventuális minorita lakik Vásárhelyen és az egész országban. Szót emeltek az ellen is, hogy a minorita intézmények a moldvai főnöktől függenek. Tudjuk, a Propaganda tájékoztatást kért a bécsi nunciustól, és ezzel az ügy el is aludt, noha a csíkiek még az erdélyi püspöknél is panaszt emeltek.⁴³⁰ Az idők folyását azonban már nem lehetett megállítani. A minoriták legnagyobb ellensége azonban saját belső gyengeségük volt: az olaszok nem tudtak magyarul, mivel pedig könnyen elsajátították az anyanyelvükhöz hasonló oláh nyelvet, hozzájárultak a moldvai magyar katolikusok eloláhosításához. Papi életük ellen ekkoriban, a 18. század elején már kevesebb a panasz, mégis a Kongregáció ezekben az években is azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a rendet kivonja a moldvai misszióból, de nem tudott megfelelő missziósgárdát küldeni helyükre. A királysági minoriták is képtelenek voltak még erre a feladatra.

A rendet Zauli, Razlaviczky és Neusser szerzetesek derekas egyénisége mentette meg attól a kudarctól, hogy elhagyja a közel száz éven át tartott támaszpontot. Zaulinak nagy tekintélye volt mind a moldvai, mind az oláh vajda udvarában, a nép szerette, mert megtanulta a nyelvét. Neussernek is egyik nagy előnye volt, hogy elsajátította „az erdélyiek nyelvét”. Alighogy 1707-ben visszatért Kölnbe, egymást érték a levelek, amelyekben az erdélyiek, egyháziak és világiak, a Státus arra kérték, hogy térjen vissza közéjük. Írtak a rendfőnöknek és a Kongregációnak, tizenkét levél érkezett hozzá, de feltevése szerint egy csomó levelet elfogtak a kurucok, vagy elkallódtak a járhatatlan utak miatt.⁴³¹ A Státus levelét kézdivásárhelyi, 1707. december 13-ai kelettel Gyulay László, Geréb János, Torma István és Boér István kézdiszéki helyettes királybíró, míg az erdélyi papság Altorján december 18-án kelt felterjesztését Lukács András háromszéki szentszéki jegyző és Szabó Mihály, a csíki szentszék jegyzője írta alá. Ez utóbbiak nagy elismeréssel adóztak Razlaviczky és Neusser nevelő, oktató és hitvitázó tevékenységének, amely mind a két irányban bőséges gyümölcsöt termett az erdélyi katolicizmus számára, ezért sürgették, hogy a rendfőnök küldje vissza Neussert két-három szerzetes kíséretében. Neusser eme idő alatt a rendi kispapokat tanította, miután a Kongregáció hozzájárulásával a tartományfőnök hittudományi doktorrá avatta és hitszónokká nevezte ki. A szerzetes kész volt visszatérni Erdélybe és Fabritius Veremundus *lectort* és hitszónokot és Wacker Liborius „érett szerzeteseket” szerette volna magával vinni, azonfelül

⁴³⁰ APF Lettere, vol. 92, fol. 20r.

⁴³¹ APF SOCG vol. 561, fol. 50r–63v.

a kölni nunciátúrán keresztül útiköltséget kért a Propagandától. Éles szeme meglátta, hogy csakis erdélyi hivatások ápolásával rakhat a rend állandó jellegű fészket Erdélyben, ezért azt kérte a Kongregációtól, hogy rendházat építhessenek és szerzetesi újoncházat nyithassanak azon ifjak számára, akik szerzetesi hivatással szívükben a vásárhelyi iskolából a rendbe kérik felvételüket. Ezek az ifjak, meggyőződése szerint, kiváló hitterjesztők lesznek, akik apostoli buzgóságukban majd Moldvát is felkeresik, míg a külföldiek nem tudják elsajátítani a magyar nyelvet. Célkitűzését már csak azért is könnyen megvalósíthatónak vélte, mert mind az erdélyi papság, mind az erdélyi nép helyeselte.

A Propaganda felszólította a kölni és a lengyelországi nunciásokat, hogy tájékoztassák őt a helyzetről és a szóban forgó személyekről. Egymást érték a kérvények és a bizonyítványok, amelyek áradozó szavakkal dicsőítették Neussert erdélyi működéséért: gróf Petky és gróf Mikes erdélyi tábornokok, Francesco Fantini rendi főügyész, Schutz Bruno kölni tartományfőnök, Zauli missziófőnök. A tábornokok kiemelték, hogy Neusser félelemből hagyta el Erdélyt, a kurucok ugyanis gyűlöltek és üldözték a németeket. Kiss szentkatolnai plébános a háromszéki papság és katolikusság nevében sürgette Neusser visszatérését, mert felejtetetlen emléket hagyott maga után, és mindenki visszakívánja őt. Hasonló elismeréssel szólt a misszionáriusról Pergauer János jezsuita, a brassói missziósház elöljárója. Neusser azt kívánta, hogy az ő és két, esetleg három társa számára adjon a Kongregáció írásbeli kinevezést, pátenst, felhatalmazást, hogy még útközben is gyóntathasson gyermekeket, ha a helybeli plébánosok kívánják, továbbá engedélyt arra, hogy a megkezdett építkezéseket folytathassák, esetleg a Kongregáció segítségével, hogy mielőbb magyar rendtársakat nevelhessenek a missziók számára.

A Propaganda, miután esetről-esetre a rendi bíboros protektor és elöljárók beállítására bízta az ügy kedvező elintézését, végül a kurucok behódolásával bekövetkezett nyugalmi helyzetet is figyelembe véve 1711 őszén teljesítette Neusser kéréseit azzal a kikötéssel, hogy a legújabb előírások értelmében az új missziós erők tegyenek vizsgát tudományos felkészültségükről és missziós egyéniségükről a kölni nuncius előtt.⁴³² A misszionáriusok csak két év múlva érkeztek meg Jászvásárra, a misszió központjába, ahonnan az új missziófőnök, Fischer Sándor szétküldte őket misszióállomásaikra: az egyiket Foroanóba, a másikat pedig Tatrosba plébánosnak, a harmadik beosztottat a vásárhelyi iskolába, amely Moldva ama zavaros, feldúlt állapotában a zaklatott életű misszionáriusok végső menedéke volt.⁴³³

A már fel-feltűnt Fischer Sándor kezdetben eme, a szerzet erdélyi és moldvai jövőjét egyaránt döntően meghatározó tárgyalásokba kapcsolódott be. A kölni minorita kérelmében erdélyi missziót kért, kijelentve, hogy kész alávetni magát bár-

⁴³² Neusser visszabocsátása érdekében írt levelek (APF SOCG vol. 568, fol. 336–341 [1709]); Petki Dávid 1710. október 20-ai és Kiss András szentkatolnai plébános 1710. december 13-ai levele (uo., vol. 577, fol. 71–74); valamint további levelek (uo., vol. 578, fol. 335–341). Lásd még *Lettere*, vol. 100, fol. 158rv. fol. 167v–168v. 191v–193r. 306rv.

⁴³³ Fischer levele, Jászvásár, 1713. szeptember 29. APF SOCG vol. 590, fol. 349.

mely előzetes tudományos vizsgának. Megemlítette azt is, hogy tizenhárom éven át tanult bölcseletet, elméleti és morális hittudományt.⁴³⁴ A Kongregáció még 1708. januári ülésében úgy határozott, hogy tekintettel a kölni minoriták sikereiből működésére, Colloredo bíboros, rendi protektor és a magyarországi ügyek előadójának véleményétől teszi függővé kívánsága teljesítését. A szerzetes sürgetésére a tárgysorozatba felvett ügyet a Propaganda az augusztusi ülésen szintén nagy körültekintéssel tárgyalta: azt akarta, hogy lehetőleg magyar szerzetesek vállalják a két ország missziós ellátását és beárta a lengyelországi nuncius helyzetjelentését. Végül a rend és a bíboros protektor ajánlására hozzájárult Fischer küldetéséhez, aki a vásárhelyi iskolában Razlaviczky oldalán beváltotta a hozzá fűzött reményeket, és Zauli távozása után, 1713-ban átvehette a két ország misszióinak irányítását.

Hasonlóképpen tartózkodó volt a Kongregáció a világlátott minorita Caroli Bonaventura kérésével szemben. Caroli még világi korában 1686-ban doktori fokozatot szerzett mind a két jogból, a kánoni és a római jogból, majd 1689-ben pappá szentelték. Kollonich és Buonvisi bíborosok tanácsára táborig papként Magyarországon, Erdélyben, Szerbiában és Moldvában működött, sőt még Galíciában is megfordult, majd egy évig Budán plébánoskodott. Ekkor Lőcse szabad királyi város tanácsa meghívta a főplébánosi állásra, ami évi 2000 scudo jövedelemmel járt, egyúttal a szepesi papság espereseként mintegy 30 plébánost felügyelt. Ötévi tevékenység után, miután látta, hogy a felkelés elcsendesedett és a magyar plébánosok visszatérnek helyeikre, lemondott „zsíros javadalmáról”, és a veszprémi püspök tanácsára Regensburgban abban a várkastélyban lelkészkedett, ahol II. Szent Henrik bajor herceg, majd római császár, Gizella királyné testvére született. Ekkor különféle hittudományi könyveket adott ki az eretnekek ellen az elméleti hittudomány, majd a plébánosok és misszionáriusok részére az erkölcstudomány és kánoni jog köréből, valamint megszerezte a hittudományi licenciátusi fokozatot. Négyévi lelkipásztorkodás után belépett a konventuális minorita rendbe, elzarándokolt Assisibe, ahol a szerzetesjelöltek mesterévé tették, de még ott sem kapcsolódott ki teljesen a missziós munkából, mert az arbei püspökből Assisi főpásztorává kinevezett Ottavio Spader felhatalmazásával olaszul, latinul és németül gyóntatta az alapító Szent sírjához zarándoklókat, amiről Finale olvasókanonok, a székeskáptalan tudós tagja tanúskodott. Az 1703. áprilisi ülés a rend bíboros protektorára és a rendfőnökre bízta, hogy hová osszák be a kiváló szerzetest. Így történt, hogy Erdély és Moldva helyett a konstantinápolyi missziót jelölték ki számára.⁴³⁵

Caroli azonban nem nyugodott bele a döntésbe, és immár a török fővárosból levelezésbe bocsátkozott Zauli missziófőnökkel, sőt még Raimondo Gallani pátriárkai helytartóval és Michael Talmann császári követtel szövögetett összeköttetéseit is felhasználta arra, hogy régi álmát valóra váltsa. Tartományfőnökével, Dapei atyával támadt személyes ellentétei csak fűtötték vágyait. Mindamellet dereka-

⁴³⁴ APF SOCG vol. 561, fol. 18v–19r és vol. 563, fol. 264r–265v.

⁴³⁵ Caroli Assisiben, 1703. április 9-én kelt missziós kérelme: APF SOCG vol. 545, fol. 44r.

san kivette részét a missziós munkából: gyóntatta, vigasztalta a török rabságban sínylődő keresztényeket, prédikált a különféle nemzetiségű keresztény kolóniáknak, és hitvitákban megcáfolta a másvallásúak tanait. Mivel pedig Assisiben és Folignóban megtanult olaszul, az olaszokra is kiterjesztette apostoli tevékenységét. Munkájával nagymértékben megkönnyítette a nemzetközi társaságban működő Jakab jezsuita atya, udvari káplán sokoldalú munkáját.⁴³⁶ A Kongregáció eleinte tartózkodott a jól bevált szerzetes kivonásától, annál is inkább, mivel most már az volt a felfogása, hogy a moldvai misszióba és Erdélybe lehetőleg a magyar rendtartomány szerzeteseit küldi. Mily beláthatatlan jótétemény lett volna a moldvai magyarság vallási és nemzetiségi érdekeire nézve, ha ez az álláspont meg is valósulhatott volna! Az 1710. júliusi kongregációs ülés Zauli sürgetésére végül beleegyezett abba, hogy a szerzetes Moldvába költözzön, „mivel magyar és bírja azt a nyelvet, amely szükséges abban a misszióban”.⁴³⁷ Közben az elégedetlen szerzetesek kérésére leváltották a konstantinápolyi tartományfőnököt, és az utód, Giuseppe Nicola Luzioli szeptember 16-án Perából kelt levelében most már azt kérte a Kongregációtól, hogy függesse fel a misszionárius áthelyezéséről hozott döntését, mert Caroli egyrészt nélkülözhetetlen, másrészt pedig a muszka–svéd hadak miatt úgyszemint juthat be Moldvába. A Kongregáció azonban nem vonta vissza határozatát.⁴³⁸

Noha Zauli és Neusser arra törekedtek, hogy a konventuális rendet erdélyi rendtagokkal gyarapítsák, mégis egy időre idegen származásúakat kívántak a misszió élére, akik rendtartományaik évszázados hagyományait és eredeti ferences szellemét hagyományozhatják át az új ültetésnek. A Propaganda mintha elzárkózott volna az olasz rendtagok kérelmei elől, noha a század elején mind az obszervánsok, mind pedig a konventuálisok a Szentszék követelésének megfelelően átszervezték misszionáriusképző intézeteiket.

Az obszervánsok intézete Rómában a tiberisi szigeten emelkedő Szent Bertalan templom mellett állt *Collegium seu Seminarium pro missionibus Sanctorum et aliorum Locorum* néven. A növendékek felszentelt papok voltak, és a hittudomány elvégzése után juthattak az intézetbe, nem lehettek huszonöt évnél fiatalabbak, és nem léphették át a harmincötödik életévüket. A rend összes rendtartományaiból jelentkezettek, és két évet töltöttek az intézetben, amely mind tudományos, mind nyelvi szempontból szakképzésben részesítette őket. XI. Kelemen pápa a Kongregáció ajánlására 1709. október 3-án, Assisi Szent Ferenc napján erősítette meg az intézet szabályait.

A konventuálisok hasonló jellegű intézménye *Collegium seu Seminarium missionum* néven ugyancsak a Kongregáció döntése és Vallemanni bíboros protektor közbenjárása alapján 1710. január 21-én kapott pápai jóváhagyást. Az intézet Assisi-

⁴³⁶ Caroli működéséhez: APF SOCG vol. 563, fol. 305r (1708) és vol. 565, fol. 506–526, 520. (e szerint Caroli ekkor 46 éves) (1708); uo., vol. 570, fol. 319r (Pera, 1709. szeptember 30.).

⁴³⁷ APF SOCG vol. 572, fol. 359r–360r („Caroli di natione Ungaro”).

⁴³⁸ APF SOCG vol. 574, fol. 45r–46r.

ben a rendalapító sírja közelében létesült az obszervánsok számára előírt feltételek mellett. Tekintettel a rendi missziók néprajzi adottságaira, a pápai levél előírta, hogy az intézetben tanítsák a „peloponesosi, konstantinápolyi, erdélyi, moldvai és oláh népek nyelvét”, amelyek közt a konventuálisoknak misszióik voltak. Emellett az illír–horvát, déli szláv nyelveket is oktatták Assisiben.⁴³⁹ A végzett növendékek a helybeli püspök előtt vizsgát tettek rátermettségükről. A szatmári békekötést követő években tudomásunk szerint moldvai missziós beosztást kapott Silverio d’Amelia, Agostino Vittory és a lengyel Ravszky vagy Rafszky Mátyás, illetve később pedig Nicolo Speranza, mind a négyen az assisi misszionáriusképző jól vizsgázott növendékei.⁴⁴⁰ Ez utóbbi helyét Romoaldo Carli foglalta el.

* * *

Zauli közel két évtizedes missziófőnöki múlt után, amely a misszió talán legváltásosabb idejére esett, 1711-ben kérte felmentését a Propagandától. Egyúttal az eredeti rendtartományába való visszatéréséért és a bolognai rendtartományban kormánytanácsosi címért is folyamodott. Egyelőre viszont, míg a Bécs felé vezető utak felszabadulnak, Vásárhelyen kívánt pihenni, de Miklós vajda, valószínűleg politikai okokból is, visszatartotta, noha megengedte, hogy az utód átvehesse hivatalát.⁴⁴¹ Így egy ideig Jászvásáron maradt, hiszen Miklós vajda, aki szakított a török politikával, „rokonszenvezett katolikus alattvalóival.” Ezen idő alatt hittudományi doktorátust kért Tamburini atya részére, aki még Poeti előterjesztésére jött a misszióba. A Kongregáció hozzájárult a cím adományozásához, de az előírt szigorlat alól nem mentette fel a jelöltet. Tamburini ekkor az erdélyi határ szélén Pataky gróf kastélyában tartózkodott, és a közelmúltban emelt templomban lelkipásztori és missziós munkát végzett. Zauli nem maradt nyugalomban a vajda közelségében, mert a török tatár hordákat zúdított Moldvára, és futásra kényszerítette. Eközben Konstantinápolyban lejárt Luzioli missziófőnökségének ideje, és Zaulit választották meg helyébe. Zauli azonban azzal háritotta el magától a Kongregáció és a bécsi nuncius megkeresését, hogy a török fővárosba vezető utak és a Fekete-tenger tele van rablókkal és haramiákkal. A tatár veszedelem elmúltával Zauli a hegyekből visszatért a fővárosba, miközben az utód is odaköltözött. Fischer, noha példaképének tartotta Zaulit, örült, hogy 1714 októberében egyedül maradt.⁴⁴²

⁴³⁹ A magyar minoriták közül is a 18. század folyamán néhányan az említett intézetben végeztek, így például Hajduk Mózes 1745–1747 között tanult ott. Borsod–Abaúj–Zemplén Megye Levéltára, A Minorita Rend Tartományi Levéltára (XII/1), vol. 9 (*Liber actuum diffinitorialium ex originalibus provinciae hujus S. Elisabeth... libris authentice transumptorum*), fol. 78v és 89.

⁴⁴⁰ APF SOCG vol. 611, fol. 162r (1713). Ehhez még uo., vol. 606, fol. 256rv (1706). vol. 612, fol. 190rv (1718). vol. 609, fol. 92rv (1713).

⁴⁴¹ 1711. október 5-én. APF SOCG vol. 578, fol. 561r és 565v. – Arról, hogy a fejedelem nem akarja elengedni, lásd SOCG vol. 581, fol. 436r–437v.

⁴⁴² Luzioli utódlásáról: APF SOCG vol. 584, fol. 188r–189v. Zauli hazatérésére uo., vol. 597, fol. 112rv.

Zauli az 1715–1716. év telén végre visszatért szülővárosába, Riminibe, ahonnan már március közepén életjelt adott magáról, és beszámolt viszontagságos útjáról.⁴⁴³ Emlékszünk, megsürgette Razlaviczzy hátralékait is, továbbá kiemelte, hogy a vásárhelyi iskolából már szép számmal kerültek ki a lelkipásztori életbe derék papok, a térítő munka is szakadatlanul folyik, közlése szerint már hatvan katolikus család volt a városban, akiket a szerzetesek térítették meg.

A mindennapi életből ugyanakkor a kort jellemző vallási villongások sem hiányoztak. Egy borbély felesége 1715. november 30-án súlyos betegségében, amelyben teljesen elvesztette beszélőképességét, betegágyához hívatta Lenkes Péter atyát. A pap megjelenésére a beteg visszanyerte beszélőképességét, megtért és meggyónt, sőt délután két órakor meg is áldozott. Kálvinista nők-férfiak tömegesen keresték fel, és odahívták a prédikátort is, aki látván a szerzetest, így kiáltott fel: „Mit keres itt?!” Erre az atya visszafordítván a kérdést, így szólott: „Te mit keresel itt, minek jöttél ide?!” Erre a prédikátor: „Híveimhez jövök.” Az atya: „Én egy Istenhez tért lélekhez jöttem”. A tömeg iszonyú lármát csapott, és azt kiáltozta, hogy dobják ki, verjék el a barátot, és ha idejében oda nem fut egy Kővér nevű nemes több társával, bizonyára megölték volna a szerzetest, akit már kezdtek letaszigálni a lépcsőházban. A szerzetesek feljelentést tettek az erdélyi kormánynál, de az eset kifejele ismeretlen.⁴⁴⁴

Zauli segítségével szeretett volna a szerzetbe lépni Mártonffy István kászoni plébános, az olműtzi pápai kollégium alapítványi helyen nevelt növendéke, a Propaganda azonban megtagadta a felmentést ama eskü alól, amely őt missziós munka vállalására kötelezte.⁴⁴⁵ Azon felül Zauli ki akarta nyomtatni kis kátéját, a vásár- és ünnepnap szentírási szakaszok szövegeivel együtt.⁴⁴⁶ Később a bíborosok engedélyével felment Rómába, hogy jelentést tegyen az erdélyi és moldvai missziók helyzetéről.⁴⁴⁷

Fischer, az új missziófőnök nagy buzgósággal lendült nehéz munkájába: Neuserst és két társát elhelyezte, serényen hozzáfogott a jászvásári és egyéb templomok helyreállításához, amelyek a tatár betöréskor megrongálódtak, a segélyek sürgetésével igyekezett megemelni rendtársai szegényes életszintjét a hullámozó, bizonytalan politikai és anyagi helyzet közepette. Fischer bevallása szerint egyetlen szilárd pontja és menedéke a vásárhelyi intézmény volt. Elhisszük, hogy igazat mondott, amikor 1714. január 16-án azt írta a Kongregációnak, hogy rettentő nyomorúságban élnek Moldvában.⁴⁴⁸ Megállapítását Giorgio Spinola bécsi nuncius szintén megerősítette. Ez a nyomorúság vitte őt arra, hogy a vásárhelyiek segélyéből évente lecsípett valamit. Egyébként már kétévi tanárkodása folyamán is a 40 scudók helyett 50 scudókat kapott ruházzkodásra. Ez azonban csak úgy volt lehetséges, hogy Razlaviczzynek meg kellett elégednie évi 30 scudóval.⁴⁴⁹

⁴⁴³ SOCG vol. 604, fol. 130r és 138v (levele 1716. március); Lettere, vol. 105, fol. 47r v és 53r.

⁴⁴⁴ Razlaviczzy levele, 1715. november 30. APF SOCG vol. 504, fol. 133v–134r.

⁴⁴⁵ APF SOCG vol. 604, fol. 132 és 135r (1716); Lettere, vol. 105, fol. 52r–53r.

⁴⁴⁶ APF SOCG vol. 605, fol. 283 és 288v (1716).

⁴⁴⁷ APF SOCG vol. 605, fol. 116v (*sommario*); Lettere, vol. 105, fol. 94r–95r. 136v–137v. 139v–141v.

⁴⁴⁸ APF SOCG vol. 592, fol. 82r v és 83r (*sommario*); Lettere, vol. 103, fol. 78r v.

⁴⁴⁹ APF SOCG vol. 597, fol. 99v–100v (1715).

Fischer mindazonáltal nem sokáig viselte tisztségét. A vajdaságot megszálló törökök szemében gyanús volt a német szerzetes, ezért elhagyta Jászvásárt, és 1716 tavaszán a nagybójt folyamán átvette a foroanói plébánia vezetését.⁴⁵⁰ A török házkutatást végzett nála, de ő szerencsére még idejében elégette a brassói császári tábornokhoz írt levelét. Úrnapja után egy havasalföldi helységbe akart átköltözni, ahol plébános hiányában a magukra maradt hívek szentségek nélkül haltak meg, mások pedig áttértek a keleti szakadárságra, de amint átkelt a Tatroson, vízbe fúlt. Csak 3-4 hét múlva fogták ki a holttestét és temették el. Hagyatéka körül megindult a civakodás a rendtársak között. Razlaviczky magának, illetve a vásárhelyi papnevelőnek követelte a hátrahagyott pénzt, mert azok szerinte az ő segélyeik visszatartott összegei voltak, azonfelül a halott a gondnok távollétében magával vitt bútorokat és egyházi felszerelést, amelyek visszakíváncoztak jogos birtokosukhoz, a papnevelőhöz. A Kongregáció elrendelte, hogy az elvitt tárgyakat adják vissza a tulajdonosnak, mert az erdélyi tábornokok, Biale, Henter, Gyulay és mások, akik a kegytárgyakat adományozták, zúgolódnak az eset miatt.⁴⁵¹

Razlaviczky már nem érte meg a kongregációi határozat megérkezését: még 1716. augusztus 27-én vagy 29-én ő is elhalálozott.⁴⁵² Az egész nép zokogással fogadta halála hírért, mert nagyra becsülte azt az egyszerű szerzetest, aki húsz éven át fáradhatatlan munkabírással, hősies alázatossággal szinte a semmiből fejlesztette ki a vásárhelyi intézményt és alapozta meg a katolikus vallás jövőjét a kálvinista gócpontban. Rimini szülöttje, aki Olaszhonból is figyelemmel kísérte a vásárhelyi és moldvai helyzetet, Lenkes Pétert kérte utódul a vásárhelyi iskola élére. A magyar minorita, miután előbb világi pap és plébános volt mintegy tíz éven át, a kassai jezsuita egyetemen licenciátusi fokozatot szerzett a hittudományból, majd mint szerzetes már évek óta a papnevelőben működött a nép nagy megalégedésére és lelki épülésére. Mivel pedig a papnevelő és iskola igazgatása, a templomban és a vidéken állandóan gyarapodó lelkipásztori és térítői munka meghaladta egy ember teherbíróképességét, Zauli Kovács Szilvériusz magyar minorita mint kiegészítő beosztását ajánlotta a Kongregációnak. A bíborosok mind a két kérést teljesítették.⁴⁵³

* * *

Fischer utódlását, saját kérésére, maga Zauli kapta meg 1716. szeptember 7-én.⁴⁵⁴ Versenytársra akadt Nicolo Speranza szerzetesben, Fossombrone szülöttjében és az assisi misszionáriusintézet volt növendékében. Ő október 30-án érkezett Vásár-

⁴⁵⁰ APF SOCG vol. 606, fol. 256^{rv} és fol. 258^v (*sommario*) (1716).

⁴⁵¹ APF SOCG vol. 606, fol. 110^{rv} (1716).

⁴⁵² APF SOCG vol. 606, fol. 259^{rv} (1716). – A magyar minorita rendi hagyomány szerint Razlaviczky Bálint 1716. augusztus 27-én, 38 évesen halt meg Nagybányán. *A Magyarországi Minorita Rend Névtára*, 155.

⁴⁵³ APF Lettere, vol. 105, fol. 139^v–141^v. – Lenkes Péter 1728. december 25-én, 65 éves korában halt meg Nagybányán. *A Magyarországi Minorita Rend Névtára*, 157.

⁴⁵⁴ Zauli kinevezése: APF SOCG vol. 606, fol. 255^{rv}. Kérelme uo., vol. 606, fol. 111^v (?).

helyre, és mivel nem ismerte a Propaganda határozatát, magának kérte a főnökséget, vagy legalább a helyettesi tisztséget.⁴⁵⁵ Hittudományi doktorátusára hivatkozott, ami kiemelte őt a többi misszionárius közül. A Kongregáció azonban a helyettes kiválasztását a missziófőnök személyes jogának tartotta, miként 1706-ban, amikor a Luzern-völgyi ferences misszió főnökhelyettesének kinevezéséről volt szó. Nicolo mindazonáltal csak pár hetet töltött a kantai papnevelőben, mert 1716 novemberében a Fischer halálával megüresedett foroanói plébániára helyezték át. Még meg sem meledgethetett új állomáshelyén, amikor december havában a török–tátár támadás híveivel együtt vad menekülésre kényszerítette az erdők sűrűjébe, ahol két hónapot töltött kukoricakenyéren és vízen, miközben az anyaföldön aludt.⁴⁵⁶ A barbárok február 16-án éjjel felfedezték őket, és vad kiáltások közt rájuk csaptak: 2000 embert levágtak és 5000 embert tatár rabságba hurcoltak. A szerzetesnek sikerült Erdélybe, Lázár grófhoz menekülnie egy szakadár püspök társaságában, majd pár nap múlva átment a rend egyik felső-magyarországi kolostorába, Lócsére, ahol rendi papok végezték a lelkipásztorkodást. Itt sem volt maradása, mert nem tudott magyarul, és a gyenge anyagi alapokon nyugvó kolostor nem tudta volna őt eltartani. Március végén, nagykedden aztán útnak indult Bécsbe, ahol a Szent Keresztről nevezett kolostorban várta a Kongregáció intézkedését, mert a háború és a nagy áradások miatt úgy sem tudott visszatérni a moldvai misszióba. Drathagen Pacifik főnökhelyettes, saboani plébános 1716. december 31-én, illetve szárhegyi Lázár Ferenc gróf szárhegyi kastélyában 1717. február 20-án kelt levelei igazolták a menekült misszionárius viszontagságainak történetét. A főnökhelyettes latin bizonyítványának német fordítását J. de Fouben császári és királyi tábornagy hitelesítette ugyancsak a szárhegyi kastélyban február 25-én.⁴⁵⁷ Ezek a száraz adatok is bizonyítják, hogy Erdély állandóan hadi terület volt, amelyet megszálltak a császári seregek, hogy a Balkánról fenyegető pogány hadaktól megvédjék.

Zauli lelkes örömmel fogadta kinevezésének híret, hiszen korábban szívesen tartózkodott Erdélyben, Vásárhelyen. Tudjuk, a moldvai betörések elől ide menekült, ahol biztonságban várhatta az idők változását. Emellett még Itáliába visszatérőben érintkezett az unió oláhokkal, akik tartóztatták őt. Sokat várt oláhnyelvű kis kátéjának megjelenésétől is. Azt kérte a Kongregációtól, hogy nevezze ki őt, mint egykor Piluzzit, apostoli helytartóvá, és szenteltesse fel valamely elenyészett püspökség címére.⁴⁵⁸ A helytartóság ideje azonban már lejárt: Erdélyben székelő megyéspüspök élt, akit a magyar király megnevezése alapján nevezett ki a pápa, Zauli kérésének tárgyalásával egy időben a Kongregáció az erdélyi származású Patakyval ugyancsak királyi előterjesztésre betöltötte az Anastasius püspök halálával megüresedett erdélyi görög szertartású egyesült püspökséget, végezetül pedig

⁴⁵⁵ APF SOCG vol. 607, fol. 7r–8v (1716); Lettere, vol. 106, fol. 262v–263rv.

⁴⁵⁶ APF SOCG vol. 609, fol. 92r–93v és 180r v (Speranza levele Lócséről) (1717).

⁴⁵⁷ Bizonyítványai: APF SOCG vol. 609, fol. 182r–184v.

⁴⁵⁸ APF SOCG vol. 605, fol. 283rv.

a bíborosok a mindenkori lengyel nunciuson keresztül arra törekedtek, hogy a bákói püspököket, akik egymásután felváltva Szent Domonkos vagy Szent Ferenc konventuális fiai voltak, állandó helyben lakásra kényszerítsék.⁴⁵⁹

Zauli még Riminiben töltötte az októbert, de 1717. november 25-én Szent Katalin napján már Brassóból írt a Kongregációnak, bizonyára postafogaton tette meg a nagy utat.⁴⁶⁰ A határ menti város nagy izgalmakat élt át a tatár betörés miatt, de még mélyebb nyomokat hagyott Moldvában, ahonnan a pogányok még az egyházi felszerelést is elhurcolták. A császári hadvezetőség még mindig szigorúan őrködött a szorosokon, és Zaulinak sem engedte meg, hogy átlépje a moldvai határt, noha híre járt, hogy egy aga azért ment fel Bécsbe, hogy előkészítse a hosszabb lejáratú fegyverszünet megkötését. Zauli megérkezésekor rajta és helyettesén kívül még négy rendi misszionárius tartózkodott Moldvában: Silverio d'Amelia, Agostino Vittory, Ravszky Mátyás és egy meg nem nevezett szerzetes, aki a később felbukkanó Giovanni Andrea Ferri páрмаi származású rendtárssal azonosítható. Ravszky is súlyos veszedelmeken ment keresztül Moldvában: sokadmagával előbb tatár rablásba esett, ahonnan hamarosan megszökött, de nem sokáig élvezte a szabadságot, mert most meg törökök hurcolták el.⁴⁶¹ Szerencséjére a száműzött és Bulgáriában élő Bercsényi Miklós gróf egy jezsuita hitterjesztő segítségével kiszabadította őt a rablásból. A szerzetes hálából szeretett volna a gróf udvarában maradni, de legjobban Csöböröcsökre kívánt volna menni, ahol sok keresztény rab és szabad telepes élt a tatárok között. A személye körül keletkezett kellemetlen híresztelések azonban arra késztették a Kongregációt, hogy előbb tisztázza az elszánt misszionárius ellen felhozott vádakat, ami meg is történt: Zauli személyesen győződött meg a vádak alaptalanságáról. Ennek ellenére a rendfőnök nem ajánlotta, hogy a szerzetes egyedül, minden rendi támasz nélkül végezze missziós munkáját. Így azután Zauli missziófőnök Ferri atyát küldte ideiglenesen a tatárokhoz, míg Ravszkyt visszarendelte a moldvai misszióba.⁴⁶²

Zauli, amint megnyílt a határ, készségesen nyomban elfoglalta helyét Jászvásáron, de hol a betörések, hol meg a pestis zavarta a misszionáriusok nyugodt munkáját.⁴⁶³ Ilyenkor azután megint Kézdivásárhelyre menekültek, ahol biztonságban várhatták a vihar elvonulását. A Propaganda a bécsi nunciuson és a brassói császári tábornokon keresztül folyósította számukra a segélyhátalékokat. Főképpen a moldvaiaknak rendkívül fontos volt a támogatás, mert feldúlt, elpusztított vidéket hagytak maguk után a pogány hordák, ahol utánuk az éhség uralkodott. Simon Mihály erdélyi rác portyázó csapataival három harangot vitt el Moldova katolikus templomaiból, kifosztotta a galaci misszionáriusokat, és egy szakadár kolostorban

⁴⁵⁹ Pataky nominációja: APF SOCG vol. 605, fol. 317r–334v.

⁴⁶⁰ APF SOCG vol. 611, fol. 162r (1718).

⁴⁶¹ Ravszky szenvedéseiről: APF SOCG vol. 612, fol. 190rv (1718); Lettere, vol. 107, fol. 32v–33v, 37v–38r, 260v–261r.

⁴⁶² Zauli levele, Jászvásár, 1718. október 18. APF SOCG vol. 616, fol. 247r–248r.

⁴⁶³ APF SOCG vol. 616, fol. 247r–248v.

az elrabolt kehelyből ivott. A missziófőnök feljelentette őt a brassói tábornoknál, de a tábornok azzal hátrította el magától a felelősségre vonást, hogy háborús kilen-gésnek bélyegezte a rá eljárását.

A moldvai misszionáriusok számára is számtalan súlyos és kényes kérdést hozott a tatár rabság: sokan ismeretlenül eltűntek a tatár emberpiacokon és az ott-honmaradt házastárs új frigyre lépett. A Kongregáció megújította a Damokosnak 1671. június 23-án hozott szentszéki döntést, amely csak abban az esetben engedte meg az újraházasodást, ha a rabságba hurcolt fél haláláról biztos hír érkezett, mert a bi-gámia alól még maga az Apostoli Szentszék sem adhat felmentést. Pacifik atya össze-sen tizennyolc évi missziós munka után megkapta a rendtartományi kormányta-nácsosi címet, és Magyarországra ment, ahonnan valószínűleg visszatért hazájába. Zauli is belefáradt az örökös küzdelembé, és Ferrit kérte utódul, akit az erdélyi ne-mesek és egyháziak megszerettek, hiszen alig négyévi tartózkodása folyamán kö-rülbelül húsz kálvinistát és unitáriust térített meg.⁴⁶⁴ A Kongregáció azonban a rend-főnök sugalmazására D'Amelia atyának adományozta a főnöki tisztséget, és Zauli éppen Ferrit bízta meg, hogy vigye el a Galacban állomásozó új főnöknek kinevező oklevelét. A már betegeskedő Ferri Galacból D'Ameliával Jászvásárra utaztában annyira rosszul lett, hogy 1720 január elején a missziófőnök karjai közt befejezte földi zarándoklását.⁴⁶⁵

Zauli 1721. augusztus 12-én már újra szülővárosából, Riminiből adott életjelt magáról.⁴⁶⁶ Azt kérte a bíborosoktól, hogy bízzák meg az erdélyi püspököt, vagy annak Demjén Lőrinc nevű főesperesét, az Aranyosszék vezető egyéniségét az ér-deemes szerzetesek doktorrá avatásával. A kérelmet Felice Agostino rendi kúriai főügyvivő is támogatta a szerzet nevében, és az új missziófőnököt, Silverio d'Ame-liát, Ravszky Mátyás és Agostino Vittory da Viterbo szerzeteseket terjesztette fel, mint olyanokat, akik hatévi érdeemes missziós munka után ezt a kitüntetést való-ban megérdemelték. A Kongregáció október 3-án hozzájárult a doktorrá avatás en-gedélyezéséhez. Szintén Zauli érdeme, hogy a Kongregáció két moldvai növendék-et felvett a fermói pápai kollégiumba, akiknek Giorgio Spinola bécsi nuncius szerzett császári útlevelet.⁴⁶⁷ Ők bizonyára Zaulival együtt hagyták el az országot.

A világi papnak szánt két növendék taníttatása valószínűleg összefüggött a Kong-regáció ama törekvésével, hogy az olaszokat véglegesen felváltja, mert nyelvisme-ret híján nem feleltek meg apostoli küldetésüknek. A Propaganda 1721. május 27-én felszólította a lengyel nunciust, hogy toborozzon a szomszéd rendtartományokból magyarul beszélő szerzeteseket, vagy más szerzetekből alkalmas egyéneket, esetleg világi papokat.⁴⁶⁸ Alig három-négy évvel később Bossi missziófőnök egyházlátoga-tása folyamán közelebről megismerkedett a moldvai magyarok vallási helyzeté-

⁴⁶⁴ APF SOCG vol. 619, fol. 494^r és 505^v.

⁴⁶⁵ Zauli levele, Rimini, 1721. december 1. APF SOCG vol. 631, fol. 243^r^v.

⁴⁶⁶ APF SOCG vol. 631, fol. 240^r és 249^v.

⁴⁶⁷ Spinola jelentése, 1720. január 17. APF SOCG vol. 631, fol. 245^r.

⁴⁶⁸ APF Lettere, vol. 110, fol. 219^v–220^v.

vel, és megállapította, hogy paphiány következtében rendszerré vált a licenciátusi intézmény, csak hogy a licenciátusok, megállapítása szerint, Magyarország „söpredéke”, a kálvinizmusból és lutheranizmusból átevezett, vallási kérdésekben végtelesen tudatlan s mindenféle gonosz elvektől átitatott egyének voltak. Egyházi ruhába öltözve miséztek, kiszolgáltatták a többi szentséget, és tilalma ellenére még mindig maguknak igényelték a keresztelest, esketést, temetést. Ahol lehetett, megvonta tőlük az egyházi megbízást, de nem volt módjában hatalommal fellépni ellenük.

* * *

Zaulival lezárul az olasz misszionáriusok működése Erdélyben, és moldvai terük is fokozatosan lecsökkent. A Kongregáció rendszerint következetesen elutasította az itáliai jelölteket, vagy máshová osztotta be őket. Így amikor Michelangelo de Iacobis, az assisi misszióképző másodéves növendéke Erdélybe, Oláhországba vagy a rend más missziójába kért küldetést, Zauli hiába hangoztatta, hogy nagy paphiány van Moldvában, a rendi főügyész előterjesztésére Horodenkába küldték misszionáriusnak 1713. augusztus 21-én.⁴⁶⁹

A fiumei születésű Pietro Paradisi az újonnan felállított assisi missziós szemináriumban a horvát (illír) nyelv előadója volt. Az intézet alapítóbullájában a pápa a végzett növendékeknek és felügyelőjüknek megadta a jogot, hogy hatévi missziós munka után megszerezhessék a hittudományi doktori fokozatot, a tanárokról, *lectorokról* azonban nem intézkedett. Paradisi 1711-ben azt kérte a Kongregációtól, hogy előadói működését számítsák be. A Propaganda a rend bíboros protektorához, Giuseppe Vallemanni kardinálishoz utalta az ügyet. Paradisi 1715 augusztusában jelentette, hogy már leszolgált a hat évet, de a Kongregáció utasította őt, hogy szolgáljon még három évet, mint általában a misszionáriusok. Gallas császári követ támogatásával sikerült Erdődy Gábor egri püspöktől egy felső-magyarországi tót nyelvű plébániát kapnia, amihez a Propaganda is hozzájárult, most már csupán arra volt szüksége, hogy a rendi szabályok előírásával szemben felmentést szerezzen a kolostoron kívüli állandó tartózkodásra.

1718. július 30-án Alessandro Aldobrandini velencei nuncius Giacomo Antonio Calligari minorita borostyánkoszorúst magyarországi vagy levantei misszióba ajánlotta Sacripante bíboros elnöknek. Nem ismerjük Calligari sorsát, de bizonyos, hogy nem hazánkba osztották be.

Alig tíz hónappal előbb a rend kúriai főügyésze apostoli missziót kért az ugyancsak Velencében tartózkodó, a híres Frari templomban szónokoló Lodovico Costa tarantói születésű szerzetesnek, a hittudomány mesterének és egyetemes rendi hitszónoknak és két kísérőjének. Őket Alessandro Andrea Borghesi rendfőnök a Szent Erzsébetről nevezett magyar rendtartományba helyezte azzal a küldetéssel, hogy a felszabadító háborúk folyamán visszaszerzett területeken Isten igéjét hirdessék.

⁴⁶⁹ Említés róla: APF SOCG vol. 616, fol. 162rv.

A szerzetesek nem kértek anyagi támogatást, csupán búcsúhirdetésre felhatalmazást a pápától. A kongregációi titkár előterjesztésére a bíboros-elnök a szokásos megokolással utasította el a kérelmet, hogy Magyarországon vannak megyéspüspökök, akikhez a szerzetesek fordulhatnak felhatalmazásokért.

Mindamellet Erdély a menekülő moldvai katolikusok és minorita misszionáriusok menedéke maradt. A nemesek udvarházai, a főurak várkastélyai hosszabb-rövidebb időre vendégül látták a sorsüldözött szerzeteseket falaik között. A Kongregáció 1736-ban a moldvai misszióba küldte több társával együtt Francesco Maria Madrelli szerzetest, a török hadak miatt azonban a misszionárius nem tudott bejutni az országba, és Erdélyben vesztegelt. A bíborosok megengedték, hogy Ferrata vagy Ferrati Bertalan sárfalvi birtokos udvarházában várja be, míg a moldvai határ megnyílik.⁴⁷⁰ Rövidesen elcsendesedtek a harcok, és a misszionárius, akinek azévi tartásdíját az udvari káplánság idejére a Propaganda felfüggesztette, bevonulhatott Moldvába. Ekkor Ferrata özvegye, Kálnoky Ágnes grófnő azt kérte a Kongregációtól, hogy tekintettel öregségére, állandó betegeskedésére és az erdélyi paphiányra, betegágyánál tarthassa a szerzetest, nehogy szentségek nélkül haljon meg. A grófnő nagy jótévője volt a rendnek és a szerzetesek azt remélték, hogy egy új alapítással nemcsak az erdélyi minoritákat erősítik meg, hanem moldvai misszionáriusok számára egy olyan előkészítő intézetet teremthetnek, ahol megtanulhatják a magyar nyelvet, mielőtt Moldvába lépnének. A grófnő Lemhényben telkeket, szántóföldeket és egy romos templomépületet adott nekik, sőt az építkezéshez 500 forintot is adományozott a szerzeteseknek. Rokona, Kálnoky Ferenc szintén felbuzdult az alapítás tervén, és egy szomszéd földesúr ugyancsak megígérte, hogy támogatja a terv megvalósítását.

A nuncius és Lista moldvai missziófőnök egyaránt lelkesedtek az eszméért, de a nuncius rámutatott arra, hogy a király újabban uralkodói hozzájárulást írt elő az Erdélyben letelepülő olasz misszionáriusok működéséhez. A Kongregáció és a szerzet Madrelli helyett egy Rómából elindított szerzetest jelölt ki az öreg grófné mellé. A szerzetes a missziófőnökkel és egy rendtársal el is indult állomáshelyére, Pozsonyban azonban megbetegedett és az orvosok tanácsára visszatért Olaszországba, helyét pedig bizonyos Donnosi atya foglalta el. Ez a szerzetes több évet töltött a főúri udvarban udvari papként, és valószínű, hogy a negyvenes évek közepén az említett ismeretlen beteg szerzetesnek adta át a helyét, aki közben felgyógyult, míg ő a moldvai misszióba költözött. A Kongregáció, hogy minél jobban lekötelezze a missziókat támogató családokat, kész volt mind a két esetben hozzájárulni kérésük teljesítéséhez, a visszatérő szerzetes és társai részére pedig 60 scudo segélyt utaltatott ki a bécsi nunciussal. Ugyanakkor utasította őket, hogy közvetlenül az erdélyi püspöktől kérjenek joghatóságot ottani működésükhöz.

* * *

---

⁴⁷⁰ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 216r–219v (régí számozás) (1739).

A következő években jobban előtérbe lépett a kézdivásárhely-kantai iskola, igaz, rendszerint az elmaradozó segélyek készítetik a fellépésre. De kezdettől fogva nagy hibája volt, hogy nem vezette be a rendszeres évi kimutatás felterjesztését, amelyből a Kongregáció meggyőződhetett volna a támogatás szükségességéről. Másik figyelemreméltó mozzanat, hogy a kantai iskola, a kantai szerzetesek ügyei elszakadnak a moldvai misszionáriusok sorsától, és Kantával a magyar rendtartomány főnöke és az erdélyi püspök törődik csupán. Tudjuk, az erdélyi minoriták egy idő óta beolvadtak a Magyarországi Szent Erzsébetről nevezett magyar rendtartományba, és ezzel a két területnek közös vérkeringése lett. Az egyesülés kétségkívül nagy előnyére volt az erdélyi tagozatnak, mert a vérátömlesztés magyar anyaggal frissítette fel és megvetette fejlődésének alapjait.

Az 1729–1730-as évekre szóló kantai segélyeket Salvatore Salandari rendi főügyész vette fel a Kongregáció pénztárából, és átadta Ladányi Elek Zsigmond tartományfőnöknek az egyetemes rendi káptalan idején.⁴⁷¹ A következő években, vagyis az 1731–1732-ben esedékes segélyek kiutalása már az utód, Földesi Lajos idejében történt, aki hangoztatta Angelo Miller rendfőnöki tanácsoshoz intézett levelében, hogy a kantai iskolák nagy lelki és szellemi haszonnal működnek.⁴⁷² Ez a hangoztatás már csak azért is szükséges volt, mivel a bíborosok kételkedtek a segélyek folyósításának megokoltságában. A Propaganda tudniillik utasította a bécsi nunciust, hogy szerezzen megbízható értesüléseket az intézet működéséről. Domenico Passionei nuncius Sorger erdélyi püspökhöz fordult, aki 1734 tavaszán a húsvéti ünnepek után végzett bérmaútján személyes tapasztalatokat gyűjtött a kantai iskoláról és a szerzetesek missziós munkájáról, és megnyugtatta Passionei nunciust arról, hogy a Kongregáció jó helyre küldözgeti az évi 40 scudót.⁴⁷³

Ennek a jóindulatú tájékoztatásnak tulajdoníthatjuk, hogy a kantai iskola öt évre folytatólagosan évi 50 scudo segélyt kapott, majd az öt év leforgása után a *quinquennium* megújítását kérték a Kongregációtól. A szerzetesek megbízottja, Domenico Andrea Rossi rendi ügyvivő az erdélyi püspök és Mikes Antal gróf elismerő leveleire építette kérését. A gróf a Fehér megyei csesztvei birtokán 1758. augusztus 29-én kelt levelében kiemelte, hogy a szerzetesek Kantán nyilvános iskolát tartanak fenn, amelyben nemcsak az összes *humaniorát*, hanem a hitvitázó hittudományt is nagy sikerrel tanítják. Az iskolából kikerülő növendékek oly kitűnő képzést kapnak, hogy megállják a helyüket az eretnekekkel szemben mind az egyházi, mind a polgári életben – állította.⁴⁷⁴

Mivel a Kongregáció megfigyelte, hogy az erdélyi katolicizmus fokozatos újjáépülése visszavezeti az egyházi életet a rendes kerékvágásba és megszünteti a szo-

⁴⁷¹ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 89r.

⁴⁷² APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 90r (1732. december 3.).

⁴⁷³ SÁVAI, *A csíksomlyói és a kantai iskola*, 431–32 (APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 113r–114v [Sorger levelei]).

⁴⁷⁴ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 444r (Rossi ügyvivő) és fol. 445r (Mikes Antal főbíró levele, 1758. augusztus 29.).

rosan vett missziós jelleget, az évi segélyek kiutalása lassanként itt is elmaradott. Ez a veszteség azonban lecsökkentette az iskola munkaképességét, és felhagytak a papnevelés tekintetéből olyannyira fontos bölcseleti tárgyak előadásával. Ezért 1748-ban a kantaiak különféle egyházi és világi előkelőségek tanúsítványaira hivatkozva kérték a támogatás folyósítását, amely az utolsó tíz évben teljesen elmaradt. Kiemelték, hogy az iskolának 230 növendéke van, és ha bezárná kapuit, a növendékek a legsötétebb tudatlanságban maradnának, vagy átmennének az eretnekek iskoláiba. A segély szükségességét főképpen a katolikus székelyek szegénységével okolták meg, akiket egyre jobban elnyomnak a protestánsok. A szegénység miatt az iskolaépületek, ahol a rendház is áll, romos állapotban vannak, és nincs remény arra, hogy megfelelő új épületben helyezték el az ifjúságot. Az iskola fenntartását azzal biztosítják, hogy végigkoldulják az országot főképpen a Moldvából átjött szegény ifjak érdekében – közölték.

Fabrizio Serbelloni bécsi nuncius felkérésére Klobusiczky, az erdélyi székről a zág-rábira áthelyezett püspök, a kolozsvári főesperes-plébános és az erdélyi kancellária egy előkelő tisztviselője egyöntetűen hangoztatta, hogy a kantai intézet hasznos munkát végez, és rászorul a segélyre. Az a kevés vagyon, amit jótévői az idők folyamán ajándékoztak, a Nagy Mózes-től adott kis fekvőség, egy pénzalapítvány évi 150 forint hozama, bizonyos tizedek negyede és a Lipót császártól adományozott évi bor – mintegy 140 forint értékben – nem elegendő a bennlakó szegény növendékek eltartására. A kétkerekű malom vízhiány miatt semmit sem jövedelmez, az a 40 rajnai forint házbér pedig, amely a kollégium körül levő telkeken épült viskók lakásai után folyik be, megszűnik abban a pillanatban, amikor a területen felépítik a múlhatatlanul szükséges új kollégiumot és iskolát – hangzott több érvük. A Propaganda 1749-ben két évre (*ad biennium*) megszavazta a két tanítómesternek szóló évi 40 scudo segélyt, sőt az összeget ugyanarra a két évre 10-10 scudóval kiegészítette, de kikötötte, hogy az erdélyi püspök feltétlenül állítsa vissza a bölcseleti és hittudományi tanfolyamokat, a hátralékok kiutalását pedig újabb határozat tárgyává kívánta tenni.

Két év múlva Ganganelli atya, a rendi missziók kúriai főügyvivője, a későbbi XIV. Kelemen pápa, arra hivatkozva, hogy a kantai iskolában bevezették az erkölcsstudomány tanítását, öt évre (*ad quinquennium*) megszerezte a segélyek kiutalásának folytatását. A rendi iskolákban örvendetesen emelkedő tudományos haladásról kézzel fogható bizonyítékot adott a magyar tartományfőnök 1753-ban, amikor felterjesztette egyes kiváló tanulók nyilvános hitvitáiról szóló tételek jegyzékét. Ezek a viták az egyházi és világi előkelőségek, továbbá a nép előtt folytak le a hallgatóság eleven bekapcsolódásával. A főnök ígérte, hogy ezt a rendszert bevezetik a rend összes magyarországi és erdélyi iskolájában. A Propaganda Kongregáció bíborosai nagy meglepéssel vették tudomásul a katolikus hit megerősítését és a terjesztését célzó törekvést.

A rendi ügyvivő 1765-ben kérte az előző évi segély kiutalását, ami azt bizonyítja, hogy a kantai iskola ekkor újra állandóan élvezte a Kongregáció támogatását. A se-

gélyek kiutalásának útjába állt azonban egy névtelen feljelentés (1761), amely feleslegesnek tartotta, hogy a Kongregáció segítse a csíksomlyói és a kantai iskolákat.⁴⁷⁵ A kantai iskoláról azt jelentette, hogy az erdélyi nemesek minden jóval elhalmozzák: adnak gabonát, sertést, zsírt és egyéb élelmiszereket, a szegényebb növendékeket kisegítik a jómódúak. A szerzetesek anyagi jólétéről tanúskodik az a körülmény, hogy sohasem utaznak Szent Ferenc fiaihoz illően gyalog, hanem csak hintón, sőt lovaik is vannak. Az intézeti termék kitűnően vannak felszerelve, képekkel, ágyakkal és ágyneművel, lepedőkkel és a helyi divat szerint kivarrott pokrócokkal. A növendékek harisnyában és csizmában járnak, mint általában a jómódú világiak. Kantának vannak ingatlanai is. Noha majd száz meg száz ürügyet hoznak fel a szerzetesek az intézet érdekében, a feljelentő azt ajánlotta, hogy feltűnés nélkül és haladéktalanul szüntessék be a segélyek kiutalását.

Az iskolákat Bajtay Antal erdélyi püspök mentette meg az ismeretlen oldalról rájuk szakadó veszedelemtől. A főpap egy csomó előkelőség bizonyítványával igyekezett ellensúlyozni a támadást, nehogy elmaradjanak az ötéves (*quinquennalis*) segélyek. Az iskola védelmére kelt Simon András polyai plébános, kézdi és orbai főesperes, Joja György lemhényi, Zsok János altorjai, Csorba István kézdiszentléleki, Kun Mihály gelencei, Balási Ferenc futásfalvai plébános, továbbá Dombi János, a Kézdi szék esküdt ülnöke, Török Antal kézdiszéki királyi bíró, Mihálcz Sándor ugyancsak kézdiszéki ülnök, akik aláírásukkal és pecsétjükkel erősítették, hogy az iskola rászorul a segélyezésre. A püspök 1763 elején is közbenjárt a Kongregációnál, hasonlóképpen a következő két év elején és végén. A hathatós pártfogásnak tulajdonítható, hogy Fiedler Polikárp Németország és Magyarország főtanácsosa a rendfőnök oldalán felvette a segélyeket, és Rossi ügyvivő által kézbesítette a kantaiaknak.⁴⁷⁶ Végül Knolly Godefrid igazgató a csíksomlyóiakhoz hasonló kimutatást terjesztett fel a Kongregációhoz az 1763. és 1764. évekről, amire a Kongregáció 1765. február 9-én elismerő választ adott.⁴⁷⁷ A következő években Kanta megkapta a kiutalásait, az 1777. és 1778. évekre szóló 100 scudót Boskovics Péter római magyar gyóntató vette fel. Az iskola ügyét pártfogolta Csorba István plébános több társával együtt, Kun gyulafehérvári kanonok, Henter Ferenc báró, királyi tankerületi igazgató, egykor szintén Kanta növendéke.⁴⁷⁸

A hetvenes években újabb egyházi személyek támogatták a kantaiak kérvényeit, mint Volykul József gelencei plébános, háromszéki főesperes. Imets Mózes, a kollegium igazgatóhelyettese Imetsfalváról arról biztosította a Kongregációt, hogy az iskolában hitvitázó hittudományt is tanítanak, és ő személyesen vesz részt a növendékek vizsgálatain, amelyek mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy milyen nélkülözhetetlen a kantai iskola a katolikus papság utánpótlásában.⁴⁷⁹ A Propaganda,

⁴⁷⁵ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 37–38v.

⁴⁷⁶ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 99r–100v.

⁴⁷⁷ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 118r–119v és 125v.

⁴⁷⁸ APF FV vol. 33, fol. 711.

⁴⁷⁹ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 7, fol. 224r és 225r.

amikor a kedvező jelentést tudomásul vette, nem mulasztotta el figyelmeztetni az igazgatóságot, hogy évente terjessze fel a szokásos kimutatást, amelynek osztályok szerint kell hozni a növendékek névsorát. A század fordulóján Zaidler Márk magyar apostoli gyóntató vette fel a segélyeket, majd pedig utóda, Stadler Gáspár. Az 1803. tanévben Kászoni Ferenc volt a helybeli plébánia kormányzója és az iskola vezetője, Kelemen Antal a *rhetorica* és *poesis* tanára, ugyanő adta elő rendes tanárként a hitvitázó hittudományt, és kormányozta a kollégiumot s a szemináriumot, Czant Zsigmond tanította a *syntaxist* és a *grammaticát*, Nagy István a *principiumokat* és a nagyobb *parvát*, míg a német nyelv két csoportját Fejér József és Henter Ferenc világiak oktatták. A növendékek létszáma ekkor 221 volt.⁴⁸⁰

A Kongregáció levéltárából ezek a befejezésül kiemelt gyér, hézagos adatok, amelyeket ugyanakkor egyáltalán nem egészítenek ki a rendi levéltárakból szerzett információk és történeti feldolgozások, meggyőzően bizonyítják, hogy az Apostoli Szentszék a legújabb időkig tekintélyes segélyekkel támogatta a kantai iskolát mint missziós jellegű intézményt.

5. A MINORITÁK BEKAPCSOLÓDÁSA A KATOLIKUS MEGÚJULÁS ÁRAMÁBA

Már az első könyv végén is olvashattunk arról, hogy a 18. század a magyar minorita rendtagozat csodálatos kibontakozásának kora. Míg az előző században mind a Királyságban, mind Erdélyben nehezen vert gyökeret, most, mint az egyszer megfogant fa, dús fejlődésnek indult. A Táttra–Tisza–Belgrád–vonaltól keletre számos helyen megtelepszik, rendházat, templomot, iskolát épít, plébániákat alapít, vándormissziót végez. Höfflich Kamil a Württemberg-huszárezred táborig papja templomot és kolostort alapított Aradon, és harminchét éven át vezette az új plébániát. Gaál Gábor Nádasdy László csanádi püspöktől elfogadta a lugosi plébániát, míg Scribányi atya Pancsován telepedett le. A Belgrádból kiűzött szerzetesek Szegeden találtak otthont, és megosztották a lelkipásztorkodást a szigorított ferencesekkel. Egerben és Nagybányán közvetlenül a török kiűzése után kaptak otthont, míg Nyírbátoron és Szilágysomlyón a kuruc harcok után vertek gyökeret. Ugyanakkor Kelemen Didák bevitte őket Miskolcra, ahol a protestantizmus erős gyökérszálaikat kezdtek szagatni, majd bevonultak Besztercére, Kolozsvárra, Marosvásárhelyre, Nagyenyedre, az erdélyi protestantizmus jól kiépített gócaiba.⁴⁸¹

A térhódítás nemcsak egyszerű csendes kolostori munkára szorítkozott, hanem a magyar katolikus megújulás végső hatalmas fellobbanásának szellemében visszahódító és újjáépítő munkává magasztosult. Miután a szerzetesek megtele-

⁴⁸⁰ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 7, fol. 238–241v.

⁴⁸¹ Egyes kolostoralapításokra: *A magyarországi Minorita Rend Névtára*, helyenként. – Kelemen Didákra: RÁKOS RAJMUND, *Ugye atyafiak?! Isten szolgája P. Kelemen Didák, O.F.M. Conv. élete (1683–1744)*, Róma 1975; illetve *Isten szolgája P. Kelemen Didák, O.F.M. Conv. Levelei 1714–1743*, Róma 1979 (a Károlyiak levéltárából); továbbá MONAY FERENC, *P. Kelemen Didák, a Felső-Tisza-vidék apostola*, Róma 1957.

pedtek Nagyenyeden, majd később templomot építettek Kornis István főispán, az erdélyi püspökök és világi előkelőségek segítségével, Csáky Rozália tekintélyes misszióalapítványt tett, mint mondotta, egész Erdély megtérésére! A szórványok felkeresése és a protestánsok megtérítése vezette Haller Györgyöt és nejét, Csáky Borbálát, továbbá anyósát, Katalin grófnőt, amikor két minorita részére megfelelő alapítványt létesítettek, gondoskodtak egyházi felszerelésükről, s arról, hogy az erdélyi püspök felhatalmazásával járassák be a falvakat, ahol nincs katolikus plébános. E célból kértek két szerzetest a Kongregációtól és a rendfőnöktől.

A misszionárius egyik leghatásosabb léleknevelő és térítő eszköze a népmisszió, amelyet a jezsuiták honosítottak meg, de a többi szerzet hitterjesztői és hitszónokai is átvették. A misszionárius sorozatos szentbeszédekben ismertette a katolikus hit igazságait, erkölcsi és hitéleti törvényeit, kitért az életben tapasztalt visszaélésekre, különös gondot fordított a katolikusok és a protestánsok között fennálló ellentétekre, végül meggyónhatta, megáldozhatta az egyházközség apraját-nagyját, egészségeket és betegeket, majd megáldotta a hozzá vitt különféle kegytárgyakat.⁴⁸² A népmisszió messze vidékről vonzotta nemcsak a katolikusokat, hanem a protestánsokat is, és számos megtéréssel végződött.

A népmissziókon a minoriták szintén nagyszerű eredményeket értek el a 18. század folyamán. A tartományfőnök 1759-ben Bossányi Szerafin és népmissziós társai részére pápai felhatalmazásokat kért, hogy feloldozzák a sokféle eretnekségből áttérteket és a halálos ágyon fekvő betegeket, a népmissziók végén teljes búcsút, szentbeszédek végén pedig hétévi és negyvennapos búcsút hirdessenek a jelenlevőknek, feloldozzanak a pápának fenntartott esetek alól, búcsúkkal áldják meg a hívek rózsafüzéreit, szentképeit, érmeit, keresztjeit, szobraikat. Ganganelli ügyvivő és a *Sant'Officio* tanácsosa (*consultor*) megjegyezte, hogy a rendi misszionáriusok nem apostoli misszionáriusok, hanem csak saját buzgalmukból és a megyéspüspökök megbízásából végzik a térítés munkáját, akik a III. számú formula szerint kapják a Szentszéktől öt évre szóló felhatalmazásaikat, és IX. Ince pápa *Spectatores* kezdetű bullája értelmében osztogatják azokat az általuk megbízott egyházmegyei misszionáriusoknak. Ganganelli a Kongregáció támogatását kérte azoknál a püspököknél, akiknek az egyházmegyében magyar minoriták munkálkodnak, jelesül a váradi, egri, erdélyi, esztergomi és csanádi ordináriusoknál. A Propaganda most is, mint nyolc évvel előbb Valenti államtitkár idején, a felhatalmazások ügyében a megyéspüspökhöz utalta a kérelmezőket, és csak a búcsúk engedélyezését terjesztette a pápa elé. A missziók nagy hatását a kantai szerzetesek szintén tapasztalták, ezért 1766 óta évente tartottak népmissziót a megyéspüspök hozzájárulásával. A vidék lakossága hatalmas tömegben gyűlt össze, úgy, hogy a szerzetesek nem győzték a gyóntatást. Rendkívüli pápai felhatalmazásokra volt szükségük, hogy teljes búcsút hir-

⁴⁸² A jezsuita népmissziókra: FAZEKAS ISTVÁN, *A Missio Segneriana kezdetei Magyarországon 1714–1717, Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára* (szerk. Horn Ildikó), Budapest 1993, 410–431.

dessenek azoknak, akik részt vesznek a misszió, feloldozzák a párbajozókat és egyéb bűnözőket. A Kongregáció jelen esetben is a korábban hozott határozatához ragaszkodott.⁴⁸³

A missziós munka sajátos neme volt, elsősorban a szerzeteseknél, a táborigazgatók szolgálatát. Hiszen hazánk a török miatt évszázados harcok mezeje, ahol magyar és egyéb keresztény katonák százazrei fordultak meg valláskülönbség nélkül. A törökellenes háborúknak bizonyos vallási jellege volt kezdettől fogva. A 16. század végén ferences, kapucinus, jezsuita, pálos szerzetesek végeztek állandó lelki szolgálatot a csapattestek között, majd idővel a béke idejére is megszervezik a csapattesteket, ezredek lelkési tisztségét a táborigazgató joghatósága alatt, aki voltaképpen a különböző megyéspüspökök közös megbízottja a katonahíveik lelki gondozásában. A 18. században német és magyar minoriták gyakran vállalnak rendi engedély alapján táborigazgatói tisztséget mind háború, mind béke idején, és több plébánia és kolostor alapítása egy-egy táborigazgató helyi működéséből indult ki. A császári csapatoknál jól ismert táborigazgató volt a minorita Boroszlai Mózes, aki a Württemberghez bejárta Szerbiát, és a pestis idején sok kálvinistát megtérített, később az ország különböző helységeiben tevékenykedett. Előadása szerint Rudnikon megtérített 26 kálvinistát, 4 lutheránust, 3 szakadárt és 1 unitáriust. Három évet töltött Nagybányán és Nyírbátorban, majd Egerben, ahol megtérített 7 kálvinistát. Tizenkét évi munkássága során gyóntatott magyarul, németül, oláhul, hét évig pedig prédikált különböző nyelveken. Az ő meggyőző szavainak hatására Koháry István országbíró 1000 forintos alapítványt tett le az esztergomi káptalannál az újonnan megtérítettek megsegítésére. A harmincas évek közepén Erdélyben találjuk Giovanni Battista Mimmi rendi főügyész apostoli küldetést kért számára, a Propaganda azonban megelégedett azzal, hogy 1737. február 26-án a gyulafehérvári püspök jóindulatába ajánlotta, majd később beosztotta a moldvai misszióba.⁴⁸⁴

Mivel a minorita rend magyarországi missziói nélkülözték az apostoli missziójellegűt, ezért a Propaganda Kongregáció levéltárában nem találunk rendszeres évi kimutatásokat, beszámolókat a végzett munka eredményéről. Az osztrák jezsuita tartományfőnök, akinek a joghatósága alá tartoztak a magyar rendházak és misszióállomások, az egész területről jól áttekinthető, pontos statisztikai számokkal kifejezett, egyéni esetekkel fűszerezett kimutatást terjesztett fel évről-évre a rendfőnökök keresztül a Kongregációhoz. Hasonlóképpen a csíki ferences és pálos missziófőnökök is beszámoltak a rendi missziók sikereiről. Ennek a rendszeres eljárásnak köszönhetjük, hogy mind a három misszióról egyaránt felbecsülhetetlen adataink

⁴⁸³ Bossányi Szeráfin: *Sermones catechetici PP. Missionariorum almae provinciae Ord. Min. S. P. Francisci Conventualium*, Agrariae 1764.

⁴⁸⁴ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 176r. 180r. 186r. – Boroszlainak 1743-ban más magyar minoritákkal egyetemben a *Sacra Rituum Congregatio* döntése alapján el kellett hagynia Moldvát. Egyedül P. Frenk Vazul maradhatott, aki Jászvásáron tanított. Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Lt., Minorita Rend Tartományi Lt., (XII/1), vol. 11, p. 72. – Boroszlai 1757. június 11-én hunyt el. *A Magyarországi Minorita Rend névtára*, 166.

vannak, amelyek a magyar katolikus megújulás alakulásának leginkább megbízható történeti forrásai.

Mivel a minorita missziók eredményéről nem kellett hasonló kimutatást felterjeszteni, és úgy látszik, éppen ezért a rendtartományban sem tulajdonítottak fontosságot a missziós munka évi eredményei hivatalos összegyűjtésének, a minoriták munkásságáról nehéz összefoglaló képet alkotni. Ennek a hiányosságnak a következménye, hogy Kelemen Didákról, akinek apostoli egyénisége a leghatásosabb jezsuita térítőkével mérhető össze, egy szerény említés sincs a Kongregáció levéltárában. Mégis, néhány szinte véletlenül vagy talán a kantai segélyek érdekében befutott kimutatásból hozzávetőleg rekonstruálhatjuk a magyar minoriták misszióinak történeti képét a 18. század második feléből.

Lorenzo Ganganelli rendi kúriai ügyvivő bemutatott egy erdélyi kimutatást a kantai szerzetesek missziós munkájáról, akik a tanítás és nevelés mellett 1749–1751 során 77 lelket térítettek meg a lutheri, kálvini és unitárius felekezetekből és a görög szakadásból, azonfelül két zsidót is megkereszteltek. Erre a Kongregáció újabb öt-évi időtartamra (*ad quinquennium*) évi 50 scudo segélyt szavazott meg a kantaiaknak. Két év múlva 1753 végén a magyar tartományfőnök beszámolt az egész tartományban 1748–1753 közötti években elért eredményekről, és közölte, mint a pálosok és a csíkiek szokták, a megtértek névsorát. Ebben az időben harminchat szerzetes végzett rendszeres missziós munkát. A megtérítettek száma 150 volt.

Noha a Nyugatról beszüremkedő felvilágosodás és az önkényuralommal párosuló janzenista szellem nem kedvezett a misszióknak, a következő években egyre hatalmasabb méretekben folyt a térítés az egész rendtartományban a Tisza vonalától északra és keletre eső országterületen.

A magyar tartományfőnök 1759 áprilisában terjesztett fel újabb névsoros kimutatást a megtértekről, és különösen Bossányi Szerafin, Wittau Bertalan és Patocs György szerzetesek nevét emelte ki, akik leginkább kitűntek az apostoli munkában, főképpen a népmissziókban. Ganganelli, aki közben bíborosi méltóságra emelkedett, most már mint a Kongregáció tagja színes beszámolót adott a kongregációs ülés számára a magyar minoritáknak a hatvanas évek elején leginkább Erdélyben végzett tevékenységéről.

Rámutatott arra a sajátos helyzetre, hogy Erdélyben alig kilencvenre tehető a katolikus papok által gondozott templomok száma, míg a protestánsok kezén lévőké ezerre rúg, a keleti szakadárok papságának létszáma pedig eléri a kétezret. Ganganelli értesülése szerint az egyesült görög szertartású oláh papság szellemi színvonala rendkívül alacsony, ami azután visszatükröződik a nép gondolkodásában és vallási életében. Elmondta, hogy sok képzett papra, minél több iskolára lenne még szükség, mert a jezsuiták, ferencesek és minoriták iskoláiban és papnevelőiben nevelkedő kispapok nem elegendők a mérhetetlen lelki aratáshoz, hiszen ezekben a növendékek száma mindösszesen csupán 600 volt. A bíboros hangoztatta, hogy a protestáns papság körében a megtéréseket igen előmozdítaná, ha az Egyház gondoskodni tudna a konvertita lelkészek és családjaik anyagi eltartásáról,

mert a katolikussá lett prédikátorok gyakran az utcára kerülnek. Ezért az újonnan megtértek számára otthonok létesítését sürgette. Ez a kérdés már Pázmány idejében előtérbe jutott. Az érsek úgy igyekezett segíteni a megtért prédikátorokon, hogy állami alkalmazást szerzett számukra, később Lippay és Szelepchényi az eszpersek felügyelete alatt licenciatási minőségben alkalmazták őket. A megtért prédikátorok és általában a megtért nők segélyezése ügyében a Kongregáció megismételte 1679-ben a hannoveri apostoli helytartó hasonló felterjesztésére adott választ, vagyis hogy ez az ügy túllépi az ő hatáskörét.

A Propaganda 1763. február 28-án a titkár jelentése alapján ismét részletes tájékoztatást kapott az erdélyi iskolák helyzetéről: a ferenceseknek Csíksomlyón, Désen és Mihházán volt iskolájuk, a csíki évi 30 scudo segélyt élvezett. Fogarason 28 görög szertartású kispap tanult, az *Urbanumban* pedig további három a balásfalvi uradalom terhére.

Erdélyben, mint kimondottan vegyes vallású területen a 18. század folyamán is állandó kérdés volt a vegyes házasságok ügye. A Kongregáció a *Sant'Officio* 1716. március 22-én hozott irányadó döntésére hivatkozott, amely szerint a püspök engedélyével a katolikus plébános előtt kötött vegyes házasság érvényes ugyan, de tilos. Ezért a már megkötött házasságok esetében figyelmeztetni kell a katolikus felet, hogy gondoskodjék gyermekeinek katolikus neveléséről és a protestáns fél megtéréséről. Egyébként a püspökök tiltsák meg a plébánosaiknak, hogy a vegyes házasságokat megáldják, s a plébánosok győzzék meg híveiket arról, hogy mily súlyos bűn elkövetése előtt állanak. Ezek az utasítások egyébiránt megfelelnek XIV. Benedek *Matrimoniaque* kezdetű bullájában közreadott intézkedésének.

Másik sajátos kérdés volt a temetési szertartásokon való részvétel. Katolikusok és protestánsok eljártak egymás temetéseire, ahol halotti beszédek hangzottak el. A Kongregáció itt is a *Sant'Officio* döntéseit vette figyelembe, amelyek megkülönböztetést tesznek a tisztán udvariassági részvétel és a protestáns szertartásba való tevékeny bekapcsolódás között. Az előbbit régi szokás alapján megengedik, elnézik: „*tolerari posse*”, mint materiális részvételt, az utóbbit azonban határozottan tiltják.

Már említettük, hogy a veszélyben forgó kantai segélyek biztosítása a hatvanas évek első felében arra készítette a minorita tartományfőnököt, hogy beszámoljon a rendi missziók állásáról. Knolly Godefrid 1763. október 29-én, majd a következő év augusztus 30-án és november 14-én terjesztett fel kimutatásokat a megtértek névsorával, amire a Kongregáció nagy elismeréssel és buzdítással válaszolt. Tíz év múlva újra több kimutatás maradt meg egy csomóban 1774–1776-ról, 1776–1778-ról, amelyeket visszamenőleges kiegészítések gazdagítanak. A kimutatások lezárásának ideje 1779. március 13. A névsorok a rendtartomány őrségei szerint vannak csoportosítva, a megtértek óriási számával!

Még abban az évben Hajduk Mózes tartományfőnök december 22-ei kelettel újabb 409 megtért nevét terjesztette fel Egerből. A provinciális felhívta a figyelmet arra, hogy 1777-ben 8000 megtérten gyarapították a magyar katolicizmust. A kimutatások adatai nem lehetnek tudatos ferdítések, hiszen a tartományfőnök

maga is kiváló lélekhalász volt, aki vándormissziói folyamán egymaga 150 protestántst térített meg...⁴⁸⁵

* * *

A Moldvából beszivárgó olasz minoriták erdélyi működését mérlegre téve megállapíthatjuk, hogy bár vándormissziós tevékenységük nem sok hasznot hajtott, mint ahogy a helyi nyelvet, a magyart nem beszélő szerzetesek moldvai tevékenysége sem volt maradéktalanul pozitív, mégis jelentősen hozzájárultak a székelyföldi katolicizmus megerősödéséhez.

Ehhez azonban szükség volt Nagy Mózes plébános fáradhatatlan működésére, aki minden anyagi nehézséget, emberi akadékoskodást leküzdve előbb Esztelneken, majd Kantán iskolát és szemináriumot alapított, amelyet azután az országba bejött minoriták segítségével üzemeltetett tovább, hasznos irányt szabva azok jelenlétének, egyben hátországot biztosítva nekik a 17. század végén bizonytalanul váló moldvai politikai helyzetben. A szűkös körülmények között induló intézmény fennmaradása nem utolsósorban a Propaganda Kongregáció támogatásának volt köszönhető, amely egyébként is szívesebben segített intézményeket mint személyeket, és már első titkára, Francesco Ingoli idején helyesen ismerte fel az iskolák jelentőségét a helyi katolicizmus fenntartásában.

---

⁴⁸⁵ Kimutatások: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 122r–125v (1763. október 29.); uo., fol. 118v–119r (1764. augusztus 30.); uo., fol. 120r–121v (1764. november 14.); uo., fol. 442r–444r (1769–1778); szintén SC Ungheria-Transilvania, vol. 7, fol. 20r–21r (1774–1776); uo., fol. 22r–24v (1776–1778); uo., fol. 25r–28v és 29–30 (kiegészítés).

ÖSSZEFOGLALÁS

Az 1622-ben alapított római missziós főhatóság, a *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* kitűzött céljai között a pogány misszió szervezése és irányítása mellett a diaszpórában élő katolikusok lelki gondozása, illetve a protestáns és ortodox keresztények megtérítése is szerepelt. E célkitűzések miatt a török támadás nyomán három részre szakadt kora újkori Magyarország mindhárom része, a Habsburg-uralom alatt álló úgynevezett királyi Magyarország avagy Királyság, a török által meghódított területek, az úgynevezett Hódoltság, illetve a török vazallus Erdélyi Fejedelemség is a Propaganda Kongregáció működési területének számított. A katolikus egyházszervezet megbomlása, a felszentelt püspökök csekély száma indokolta, hogy a török által meghódított területeken is működő két ferences rendtartomány, a mariánus és a szalvatoriánus is különleges felhatalmazásokat próbáljon szerezni Rómából. A magyar ferences rendtartományok és a Propaganda között szorosabb kapcsolathoz vezetett, hogy mindkét tartomány megújulásában nagy szerepet játszottak az olasz szerzetesek, akik a Kongregáció nyújtotta lehetőségekkel magyar rendtársaiknál jobban tisztában voltak.

A Közép-Európában működő olasz szerzeteseket egyaránt mozgatta a missziós lelkület, a kalandvágy, illetve a renden belüli gyorsabb érvényesülés lehetősége. Nem csekély vonzerőt jelentett, hogy misszionáriusként működve előbb három, majd 1640-től hat év szolgálat után doktorátushoz juthattak. Ám mind a magyar ferences rendtartományok, mind a belőlük kivált horvát ladislaita rendtartomány, illetve a török kiűzése idején létrejött bosnyák–horvát rendtartomány tagjainak egyéni kérelmei általában elutasításra leltek. A Propaganda leginkább azokat az elképzeléseket támogatta, amelyek intézményesen kívántak segíteni egy-egy terület katolikusainak problémáin (missziófőnökség, iskolaalapítás, papnevelő-intézet).

A Kongregáció támogatta a német nyelvterületen közkedvelt kapucinus rend magyarországi, különösen felső-magyarországi meggyökereztetésére tett kísérleteket, amelyek azonban a rend kedvetlensége miatt sorban kudarcot vallottak. Miután a kapucinus rend nem vállalta a felső-magyarországi missziókat, a Propaganda a ferences rend egy másik ágához, a konventuális ferencesekhez avagy minoritákhoz fordult. A konventuális rend ugyan ebben az időben nem rendelkezett magyarországi kolostorral, de már több helyen megjelent a közép-európai térségben. Konventuálisok működtek Csehországban és Morvaországban, de megjelentek Magyarország keleti határain is, amennyiben Moldvában és Havasalföldön 1623-tól

konventuális missziófőnökség működött, amelynek feje egy ideig (1650) a konstantinápolyi latin patriarcha általános helytartója, különben szintén minorita szerzetes volt. Magyarország északi szomszédjában, Lengyelországban is voltak minoriták, akik közül néhányan kolduló útjaik során megfordultak Felső-Magyarországon is.

A Propaganda Kongregáció 1629-ben felhatalmazást adott a minorita misszionáriusoknak Erdélyben és az Erdélyhez csatolt hét felvidéki vármegyében való működésre. A következő negyedszázadban (1629–1654) számos olasz szerzetes tevékenykedett Felső-Magyarországon, elsősorban mint vándormisszionárius, vagy mint a terület katolikus főnemeseinek udvari papja. Működésük enyhítette a régióban uralkodó paphiányt, de helyi nyelvek ismerete nélkül tevékenységük nem lehetett átütő. Próbálkozásaik, hogy saját telephelyhez, kolostorhoz jussanak, nem vezettek eredményre. Az egyetlen biztos pontnak, amit sikerült kiépíteni, a Tiszaháton fekvő rádi kolostor számított, amely azonban elhelyezkedése miatt nem volt képes nagyobb hatást kifejteni. Az olasz szerzetesek nem tudták a magyar főpapok támogatását megszerezni, akik nyelvismeret hiányában céltalannak ítélték működésüket. A Kongregáció a magyar főpapok elutasító álláspontját csak lassacskán fogadta el. Nem véletlen, hogy a források akkor hallgatnak el az olasz konventuálisok magyar megbízásairól, amikor 1654 során ugyanebben a térségben a magyar pálosok kaptak engedélyt missziófőnökség alapítására. A konventuálisok legfontosabb tette az volt, hogy a felső- és kelet-magyarországi katolikus diaszpóra gondozásán túl előkészítették a talajt rendjük magyarországi megtelepedéséhez, amely az 1670-es években be is következett.

A királyi Magyarország és a Hódoltság mellett fokozott figyelmet szentelt a Propaganda Kongregáció Magyarország harmadik részének, Erdélynek. A 16. század folyamán nagyrészt protestantizálódott fejedelemségben megmaradt, jelentős, elsősorban a Székelyföldön elszigetelten élő katolikus kisebbség lelki gondozásának problémája már a Kongregáció első jegyzőkönyveiben felbukkan. A kapucinusok erdélyi küldetésében nem sikerült megegyezni, a kiválasztott minoriták pedig nem tudtak bejutni a török vazallus fejedelemségbe. A Propaganda így egyelőre erdélyi származású kispapok képzésével próbált meg a terület paphiányán enyhíteni. A Közép-Európában alapított pápai intézetekben (Braunsbergben, Grácban, Olmützben és Bécsben), illetve Rómában folyamatosan tanultak kisebb-nagyobb számban erdélyi származású növendékek, akik közül azonban csak kevesen akartak és tudtak szülőhazájukba visszatérni. A külföldi intézetekben található alapítványi helyek önmagukban nem voltak képesek megoldani az erdélyi katolikus papság utánpótlási nehézségeit.

Az erdélyi katolikusokat elszigeteltségükből néhány bosnyák ferences megjelenése lendítette ki, akiket erdélyi főurak hívtak be az országba, és akik a fejedelem jóváhagyását is megszerezték számukra. A bosnyák ferencesek megjelenése arra ösztönözte a magyar szalvatoriánus provinciát, hogy a korábnál nagyobb figyelmet szenteljen csíksomlyói kolostorának. Bár a magyar és bosnyák páterek hol burkolt, hol nyílt háborút folytattak egymással, az erdélyi ferences közösség a kö-

vetkező évtizedekben folyamatosan erősödött, és a püspök nélküli erdélyi, székelyföldi katolicizmus legerősebb oszlopává vált. VIII. Orbán 1640-ben önálló őr-séggé szervezte az erdélyi rendházakat, de nem csatolta a bosnyák provinciához. Ez lehetővé tette, hogy hosszú távon a magyar elem szerezzék meg az őr-ségben a vezető szerepet, és az erdélyi kolostorok ne legyenek a bosnyák provincia kiszolgáló területévé. A bosnyák Szalinali István és a titokban püspökké szentelt Damokos Kázmér működésének köszönhetően a székelyföldi katolicizmus jelentős megúj-hodáson ment át. A szerzetespapság mellett megerősödött a világi papság, sikerült visszaszorítani a konkubinátust. A Kongregáció által is támogatott csíksomlyói gimnázium jelentősen hozzájárult a katolikusság megmaradásához.

A csíksomlyói gimnázium mellett nagy jelentőségű volt a Királyságban eltöl-tött évek után Erdélybe visszatérő Nagy Mózes plébános által alapított esztelneki, majd kantai iskola. Ez utóbbi vezetését minorita szerzetesekre bízta, akik egyéb-ként is Moldvából folyamatosan szivárogtak be Erdélybe. A rájuk bízott feladat irányt szabott működésüknek. Lehetővé tette, hogy magyar újoncokat vegyenek fel, és ezzel hozzájárult, hogy erős, önálló magyar rendtartományuk alakuljon ki. A roppant szűk anyagi viszonyok között alapított és mind a mai napig működő kantai iskola fennmaradása nem utolsósorban a Propaganda Kongregáció még a 18. században is csordogáló segélyeinek volt köszönhető.

FORRÁSOK

ARCHIVIO SEGRETO VATICANO – CITTÀ DEL VATICANO (ASV)

Archivio Concistoriale, Processus Canonici, vol. 41. 91

Archivio della Nunziatura in Vienna, vol. 7. 8. 9

Processi dei Vescovi e degli Abbati, n. 275

Index bullarum Clementis XI, Lib. XI

ARCHIVIO STORICO DELLA SACRA CONGREGAZIONE PER L'EVANGELIZZAZIONE DEI POPOLI O DE «PROPAGANDA FIDE» – ROMA (APF)

Acta Sacrae Congregationis (Acta)

vol. 3. 4. 6. 7. 8. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 30.
32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 43. 44. 45. 46. 48. 49. 50. 51. 53. 54. 55. 58. 62. 63. 67. 69.
70. 72. 77. 78. 80. 81. 85. 86. 88. 89

Congregazioni Particolari (CP)

vol. 31

Fondo di Vienna (FV)

vol. 6. 8. 33

Lettere e Decreti della Sacra Congregazione (Lettere)

vol. 1. 2. 4. 5. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 26. 27. 28. 29.
30. 31. 32. 33. 35. 36. 40. 41. 42. 47. 53. 55. 56. 58. 59. 61. 63. 63/II. 64. 64/II. 66.
67/I. 67/II. 69. 69/II. 70. 71. 74. 75. 77. 78. 78/I. 79. 79/II. 80. 80/II. 81. 81/I. 82.
83. 83/I. 84. 84/II. 85. 85/II. 86/I. 87/II. 88. 89. 90. 92. 93. 94. 95. 99. 100. 102.
103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 118

Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (SOCCG)

vol. 6. 7. 23. 56. 57. 58. 67. 69. 70. 71. 72. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 85. 87.
89. 90. 93. 94. 96. 148. 153. 218. 219. 269. 295. 309. 310. 312. 320. 330. 368. 369. 371.
383. 385. 386. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 403.
404. 405. 406. 407. 407/I. 408. 409. 411. 412. 413. 414. 414/II. 415. 416. 416.
417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 428. 430. 433. 434. 436. 439. 440. 441. 445.
446. 449. 450. 452. 453. 454. 456. 457. 459. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 470.
471. 474. 475. 477. 480. 481. 482. 483. 485. 486. 488. 490. 491. 492. 494. 495A.

497. 498. 499. 500. 502. 502. 503. 504. 506. 507. 508. 509. 512. 513. 514. 515. 516.
 517. 518. 520. 521. 523. 525. 526. 527. 529. 531. 532. 534. 535. 536. 537. 541. 542. 543.
 545. 549. 552. 554. 555. 556. 560. 561. 562. 563. 565. 568. 569. 570. 572. 574. 577.
 578. 579. 581. 583. 584. 585. 590. 592. 597. 598. 600. 601. 603. 604. 605. 606. 607.
 609. 611. 612. 615. 616. 617. 618. 619. 624. 625. 628. 631. 632

Scritture riferite nei Congressi (SC)

Germania, vol. 1

Ungheria-Transilvania, vol. 1. 2. 3. 5. 6. 7

Visite e Collegi

vol. 4. 11. 16. 17. 18. 28. 29. 36

BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA – CITTÀ DEL VATICANO

Barb. Lat., vol. 6906

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYE LEVÉLTÁRA – MISKOLC

A Minorita Rend Tartományi Levéltára (XII/1), vol. 9. 11

DIÖZESANARCHIV WIEN (DÖW)

Matricula ordinandorum 1575–1638. 1638–1708

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA, KÉZIRATTÁR – BUDAPEST

Collectio Prayana, tom. 32

ESZTERGOMI FŐEGYHÁZMEGYEI KÖNYVTÁR

Collectio Batthyányiana, Eccl. Extraordinaria, I/II, Curia Romana

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR – BUDAPEST (MOL)

Magyar Kancelláriai Levéltár (MKL), Magyar Királyi Kancellária

Conceptus expeditionum (A 35), n. 1627/20. 1628/70. 73. 1629/81 és 85. 1631/6.
 1632/93. 1633/13. 172. 184. 190. 192. 384. 205. 212. 341. 417. 1634/77. 1635/105.

- 1636/42. 125. 249. 250. 1638/79. 133. 134. 181. 183. 220. 373. 1639/232. 373. 386.
 1641/308. 1643/20. 192. 193. 220. 221. 462. 1645/350. 1648/132 és 418. 1649/314.
 346. 347. 375. 406. 1651/269. 270. 272. 273. 278. 282. 451. 1653/175. 345. 1655/31
 Libri regii (A 57), vol. 9. 15. 16. 17
- Magyar Kamara Archivuma (MKA)
 Történelmi Emlékek (E 144), Belügy, 1611–1670
 Neoregistrata Acta (E 148), 924-2
 Acta ecclesiastica (E 150), Iratok, Irregistrata, fasc. 6. 68. 80. 82. 83
 Acta Iesuitica (E 152)
 Registrata,
 Collegium Cassoviense fasc. 3. 9. 10. 15
 Coll. Iauriense, fasc. 1. 18
 Coll. Soproniense, fasc. 13
 Coll. Tyrnaviense, fasc. 7. 6. 29
 Coll. Ungvariense, fasc. 3. 5
 Residentia Szatmariensis, fasc. 1
 Irregistrata,
 Coll. Tyrnaviense, fasc. 1. 6 (régi jelz.)
 Libri dignitariorum (E 683), vol. 3
- A Magyar (Pozsonyi) Kamara Regisztratúrája (MKR)
 Expeditiones camerales (E 15), 151. 169. 168. cs.
 Litterae ad Cameram exaratae (E 41), n. 1409
- Klobusiczky család levéltára (P 433), 3. cs.
 Mikrofilmtár, 2654. sz. tekercs

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR, KÉZIRATTÁR – BUDAPEST

Fol. Lat. 2051

ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV – WIEN (ÖStA)

- Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA)
 Staatenabteilungen, Rom,
 Hofkorrespondenz, Karton 14
 Ungarische Akten,
 Specialia, fasc. 323. 324
- Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv
 Hoffinanz-Ungarn,
 rote Nummer 151, Konvolut Ian. 1635; rote Nr. 157, Konv. März 1638; rote Nr.
 161, Konv. Iun. 1640

PÁZMÁNEUM LEVÉLTÁRA – BÉCS

R/a: Juramentum-könyv 1623–1743

PRÍMÁSI LEVÉLTÁR – ESZTERGOM (PL)

Archivum Saeculare (AS)

Acta radicalia, Classis X, Nr. 196

Donationes, n. 4

UNIVERSITÄTSARCHIV WIEN

Th. 16 „Acta Facultatis Theologiae 1659–1666”

BIBLIOGRÁFIA

- A Magyarországi Minorita Rend Névtára 1882/1883-ik évre*, Arad 1883.
- ANDRITSCH, JOHANN: *Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586–1782)*, Graz 1985.
- BALÁZS MIHÁLY–MONOK ISTVÁN: *Pápai szemináriumok magyarországi alumnusai. Adalék a jezsuita iskola-
láztatás kezdeteihez* (Peregrinatio Hungarorum 7), Szeged 1990.
- BEDY VINCE: *A győri székeskáptalan története* (Győregyházmegye múltjából 6), Győr 1938.
- BEKE ANTAL: *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt* (TT 1895).
- BENDA KÁLMÁN: *Csöbörcsök, ein ungarisches Dorf am Dnjester-Ufer*, Forschungen über Siebenbürgen und
seine Nachbarn. Festschrift Attila T. Szabó und Zsigmond Jakó I–II (hrsg. v. Kálmán Benda–Tamás
von Bogyay *et al.*), München 1987, I, 253–266.
- BENDA KÁLMÁN: *Csöbörcsök. Egy tatárországi magyar falu története a 16–18. században*, Századok 119
(1985) 895–916.
- BENDA KÁLMÁN: *Die Moldau–Ungarn (csángó) im 16–17. Jahrhundert*, Südostforschungen 47 (1988) 37–86.
- BENDA KÁLMÁN: *Ferences iskola Esztelneken a 17. században*, Az értelmiség Magyarországon a 16–17. szá-
zadban (szerk. Zombori István), Szeged 1988, 131–138.
- BENE SÁNDOR–HAUSNER GÁBOR: *Zrínyi Miklós válogatott levelei*, Budapest 1997.
- BOGA ALAJOS, *Nagy Mózes*, Erdélyi katolikus nagyok, 83–88.
- BOGNÁR KRISZTINA–KISS JÓZSEF MIHÁLY–VARGA JÚLIA: *A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett hall-
gatói 1635–1777*, Budapest 2002.
- BOROS FORTUNÁT: *Az erdélyi ferencrendiek*, Kolozsvár 1927.
- BOROS FORTUNÁT: *Csiksomlyó, a kegybely*, Kolozsvár 1943.
- Bossányi Szerafim: Sermones catechetici PP. Missionariorum almae provinciae Ord. Min. S. P. Francisci
Conventualium*, Agriae 1764.
- CĂLINESCU, GH.: *Alcuni missionarii cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII*, Diplomatarium
Italicum. Documenti raccolti negli archivi italiani I, Roma 1925, 1–223.
- CĂLINESCU, GH.: *Altre notizie sui missionarii cattolici nei paesi romani*, Diplomatarium Italicum. Docu-
menti raccolti negli archivi italiani II, Roma 1930, 305–514.
- CAMPANELLA, GIOVANNI: *Padre Andrea da Castellana*, Roma 1983.
- CHOBOT FERENC: *A váci egyházmegye történeti névtára I–II*, Vác 1915–1917.
- Collectanea S. Congregationis de Propaganda Fide, seu decreta, instructiones, rescripta pro Apostolicis Missio-
nibus. I: 1622–1866 (Nr. 1–1299)*, Romae 1907.
- DOMOKOS PÁL PÉTER: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” – *Kájoni János: Cationale Catholicum*, Buda-
pest 1979.
- DOMOKOS PÁL PÉTER: *A moldvai magyarság*, Budapest 2001.
- Erdélyi és bódoltsági jezsuita missziók. I/1: 1609–1616. I/2: 1617–1625* (Adattár XVI–XVIII. századi szelle-
mi mozgalmaink történetéhez 26/1–2), kiad. BALÁZS MIHÁLY–FRICSY ÁDÁM–LUKÁCS LÁSZLÓ–MONOK
ISTVÁN, Szeged 1990.
- Erdélyi katolikus nagyok*, szerk. BÍRÓ VENCEL–BOROS FORTUNÁT, Kolozsvár 1941.
- Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XV: 1669–1674*, szerk. SZILÁGYI SÁNDOR, Budapest 1892.

- ERWIN GATZ (Hrsg.): *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648–1803*, Berlin 1990.
- ESZER, AMBROSIIUS: *Die Gemeinde von Čobruči am Dneestr und die II. Krim-Mission der Dominikaner*, *Angelicum* 46 (1969) 366–386.
- FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *Magyarország főispánja 1526–1848*, Budapest 1994.
- FAZEKAS ISTVÁN: *A bécsi Pázmáneum magyarországi hallgatói 1623–1918 (1951)* (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban 8), Budapest 2003.
- FAZEKAS ISTVÁN: *A Missio Segneriana kezdetei Magyarországon 1714–1717*, Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára (szerk. Horn Ildikó), Budapest 1993, 410–431.
- FAZEKAS ISTVÁN: *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623–1784)*, A bécsi Pázmáneum, szerk. Zombori István (METEM Könyvek 37), Budapest 2002, 9–176.
- FERMENDŽIN, EUSEBIUS: *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752* (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 23), Zagrabiae 1892.
- FRAKNÓI VILMOS: *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899.
- FREY P. JÁCINT: *A kapucinusok Mórrott (1695–1945)*, [H.n.] 1945.
- FREY, HYAZINTH: *Die Beziehungen der Kapuziner zur Ungarn bis zur Gründung des ersten Klosters (1595–1674)*, Budapest 1949.
- FRIEDREICH ENDRE: *Hanacius Ferenc*, Veszprém 1906.
- GALLA FERENC: *A csíksomlyói ferencrendi kolostor viszontagságai Betlen Gábor idején*, A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve 4 (1934) 283–303.
- GALLA FERENC: *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa* (Klny. az „Egyházi Körirat” 1946 február-októberi számaiból), Budapest 1946.
- GALLA FERENC: *Apálosrend reformálása a XVII. században*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1940–1941, 123–223.
- GALLA FERENC: *A Pázmáneum alapítása és a Szentszék* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1935.
- GALLA FERENC: *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban. A magyar katolikus megújulás korának püspökei*, LK 20–23 (1942–1945) 163–186.
- GALLA FERENC: *Borromei Szent Károly hatása Magyarországon (L'influsso di San Carlo Borromeo in Ungheria)* (Klny. a Theologia 1938. évi 4. és 1913. évi 1–2. számaiból), Budapest 1939.
- GALLA FERENC: *Fulgenzio da Iesi ferences misszionárius vitája a börtönről a gyöngyösi jezsuitákkal. Fejezet a magyar katolikus restauráció misszióiból* (Regnum-könyvek. II: Egyháztörténeti értekezések 1 – Klny. a „Regnum” egyháztörténeti évkönyv 1944–46. évfolyamából), Budapest 1947.
- GALLA FERENC: *Harminkilenc kiadatlan Pázmány-levél*. (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1936.
- GALLA FERENC: *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújulás korából I* (Regnum-könyvek I, Egyháztörténeti források 1), Budapest 1947.
- GALLA FERENC: *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Budapest 1940.
- GALLA FERENC: *Otrokocsi Főrís Ferenc gályarab Rómában*, MEV–Regnum 10 (1998) 1–2, 185–202.
- GALLA FERENC: *Simándi István vál. erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye*, Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről (szerk. Angyal Pál–Baranyay Jusztin–Móra Mihály), Budapest 1941, 561–587.
- Győrffy Pál: *Az erdélyi ferences kuszatóia története*, kiad. DOMOKOS PÁL PÉTER, Budapest 1989.
- GYÖRGY JÓZSEF: *A ferenczrendiek élete és működése Erdélyben*, Kolozsvár 1930.
- HANUY FERENC: *Pázmány Péter bíbornok, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása összegyűjtött levelei I–II*, Budapest 1910–1911.
- HIRSCHBERG KORNÉL: *Magyar minorita hittérítők*, Budapest 1944.
- HOFMANN, GEORG: *Griechische Patriarchen und Römische Päpste. Untersuchungen und Texte. II/1: Patriarch Kyrillos Lukaris und die Römische Kirche*, *Orientalia Christiana* II/1, n. 52 (Mai 1929).
- HOFMANN, GEORG: *Il vicariato apostolico di Constantinopoli (1453–1830)*, *Orientalia Christiana*, *Analecta* 103 (1935).
- HOLZEL, HERIBERT: *Manuale historiae Ordinis Fratrum Minorum*, Friburgi Brigoviae 1909.

- Il Governo dell'Ungheria. L'anno 1701*, TT 1900, 219–263.
- JAKAB ANTAL: *Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században* (Erdélyi Tudományos Füzetek 172), Kolozsvár 1944.
- JUHÁSZ KÁLMÁN: *A csanádi püspökség története (1608–1699)* (Csanádvármegyei könyvtár 29), Makó 1936.
- Kájoni János: Fekete könyv*, kiad. MADAS EDIT (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 31), Szeged 1991.
- KARÁCSONYI JÁNOS: *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig I–II*, Budapest 1922–1924.
- KÁRPÁTHY-KRAVÁNSZKY MÓR: *I. Rákóczy Ferenc katolizálásának politikai vonatkozásai*, Budapest 1940.
- KEVEHÁZI KATALIN–MONOK ISTVÁN: *XVI–XVII. századi könyvgyűjtők kötetei a csíksomlyói ferences rendház könyvtárában*, Acta Historiae litterarum Hungaricarum 21 (1995) 121–128.
- KIRCHBERGER, HELGA: *Briefe Kaisers Leopold I. an P. Emerich Sinelli 1668–1675*, Wien 1953 (*Maschinenschrift*).
- KIS BÁLINT: *Erdélyi családörténelmi adalékok. VII: az illyefalvi Biális család*, Turul 15 (1897) 144.
- KLOPP, ONNO: *Correspondenza epistolare tra Leopoldo I. Imperatore ed il P. Marco d'Aviano*, Graz 1888.
- KOLLÁNYI FERENC: *Esztergomi kanonokok 1000–1900*, Esztergom 1900.
- KÓSA JENŐ–NYŰRŐ SZIGMOND: *Concisi annales Provinciae Hungariae nunc S. Mariae nuncupatae Ord. Min. S.P. Francisci*, Schematismus Provinciae Hungariae nunc Sanctae Mariae nuncupatae Ordinis Minorum Refor. S.P. Francisci ad annum Christi communem 1851, Posonii 1851.
- KOVÁCS IMRE: *A türjei premontrei prépostság története*, Zalaegerszeg 1991.
- KÖNIG KELEMEN: *Hatszázéves ferences élet Szécsényben*, Vác 1931.
- LÉH ISTVÁN–KOLTAI ANDRÁS: *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997*, Budapest 1998.
- LEMMENS, LEONARDUS: *Hierarchia latina Orientis 1622–1922*, Orientalia Christiana II, n. 5 (Octobre, 1923).
- MESZLÉNYI ANTAL: *A magyar jezsuiták a XVI. században*, Budapest 1931.
- Moldvai csángó-magyar okmánytár (1467–1706) I–II*, kiad. BENDA KÁLMÁN *et al.*, Budapest 1989.
- MOLNÁR ANTAL: *A belgrádi kápolna-viszály (1612–1643). Kereskedelem és katolikus egyház a bódolt Magyarországon*, Századok 134 (2000) 373–429.
- MOLNÁR ANTAL: *A váradi püspökség a 17. században a püspöki processusok tanúvallatásainak tükrében*, Levéltári Szemle 52 (2002) 23–40.
- MOLNÁR ANTAL: *Az udvarhelyi jezsuita Missio Siculica kezdetei az 1650-es években*, MEV 6 (1994) 3–4, 71–89.
- MOLNÁR ANTAL: *Egy „magyar” püspök a török bódoltságban (Macripodari Jácint csanádi püspök levele Szelepbényi Györgyöz 1668-ban)*, LK 72 (2001) 66–75.
- MOLNÁR ANTAL: *Egy katolikus misszionárius a bódolt Dél-Magyarországon: Don Simone Matkovich*, R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv, 232–250.
- MOLNÁR ANTAL: *Jezsuita misszió Karánsebesen (1625–1642)*, TSZ 41 (1999) 127–156.
- MOLNÁR ANTAL: *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon. I: 1572–1647* (Humanizmus és reformáció 26), Budapest 2002.
- MOLNÁR ANTAL: *Olasz minoriták a XVII. századi Felsőmagyarországon*, Aetas 1992/3, 44–77.
- MOLNÁR ANTAL: *Pietro Massarecchi antivari érsek és szendrői apostoli adminisztrátor egyházlátogatási jelentése a bódolt Dél-Magyarországról (1633)*, Fons 2 (1995) 175–219.
- MOLNÁR ANTAL: *Püspökök, barátok, parasztok. Fejezetek a szegedi ferencesek török kori történetéből* (METEM Könyvek 41), Budapest 2003.
- MONAY FERENC: *P. Kelemen Didák, a Felső-Tiszavidék apostola*, Róma 1957.
- MONAY, FRANCISCUS: *De provincia Hungarica Ordinis Fratrum Minorum Conventualium memoriae historicae*, Romae 1953.
- MORARIU, BONAVENTURA: *F. A. Frascallo*, Miscellanea Franciscana 50 (1950) 498–514.
- MORARIU, BONAVENTURA: *La missione de Frati Minori Conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo (1623–1650)*, Miscellanea Franciscana 62 (1962) 16–103.
- MUCKENHAUPT ERZSÉBET: *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei*, Budapest–Kolozsvár 1999.
- MÜLLER, FRIEDRICH: *Materialien zur Kirchengeschichte Siebenbürgens und Ungarns im XVII. Jb.*, Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde Neue Folge 19 (1884) 579–750.

- NÉMETHY LAJOS: *Adalékok Tüzes Gábor életéhez*, Századok 16 (1882) 415–420.
- NOVÁKY JÓZSEF: *Memoria dignitatum, et canonicorum cathedralis ecclesiae Agriensis*, Adalékok az egri egyházmegye történetéhez IV (szerk. Leskó József), Eger 1907.
- ÓVÁRY LIPÓT: *Az MTA történelmi bizottságának oklevél-másolatai I–III*, Budapest 1890–1901.
- P. BENEDEK FIDÉL: *Fráter Miklós*, Csíksomlyó – Tanulmányok (Szent Bonaventura – Új sorozat 22), Kolozsvár 2000.
- P. BENEDEK FIDÉL: *Kajoni János*, Csíksomlyó (Tanulmányok), 348–503.
- PALL, FRANCISC: *Le controversie tra i minori conventuali e gesuiti nelle missioni di Moldavia*, Diplomatarium Italicum IV, Roma 1940.
- PASTOR, LUDWIG VON: *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters I–XVI/3*, Freiburg i. Breisgau 1886–1933.
- PÁSZTOR LAJOS: *Relazioni del P. Modesto da Roma sulla Transylvania*, Antemurale (Institutum Historicum Polonicum Romae) 5 (1959) 48–66.
- PAULER GYULA: *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671 I–II*, Budapest 1876.
- PEJACSEVICH, JULIAN GRAFEN: *Peter Freiherr von Parchevich Erzbischof von Martianopel (1612–1674)*, Archiv für österreichische Geschichte 59 (1880) 337–637.
- R. Várkonyi *Agnes Emlékkönyv. Születésének 70. évfordulója ünnepére*, Budapest 1998.
- RAJZ MIHÁLY: *A váci egyházmegye a török uralom végén*, Vác 1943.
- RÁKOS RAJMUND: *Isten szolgája P. Kelemen Didák, O.F.M. Conv. Levelei 1714–1743*, Róma 1979.
- RÁKOS RAJMUND: *Ugye atyafiak?! Isten szolgája P. Kelemen Didák, O.F.M. Conv. élete (1683–1744)*, Róma 1975.
- RELKOVIC NÉDA: *A gráci egyetem legrégebb magyar hallgatói (1586–1640)* (Klny. a Magyar Középkola 1933. évi 9–10. számából), Budapest 1933.
- REVICZKY BERTALAN: *A vágújhelyi prépostság története*, Trencsén 1897.
- SÁVAI JÁNOS: *A csíksomlyói és a kantai iskola története* (Documenta missionaria Hungarum et regionem sub ditione Turcica existentem spectantia II/2), Szeged 1997.
- SÁVAI JÁNOS: *A Propaganda Fide Kongregáció levéltárából. Acta vol. 1–12 és SOCG vol. 56–79*, (Documenta missionaria Hungarum et regionem sub ditione Turcica existentem spectantia I/1), Szeged 1993.
- SÁVAI JÁNOS: *A székegyházi katolikus plébániák levéltára I–II* (Documenta missionaria Hungarum et regionem sub ditione Turcica existentem spectantia I/2–3), Szeged 1997.
- SUGÁR ISTVÁN: *Az egri püspökök története* (Az egri főegyházmegye schematizmusa 1), Budapest 1984.
- SZABÓ KÁROLY: *Régi Magyar Könyvtár I–II*, Budapest 1879–1885.
- SZEKŰ GYULA: *Bethlen Gábor*, Budapest 1929.
- SZÖGI LÁSZLÓ: *Az olmuici egyetemen tanult magyarországi, erdélyi és horvátországi születésű hallgatók 1576–1880*, Unger Mátyás Emlékkönyv (szerk. E. Kovács Péter–Kalmár János–V. Molnár László), Budapest 1991, 191–226.
- THALY KÁLMÁN: *Tüzes Gábor valódi neve*, Századok 16 (1882) 852–853.
- TOCANEL, PIETRO: *Laboriosa organizzazione delle Missioni in Bulgaria, Moldavia, Valachia e Transilvania*, Sacrae Congregationis de Propaganda Fide memoria Rerum. 350 anni a servizio delle missioni 1622–1972. I/1–2: 1622–1700 (ed. Josef Metzler), Rom–Freiburg–Wien 1971–1972, 239–273.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *A mobácsi plébános, a budai pasa és a kálvinista konstantinápolyi pátriárka. Don Simone Matkovics levelei a Hitterjesztés Szent Kongregációjához (1622–1635)*, RGYÉ 8 (1997) 185–252.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *A remeterend vándormissionáriusa. Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei (1642–1677)*, LK 72 (2001) 187–245.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Az első székegyházi népszámlálás (Szalmai István bosnyák ferences jelentése 1638-ból)*, TSZ 40 (1998) 61–85.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Egy albán érsek a magyarországi török bódoltságban...*, Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére (szerk. Csukovits Enikő), Budapest 1998, 245–281.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *G. Thomasii levele Kemény János erdélyi fejedelem haláláról*, RGYÉ 7 (1994) 194–198.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Galántáról Japánba. Olasz misszionáriusok a 17. századi Magyarországon és Erdélyben*, Századok 135 (2001) 819–870.

- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Hittérítés vallásszabadság nélkül. Olasz misszionáriusok a 17. századi Magyarországon és Erdélyben*, Századok 135 (2001) 1313–1348.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Kié Buda? Az esztergomi érsek és a belgrádi apostoli vikárius vitája a bódolt Budáról 1678-ban*, R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv, 251–257.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Könyv és misszionárius a XVII. századi Magyarországon és Erdélyben*, Gazdaságtörténet–Könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára, Budapest 2001, 419–455.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717). I: 1572–1636. II: 1636–1647* (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes 4), Roma–Budapest 2002.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)* (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 1), Budapest–Roma 1994.
- TT 1880, 137.
- TUSOR PÉTER, *Zrínyi a pálosok történetében*, R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv, 333–345.
- TUSOR PÉTER: *A magyar püspökök első római ágensei*, Vigilia 67 (2002) 338–342.
- TUSOR PÉTER: *A pápai diplomácia javaslatai 1639-ben a Szentszék részvételére a magyarországi katolikus restaurációban*, RGYÉ 9 (1991) 19–38.
- TUSOR PÉTER: *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatának válsága és reformja)*, Századok 134 (2000) 431–459.
- TUSOR PÉTER: *Epistulae, acta notationsque inedita Petri Pázmány*, MEV–Regnum 9 (1997) 1–2, 83–146.
- TUSOR PÉTER: *Jakusith György egri püspök római követjárása 1644–1645-ben. A magyar rendek kísérlete a Szentszék bevonására a török és az erdélyi protestantizmus elleni fegyveres harcba*, Hadtörténelmi Közlemények 113 (2000) 237–267.
- TUSOR PÉTER: *Ki lehetett az első olmtüzi magyar diák? (Kiegészítések az Olmtüzben tanult magyarországi, erdélyi és horvátországi születésű hallgatók névsorához)*, MKsz 113 (1997) 312–317.
- TUSOR PÉTER: *Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce)*, LK 73 (2002) 199–241.
- TUSOR PÉTER: *Néhány észrevétel a költő Zrínyi levelezésének legújabb kiadása kapcsán*, MKsz 115 (1999) 116–120.
- TUSOR PÉTER: *Nemesi és polgári érdekvérvényesítési törekvések a katolikusok és reformátusok kassai recepta reliigióvá válásában (A Magyar Tanács és a vallásügy 1648-ban)*, MEV–Regnum 10 (1998) 1–2, 5–26.
- TUSOR PÉTER: *Pázmány Péter esztergomi érsek levelei Rambaldo Collaltóhoz (1621–1626)*, Lymbus [2003]. Magyarországtudományi Forrásközlemények (szerk. Újvári Gábor–Kerekes Dóra), Budapest 2003, 111–116.
- TÜCHLE, HERMANN: *Acta, SC de Propaganda Fide Germaniam spectantia. Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1622–1649*, Paderborn 1962.
- VAGNER JÓZSEF: *Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez*, Nyitra 1896.
- VANYÓ TIHAMÉR: *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786* (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris), Budapest 1986.
- VÁROSY GYULA–WEISER FRIGYES: *A katolikus iskolaiügy Magyarországon I–III*, Kalocsa 1882–1885.
- VELICS LÁSZLÓ: *Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából I–III*, Budapest 1912–1914.
- VERESS ENDRE: *A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulójának anyakönyve és iratai. I: Anyakönyv (1559–1917)* (Fontes rerum Hungaricarum 2), Budapest 1917.
- VERESS ENDRE: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864* (Monumenta Hungariae Italica 3), Budapest 1941.
- VERESS, ANDREI: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești X*, București 1938.
- VESZÉLY KÁROLY: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok I*, Kolozsvár 1860.
- ZACH, KRISTA: *Die bosnische Franziskanermission des 17. Jahrhunderts im südost. Niederrugarn*, München 1979.
- ZIPSER (SZEPEK) SÁNDOR: *Dudith András a trienti zsinaton*, Budapest 1938.

RÖVIDÍTÉSEK

LK	Levéltári Közlemények
MEV	Magyar Egyháztörténeti Vázlatok
RGYÉ	A Ráday Gyűjtemény Évkönyve
TSZ	Történelmi Szemle
TT	Történelmi Tár

INDEX

- Abaujszántó* 188.
Abbate, Francesco Maria degli 325.
Abruzzo (I) 106.
Accorsi atya, C.R. (1690 körül) 314.
Acquapendente (I) 97.
Ács János, O.F.M. 297.
Afflitti, Tommaso degli 10.
Agostino, Felice, O.F.M. Conv. 344.
Ágoston Péter 140.
Ajtay János 57. 70. 122–124. 136.
Alarin, raguzai növendék (1635 körül) 134.
Alba (I) 88.
Albani, Giovanni Francesco 317. 323. (*lásd még XI. Kelemen*)
Albrecht Ferdinánd, O.F.M. 29–30.
Albrizzi, Mario 29. 39. 47. 107. 236.
Aldobrandini, Alessandro 345.
Alfalu lásd Gyergyóalfalu
Alföld (székelyföldi falu ?, *RO*) 185.
Aliga István, O.F.M. 176. 203.
Allbornoz, Egidio Carillo 23.
Almás (Háromszék; Merişor, *RO*) 159. 160.
Alsósebes (Nižná Šebastová, *SK*) 94. 178. 179. 184. 188.
Althan Mihály Adolf 25. 42. 43. 131.
Altieri(-Albertoni), Paluzzo 234. 317. 323.
Altorja (Turia, *RO*) 209. 281. 335. 349.
Alvinc (Vințu de Jos, *RO*) 143. 272. 289.
Alvinczi Péter 122.
Ambrus Jukundusz, O.F.M. 298.
Amelia, Agostino da, O.F.M. 181.
Anárcsy János 76.
Anastasius püspök *lásd* Atanáz püspök
Ancona (I) 7. 75. 98. 137. 143. 165. 169. 180. 217. 218.
Angelini da Bacio, Vincentino, O.F.M. Conv. 316.
Angelini da Campo Vecchio, Antonio, O.F.M. Conv. 107.
Angelini da Norcia, Antonio, O.F.M. Conv. 107. 213. 280. 301. 309. 311. 324.
Angelini della Serra de Conti, Francesco, O.F.M. Conv. 57. 60.
Angelis, Bartolomeo de, O.F.M. Conv. 108.
Anglia 175.
Antal atya, O.F.M. (Antonio Ungaro, 1648 körül) 182. 183.
Antalf(f)i István, O.F.M. 288. 296. 298.
Antalffi János 272.
Apafi Mihály, I. 191. 202. 203. 208. 218. 2 27. 230. 231. 234. 235. 236. 237. 241. 256. 257. 259. 263. 264. 266. 267. 307. 308. 310. 313. 320. 321. 322.
Apafi Mihályné, I. (Bornemissza A.) 202. 303. 307.
Apolonio, Simone, O.F.M. Conv. 124.
Apor család 329.
Apor Farkas 295.
Apor István 273. 309. 330.
Apor Lázár 262. 269. 302. 308. 309. 324.
Arad (Arad, *RO*) 273. 350.
Aranyosszék 209. 344.
Arco, Franciscus ab, O.F.M. 22.
Argenti, Giovanni, S.I. 56.
Argyas (Argyes; Argeș, *RO*) 240. 244.
Árkosi Mihály 153.
Armieri da Città di Castello, C., O.F.M. Conv. 106.
Arostius Péter 122.
Arsengo Jeromos, O.F.M. Conv. 244. 245.
Arva vármegye 216. 217.
Assisi (I) 107. 319. 337. 338. 339. 341.
Astori, Giovanni Battista, O.F.M. Conv. 88. 91–93.
Asszonyfalva (Marosszék, *RO*) 209.
Atanáz (román unitus) püspök 143. 342.
Atta (?; Erdély, *RO*) 169.
Auersperg, Johann Weikhart 229.
Augsburg (D) 158.
Auramo, Antonio 201.
Ausztria 11. 52. 127.
Babics atya, O.F.M. 65.
Bács lásd Bácsfalu

- Bácsfalva* (Baciu, RO) 169.
Bácska 38. 147.
 Baglioni, Malatesta 16. 19. 67. 68. 73. 83. 87. 89. 97.
     124. 134. 158.
 Bagodal Máté, O.P. 56.
 Baiano da Napoli, Tommaso, O.F.M. Conv. 98.
Baja 2.
 Bajtay Antal 349.
Bákó (Bacău, RO) 79. 80. 193. 199. 240. 242. 243.
     244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 276. 280.
 Baksev, Peter Bogdan *lásd* Diodato, Pietro
 Balásffy Tamás 129.
 Balási Ferenc 349.
 Balassa Zsuzsanna *lásd* Pethe Györgyné; Konszky
     Gáspárné
 Baldeschi-Colonna, Federico 236.
 Bálintffy Kristóf 149.
Balkán 37. 38. 143. 147. 271. 332. 342.
 Balla József 296.
 Ballati da Cortona, Benedetto, O.F.M. Conv. 247.
 Balogh Ferenc 277.
 Balogh István (nebojszai) 37.
Bana (Bahána) *lásd* Völcsök
 Bandino *lásd* Bandulovics-Bandini
 Bandulovics-Bandini Márk, O.F.M. 79. 80. 97.
     148. 149. 161. 162. 191. 192. 193. 194. 198. 200.
     227. 241. 245.
 Bánffy család 15.
 Banjalukai Ferenc, O.F.M. 167. 177.
 Banjalukai Miklós, O.F.M. 149.
 Bankovics Ferenc, O.F.M. 212. 276.
Bányavölgy (Duplin, SK) 86. 103.
 Barabás János 329.
 Barberini, Antonio, id. (*Cardinale di Sant'Onofrio*)
     7. 8. 9. 20. 132. 134. 137. 138. 140. 163.
 Barberini, Antonio, ifj. 20. 45. 152. 179. 232.
 Barberini, Francesco 142. 159.
 Barcodar urbanista növendék 143.
 Bargi da Firenze, Francesco Maria, O.F.M. Conv.
     68. 89.
Bari (I) 93. 102.
 Bari, Gregorio da, O.F.M. Conv. 79.
Barladino *lásd* Berlád
Barlotti (*Barlotte*) *lásd* Berlád
 Barnabis Márton 295.
 Baróczi atya, O.F.M. (nyitrai, 1650 körül) 139.
Barót (Baraolt, RO) 209.
 Baróthy Ferenc 139.
 Baróti Miklós, O.F.M. 187.
Bars vármegye 16. 76.
 Bársony György 108. 216. 222.
 Basics atya, O.F.M. (bosnyák, 1645) 22.
 Bassetti, Bartholomeo, O.F.M. Conv. 124. 137.
 Báthory család 120. 121. 271.
 Báthory András (Endre) 121. 122. 142. 158.
 Báthory Andrásné (Zakzreska Anna) 204. 239.
 Báthory Gábor 130. 260.
 Báthory István 119. 131. 273.
 Báthory Zsigmond 120. 215.
 Báthory Zsófia *lásd* Rákóczi Györgyné, II.
 Batthyány Borbála *lásd* Forgách Zsigmondné
 Batthyány József 143.
 Bavaria, Angelus de, O.F.M. Cap. 46.
 Bavarinus, Silvanus, O.F.M. Cap. 45.
 Baza Antal (Antonio), O.F.M. 6.
Bazin (Pezinok, SK) 46. 48.
 Bazzani, Gregorio, O.F.M. Conv. 97.
 Becanus (Verbeeck), Martinus, S.I. 81. 166.
 Becze Péter, O.F.M. 292. 293.
Bécs (Wien, A) 8. 10. 11. 14. 21. 25. 29. 35. 36. 44. 47.
     49. 50. 53. 60. 77. 80. 83. 89. 90. 91. 92. 100. 101.
     102. 106. 120. 123. 125. 127. 128. 129. 131. 133. 137.
     138. 144. 154. 158. 160. 164. 165. 179. 182. 189.
     190. 212. 213. 216. 230. 236. 242. 247. 264. 265.
     266. 267. 268. 272. 282. 283. 306. 307. 308. 313.
     318. 319. 325. 331. 332. 339. 342. 357.
Becs (?), Délnyugat-Dunántúl) 39.
 Becsky Zsuzsanna 124.
 Bede István 282.
 Bede Mátyás 315.
 Beke Pál, S.I. 240.
Béld (Béld) *lásd* Marosbéli
 Béldi család 209.
 Béldi János 209.
Belgrád (Beograd, S–M) 6. 9. 25. 37. 147. 148. 149.
     217. 350.
Bélbáromkút (Bélapátfalva) 124.
Belicsén (Belitzen, Csík vagy Gyergyó; RO) 181.
 Bellarmin(i) Szent Róbert 81. 166. 230.
 Bellasio atya, O.F.M. (1646 körül) 38.
 Bellinus (Bellino) Pál 79. 122. 124–125.
Belső-Szolnok vármegye 203.
 Benabbio, Benedetto da, O.F.M. 299.
 Benedek szerzetes, Francesco Cosmi da Mogliano
     anyai nagybátyja 74.
 Benedek udvarhelyi prépost 211.
 Benedek, XIV. 354.
 Benedicti Ananiás 79.
 Benkovics Ágoston O.S.P.P.E 258. 259.
 Benlics Máté, O.F.M. 25. 39. 197. 218.

- Berankovics Ferenc *lásd* Bankovics Ferenc
 Berardicelli da Larino, Giovanni Battista, O.F.M.
     Conv. 53[skk]. 80. 82. 98.
Berberia 11.
 Bercsényi Imre 68. 74. 124.
 Bercsényi Miklós 343.
Berec(k) (Brisch; Brețcu, RO) 209. 302. 320. 325. 329.
 Bereczky Ferenc 334.
 Berenzone, Daniele da, O.F.M. 179.
Berettyóújfalu 203.
 Berkucz *lásd* Berkucze
 Berkucze (Keresztelő) János 140. 144. 196. 197.
     242. 243. 247. 248. 249. 266. 269. 318.
 Berkucze Bálint 142. 144. 242.
Berlád (Bîrlad, RO) 199. 247.
 Bernabei, Felice, O.F.M. Conv. 264–268. 310. 325.
 Bernárd János, O.F.M. 297.
 Bernardo, Venanzio, O.F.M. Conv. 91.
 Berzeviczy Lajos, O.S.P.P.E 279. 308.
Beszterce (Bistrița, RO) 130. 350.
Besztercebánya (Banská Bystrica, SK) 71. 74.
 Betár Joakim, O.F.M. 296. 298.
 Bethlen Gábor 43. 44. 52. 53. 57. 112. 119. 123. 130.
     131. 149. 149. 173. 174. 190.
 Bethlen István 130.
 Bethlen János 231.
 Betol (?), Franciscus, O.F.M. Conv. 106.
Bettona (I) 99.
 Bettona, Crispolto da 107.
 Bevilacqua, Luigi, O.F.M. Conv. 317. 318. 326–327.
     330.
 Biale (Bialis) Olasz Ferenc *lásd* Biale, Francesco
 Biale, Francesco 141. 203. 247. 277. 307. 314. 341.
 Bialy (Biale) Ferenc, ifj. 325.
 Bialy Jakab 325.
Bihar vármegye 62. 98. 170.
 Bilinski *lásd* Bylinsky
Bitonto (I) 102.
 Blasi József 296.
 Bobkovics (Bobkovith) György 156–157.
 Bochkor Paulinus, O.F.M. 299.
 Bocskai István 55.
Bodola (Budila, RO) 209.
 Boér István 325. 335.
Bogdány *lásd* Nyírbogdány
 Bogoslavics (Bagozlavics) András, O.F.M. Conv. 60.
 Bohcza Lukács 61.
 Boiz *lásd* Boér (?)
 Boldisár (Boldizsár) István pap 132. 227.
Boldogasszony (Csík) *lásd* Göröcsfalva
Boldogasszony (Csík) *lásd* Karcfalva
 Bolgár János 246.
Bologna (I) 180. 317.
 Bologna, Basilio da, O.F.M. Conv. 102.
 Bonacina, Martinus 230.
 Boncarpi, Giacomo, O.F.M. Conv. 97. 98.
 Boncompagni, Francesco 81. 136.
 Boné Péter 141–142.
 Bonesana atya, C.R. (lemergi) 308.
 Borghesi, Alessandro Andrea, O.F.M. Conv. 345.
 Borgi da Fiorenza (Firenze), Francesco Maria,
     O.F.M. Conv. 90.
 Bornemissza Anna *lásd* Apafi Mihályné, I.
 Bornemissza Anna *lásd* Fodor Deésy Andrásné
Borosjenő (Ineu, RO) 190.
 Boroszlai Mózes, O.F.M. Conv. 352.
 Borri (Burri) da Noli, Ludovico, O.F.M. Conv. 98.
 Borromei (Borromeo) Szent Károly 34. 81.
 Bors Ferenc 132.
 Bors Mihály 296.
 Bosini (római ágens, 1715) 333.
 Boskovics Péter, O.F.M. Conv. 349.
 Bosnyák Antal, O.F.M. 213.
 Bosnyák Fülöp, O.F.M. 8.
 Bosnyák István (magyarbéli) 15. 189.
 Bosnyák Miklós *lásd* Maganovics Miklós
 Bosnyák Péter *lásd* Varese Péter
 Bosnyák Tamás (magyarbéli) 15. 16.
 Bosnyák Zsófia *lásd* Wesselényi Ferencné
 Bossányi Szerafin, O.F.M. Conv. 351. 353.
 Bossi atya, O.F.M. Conv. (moldvai missziófonók,
     1725 körül) 344.
Bosznia 43. 150. 204. 214.
 Boszniai Marián *lásd* Szarajevói Marián
 Bozzer da Valenza, Diego, O.F.M. Conv. 107.
 Bögözi László, O.F.M. 297. 298.
 Brancaccio, Francesco Maria 155.
 Branci da Spello, Teodosio, O.F.M. Conv. 107.
 Brandenburgi Katalin 53. 54.
Brassó (Brașov, RO) 32. 247. 254. 273. 282. 302. 314.
     322. 326. 331. 332. 336. 341. 343.
Braunsberg (Braniewo, PL) 129. 357.
 Bravette, Bartolomeo 137.
 Breschi András (Andreas), O.F.M. 166. 169. 178.
 Breschi(i)s, Andrea de *lásd* Breschi András
Breslau (Boroszló; Wrocław, PL) 100.
 Bressello, Virginio da, O.F.M. Conv. 94.
 Brindisi Szent Lőrinc 25. 42. 49.
 Brunacci da Cremona, Francesco Antonio, O.F.M.
     Conv. 311. 312. 324.

- Brunnsberg lásd Braunsberg*
Buccari (Bakar, HR) 74.
Buda 2. 37. 49. 148. 337.
Budva (? , Dél-Dunántúl) 37.
Buechel (? , Délnyugat-Dunántúl) 39.
 Bugatti, Fausto, O.F.M. Conv. 101. 102.
 Bujtul György, S.I. 129–131. 148.
Bukarest (București, RO) 79. 301. 310.
Bulgária (Bolgárország) 58. 124. 131.
 Bulgarus, Petrus *lásd* Parcsevics Péter
 Buonvisi, Francesco 48. 109. 144. 247. 257. 259.
     260. 263. 264. 265. 266. 281. 282. 302. 307. 310.
     312. 319. 325. 337.
 Buseus, Iohannes, S.I. 127.
 Bylinsky, Bonaventura, O.F.M. Conv. 100.

 Caieta, Sebastianus a, O.F.M. 8.
 Calligari, Giacomo Antonio, O.F.M. Conv. 345.
 Campagna, Giovanni Battista da, O.F.M. 179.
 Campelli da Spoleto, Francesco, O.F.M. Conv. 108.
 Campofranco, Bonaventura, O.F.M. Conv. 106.
Campolongo lásd Hosszúmező
 Canisius Szent Péter 81. 130.
 Canta(e)cuzeno havasalföldi vajda 266. 301.
 Capponi, Aloysio 35. 37. 138.
 Capra Domonkos 142. 144.
Capranica (I) 236.
 Capranica, Pietro da, O.F.M. 211.
 Capua, Felice da, O.F.M. Conv. 106.
 Capua, Giuseppe da, O.F.M. Conv. 69. 84. 88–89.
 Carafa Carlo, id. 5. 6. 8. 25. 43. 44. 51. 120. 125.
 Carafa Carlo, ifj. 48. 109. 190. 228.
 Carafa, Antonio 202.
 Cari da Spoleto, Michelangelo, O.F.M. Conv. 107.
 Carli, Romoaldo, O.F.M. Conv. 339.
 Caro da Spoleto, Michele Ang., O.F.M. Conv. 108.
 Caroli Bonaventura, O.F.M. Conv. 337–338.
 Casanate, Girolamo 256. 309. 317.
 Castelfida(o)rdo, Alessandro da, O.F.M. Conv. 98.
Castelfidardo (I) 98.
 Castelforte, Antonio da, O.F.M. Conv. 82.
Castellana (I) 93.
 Castellana, Scalimoli da *lásd* Scalimoli da Castellana
 Castelnuovo, D(P)almazio da, O.F.M. 278. 279.
 Catalani, Michelangelo, O.F.M. Conv. 103.
 Cavallo, Bonaventura, O.F.M. 220.
 Ceccangeli da San Gemini, Francesco Antonio,
     O.F.M. Conv. 317. 318.
Céke (Cejkov, SK) 188.
 Celebes (Ungarus), Andreas 319.

 Cerri, Urbano 257.
Cetén lásd Zétény
 Charasztor erdélyi főúr (1650 körül) 186.
 Chareo (? , 1658 körül) 26.
 Chigi, Flavio 247.
Chio(s) (GR) 216.
 Chiprovatzi Balázs, O.F.M. 247.
 Chumar (Chomar, Chumer, Chummer, Chummer-
     berg) Mihály, O.F.M. 18. 20. 21. 35–36. 64. 65.
     68. 69. 83. 88. 89. 151. 152. 161. 163. 165. 189.
 Cibori Rafael, O.F.M. 39.
 Cima da Conegliano, Pietro, O.F.M. Conv. 77.
     90–91. 94. 102.
 Cini atya, O.F.M. Conv. (Moldva, 1685) 311.
 Circhi da Agnani, Francesco, O.F.M. Conv. 54.
 Cirill atya, O.F.M. Cap. (cseh, 1676 körül) 48.
Civita Reale (I) 97.
 Civita Reale, Bonaventura da, O.F.M. Conv. 97.
 Civita Reale, Giovanni Battista da, O.F.M. Conv.
     97.
 Cizemsky, Remigius, O.F.M. Conv. 104.
 Clamicee Pál (Paolo a Clamice), O.F.M. 37. 149. 152.
 Claunso, Antonio, O.F.M. Conv. 103.
 Colle Amato, Conrado da, O.F.M. 179.
 Colledi, Odoardo de 136.
 Colloredo, Leandro 321. 323. 337.
Conegliano (I) 90.
 Conigán Didák, O.F.M. 245.
 Conti, Giovanni Niccolò 218.
 Conti, Stefano, O.F.M. 200. 201.
 Cosmi da Mogliano, Francesco, O.F.M. Conv. 63.
     71–75. 79. 90. 93. 94. 113.
 Costa, Lodovico, O.F.M. Conv. 345.
Costellan (? , felsőlendvai uradalom) 40.
Crepinc (Kerninc, Lendvakislak; Krnci, SLO) 40.
 Crivelli, Ignazio 143.
 Croato, Giovanni *lásd* Jasz kay János Norbert
 Croce da Milano, Alessandro (della), O.F.M. Conv.
     104–105. 106. 107.
 Cuccaro, Antonio da, O.F.M. Conv. 82.
 Cybo, Alderano 287.
 Cybo, Odoardo 33. 266. 306. 314.
 Czant Zsigmond, O.F.M. Conv. 350.
 Czeglédy Albert 132.
 Czeglédy István 235. 275.
 Czeszeyko atya, O.P. (bákói püspök ?) 306.
 Czikó László 296.

Csáktornya (Čakovec, HR) 1. 40.
 Csáky család 140.

- Csáky Ferenc 109.
 Csáky Imre 273.
 Csáky István, id. 109.
 Csáky István, ifj. 109. 140.
 Csáky Istvánné, ifj. (Mindszenythy Krisztina) 233.
 Csáky László, id. 61. 62. 63. 84.
 Csáky László, ifj. 266.
 Csáky Rozália 351.
Csanád 216. 217. 258.
 – vármegye 167.
 Csató Sándor, O.F.M. 295. 296. 298.
 Cseh János 76. 77.
Csehborság 21. 23. 27. 48. 173. 356.
Csenger 76.
 Cserey Mihály 282.
 Csergő Gábor, O.F.M. 297.
 Csete István, S.I. 286.
Csicser (Čičarovce, SK) 95.
 Csík János, O.F.M. 167. 169.
Csík lásd Csíksomlyó, Csíkszék
Csíkdélné (Delnița, RO) 209. 292.
 Csíki Gergely OFM 177.
Csíkkarcfalva lásd Karcfalva
Csíkkozmás (Cozmeni, RO) 209. 296.
Csíkménaság (Armășeni RO) 209. 292.
Csíkmindszent (Misentea, RO) 209.
Csíkrákos (Racu, RO) 292.
Csíksomlyó (Șumuleu-Ciuc, RO) 21. 36. 42. 60. 62.
 144–299. 307. 312. 333. 349. 354.
Csíkszék 191. 209. 254. 266. 278. 295. 296. 335.
Csíkszentdomonkos (Sândominic, RO) 209.
Csíkszentgyörgy (Sângeorgiu, RO) 141. 209. 270. 272.
Csíkszentimre (Sântimbru) 209. 311.
Csíkszentistván lásd Csíkszentkirály
Csíkszentkirály (Sincrăieni, RO) 209.
Csíkszentlélek (Leliceni, RO) 209. 278.
Csíkszentmárton (Sânmartin, RO) 209.
Csíkszentmihály (Mihăileni, RO) 209.
Csíkszentmiklós (Nicolăști, RO) 169. 209.
Csíkszentsimon (Sânsimion, RO) 209.
Csíkszenttamás (Tomești, RO) 209.
Csíkszereda (Miercurea-Ciuc, RO) 205.
 Csíkszeredai Márton, O.F.M. 167. 178.
 Csíky-Szentandrásy (Csíky) István 122. 125. 126.
 129. 130. 158.
 Csoma András, O.F.M. 23.
Csomaifalva (? Gyergyó, RO) 293.
Csontfalu (Contfalu, SK) 110.
 Csorba István 349.
Csőbörcsök (Ciuburciu, Bessarabia) 167. 318. 333. 343.
 Csűrös József 143.
Csütörtök lásd Szepesscsütörtökbely
 D'Acquapendente, Girolamo, O.F.M. Conv. 97.
 D'Adda, Ferdinando 292.
 D'Agagni, Francesco, O.F.M. Conv. 80.
 D'Agnone, Donato, O.F.M. Conv. 98.
 D'Aire, Basilio (Aire-i Vazul), O.F.M. Cap. 10.
 42. 64. 112.
 D'Alba, Girolamo, O.F.M. Conv. 88.
 D'Alcara, Filippo, O.F.M. Conv. 53.
 D'Amelia, Silverio, O.F.M. Conv. 339. 343. 344.
 D'Assisi, Ottaviano, O.F.M. Conv. 107.
 D'Austria, Fiorenzo, O.F.M. Cap. 48.
 D'Aviano, Marco (Boldog) 49.
 D'Elci, Scipione 25. 26. 27. 46. 169. 175. 206.
 Dalla Fara, Antonio, O.F.M. 277.
 Dall'Aquila, Giovanni, O.F.M. 277.
Dalmácia 99. 143.
 Damokos Kázmér 156. 157–158. 161. 163. 164. 165.
 167. 169. 175. 176. 178. 186. 189–256. 257. 259.
 260. 261. 263. 269. 274. 277. 278. 279. 280. 288.
 302. 344. 358.
 – kisöccse 206.
Dánia 126.
 Dapei atya, O.F.M. Conv. (konstantinápolyi tartományfőnök, 1703 körül) 337. 338.
 Davia, Giovanni Antonio 290. 331.
 De Grandis atya, O.P. (Szepesség, 1675 körül) 109.
 De Horst, Hermann, S.I. 229.
 De Paulis Mihály 142. 144. 196.
 De Rossi (De Rubeis), Francesco 226.
 Deák János 288.
 Del Monte, Giovanni Battista, O.F.M. Conv. 301.
 302. 309. 312. 323. 324. 326.
 Deladt Mátyás Ignác 31.
 Della Fratta, Giovanni Mauri, O.F.M. Conv. 54.
Delne lásd Csíkdélné
 Delnei Imre 168.
 Delnei Péter, O.F.M. 139.
 Delney Balázs 278.
 Dembolecki, Adalbertus, O.F.M. Conv. 51.
 Demeter Márton 329.
 Demeter Mihály 155.
 Demjén Lőrinc 344.
 Denz atya, O.F.M. (osztrák tartományfőnök, 1644 körül) 96.
 Dersy János 122.
Dés (Deés; Dej, RO) 135. 169. 170. 289. 290. 294.
 296. 354.

- Dési Márton, S.I. 240.
 Desmanics (Desmanich, Dezmanics) János, O.F.M. 137. 178. 179. 185. 192. 193.
Dicsőszentmárton (Tárnáveni, RO)
 Dietrichstein Frigyes 282.
Dimocori (CZ) 46.
 Diodato (Diodati), Pietro 79. 132. 166. 192. 194. 195. 197. 201. 220. 241.
Ditró (Dițrau, RO) 185. 293.
 Dluski Jakab 302. 310. 311.
 Dobosi Miklós, O.F.M. 297.
Dobra (Neuhaus, A) 40.
 Dobronoki György, S.I. 69.
 Dóczy Imre, O.F.M. 275. 276.
Dolina (Völgyes, Vas vármegye; SLO) 40.
 Dombi János 349.
 Domenicale da Tolentino, Francesco, O.F.M. Conv. 62. 63. 82. 84.
 Domonkos atya, O.F.M. (*procurator generalis*, 1635 körül) 35.
 Dongo, Daniele, O.F.M. 167. 168.
 Donnosi atya, O.F.M. Conv. 346.
 Doria ezredes 203. 268. 322.
 Dorkas Bálint 320.
 Dragoman Kristóf 142–143.
 Draskovics György 88.
 Drathagen Pacifik, O.F.M. Conv. 342. 344.
Dráva–Száva-köz 37. 38. 40. 147.
Dravec lásd *Szepesdaróc*
 Dudics András 88.
 Dukay család 90.
 Dulinsky Mátyás 275.
Dulma (Duvno, HR) 26.
Dunaföldvár 2.
Dunántúl 40. 46.
Duna–Tisza-köz 37.
 Dunics Mihály, O.F.M. 25.
 Dunod, Antidius, S.I. 266.
 Duns Scotus 75.
Duphin (Duphicz?, Duplin) lásd *Bányavölgy és Tölgyed*
 Eger 12. 115. 123. 258. 327. 350. 352. 354.
 Egry György, O.S.P.P.E. 308.
Egyiptom 279.
 Elek atya, O.F.M. (Alexio Ungaro, 1648 körül) 182. 183.
 Eleonóra (Gonzaga), III. Ferdinánd özvegye 307.
 Eleonóra (Pfalz-Neuburg), I. Lipót felesége 265.
 Elle János 126.
Eperjes (Prešov, SK) 59. 60. 105. 112. 114. 115. 188.
 Erdélyi Fábrián lásd Rózsa Fábrián
 Erdélyi Ferenc lásd Kálmándi Ferenc
 Erdélyi István 152. 156.
 Erdélyi Márk, O.F.M. 149.
 Erdélyi Miklós lásd Petri Miklós
 Erdődy Gábor 273. 345.
 Erdődy László Ádám 34.
 Erdős Atanáz, O.F.M. 31.
Érdővidék 209.
Érsekújvár (Nové Zámky, SK) 66. 139. 235.
 Esterházy Ferenc 187.
 Esterházy Imre 128.
 Esterházy László 187.
 Esterházy Miklós 58. 60. 65. 77. 84. 87. 187.
 Esterházy Pál 187.
 Eszék (Osijek, HR) 50.
Esztelnek (Eszelnic, RO) 209. 263. 271. 289. 291. 292. 297. 303–350.
Esztergom 258.
Etiópia 279.
 Fábrián Bernardin, O.F.M. 288.
 Facchinetti, Cesare 39.
 Faenza, Francesco Maria da, O.F.M. Conv. 102. 103.
 Fagnano, Prospero 53. 226.
 Falchi da Cuneo, Giovenale, O.F.M. Conv. 80.
 Falleroni atya, O.F.M. Conv. (1639 körül) 88.
 Fantini, Francesco, O.F.M. Conv. 336.
 Favoriti, Agostino 226. 229.
 Febri (Fabri) da Mercatello, Nicolo Maria, O.F.M. Conv. 301. 311.
Fehér vármegye 273. 347.
Fehéregyháza (Albești, RO) 289.
 Feiertag atya, O.P. (Szepesség, 1675 körül) 109.
 Fejér József 350.
 Fejér Keresztelő János, S.I. 249.
 Fele, Giovanni da, O.F.M. Conv. 82.
Felgyógy (Geoagiu de Sus, RO) 210.
 Felicinus (Felicján) atya, O.F.M. (1638) 177.
Felka (Veľká, SK) 115.
Felsőcernátony (Cernatu de Sus, RO) 303.
Felsőlindva (Felsőlindva; Grad, SLO) 15. 40.
Felsőszeli (Horné Saliby, SK) 273.
Felsőtárkány 136.
 Fenes (Feneș, RO) 169.
 Fenessy Mihály, S.I. 215. 236.
 Fénya András, O.F.M. Conv. 327. 328. 329. 330. 334.
 Ferdinánd, főherceg (Habsburg) 122. (lásd még Ferdinánd, II.)
 Ferdinánd, I. (Habsburg) 76. 88. 88. 121.

- Ferdinánd, II. (Habsburg) 52. 53. 54. 58. 66. 81. 83. 84. 112. 121. 122.
- Ferdinánd, III. (Habsburg) 21. 68. 69. 74. 75. 96. 102. 122. 133. 134. 174. 214. 222.
- Ferdinánd, IV. (Habsburg) 46. 102.
- Ferenczi Ferenc 296.
- Ferenczi György 169. 181. 245.
- Fermo (I)* 78. 143. 191.
- Ferrara, Modesto da, O.F.M. Conv. 103.
- Ferrati (Ferrata) Bertalan 346.
- Ferrati Bertalané (Kálnoky Ágnes) 346.
- Ferri, Domenico, O.F.M. Conv. 103.
- Ferri, Giovanni Andrea, O.F.M. Conv. 343. 344.
- Fessa, Gregorio da, O.F.M. Cap. 48.
- Fiedler Polikárp, O.F.M. Conv. 349.
- Filonia, Giovanni, C.R. 135. 136.
- Finale assisi olvasókanonok 337.
- Finta Miklós 325.
- Fiorentino, Giovanni Battista, O.F.M. Conv. 63. 71. 86–88. 89. 92. 93. 99.
- Firenze (I)* 7.
- Fischer Elek, O.F.M. Conv. 334.
- Fischer György 235.
- Fischer Sándor, O.F.M. Conv. 332. 333. 336. 339. 340. 341. 342.
- Flavone, Bernardino, O.F.M. 25. 181. 186. 187. 188.
- Florentia, Philippus de, O.F.M. Cap. 46.
- Fodor Deésy András 135.
- Fodor Deésy Andrásné (Bornemissza Anna) 135.
- Fodor Deésy István 135–137.
- Fodor Mihály 122.
- Fogaras* (Făgăraș, RO) 208. 308. 309.
- Folcaro da Zogarolo, Giuseppe, O.F.M. Conv. 106.
- Foligno (I)* 107. 192. 338.
- Folnay Ferenc 216. 222. 223. 227.
- Foltka András 329.
- Forder Deésy lásd Fodor Deésy
- Forer, Laurentius, S.I. 173.
- Forgách Ádám 91.
- Forgách Ferenc 142. 146. 214. 238.
- Forgách Pál 66. 141.
- Forgách Zsigmond 69. 91.
- Forgách Zsigmondné, id. (Pálffy Katalin) 69. 90. 91. 94. 188.
- Forgách Zsigmondné, ifj. (Batthyány Borbála) 40.
- Fornarini (Fornerini), Cosimo, O.F.M. Conv. 64.
- Foroani* (Foroano, Forrófalva; Faraoani, RO) 244. 326. 336. 342.
- Forolivio (Forlì), Seraphinus de (da), O.F.M. Cap. 46.
- Forró György, S.I. 123.
- Fossombrone (I)* 341.
- Fouben, J. de 342.
- Földesi Lajos, O.F.M. Conv.
- Franceschini da Cascia, F., O.F.M. Conv. 51[skk].
- Francheshini da Monte Varco, Giacomo, O.F.M. Conv. 54.
- Frangepán Borbála 40.
- Frangepán Ferenc 193. 201. 234.
- Frenk Vazul, O.F.M. Conv. 352.
- Fuldensis, Iosaphat, O.F.M. Cap. 45. 46.
- Futasfalva* (Futásfalva; Alungeni, RO) 209. 303. 349.
- Fülek* (Fifakovo, SK) 13. 14. 15. 16. 18. 188.
- Fülöp moldvai kereskedő 311.
- Gaál Gábor, O.F.M. Conv. 350.
- Gábor atya, O.F.M. (erdélyi, 1638) 154.
- Gáborf(Ń)ji Gábor 295.
- Gabrielli d'Ascoli, Felice, O.F.M. Conv. 107.
- Gaeta, Erasmo di, O.F.M. 277. 278. 279.
- Gaeta, Sebastiano da, O.F.M. 206.
- Gál István 325.
- Galac* (Galați, RO) 79. 317. 319. 326. 344.
- Galbiato Ambrus (Ambrogio a), O.F.M. 7. 8. 18. 19.
- Galbiato Antal (Antonio a), O.F.M. 7. 8.
- Galbiato, Prospero (d)a, O.F.M. 8. 20. 56.
- Galgóc* (Hlohovec, SK) 12. 14. 20. 21. 25. 26. 33. 151. 177. 183. 187. 189.
- Galícia* 337.
- Gallani, Raimondo, O.F.M. Conv. 337.
- Gallas, Joseph Wenzel 345.
- Ganganelli, Lorenzo, O.F.M. Conv. 348. 351. 353. (lásd még Kelemen, XIV.)
- Garampi, Giuseppe 296.
- Garamszentbenedek* (Hronský Benadik, SK) 141.
- Garamszentkereszt* (Žiar nad Hronom, SK) 189. 205.
- Garulli, Tiberio, O.F.M. Conv. 311.
- Gáspár Ferenc, O.F.M. 296. 297. 298.
- Gautieri di Nizza, Angelo Gabriele, O.F.M. Conv. 268–269.
- Gelence* (Gelmece ?; Ghelinta, RO) 209. 349.
- Genf* (Genève, CH) 175.
- Genova (I)* 180. 203.
- Genova, Benigno da (Benignus a Genua), O.F.M. 22.
- Genova, Bonaventura da lásd Magiali da Genova
- Georgio, Eliseo de, O.F.M. 31–32. 282.
- Geréb János 335.
- Gergely atya, O.F.M. (a havasalföldi vajda követe Rómában) 199.
- Gergely havasalföldi vajda (1660-as évek) 201.
- Gergely testvér, O.F.M. (1675 körül) 237.

- Gergely, XIII. 119. 121. 125. 126. 128. 131.
 Gergely, XV. 6.
 Gergelyffi Bertalan, O.F.M. 296. 297. 298.
Gernyeszeg (Gornești, RO) 156.
 Ghillányi György 271.
 Giammarelli da Fanano, Pellegrino, O.F.M. Conv. 103.
 Gianone da Bitonto (Bitunto), Cornelio, O.F.M. Conv. 102.
 Ginetti, Marzio 10. 133.
 Giontoli di Assisi, Marcantonio, O.F.M. Conv. 313. 317. 318. 319–320.
 Giontoli, Giovanni, O.F.M. Conv. 280.
 Giorgini da Torre, Felice Antonio, O.F.M. Conv. 262. 280. 302. 306. 308. 311. 315. 317. 318. 320. 324–326.
 Giovanelli *lásd* Joannelli
 Giudice, Francesco 317.
 Giuliani, Giulio, O.F.M. Conv. 106.
 Giustiniani, Orazio 10.
 Gizella királyné (Bajor) 337.
 Glavics Miklós 307.
 Glavinics Ferenc O.F.M. 75.
 Gorsky (Gorski) Ádám 245.
Gorzafalva (Godzafalva; Grozești, RO) 320.
 Gorzynszki atya, O.F.M. Conv. (1699) 110.
 Gottmann Jakab (Gergely), O.F.M. 16. 76. 187.
Gömör vármegye 16. 76.
Görgény (ma Görgényszentimre; Gurghiu, RO) 179.
Göröcsfalva (Boldogasszony, Csík; Satu Nou, RO) 209.
 Görz (Gorizia, I) 98.
Grác (Graz, A) 44. 47. 121–122. 124. 129. 180. 357.
 Grocholsky, Hieronymus, O.P. 55.
 Gross György 242.
 Gross Péter 143.
 Gruskovics Márton, O.S.P.P.E. 56.
Grúzia 85. 135.
 Gubasóczy János 258.
 Guerra da Bettona, Ludovico, O.F.M. Conv. 99.
 Guerrini da Todi, Bonaventura, O.F.M. Conv. 262. 280. 301. 304. 305. 306–310. 311. 324.
 Gyárfás (Jarphas) Demeter 17.
 Gyárfás Benedek 17.
 Gyarmathy István 131.
 Gyergyai (Ördög) János 171–172. 215.
Gyergyóalfalu (Joseni, RO) 209. 210. 215. 293.
Gyergyóditró *lásd* Ditró
Gyergyóremete (Remetea, RO) 185. 293.
Gyergyószek 191. 209. 254. 278. 287. 291. 295. 296. 315.
Gyergyószentmiklós (Gheorgheni, RO) 181. 185.
Gyergyóújfalu (Suseni, RO) 209. 292. 293.
Gyogy (Gyógy) *lásd* Felgyógy
Gyöngyös 7. 11–14. 16–18. 19. 20. 25. 34. 36. 124. 139. 180. 186. 206.
 Gyöngyösi Imre, O.F.M. 6.
 Gyöngyösi Krizosztom, O.F.M. 184. 186.
 Gyöngyösi-Gottman *lásd* Gottman
Győr 139. 258.
 Győrffi Pál, O.F.M. 291. 294. 295. 296. 297. 298.
 Győri Ferenc, O.F.M. 178. 179. 180. 181. 182. 183.
Gyulaféhevár (Alba Iulia, RO) 17. 44. 130. 131. 148. 153. 155. 158. 165. 168. 173. 174. 192. 208. 209. 213. 216. 219. 224. 230. 231. 252. 253. 260. 271. 273. 283. 285.
 Gyulaféhevári Pál 131.
 Gyulay Ferenc 297. 341.
 Gyulay László 335.
Habaz (?), Dél-Dunántúl) 39.
 Hajduk Mózes, O.F.M. Conv. 339. 354.
 Haller Gábor (hallerkövi) 190.
 Haller György 351.
 Haller Györgyné (Csáky Borbála) 351.
 Haller István 149. 150. 152. 153. 161. 225.
 Haller János 218.
 Haller Pál 218.
 Haller Sámuel, id. 14.
 Haller Sámuel, ifj. 297.
 Hanacius, Franciscus a S. Wenceslao, O.Sch.P. 29. 285.
Hannover (D) 354.
Haraly (Harale, RO) 209.
Háromszék 140. 154. 169. 172. 176. 191. 210. 254. 270. 303. 304. 314. 315. 329. 325. 335. 349.
 Harrach, Ernst Adalbert 77. 92.
Hatolik (Kézdiszék, RO) 209.
Hatolyka (Hătuica, RO) 325.
Hátszeg (Hațeg, RO) 148. 208. 219. 289.
Hatvan 50. 143.
 Haulicza Antal 142.
Havasalföld 54. 58. 60. 79. 80. 82. 85. 97. 102. 107. 108. 111. 112. 113. 124. 194. 195. 197. 200. 263. 266. 268. 310. 324. 356.
 Haye-Vantelet, Jean de la 175.
 Henrik, II. (Szent) 337.
 Henter Benedek 270. 271.
 Henter Ferenc tanító 350.
 Henter Ferenc, id. 267. 341.

- Henter Ferenc, ifj. 349.
 Henter Mihály 325. 341.
 Herbart Mihály 134–135.
 Herencsényi Erzsébet *lásd* Móré Istvánné
Hermanstat (Szilézia; Hermanowice ?, CZ)
 Hessen-Darmstadt, Friedrich von, (*Cardinale de
 Hassia*) 48. 228.
Heves vármegye 16. 76.
Hilib (Hilib, RO) 209.
Hódoltság I. 2. gskk. 19. 26. 28. 37–38. 40. 43. 61. 63.
 65. 76. 120. 124. 147. 148. 170. 177. 180. 185. 191.
 192. 204. 206. 207.
Hódos (Hódosfalva; Hodoşa, RO) 169. 205.
 Holeczky (Holiczky) Imre 138–139.
Holsava (Holcsik; Holčikovice, SK) 103.
Homonna (Humenné, SK) 60. 62. 173. 188. 253.
 Homonnai Drugeth család 58. 59. 65. 90. 94.
 Homonnai Drugeth János 59. 61. 62. 86. 90. 92. 188.
 Homonnai Drugeth Jánosné (Jakusith Anna) 87.
 Horeczky Gábor (horkai) 15.
Horodenka (UA) 345.
 Horváth Ilona *lásd* Thurzó Mihályné
Horvátország 40. 49. 73. 74. 85. 131.
Hosszúmező (Campolongo, RO) 195. 197. 212. 272.
 302.
 Hosszutóthy László 42. 44. 45. 101. 158.
 Hozó András 281.
 Hozó Andrásné (Vörös Orsolya) 281.
 Hozó Péter, O.F.M. 280. 281. 282. 287. 288. 319.
 Höfflich Kamil, O.F.M. Conv. 350.
Hradistye (Sziklavárhely; Hradište, SK) 31.
Hunfálva (?; Székelyföld, RO) 185.
Hunyad vármegye 219.
 Hunyadi János 146.
Husz *lásd* Husz
Husz (Huşi, RO) 197. 246. 326.
 Huszthy Pál 139–140. 165. 169.
- Iacobis, Michaelangelo de, O.F.M. Conv. 345.
 Ibrisimovics Marián 206.
Iesi (I) 7.
 Iesi (Jesi), Fulgenzio da, O.F.M. 7–18. 23. 124. 164.
 166. 169. 170. 176. 177–179. 180. 181. 182. 183. 192.
 210. 215. 250. 289.
 Iglódy István, O.F.M. Conv. 87. 92.
 Illoki Miklós, O.F.M. 40.
Illyefalva (Ilieni, RO) 286.
 Illyés András 132. 166. 208. 268. 270–272. 273. 284.
 Illyés István 270.
Imecsfalva (Imetsfalva; Imeni, RO) 209. 329. 349.
- Imets Mózes, O.F.M. Conv. 349.
 Imotai Bertalan, O.F.M. 206.
 Imotai János, O.F.M. 149.
 Imotai Simon, O.F.M. 167. 176. 204. 205. 207. 212.
 217–218. 219–220.
 Ince, IX. 351.
 Ince, X. 139. 162. 183. 207. 212. 220.
 Ince, XI. 32. 40. 48. 142. 239. 251. 257. 263. 265.
 268. 309.
 Ince, XII. 287.
 Inchoffer, Melchior, S.I. 226.
India 14. 135.
 Ingoli, Francesco 7. 10. 11. 12. 16. 21. 22. 23. 35. 36.
 43. 46. 53. 63. 66. 74. 75. 76. 78. 87. 97. 100. 136.
 160. 164. 193. 355.
Innsbruck (A) 180.
 István csanádi licentiátus 217.
Itália 55. 57. 60. 69. 73. 81. 85. 90. 101. 134. 250. 277.
 326. 333. 341.
 Ivankovics Ambrus, O.F.M. 31.
 Ivanovics Elezeár, O.F.M. 288. 290.
 Ivkovic Tamás, O.F.M. 38.
 Izidor atya, O.F.M. Cap. (brignei) 49.
 Izsák Emánuel Kristóf 143.
 Izsák Sámuel 143.
- Jablonka* (Jablonka, PL) 139.
 Jablonovszky, Jan 307.
 Jácint atya, O.F.M. Conv. (lengyel tartományfő-
 nök, 1640 körül) 94.
 Jakab atya, S.I. (Konstantinápoly, 1703 körül) 338.
 Jaklin Balázs 270.
 Jákobffy János 143.
 Jakusith Anna *lásd* Homonnai Drugeth Jánosné
 Jakusith Franciska 68.
 Jakusith György 42. 45–46. 66. 68. 96. 97. 102.
 136.
 Jakusith Imréné (Pethe Rozina) 72.
 Jáni (Jany, Giani) Ferenc 258. 264.
 Jankó család 329.
 János Kázmér, II. (Vasa) 174. 225.
Japán 11. 85.
 Jászberényi Tamás, S.I. 154.
 Jasz kay (Jász kay) János Norbert, O.F.M. 169. 181.
 182. 183. 185. 186. 192. 193.
Jászó (Jászóvár) (Jasov, SK) 12. 55. 71. 72. 73. 74.
 123. 124. 188.
Jászvásár (Iaşi, RO) 242. 243. 247. 311. 317. 333. 336.
 339. 340. 341. 343. 352.
 Jegénye (Leghia, RO) 169. 211.

- Jegyenyei Ferenc, O.F.M. 165. 167. 176. 178. 192.
202. 203. 206. 208. 218. 219. 220. 236. 245. 246.
261. 262. 274. 275. 276. 277. 280.
- Jenő lásd Borosjenő*
- Jesi lásd Iesi*
- Joanelli, Silvestro 32.
- Jobbágytelke* (Sâmbriaș, RO) 169.
- Joja György 349.
- József atya, O.S.S.T. (1716 körül) 285.
- Jucerus Mihály, O.F.M. 281.
- Junod *lásd* Dunod
- Juntulus *lásd* Giontoli
- Jurichko, Ioannes 73.
- Juricsko nemes (Pető Judit férje, 1640 körül) 73.
- Jurkovich János 273.
- Kada István 141. 259. 262. 263. 264–267. 310.
- Kadicsfalva* (Kadisfalva; Cădișeni, RO) 209.
- Kájoni János, O.F.M. 168. 176. 208. 213. 246. 247.
249. 251. 256–264. 269. 276. 277. 278. 280. 319.
- Kállai Tamás, O.F.M. 164. 165.
- Kálmáncsay József 258.
- Kálmándi Ferenc, O.F.M. 259. 277. 280. 281. 319.
- Kálnoky Ferenc 346.
- Kálnoky Sámuel 270. 271. 325. 331.
- Kalocsa* 258.
- Kamengrádi András, O.F.M. 38. 57. 149.
- Kamengrádi Nikámics Fülöp (a Camengrado),
O.F.M. 37–38. 149. 152.
- Kanizsa lásd Nagykanizsa*
- Kanta* (ma Kézdivásárhely része) 271. 290. 296.
327–350.
- Kapisztránói Szent János 19. 40. 148.
- Káposztafalva* (Hrabušice, SK) 115.
- Karánsebes* (Caransebeș, RO) 129. 130. 131. 147. 148.
149. 158. 170. 174. 178. 179. 190. 192. 193. 208.
210. 219. 321.
- Karcfalva* ([Nagy]boldogasszony, Csík; Cârța, RO)
209. 272. 292.
- Karczfalvi Bonaventúra, O.F.M. 245. 276.
- Kari Péter 287. 315.
- Károly, II., főherceg (Habsburg) 121.
- Károly, III. (Habsburg) 128. 272. 293.
- Károly, VI. *lásd* Károly, III.
- Károlyi család 253.
- Károlyi grófné (1635 körül) 123.
- Károlyi László 29.
- Kassa* (Košice, SK) 43. 44. 55. 73. 78. 84. 88. 91.
101. 112. 123. 124. 133. 134. 230. 270. 330. 341.
- Kassai András, O.F.M. 288.
- Kászoni Ferenc 350.
- Kászoni János 122.
- Kászsónszék* 254. 278. 287. 315. 340.
- Kászonyi (Kászoni) Márton 190. 191. 212. 215. 227.
- Kátay család 76.
- Kecskemét* 11. 34. 185. 186. 245.
- Kecskeméti Ambrus, O.F.M. 245.
- Kefalonia* (GR) 107.
- Kelemen Antal, O.F.M. Conv. 350.
- Kelemen Didák, O.F.M. Conv. 350. 353.
- Kelemen, VIII. 10. 42. 58. 88. 120.
- Kelemen, IX. 217. 218. 219. 229. 237. 250.
- Kelemen, X. 233. 234.
- Kelemen, XI. 127. 268. 291. 294. 338.
- Kelemen, XII. 295. 298.
- Kelemen, XIV. 50. 348.
- Kelen* (Zemplén vármegye; Klenová, SK) 103.
- Kelyénfalva lásd Kilyénfalva*
- Kemény János 190. 191. 198. 225.
- Kempff Sebestyén, O.S.P.P.E. 56.
- Kenderesi Zsigmond 80.
- Kercsó János 141.
- Keresztély Ágost 34. 269. 272. 273.
- Keresztesi (Kereszti) Máté 17.
- Késmárk (Kežmarok, SK) 235.
- Kesztel* (Szilágy vármegye; Ketel ?, Bihar vármegye;
Chețiu, RO) 210.
- Kézdikövár* (Petriceni, RO) 209.
- Kézdimartonos* (Mártánus, RO) 209.
- Kézdiopolyán* (Poian, RO) 209.
- Kézdiszárúzpatak* (Valea Seacă, RO) 209. 325.
- Kézdiszék* 209. 254. 325. 329. 335. 349.
- Kézdiszentlélek* (Sânzieni, RO) 209. 329. 349.
- Kézdivásárhely* (Târgu Secuieșe, RO) 290. 291. 292.
296. 327–350.
- Khuen Mária Franciska *lásd* Pálffy Pálné
Kilyénfalva (Chileni, RO) 181.
- Kis(s) András 287. 304. 315. 320. 325. 336.
- Kisdý Benedek 73. 104. 188.
- Kispapmező* (Bihar vármegye; Pomezeu, RO) 99.
- Kisvárdá* 60. 105. 112. 187. 189. 216. 218. 250. 275.
- Klárics (Klarics) Miksa, O.F.M. 40–41.
- Klárics Ferenc, O.F.M. 41.
- Klárics István, O.F.M. 40–41.
- Klesl, Melchior 5. 52.
- Klobusiczky család 87.
- Klobusiczky András 87.
- Klobusiczky Ferenc 348.
- Klobusiczky Teréz 50.
- Klosterneuburg* (A) 21.

- Kluzsevics (Kluzsevic, Clusevitius, Klus) Krizosztom, O.F.M. Conv. 58–59. 77. 86. 90. 92.
- Knezervics István 268.
- Knolly Godofréd (Godefrid), O.F.M. Conv. 349. 354.
- Koenig, Iacobus 32.
- Koháry István 352.
- Koicsevics (Koičević), Blasius, O.F.M. Conv. 199. 242. 244.
- Kollonich Lipót 32. 33. 34. 109. 234. 235. 259. 265. 267. 268. 269. 271. 282. 287. 289. 304. 305. 313. 316. 318. 322. 327. 337.
- Kollonich Zsigmond 128. 295.
- Kolosváry István Imre 29.
- Kolozs vármegye* 209.
- Kolozsmonostor* (ma Kolozsvár része) 130. 131. 155. 169. 173. 174. 209. 215. 253.
- Kolozsvár* (Cluj-Napoca, RO) 128. 131. 148. 186. 209. 213. 270. 272. 283. 286. 295. 297. 350.
- Kolozsvári Bertalan, O.F.M. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 185. 224. 236. 252.
- Kolozsvári Pál, S.I. 286.
- Komárom* 47.
- Komik Miklós, O.F.M. 292.
- Kongó* 45.
- Konstantinápoly* (Istanbul, TR) 54. 55. 85. 97. 107. 108. 135. 194. 317. 337. 338. 339.
- Konszky Gáspár 73.
- Konszky Gáspárné (Balassa Zsuzsanna) 73.
- Koppány* (Compagnon, Compagnium) 37.
- Korlatovics Róbert, O.F.M. 25.
- Kornis család 148.
- Kornis Gáspár 211. 218.
- Kornis István 351.
- Kornis Zsigmond 62. 70. 71. 139. 149. 152. 153. 161. 170. 182. 183. 184. 225.
- Korompa* (Krompach; Krompachy, SK) 100.
- Kósa Ferenc 299.
- Kosina* (HR) 73.
- Kotnár* (Cotnari, RO) 197. 243. 247. 266. 318.
- Kovács György 320.
- Kovács Miklós berecki mester 320. 334.
- Kovács Miklós eszterneki iskolamester 315.
- Kovács Szilvériusz, O.F.M. Conv. 341.
- Kovácsy István 149.
- Kozákia lásd Ukrajna*
- Kozma Kelemen 273. 274.
- Köcsény* (Kocsein; Kočín-Lančár, SK) 77. 90.
- Köln* (D) 158. 330. 334. 335. 336.
- Köprülü Ahmed 235.
- Körmendi Miklós, O.F.M. 188.
- Körmöcbánya* (Kremnica, SK) 31–32. 282.
- Kőrös István 131.
- Kőrösi Zsigmond 132.
- Kőszeg* 234.
- Kőszeghy István 235.
- Kőszvényes* (Cusuiuş, RO) 150. 157. 169. 239.
- Kővár(alja)* (Värai, RO) 208.
- Kövér nemes 340.
- Közép-Szolnok vármegye* 203.
- Krakko* (Kraków, PL) 83. 91. 98. 104. 107. 108. 279. 307. 308. 313.
- Králícs Dániel, O.F.M. 23.
- Krassó lásd Krassóvár*
- Krassóvár* (Caraşova, RO) 147. 148.
- Kraszna vármegye* 203.
- Krisper Ferenc, O.F.M. 298.
- Krosznó* (Krosno, PL) 61. 63.
- Kulovics Jácint, O.F.M. 30.
- Kun család (osdolai) 148. 149.
- Kun Gergely 210. 220.
- Kun Gothárd 149.
- Kun gyulafehérvári kanonok 349.
- Kun Mihály 349.
- Kun Pál, O.F.M. 297.
- Kun Szerafin, O.F.M. 57. 148. 149. 153. 154.
- Ladányi Elek Zsigmond, O.F.M. Conv. 347.
- Ladó Dániel, O.F.M. 139.
- Laibach* (Ljubljana, SLO) 180. 189.
- Lak* 40.
- Lamberg, Leopold Josef 268.
- Lamprik (Lambrech, Lamprech, Lamprek) Imre, O.F.M. 290. 291. 293. 296. 297.
- Landgraf úr (1675) 29.
- Landrai János 320.
- Lanuvio, Girolamo 138.
- László János 139. 211.
- Latini, Antonio, O.F.M. Conv. 108.
- Laurea, Laurentius de, O.F.M. Conv. 104.
- Lázár család 178.
- Lázár Ferenc 298. 342.
- Lázár István 153. 180. 209. 211.
- Lázár Norbert, O.F.M. 34.
- Lelesz* (Leles, SK) 55. 86. 257. 258.
- Lemberg* (Lviv, UA) 79. 242. 300. 308. 311. 312.
- Lemény* (Lemniu, RO) 320.
- Lembény* (Lemnia, RO) 209. 329. 346. 349.
- Lendvay (Lendvai) János 325. 329.
- Lendvakislak lásd Crepinc*

- Lengyelország* 11. 20. 55. 80. 101. 104. 114. 173. 190.
242. 252. 281. 301. 310. 312. 314. 331. 357.
- Lenkes Péter, O.F.M. Conv. 340. 341.
- Lenti* 15.
- Leone da Modica *lásd* Monteleone da Modica
- Létay István 273.
- Leterati István 320.
- Levakovich Ráfael, O.F.M. 189.
- Licensky Remig, O.F.M. Conv. 106.
- Ligaridi, Paisio 195.
- Lilics (Lilich) János 131. 191.
- Linczy Zsigmond 140.
- Lipót Vilmos, főherceg (Habsburg) 126.
- Lipót, I. (Habsburg) 47. 48. 190. 198. 202. 223. 225.
229. 230. 257. 258. 259. 262. 264. 265. 266. 267.
268. 269. 270. 273. 302. 305. 307. 309. 319. 325.
326. 348.
- Lippa* (Lipova, RO) 147. 148. 185. 193. 217. 321.
- Lippay (Lippai) István, O.F.M. 165. 176. 194. 204.
333.
- Lippay György 17. 46. 74. 92. 93. 101. 113. 126. 138.
140. 177. 190. 195. 196. 199. 205. 206. 212.
214–217. 225. 281. 354.
- Liptó vármegye* 100.
- Liquery, Pietro, O.F.M. Conv. 319.
- Lisa, Giacinto, O.F.M. Conv.
- Lista atya, O.F.M. Conv. (moldvai missziófőnök,
1736) 346.
- Litta, Alfonso Michele 30.
- Litteráti János 150.
- Liztuc* (Licva ?, Vas vármegye; Lucova, SLO) 40.
- Lobkowitz, Venzeslaus 191.
- Locarno, Filippo da, O.F.M. 289. 290.
- Lombardi da Castiglione Fiorentino, Mansueto,
O.F.M. Conv. 301. 309. 311. 316. 317.
- Lomdony János 325.
- Lónyay Zsigmond 124.
- Loparai István, O.F.M. 82. 149. 150. 151. 152. 153.
157–158. 159. 161. 162. 164. 167. 168. 169. 175.
176. 178. 204. 205. 206. 207. 212.
- Lorántffy Zsuzsanna *lásd* Rákóczi Györgyné, I.
- Loreto* (I) 142. 191.
- Losonc* (Lučenec, SK) 334.
- Losonczy Margit 242. 245.
- Lósy Imre 14. 15. 17. 21. 63. 68. 69. 72. 74. 89. 92.
93. 113. 114. 133. 164. 166. 177. 270.
- Lotharingiai Károly 265. 267.
- Lőcse* (Levoča, SK) 109. 112. 115. 337. 342.
- Lubienieccki Valerián 244. 245.
- Lucca, Marco di, O.F.M. 25. 26. 250. 251.
- Lucca, Tommaso da, O.F.M. 278. 279.
- Lucsics Jeromos, O.F.M. 38.
- Ludovisi, Ludovico 6.
- Lugo, Juan de, S.I. 95.
- Lugos* (Lugoj, RO) 190. 208. 350.
- Lugosi Ferenc 231.
- Lukács András 335.
- Lukács Mihály 296.
- Lukaris, Kyrillos 54. 135. 137.
- Lupis, Torquato de 157.
- Lutioli *lásd* Luzioli
- Luzern* (CH) 180. 250. 342.
- Luzioli da Monte Filatrano, Giuseppe Nicola,
O.F.M. Conv. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317.
318. 319. 320. 321–324. 327. 328. 338. 339.
- Luzsénszky Joachim 258.
- Macchiavelli, Niccolò 56.
- Macerata, Paolo da, O.F.M. Conv. 89. 90.
- Maciano, Silvestro da, O.F.M. 8.
- Macripodari Jácint, O.P. 216–217.
- Madrelli, Francesco Maria, O.F.M. Conv. 346.
- Maffeus, Paulus 6.
- Maganovicz (a Salinis), Nicolaus *lásd* Maganovics
Miklós
- Maganovics Miklós, O.F.M. 165. 167. 169. 170.
171. 176. 186. 204.
- Magdolna, hódoltsági asszony 10.
- Magiali da Genova, Bonaventura Melechio 11. 20.
21. 62. 63. 64–70. 71. 72. 83. 84. 86. 89. 113. 151.
189.
- Magni, Lodovico, O.F.M. Conv. 108.
- Magno, Valeriano, (da Milano; Valerianus Magni)
O.F.M. Cap. 46.
- Magyar (Keresztelő) János 244. 246.
- Magyar Ferenc *lásd* Győri Ferenc
- Magyar Gergely, O.F.M. 186.
- Magyar Imre *lásd* Holeczky Imre
- Magyar Mihály 243. 244.
- Makó* 148.
- Makó István, S.I. 131.
- Malacka* (Malacky, SK) 139.
- Malomfalvy Gergely, O.F.M. 227. 229.
- Mancich Gábor *lásd* Thomassi Gábor
- Maneste* (Mánfalva, RO) 199. 243. 246.
- Mantovarie da Mantova, Giovanni Battista, O.F.M.
Conv. 108.
- Mara, Placido de 18.
- Máramaros vármegye* 76.
- Maranola, Giovanni da, O.F.M. Conv. 82.

- Marcheville, Henry de Gournay comte de 80.
 Mária Terézia (Habsburg) 283.
Máriabesnyő 50.
Máriacell (Mariazell, *A*) 142.
 Mariani, Pietro 74.
Marianzi (Marijanzi, *HR*) 37.
Mariaswar (?) 169.
 Marin atya, O.F.M. Cap. (zenggi) 49.
 Marinerio da Roma, Giovanni, O.F.M. 80.
 Marini Illés, O.F.M. 132. 148.
 Marini, Paolo, O.F.M. 201.
 Marnavics Tomkó János 10. 42. 81. 159.
Marosbél (Beldiu, *RO*) 132.
Marosvásárhely (Târgu Mureş, *RO*) 290. 350.
Marosszék 176. 191. 209.
 Marsico, Francesco da, O.F.M. Conv. 82.
 Martini, Ottaviano, O.F.M. Conv. 108.
 Márton atya, O.F.M. († Mikháza, 1650) 168.
 Mártonffy György 126. 127. 128. 132. 166. 272–274.
 284. 294.
 Mártonffy István 127. 340.
Martonos lásd Kézdimartonos
Mártványosz (Martjanci, *SLO*) 39.
 Mascarone, Antonio 20.
 Massarecchi (Massarecchio, Massarecch), Pietro
 38. 147. 148.
 Massari, Dionisio 24. 136. 206.
 Matkovics Simon 10. 43.
 Mattei, Gaspare 22. 74. 93. 126. 133. 164. 166. 179.
 Mattejanics Illés, O.F.M. 268.
 Mátyás, I. (Hunyadi) 242. 244.
 Mátyás, II. (Habsburg) 53.
 Mattyasovszky László 270.
 Mayer Benedek Theobald 31.
 Maynero, Giovanni, O.F.M. Conv. 98.
Medgyes (Mediaş, *RO*) 130.
 Medgyesi Pál 209.
 Melis Sardo, Michelangelo, O.F.M. Conv. 57.
 Melita, Innocentius da 93.
 Melith (briberri) család 59. 65. 77. 90. 94. 123.
 Melith György, id. 59. 63. 67. 69. 71. 76. 77. 86. 87.
 91. 123.
 Melith György, ifj., 59. 187.
 Melith István 59.
 Melith Péter, id. 59. 63. 70. 90. 94. 123. 164.
 Melith Péter, ifj. 59. 187.
 Melzi, Camillo 24. 75. 101. 104. 126. 182.
Menaság lásd Csikmenaság
 Menghis da Forli, Francesco Antonio da, O.F.M.
 Conv. 82.
- Menkovics Péter, O.F.M. 276.
 Menticelli da Lonano della Marcana, Giovanni
 Antonio, O.F.M. Conv. 106.
 Merighi (Amerighi) da Bologna, Giovanni Tom-
 maso, O.F.M. Conv. 103–104. 105. 106.
 Merkas Ipoly, O.F.M. 39–40.
Messina (I) 135. 136.
Mezőbánd (Band, *RO*) 169. 170.
 Micaglia Jacob, S.I. 10.
 Mihálcz Sándor 349.
 Mihály István 16.
 Mikes család 281.
 Mikes Antal 347.
 Mikes Kelemen 194. 207. 300. 301. 303. 329.
 Mikes tábornok 336.
Mikháza (Călugăreni, *RO*) 150. 153. 161. 165. 167.
 168. 169. 179. 186. 191. 193. 205. 206. 207. 209.
 211. 212. 217. 218. 219. 220. 239. 247. 275. 277.
 279. 290. 291. 292. 296. 297. 354.
 Miklós atya, O.F.M. (dalmát tartományfőnök,
 1642) 74. 75.
 Miklós moldvai vajda (1711) 339.
 Miklós, V. 309.
 Mikó Ferenc 325.
Milano (I) 180.
 Milano, Giuseppe da, O.F.M. 180.
 Milano, Simpliciano da, O.F.M. Cap. 46.
 Miller, Angelo, O.F.M. Conv. 347.
 Miller, Philipp, S.I. 227. 236.
 Milley (Millei) István, S.I. 173. 174. 236.
 Mimmi, Giovanni Battista, O.F.M. Conv. 352.
Mindszent lásd Csikmindszent
 Mindszenty Benedek, O.F.M. 179.
 Mindszenty Krisztina *lásd* Csáky Istvánné, ifj.
 Mindszenti Gábor 153.
Miskolc 350.
Mislye (Misle; Myslina, *SK*) 76. 90.
 Mocsonoki Pál 287. 315.
Modena (I) 109.
Modica (I) 71.
Mogliano (I) 75.
Mobács 2. 40. 49.
 Mokcsai (Mokcsay) András 257. 258. 259.
Moldva 1. 54. 58. 60. 79. 82. 83. 107. 108. 111. 112.
 113. 124. 162. 192. 194. 195. 198. 200. 208. 213.
 227. 240–250. 256. 262. 263. 271. 280. 300–350.
 356. 358.
Moldvabánya (Baia, Bania, Molde, *RO*) 245.
 Moldvai Lajos, O.F.M. 290.
 Molitor János, S.I. 122.

- Monostor lásd Kolozsmonostor*
Monte Alboldo, Lorenzo da, O.F.M. 180.
Monte Badio, Claudio da, O.F.M. Conv.
Monte Carlo, Iosephus Maria de, O.F.M. Cap. 46.
Monte San Vito di Ancona, Guglielmo, O.F.M. Conv. 82.
Monte Spineto, Giacomo *lásd* Spinetoli, Giacomo
Monte Varcho, Bartholomeus de, O.F.M. Cap. 45.
Montecuccoli, Raimondo, 200. 202.
Montefiascone (I) 97.
Monteleone da Modica, Francesco, O.F.M. Conv. 16. 63. 70–71. 90.
Montorio (I) 211.
Mór 49.
Mór atya, O.S.S.T. (rendi biztos, 1716 körül) 285.
Móré István 18.
Móré Istvánné (Herencsényi Erzsébet) 18.
Morvaország 23. 27. 98. 100. 126. 356.
Moszkóvia lásd Oroszország
Mottmann Kornél 133.
Munkács (Mukacseve, UA) 124.
Muraköz 40. 71.
Muraszombat (Murska Sobota, SLO) 40.
Muro, Bernardino da, O.F.M. Conv. 82.
Muro, Carlo da, O.F.M. Conv. 82.
Müller, Philipp *lásd* Miller, Philipp
- Nádasdy család 15.
Nádasdy Ferenc 190. 228. 234.
Nádasdy László 350.
Nagy András 68.
Nagy Ferenc, O.F.M. 23. 166. 167. 169.
Nagy István, O.F.M. Conv. 350.
Nagy János, O.F.M. (erdélyi) 281. 320.
Nagy János, O.F.M. (szalvatoriánus) 32. 33. 282.
Nagy Mózes 263. 264. 280. 287. 303–350. 358.
Nagy Sebestyén 137.
Nagyajtai (Nagyajtay) Darkó *lásd* Ajtay
Nagybánya (Baia Mare, RO) 115. 188. 341. 350. 352.
Nagyenyed (Aiud, RO) 350. 351.
Nagyfalvy Gergely 129.
Nagykálló 123.
Nagykanizsa 37. 39. 44. 148. 303.
Nagyimibály (Michalovce, SK) 101.
Nagyszében (Sibiu, RO) 271. 273. 282. 302. 314. 317.
Nagyszombat (Trnava, SK) 12. 15. 20. 21. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 77. 83. 84. 89. 105. 112. 132. 135. 139. 142. 154. 157. 164. 174. 180. 188. 189. 196. 230. 235. 272. 273. 281. 283. 304. 306.
Nagyszőlős (Vinohrady, UA) 187. 188.
- Nagyvárad* (Oradea, RO) 33. 62. 123. 148. 158. 190. 191. 220. 258.
Napoli, Giovanni da, O.F.M. 182.
Nápoly (Napoli, I) 61. 82. 90. 103. 128. 136. 235.
Naprághy (Náprághy) Demeter 158. 260. 272.
Nardo, Cherubinus, O.F.M. 41.
Narni (I) 108.
Naszvad (Nesvafy, SK) 68.
Natale Lukács 49.
Nazzano (I) 211.
Negrini da Casal Maggiore, Carlo, O.F.M. Conv. 110. 327.
Nemesnép (Nemesnépfalva) 40.
Németország 20. 48. 258. 309. 349.
Neopacto, Paris 80.
Néri Szent Fülöp 32.
Neskevicz Péter *lásd* Varese Péter
Neusser Konstantin, O.F.M. Conv. 331. 334. 335. 336. 338.
Neustifti Dániel, O.F.M. Cap. 46–47.
Nini, Giacomo Filippo 29.
Nis (Niš, S–M)
Nissai Szent Gergely 230.
Nithard (Nitardi), Juan Everardo 32.
Nizet Ferenc, O.F.M. 288. 289. 290. 291. 292.
Nizza, Carlo da, O.F.M. 293.
Noémi (Csík és Gergyó, RO) 292.
Noli (I) 98.
Norcia (I) 301.
Norfolk, Philip Thomas Howard of 30.
Nótás (Notasch) István 317.
Novák Péter 143.
Novarai Benedek, O.F.M. 25.
- Nyáry István 14. 76. 90. 91. 94.
Nyáry Zsigmond 187.
Nyírbátor 188. 350. 352.
Nyírbogdány 186. 187.
Nyitra (Nitra, SK) 17. 65. 83. 84. 88–89. 112. 139. 258. 264.
Nyújtód (Nyújtód; Lunga, RO) 209. 302. 304. 309. 320. 324. 325.
- Odrovasty Simon 29.
Ogrzakovics Albert 281.
Ogulín (HR) 75.
Okos János, O.F.M. 139.
Oláh Miklós 88.
Oláhfalvi Péter 209.
Olábsország lásd Havasalföld

- Olasz Ferenc *lásd* Biale, Francesco
 Olasz Pál 175. 204. 205.
 Olaszi Ferenc *lásd* Hanacius, Franciscus a S. Wen-
 ceslao, O.Sch.P.
 Olaszi György 122.
Olaszország lásd *Itália*
 Oleggio, Gulielmus, O.F.M. Cap. 45. 46.
 Olivieri, Fabio 291. 294. 295.
 Olmüc (Olmütz; Olomuc, CZ) 127. 128. 129. 169.
 272. 283. 340. 357.
 Olovói (Olovóy) Marián, O.F.M. 217.
 Olszuczky (Olszeczky) Ignác, O.F.M. Conv. 105.
 Orath, Thomas 32.
Orbaiszék 209. 254. 325. 349.
 Orbán Ferenc, O.F.M. 280 281.
 Orbán Pál 232–233.
 Orbán, VIII. 5. 7. 12. 16. 43. 51. 53. 58. 63. 67. 73. 92.
 99. 125. 127. 132. 134. 136. 157. 159. 178. 207. 212.
 220. 289. 358.
 Orosz Pál 165. 176.
Oroszhegy (Dealu, RO) 209.
Oroszország 55.
 Orsino da Roma, Giovanni Battista, O.F.M. Conv.
 104.
Orsova (Orşova, RO) 321.
Osdola (Ojdula, RO) 209. 304. 320.
 Ottokócsi Fóris Ferenc 235.
 Ottoboni, Pietro 266. (*lásd még* VIII. Sándor)
 Ottoboni, Pietro, ifj. 322.
 Őriszentmárton (Sankt Martin in der Wart, Ober-
 wart része, A) 39. 40.
 Őriszentmiklós 39.
 Őriszentpéter 39.
Örményváros (Armenopolis) lásd Szamosújvár
 Pacifik testvér, O.F.M. (1682) 278. 279.
Padova (I) 49. 82. 106. 134. 250.
 Padova, Giovanni da, O.F.M. 277.
 Pál, IV. 135.
 Pál, V. 125. 126. 127. 135.
 Palásti András, O.F.M. 34.
Palestrina (I) 236.
 Pálfalvay (Pálfalvy) János 222.
 Pálfalvi Péter 168.
 Pálffy család 6. 46.
 Pálffy Ferenc 297.
 Pálffy Katalin *lásd* Forgách Zsigmondné, id.
 Pálffy Pál 46. 56. 101. 104.
 Pálffy Pálné (Khuen Mária Franciska) 46.
 Pálffy Tamás 73. 109. 196. 215.
 Palkovics Márton, S.I. 174.
 Pallavicini da Lugamo, Ludovico, O.F.M. Conv.
 107.
 Pallavicini, Opizio 264. 269. 305. 308. 326.
 Pallotto, Giovanni Battista 16. 18. 19. 45. 52. 53. 57.
 122. 156. 228.
Pálmafalva (Harichovce, SK) 115.
 Palochay István 29.
 Pamphili, Benedetto 317.
 Pamphili, Giovanni Battista 19. (*lásd még* X. Ince)
Pancsova (Pančevo, S–M) 350.
 Paolucci, Giuseppe Ferdinando 319.
 Pap Ferenc, S.I. 173.
Pápa 84.
 Papanek Kelemen, O.F.M. 30.
 Pápay István 80.
Papmező lásd *Kispapmező*
 Paradisi, Pietro, O.F.M. Conv. 345.
 Parcsévics Péter 140. 165. 176. 191. 192. 194. 195.
 196. 200. 204. 225. 241. 242. 243. 244. 245.
 246. 247. 248.
Parenzo (I) 93.
Parma (I) 343.
Partium 73. 147. 148. 158. 174. 190. 202. 210. 251.
 Passarini da Castel Fidardo, Antonio, O.F.M. Conv.
 108.
 Passionei, Domenico 296. 346. 347.
Pásztó 262. 264.
 Pataky (Pataki) János 142. 144. 274. 342.
 Pataky gróf (Erdély, 1711) 339.
 Patocs György, O.F.M. Conv. 353.
 Patrosi György 249.
 Pavia, Iosephus Maria de, O.F.M. Cap. 46.
 Pázmány Miklós 72.
 Pázmány Miklósné (Pethe Rozina) 72.
 Pázmány Péter 7. 8. 11. 15. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 43.
 52. 53. 58. 60. 61. 62. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 73.
 76. 81. 82. 83. 84. 96. 112. 113. 120. 121. 122. 122.
 125. 129. 135. 146. 151. 152. 153. 159. 214. 224.
 238. 245. 253. 254. 354.
 Péchy Mária 73.
Pécs 1. 37. 38. 40. 41. 130. 147. 148. 258.
 Pécsi Bonaventura, O.F.M. 219.
 Pederzoli da Brescia, Agostino, O.F.M. Conv.
 100–101.
 Pejcsics (Peicsics) Kristóf (Krizosztom) 142. 143.
 144. 272. 274.
 Pekry Lajos 76.
 Pellegrini, Marziale, O.F.M. Conv. 109.

- Pera* (TR) 54. 338.
 Perényi család 187.
 Perényi Ferenc, id. 187.
 Perényi Ferenc, ifj. 187.
 Perényi Gábor 55.
 Pergauer János, S.I. 336.
 Permay Leó, O.F.M. Conv. 70.
Perugia (I) 99.
 Perugia, Bernardino Valent. da, O.F.M. Conv. 106.
Peselnék lásd Kézdivikóvár
Pest 37. 38. 50.
 Péter atya, O.F.M. (erdélyi, 1638) 154.
 Péter atya, O.F.M. Conv. (Szatmár, 1635 körül) 70.
 Péter Pál atya, O.F.M. Conv. (1630 körül) 80.
 Péterffi Domonkos, O.F.M. 297.
 Péterffi Ferenc, O.F.M. 299.
 Péterffy Ferenc 273.
Pétervárad (Petrovaradin, S–M) 2.
 Pethe Anna *lásd* Rákóczi Pálné
 Pethe György (hetesi) 72.
 Pethe Györgyné (Balassa Zsuzsanna) 71. 72. 73.
 Pethe László 61. 72.
 Pethe Márton 61. 72. 89.
 Pethe Rozina *lásd* Jakusith Imréné, majd Pázmány Miklósné
 Pethő család (gersei) 55. 56. 59. 94. 113.
 Pethő Anna *lásd* Pethő Istvánné (Melith Anna)
 Pethő Ferenc 55. 61.
 Pethő Istvánné (Melith Anna) 56. 59.
 Pethő Judit 73.
 Pethő Sándor 187.
 Petki (Petky) család 146.
 Petki (Petky) Farkas 165.
 Petki (Petky) István 135. 153. 165. 182. 185. 186.
 Petky tábornok 336.
Petőfalva lásd Székelypetőfalva
 Petri Miklós 137–139.
 Petri Péter 137.
Petribó (? , Délnyugat-Dunántúl) 39.
 Petricca da Sonnino, Angelo (da), O.F.M. Conv. 53. 72. 78–85. 88.
Petróc (Petrócpusztá, Zala vármegye) 40.
 Petrolini da Fabiano, Vincenzo, O.F.M. Conv. 103.
 Petry (Petri), Bonaventura, O.F.M. Conv. 313. 319. 321.
Pettau (Ptuj, SLO) 189.
 Piazza, Giulio 332.
 Pizzolomini, Nicola 229.
 Pignatelli, Antonio 48. 108. 223. 232. 244. 275.
(lásd még XII. Ince)
- Piluzzi da Vignanello, Vito, O.F.M. Conv. 98. 99. 219. 243. 244. 247. 248. 249. 250. 266. 268. 280. 281. 300. 301. 302. 303. 305. 308. 311. 312. 314. 321. 329. 324. 342.
 Pinerolo (I) 64.
 Pinieri, Vincenzo, O.F.M. Conv. 57–61. 78.
 Pinzarola atya, O.F.M. Conv. (rendi főügyész, 1658) 26.
 Pio bíboros *lásd* Savoya, Carlo Pio di
 Pirstinski, Bonifatius O.F.M. Conv. 56.
 Pius, IV. 81. 88. 183.
 Pius, V. 81.
 Placentia (Piacenza), Dionysius de (da), O.F.M. Cap. 46.
Plostin (Ploastin; Ploštín, SK) 101.
 Podiebradsky Ambrus, O.F.M. 30–31.
Podolin (Podolíneč, SK) 98. 101.
 Poeti, Costanzo Giuseppe, O.F.M. Conv. 271. 311. 316. 317. 318. 319. 321. 323. 326. 327. 328. 339.
 Poldori, Lodovico, O.F.M. Conv. 110.
Poltián lásd Kézdipolyán
Polignano (I) 61.
 Pollereczky János 140. 275.
Polya (? , Székelyföld, RO) 349.
Polyánc (? , Délnyugat-Dunántúl) 39.
 Pollyák Ferenc 320.
 Pongrácz György 141. 222.
 Porto, Gaetano da, O.F.M. 293.
 Pozsegai Illés, O.F.M. 149.
Pozsony (Bratislava, SK) 12. 14. 32. 36. 65. 66. 68. 69. 71. 74. 77. 86. 87. 89. 105. 124. 125. 133. 139. 143. 180. 189. 206. 236. 258. 273. 346.
 – *vármegye* 67.
Pöstyén (Piešťany, SK) 65.
Prága (Praha, CZ) 47. 89. 102. 127. 129.
 Predatsch, Michael 32.
 Prépostváry Zsigmond 124.
Pruszká (Poroszka; Pruské, SK) 96.
 Puck Kristóf 297.
 Putti da Ferrara, Nicolo, O.F.M. Conv. 91. 92.
 Pyber János 43. 44. 52.
- Quirini, Bernardino** 240. 244. 245.
- Rabutín de Bussy, Jean Louis** 272.
Rád (Rad, SK) 16. 63. 69. 76. 77. 85. 87. 91. 96. 99. 103. 104. 112. 113.
 Radiovics (Radivčič) Mihály 158.
Radnót (Iernut, RO) 231.
 Radnót Miklós 314.

- Radul, Michail, havasalföldi vajda 194. 196.
- Radzini (Radzinski) Benedek, O.F.M. Conv. 14.
56. 59. 61–64. 72. 73. 74. 76. 78. 79. 81. 85. 86.
113. 114. 152.
- Radzivensis, Benedictus *lásd* Radzini Benedek
- Rafain Ágoston, O.F.M. 298.
- Rafszky *lásd* Ravszky
- Raguza* (Dubrovnik, HR) 148.
- Rajky (Rajki) Gáspár, S.I. 131. 153.
- Rakicsán* (Rokičan, SLO) 40.
- Rákóczi család (felsővadászi) 184. 186. 190. 216.
- Rákóczi Ferenc, I. 234. 235.
- Rákóczi Ferenc, II. 41. 268. 272. 289. 290. 331.
- Rákóczi György, I. 60. 70. 87. 91. 98. 100. 101.
102. 112. 130. 133. 149. 150. 153. 154. 161. 169.
170. 172. 174. 177. 178. 184. 188. 190. 198. 205.
214. 216. 252. 289.
- Rákóczi György, II. 26. 170. 172. 173. 174–175. 184.
190. 191. 194. 195. 196. 198. 205. 208. 209. 213.
220. 227. 235. 236. 253.
- Rákóczi Györgyné, I. (Lorántffy Zsuzsanna) 26.
209. 216.
- Rákóczi Györgyné, II. (Báthory Zsófia) 139. 216.
234. 239.
- Rákóczi Pál 56. 59. 61. 122.
- Rákóczi Pálné (Pethe Anna) 61.
- Rákosi Gábor, O.F.M. 249.
- Rameati, Ilarione, O.Cist. 10. 94. 95.
- Rasponi, Cesare 108.
- Rathonius István 133–134. 136.
- Ratkersburg* (SLO) 44.
- Ratony István *lásd* Rathonius István
- Ravenna* (I) 53.
- Ravenna, Giachino da, O.F.M. Conv. 53. 60. 84.
- Ravenna, Ottaviano da, O.F.M. Conv. 53. 54. 60.
78. 84. 112.
- Ravszky Mátyás, O.F.M. Conv. 339. 343. 344.
- Razlaviczky (Reszlaviczky) Bálint, O.F.M. Conv.
320. 327. 329. 330. 331. 333. 334. 335. 340. 341.
- Regensburg* (D) 25. 337.
- Reggiani da San Felice, Giovanni Battista, O.F.M.
Conv. 108–109.
- Remete* (Râmeț, RO) 169.
- Remondi da Milano, Benedetto Emanuele, O.F.M.
Conv. 80.
- Rendics Mihály, O.F.M. 247.
- Rengjics Albert O.F.M. 6. 9. 9–10. 38. 147.
- Reniger von Renningen, Simon 190.
- Renzi da Stipite, Francesco Antonio, O.F.M. Conv.
317. 324. 326. 327.
- Resti atya (raguzai, 1630 körül) 131.
- Révay László 56.
- Rhédey Ferenc 235.
- Rhini, Francesco Maria, O.F.M. 39.
- Ricciardi de Accoltis, Cosmo 138.
- Ridolfi dalla Fratte d'Urbino, Andrea, O.F.M.
Conv. 102.
- Rigoni della Saponara, Giovanni Daunio, O.F.M.
Conv. 103.
- Rimini* (I) 106. 333. 340. 341. 343. 344.
- Risch, Georgius 32.
- Rita, Nestore 229.
- Rivarolo* (I) 30.
- Roccamarina, Benedetto da, O.F.M. 277.
- Rocci, Ciriaco 6. 12. 56. 59. 61.
- Roma, Alexius a, O.F.M. 277.
- Roma, Giuseppe da, O.F.M. 211.
- Roma, Modesto da (a), O.F.M. 142. 164. 176. 180–
189. 210–217. 220. 223. 226. 227. 247. 248. 250–
256. 259. 276. 280. 287.
- Román János 325.
- Román József 320.
- Románvásár* (Roman, RO) 242.
- Romeati, Ilarione *lásd* Rameati, Ilarione
- Rosa, Francesco 6.
- Rossi da Monte Leone, Francesco, O.F.M. Conv.
311. 317.
- Rossi, Domenico Andrea, O.F.M. Conv. 347. 349.
- Rossi, Gabriele Angelo, O.F.M. Conv. 107. 108.
- Rossi, Giuseppe, O.F.M. Conv. 90. 91.
- Rottal János 236.
- Roveredo, Francesco da, O.F.M. 182.
- Rozvágy* (Zemplén vármegye) 87.
- Rózsa (Rosa) Fábíán, O.F.M. Conv. 302. 303.
- Rózsabegy* (Ružomberok, SK) 76. 100.
- Rozsnyai Dávid 235.
- Rudník* (Rudník, SK) 352.
- Rudolf, I. (II.) (Habsburg) 215. 260.
- Rudzinski (Rudzicki) István (Stefan) 241. 245.
- Ruo* (I) 82.
- Saboani* (Szabófalva; Săbăoani, RO) 243. 342.
- Sacripante, Giuseppe 345.
- Salandari, Salvatore, O.F.M. Conv. 347.
- Salinis, Nicolaus a *lásd* Szalainai István
- Salisano, Ildefonso, O.F.M. 220.
- Sámbár Mátyás, S.I. 174. 190. 235.
- San Fele* (I) 82.
- San Fele, Bonaventura da, O.F.M. Conv. 82.
- San Fele, Leone (Leonardo) da, O.F.M. Conv. 82.

- San Felice sul Panaro (I)* 109.
 San Felice, Francesco Antonio da, O.F.M. Conv.
 21. 78–85. 89. 189.
 San Giorgio, Eliseo de *lásd* Georgio, Eliseo de
 San Giovanni, Francesco da, O.F.M. Conv. 82.
 San Martino, Egidio da, O.F.M. Conv. 82.
 Sanchez, Johannes 230.
Sandec (Sary és Nowy Sącz, PL) 101.
 Sándor (Jó), moldvai vajda 242.
 Sándor István 296.
 Sándor János 302.
 Sándor, VII. 190. 199. 217. 225.
 Sándor, VIII. 266.
 Sansone, Giovanni, O.F.M. Conv. 100.
 Sant'Agata, Tommaso da, O.F.M. 20.
 Sant'Onofrio bíboros *lásd* Barberini, Antonio, id.
 Santa Fele, Leonardo da, O.F.M. Conv.
 Santini, Marco Antonio 269. 331. 332.
Saponara (I) 103.
 Saponara, Ludovico della, O.F.M. Conv. 103.
Sârfulva (Șăulești, RO) 209.
Sáros vármegye 55. 58. 188.
Sárospatak 101. 188.
 Sárossy György 79.
 Sarzana, Agostino da, O.F.M. 181.
Sátoraljaiújebely 101. 253.
 Savelli (Sabelio), Fabrizio 23.
 Savoya, Carlo Pio di 258. 265. 309.
 Sbumb, Berchtold, O.F.M. Conv. 100.
 Scacchi, Francesco 34.
 Scalimoli da Castellana, Andrea, O.F.M. Conv.
 91. 93–101. 102.
Scardona (Skradin, HR)
 Scartozzi da Monte Rubbiano, Francesco, O.F.M.
 Conv. 108.
 Scattori da Moglia, Giuliano, O.F.M. Conv. 102.
 Schirmer Antal, O.F.M. 294.
 Schmid, Rudolf 54.
 Schrader Henrik 125.
 Schratzenbach, Wolfgang Hannibal 128.
 Schutz Bruno, O.F.M. Conv. 336.
 Scogardi, Giovanni Andrea 124–125.
 Scribányi atya, O.F.M. Conv. (pancsovai) 350.
 Scurcula (Scurcola), Francesco della (Franciscus a),
 O.F.M. 23. 27.
 Sebenico, Girolamo da, O.F.M. Conv. 93.
Sebes lásd Alsósebes
 Sebestény András 258. 259.
Segesvár (Sighișoara, RO) 134.
Segléd (Mikháza mellett, RO) 168.
Selmehánya (Banská Štiavnica, SK) 31.
Sellye lásd Vágsellye
 Semlay (Somlay) János 125. 126.
 Sennyey István 44. 83.
 Sennyey László, S.I. 271.
Sepsiszek 209. 254. 325.
Sepsiszentgyörgy (Sfântu Gheorghe, RO) 287.
 Serbelloni, Fabrizio 348.
 Serena da Foggia, Giovanni Batt., O.F.M. Conv. 98.
 Sigrai Modeszt, O.F.M. 290. 291. 293.
 Sigray János 41.
Siklós 1.
 Silesia, Franciscus de, O.F.M. Cap. 45.
 Silvestri, Bernardino, O.F.M. Conv. 313. 315. 316.
 317. 318. 319. 320–321. 322.
 Simándi István 62. 69. 85. 87. 93. 96. 97. 133. 139.
 158–161. 166. 170. 221.
 Simon András 349.
 Simon Mihály 343.
Simontornya 2.
 Sinelli Imre, O.F.M. Cap. 32. 47–49.
Siracusa (I) 71.
 Sisci Márton 101.
 Sitticensis, Ruffinus, O.F.M. Cap. 44–45.
 Sixtus, V. 51.
 Slus(e) *lásd* Slusio
 Slusio (Slusius), Giovanni 229. 257. 309.
 Soardus András, O.S.B. 178. 182.
 Sociis da Napoli, Antonio de, O.F.M. Conv. 98. 99.
 Sófalvi Tamás, O.F.M. 276.
 Soimirovics Ferenc *lásd* Svimirovich Ferenc
 Somlyai Miklós, O.F.M. 146. 147. 160. 163. 165.
 167. 176. 178. 203.
Somlyó lásd Csíksomlyó
 Somogyi Ferenc 174.
 Sonanzi (Sonanzio) da Rieti, Giuseppe, O.F.M.
 Conv. 317. 318–319.
 Sonnino, Angelo da *lásd* Petricca da Sonnino
 Sonnino, Bartolomeo da, O.F.M. Conv. 82.
 Sonnino, Giacomo da, O.F.M. Conv. 82.
Sopron 60.
 Sorger Gergely 143. 347.
Sósvár (Sóvárads ?; Sărățeni, RO) 314. 322.
 Souches, Louis Radouit de 200.
Sóvár (Solivar, ma Eperjes része; SK) 188.
 Spada, Bernardino 19. 20. 36. 38. 151.
 Spader, Ottavio 337.
Spalato (Split, HR) 49. 148.
 Specht Antal, O.F.M. Conv. 99. 100.
Spello (I) 107. 192.

- Speloncato, Gulielmus da, O.F.M. Cap. 46.
 Spera da Narni, Francesco M., O.F.M. Conv. 108.
 Speranza, Nicolo, O.F.M. Conv. 339. 341–342.
 Speronus, Alexander 287.
 Spinetoli, Giacomo Maria, O.F.M. 29. 31.
 Spinola, Giorgio 127. 128. 143. 293. 294. 340. 344.
 Spinola, Giulio 208. 212. 213. 214. 223. 227. 228. 229.
 234. 236. 237. 238. 247. 254. 257. 310.
 Stadler Gáspár, O.F.M. Conv. 350.
 Staffelt, Franz, O.F.M. 27.
 Stanesta (Stanfalva ?, RO) 199. 246.
 Stefan(ov)ics urbanista növendék 142. 144.
 Stephani (Stephanov), Antonio, O.F.M. 266.
 Sticna (Schittiz, SLO) 44.
 Stomfa (Stupava, SK) 101.
 Strassoldo, Carlo 236.
 Streitsaubner tábori lelkész 297.
 Suevus, Marquardus, O.F.M. Cap. 45. 46.
 Suglics (Szulitty, Sulics) Antal, O.F.M. 192. 198.
 219. 220.
 Sulyok István 153.
 Susa *lásd* Souches
 Sükösi Máté, O.F.M. 298.
 Sümeg 12.
 Svédország 126.
 Svidniczky, Gregorio Fortunato, O.F.M. Conv. 99.
 Svimirovich (Svoinirovics), Franciscus (Ferenc),
 O.F.M. 192. 201. 242.
Szabó Ádám, O.F.M. 297.
 Szabó Elek 297.
 Szabó Mihály 314. 335.
 Szádvár (Torna vármegye, SK) 69. 71. 72. 73. 75.
 Szakolca (Skalica, SK) 8. 21. 23. 33. 92. 179.
 Szakolcai Bernardin, O.F.M. 23.
 Szaladin Ciprián, O.F.M. 28.
 Szalay (nagyszombati, 1630 körül) 123.
 Szalay Miklós János, O.F.M. Conv. 102–103. 108.
 Szalainai István, O.F.M. 23. 43. 82. 125. 126. 134.
 135. 138. 146. 147–176. 179. 182. 183. 184. 185.
 187. 191. 193. 194. 198. 203. 204. 205. 207. 217.
 221. 234. 239. 280. 358.
 Szalainai Miklós *lásd* Maganovics Miklós
 Szamosújvár (Gherla, RO) 143. 144.
 Szappanos (Saphanos) Antal 315.
 Szarajevói Marián(us), O.F.M. 126. 149. 161. 164.
 165. 167.
 Szárazpatak *lásd* Kézdiszázpatak
 Szárhegy (Lázarea, RO) 178. 180. 181. 182. 185. 186.
 209. 246. 250. 276. 292. 293. 342.
 Szárhegyi Mihály 215.
 Szászfalvy István 325. 329.
 Szászország 36.
 Szászsebes (Sebeş, RO)
 Szatmár (Szatmárnémeti; Satu Mare, RO) 16. 70.
 91. 98. 123.
 Szebellébi Bertalan 216. 259. 260. 262. 263. 264.
 269. 272. 279. 287. 308. 309. 310. 315. 325. 329.
 Széchenyi György 33–34. 188. 287.
 Széchenyi Pál 258.
 Széchy család 40.
 Széchy Borbála 40.
 Széchy Mária *lásd* Wesselényi Ferencné
 Székény 7. 16. 18. 19. 20. 185. 186.
 Szeged 32. 36. 185. 217. 350.
 Szegedy Ferenc Lénárd (Lénárt) 29. 109. 222.
 Szegedy Ferenc, O.F.M. 24–27. 187. 189.
 Szegedy László 320.
 Székely János 80.
 Székelypetőfalva (Peteni, RO) 209.
 Székelyszenttamás (Tâmaşu, RO) 209.
 Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc, RO) 154. 209.
 224. 270. 286. 289.
 Székesfehérvár 42. 148.
 Szelephényi György 31. 47. 48. 109. 206. 215. 218.
 219. 229. 232. 235. 236. 238. 256. 259. 260. 261.
 270. 354.
 Szenc (Senec, SK) 67. 273.
 Szendrő (Borsod vármegye) 16. 18. 70.
 Szendrő (Smederevo, S–M) 38.
 Szenic (Szénaváros; CZ) 15.
 Szent István (Árpád-házi) 96. 223. 226. 258. 265.
 Szentandrásy *lásd* Csíky-Szentandrásy
 Szentbenedeki Ferenc, O.F.M. 8. 11. 18. 179.
 Szentdomonkos *lásd* Csíkszentdomonkos
 Szentdomonkos (Orbaiszék, RO) 209.
 Szentföld 236.
 Szentgyörgy (Vas vármegye) 36.
 Szentgyörgy (Zala vármegye, felsőlindvai urada-
 lom) 15. 37. 40.
 Szentgyörgy *lásd* Csíkszentgyörgy
 Szentgyörgyi Elizeo *lásd* Georgio, Eliseo de
 Szentgyörgyi Ferenc 166. 196. 222. 224.
 Szentgyörgymonostor *lásd* Csíkszentgyörgy
 Szentilona (felsőlindvai uradalom) 40.
 Szentimre *lásd* Csíkszentimre
 Szent-István *lásd* Csíkszentkirály
 Szentiványi Márton, S.I. 141.
 Szentkatolna (Catalina, RO) 209. 304. 325. 328. 336.
 Szentkereszt *lásd* Garamszentkereszt

- Szentkereszti Vince, O.F.M. 178.
Szentkozma lásd Csíkszentkozma
Szentlélek lásd Csíkszentlélek, Kézdiszentlélek
Szentlélek (Udvarhelyszék; Bisericani, RO) 209.
Szentlőrinc (egykor Makó mellett) 148.
Szentmárton lásd Csíkszentmárton
Szentmárton lásd Óriszentmárton
Szentmiklós lásd Csíkszentmiklós
 Szentmiklósi Gáspár, O.F.M. 293.
Szentsimon lásd Csíkszentsimon
Szenttamás lásd Csíkszenttamás, Székelyszenttamás
Szenttamás (Marosszék, RO) 209.
 Szentthamási Gergely 139.
 Szenttamásy (Szenttamásy, Szentthamásy) Máté
 166. 223. 228. 229. 257. 265.
Szepes lásd Szepesvár(alja), Szepeshely
Szepessüütörtökbely (Spišský Štvrtok, SK) 110. 112.
 114. 115. 303.
Szepesdaróc (Dravce, SK) 110. 115.
Szepeshely (Spišská Kapitula, SK) 55. 71. 105. 187. 188.
Szepesség 28. 44. 51. 67. 74. 100. 105. 109. 110. 111.
 115. 259.
Szepesútfulu (Slovenská Ves, SK) 100.
Szepesvár(alja) (Spišské Podhradie, SK) 21. 68. 74.
 139.
Széphavas (Erdély, RO) 169.
Szepepi lásd Sepsiszek, Sepsiszentgyörgy
 Szépvízi (Szépvízy) Pál 165. 175. 176. 204. 205.
 Szerbia 337. 352.
 Szereday János 152.
Szerednye (Szerednye, UA) 71. 76.
Szigetvár (Sziget) 1. 37. 40.
Szilágy vármegye 210. 302.
Szilágyosmlyó (Șimleu Silvaniei, RO) 210. 350.
Szilézia 21. 27. 36. 100. 103. 151.
 Szilveszter, II. 96. 223.
 Szini István, S.I. 130. 131. 174.
Szlavónia 49.
Szoldnok 32.
Szombatfű 40.
Szombatfűlva (ma Székelyudvarhely része) 209.
 Szovata (Sovata, RO) 169.
 Szörény vármegye 219.
 Szóts Pál 282. 288.
Sztropkó (Stropkov, SK) 55. 56. 57. 59. 61. 63. 64.
 65. 69. 71. 112. 72. 74. 76. 78. 86. 91. 92. 94. 96.
 100. 104. 105. 106. 112. 113. 114.
 Talján Ferenc, O.F.M. 206.
 Tallós (Tomášikovo, SK) 126.
 Talmann, Michael 337.
 Tamburini, Bonaventura, O.F.M. Conv. 327. 339.
 Tanara, Sebastiano Antonio 33. 313. 316. 321. 323.
 325. 327.
 Taormina, Bonavenetura da, O.F.M. Conv. 98. 99.
 Taplócza (Görög) István, O.F.M. 168. 176. 208.
 246. 247. 247. 248. 249. 250. 251. 256. 276.
Tardoskedd (Tvrdosce, SK) 21. 63. 66.
 Tarnóczy Mátyás 25. 105. 139. 186. 187. 188.
Tasnád (Tășnad, RO) 203.
 Tassi d'Assisi, Angelo, O.F.M. Conv. 300.
Tata 37. 148.
Tatárország (Tartaria, Krím, UA) 55. 93. 124. 169.
Tatros (Tirgu Trotus, RO) 199. 243. 246. 308. 320.
 336. 341.
 Tauris, Paulus de, O.F.M. 23. 38. 189.
 Taurity Pál *lásd* Tauris, Paulus de
Tekerőpatak (Valea Strâmbă, RO) 169. 185.
 Telegdy János 65. 69. 83. 84.
 Telegdy Miklós 81.
 Teleki Mihály 202.
Temesvár (Timișoara, RO) 10. 130. 147. 148. 174. 217.
Tengermellék 71. 74.
 Tensi da Stipese, Francesco A., O.F.M. Conv. 110.
Tepla (Teplafő; Podhorie, SK) 100.
Tergovistye (Tîrgoviste, RO) 79. 146. 212.
 Terra Nova, Vincenzo da, O.F.M. 148.
Tersato (Trsat, HR) 201. 234.
 Terugia, Giovanni Battista da *lásd* Terugiai Ke-
 resztelő János
 Terugiai Keresztelő János, O.F.M. 7. 11. 12. 18–22.
 67. 151. 152. 156. 163. 166. 189.
 Thani Mihály 131.
 Theodor(ov)ics urbanista növendék 142. 144.
 Theodosius a Matre Dei *lásd* Harter, Theodosius
 Tholdalaghy Mihály 149. 150. 151. 152. 153. 205.
 Thomassi (Thomasi, Tomassy, Thomassy) Gá-
 bor (Gabriele), O.F.M. 165. 169. 170. 176. 178.
 182. 189–201. 207. 212. 225. 226. 230. 242. 243.
 Thomasso(e)with Lőrinc, O.F.M. 137.
 Thököly Imre 115. 203. 266. 279. 282. 287. 314. 320.
 322. 326. 332.
 Thököly Zsigmond 235.
 Thurzó család 68.
 Thurzó Ádám 68.
 Thurzó György 87. 96. 136.
 Thurzó Mihály 68. 76. 85.
 Thurzó Mihályné (Horváth Ilona, vegliai) 68. 76.
 Tienei Szent Kajetán 135.
 Tighetti, Giovanni Niccolò 12.

- Tinnini, Ioannes 169.
 Tiroli Kázmér O.F.M. Cap. 45.
 Tisnec (Tiszény, Sáros vármegye; SK) 103.
 Tissina (Csendlak; Tišina, SLO) 40.
 Tiszabát 76. 112. 186.
 Tiszántúl 37. 203. 286.
 Todi (I) 309.
 Tokaj 158.
 Tolentino (I) 63.
 Tolentino, Francesco da *lásd* Domenicale da Tolentino, Francesco
 Tolna vármegye 130.
 Tolnai Dali János 209.
 Tompos János, O.F.M. 297.
 Tonsever(a), Veterani tábornok titkára 325.
 Torda (Turda, RO) 286.
 Torino (I) 30. 88. 250.
 Torjai Mihály 122.
 Torma István 335.
 Torrichia da Velletri, Lorenzo, O.F.M. Conv. 108.
 Toszkána (Toscana, I) 211. 317.
 Tót Márk, O.F.M. 164. 165.
 Tótfalu *lásd* Szepestótfalu
 Tóthfalusi István 203.
 Tovics Miklós 142. 143.
 Tölgyed (Dubinné, SK) 86.
 Török Antal 349.
 Tövös (Teiuş, RO) 150. 286.
 Trebici (? , Moldva, RO) 318.
 Trencsén vármegye 56.
 Trento (Trient, I) 180. 182. 345.
 Trento, Guglielmo di, O.F.M. Cap. 48.
 Tuankovics János 141.
 Tuankovics Vitus 141.
 Tucci, Francesco 33. 318.
 Turóc 21.
 – vármegye 22. 56. 64. 66.67. 85. 101.
 Tüzes Gábor *lásd* Gautieri di Nizza, Angelo Gabriele
 Udine (I) 90.
 Udvarhelyszék 209.
 Újfalva *lásd* Gyergyóújfalu
 Újfalvi Albert (Csíki), O.F.M. 275. 276. 277. 280. 319.
 Újfalvi Gergely, O.F.M. 139.
 Ukrajna 55.
 Uliani atya, O.F.M. Conv. (padovai guardián, 1650 körül) 106.
 Ulissi da Macerata, Nicolo, O.F.M. Conv. 57.
 Umbria (I) 91.
 Ung vármegye 253.
 Ungarus, Bernardinus, O.F.M. Cap. 45.
 Ungvár (Uzshorod, UA) 188.
 Urbino (I) 313. 323.
 Vác 50. 258.
 Vaccarius de Sancto Ioanne, Franciscus Maria, O.F.M. Conv. 75.
 Vágás (Udvarhelyszék; Täietura, RO) 209.
 Vágsellye (Šafa, SK) 11. 21. 64. 66. 112.
 Vágújhely (Nové Mesto nad Váhom, SK) 77.
 Vajdabunyad (Huneodara, RO) 294. 297.
 Valcsánszky (Valecsánszky, Voltsánszky) Antal, O.F.M. 280. 281. 287. 319.
 Valcsánszky Mátyás 275.
 Valenti Gonzaga, Silvio 351.
 Valerio, Carlo Francesco, O.F.M. 287.
 Vallemanni, Gisueppe 338. 345.
 Vallico, Silvestro di, O.F.M. 293.
 Vallonica da Sant'Angelo, Pietro, O.F.M. Conv. 16. 63. 70. 75–78. 86. 87. 90. 102.
 Válpó (Valpovo, HR) 37.
 Vandali da Bagnacavallo, Bonaventura, O.F.M. Conv. 57.
 Vanoviczi János, O.S.P.P.E. 62. 101. 108. 134. 135. 228.
 Várad *lásd* Nagyvárad
 Várad János, O.F.M. 5.
 Varannó (Vranov nad Topľou, SK) 59. 60. 62. 63. 78. 84. 85. 86. 87. 90. 94. 112.
 Varasd (Varaždin, HR) 39. 41.
 – vármegye 39. 50.
 Varese (Bosnyák) Péter, O.F.M. 212.
 Varesio, Carlo Francesco, O.F.M. 33.
 Vargas, Alphonsus de 173.
 Vario da Bergamo, Carlo, O.F.M. Conv. 106.
 Varsó (Warsawa, PL) 58. 108. 198. 301.
 Vásárhely *lásd* Kézdivásárhely
 Vásárhelyi Bernardin, O.F.M. 276.
 Vásárhelyi Dániel, S.I. 17. 159. 160. 174.
 Vásárhelyi Gergely, S.I. 81. 130.
 Vásárút (Trhová Hradská, SK) 273.
 Vassfarkasfalva (Volfia; Wolfau, A) 40.
 Vass Krizosztom, O.F.M. 296. 298.
 Veégh Ferenc, O.F.M. 5.
 Veghete István 142. 144. 196.
 Vehemonti Tamás 140.
 Velence (Venezia, I) 133. 137. 144. 167. 177. 190. 230. 326.
 Vercelli, Antonio, O.F.M. Conv. 106.
 Veremundus, Fabritius, O.F.M. Conv. 335.
 Veres Lajos, O.F.M. 297.

- Veres Márton 122.
 Veresmarti Mihály 17.
Verona (I) 97.
Verőce (Virovitica, HR) 37.
 Verzár Lukács 142. 144.
 Verzár Oxendius 142. 269. 274.
Veszprém 258.
 Veterani, Federico 202. 313. 314. 316. 318. 320. 321.
     322. 323. 325. 327.
 Veterani, Lorenzo 313. 322. 323.
 Vidman, Cristoforo 24.
 Vidoni, Pietro 31. 175. 176. 200. 213.
 Villibald atya, O.F.M. Cap. (stájerországi) 49–50.
Vimpác (Wimpassing an der Leitha, A) 95.
Vinc lásd Alvinc
Vinica (HR) 39.
Virovitice lásd Verőce
 Virzirescu lásd Verzár
 Visconti, Antonio 144.
Visonta 14.
 Visztoky (Vistoki) György, O.S.P.P.E. 16. 76.
 Vitanovics József, O.F.M. 167.
 Vitelli, Francesco 10. 158.
Viterbo (I) 97. 280.
 Viterbo, Signosino da, O.F.M. Conv. 104.
 Vittory da Viterbo, Agostino, O.F.M. Conv. 339.
     343. 344.
 Vízaknay Péter 215.
 Vizzali da Modena, Francesco, O.F.M. Conv. 105.
     106.
 Vizzani, Guglielmo, O.F.M. Conv. 80. 85.
 Vizziani da Bologna, Guglielmo, O.F.M. Conv. 54.
 Volkra Ferdinánd Teofil 29.
 Volponi, Giovanni Battista, O.F.M. Conv. 311.
     313. 317. 318. 319. 320. 324. 326. 327.
 Volykul József, O.F.M. Conv. 349.
Völcsök (Ulciug, RO) 318. 320.
 Vörös Orsolya lásd Hozó Andrásné
 Vucosani, hódoltsági férfi 10.
 Vulpio, Vulpiano 5.
- Wacker Liborius, O.F.M. Conv. 335.
 Wadding, Luca, O.F.M. 95.
 Wallenstein császári tábornok (1709) 331. 332.
 Wayszovics Bonaventúra, O.F.M. Conv. 56.
 Weber János Rezső 325.
 Wesselényi Boldizsár 153.
 Wesselényi Ferenc 14. 18. 28. 47. 48. 49. 109. 114.
     188. 193. 234.
 Wesselényi Ferencné (Bosnyák Zsófia) 18.
- Wesselényi Ferencné (Széchy Mária) 184. 188. 234.
 Wirzirescu lásd Verzár
 Wittau Bertalan, O.F.M. Conv. 353.
Witttemberg (D) 133.
 Wolf(f) András 266. 311.
 Wolff Gergely 142. 144. 242.
 Wolff Joachim 142. 144. 242.
 Wroblichowsky Ferenc, O.F.M. Conv. 98.
- Xavéri Szent Ferenc 173.
- Zabola* (Zábola, RO) 301. 303.
Zágon (Zagon, RO) 303.
 Zagorszki atya, O.F.M. Conv. (lengyel, 1699) 110.
Zágráb (Zagreb, HR) 39. 50. 258.
 Zaidler Márk, O.F.M. Conv. 350.
 Zakzreska Anna lásd Báthory Andrásné
Zala vármegye 47.
 Zambecchi atya, O.F.M. Conv. (lengyel, 1678) 110.
 Zamoisky (Zamoiski), Jan Baptista 173. 241.
 Zanchi, Bartolomeo 54. 55.
Zante (Zakynthos, GR) 102.
Zaránd vármegye 170.
 Zatureczki (Zatureczky), Esterházy-gondnok 187.
 Zauli (Zavoli), Antonio, O.F.M. Conv. 143. 294.
     318. 327. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337.
     338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345.
 Zavotti da Padova, Francesco, O.F.M. Conv. 106.
Zelye (Erdély, RO) 169.
Zemplén vármegye 55. 58. 140.
Zengg (Senj, HR) 49. 74.
Zetelaka (Zetea, RO) 209. 287.
Zétény (Zatín, SK) 140.
Znióvárulja (Kláštor pod Znievom, SK) 112.
 Zoardus András lásd Soardus András
Zombor (Sombor, S–M) 2.
 Zongor Zsigmond 222.
 Zrínyi család 40.
 Zrínyi Miklós 40. 74. 75. 307.
 Zrínyi Péter 234.
Zsidóvár (Jdioara, RO) 131. 148.
 Zsok János 349.

FRANCISCAN MISSIONARIES IN HUNGARY: IN THE KINGDOM AND IN TRANSYLVANIA DURING THE 17TH AND 18TH CENTURIES¹

THE AUTHOR OF THE WORK, FERENC GALLA, AND THE
CIRCUMSTANCES OF ITS WRITING²

The goals of the Roman Propaganda Congregation (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) included, besides organizing and directing the pagan missions, curing the souls of Catholics living in diasporas and converting Protestant and Orthodox Christians. Because of these goals, all three parts of the Hungary of the early modern period, torn apart as a result of the Turkish offensive, that is, the royal Hungary of Habsburg rule, the territories under Turkish occupation and the Turkish satellite Principality of Transylvania, were operational areas of the Propaganda Congregation.

Although as early as the 1890s Bosnian Franciscan EUSEBIUS FERMEŃŽIN's publications called attention to the fact that the Propaganda Archives store material, in addition to that on church conditions in the Balkan, on Hungary as well, Hungarian historical scholarship began to show a serious interest in the archives only in the 1920s.³ FERENC GALLA (1888–1977), professor of church history at the Diocesan Theological College of Vác (and later at the Royal Hungarian Péter Pázmány University in Budapest), was sent to Rome with a state scholarship and spent longer periods in Rome between 1927–1928 and 1930–1933, examining almost the totality of source materials available at the time. GALLA, who had lived in Turin for some time as a Salesian regular and also earned his theological doctorate there (1912), had an excellent command of Italian and Latin and was also outstandingly diligent.

According to his notes, he collected the Hungary-related data from the various document series moving from volume to volume. After returning home, he wrote

---

¹ Written by ISTVÁN FAZEKAS. Translated by ALBERT VERMES.

² Cf. pp. VII–XX, notes 1–54.

³ See TUSOR PÉTER, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban* (Collectanea Vaticana Hungariae I/1, Excerptum), Budapest–Róma 2004, LXXXII–LXXXIII. CXXVIII–CXXXI. CLXIX–CLXX. CLXXII–CLXXV and *passim* [PÉTER TUSOR, *Hungarian Historical Researches in the Vatican*]. – Nevertheless Hungarian researchers (ANTAL ÁLDÁSY, VILMOS FRANKÓI, ANTAL HODINKA, ENDRE VERESS, FERENC HANUY) already earlier made efforts to visit the archives of the Propaganda, and made partial use of its materials. TUSOR, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban*, XLIII. XXXVIII. LVIII. CXXVI.

several publications on the basis of the material he had collected, but the two great monographs of this slowly maturing historian could not appear in print on account of the Hungarian political changes of 1948. Both his work on Pauline propagation of faith, marked as ready for the press already in 1944, and his work on Franciscan missions in royal Hungary and Transylvania, finished in the 1950s, remained in a manuscript form. His manuscripts became known to the narrower professional public at the beginning of the 1990s and could thus serve as sources of inspiration for the reviving researches of the Roman archives.⁴ The manuscript, which has partly lost its apparatus, after the necessary editing and supplementation, will at last become available in print as well.

FERENC GALLA'S work has two major parts: it first describes Franciscan missions operating in royal Hungary (*First part*) and then those in the Principality of Transylvania (*Second part*). In the case of the Hungary under Habsburg rule, the author goes through the pertinent activities of the different Franciscan branches, the operation of the Franciscan provinces of the Virgin Mary, Saint Salvator and Saint Ladislaus and of the Bosnian and Bosnian-Croatian provinces, and the acts of the Capuchin and Conventual Franciscans. The second part first describes the activities of Transylvanian priests educated in foreign seminaries, then it moves on to the missionary work of the Franciscans of strict regulations in Csíksomlyó, and finally discusses the operations of Minrites infiltrating into Transylvania from Moldavia at the end of the 17th century.

First part

FRANCISCAN APOSTOLIC PROPAGATION OF FAITH
IN THE KINGDOM

I. THE MISSIONARY ACTIVITIES OF THE FRANCISCAN PROVINCES
OF THE VIRGIN MARY AND SAINT SALVATOR⁵

The loosening of the organization of the Catholic Church and the small number of consecrated bishops made it necessary that the two Franciscan provinces operating in the territories under Turkish occupation, the Provinces of the Virgin Mary and Saint Salvator, should have extraordinary authorizations. It was by no chance that already in 1625 Ferenc Veégh Provincial of the Province of the Virgin

⁴ For instance ISTVÁN GYÖRGY TÓTH (ed.), *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)* (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 1), Budapest–Roma 1994; also ISTVÁN GYÖRGY TÓTH (ed.), *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717)*. I: 1572–1636. II: 1636–1647 (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes 4) Roma–Budapest 2002; and MOLNÁR ANTAL, *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon. I: 1572–1647* (Humanizmus és reformáció 26), Budapest 2002 [ANTAL MOLNÁR, *Catholic Missions in Turkish Hungary. I: 1572–1647*].

⁵ Cf. pp. 5–34, notes 1–65.

Mary asked for authorization, for himself and his successors, to deal with cases reserved for the Pope.⁶ In 1626 members of the Province of Saint Salvator also submitted an application to the Congregation, in which they asked for authorizations for the missionaries, making reference to the miserable situation of the territories under Turkish rule. The Congregation referred them to the papal nuncio in Vienna and to the apostolic vicar responsible for the area, the titular bishop of Szendrő (*Samandrien.*).⁷

Closer connections between the Hungarian Franciscan provinces and the Propaganda Congregation were formed as a result of the fact that in the renewal of both provinces Italian friars played a significant role, being more aware of the possibilities provided by the Congregation. The Italian friars operating in Central Europe were motivated by missionary enthusiasm and a thirst for adventure as well as by the chance of faster promotion within the order. The fact that they could obtain a doctorate after a missionary service of three and then, from 1640 on, of six years also had a considerable appeal.

One type of Italian Franciscans operating in Hungary was represented by Giovanni Battista da Terugia who exhibited, besides a missionary fervour, the traits of an adventurer. He came to Central Europe in 1626 as the secretary of Ambrosio Galbiato, general commissioner (*commissarius generalis*) of Germany, and with the support of his superior functioned as the provincial of the Hungarian province of Saint Salvator in the years 1635–1638. During his office he invited much antipathy and in 1639 the leaders of the order did not allow him to return to Hungary any more. In 1638, Giovanni Battista da Terugia submitted an interesting proposal to solve the problems of novice education in Transylvania and the territories under Turkish rule, suggesting that two missionary seminaries should be established, one in Székely Land⁸ and the other on the edge of the territory under Turkish rule, in Gyöngyös, and he also asked for support for three further schools, one to be established in Szécsény, one in Szendrő, and one in Fülek.⁹ Although the idea did not gain the approval of the supreme authorities, later developments prove that this plan helped to pave the way for other similar initiatives, as the Propaganda Congregation was aware of the importance of novice education and schools and was obviously more inclined to support institutions rather than individual endeavours.

The best example of the other type of Italian friars sent to Hungary was Fulgenzio da Iesi, who came to the Kingdom in 1628 as a lector of theology and, with

⁶ Archivio storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de «Propaganda Fide» (APF), Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (SOCG), vol. 385, fol. 20; APF Lettere e Decreti della Sacra Congregazione (Lettere), vol. 4, fol. 97.

⁷ APF SOCG vol. 386, fol. 17–18; APF Acta Sacrae Congregationis (Acta), vol. 4, fol. 4v.

⁸ Székely Land or Sekler Land in Eastern Transylvania. The Székelys (*Siculi*) are the Hungarian inhabitants of this region.

⁹ APF SOCG vol. 80, fol. 191 and vol. 81, fol. 70. 71. 74; Acta, vol. 12, fol. 288 and vol. 13, fol. 12. 174. 190; Lettere, vol. 15, fol. 143. vol. 17, fol. 7. vol. 19, fol. 5.

shorter interruptions, worked here and in Transylvania until his death in 1646. Apart from royal Hungary, he also worked in Gyöngyös, which was under Turkish rule, where he taught as well as served as a missionary. However, as he became involved in a serious debate over fasting regulations first with the Jesuits who settled in the town and later with the Hungarian bishops, committing himself to the complete prohibition of dairy and egg products, he had to leave the country and go to Transylvania, where he stayed until his death.¹⁰

In the middle of the 17th century, during the time of Provincial Ferenc Szegegy (1650–1653), the Province of Saint Salvator filed another petition for missionary authorizations, followed by several more in the next decade. The Propaganda Congregation was slow to answer, which is explained by the fact that this was also the time when the debate among the Bosnian Franciscans in the territories under Turkish rule and the almost war-like conflict of Hungarian and Bosnian Franciscans in Transylvania were taking place. The documents suggest that the Congregation would have been willing to found a mission prefecture but finally the decision makers must have thought that to issue out new faculties would simply aggravate a confused enough situation. In 1667 the two Hungarian provinces asked for permission to set up a mission prefecture together but their petition was once again left without an answer. Until the end of the century, individual applications all remained unanswered or were referred to the diocesan bishop (*adeant ad episcopos*), and in view of the fact that church organization in royal Hungary of Habsburg rule had been slowly restored and the bishops had returned to their residences, these decisions seem understandable and justified.

II. THE CROATIAN PROVINCE OF SAINT LADISLAUS, THE BOSNIAN PROVINCE AND THE BOSNIAN-CROATIAN PROVINCE¹¹

The strongest church organization in the Ottoman Empire was the Bosnian observant Franciscan province, which not only preserved its former area of operation but was also able to expand its influence. Its operation was gradually extended over the southern areas of Hungary, occupied by the Turks. GALLA's monograph does not deal with the operation of the province in the territories under Turkish rule but merely discusses some related points.

The Croatian-Slavonic Province of Saint Ladislaus was separated from the Hungarian Province of the Virgin Mary as an independent custody in 1654 and

¹⁰ GALLA FERENC, *Fulgenzio da Iesi ferences misszionárius vitája a bójtról a gyöngyösi jezsuitákkal. Fejezet a magyar katolikus restauráció misszióiból* (Regnum-könyvek. II: Egyháztörténeti értekezések 1 – Klny. a „Regnum” egyháztörténeti évkönyv 1944–46. évfolyamából), Budapest 1947 [FERENC GALLA, *Fulgenzio da Iesi Franciscan missionary's quarrel with the Jesuits of Gyöngyös. A chapter of the missions of Hungarian Catholic Restoration*].

¹¹ Cf. pp. 35–41, notes 66–73.

was promoted to the status of an independent province already in 1661. From the beginnings, the friars of the province also worked outside of their narrower homeland, especially in Southern Transdanubia, which later led to serious competence debates with other Franciscan provinces. Several of the friars working in the borderlands and the fringe areas under Turkish rule applied for authorization to perform apostolic missions.¹² At the time of the war of liberation against the Turks, the Bosnian Province was divided into a Cis-Savan and a Trans-Savan province, with the latter one called the Bosnian-Croatian Province (1687).

III. THE CAPUCHINS¹³

The Capuchin Order had its first contact with Hungary during the 15 years' or long, war against the Turks (1593–1606).¹⁴ Of its friars, Saint Lawrence of Brindisi was present at the siege of Székesfehérvár as an army chaplain to encourage the soldiers. During the 17th century, there were several attempts made to settle the order in Hungary and even the idea of their settling in the occupied territories was raised (1630), and long unfruitful negotiations were carried out to put them in control of the convent of Csíksomlyó (in Transylvania), belonging to the Franciscan Province of Saint Salvator (1625–1627).¹⁵

More significant than these attempts were the efforts of László Hosszutóthy, provost of Szepes (1628) and György Jakusith, bishop of Veszprém (*Vesprimien.*) and then of Eger (*Agrien.*), who tried to establish the order in Upper Hungary and in the Diocese of Veszprém with the help of Hungarian-born fellow members of the order. Bishop György Jakusith asked for permission to settle the order in his diocese during his 1639 commission in Rome. However, the idea gained the approval of the leaders of the order in vain, as the general reluctance of the selected members of the order resulted in the failure of the attempt, and the bishop's early death († 1647) put an end to the whole plan.

In the following decades, several Capuchins operating in the Hungarian borderlands applied for authorizations. Of all individual endeavours, the most significant one was the activity of Imre Sinelli, or Komáromi, future bishop of Vienna, who in 1670 received missionary faculties to those territories under imperial rule

¹² For instance Ipoly Merkas in 1672 and Miksa Klárics in 1691. APF SOCG vol. 439, fol. 169. vol. 445, fol. 386–387. vol. 446, fol. 255–263; Acta, vol. 35, fol. 210 and vol. 44, fol. 50 and 366; Lettere, vol. 61, fol. 33. vol. 63, fol. 16 and 31. vol. 63-II, fol. 7v; SOCG vol. 554, fol. 376–381.

¹³ Cf. pp. 42–50, notes 74–88.

¹⁴ See HYAZINTH FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner zur Ungarn bis zur Gründung des ersten Klosters (1595–1674)*, Budapest 1949.

¹⁵ GALLA FERENC, *A csíksomlyói ferencrendi kolostor viszontagságai Bethlen Gábor idején*, A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve 4 (1934) 283–303 [FERENC GALLA, *The vicissitudes of the Franciscan convent in Csíksomlyó during the reign of Prince Gábor Bethlen*].

where the order did not otherwise have missions. The order finally found its way to Hungary in the 1670s (Bazin, 1674), and it subsequently became popular primarily with the German-speaking population of the country.

IV. MINORITE MISSIONS IN UPPER HUNGARY¹⁶

After the Capuchin Order declined missions in Upper (North-Eastern) Hungary, the Holy Congregation of the Propagation of Faith turned to another branch of the Franciscan Order, the conventual or Minorite Franciscans. The conventual order at this time did not yet have a convent in Hungary but had already appeared in several places in the Central European region. In the Austrian territories they had their own independent province and they also possessed one of the theological departments in the University of Vienna. Often the teachers of the department were at the same time Hungarian provincials, as for instance Ottaviano da Ravenna was in 1631–1634.

Conventuals operated in Bohemia and Moravia and also appeared at the eastern borders of Hungary, as there was a mission prefecture in Moldavia and Wallachia operating from 1623, headed for a time (1650) by the vicar of the Latin patriarch of Constantinople, a Minorite friar himself. There were Minorites in Hungary's northern neighbour, Poland as well, some of whom visited Upper Hungary during their mendicant journeys. This is how Ferenc Pethő of Gerse, provost of Jászó came into contact with the order and established a convent for them on his family estate in Sztropkó in 1617.

On May 31, 1629, the Propaganda Congregation authorized Vincenzo Pinieri and his eight fellows to carry out a mission in Transylvania and in the territory of the seven counties of Upper Hungary attached temporarily to the Principality (Abaúj, Bereg, Borsod, Szabolcs, Szatmár Ugoicsa, Zemplén).¹⁷ The missionaries reached Hungary during the rather chaotic times following the death of Gábor Bethlen, Prince of Transylvania (1629) and had no chance to enter the principality. For the time being, they settled in Sztropkó, Upper Hungary, which was mostly inhabited by Polish friars, and while they were waiting to travel to Transylvania, they began to convert in the Ruthenian and Slovak villages of Sáros and Zemplén counties but had difficulty getting around in Latin and Italian.

They had a greater chance of success in the mansions of aristocrats and the country houses of noblemen, where they could make better use of their Latin and Italian learning. The old and newly converted Catholic noblemen of Upper Hungary and the Tiszahát (territory north of the river Tisza), the Homonnai Drugeths, Meliths and Károlyis, were happy to receive the friars who somewhat relieved the

¹⁶ Cf. pp. 51–115, notes 89–289.

¹⁷ APF SOCG vol. 389, fol. 188 and 195; Acta, vol. 6, fol. 278v and 280r.

serious shortage of priests in the region. In the following decades (1629–1654), the Italian missionaries in the Hungarian mission, numbering between four and eight, continued working mainly as court chaplains.¹⁸ This is how Minorite friars, Pietro Vallonica and Pietro Cima, came to the courts of Péter Melith, captain-general of Szatmár († 1644) and Lord Chief Justice János Homonnai Drugeth, while Bonaventura da Genova during 1634–1637 became the secretary of Cardinal Péter Pázmány, archbishop of Esztergom (*Strigonien.*) and Primate of Hungary.

Their attempts to acquire an independent convent only partly succeeded. For a time it seemed that with the support of János Telegdy, archbishop of Kalocsa (*Colocen. et Bachien.*) and administrator of Nyitra (*Nitrien.*) they would be able to establish a convent and a college (1634–1637) but their hopes were frustrated by the founding of the Jesuit university of nearby Nagyszombat (1635) and by the resistance of the local chapter. They had great hopes to regain the one-time Franciscan convent of Varannó (Zemplén County) but in spite of all their effort their attempts failed. The only secure position they managed to build was the convent of Rad in the Tiszahát region, a rather modest institution, which was founded by favour of György Melith († 1638).

Although the convent operated continuously, in a completely Protestant environment and with largely foreign friars who did not speak the language, it could not exert a widespread influence. In this environment, the occurrence of bloody conflicts was inevitable and, as a result, lay brother István Iglódy died a martyr's death († 1639).¹⁹ The Italian friars could not obtain the Hungarian prelates' support: in the lack of an appropriate knowledge of the language, Pázmány (1616–1637) as well as his successors, archbishops Imre Lósy (1637–1642) and György Lippay (1642–1666) regarded their operation aimless. Moreover, there were serious disagreements within the order between the Hungarian, Polish and Italian Minorites.

The Congregation accepted the negative position of Hungarian prelates rather slowly. Nevertheless it is by no chance that sources became silent about the commissions of Italian conventuals in Hungary when in 1654 the Hungarian Paulines received permission to establish a mission prefecture in the same area.

In the second half of the 17th century, several members of the conventual order, among them Giovanni Battista Reggiani da San Felice, creator of the Hungarian province, applied for missionary authorizations, but these applications met with no approval in Rome.

It is difficult to evaluate the operation of the conventuals. Even if they achieved no great results, by taking care of the Upper Hungarian Catholic diasporas they doubtlessly performed a useful service and prepared the way for the settling of their order in Hungary.

¹⁸ Two relations of Andrea Scalimoli da Castellana provincial and mission prefect (1641 and 1643). TÓTH, *Relationes missionariorum de Hungaria*, 66–78.

¹⁹ BONAVENTURA MORARIU, *Relazione sul martirio del servo di Dio Fra Stefano Iglodi*, *Miscellanea Franciscana* 48 (1948) 358–367.

Second part
FRANCISCAN APOSTOLIC MISSIONS
IN THE PRINCIPALITY

I. ENDEAVOURS TO ORGANIZE THE MISSIONS IN TRANSYLVANIA:
EDUCATION OF CLERICS IN FOREIGN SEMINARS²⁰

The Propaganda Congregation paid special attention to, besides royal Hungary of Habsburg rule and the territories under Turkish rule, the third part of Hungary, Transylvania. In this Principality, which largely became Protestant during the 16th century, the curing of souls in the remaining significant Catholic minority, living isolated in Székely Land, appeared as a problem already in the first records of the Congregation.²¹ There was no agreement over the Capuchins' mission in Transylvania, and the Minorites selected for the task could not enter the Turkish satellite principality.

The greatest problem for Transylvania, in the lack of a local seminary, was the replacement of priests. There was constantly a smaller or greater number of Transylvanian seminarists studying in the papal institutions established in Central Europe (Braunsberg, Graz, Olmütz, Vienna) and in Rome. In the Eternal City, besides the foundations of *Collegium Germanicum et Hungaricum*, the seminary of the Propaganda Congregation, *Collegium Urbanum*, also hosted Transylvanian students.

The first of them was János Ajtay Darkó in 1629, who, even if he did not manage to get into the territory of Transylvania, worked until his death († 1653) in the eastern part of the Kingdom, in the diocese of Eger, and with some delay even applied to the Congregation for a prolongation of his faculties (1637, 1649). He was followed by several other seminarists (István Rathonius, Mihály Herbart, Miklós Petri, Tamás Vehemonti, Zsigmond Linczy, Péter Bone, Antal Haulicza etc.).

Some of the Transylvanian seminarists in Rome and Italy had a rather adventurous journey on the way there, a good example of which is the case of István Fodor Deésy of noble Transylvanian birth who, having converted to Catholicism, had to flee from his homeland and for a long time lived in Constantinople under the protection of the French ambassador, and then with the help of Theatines went to Naples and Rome, where he studied theology and after all sorts of complications, deriving partly from the lack of his documents, was ordained as a priest. Although the Congregation did not award him an authorization, they did give him money to cover the expenses of his return home. Like others before him, Fodor Deésy was not able to get into Transylvania and he too was forced to work in the diocese of Eger, in the eastern areas of royal Hungary.²²

²⁰ Cf. pp. 121–144, notes 1–28.

²¹ APF Acta, vol. 3, fol. 225r.

²² APF SOCG vol. 79, fol. 182 and vol. 269, fol. 152–156.

Besides Hungary, *Collegium Urbanum* also had several novices from the Hungarian areas of Moldavia as well as from Wallachia, such as János Berkucze, Bálint Berkucze, Péter Gross, Joachim Wolff, György Wolff, Oxendius Virzirescu etc. The greatest problem of novice education abroad was that few of those ordained returned to their motherlands. The majority chose more secure benefices in Hungary. Scholarships in foreign institutions could not in themselves solve the problems of replacement in the Transylvanian Catholic Church.

II. OBSERVANT FRANCISCAN MISSIONS IN TRANSYLVANIA²³

A) The Franciscan apostolic mission of Csíksomlyó²⁴

Transylvanian Catholicism was brought out of its isolation by the appearance of some Bosnian Franciscans. As has already been mentioned, the Bosnian Franciscan province proved the strongest and most viable Catholic organization of the Ottoman Empire and had undertaken the cure of Catholic souls in the territories of Hungary under Turkish rule. On the request of Transylvanian Catholic aristocrats, István Kovácsóczy, Mihály Tholdalaghy and Kristóf Bálintffy, the Bosnian provincial sent István Szalainai (Stefano a Salina) and his three fellows, István Loparai (Stefano a Lopara), Marián Szarajevói and Illés Pozsegai, to Transylvania in 1629. The aristocrat-patrons managed to obtain Prince György Rákóczi I's licence for operation (1632), and Mihály Tholdalaghy established for them a convent on his estate in Mikháza.

In 1636, István Szalainai sent István Loparai to Rome to inform the Propaganda Congregation, on the basis of which the Congregation established a mission prefecture in Transylvania, headed by István Szalainai, with widespread authorizations.²⁵ István Szalainai also was commissioned to perform church visitations among the Transylvanian Catholics to provide the Congregation with a clear picture of prevailing conditions. Szalainai fulfilled his duty in the winter of 1637 and in the report he sent to Rome with István Loparai he painted a rather dark picture of great poverty, an enormous lack of priests, ignorance, concubinage and abuses.²⁶ Many of the problems did not yet have a solution. Another major problem was that the laws of the Principality did not allow Catholic bishops to reside in the country and in the lack of hope for permanent residence the Pope was not willing to affirm the bishop of Transylvania appointed by the Hungarian king.²⁷ What gave some rea-

²³ Cf. pp. 145–299, notes 29–293.

²⁴ Cf. pp. 145–256, notes 29–193.

²⁵ APF SOCG vol. 219, fol. 424–425v; APF Acta vol. 12, fol. 162.

²⁶ ANDREI VERESS, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Tării-Românești X*, București 1938, 28–32; TÓTH, *Relationes missionariorum de Hungaria*, 247–257.

²⁷ JAKAB ANTAL, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században*, Kolozsvár 1944 [A. JAKAB, *The debate over the nomination of the Transylvanian Roman Catholic bishops in the 17th century*].

son for hope at least was the steady strengthening of Franciscan communities. The Bosnian Franciscans now settled in managed to achieve that Pope Urban VIII established, on February 3, 1640, along the lines of the Bulgarian example, an independent Transylvanian custody of strict regulations (*custodia*), consisting of Csíksomlyó, inhabited by Hungarian friars, and Mikháza, inhabited by Bosnians.²⁸

The greatest danger for the new institution lay in the constantly deepening conflict between the Hungarians with strict regulations and the Bosnians with more lenient observant regulations. The resolution of the conflict was not advanced when in 1646 the Propaganda Congregation repeatedly prescribed strict regulations for the custody.²⁹ The struggle between the two nations turned into an open warfare after the death of the generally respected István Szalainai († 1653).

The problem was aggravated by the fact that the Congregation sent to Transylvania, as custos and mission prefect, Fulgenzio da Iesi, who had got himself into an impossible situation in Hungary, and in 1643 he did manage to enter the Principality from the direction of the territories under Turkish occupation. Fulgenzio quickly realized that he was not able to take over the custody and resigned his position, subsequently retiring to the convent of Szárhegy on István Lázár's estate, where he worked with an apostolic devotion until his death († 1646).

Then the Propaganda Congregation sent Modesto da Roma to Transylvania as Fulgenzio's successor, and he entered the Principality at the beginning of 1648. Seeing the resistance, Modesto was also forced to withdraw to Szárhegy and in 1651, using the general chapter of the order as an excuse, he returned to Rome. He did not however lose all connections with the remote Franciscan custody, and later he helped his one-time fellows as the *chargé d'affaires* of Franciscan missions in the Curia.

The Hungarian and Bosnian friars bombarded the Congregation with a series of petitions in the 1650s, which made it difficult for the Congregation to find its way between the opposing pieces of information but finally, on 5 September, 1667, it was decided that the Bosnian Franciscans would be expelled.³⁰

Despite the internal debates, the significance of Bosnian and Hungarian Franciscans cannot be emphasized enough in the preservation of Transylvanian Catholicism. This Catholicism, which had become isolated by the first third of the 17th century and exhibited strong medieval characteristics, was on the verge of disintegration. There was a danger that married and concubinary priests develop an independent confession under the leading of János Gyergyai († 1658), archdeacon of Háromszék, who also enjoyed the Calvinist Prince's support. The Franciscans had a significant role in the suppression of concubinage and the reformation of the secular clergy.

²⁸ *Kájoni János: Fekete könyv*, kiad. MADAS EDIT (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 31), Szeged 1991, 13–14 [*János Kájoni: Black Book*, ed. by EDIT MADAS].

²⁹ *Kájoni János: Fekete könyv*, 15.

³⁰ *Kájoni János: Fekete könyv*, 52–53.

In this process, besides Szalainai's operation, Kázmér Damokos's activities deserve mentioning, who as a lay brother became an ordained priest with special permission (1638) and then on 7 May, 1668 the Holy See appointed him apostolic vicar with the consent of Leopold I emperor and king of Hungary. With his appointment and secret consecration in Rome the problem of the Transylvanian episcopacy was temporarily solved.

During Kázmér Damokos's ten year-long operation († 1678), the internal reform of the Transylvanian clergy had been accomplished. Shortly after assuming office, he performed a visitation, about which he sent a detailed report³¹ to the Holy See. During his time, concubinage was eliminated and measures were taken to regulate the activities of teachers and licentiates. The apostolic vicar also intended to create a balanced church structure and to make the financially strong affiliate churches into independent parishes, which aroused the resistance of parish priests. However, he did not manage to obtain supreme church approval for the alteration of parishes.

B) Franciscan missions and the episcopate of Transylvania during the last decades of the 17th and the first decades of the 18th centuries³²

It alludes to the conflict of the friar-prelate and the secular clergy that he also failed to have his fellow friar János Kájoni (Kajoni) (1629–1687), an excellent organ player, founder of a print work and hymn-book writer, accepted as his intended successor. After his death († 1687), the Transylvanian clergy was headed once again by a secular priest, Bertalan Szebellébi († 1707), who had studied in Vienna. The argument around the filling of the Transylvanian episcopal see was eventually resolved only at the beginning of the 18th century, with the diocesan bishop's return into his diocese. Although in 1687 Transylvania came under Habsburg rule and thus abandoned Ottoman vassal status, the legal status of Catholicism changed only slowly.

The ever-strengthening Franciscan custody was active in these years as well (1671: 15 priests, 7 professed novices and 2 novices active in the custody, of whom 10 had authorizations as missionaries). On the basis of the reports regularly sent to Rome, it can be established that besides its pastoral activities the custody also had the important task of running the secondary school of Csíksomlyó. The Propaganda Congregation, being aware of the significance of education, urged as early as in 1629 the founding of a school and from 1667 it provided for it a yearly support of 30 scudos. This support was transferred even in 1780.³³

³¹ TÓTH, *Relationes missionariorum de Hungaria*, 383–393.

³² Cf. pp. 256–299, notes 194–293.

³³ SÁVAI JÁNOS, *A csíksomlyói és a kantai iskola története* (Documenta missionaria Hungarum et regionem sub ditione Turcica existentem spectantia II/2), Szeged 1997, 41–136 [J. SÁVAI: *The History of the Schools of Csíksomlyó and Kanta*].

II. CONVENTUAL FRANCISCAN MISSIONS IN TRANSYLVANIA³⁴

It has been mentioned already that in 1623 a Minorite mission was formed to take care of the Catholics of Moldavia and Wallachia, a significant part of whom spoke Hungarian as their mother tongue. Between the Hungarians of Moldavia and Transylvania there had always been close connections. This relationship made it possible that in times of war the population of Moldavia could flee to Transylvania or, *vice versa*, if need be, Transylvanians to Moldavia. Among the fugitives there were Italian missionaries as well. Although the Franciscans of Csík were not happy with the rivals, the great lack of priests facilitated a slow gaining of ground by Minorites in Transylvania. From Moldavia, Antonio Angelini da Norcia became a court-chaplain in Kelemen Mikes's manor house in Zabola (1667–1680), while Giovanni del Monte was employed by István Apor (1683). The missionaries in Moldavia were especially stirred by the war of liberation against the Turks (1683–1699).

Yet their settling in Transylvania was due not to a powerful aristocrat but to a simple secular priest, Mózes Nagy († 1709). After some years of operation in Hungary, Mózes Nagy returned home to Transylvania in 1674, where, seeing the great destitution of Catholics, as the parish priest of Nyujtód he began to build in Esztelnek a school and a seminary in 1679, the running of which he intended to leave to the Minorites. In 1683 the Congregation granted a yearly support of 40 scudos for the institution. With the consent of the congregation, Nagy had two Minorite aides, and although the relationship between the parish priest and the Minorites was far from unclouded, the school had survived the first difficulties. In 1694 it already had 72 students, from legists to syntaxists. Meanwhile, Nagy had changed parishes (Szentkatolna, Háromszék) and found a more suitable place for his school in Kanta, near Kézdivásárhely, where teaching began in 1696. According to his plans, the two schools would have worked in a parallel way, with the lower classes in Esztelnek and the upper classes in Kanta, but in a few years' time Esztelnek, which was in a less favourable location, had been abandoned. Although the first years in Kanta were not easy, the school managed to run continuously, and in the 1710s it already had between 150–200 students. Among the teachers there were Hungarian (András Feny, Bálint Razlaviczzy) and German Minorites (Konstantin Neusser, Alexius Fischer) as well. The grounding of the institution can mainly be accredited to Bálint Razlaviczzy, who headed the school in the most difficult times during 1696–1716. At the beginning of the 18th century the transitory status of the convent of Kanta had come to a close and in 1714 it became part of the Hungarian province named after Saint Elizabeth of Hungary. This, however, did not mean the end of supports provided for the school, as data from even 1803 prove. Besides the Franciscan grammar school of Csíksomlyó, the Minorite grammar school of Kanta also had a decisive role in preserving the virulent Catholicism of the Hungarian Székely people.

³⁴ Cf. pp. 300–355, notes 294–485.

CONTENTS*

<i>Contents (in Hungarian)</i>	v
<i>Foreword (I.F.)</i>	vii
The life and scientific work of Ferenc Galla	vii
About the edition of the manuscript	xv
<i>Appendix. The papers of Ferenc Galla in the Hungarian National Archives</i>	xviii
<i>Introduction</i>	i
<i>First part. Franciscan apostolic propagation of faith in the Kingdom</i>	3
I. The missionary activities of the Franciscan Provinces of the Virgin Mary and Saint Salvator	5
II. The Croatian Province of Saint Ladislaus, the Bosnian Province and the Bosnian-Croatian Province	35
III. The Capuchins	42
IV. Minorite missions in Upper Hungary	51
1. The conventual Franciscans' first contacts with Hungary	51
2. The time of the mission prefects Vincenzo Pinieri and Benedict Radzini	57
3. The itinerant missions of Bonaventura da Genova and his companions	64
4. The time of the mission prefects Angelo da Petricca da Sonnino and Francesco Antonio da San Felice	78
5. The time of the mission prefect Giovanni Battista Fiorentino	86
6. The time of the mission prefect Andrea Scalimoli da Castellana	93
7. The last mission prefects. The suppression of the apostolic mission	101
8. Measuring the results of the apostolic missions of Italian Minorites	111
<i>Second part. Franciscan apostolic missions in the Principality</i>	117
About Transylvania	119
I. Endeavours to organize the missions in Transylvania: education of clerics in foreign seminars	121
1. The Sacra Congregatio de Propaganda Fide educates priests from Transylvania in pontifical colleges	121
2. Transylvanian clerics in the Collegium Urbanum	132
II. Observant Franciscan missions in Transylvania	145
A) The Franciscan apostolic mission in Csíksomlyó	145
1. The organization of the Observant apostolic mission. The time of the mission prefect István Szalainai	147
The settlement of Bosnian Observant Franciscans in Transylvania – The foundation of the Franciscan apostolic mission – The visitation of the Szekelys – The nomination to the	

---

* Translated by GABRIELLA ERDÉLYI.

bishopric of Transylvania – The restoration of the Transylvanian custody – Endeavours to regularly educate the native clergy – Intrigues. The death of Szalainai	
2. The mission of Fulgenzio da Iesi and Modesto da Roma	177
The Transylvanian mission of Fulgenzio da Iesi – The successor of Fulgenzio, Modesto da Roma – Modesto da Roma in Transylvania – Modesto organizes a mission in Hungary	
3. The development of the apostolic mission. The time of the mission prefect and apostolic vicar Kázmér Damokos	189
The decline of the Principality and the Holy See – The time of the mission prefect Kázmér Damokos – New controversies over the nomination to the Transylvanian bishopric – Kázmér Damokos as apostolic administrator and vicar of Transylvania	
4. The apostolic mission and the Hungarians in Moldavia.	
The mission of Damokos and Taplócza	240
5. The mirror image of the situation in Transylvania at the decline of the Principality as reflected by the relation of Modesto da Roma	250
B) Franciscan missions and the episcopate of Transylvania	
during the last decades of the 17 th and the first decades of the 18 th centuries	256
1. János Kájoni and the nomination to the bishopric of Transylvania	256
2. The restoration of the episcopate of Transylvania	269
3. The Transylvanian mission at the decline of the Principality	
and during the first decades of the return until the restoration of the episcopate	274
4. Transylvania returns. The reconstruction of the bishopric	283
5. Franciscans in the reconstruction of Catholicism in Transylvania	286
III. Conventual Franciscan missions in Transylvania	300
1. The appearance of Italian Minorites of Moldavia in Transylvania. The priest seminary of Mózes Nagy in Esztelnek	300
2. Inner crisis in the missions of Transylvania, Moldavia and Wallachia	315
3. The foundation of the priest seminary of Kézdivásárhely-Kanta and its unification with the seminary of Esztelnek. The fights of the Rákóczi war of independence	327
4. Slow disintegration from Moldavia	335
5. The participation of the Minorites in the Catholic Renewal	350
<i>Compendium</i>	356
<i>Sources</i>	359
<i>Bibliography</i>	363
<i>Abbreviations</i>	368
<i>Index</i>	369
<i>Franciscan Missionaries in Hungary: in the Kingdom and in Transylvania during the 17th and 18th Centuries (in English, tr. by A.V.)</i>	391

Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702) betűivel
With the letters of Nicolas Kis of Misztótfalu (1650–1702)
Nyomtatta az Eto-Print, Budapesten, 2005 januárjában
Printed in Hungary

Galla Ferenc a Hittudományi Kar dékánjaként
(Dr. Török József egyetemi tanár gyűjteményéből)

Mikkháza (Halmágyi Zsolt felvétele)

Szarhegy (Halmágyi Zsolt felvétele)

Szárhegy (Halmágyi Zsolt felvétele)

Csáksomlyó (Halmágyi Zsolt felvétele)

